

336(045.2)
8-614

მამია გომიონიძე

საბუნებო სამშენ

ლექციების კურსი

მეორე გადამუშავებული გამოცემა

თბილისი

2008

336(075.8

გ-617

მამია გომიზია

საგანსო საქმე

ლექციების კურსი

მეორე გადამუშავებული გამოცემა

თბილისი

2008

მაია გოგოხია, საბანკო საქმე. 414 გვ.
„ინოვაცია“, თბილისი 2008 წ.

წიგნში განხილულია საბანკო საქმიანობის სხვადასხვა ასპექტი: მოცემულია საბანკო სისტემის დახასიათება, განხილულია ბანკის ბალანსის პასივი და მის საფუძველზე განხორციელებული აქტიური ოპერაციები, მათ შორის – საკრედიტო. განმარტებულია საბანკო ლიკვიდობის არსი. ჩამოყალიბებულია ბანკების მიერ გაწეული მომსახურების ყველა სახეობა: სალიზინგო, ფაქტორინგული, სატრასტო ოპერაციები; მოცემულია სავალუტო ბაზრის არსი და დახასიათებულია ბანკების საკონვერსიო ოპერაციები. ყურადღება გამახვილებულია საერთაშორისო ანგარიშსწორებაზე, თანამედროვე საბანკო პროდუქტებზე. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ბანკების საემისო და საინვესტიციო ოპერაციებს ფასიანი ქაღალდებით.

რეკომენდებულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფინანსების, საბანკო და სადაზღვევო საქმის მიმართულების მიერ.

რედაქტორი: პროფ. გ. გამსახურდია

რეცენზენტები: პროფ. ჯ. შათირიშვილი
დოც. გ. ლაბარტყაგა

წიგნის გამოცემა უზრუნველყო შპს „ლაშქარი-99“-მა.
ტელ.: 8(99) 55-46-62; 92-20-77; 98-99-55

ISBN 978-9941-9029-4-9

სარჩევი

თემა 1	(ლექცია I). საბანკო სისტემის ევოლუცია. ეროვნული და კომერციული ბანკების არსი — 4
თემა 2	(ლექცია II). ეროვნული ბანკის როლი ეკონომიკაში — 23
თემა 3	(ლექცია III). საბანკო მარკეტინგი — 45
თემა 4	(ლექცია IV-V-VI). კომერციული ბანკის რესურსები და აქტივები — 58
თემა 5	(ლექცია VII). საბანკო ლიკვიდობა — 91
თემა 6	(ლექცია VIII-IX). უნაღდო ანგარიშსწორების ფორმები — 109
თემა 7	(ლექცია X-XI-XII). ბანკის საკრედიტო ოპერაციები და მათი ორგანიზება — 129
თემა 8	(ლექცია XIII). კრედიტის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის ფორმები — 178
თემა 9	(ლექცია XIV-XV-XVI). კრედიტის სხვადასხვა სახეობის გაცემისა და დაფარვის წესები, სასესხო ანგარიშების სახეობები — 193
თემა 10	(ლექცია XVII-XVIII-XIX). კომერციული ბანკების ოპერაციები ფასიანი ქაღალდებით: საემისიო, საინვესტიციო, საშუამავლო — 225
თემა 11	(ლექცია XX-XXI). კომერციული ბანკების საშუამავლო ოპერაციები: ლიზინგი, ფაქტორინგი, სატრასტო მომსახურება — 259
თემა 12	(ლექცია XXII-XXIII). რისკები საბანკო საქმიანობაში — 290
თემა 13	(ლექცია XXIV-XXV). სავალუტო ბაზარი და ბანკების საკონვერსიო ოპერაციები — 319
თემა 14	(ლექცია XXVI-XXVII). ბანკების მიერ საერთაშორისო ანგარიშსწორების მომსახურება — 337
თემა 15	(ლექცია XXVIII-XXIX). თანამედროვე საბანკო პროდუქტები — 365
თემა 16	(ლექცია XXX). კომერციული ბანკის ბალანსისა და მოგების ანალიზი. აუდიტის საფუძვლები — 398
პირითადი ლიტერატურა	— 412

ლექცია I. საბანკო სისტემის ევოლუცია.
ეროვნული და კომერციული ბანკების არსი

დინამიზმითა და ურთიერთკავშირების რთული ხასიათით გამოირჩეულ საბაზრო ეკონომიკაში გადაწყვეტილებათა მისაღებად აუცილებელია იმ გარემოს (სამხილად და საგარეო) განვითარების ტენდენციებისა და კანონზომიერებების გამოვლენის და ანალიზის უნარი, რომელშიც ფუნქციონირებს ბანკი. მაგრამ ფექტიანი საბანკო საქმიანობისათვის საკმარისი არ არის მხოლოდ ინსტრუქციების დაცვა ან პრაქტიკული გამოცდილების გათვალისწინება—აუცილებელია აგრეთვე თეორიული ცოდნა.

თანამედროვე საბანკო საქმე — ხანგრძლივი ისტორიული ევოლუციის შედეგია. ბანკების ყველაზე ადრეულ წინამორბედებად მიჩნეულია ტაძრები, რომლებშიც ფულისა და საქონლის შენახვა ყველაზე უსაფრთხო იყო. თუმცა იმ პერიოდშიც კჭონდა ადგილი ძარცვას (იმის ვერსიაც კი არსებობს, რომ პეროსტრატეზ ჩვ. წ. აღ-მდე 346 წელს დაწვა დიანას ტაძარი იმისათვის კი არა, ისტორიაში რომ შესულიყო, არამედ — ხანძრის საშუალებით დაეფარა გაძარცვის კვალი). ეგვიპტეში მსგავსი ოპერაციები ხორციელდებოდა ჯერ კიდევ ჩვ. წ. აღ-მდე XXVIII-XXVII ს-ში, მრავალრიცხოვანი დოკუმენტი ბაბილონიდან და ასირიიდან (მაგ. ჰამურაბის კანონების კრებული ჩვ. წ. აღ-მდე XVII ს.) მოწმობს, რომ უკვე მაშინ სახსრების შენახვის ფორმა და სასესხო ოპერაციები რეგულირდებოდა კანონებით, ამასთან, სახსრების შენახვისათვის კანონი ადგენდა საზღაურის გადახდას.

მაგრამ ეს ყველაფერი ჯერ არ იყო საბანკო საქმიანობა სრული მნიშვნელობით. საბანკო საქმის ნამდვილი განვითარება იწყება იმ მომენტიდან, როდესაც შენახვის ფუნქციას

მიემატა საკრედიტო ოპერაციების შესრულება. საბანკო საქმის სფეროში პირველ პროფესიონალებად შეიძლება ჩავთვალოთ შუა საუკუნეების გადამცვლელები და მევახშეები. თავად სიტყვა „ბანკი“ წარმოდგება იტალიური „banco“-დან (გადამცვლელის სკამი, ფულადი მაგიდა).

ამგვარად, საბანკო საქმის განვითარება მჭიდროდ არის დაკავშირებული საკრედიტო ურთიერთობების განვითარებასთან. ამიტომ, უკეთ რომ გავერკვეთ თანამედროვე ბანკების ფუნქციონირების თავისებურებებში, მიზანშეწონილია ეკონომიკური ურთიერთობების ამ სფეროს განვითარების პროცესის განხილვა.

საკრედიტო ურთიერთობები — ეს არის ურთიერთობები, რომლებიც მყარდება კრედიტორსა და მსესხებელს შორის სესხის გარიგების გამო, ანუ ფულის ან მატერიალური ფასეულობების გადაცემის გამო გარკვეულ ვადაში დაბრუნების პირობით და, როგორც წესი, სასესხო პროცენტის გადახდით.

მნიშვნელოვანია აღვნიშნოთ, რომ საკრედიტო ურთიერთობათა აღმოცენება ატარებს კანონზომიერ, ობიექტურ ხასიათს. სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების არსებობა ნიშნავს, რომ მეურნეობრიობის სუბიექტები ეკონომიკურად განკერძოებული, განცალკევებული არიან ერთმანეთისაგან. წარმოებისა და მიმოქცევის პროცესში თითოეული საწარმოს სახსრები ასრულებს ინდივიდუალურ წრებრუნვას, განცალკევებულს ერთი მხრივ სხვა საწარმოების ინდივიდუალური წრებრუნვისაგან, ხოლო მეორე მხრივ — სახელმწიფოსა და მოსახლეობის სახსრების მიმოქცევისაგან. საწარმოო ფონდების წრებრუნვის კანონზომიერებანი განაპირობებს დარგებისა და საწარმოების ფულად სახსრებზე მოთხოვნილებების მუდმივ ცვლილებას, ხოლო ინდივიდუალური წრებრუნვების შედარებით დამოუკიდებლობას მიჰყავართ ამ მოთხოვნილებათა სხვადასხვა დროულობამდე: იმ დროს, როდესაც ზოგიერთი საწარმოო რგოლი განიცდის სახსრებზე გაზრდილ მოთხოვნილებას, სხვებს წარმოექმნებათ დროებით თა-

ვისუფალი სახსრები.

ამ პროცესის შედეგად აღმოცენდება ობიექტური ეკონომიკური წინააღმდეგობები, რომელთაგანაც, ჩვენი აზრით, მთავარია წინააღმდეგობა ფულად სახსრებზე საწარმოს მოთხოვნილებასა და ამ სახსრების არსებობას შორის. ეს წინააღმდეგობა შესაძლოა გამოვლინდეს სულ მცირე ორი ფორმით და გამოვიდეს, როგორც წინააღმდეგობა სახსრების არსებობასა და მათზე მოთხოვნილების დროებით არარსებობას შორის და, როგორც წინააღმდეგობა დამატებით ფულად სახსრებზე დროებით მოთხოვნილებასა და მათ არარსებობას შორის.

ამათგან პირველის არსი ის არის, რომ თუ საწარმოს სახსრების რომელიმე ნაწილი უმოქმედოთაა, არ გამოიყენება, მაშინ წარმოების ეფექტიანობა მცირდება. ამიტომ გამოთავისუფლებულმა სახსრებმა აუცილებლად უნდა მოძებნონ გამოყენების სფერო. ეს სწორედ კრედიტის საშუალებით შეიძლება იქნეს მიღწეული. პირველი წინააღმდეგობა ამით გადაწყდება.

მაგრამ აქ ვლინდება მხოლოდ კრედიტის ფუნქციონირების შესაძლებლობა. საქმე ისაა, რომ დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრები შეიძლება გადაეცეს სხვა საწარმოებს მხოლოდ დაბრუნებითობის საწყისებზე. ამიტომ იმისათვის, რომ საკრედიტო ურთიერთობათა აღმოცენება გახდეს აუცილებელი, საზოგადოებაში უნდა არსებობდეს მოთხოვნილება სწორედ ასეთ დაბრუნებად სახსრებზე. ასეთი მოთხოვნილება გამოდის მეორე წინააღმდეგობის ერთ-ერთ მხარედ.

თუ არ გადაწყდა წინააღმდეგობა დამატებით ფულად სახსრებზე მოთხოვნილებასა და მის არარსებობას შორის, დაირღვევა კელაწარმოების პროცესის უწყვეტობა. ამგვარად, ეს მოთხოვნილება აუცილებლად უნდა იქნეს დაკმაყოფილებული. თუორიულად არსებობს მისი დაკმაყოფილების სამი წყარო.

ჯერ ერთი, შესაძლებელია შევქმნათ საკუთარი სახსრების სარეზერვო ფონდი. მაგრამ ეს მეთოდი არ შეიძლება დამაკმაყოფილებლად იქნეს აღიარებული. დამატებით სახ-

სრებზე დროებითი მოთხოვნილების დაფარვისას საკუთარი სარეზერვო ფონდის ხარჯზე შეიქმნება წინაპირობები შემდგომში წინააღმდეგობის გამწვავებისათვის სახსრების არსებობასა და მათზე მოთხოვნილების დროებით არარსებობას შორის. ამგვარად, ამ ვარიანტით ერთი წინააღმდეგობა „გადაწყდება“ მეორის გამწვავების ფასად.

მეორე, შესაძლებელია ამ მოთხოვნილების დაფარვა დაუბრუნებადი საბიუჯეტო დაფინანსების გზით. ინდივიდუალური კელაწარმოების თვალსაზრისით, მოთხოვნილება, როგორც ჩანს, დაკმაყოფილებულია. მაგრამ საზოგადოებრივი კელაწარმოების პოზიციიდან ეს დაკმაყოფილება ფორმალურია, რამეთუ საზოგადოების მასშტაბით მოთხოვნილება კი არ გაქრა, არამედ მხოლოდ მეურნეობრიობის ერთი დონიდან მეორეზე გადაინაცვლა (გადაეცა საწარმოდან სახელმწიფოს იმავე მოცულობით). ამგვარად, წინააღმდეგობამ ნამდვილი გადაწყვეტა ვერ ჰპოვა. ამასთან, რადგან სახბიუჯეტის სახსრები დაბრუნებას არ ექვემდებარება, არამედ ხდება საწარმოსათვის საკუთარი, იგივე ეფექტი წარმოიქმნება, რაც პირველ შემთხვევაში.

რჩება უკანასკნელი, მესამე გზა – დროებით თავისუფალი სახსრების სესხება (სხვა საწარმოების, სახელმწიფოსი, მოსახლეობის). ამ შემთხვევაში მოთხოვნილების ნამდვილი დაკმაყოფილება მოხდება. ხოლო მას შემდეგ, რაც დამატებით სახსრებზე მოთხოვნილება გაქრება (წრებრუნვის პროცესში), ნასესხები სახსრები უმტკივნეულოდ შეიძლება იქნეს დაბრუნებული.

ამრიგად, დამატებით ფულად სახსრებზე დროებითი მოთხოვნილების დაფარვის ბუნებრივი წყაროა დროებით თავისუფალი სახსრები. ასეთი სახსრები კი მხოლოდ სესხის სახით შეიძლება გაიცეს.

საკრედიტო ურთიერთობათა წარმოშობა ობიექტურ აუცილებლობას წარმოადგენს. კანონზომიერია საკრედიტო ურთიერთობათა განვითარების პროცესიც, რომლის დროსაც ეს ურთიერთობები სამ ეტაპს გადის:

1) უშუალო ურთიერთობები კრედიტორსა და მსესხებელს შორის;

2) საკრედიტო ურთიერთობები შუამავლის მონაწილეობით;

3) რეგულირებადი საკრედიტო ურთიერთობები.

ისტორიულად და ლოგიკურად, საკრედიტო ურთიერთობების პირველი, უმარტივესი ტიპია უშუალო ურთიერთობა, ურთიერთდამოკიდებულება კრედიტორსა და მსესხებელს შორის, როდესაც დროებით თავისუფალი სახსრების მფლობელი და დამატებით სახსრებზე დროებითი მოთხოვნილების მატარებელი ერთმანეთთან კონტაქტში შედიან ნებისმიერი მესამე პირის მონაწილეობის გარეშე. თუმცა, ეს არის ყველაზე მარტივი, პრიმიტიული ურთიერთობები, ისინი მოიცავენ თავის თავში შინაგან წინააღმდეგობებს, რომლებიც საკრედიტო ურთიერთობების შემდგომი განვითარების წყაროა.

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ საკრედიტო ურთიერთობების უმნიშვნელოვანესი შინაგანი წინააღმდეგობაა წინააღმდეგობა კრედიტორსა და მსესხებელს შორის. მოცემულ წინააღმდეგობას გამოვლენის სხვადასხვა ფორმა აქვს. საკრედიტო ურთიერთობების განვითარების პირველ ეტაპზე მისი გამოვლინების ფორმებს, დანარჩენთა შორის, წარმოადგენს:

❖ წინააღმდეგობა კრედიტორის გამოთავისუფლებული სახსრების მოცულობასა და მსესხებლის მოთხოვნილების მოცულობას შორის;

❖ კრედიტორის სახსრების გამოთავისუფლების ხანგრძლივობასა და მსესხებლის დამატებით სახსრებზე მოთხოვნილების არსებობის ხანგრძლივობას შორის.

კონკრეტული საკრედიტო ურთიერთობა მხოლოდ იმ პირობით აღმოცენდება, თუ სახსრების გამოთავისუფლების ვადა და მოცულობა ემთხვევა ნასესხებ სახსრებზე მოთხოვნილების ხანგრძლივობასა და მოცულობას, ანუ, როცა კრედიტორისა და მსესხებლის ინტერესები ერთმანეთს ემთხვევა. კრედიტორი გასცემს სახსრებს სესხად მხოლოდ მაშინ, თუკი დარწმუნებულია მათ დაბრუნებაში: ის მიისწრაფვის გამო-

რიცხოს შემთხვევითობის მომენტი სახსრების დაბრუნებაში. ამასთან, აღმოცენდება პარადოქსი – ერთი შემთხვევითობის შემცირებასთან ერთად (სახსრების დაბრუნების შემთხვევითობა) იზრდება სხვა, მეორე შემთხვევითობა (სახსრების გასესხების შემთხვევითობა).

წარმოიქმნება საკრედიტო ურთიერთობების ფუნქციონირების დაბრკოლება, შეფერხება და ამით ახალი წინააღმდეგობა აღმოცენდება მთლიანად საზოგადოებაში საკრედიტო ურთიერთობების განხორციელების აუცილებლობასა და ყოველი კონკრეტული გარიგების დადების შემთხვევითობას შორის.

მოცემული წინააღმდეგობის მოძრაობის იმანენტური ფორმაა საკრედიტო ურთიერთობების განვითარება და მეორე, უფრო რთული ტიპის აღმოცენება – საკრედიტო ურთიერთობები შუამავლის მონაწილეობით. კრედიტში პროფესიონალი შუამავლების უმნიშვნელოვანესი ტიპს, რა თქმა უნდა, ბანკები წარმოადგენს. პირველი ბანკი, როგორც სპეციალიზებული საკრედიტო-საანგარიშსწორებო ინსტიტუტი 1407 წელს იტალიაში, გენუაში აღმოცენდა („ბანკა დი სან ჯორჯიო“). ტერმინი „კომერციული ბანკი“ საბანკო საქმის განვითარების ადრეულ ეტაპზე აღმოცენდა, როდესაც ბანკები ძირითადად ვაჭრობას მოემსახურებოდნენ. ბანკების კლიენტები იყვნენ ვაჭრები. თანდათანობით, სამრეწველო საწარმოების განვითარებასთან ერთად აღმოცენდა ოპერაციები სამრეწველო ციკლის დასაკრედიტებლად. ტერმინმა „კომერციული“ შეიძინა „საქმიანი“ ხასიათის აღმნიშვნელი შინაარსი, ანუ ბანკი, რომელიც სამეურნეო საქმიანობის ყველა სფეროს მოემსახურება.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ შუამავლის მონაწილეობით საკრედიტო ურთიერთობების აღმოცენებისას ხდება საკრედიტო ურთიერთობების ერთი ტიპის უარყოფა მეორეთი, მაგრამ ეს უარყოფა არ ნიშნავს საკრედიტო ურთიერთობების პირველი ტიპის განადგურებას. რამდენადაც ჩვენ

საქმე გვაქვს ობიექტურ დიალექტიკურ წინააღმდეგობებთან, ამდენად მათი გადაწყვეტის მეთოდსაც დიალექტიკური უარყოფა წარმოადგენს, რომელიც გულისხმობს ახალში ძველის ელემენტების შენარჩუნებას.

ასე, კრედიტის შინაგანი წინააღმდეგობების განვითარების და გადაწყვეტის შედეგად აღმოცენდება საკრედიტო ურთიერთობები შუამავლის მონაწილეობით. ამ ტიპის საკრედიტო ურთიერთობების მნიშვნელოვან ფორმას საბანკო კრედიტი წარმოადგენს, როდესაც შუამავლის როლში ბანკი გამოდის. იქმნება, ფორმირდება საბანკო სისტემა, მაგრამ ქრება თუ არა ამასთან წინააღმდეგობა კრედიტორსა და მსესხებელს შორის? რა თქმა უნდა, არა. ის მხოლოდ და მხოლოდ იძენს გამოქვლავების ახალ ფორმებსა და ახლა გამოდის, როგორც:

- ❖ დროებით თავისუფალი სახსრების საბანკო სისტემაში შემოსვლის აქტების და მათი სახალხო მეურნეობაში დაბანდების დროში დაუმთხვევლობა;

- ❖ საკრედიტო რესურსების (რომლებიც წარმოქმნის ხასიათის მიხედვით შეიძლება იყოს გრძელვადიანი და მოკლევადიანი) სტრუქტურის და დამატებით სახსრებზე მოთხოვნილებათა სტრუქტურის შეუსაბამობა;

- ❖ საკრედიტო რესურსების და საკრედიტო დაბანდებათა მოცულობათა შეუსაბამობა.

თუ დაბანდებები რესურსებზე მცირეა, შენელებსა მეურნეობაში სახსრების ბრუნვაობა, მცირდება საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობა. დაბანდებათა მოცულობის გადამეტებას რესურსების მოცულობაზე (რაც ხდება შესაძლებელი განვითარებული საბანკო სისტემის პირობებში ბანკების მიერ საემისიო ფუნქციის შესრულების შედეგად) მიეჯავრთ სახალხო მეურნეობის „ზედმეტად დაკრედიტებამდე“, სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების დარღვევამდე.

საბანკო სისტემის განვითარება და გართულება, ახალი საკრედიტო-საბანკო ინსტიტუტების გაჩენა არ ხსნის აღნიშნულ წინააღმდეგობებს. პირიქით, ის მძაფრდება, განსაკუთ-

რებით, წინააღმდეგობა საკრედიტო რესურსებისა და საკრედიტო დაბანდებების მოცულობას შორის. საკრედიტო სისტემის საქმიანობა (საკრედიტო დაწესებულებების კოლექტიური ან ჯგუფური ინტერესების გამოხატველი) ტენდენციას იძენს, შევიდეს წინააღმდეგობაში საზოგადოებრივი პროგრესის, საწარმოო ძალთა განვითარების მოთხოვნებთან (ანუ საზოგადოებრივ ინტერესებთან).

როგორ გადაეწყვიტოს ეს წინააღმდეგობა? გავაუქმოთ საბანკო სისტემა? მაგრამ ერთ-ერთი მხარის ლიკვიდაცია არ არის დიალექტიკური წინააღმდეგობის გადაწყვეტის მეთოდი. გარდა ამისა, ზემოთ განხილული მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების მოქმედების შედეგად კრედიტზე შუამავლების სისტემა აუცილებლად აღორძინდება, ახლიდან აღმოცენდება.

მოცემული წინააღმდეგობის გადაწყვეტის ფორმა შეიძლება იყოს მხოლოდ თავად საბანკო სისტემიდან ისეთი ორგანოს გამოყოფა, რომელიც აიღებდა თავის თავზე მთელი სისტემის მაკოორდინირებელი ცენტრის ფუნქციებს და ამით ხელს შეუწყობდა ინტერესთა პარმონიზაციას. საქმე ეხება ცენტრალური ბანკის, ბანკთა ბანკის წარმოქმნას, როგორც მსოფლიო პრაქტიკა გვიჩვენებს, ასეთი უნდა იყოს სახელმწიფო ბანკი.

თანამედროვე ინდუსტრიული ქვეყნების ფულად-საკრედიტო სისტემებში გაიარა ისტორიული განვითარების ხანგრძლივი გზა, რომელიც სასაქონლო-ფულად ურთიერთობებსა და ეროვნულ ბაზრებს ეფუძნებოდა.

თავდაპირველად საქონელგაცვლა ატარებდა ადგილობრივ ხასიათს და ცალკეული ბაზრებით შემოიფარგლებოდა. ამ დროს აღმოცენდა საწარმოების საქონლური ურთიერთდაკრედიტება, თამასუქების მიმოქცევა და მათი აღრიცხვა ბანკებში. ეს იყო ფულად-საკრედიტო და საბანკო სისტემების დაწყებითი პერიოდი.

ევროპაში პირველი კომერციული ბანკები აღმოცენდა იტალიის ტერიტორიაზე. ამ ქვეყნის თავისუფალი სავაჭრო რესპუბლიკები — გენუა და ვენეცია აწარმოებდნენ ვაჭრობას

ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროზე აღმოსავლელ და დასავლელ მეზობლებთან. პროდუქციის რეალიზაცია ხდებოდა ბანკებში შენახული ოქროს ფულის საშუალებით. ბანკების ქვითრებს ოქროს შენახვაზე ეწოდა ბანკოტები ანუ საბანკო საგადასახდელი ბილეთები.

ფულად-საკრედიტო სისტემის განვითარების შემდგომი სტადია ხასიათდებოდა ეროვნული ბაზრების, სასაქონლო დაკრედიტების და სათამაშუკო მიმოქცევის გაფურცელებით. დაიწყო კომერციული ბანკების მასობრივი შექმნა და საბანკო ბილეთების გამოშვება. კომერციული ბანკები და მათი ბანკოტები მომავალი ეროვნული ფულად-საკრედიტო სისტემისა და ცენტრალური ბანკების პირველსახეს წარმოადგენდა.

ფულად-საკრედიტო სისტემების განვითარების მომდევნო ეტაპზე საგადასახდელი ბილეთების გამოშვება მსხვილმა კომერციულმა ბანკებმა დაიწყეს. ეს პროცესი იყო ევროპის ყველა ქვეყანაში ცენტრალური საემისიო ბანკების შექმნის საფუძველი, რის ინიციატორებადაც სახელმწიფოები მოგვევლინა, რომლებიც დაინტერესებული იყვნენ მიეღოთ სესხები ომებისა და ტერიტორიული ექსპანსიის საწარმოებლად და საერთაშორისო საეაჭრო ურთიერთობების დასაყარებლად.

კომერციული ბანკების საგადასახდელი ბილეთების ცენტრალური საემისიო ბანკების ბანკოტებად გარდაქმნის ერთ-ერთ ძირითად მიზეზს საწარმოების სათამაშუკო და ნაღდი ფულადი ბრუნვის გაფართოება წარმოადგენდა. ცენტრალური ბანკების ბანკოტების გამოშვებამ გააფართოვა ფულადი მიმოქცევის მასშტაბები და უზრუნველყო ნაღდი ფულის აუცილებელი მასის გაფართოებული კელაქმარება. ამასთან ერთად, ცენტრალური ბანკის ბანკოტები ფართოდ გამოიყენებოდა იმ გადახდების განსახორციელებლად, რომლებიც სახელმწიფოს ფულად სესხებს მოემსახურებოდა.

შემდეგ ეტაპზე ცენტრალურ საემისიო ბანკების ბანკოტებმა მიმოქცევიდან გამოდევნა კომერციული ბანკების საგადასახდელი ბილეთები. ეს პროცესი მსხვილი ინდუსტ-

რიული სახელმწიფოების, მათი ეროვნული ბაზრებისა და მეურნეობის მსოფლიო სისტემის ჩამოყალიბებას ეფუძნებოდა. ცენტრალური საემისიო ბანკები მსხვილ საკრედიტო ცენტრებად გადაიქცნენ, რომლებიც სახალხო მეურნეობას საგადასახდელი სახსრების აუცილებელი რაოდენობით უზრუნველყოფდნენ. ამან ხელი შეუწყო საზოგადოებრივი შრომის მწარმოებლურობისა და საზოგადოებრივი პროდუქტის წარმოების მოცულობის გაზრდას. გაიმძიმა კომერციული და ცენტრალური ბანკების ფუნქციები. ქვემდგომმა ბანკებმა შეწყვიტეს საგადასახდელი ბილეთების დამოუკიდებელი გამოშვება და დაიწყეს დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების ფართომასშტაბიანი მობილიზაცია, ანხორციელებდნენ რა უნაღდო ანგარიშსწორებას, საწარმოების დაკრედიტებასა და საკასო მომსახურებას.

ცენტრალური ბანკები გადაიქცნენ „ბანკთა ბანკებად“, მიიღეს რა ეროვნული ბანკოტების ემისიის, კომერციული ბანკების რეზერვების მოზიდვის, მათი თამაშუკების პორტფელის რეფინანსირების, სახელმწიფო ხარჯების დაკრედიტების მონოპოლიური უფლება. შედეგად, მსოფლიოს ყველა ინდუსტრიულ ქვეყანაში ჩამოყალიბდა ორსაფეხურიანი ფულად-საკრედიტო სისტემა, შემდგარი ცენტრალური და კომერციული ბანკებისაგან.

შემდგომ, ინდუსტრიული სახელმწიფოები ოქრომონეტური და ოქროზოდური სტანდარტებიდან გადავიდნენ ბანკოტურ მიმოქცევაზე და ბანკოტების შეცვლაზე ელექტრონული ფულით. ეს ეტაპი ეროვნული ფულად-საკრედიტო სისტემის გლობალიზაციითა და სასესხო კაპიტალების მსოფლიო ბაზარზე გადასვლით ხასიათდება.

დღესათვის, საკრედიტო სისტემა ქვეყნებისა საბაზრო ეკონომიკით სამი რგოლისაგან შედგება: ცენტრალური ბანკი, საბანკო სისტემა და სპეციალიზებული არასაბანკო საკრედიტო-ფულადი ინსტიტუტების სისტემა: I – ცენტრალური ბანკი, II – საბანკო სექტორი: კომერციული ბანკები, შემნახველი ბანკები,

საინვესტიციო და იმპოტეკური ბანკები, ბანკირთა სახლები, სპეციალიზებული ბანკები, III – სპეციალიზებული არასაბანკო საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტები: საინვესტიციო კომპანიები, საფინანსო კომპანიები, საქველმოქმედო ფონდები, სასესხო შემნახველი ასოციაციები, სადაზღვევო კომპანიები, საპენსიო ფონდები.

ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე დონეს შეესაბამება საკრედიტო ურთიერთობათა უმაღლესი ტიპი – რეგულირებადი საკრედიტო ურთიერთობები. რამეთუ საკრედიტო ურთიერთობათა განვითარება ხდება დიალექტიკური უარყოფის გზით, მათი ყოველი მომდევნო ტიპი წარმოდგენს წინათა სინთეზს. საკრედიტო ურთიერთობათა მესამე ტიპის დამყარება არ ნიშნავს პირველი და მეორე ტიპის უფრო მარტივი ურთიერთობების სრულ გაქრობას. ისინი უბრალოდ კარგავენ თავიანთ გაბატონებულ მდგომარეობას, უთმობენ მას თავისებურად ახალ ურთიერთობებს. ამგვარად, დიალექტიკური პოზიციებიდან, საკრედიტო ურთიერთობათა მესამე ტიპი წარმოადგენს სამი ელემენტის ერთობას: რეგულირებადი საკრედიტო ურთიერთობებისა (მთავარი შემადგენელი ნაწილი, რომელიც საკრედიტო ურთიერთობათა მესამე ტიპის სპეციფიკას გამოხატავს), არარეგულირებადი ურთიერთობების ელემენტებისა (კრედიტზე შუამავლების მონაწილეობით) და კრედიტორსა და მსესხებელს შორის უშუალო ურთიერთობებისა.

საკრედიტო მექანიზმსაც ანალოგიური სტრუქტურა უნდა ჰქონდეს. მან უნდა მოიცვას, ჯერ ერთი, კრედიტორსა და მსესხებელს შორის უშუალო ურთიერთობათა ორგანიზაცია (დაკრედიტების არასაბანკო ფორმები); მეორე, კრედიტზე შუამავლების ფუნქცია (საბანკო სისტემა); მესამე, ამ სისტემის და, მთლიანობაში საკრედიტო საქმიანობის რეგულირების მექანიზმი. წინააღმდეგ შემთხვევაში, შეუქმლებელია თავიდან ავიცილოთ დაკრედიტების პრინციპების დაუცველობა და, აქედან გამომდინარე, გასესხებული სახსრების დაბრუნების დარღვევა, გართულებები საკრედიტო ურთიერთობების კვლავწარმოებაში.

საქართველოს თანამედროვე საბანკო სისტემა: ეროვნული ბანკი და კომერციული ბანკები, როგორც მისი ძირითადი რგოლი

თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკაში მოქმედებს ბანკების ორი პრინციპულად განსხვავებული ტიპი – ცენტრალური და კომერციული. როგორც საკრედიტო ურთიერთობათა განვითარების კანონზომიერებების ანალიზმა აჩვენა, ეს ბანკები წარმოიქმნა სხვადასხვა დროს, იმყოფება ორდონიანი საბანკო სისტემის განსხვავებულ დონეებზე (ცენტრალური – ზედაზე, კომერციულები – ქვედაზე).

ცენტრალური ბანკი ტიპური დაწესებულებაა. ამ წარმოდგენაში კარგად თავსდება მისი ძირითადი ფუნქციები: მარეგულირებელი, მაკონტროლებელი და საინფორმაციო-გამოკვლევითი. ცენტრალური ბანკის კომერციულ ბანკებთან ურთიერთობა ადმინისტრაციულ პრინციპებს ემყარება, რაც არ შედის წინააღმდეგობაში საბაზრო ეკონომიკის საფუძვლებთან. საბანკო მომსახურების საბოლოო მომხმარებლებთან კი ცენტრალური ბანკი კონტაქტში პრაქტიკულად არ შედის.

ამგვარად, ცენტრალური (ეროვნული) ბანკი – ეს არის ფულად-საკრედიტო დაწესებულება, რომელიც ორდონიანი საბანკო სისტემის ზედა საფეხურზე იმყოფება და ქვეყნის სამთავრობო ცენტრის, „ბანკთა ბანკის“, მთავრობის ბანკის, ქვეყნის მთავარი საანგარიშსწორებო ცენტრის და ეკონომიკის რეგულირების ორგანოს ამოცანებს ასრულებს.

სულ სხვა საქმეა – ბანკი კომერციული. ასრულებს რა თავის ძირითად ფუნქციებს: დროებით თავისუფალი სახსრების აკუმულაცია, მოზიდული სახსრების განთავსება და კლიენტურის საანგარიშსწორებო-საკომისიო მომსახურება, ის გამოდის, როგორც ტიპური საწარმო, რომლის შემოსავლები და თვით მომავალი იმაზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად

კარგად მოემსახურება ის კლიენტებს. თუ რომელიმე კომერციული ბანკი საბაზრო ეკონომიკაში უცებ ისე დაიწყებს მოქცევას, როგორც დაწესებულება, არაფერი კარგი აქედან არ გამოვა.

აქედან გამომდინარე, კომერციული ბანკი შეიძლება განესაზღვროთ, როგორც ფულად-საკრედიტო დაწესებულება, რომელიც იმყოფება ორიარუსიანი საბანკო სისტემის ქვედა საფეხურზე და გაწევს ფიზიკური და იურიდიული პირებისათვის საბანკო მომსახურებას საფასურიანობის (კომერციული) საფუძველზე, სხვა კომერციულ ბანკებთან საბაზრო კონკურენციის პირობებში.

ეროვნული (ცენტრალური) ბანკების იურიდიული სტატუსი ყოველი კონკრეტული ქვეყნის კანონმდებლობით განისაზღვრება. საქართველოში ამ სფეროში ძირითად ნორმატიულ აქტს წარმოადგენს საქართველოს ორგანული კანონი საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ.

ამ კანონის II მუხლის თანახმად, „ეროვნული ბანკის ძირითადი ამოცანაა ეროვნული ვალუტის მსყიდველობითი უნარის, ფასების სტაბილურობის მიღწევა და შენარჩუნება, საქართველოს ფულად-საკრედიტო სისტემის ფუნქციონირების, აგრეთვე, საფინანსო-საკრედიტო სისტემის ლიკვიდურობის, გადახდისუნარიანობის და საბაზრო ურთიერთობებზე დაფუძნებული მყარი ფუნქციონირების უზრუნველყოფა“. მოგების მიღება არ წარმოადგენს საქართველოს ეროვნული ბანკის საქმიანობის მიზანს. მოცემული დებულებები საეხეობით ადასტურებს ეროვნული (ცენტრალური) ბანკების აღმონისტრაციული ბუნების შესახებ გამოთქმულ თვალსაზრისს.

სხვადასხვა ქვეყნის კანონმდებლობაში კომერციული ბანკების იურიდიული სტატუსის შესახებ არსებით განსხვავებებს ვხვდებით. საქართველოს კანონში კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ, ტერმინი „კომერციული ბანკი“ განმარტებულია შემდეგნაირად: „კომერციული ბანკი“ – საკრედიტო დაწესებულება, რომელიც მოგების მიზნით ეწევა სა-

ბანკო საქმიანობას“.

ამგვარად, კომერციული ბანკები წარმოადგენენ დამოუკიდებელ საბაზრო ორგანიზაციულ სტრუქტურებს და ხასიათდებიან ეკონომიკური დამოუკიდებლობის მაღალი დონით. ამავდროულად, ეს ბანკები გასწევენ სრულ ეკონომიკურ პასუხისმგებლობას თავისი საქმიანობის შედეგებზე. არანაირ სახელმწიფო მმართველობის ორგანოებს არა აქვთ უფლება, უკარნახონ ბანკებს ბაზარზე მათი საქმიანობის პირობები, მაგრამ, მეორე მხრივ, არაფერ არ აუნაზღაურებს კომერციულ ბანკს ზარალს და არ აიღებს მის რისკებს თავის თავზე. როგორც დამოუკიდებელი საბაზრო ორგანიზაციული სტრუქტურები, სააქციო (საპაიო) ბანკები ორგანიზებას უკეთებენ თავიანთ საქმიანობას კომერციული ანგარიშობის პირობებით, რაც გულისხმობს სრულ ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას და პასუხისმგებლობას შეურნეობრიობის პროცესში.

კომერციული ანგარიშობის პირობებში მუშაობისას ბანკის ყველა მიმდინარე ხარჯი სრულად უნდა დაიფაროს მისი შემოსავლებით, ხოლო შემდგომი განვითარება დაფინანსდეს ამ მიზნით დაგროვებული საკუთარი სახსრების ხარჯზე. ამიტომ, კომერციულმა ბანკმა, დამოუკიდებელია რა ეკონომიკურად, კანონით განსაზღვრულ ფარგლებში, ნებისმიერი იურიდიული და ფიზიკური პირებისაგან, ისე უნდა ააგოს თავისი საქმიანობის ტაქტიკა და სტრატეგია, რომ იმუშაოს რენტაბელურად და ამავდროულად, ჩამოაყალიბოს ფულადი სახსრების საკმარისი დანაგროვი საწარმოო-ტექნიკური ბაზის განვითარებისათვის.

აქედან გამომდინარე, კომერციული ბანკის საქმიანობის მამოძრავებელი მოტივია მოგება, მიღებული საბანკო კაპიტალის წრებრუნვისა და ნახესხები და მოზიდული სახსრების გამოყენების შედეგად.

ამავდროულად, ბანკმა უნდა იმუშაოს სიმძლავრით და გამოიტყოს თავისი საქმიანობიდან მაღალრისკიანი (თუმცა, შესაძლებელია, ძალიან შემოსავლიანი) ოპერაციები, რომლებმა

შეიძლება მიგვიყვანოს მისი ფინანსური მდგომარეობის სერიოზულ გაუარესებამდე. ეს პირველ რიგში გამოწვეულია იმით, რომ ბანკი ატარებს ეკონომიკურ პასუხისმგებლობას საწარმოების, ორგანიზაციების, მოქალაქეების ძალიან ფართო წრის წინაშე, თავისი ვალდებულებების მიხედვით დადებული ხელშეკრულებების თანახმად, მაგ. მის მიერ იმ ფულადი სახსრების დროული და სრული დაბრუნების პროცესში, რომლებიც ადრე შეტანილი იქნა ანაბრებსა და დეპოზიტებში, განთავსებულ იქნა ბანკის ფასიან ქაღალდებში. გათვალისწინებულ უნდა იქნეს, რომ ბანკის დამფუძნებლები და სხვა აქციონერები (მეპაიეები) ატარებენ სოლიდარულ პასუხისმგებლობას ბანკის ფულადი ვალდებულებების მიხედვით, ბანკის საწესდებო კაპიტალში მათი სახსრებით მონაწილეობის წილით, ე. ი. ყველაზე უკიდურეს შემთხვევაში ბანკმა უნდა დაუბრუნოს ნასესხები და მოზიდული სახსრები მოქალაქეებს, იურიდიულ პირებს იმ სახსრების ხარჯზე, რომლებიც ადრე შეიტანეს აქციონერებმა (მეპაიეებმა) ან სხვა საკუთარი სახსრების ხარჯზე.

ფაქტობრივად მიღებული საბაღიანსო მოგების განსაზღვრისას შემოსავლების შემადგენლობაში შემდეგი მუხლები ჩაირთვება:

- ❖ პროცენტები, მიღებული ბანკის მიერ საწარმოებსა და ორგანიზაციებზე გაცემულ კრედიტებზე, აგრეთვე, სხვა ბანკებზე საკრედიტო რესურსებზე;

- ❖ საზღაური, მიღებული კლიენტებისაგან საანგარიშსწორებო და საკასო მომსახურებისათვის;

- ❖ საკომისიო გასამრჯელო მომსახურებისათვის სხვა ბანკებთან საკორესპონდენტო ურთიერთობების მიხედვით და საწარმოების, ორგანიზაციების, მოქალაქეებისათვის გაწეული მომსახურებისათვის;

- ❖ შემოსავლები ფაქტორინგული და სალიზინგო ოპერაციებიდან, აგრეთვე ბანკის მიერ კლიენტებისათვის გაცემული გარანტიებისათვის;

- ❖ შემოსავლები, დაკავშირებული ნაღდი უცხოურ ვალუტის გაყიდვასთან და ვალუტისა, რომელიც იმყოფება ანგარიშებსა და ანაბრებზე;

- ❖ შემოსავლები სატრასტო, საინფორმაციო, საკონსულტაციო, საექსპერტო და სხვა მომსახურებიდან;

- ❖ შემოსავლები ბირჟებზე არუნდით აღებული ან შეძენილი საბროკერო ადგილებიდან;

- ❖ შემოსავლები სხვა საწარმოების საქმიანობაში წილობრივი მონაწილეობიდან, ბანკის კუთვნილ აქციებზე, ობლიგაციებზე და სხვა ფასიან ქაღალდებზე დივიდენდები და პროცენტები და ზოგიერთი სხვა.

რამეთუ დღეისათვის კომერციული ბანკები იმყოფება თავისი დამკვიდრების საწყის ეტაპზე, ეს განსაზღვრულ გავლენას ახდენს მათი შემოსავლების სტრუქტურის ფორმირებაზე ცალკეული სახეობების ჭრილში, რომელიც შორსაა ოპტიმალურისაგან. ასე, ბანკის საქმიანობის დივერსიფიკაციის დაბალი დონე, რიგი ოპერაციების განუვითარებლობა ან არარსებობა, რომლებიც ობიექტურად დამახასიათებელია მათთვის, მაგ., სატრასტო, იწვევს იმას, რომ ბანკები შემოსავლების უდიდეს ნაწილს აყალიბებენ კრედიტებზე პროცენტების ხარჯზე.

ფაქტობრივი საბაღიანსო მოგების განსაზღვრისას გათვალისწინებული ხარჯების მუხლებს მიეკუთვნება შემდეგი სახეობები:

- ❖ დარიცხული და გადახდილი პროცენტები საწარმოებისა და ორგანიზაციების ანგარიშებზე, ვადიან ანაბრებსა და დეპოზიტებზე, აგრეთვე, სხვა ბანკებიდან მიღებული საკრედიტო რესურსებისათვის;

- ❖ ხარჯები ბანკის შენახვისათვის, რომელიც მოიცავს ძირითადი ფონდების საარენდო გადასახდელს, შენობების, მოწყობილობების, ინვენტარის ექსპლუატაციის ხარჯებს;

- ❖ საამორტიზაციო ანარიცხები ძირითადი ფონდების

სრული აღდგენისათვის;

- ❖ სხვა ბანკების მომსახურებისა და საკორესპონდენტო ურთიერთობებისათვის გადახდილი საკომისიო გასაძრავდეს;

- ❖ საოპერაციო, საკანცელარიო, საფოსტო-სატელეგრაფო ხარჯები, აგრეთვე ფულადი სახსრებისა და ფასეულობების გადაზიდვისა და შენახვისათვის;

- ❖ საზღაური სხვა ბანკებს საანგარიშსწორებო-საკასო მომსახურებისათვის;

- ❖ ხარჯები, დაკავშირებული უცხოური ვალუტით ოპერაციების განხორციელებასთან;

- ❖ ხარჯები რეკლამაზე, საკონსულტაციო, საინფორმაციო, აუდიტორული მომსახურების ანაზღაურებაზე;

- ❖ ხარჯები ბანკის მმართველობითი აპარატის შენახვაზე, მათ შორის ხელფასსა და სამსახურებრივ მივლინებებზე.

ამასთან, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ბანკის მოგება იქნება მისი საქმიანობის შედეგების მიხედვით, როგორც სხვაობა ფაქტობრივად მიღებულ შემოსავლებსა და განხორციელებულ დანახარჯებს შორის. პირველ ყოვლისა, მიღებული საბალანსო მოგებიდან ბანკი იხდის კანონმდებლობით გათვალისწინებული წესითა და მოცულობით გადასახადებს ბიუჯეტში. ამის შემდგომ ბანკის მოგება გამოიყენება წესით, დადგენილი აქციონერების (მეპაიეების) საერთო კრების მიერ. მოგებიდან ანარიცხებით იქმნება სარეზერვო და სხვა ფონდები.

ზემოთაღნიშნული ანარიცხების შემდეგ დარჩენილი მოგება აქციონერთა საერთო კრების გადაწყვეტილებით შეიძლება მიმართულ იქნეს ბანკის საწესდებო კაპიტალის შესავსებად და გამოყენებულ იქნეს აქციონერთათვის დივიდენდების გასაცემად. ამასთან, პრივილეგიური აქციების მფლობელები მიიღებენ შემოსავალს დივიდენდების სახით აქციის ნომინალიდან ადრე დადგენილი წილის სახით, ხოლო ჩვეულებრივი აქციის მფლობელები-დარჩენილი მოგების გათვალისწინებით, რომელიც შეიძლება მიმართული

იქნეს ამ აქციებზე დივიდენდების გასაცემად.

ბანკის შემოსავლები და ხარჯები კლასიფიცირებულია სახეობებისა და დანიშნულების მიხედვით და აღირიცხება შესაბამის ანგარიშებზე. ბანკის ძირითად შემოსავლებს, როგორც აღვნიშნეთ, წარმოადგენს პროცენტები გაცემულ სესხებზე და სხვადასხვა საკომისიო მოსაკრებლები კლიენტების საკრედიტო-საანგარიშსწორებო მომსახურებისათვის. ბანკის ხარჯების შემადგენლობაში ძირითადი ხვედრითი წონა მიღის დეპოზიტებზე, სხვა ბანკიდან მიღებულ სესხებზე გადახდილ პროცენტებზე, თავის მუშაკთათვის ხელფასებზე, ძირითადი საშუალებების ამორტიზაციაზე.

ვიხილავთ რა კომერციული ბანკების ეკონომიკურ საქმიანობას, უნდა აღვნიშნოთ იმ სტრუქტურული ქვედანაყოფების – ფილიალების ფუნქციონირების თავისებურებები, რომლებიც შესაძლოა შედიოდნენ მის შემადგენლობაში. კომერციული ბანკების მისწრაფების გამო – გააფართოვონ თავიანთი საწარმოო ბაზა, უკანასკნელ დროს ფილიალების შექმნის პროცესი გააქტიურდა. ფილიალების ყოველმხრივი საქმიანობის უზრუნველსაყოფად კომერციული ბანკი გამოუყოფს მათ აუცილებელ ქონებას და ფულად სახსრებს, რომელსაც ფილიალი განკარგავს მისთვის მინიჭებული უფლებების ფარგლებში. მუშაობის ეფექტიანობის ამაღლების მიზნით ბანკის ფილიალი განახორციელებს თავის საქმიანობას კომერციული ანგარიშშიანობის საწყისებზე, ყოველთვის უდარებს რა შემოსავლებს ხარჯებს, ისწრაფვის მიიღოს მაქსიმალური მოგება.

ფილიალს ხელმძღვანელობს მმართველი, რომელიც ინიშნება კომერციული ბანკის გამგეობის მიერ და ყველა სახელშეკრულებო ეკონომიკურ ურთიერთობაში კონტრაგენტთან გამოდის კომერციული ბანკის სახელით. ამასთან, ფილიალის ხელმძღვანელს მინიჭებული აქვს უფლება, დადოს საკრედიტო ხელშეკრულებები, აგრეთვე ხელშეკრულებები საწარმოებისათვის, ორგანიზაციებისათვის არენდის პი-

რობით მოწყობილობების, სატრანსპორტო საშუალებების და სხვა ქონების გადაცემასა (ლიზინგი) ან შეძენაზე, იყოს სააქციო საზოგადოებების, ასოციაციების მონაწილე, აგრეთვე, კონსორციუმების. ყველა შემთხვევაში პასუხისმგებლობას ფილიალების ვალდებულებების მიხედვით ატარებს კომერციული ბანკი.

კომერციული ბანკი უწესებს ფილიალს საშტატო განრიგს და შესაბამისად, ხელფასის ფონდს, განსაზღვრავს ფილიალების მოგებიდან იმ სპეციალური დანიშნულების ფონდებში ფილიალის მოგებიდან ანარიცხების ნორმატივებს, რომლებიც ჩვეულებრივ ფილიალების ადგილმდებარეობის მიხედვით იქმნება; წყვეტს ფილიალის ხელმძღვანელობის პრემირების საკითხებს; გამოუყოფს ფილიალს საკრედიტო რესურსს.

მოგების ნაწილს, დარჩენილს სპეციალური დანიშნულების ფონდებში მისი მიმართვის შემდეგ, ფილიალი გადაურიცხავს დადგენილი წილით კომერციულ ბანკს. დღესდღეობით პრაქტიკაში არსებობს რამდენიმე ვარიანტი ურთიერთობისა ფილიალსა და კომერციულ ბანკს შორის, მათ შორის მოგების განაწილების მხრივ, მაგრამ ყოველთვის უნდა ვესწრაფოდეთ, ერთნაირად უზრუნველყოთ როგორც ფილიალის, ასევე მთლიანობაში კომერციული ბანკის ინტერესები. ფილიალის მუშაობის შედეგები აისახება მის თვიურ, კვარტალურ და წლიურ ბუღალტრულ ბალანსებში, რომლებიც კომერციული ბანკის შესაბამისი კონსოლიდირებული ბალანსების შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს.

თემა 2. ლექცია II. ეროვნული ბანკის როლი ეკონომიკაში

ქვეყნის ეროვნული (ცენტრალური) ბანკი არის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ძირითადი გამტარებელი, რომელიც მიმართულია ფულადი მიმოქცევის სტაბილიზაციაზე. მისი უპირველესი მოვალეობა ეკონომიკაში არის დაიცვას ფულის ღირებულება და მსყიდველობითუნარიანობა და შექმნას ნორმალური პირობები ფინანსური ბაზრების ფუნქციონირებისათვის.

ცენტრალური ბანკების აღმოცენება დაკავშირებულია საბანკო ემისიის ცენტრალიზაციისა და ქვეყანაში ფულის მიმოქცევის ორგანიზაციის აუცილებლობასთან, საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელების აუცილებლობასთან მთელი სახალხო მეურნეობის ფარგლებში და ფულადი ანგარიშსწორების სისტემის ფუნქციონირებასთან, აგრეთვე ეროვნული ვალუტების დაცვისა და მდგრადობის უზრუნველყოფის აუცილებლობასთან.

ამ ამოცანების შესაბამისად ეროვნული ბანკი ანხორციელებს მართვის ოპტიმალური მეთოდებისა და ინსტრუმენტების ძიებას, ახამებს რა კომერციული ბანკებისა და სხვა საკრედიტო დაწესებულებების საქმიანობის რეგულირების როგორც პირდაპირ-ადმინისტრაციულ, ასევე არაპირდაპირ მეთოდებს. საქართველოს ეროვნული ბანკი იცავს და უზრუნველყოფს ლარის მდგრადობას, რითაც არეგულირებს ერთობლივ ფულად მასას, რომლის დინამიკაზეც დამოკიდებულია ერთობლივი გადახდისუნარიანი მოთხოვნის სხვადასხვა კომპონენტების ცვლილება. ავითარებს და ამყარებს რა საქართველოს საბანკო სისტემას, სები ეფექტიანად ზემოქმედებს საბანკო ინსტიტუტების სამეურნეო აქტიურობასა და საქმიანობაზე. ამ სისტემის საშუალებით ის უზრუნველ-

ყოფს ანგარიშსწორებათა სისტემის ეფექტიან და უწყვეტ ფუნქციონირებას.

ცენტრალური ბანკის როლი ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკაში მისი განვითარების კვალობაზე ძლიერდება, რადგან სწორედ ფულის, ფულად-საკრედიტო მექანიზმის საშუალებით მიმდინარეობს განვითარების რეგულირება. სებ-ი ახორციელებს საზოგადოების ეკონომიკური ცხოვრების ორგანიზებას, უზრუნველყოფს რა აუცილებელ პირობებს ქვეყნის ფულადი სისტემის ფუნქციონირებისათვის. ყველაზე სრულად საქართველოს ეროვნული ბანკის (სებ-ი) როლი მდგავნება იმ ფუნქციების შესრულებისას ეროვნული ფულადი სისტემის ყოველი შემადგენელი ელემენტის მუშაობის უზრუნველყოფის მიხედვით, რომლის რეალიზებასაც ის ახდენს ვალუტის ეროვნული ერთეულის (ლარის) საშუალებით.

ლარის კურსი ქვეყნის ეკონომიკურ მექანიზმში მრავალფეროვანია, რამეთუ იმის მიხედვით, თუ როგორ იცვლება ის, შეიძლება ვიმსჯელოთ ეკონომიკის მდგომარეობის თაობაზე, მის ღირებულებით პროპორციებზე, საგარეო-ეკონომიკური საქმიანობის ეფექტიანობაზე, კაპიტალის საერთაშორისო შემოდინების გადანაწილებაზე. ეს დამახასიათებელია ლარისათვის ფულის იმ ევოლუციის გამო, რომელიც განაპირობა გადასვლამ საქონელ-ფულიდან (ოქროდან) საკრედიტო ფულზე. ხოლო საკრედიტო ფული-ეს არის ფულადი კაპიტალის გამოვლენის ფორმა, ის არა მარტო მოემსახურება საქონლისა და კაპიტალის მიმოქცევას, არამედ იქცევა როგორც კაპიტალი.

სახელმწიფოსათვის მთლიანობაში ფული გამოიყენება, როგორც ეროვნული ეკონომიკის კრიზისებისაგან, ინფლაციისაგან და ნეგატიური საგარეო ზემოქმედებისაგან დაცვის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი.

სებ-ის დამოუკიდებლობა უპირველეს ყოვლისა იმით მდგანდება, რომ ის არ შედის სახელმწიფო მმართველობითი ორ-

განოების სტრუქტურაში და გამოდის, როგორც განსაკუთრებული ინსტიტუტი, რომელიც ფულის ემისიისა და ფულის მიმოქცევის ორგანიზაციის მონოპოლიურ უფლებას ფლობს.

სებ-ი, წარმოადგენს რა სახელმწიფოს, კაპიტალზე საკუთრების თვალსაზრისით, ფლობს იურიდიულ დამოუკიდებლობას ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელების ტაქტიკისა და სტრატეგიის საკითხებში, რომელიც მიმართულია ფულის მიმოქცევის სტაბილურობისა და საგადასახდელო ბალანსის დაბალანსებულობის შენარჩუნებაზე.

ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობის საკითხებს პრინციპული მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფო ფინანსებისა და საბანკო რესურსების გამიჯვნის აუცილებლობასთან დაკავშირებით, მთავრობას, როგორც წესი, არ ჰყოფნის სახელმწიფო ფინანსები, რაც ბიუჯეტის დეფიციტის არსებობით დასტურდება.

შედეგად იქმნება საშინაო და საგარეო სახელმწიფო ვალი, როგორ უნდა მიიღოს ცენტრალურმა ბანკმა მონაწილეობა მის დაფარვაში, რა მოცულობით უნდა წარმოებდეს ემისია მთავრობის პირდაპირი დაკრედიტების ქვეშ. ფულადი რეფორმის რომელი ტიპი (დევალვაცია თუ დენომინაცია) შეიძლება დაეხმაროს მთავრობას მისი ამოცანების გადაწყვეტაში, განისაზღვრება ცენტრალური ბანკის მიერ. ამაში მდგანდება ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობის პრინციპი.

თუ ეროვნული ბანკი ამ პრობლემის გადაწყვეტისას ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას ანიჭებს უპირატესობას, მთავრობა მოცემულ ამოცანებს ბიუჯეტური მეთოდებით – გადასახადებით, საამორტიზაციო პოლიტიკითა და სახელმწიფო ინვესტიციებით წყვეტს.

სახელმწიფო ვალის მომსახურებისას ცენტრალური ბანკი არა მარტო გვერდში უნდა ამოუდგეს მთავრობას, არამედ, ამჟღავნებს რა დამოუკიდებლობას, უნდა ზრუნავდეს საბან-

კო სისტემის ლიკვიდობის შესანარჩუნებლად.

ცენტრალური ბანკების ფუნქციათა მთელი მრავალფეროვნება შეიძლება დაყვანილი იქნეს შემგომ ძირითად ამოცანებამდე. ცენტრალური ბანკი მოწოდებულია იყოს:

– ქვეყნის საემისიო ცენტრი, ანუ ის ახორციელებს ბანკნოტების მონოპოლიურ ემისიას. რაც მეტია ნაღდი ბრუნვის ხვედრითი წონა ქვეყანაში, მით მეტია საბანკნოტო ემისიის მნიშვნელობა;

– „ბანკთა ბანკი“, რამეთუ ორსაფეხურიან საბანკო სისტემაში მის მთავარ კლიენტურას კომერციული ბანკები წარმოადგენენ, რომლებიც მეწარმეებთან და მოსახლეობასთან მუშაობენ, ცენტრალური ბანკი ინახავს კომერციული ბანკების თავისუფალ ნაღდ ფულს, ანუ საკასო რეზერვებს, რომელთა მოცულობაც დგინდება კანონით, აძლევს მათ საკრედიტო მხარდაჭერას და ახორციელებს ზედამხედველობას კომერციული ბანკების საქმიანობაზე;

– „მთავრობის ბანკირი“, მთავრობის სახელით ის მართავს საშინაო და საგარეო სახელმწიფო ვალს, ანუ განათავსებს, ფარავს და ატარებს სხვა ოპერაციებს სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდებით, აძლევს მთავრობას კრედიტებს და ასრულებს მისთვის საანგარიშსწორებო ოპერაციებს, ინახავს ოქროსაგალუტო რეზერვს და ატარებს მათი მომრავლების პოლიტიკას;

– ეკონომიკის რეგულირების ორგანო ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელების საშუალებით.

ცენტრალური ბანკის პოლიტიკა თავისი ფუნქციების რეალიზაციაში ახამებს: მთავრობის პოლიტიკის ინტერესებს, მიმართულს პირველ ყოვლისა ეკონომიკის აღმავლობაზე; სამრეწველო მეწარმეების ინტერესებს, მიმართულს ინვესტიციური შესაძლებლობების სტიმულირებაზე; პროფკავშირების ინტერესებს, განპირობებულს მისწრაფებით შეამცირონ უმუშევრობა და გააფართოონ დასაქმება; აგრეთვე პირველ რიგში საკუთარ ინტერესებს-საფინანსო სისტემის მდგრადობის ამაღ-

ლებას.

ცენტრალური ბანკისა და მთავრობის ურთიერთობები ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელების სფეროში ჩვეულებრივ დაიყვანება ე. წ. საფინანსო კონსტიტუციამდე, ანუ ბიუჯეტთან ურთიერთობების დადგენილ პრინციპებამდე. მთავრობისათვის ძირითადი საკითხებია ბიუჯეტის დეფიციტის, საშინაო და საგარეო ვალის დაფარვა, რაც სშირად ფულადი ემისიის დახმარებით წყდება.

ნაღდი ფულადი ბრუნვა – ეს არის ნაღდი ფულის მოძრაობა სამეურნეო ბრუნვაში, რომელიც ხორციელდება ფულის სხვადასხვა სახეობების დახმარებით. საბანკნოტო ემისია ცენტრალური ბანკის პრეროგატივაა. მის წინაშე ყოველთვის დგას ამოცანა, განსაზღვროს ბანკნოტების გამოშვების რაოდენობა, შეაფასოს ფულადი ერთეულის მიმოქცევის სისწრაფე, აგრეთვე განსაზღვროს მათი მიმოქცევის რეგულირების მეთოდები.

ცენტრალური ბანკის მონოპოლია ბანკნოტების ემისიაზე შესაძლებლობას იძლევა მის შემადგენლობაში სპეციალური ქვეგანაყოფი გამოიყოს, რომელიც უშუალოდ ახორციელებს საემისიო-საკასო სამუშაოებს: ბეჭდვას, დიზაინს ანუ ფულის გაფორმებას და მათი გაყალბებისაგან დაცვის მეთოდების შემუშავებას. ბანკნოტები გამოიშვება განსაკუთრებულ ქაღალდზე ჰკაცრად განსაზღვრული ღირებულებით. მრეწველურად განვითარებულ ქვეყნებში ცენტრალური ბანკების საემისიო მონოპოლიის მნიშვნელობა რამდენადმე შემცირებულია, რადგან ნაღდი ფულის წილი ფულად მასაში მცირეა (10%), მაგრამ იქაც საბანკნოტო ემისია უწინდებურად აუცილებელია გადახდებისათვის საცალო ვაჭრობაში და საკრედიტო სისტემის ლიკვიდობის უზრუნველყოფისათვის.

ბანკნოტები ემიტირდება ცენტრალური ბანკის მიერ და, როგორც წესი, აქვთ უზრუნველყოფა მისი აქტივების ფორმით, რომლის ძირითადი მუხლებია ჩვეულებრივ ოფიციალუ-

რი ოქროსაველუტო რეზერვები, სახელმწიფო და სხვა ფასიანი ქაღალდები, აგრეთვე კრედიტები საბანკო ინსტიტუტებს, გაცემული ფასიანი ქაღალდების გირაოს ქვეშ.

სადეპოზიტო ემისია წინ უსწრებს საბანკოტოს, რამეთუ ცენტრალური ბანკი ზრდის თავის საკრედიტო დაბანდებებს სესხების გაცემით მთავრობაზე – სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფარავად-და კომერციულ ბანკებზე. ზრდის რა ნაშთებს ანგარიშებზე ანუ დეპოზიტებზე, ის ახორციელებს სადეპოზიტო ემისიას. ცენტრალური ბანკის განმასხვავებელი თავისებურება სხვა საკრედიტო ინსტიტუტებთან შედარებით ის არის, რომ ის თვითონ (ემისიის საშუალებით) ქმნის თავისთვის დაკრედიტების რესურსებს. კომერციული ბანკების შესაძლებლობა კი დამოუკიდებლად შექმნან ნაღდი სახსრები ძალზე შეზღუდულია. მათ შეუძლიათ განახორციელონ უნაღდო ანგარიშსწორება, გასცენ კრედიტები და მიიღონ ნაღდი ფული. მაგრამ ზოგჯერ კომერციული ბანკები აგრეთვე მონაწილეობენ დეპოზიტების შექმნაში და ზრდიან უნაღდო ფულს თავის ანგარიშებზე საკრედიტო ოპერაციების სხვადასხვა ფორმის განვითარების საშუალებით, ფულადი გადარიცხვების სისტემისა და ფულის მიმოქცევის დაჩქარების საშუალებით. ეს არის საბანკო დეპოზიტების გაფართოების მულტიპლიკაციური ეფექტი.

ფულადი მასა და მისი შეფასების მეთოდები. არსებობს მიმოქცევაში მყოფი აუცილებელი ფულადი მასის განსაზღვრის განსხვავებული მდგომარეობები, ამასთან, ისინი ვარირებს არა მხოლოდ ქვეყნების მიხედვით, არამედ ერთი სახელმწიფოს ფარგლებშიც კი, მაგრამ ყველა გამოდის ფულადი აგრეგატების განსაზღვრიდან, რომელთა შემადგენლობა განსხვავდება ქვეყნების მიხედვით. ფულადი აგრეგატი, ეს არის საბანკო ანგარიშების დაჯგუფება ამ ანგარიშებზე სახსრების ნაღდ ფულად გადაქცევის სისწრაფის ხარისხის მიხედვით. რაც უფრო სწრაფადაა შესაძლებელი ამ ანგარიშებზე სახსრების გადაყვანა ნაღდ ფულად ფორმაში, მით უფრო

ლიკვიდურად ითვლება მოცემული აგრეგატი.

მოუხედავად ფულადი აგრეგატების ანალოგიური აღნიშვნისა ყველა ქვეყნის ფინანსურ სტატისტიკაში M1, M2, M3 და სხვა, მათი ხარისხობრივი შემადგენლობა განსხვავებულია. ამიტომ პარალელუბის გავლება, ვადარებთ რა ამა თუ იმ აგრეგატის დინამიკას საქართველოსი და აშშ-ის, საქართველოსი და საფრანგეთის, არამართლზომიერია, რამეთუ სხვადასხვა ქვეყანაში ტრადიციულად ჩამოყალიბდა განსხვავებული წარმოდგენები ფულზე (განსაკუთრებით საკრედიტო ფულზე). განსხვავებული თანაფარდობა ნაღდ-ფულადი და უნაღდო კომპონენტებისა ერთობლივ ფულად ბრუნვაში, ფულისა და ფინანსური აქტივებისა, აგრეთვე ცენტრალური ბანკების მიერ ფულად-საკრედიტო სისტემის რეგულირების განსხვავებული მეთოდი. მოუხედავად ამისა, სხვადასხვა ქვეყანაში ფულადი მასის სტატისტიკური აღრიცხვის მეთოდების მთელი მრავალფეროვნებისას, ფულადი აგრეგატები დაახლოებისაკენ მიისწრაფვიან, რამეთუ უკანასკნელ წლებში ფინანსური ბაზრების უნივერსალიზაციის ტენდენცია შეიმჩნევა.

ფულადი მასა უნდა განსაზღვრავდეს ქვეყანაში ფულის მიმოქცევის მდგომარეობას, რომლის მიხედვითაც გატარებული მონეტარულ პოლიტიკაზე შეიძლება ვიმსჯელოთ.

საბანკო საქმიანობის რეგულირება. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ტიპები და მისი თავისებურებები თანამედროვე ეტაპზე. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის სტრატეგია უახლოესი წლებისათვის მდგომარეობს ეკონომიკური ზრდის ტრაექტორიაზე თანდათანობით გადასვლაზე გონივრულად დაბალი ინფლაციისას. მასტიმულირებელ პირობებს ამ სტრატეგიის რეალიზაციისათვის წარმოადგენს საბანკო სისტემის გაჯანსაღება, საგარეო დავალიანების პრობლემის დარეგულირება, სავალო ვალდებულებების უპირობო შესრულების მექანიზმის შექმნა. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის საბოლოო მიზანი იქნება ინფლაციის ზრდის შეკავება დაცე-

მის შეზღუდვისას ეკონომიკაში. ეს ნიშნავს, რომ სეზონის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა ხელს შეუწყობს მოსახლეობის რეალური შემოსავლების შენარჩუნებას და უზრუნველყოფის ზრდის შეზღუდვას. მნიშვნელოვანია ვუზრუნველყოთ საგადასახდლო ბალანსის მიმდინარე ანგარიშის დადებითი საღდო, რაც აგრეთვე შესაძლებლობას მოგვცემს გავზარდოთ სავალუტო რეზერვები და დაეფაროთ ვალები.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის სტრატეგიული მიზნების მიღწევის მნიშვნელოვანი ფაქტორია პერსპექტივაში გასვლა ეკონომიკაში რეალური საპროცენტო განაკვეთების დაბალ დადებით დონეზე, რაც დაასტიმულირებს მოთხოვნას ნასესხებ სახსრებზე რეალური სექტორის მხრიდან, აგრეთვე – ეკონომიკურ ზრდას.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ახალი ელემენტი შეიძლება იყოს ფულის მიწოდებაში ბანკების მიერ საწარმოების დაკრედიტების წილის გაზრდა, რამეთუ ეროვნული ბანკი გაზრდის კრედიტებს, გაცემულს ბანკებზე. ეროვნული ბანკის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის საოპერაციო პროცედურა ეფუძნება ფულად-საკრედიტო რეგულირების ორგანოების წმინდა საერთაშორისო რეზერვებისა და წმინდა საშინაო აქტივების მოცულობაზე კონტროლს. უპირველეს ყოვლისა, ეს არის გაფართოებული კრედიტის გაცემა მთავრობასა და კომერციულ ბანკებზე.

საბანკო მომსახურებათა ბაზრის რეაქცია ბანკების საქმიანობაში ჩარევის პირდაპირ, ანუ ადმინისტრაციულ მეთოდებზე უფრო ოპერატიულია, ვიდრე არაპირდაპირზე. არაპირდაპირი, ანუ ეკონომიკური მეთოდების გამოყენება გულისხმობს მიკროდონეზე თვითრეგულირების პროცესების განვითარების მაღალ ხარისხს, ხოლო ეფექტი მათი გამოყენებისაგან შენელებული და არაერთმნიშვნელოვანია.

ადმინისტრაციულ მეთოდებს მიეკუთვნება პირდაპირი შეზღუდვები (ლიმიტები) და აკრძალვები, დადგენილი ცენტრალური ბანკების მიერ ბანკების საქმიანობის რაოდენობ-

რივი და ხარისხობრივი პარამეტრების მიმართ. შემოქმედების ადმინისტრაციული მეთოდების გამოყენებისას ყველაზე ხშირად გამოიყენება შემდეგი ინსტრუმენტები:

- პასიური და აქტიური ოპერაციების ცალკეულ სახეობათა ქცეობა;

- სხვადასხვა კატეგორიების სესხების გაცემისა და საკრედიტო რესურსების მოზიდვაზე „კერის“ (ლიმიტების) შემოღება;

- შეზღუდვა ფილიალებისა და განყოფილებების გახსნაზე;

- საკომისიო გასამრჯელოს, მომსახურების სხვადასხვა სახეობის გაწევაზე ტარიფების, საპროცენტო განაკვეთების სიდიდის ლიმიტირება; ოპერაციითა ნომენკლატურის, უზრუნველყოფის სახეობების, აგრეთვე იმ ბანკების ჩამონათვალის განსაზღვრა, რომლებიც დაშვებული არიან ოპერაციითა ცალკეული სახეობებისადმი (ე. წ. კონტინგენტირება).

გამოყოფენ მართვის ეკონომიკური მეთოდების სამ ძირითად ჯგუფს: საგადასახადო, ნორმატიული (როდესაც შემოღებული შეზღუდვებისა ან შეღავათების სიდიდეები უკავშირდება ოპერაციების მასშტაბებს) და მაკორექტირებელი (გამოირჩევა მოქნილობითა და ოპერატიულობით, შესაძლებლობით, მოახდინოს მასტიმულირებელი ან შემზღუდველი შემოქმედება სიტუციაზე დამოკიდებულებით). საგადასახადო მეთოდების გამოყენება წარმოადგენს ფინანსური ორგანოების პრეროგატივას, მაშინ როცა ნორმატიულისა და მაკორექტირებელის – ცენტრალური ბანკის.

შემოქმედების ნორმატიულ მეთოდებს მიეკუთვნება ისეთი ინსტრუმენტების გამოყენება, როგორცაა ლიკვიდობისა და საბანკო კაპიტალის საკმარისობის კოეფიციენტები, აგრეთვე სხვა კოეფიციენტები, რომლებიც საუაღდებულოა გამოყენებისათვის და დგინდება ნორმატივების სახით; მაკორექტირებელს – საადრიცხო პოლიტიკა („საადრიცხო ფანჯარა“)

და ღია ბაზარზე ოპერაციების ჩატარება.

ნორმატიული მეთოდები გამოიყენება საკონტროლო ციფრების, მაჩვენებელთა თანაფარდობის ან სხვა შეზღუდვების დადგენისა და პერიოდული გადასინჯვის გზით, როგორც გაზრდის, ასევე შემცირების მიმართულებით; მათი ზემოქმედების სისწრაფე მცირეა და ეფექტი შემოღებული ნორმატივებიდან მკლავდება დროის შედარებით ხანგრძლივი ინტერვალის შემდეგ.

მაკორექტირებელი ზემოქმედება ხორციელდება ცენტრალური ბანკის მიერ საკრედიტო ოპერაციების და ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციების ჩატარების გზით, რომლებიც შეიძლება განხორციელდეს ცენტრალური ბანკის გადაწყვეტილებით აუცილებელი მასშტაბებითა და საჭირო პერიოდულობით, რისი წყალობითაც ეფექტი მალე მიიღწევა. ზემოქმედების ეს ფორმა უფრო მოქნილი და ოპერატიულია.

თუ გეგმურ ადმინისტრაციულ-საკომანდო ეკონომიკაში ცენტრალური ბანკის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები რეალიზდებოდა როგორც სავალდებულოდ შესასრულებელი ყველა არსებული საბანკო დაწესებულების მიერ, მაშინ საბაზრო ტიპის ეკონომიკისათვის თვითრეგულირების პროცესების განვითარება გულისხმობს დამოუკიდებელი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელებას ყოველი საკრედიტო დაწესებულების მიერ. ამ პოლიტიკის ეფექტიანობა და შედეგები განსაზღვრავს როგორც საკრედიტო დაწესებულების სტატუსს, ასევე მის შემდგომ როლს საბანკო სისტემაში, ასტიმულირებენ კონკურენციას.

ქვეყნების უმეტესობაში საბანკო ოპერაციების მართვის და რეგულირების მიზნით ცენტრალური ბანკი ორიენტირდება ძირითადად ეკონომიკური მეთოდების გამოყენებაზე, რომელთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია:

- ❖ მინიმალური სავალდებულო რეზერვები;
- ❖ ოპერაციები ფასიანი ქაღალდებით ღია ბაზარზე;

❖ რეფინანსირების განაკვეთი.

მინიმალური რეზერვები – ეს არის კომერციული ბანკების აუცილებელი, სავალდებულო რეზერვები ცენტრალურ ბანკში, რომელთა მოცულობაც განისაზღვრება კანონმდებლობით საბანკო ვალდებულებებთან (კლიენტების ანაბრებთან) განსაზღვრული მიმართებით.

სარეზერვო ნორმის რამდენიმე საპროცენტო პუნქტით გაზრდა ამცირებს ჭარბი რეზერვების სიდიდისა და ფულადი მულტიპლიკატორის მნიშვნელობას, რის შედეგადაც კომერციული ბანკების შესაძლებლობები, შექმნან საკრედიტო ფული, მცირდება.

მინიმალური რეზერვების პოლიტიკა პირველად იქნა გამოცდილი აშშ-ში XX ს-ის 30-იან წლებში და მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებისთანავე ის დანერგა პრაქტიკაში ყველა წამყვანი კაპიტალისტური ქვეყნის ცენტრალურმა ბანკმა.

სავალდებულო რეზერვების ნორმის სიდიდეზე გავლენას ახდენს საბანკო სისტემის განვითარების დონე და მთლიანობაში ეკონომიკის მდგომარეობა. ქვეყანაში განვითარებული საბანკო სისტემით, რომელიც ფუნქციონირებს სტაბილური ეკონომიკის პირობებში, სავალდებულო რეზერვების ნორმები წესდება შედარებით ხანგრძლივი დროით.

მინიმალური რეზერვების ნორმა შეიძლება იცვლებოდეს ანაბრების როგორც კონიუნქტურის, ასევე სახეობისა და სიდიდისაგან დამოკიდებულებით. ვალდებულებათა ცალკეული სახეობების გათავისუფლება სარეზერვო მოთხოვნებისაგან იწვევს იმას, რომ ბანკები იწყებენ მანიპულირებას საკუთარი დეპოზიტების შემადგენლობით და ცდილობენ მოზიდული სახსრების დიდი ნაწილი გადაიყვანონ სარეზერვო მოთხოვნილებებისაგან თავისუფალ კატეგორიაში.

ოპერაციები ღია ბაზარზე ტერმინი „ღია ბაზრის პოლიტიკა“ თავდაპირველად გამოჩნდა აშშ-ში XX ს-ის 20-იან წლებში. აშშ-ის ცენტრალური ბანკის ოპერაციები ღია ბაზარზე სხვა ქვეყნებთან შედარებით ყველაზე მასშტაბური

იყო, რამეთუ ამ ქვეყანაში ფასიანი ქაღალდების ყველაზე დიდი ბაზარია.

ოპერაციები ღია ბაზარზე დაიყვანება ცენტრალური ბანკის მიერ სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვაზე. მაღალი კონიუნქტურის პირობებში, როცა კომერციული ბანკები განსაკუთრებით აქტიურად არიან დაკავებული დაკრედიტებით, ცენტრალური ბანკი გადმოყრის ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე სახელმწიფო ობლიგაციებს ხელსაყრელი ფასებით. თუ მათ ყიდულობენ თვითონ კომერციული ბანკები, ეს ნიშნავს დაკრედიტებათა მოცულობის უშუალო შემცირებას. ხოლო თუ მათ ყიდულობენ კერძო პირები ან ფირმები, მაშინ მცირდება მათი საბანკო ანაბრების მოცულობა, რასაც ისევ და ისევ მოჰყვება ბანკების საკრედიტო შესაძლებლობათა შემცირება. ორივე შემთხვევაში ხდება ფულის მიწოდების შემცირება. პირიქით, დაცემის პერიოდში ცენტრალურ ბანკს შეუძლია გამოისყიდოს ეს ობლიგაციები ხელსაყრელი ფასებით, რასაც მიყვავართ ფულის მიწოდების გაზრდამდე. ღია ბაზრის პოლიტიკის წარმატება ბევრ ფაქტორზეა დამოკიდებული. კომერციული ბანკები იძენენ ფასიან ქაღალდებს ცენტრალური ბანკისაგან მხოლოდ მცირე მოთხოვნისას კრედიტებზე მწარმოებლებისა და მოსახლეობის მხრიდან, აგრეთვე როცა ცენტრალური ბანკი სთავაზობს ღია ბაზრის ქაღალდებს კომერციული ბანკებისათვის უფრო ხელსაყრელი პირობებით, ვიდრე კრედიტების გაცემის პირობები კომერციული ბანკების მიერ მწარმოებლებსა და მოსახლეობაზე.

როცა აუცილებელია შევინარჩუნოთ კომერციული ბანკების ლიკვიდობა და, შესაბამისად, მათი საკრედიტო აქტიურობაც, ეროვნული ბანკი გამოდის მყიდველად ღია ბაზარზე. ამ შემთხვევაში ფართოდ გამოიყენება გადაყიდვითი შეთანხმებები, რომელთა მიხედვით ეროვნული ბანკი ვალდებულებას იღებს, იყიდოს ფასიანი ქაღალდები კომერციული ბანკებისაგან იმ პირობით, რომ უკანასკნელნი დროის

გარკვეული პერიოდის შემდეგ განახორციელებენ უკუგარიგებას, ანუ ფასიანი ქაღალდების უკუგამოსყიდვას, მაგრამ უკვე ფასდაკლებით, ე. წ. უკუოპერაციები — რეპო ოპერაციები. ეს ფასდაკლება შესაძლოა იყოს ფიქსირებული ან მცურავი, დაწესებული ორ საზღვარს შორის. რეპო ოპერაციები ღია ბაზარზე უფრო რბილი ზემოქმედებით ხასიათდება და ამიტომ რეგულირების უფრო მოქნილ მეთოდს წარმოადგენს.

დღეისათვის ოპერაციები ღია ბაზარზე ითვლება ფულის მიწოდების კონტროლის წამყვან საშუალებად. რატომ არა მინიმალური რეზერვები? ოპერაციები ღია ბაზარზე უფრო მოქნილია, ამასთან მინიმალური რეზერვები გადასახადების მსგავსია, არ შეიძლება მათი უსასრულოდ გაზრდა.

საპროცენტო პოლიტიკა ანუ ოფიციალური საპროცენტო განაკვეთის რეგულირება. ცენტრალური ბანკების ტრადიციულ ფუნქციას წარმოადგენს სესხების გაცემა კომერციული ბანკებისათვის. პროცენტის განაკვეთი, რომლითაც გაიცემა ეს სესხები იწოდება პროცენტის სააღრიცხვო განაკვეთად ან რეფინანსირების განაკვეთად. ცვლის რა ამ განაკვეთს, ცენტრალურ ბანკს შეუძლია ზემოქმედება მოახდინოს ბანკების რეზერვებზე, აფართოვებს ან ამცირებს რა მათ შესაძლებლობას, კრედიტების გაცემისა მოსახლეობისათვის ან საწარმოებისათვის. სააღრიცხვო პროცენტზე დამოკიდებულებით იგება კომერციული ბანკების საპროცენტო განაკვეთების სისტემა, ხდება კრედიტების გათავება ან გაძვირება საერთოდ და ამით იქმნება პირობები მიმოქცევაში ფულადი მასის შეზღუდვისა ან გაფართოებისათვის. კომერციული ბანკები დამოუკიდებლად განსაზღვრავენ წანამატის სიდიდეს ცენტრალური ბანკის რეფინანსირების განაკვეთისაგან, მსესხებლის ფინანსურ მდგომარეობაზე, მუშაობის რენტაბელობაზე, დასაკრედიტებელი ობიექტის პერსპექტიულობასა და პრიორიტეტულობაზე დამოკიდებულებით. ცენტრალური ბანკი არეგულირებს საპროცენტო გა-

ნაკვეთების დონეს ორგვარი წესით:

- განაკვეთების ფიქსაციით კომერციული ბანკებისათვის კრედიტების გაცემის მიხედვით, რომლებიც წარმოადგენს გარკვეულ ორიენტირს საბაზრო განაკვეთებისათვის;
- კონტროლი საკრედიტო დაწესებულებების განაკვეთებზე.

პირველ შემთხვევაში, ცენტრალური ბანკი აწესებს რა ოფიციალურ სააღრიცხვო განაკვეთს, განსაზღვრავს ბანკების მიერ რესურსების მოზიდვის ღირებულებას. რაც მეტია სააღრიცხვო განაკვეთი, მით მეტია საბანკო ოპერაციების რეფინანსირების ღირებულება. მეორე შემთხვევაში რეგულირებას ექვემდებარება მხოლოდ კრედიტების ცალკეული სახეობების ღირებულება ან მხოლოდ ზოგიერთი ბანკის ოპერაციები.

ცენტრალური ბანკის საპროცენტო პოლიტიკა პოსტკრიზისულ პერიოდში მდგომარეობს საპროცენტო განაკვეთების რეგულირებაში ბანკის ყველა ოპერაციის მიხედვით ფულის ბაზარზე საბანკო სისტემის ლიკვიდობის აუცილებელ დონეზე შენარჩუნების მიზნით. ამასთან, ცენტრალური ბანკი მიიწრაფვის საპროცენტო განაკვეთების შემცირებისაკენ რეალურ გამოხატულებაში.

ბანკების რეფინანსირება. თავდაპირველად ცენტრალური ბანკების მიერ კომერციული ბანკების რეფინანსირების პოლიტიკა გამოიყენებოდა მხოლოდ ფულად-საკრედიტო მიმოქცევის მდგომარეობაზე ზემოქმედებისათვის. საბაზრო ურთიერთობების განვითარების კვალობაზე, რეფინანსირება სულ უფრო აქტიურად გამოიყენება, როგორც კომერციული ბანკებისათვის ფინანსური დახმარების აღმოჩენის ინსტრუმენტი. ცენტრალური ბანკი ამგვარად გადაიქცევა ბოლო ინსტანციის კრედიტორად და ასრულებს "ბანკთა ბანკის" ფუნქციას. რეფინანსირების კრედიტები მათ შესაძლებლობას მისცემს, მინიმუმამდე დაიყვანონ ლიკვიდური სახსრების მარაგი, ცენტრალური ბანკების სესხების გამოყენების შედეგად.

რეფინანსირების კრედიტები განსხვავდება:

- უზრუნველყოფის ფორმით - სააღრიცხვო და ლომბარდული კრედიტები;
- გამოყენების ვადების მიხედვით - მოკლევადიანი (1 ან რამდენიმე დღით) და საშუალოვადიანი (6 თვემდე);
- გაცემის მეთოდის მიხედვით - პირდაპირი კრედიტები და კრედიტები, რეალიზებადი ცენტრალური ბანკის მიერ აუქციონების საშუალებით;
- მიზნობრივი ხასიათი - მაკორექტირებელი და სეზონური კრედიტები.

სააღრიცხვო (დისკონტური) კრედიტები, გაცემული ცენტრალური ბანკების მიერ კომერციული ბანკებისათვის თამასუქების აღრიცხვის ქვეშ მათი ვადის ამოწურვამდე. სხვადასხვა ქვეყანაში მოქმედი კანონების მიხედვით, ცენტრალური ბანკი უფლებამოსილია იყიდოს ბანკებისაგან და მიჰყიდოს მათ, კომერციული და სახაზინო თამასუქები, გამომდინარე, დადგენილი სააღრიცხვო განაკვეთიდან. საკრედიტო-ფულადი მიმოქცევის მდგომარეობაზე ზემოქმედების მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია - ბანკის განკარგულებაში არსებული სააღრიცხვო კრედიტების რაოდენობრივი შეზღუდვების გამოყენება. ზრდის რა ლიმიტის დონეს, ცენტრალური ბანკი მიიწრაფვის გამოათანაბროს ფინანსური დანაკარგები, რომლებიც აღმოცენდება საბაზრო პირობების ცვლილების შედეგად, ან გაზარდოს ბანკების საკრედიტო რესურსები ფულადი მასის გათვალისწინებული ნაზარდის ფარგლებში. ამიტომ, საკრედიტო ლიმიტის დონის გაზრდა არ ნიშნავს ცენტრალური ბანკის მიერ ექსპანსიონისტური ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარებას, არამედ განიხილება, როგორც საბანკო ლიკვიდობის რეგულირების მექანიზმი.

ლომბარდული კრედიტები, გაცემული ეროვნული ბანკის მიერ კომერციულებისათვის, წარმოადგენს პროცენტთან სესხებს ფასიანი ქაღალდების გირაოს ქვეშ. სესხების სიდიდე

დგინდება გირაოს სახეობაზე დამოკიდებულებით. საგირაონო უზრუნველყოფის ღირებულება უნდა აღემატებოდეს ლომბარდული კრედიტის თანხას, ლომბარდული კრედიტები გაიცემა მხოლოდ მოკლევადიანი სიძნელეებისას, რომლებსაც განიცდიან საკრედიტო ინსტიტუტები. ლომბარდული კრედიტის საპროცენტო განაკვეთი ჩვეულებრივ აღემატება სააღრიცხვო პროცენტის განაკვეთს 1-3%-ით.

ვალიანობის კრიტერიუმიდან გამომდინარე, ეროვნული ბანკის რეფინანსირების კრედიტები იყოფა მოკლევადიანად – კრედიტები „ოვერნაით“, ერთდღიანი კრედიტები – და საშუალოვადიანად – 1-2 თვიდან 6 თვემდე ან 1 წლამდე.

საკრედიტო აუქციონები ეროვნული (ცენტრალური) ბანკების მიერ საკრედიტო რესურსების გაცემის ფართოდ გავრცელებულ ხერხს წარმოადგენს. საკრედიტო აუქციონების ჩატარებისას პოტენციური მსესხებლები გზავნიან ეროვნულ ბანკში განაცხადს კრედიტების მოცულობის მითითებით, რომელთა მიღებაც მათ სურთ, აგრეთვე მიუთითებენ საპროცენტო განაკვეთის დონეს. მიღებული განაცხადების საფუძველზე ეროვნული ბანკი ადგენს: აუქციონის კრედიტების საერთო თანხას, საპროცენტო განაკვეთის დონეს, აუქციონის ჩატარების ხერხს.

ამერიკული ხერხის დროს, განაცხადები რანჟირდება შემოთავაზებული საპროცენტო განაკვეთების დონის კლების მიხედვით, ხოლო შემდეგ კმაყოფილდება იმავე თანმიმდევრობით, დაწყებული მაქსიმალური შემოთავაზებული საპროცენტო განაკვეთიდან, კრედიტის დადგენილი მოცულობის სრულ ამოწურვამდე. შედეგად, უკანასკნელი დაკმაყოფილებული განაცხადის თანხა შესაძლოა შემცირებული იყოს.

პოლანდიური მეთოდისას, ყველა განაცხადი კმაყოფილდება მინიმალური განაკვეთით, შემოთავაზებულით ბანკების მიერ, რომლებიც მოხდნენ მყიდველთა წრეში.

ფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთით აუქციონის შემთხვევაში ყველა განაცხადი კმაყოფილდება, მაგრამ თუ ამ

განაცხადების საერთო თანხა აღემატება აუქციონისათვის შემოთავაზებული კრედიტების მოცულობას, ყველა განაცხადი კმაყოფილდება ნაწილობრივ.

ამგვარად, რეფინანსირების განაკვეთი – ეს არის განაკვეთი, რომლითაც ცენტრალური ბანკები გასცემს კრედიტებს კომერციულ ბანკებზე. ამ ინსტრუმენტის გამოყენება ეფუძნება იმას, რომ კომერციულ ბანკებს შეუძლიათ გაზარდონ თავიანთი საკრედიტო რესურსები ცენტრალური ბანკის სახსრების მოზიდვის გზით. რეფინანსირების განაკვეთის გაზრდა, ბუნებრივია, ხდის რეფინანსირებას, განხორციელებულს ცენტრალური ბანკის მიერ, ნაკლებად მიზიდაველს და, სხვა თანაბარი პირობებისას, მიუყვართ საკრედიტო აქტიურობის შემცირებისაკენ, რეფინანსირების განაკვეთის შემცირება საწინააღმდეგო შედეგს იძლევა.

მონეტარული პოლიტიკის ეს ინსტრუმენტი ყველაზე ძველია. აშშ-ში ის 1913 წლიდან გამოიყენება. ამავდროულად ქმედითობის თვალსაზრისით, სააღრიცხვო განაკვეთის ცვლილება აგებს ღია ბაზარზე ოპერაციებთან და სარეზერვო პოლიტიკასთან შედარებით. საქმე ისაა, რომ ცენტრალური ბანკებიდან სესხების გზით მიღებული კომერციული ბანკების საკრედიტო რესურსების რაოდენობა ჩვეულებრივ მცირეა. აშშ-ში საშუალოდ საბანკო რეზერვების მხოლოდ 2-3% შეიძინება ასეთი გზით. გარდა ამისა, თუ ფულის მიწოდების დონეზე სარეზერვო პოლიტიკისა და ღია ბაზარზე ოპერაციების გავლენის შედარებით ზუსტი წინასწარმეტყველებაა შესაძლებელი, სააღრიცხვო განაკვეთის ცვლილების შემთხვევაში ამის გაკეთება არ შეიძლება.

სავალუტო რეგულირება. სავალუტო კურსის რეგულირების აუცილებლობა განპირობებულია მისი მკვეთრი და წინასწარგანუგებრებადი რყევების ნეგატიური შედეგებით. ეროვნული ვალუტის სტაბილურობის შენარჩუნებას აქვს დიდი მნიშვნელობა ფასებისა და ფულის მიმოქცევის სტაბილურობის უზრუნველყოფისათვის. ეროვნული ვალუტის კურ-

სის შემცირებას მიეყვართ შიდა ბაზარზე ფასების გაზრდამდე, ეროვნული ფულადი ერთეულის მსყიდველობითუნარიანობის შემცირებამდე. ეროვნული ვალუტის კურსის მუდმივი შემცირების პირობებში ფასები საქონელზე შიდა ბაზარზე ორიენტირდება არა იმდენად წარმოების დანახარჯებზე, არამედ, ეროვნული ვალუტის კურსის დაცემაზე. კურსის შემცირება ინფლაციის ფაქტორი ხდება.

ტრადიციულად, ცენტრალური ბანკი ახორციელებს სავალუტო კურსის რეგულირებას:

– ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარების საშუალებებით;

– სავალუტო ინტერვენციების საშუალებებით;

– საერთაშორისო საგადასახდელო სახსრების სახელმწიფო რეზერვების ან უცხოური სესხების გამოყენებით.

პრაქტიკაში ჩვეულებრივ გამოიყენება სავალუტო პოლიტიკის ორი ძირითადი ფორმა: სადისკონტო და სადევიზო.

სადისკონტო (სააღრიცხვო) პოლიტიკა ხორციელდება არა მხოლოდ სამაშულო კომერციული ბანკების რეფინანსირების პირობების შეცვლის მიზნით, არამედ ზოგჯერ მიმართულია სავალუტო კურსისა და საგადასახდელო ბალანსის რეგულირებაზე.

ეროვნული ბანკი, ყიდულობს რა ან ყიდის უცხოურ ვალუტას (დევიზებს), ზემოქმედებს საჭირო მიმართულებით ეროვნული ფულადი ერთეულის კურსის ცვლილებაზე – ეს არის სადევიზო პოლიტიკა. ოპერაციებმა მიიღეს “სავალუტო ინტერვენციების” სახელწოდება. ყიდულობს რა ოფიციალური ოქროსავალუტო რეზერვების ხარჯზე (ან სვამს შეთანხმების გზით) ეროვნულ ვალუტას, ის ზრდის მოთხოვნას და შედეგად, მის კურსს. ეროვნული ბანკის მიერ ეროვნული ვალუტის მსხვილი პარტიებით გაყიდვა კი, პირიქით, იწვევს მისი კურსის შემცირებას. ეროვნული ბანკის გაყიდვას სავალუტო ბაზარზე მდლავნდება ან ექსპორტის სტიმულირებაში, ან – კაპიტალის იმპორტისას. კაპიტალის მოპ-

რობის სასურველი მიმართულება დამოკიდებულია ეროვნული ბანკის პოლიტიკის პრიორიტეტებზე მოცემულ ეკონომიკურ სიტუაციაში, რაც შეიძლება გამოიხატებოდეს ან სასაქონლო ექსპორტის სტიმულირებაში (დემპინგური პოლიტიკა), ან ეროვნული ვალუტის კურსის შენარჩუნებაში უცხოურისადმი.

სავალუტო პოლიტიკის პირდაპირ მეთოდებთან ერთად, სადისკონტო და სადევიზო პოლიტიკა, უშუალო სავალუტო რეგულირების ზომებთან ერთად, სავალუტო კურსზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბევრი სხვა საკანონმდებლო ნორმა. მათ შორის შეიძლება გამოვყოთ ნორმების შემდეგი სამი ჯგუფი:

1. საგადასახადო კანონმდებლობის ნორმები:

– საკურსო სხვაობების დაბეგვრა;

– სავალუტო ოპერაციების მიხედვით გადასახადების გადახდის ფორმა;

– უცხოური ვალუტის ყიდვისა და გაყიდვის ოპერაციების დაბეგვრა.

2. ნორმები, რომლებიც არეგლამენტირებენ განვითარების ეკონომიკურ პირობებს:

– ქვეყნის ტერიტორიაზე უცხოურ ვალუტაში ანგარიშსწორებათა საკანონმდებლო რეგლამენტაცია;

– მოთხოვნები საწარმოებისადმი, რომელთაც სურთ გამოიყენონ სავალუტო ანგარიში და საღარი;

– სავალუტო ამონაგების სავალდებულო მიყიდვის ნორმა;

– საპროცენტო განაკვეთი სავალუტო კრედიტების მიხედვით, ჩამოწერილი თვითღირებულებაზე;

– სახელმწიფო შესყიდვების რეგლამენტაცია (მიმწოდებლის არჩევანი – სამაშულო ან უცხოური).

3. საბანკო კანონმდებლობის ნორმები:

– სავალდებულო რეზერვების ნორმები და მათი ცენტრალურ ბანკში გადარიცხვის ფორმა. ბევრ ბანკს პრაქტიკაში

აქვს ანგარიშების დროებითი რესტრუქტურისაცა თანხების განსაზღვრამდე, რომლებიც გადაირიცხება საავალდებულო რეზერვების სახით ცენტრალურ ბანკში, თუ რეზერვების ნორმა სავალუტო დეპოზიტების მიხედვით უფრო დაბალია, ვიდრე ეროვნულ ვალუტაში დეპოზიტების მიხედვით;

– მოთხოვნები ბანკებისადმი, რომელთაც სურთ განახორციელონ ოპერაციები უცხოურ ვალუტაში.

ჩამოთვლილი მოთხოვნების გამკაცრებას მიეყვარათ, ერთი მხრივ, იმ ბანკების პროფესიონალიზმის გაზრდამდე, რომლებიც სავალუტო ანგარიშებს აწარმოებენ, ხოლო მეორე მხრივ, სავალუტო ანგარიშების მომსახურების მიხედვით საბანკო მომსახურების ღირებულების ცვლილებამდე. ამასთან თავს იჩენს ორი ტენდენცია: მიწოდების შემცირებასა და კონკურენტუნარიანობის შეზღუდვას მიეყვარათ საბანკო მომსახურების ღირებულების გაზრდამდე, ხოლო ოპერაციათა თავმოყრა მსხვილ ბანკებში ამცირებს ხარჯებს და, შესაბამისად, მომსახურებათა ღირებულებას. ეს თავის მხრივ გააღვენას ახდენს საწარმოების რაოდენობაზე, რომლებსაც სურთ ჰქონდეთ სავალუტო ანგარიშები, როგორც შედეგი, იცვლება მოთხოვნა სავალუტო ბაზარზე.

ფულადი მასის ზრდის ორიენტირების დაწესება და პირდაპირი რაოდენობრივი შეზღუდვები: ტარგეტირების პოლიტიკა. ტარგეტირებამ, ანუ მიმოქცევაში ფულადი მასის მიზნობრივი ორიენტირების დადგენამ, მისი ზრდის უმაღლესი და უდაბლესი ზღვრების დადგენამ გარკვეული პერიოდისათვის, განვითარება კპოვა 70-იან წლებში ინფლაციური პროცესების გაძლიერებასთან დაკავშირებით, რომლებმაც გააღვენას მოახდინა ფულადი მასის ზრდის ტემპებზე, აგრეთვე, მცურავი კურსების რეჟიმის შემოღებასთან დაკავშირებით, რომლებმაც შეასუსტეს საგარეო ფაქტორების ზემოქმედება ფულადი მასის დინამიკაზე. 1975 წელს ფულადი მასის დინამიკის მიზნობრივი ორიენტირები წესდებოდა აშშ-ში, 1976

წელს – საფრანგეთში, 1977 წელს – დიდ ბრიტანეთსა და იაპონიაში. აწყოში ეს პროცესი ბევრ ქვეყანაში შეიმჩნევა, მაგრამ მიზნობრივი ორიენტირების როლი ფულის მასის ზრდის შეზღუდვაში სხვადასხვა ქვეყანაში არაერთგვაროვანია.

არსით ტარგეტირება ფულადი მასის მოცულობის ზრდის პირდაპირი შეზღუდვების დაწესებას წარმოადგენს. მნიშვნელოვან მომენტს, რომელიც გააღვენას ახდენს ფულადი მასის დინამიკის რეგულირების ეფექტიანობაზე მიზნობრივი ორიენტირების დახმარებით წარმოადგენს უკანასკნელთა დადგენის წესი: საკონტროლო ციფრების ფორმით (საფრანგეთში), დეპოზიტისა – აშშ-ში, პროგნოზებისა – იაპონიაში.

არსებობს პირდაპირი კავშირი ფულადი მასის დინამიკის ორიენტირების დადგენასა და ფულად-საკრედიტო რეგულირების სხვა ინსტრუმენტების ქმედითობას შორის. ფულადი მასის დინამიკის შეპირისპირება დადგენილ ორიენტირებთან, შესაძლებლობას იძლევა საკმარისად სწრაფად განისაზღვროს პერიოდი, რომლის განმავლობაშიც მოითხოვება მარეგულირებელი ორგანოების ჩარევა, ხოლო ღონისძიებათა მიღების თავისდროულობა ზრდის მათ ეფექტიანობას.

ცენტრალური ბანკის მიერ ფულადი მასის დინამიკის მიზნობრივი ორიენტირების გამოყენება ხელს უწყობს ფულადი რეგულირების სისტემის ფუნქციონირების ეფექტიანობისა და საიმედოობის გაზრდას. უკანასკნელ პერიოდში რამდენიმე ქვეყანა წარმატებით ახორციელებს ინფლაციურ ტარგეტირებას.

ამგვარად, ეროვნული (ცენტრალური) ბანკების ძირითადი ფუნქციებია:

- 1) ეკონომიკის ფულად-საკრედიტო რეგულირება;
- 2) საკრედიტო ფულის ემისია;
- 3) საკრედიტო დაწესებულებების საქმიანობაზე კონტროლი;

4) სხვა საკრედიტო დაწესებულებების საკასო რეზერვება და შენახვა;

5) კომერციული ბანკების დაკრედიტება (რეფინანსირება);

6) მთავრობის საკრედიტო-საანგარიშსწორებო მომსახურება;

7) ოფიციალური ოქრო-საგაღუტო რეზერვების შენახვა.

საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ ორგანული კანონის II მუხლის თანახმად, ეროვნული ბანკის ფუნქციებია:

ა) შემუშავოს და განახორციელოს ფულად-საკრედიტო და საგაღუტო პოლიტიკა;

ბ) განახორციელოს საბანკო საქმიანობის ლიცენზირება და ზედამხედველობა;

გ) ფლობდეს, ინახავდეს და განკარგავდეს ოფიციალურ საერთაშორისო რეზერვებს;

დ) იყოს საქართველოს მთავრობის ბანკირი, მრჩეველი და ფისკალური აგენტი;

ე) უზრუნველყოფდეს საგადახდო სისტემის ეფექტიან ფუნქციონირებას;

ვ) ხელს უწყობდეს საიმედო და მდგრადი საფინანსო-საკრედიტო სისტემის ჩამოყალიბებასა და ფუნქციონირებას.

თემა 3

ლექცია III. საბანკო მარკეტინგი

საბანკო მარკეტინგი შეიძლება განვიხილოთ როგორც: 1) ადამიანის საქმიანობის სახეობა, 2) მართვის სისტემა და კონცეფცია, 3) აზროვნების ფილოსოფია, 4) მეცნიერება.

პირველი ასპექტით, საბანკო მარკეტინგი გულისხმობს ბანკების საქმიანობის მიმართებას ბაზრის მონაწილეთა მოთხოვნილებების სრულ დაკმაყოფილებაზე საბანკო პროდუქტების გაყიდვით. როგორც მართვის ფუნქცია, მარკეტინგი მოიცავს ისეთ პრინციპებს, როგორიცაა: ბაზრის კონიუნქტურის გათვალისწინება, საქონლის წარმოებისა და მომსახურებათა გაწევის მაქსიმალური მისადაგება ბაზრის მოთხოვნებისადმი, კლიენტებზე ზემოქმედება საბანკო მომსახურებაზე მოთხოვნის ფორმირებისათვის, სტრატეგიული დაგეგმვა საბანკო სფეროში, მისწრაფება მკაფიოდ გამოხატული კომერციული შედეგისაკენ.

საბანკო მარკეტინგის კონცეფციებია: პროდუქტების (მომსახურების) წარმოებისა და შექმნის კონცეფცია, საბანკო პროდუქტის სრულყოფის კონცეფცია, ინტენსიფიკაციისა და კომერციული ძალისხმევის კონცეფცია (რომელიც მოიცავს პროდუქტის რეკლამას, საბანკო მომსახურებაზე ფასების პრეისკურანტების შედგენის სხვადასხვა მეთოდებს, საბანკო ორგანიზაციების ოპტიმალური ფორმების არჩევას), მიზნობრივი ბაზრის მარკეტინგის კონცეფცია, სოციალურ-ეთიკური მარკეტინგის კონცეფცია (სოციალური დანიშნულების პროგრამების დაკრედიტება, საქველმოქმედო საქმიანობა, მეანობრეთა და აქციების მცირე რაოდენობის მფლობელთა ინტერესების დაცვა).

კლიენტურასთან ურთიერთობის ხერხის მიხედვით საბანკო მარკეტინგი იყოფა აქტიურად და პასიურად.

აქტიური საბანკო მარკეტინგი მოიცავს ისეთ ელემენტებს,

როგორიცაა:

- პირდაპირი მარკეტინგი, მათ შორის: რეკლამა ფოსტის გამოყენებით, სატელეფონო კავშირის გამოყენებით, ტელემარკეტინგი, სარეკლამო სტენდები, რეკლამის სხვა სახეობები;
- განვითარების დღეებისა და კონფერენციების ჩატარება;
- კლიენტების გამოკითხვა;
- ფოკუს-ჯგუფების შექმნა საბანკო მომსახურებასთან დაკავშირებული სადისკუსიო პრობლემების განხილვისათვის;
- პერსონალური ურთიერთობა კლიენტთან (კლიენტების ინფორმირება ბანკში ვიზიტისას, ანგარიშიდან ამონაწერების გაცემისას, საჩუქო წიგნაკების გაცემისას და სხვ.).

პასიური საბანკო მარკეტინგი – ეს არის საქმიან პრესაში ბანკისა და საბანკო მომსახურების შესახებ სტატიების პუბლიკაცია, თეორიული სტატიების პუბლიკაცია, რომლის ცალკეული დებულებები ილუსტრირებულია მაგალითებითა და ციფრებით ბანკის საქმიანობიდან.

საფინანსო ბაზარი, ისევე როგორც ნებისმიერი სხვა ბაზარი, მარკეტინგულ მიდგომას მოითხოვს. ბანკის მარკეტინგული სტრატეგიის ფორმულირებისათვის, უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელია განისაზღვროს საბანკო მომსახურების იმ ბაზრის საზღვრები, რომელზედაც ბანკი თავის საქმიანობას ახორციელებს; აგრეთვე – მიზნობრივი ბაზრები მომსახურებისა და პროდუქტების ყველა სახეობისათვის და – მათზე მიზნობრივი სეგმენტები, თუკი ბანკი იქ მუშაობას აპირებს.

შემდგომ პრინციპულ ნაბიჯს საბანკო მარკეტინგული სტრატეგიის შემუშავებაში წარმოადგენს ყოველ ბაზარსა და სეგმენტზე ბანკის მოკლევადიანი და გრძელვადიანი

მიზნების ფორმულირება. უმეტეს შემთხვევაში, ბაზარზე ბანკის სტრატეგიული მიზნები შემდეგი კომბინაციებისაგან შედგება: ბაზრის განსაზღვრული ნაწილის მოპოვება და შენარჩუნება, ამ ბაზრის მომხმარებლისათვის საბანკო მომსახურებიდან განსაზღვრული შემოსავლიანობის მიღწევა ან შენარჩუნება, ან მომავალში პირველი ორი მიზნის დასახვისათვის წინაპირობების შექმნა. მიზანს აგრეთვე შეიძლება წარმოადგენდეს ბანკის მიერ განსაზღვრული სოციალური მისიის შესრულება ბაზრებიდან ერთ-ერთის შესრულებულ სეგმენტზე, მაგალითად, შემწეობების გაცემა სტიქიური უბედურებით დაზარალებულთათვის. სტრატეგიული მიზნების კუთხით პრინციპულად მნიშვნელოვანია მათი მიღწევის დროითი პერიოდების სწორად განსაზღვრა.

მარკეტინგული სტრატეგიის მესამე ელემენტად ითვლება კვ. მარკეტინგ-მიქსი – ყოველი ბაზრისა და სეგმენტისათვის საუკეთესოდ შემუშავებული ან მისადაგებული საბანკო მომსახურების კომბინაცია მათი შემოსავლიანობის, გაერცელების და წინ წაწევის (მომხმარებლისათვის შეთავაზების) წესის გათვალისწინებით. მარკეტინგ-მიქსი ბანკის მარკეტინგულ სტრატეგიაში ასრულებს პრინციპულ როლს, წარმოადგენს რა ყოველ ბაზარსა და, ან მის სეგმენტზე სტრატეგიული მიზნების მიღწევის საშუალებას.

ყოველი ბაზარი და ბაზრის ყოველი სეგმენტი შედგება მომხმარებლებისაგან, რომლებიც განსხვავდებიან სამომხმარებლო ქცევის ტიპით. ბუნებრივია, მაქსიმალური შემოსავლების მისაღებად, ბანკმა უნდა შეისთავაზოს სხვადასხვა მომხმარებელს მომსახურებისა და საბანკო პროდუქტების განსხვავებული სახეობები, რომელიც ერთის მხრივ შეესაბამება კლიენტების მოთხოვნილებებსა და მოლოდინს, ხოლო მეორეს მხრივ, შეუძლია მოუტანოს ბანკს მისაღები მოგება.

მიზნობრივი ბაზრებისა და სეგმენტების განსაზღვრისა და იმ ბაზრებზე მიმდინარე და პერსპექტიული მიზნების დასახვიდან გამომდინარე, ბანკისათვის აუცილებელი იქნება

ყოველი მიზნობრივი ბაზრისა და სეგმენტისათვის საბანკო მომსახურების გაწევის პირობების გადასინჯვა. საბანკო მომსახურების როლის მოწესრიგებისა და გადაანალიზების ეს უდიდესი სამუშაო მიმართულია ბანკის მიერ აუცილებელი მოქნილობის მისაღწევად და, შესაბამისად, მიზნობრივ ბაზრებზე ოპერაციების ეფექტიანობის და შეთავაზებული მომსახურების კონკურენტუნარიანობის ასამაღლებლად.

საბანკო მომსახურების შემოსავლიანობა განსხვავებულ ბაზრებზე განიხილება, როგორც საბანკო მომსახურების ფასის გამოხატულება. ღირებულების მიხედვით კონკურენტუნარიან საბანკო მომსახურებას შეუძლია უზრუნველყოს მეტი მოგება, ვიდრე იღებენ კონკურენტები, ამ ბაზრის მომხმარებლებისათვის შეთავაზებული მომსახურების უფრო დიდი მოცულობის ხარჯზე, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ კონკურენტებთან შედარებით შემოსავლიანობა მცირეა.

საბანკო მომსახურების გაერცელება მოიცავს ყველა იმ საშუალებას, რომლის გამოყენებაც კლიენტებს შეუძლიათ მის მისაღებად. ტრადიციულად ითვლებოდა, რომ კლიენტებს უნდა ესარგებლათ ბანკის მომსახურებით მის მრავალრიცხოვან ან, პირიქით, ექსკლუზიურ ფილიალებში. განტოტვილი საფილიალო ქსელი, კეთილად განწყობი ატმოსფერო საოპერაციო დარბაზებში, ბანკის მუშაობის დადგენილი საათები – ყველაფერი ეს ხანგრძლივი დროის განმავლობაში აღიქმებოდა, როგორც წარმატებული ბანკის აუცილებელი ატრიბუტები. მიუხედავად ამისა, თანამედროვე მსოფლიოში, სადაც შეიცვალა არამხოლოდ ბანკების როლი და საბანკო მომსახურების მოხმარების ხასიათი, არამედ თავად ფულისა და ფინანსების გაგება, საფინანსო ბაზრებზე წარმატების მისაღწევად და კლიენტების საბანკო მომსახურების სისწრაფის, ფორმისა და შინაარსისადმი გაზრდილი მოთხოვნისადმი შესაბამისობისათვის, ბანკს უნდა შეეძლოს, შესთავაზოს მომხმარებლებს თავისი მომსახურება იქ და მაშინ, როცა ისინი მას საჭიროებენ.

ეფექტიანად მოქმედი ბანკები სთავაზობენ თავიანთ კლიენტებს მომსახურების მიღების სულ ცოტა ექვს ძირითად ხერხს, რაც საბანკო მომსახურების გაერცელების დაბალანსებულ სისტემას შეადგენს:

- ტრადიციული მომსახურება ფილიალების საოპერაციო დარბაზებში;
- ტელესაკომუნიკაციო სისტემა „ბანკი-კლიენტი“;
- ბანკომატებისა და საგადასახდლო სისტემების საავტოროზაციო ტერმინალების სისტემა;
- ვალუტის გადაცვლის პუნქტები;
- ზოგიერთი საბანკო მომსახურების მიღება ფოსტით, ტელეფონით, ტელეფაქსით, კომპიუტერული ქსელით;
- საბანკო მომსახურების გაწევა ბანკის თანამშრომლების მიერ კლიენტის ტერიტორიაზე.

საბანკო მომსახურების წინ წაწევა წარმოადგენს საკომუნიკაციო ფუნქციას, რაც ნიშნავს, რომ ბანკის მომსახურებათა წინ წაწევის ნებისმიერი ღონისძიების საუკეთესო, იქნება ეს რეკლამა თუ ოპერაციონისტის მუშაობის პროფესიონალური კოდექსი, არის ბანკის კომუნიკაცია თავის ახლანდელ კლიენტებთან, მომავალ კლიენტებთან და მომავლად საზოგადოებრიობასთან. მაგრამ წინ წაწევა ეს არის არა მხოლოდ ურთიერთობა ან ინფორმაციის გაცვლა, არამედ მიზანმიმართული საკომუნიკაციო მოქმედება, რათა დაარწმუნონ კლიენტი აუცილებლობაში, მიმართოს ბანკს ფინანსური მომსახურებისათვის.

ბანკის სტრატეგიულ მიზნებს განსაზღვრავს უმაღლესი ხელმძღვანელობა (აქციონერთა საერთო კრება, ბანკის საბჭო, ბანკის გამგეობა). ღონისძიებებს სტრატეგიის რეალიზაციისათვის (საბანკო პოლიტიკას) შეიმუშავენ შიდასაფორმო კვლევანაყოფები, მაგრამ თანამედროვე პირობებში ამ პროცესის კოორდინაციას, როგორც წესი, საბანკო მარკეტინგის სამსახური ახორციელებს, რომლის ძირითადი ფუნქციებია:

- ბაზრის გამოკვლევა და მასზე აქტიური ზემოქმედების შესაძლებლობათა შესწავლა;
- მარკეტინგული სტრატეგიის შემუშავება;
- ახალ მომსახურებათა დაგეგმვა, რაც მოიცავს ასორტიმენტის ფორმირებას, მომსახურებათა გაწევის (შეთავაზების) პირობების განსაზღვრას;
- ფასების მანევრირებისათვის ინტერვალის განსაზღვრას;
- გასაღების ადგილისა და არხების არჩევას;
- გასაღების რეკლამას და სტიმულირებას;
- მარკეტინგული სტრატეგიის რეალიზაციაზე კონტროლს.

მარკეტინგული სამსახურის როლი დამოკიდებულია ბანკის სიდიდეზე, მის ორგანიზაციულ სტრუქტურაზე და ის შეიძლება შეასრულოს მარკეტინგის ჯგუფმა დირექციასთან, მარკეტინგისა და რეკლამის განყოფილებამ, მარკეტინგის სექტორმა, რომელიც რამოდენიმე განყოფილებისგან შედგება. მარკეტინგის სამსახურის სტრუქტურა შეიძლება ძალზედ მრავალფეროვანი იყოს.

პრინციპში ყველა მუშაკი შეიძლება ჩაერთოს სტრატეგიის რეალიზაციაზე კონტროლში. კონტროლი შეიძლება განხორციელდეს კოლექტივის საერთო კრების, ფოკუს-ჯგუფების სხდომების და ა.შ. ფორმით. ამასთან, 70-იანი წლებიდან ფირმებისა და ბანკების მმართველობით სტრუქტურაში განვითარებულ ქვეყნებში იქმნება სპეციალური მმართველობითი სტრუქტურები, რომლებმაც კონტროლინგის სახელწოდება მიიღო.

კონტროლინგი – ეს არის მენეჯმენტის კონცეფცია, მიმართული ბანკის საქმიანობის ყველა სახეობის (მმართველობითი, საწარმოო, გასაღების და ა.შ.) კოორდინაციასა და კონტროლზე, რათა წარმატებით მივაღწიოთ სტრატეგიულ მიზნებს. სხვა სიტყვებით, კონტროლინგი – ეს არის ბანკის

ეფექტიანი მართვისა და მისი გრძელვადიანი არსებობის უზრუნველყოფის კონცეფცია.

კონტროლინგის სამსახური შემდეგ ფუნქციებს ასრულებს:

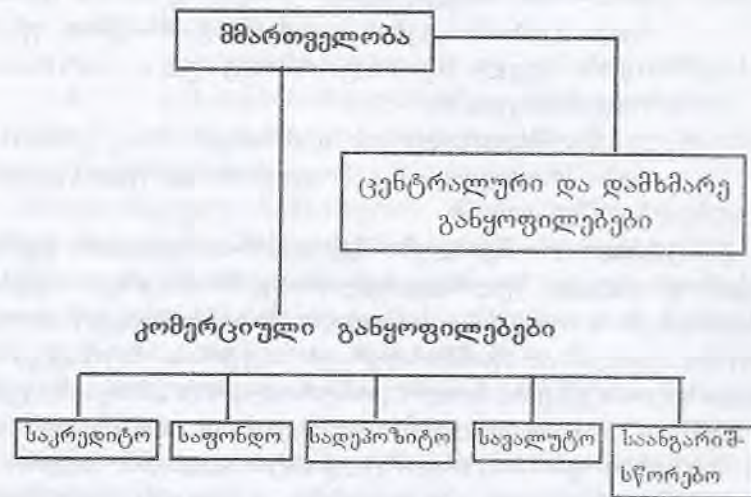
- ყველა ქვეგანაყოფის ფუნქციონირებაზე კონტროლს ინფორმაციის შეგროვებისა და ანალიზის საფუძველზე. კონტროლიორი, გერმანელი ეკონომისტების ხატოვანი გამოთქმით, უნდა იყოს ყველაზე ინფორმირებული ადამიანი ორგანიზაციაში;
- ხელმძღვანელობის დახმარება, რაც გამოიხატება პრობლემების გამოვლენისა და გადაწყვეტის ხელშეწყობაში.

კონტროლიორი შეიძლება შეეუდაროთ ლოცმანს გემზე. ბანკის უმაღლესი ხელმძღვანელობა განსაზღვრავს „გემის დანიშნულების პუნქტს“ – საბოლოო მიზანს, მარკეტოლოგი „კაფავს კვალს“ – განსაზღვრავს კურსს, სტრატეგიის რეალიზაციის გზებს; ხოლო კონტროლიორს „მიჰყავს გემი ამ კურსით“ (ახორციელებს სტრატეგიაზე კონტროლს და მის კორექტირებას). როგორც კონტროლინგის სფეროში ცნობილი გერმანელი სპეციალისტი ე. მაიერი აღნიშნავს, კონტროლიორი – არის ის, ვინც ყველაზე მეტს სწავლობს, შეუძლია, იცის, სისტემურად აზროვნებს და მოქმედებს ჰარმონიულად გარემოსთან, ორიენტირდება რა დასახულ მიზნებსა და მომავალზე, რათა წარმატებით მართოს საწარმო. კონტროლინგის ძირითადი პრინციპია: „დღეს გავაკეთოთ ის, რაზეც დანარჩენები ხვალ მხოლოდ იფიქრებენ“.

მაგრამ შეცდომა იქნებოდა გვეთქვა, რომ საბანკო სტრატეგიის და პოლიტიკის უზრუნველყოფა შემოიფარგლება მარკეტინგის და კონტროლინგის სამსახურის შექმნით. როგორც პრაქტიკა აჩვენებს, სტრატეგიის წარმატებული რეალიზებისათვის შესაძლოა საჭირო გახდეს ცვლილებები მთლიანად ბანკის ორგანიზაციულ სტრუქტურაში.

მარკეტინგ-ორიენტირებული საბანკო ორგანიზაცია.

მრავალი წლის მანძილზე კომერციულ ბანკებში ბატონობდა ტრადიციული, ანუ ფუნქციონალური ორგანიზაცია (ნახ. №1)

ნახ. №1 ტრადიციული საბანკო ორგანიზაცია

ტრადიციული ტიპის საბანკო ორგანიზაციას აქვს თავისი უპირატესობა: შიდასაბანკო სპეციალიზაციის მაღალი დონე, რაც მომსახურებათა უნაკლო ტექნიკურ შესრულებას განაპირობებს. მაგრამ აქედანვე გამომდინარეობს მისი ნაკლოვანებები: ვიწრო სპეციალიზაცია აძნელებს განყოფილებათა საქმიანობის კოორდინაციას და აღმოცენებული კომპლექსური პრობლემების გადაწყვეტას კლიენტებისათვის. განსაკუთრებით მკვეთრად ამ ნაკლოვანების აღმოფხვრის აუცილებლობა გამოაშკარავდა საბანკო ბაზრის გადაქცევისას მყიდველის ბაზრად

(კონკურენციის გაძლიერებასთან დაკავშირებით), რამაც მოითხოვა მარკეტინგული სამსახურის შექმნა. ტრადიციული მოდელის კრიტიკის საფუძველზე აღმოცენდა მარკეტინგ-ორიენტირებული საბანკო ორგანიზაცია, რომელიც გულისხმობს, რომ მომსახურებათა გასაღების საკითხები პრიორიტეტულია მათი წარმოების საკითხებთან შედარებით. ეს ნიშნავს, რომ მარკეტინგის სამსახური ბანკში წამოიწევს შორველ პლანზე და ყველა სხვა ქვეგანყოფილის საქმიანობის კოორდინირებას ახორციელებს.

არსებობს მარკეტინგ-ორიენტირებული საბანკო ორგანიზაციის ოთხი ძირითადი ვარიანტი:

- 1) ორგანიზაცია მომსახურებათა ჯგუფების მიხედვით,
- 2) ორგანიზაცია კლიენტების ჯგუფების მიხედვით, 3) მატრიცული ორგანიზაცია, 4) დივიზიონალური ორგანიზაცია.

მომსახურებათა ჯგუფების მიხედვით ორგანიზაცია გარკვეულწილად ახლოსაა ტრადიციულთან. ამ დროს შენარჩუნებულია სპეციალიზებული განყოფილებები, მაგრამ ყოველ მათგანში გაწეულ მომსახურებათა ასორტიმენტის მრავალფეროვნებაზე დამოკიდებულებით, შემოღებულია მომსახურებათა ჯგუფის მეწეჯერების (პროდუქტ-მეწეჯერების) ერთი ან რამოდენიმე თანამდებობა. ყოველი მათგანი გათავისუფლებულია რუტინული საქმიანობისაგან და ძალისხმევის კონცენტრირებას ახდენს ცალკეული მომსახურების წარმოებისა და გასაღების მომსახურებაზე – დაკავებულია მარკეტინგით ბაზრის საკუთარ მონაკვეთზე. ის ატარებს საბაზრო გამოკვლევებს, აკონტროლებს, რამდენად შეესაბამება მომსახურებათა ასორტიმენტი სამომხმარებლო მოთხოვნას, შეიმუშავებს მომსახურებათა ახალ სახეობებს, დაკავებულია რეკლამით, გასაღების სტიმულირებით. ძალზედ მნიშვნელოვანი პრობლემაა მის უფლებამოსილებათა სფეროს განსაზღვრა. ამ პრობლემის გადაწყვეტის ხასიათზე დამოკიდებულებით განასხვავებენ ორგანიზაციის ორ ინტერპრეტაციას – ფუნქციონალურს და ინტეგრაციულს.

ფუნქციონალური ინტერპრეტაციის თანახმად, ჯგუფის მენეჯერი აღჭურვილია სათანადო უფლებამოსილებით: მას არა აქვს განკარგულებათა გაცემის უფლება და არ ატარებს პერსონალურ პასუხისმგებლობას თავისი წინადადებების რეალიზებისათვის.

ინტეგრაციული ინტერპრეტაციის თანახმად, მომსახურებათა ჯგუფის მენეჯერი წარმოადგენს წრფივ ქვეგანაყოფს გადაწყვეტილებათა მიღებისა და განკარგულებათა გაცემის უფლებით, აგრეთვე პასუხისმგებლობით მათ განხორციელებაზე.

კლიენტთა ჯგუფების მიხედვით ორგანიზაციის ძირითადი განმასხვავებელი ნიშანია ის, რომ ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურა იკავებს არა მომსახურებათა ასორტიმენტის, არამედ კლიენტურის ხასიათზე დამოკიდებულებით. ყოველი კომერციული განყოფილება პასუხისმგებელია ერთი მიზნობრივი ჯგუფის მომსახურებაზე, გასწევს რა ნებისმიერ აუცილებელ მომსახურებას.

მატრიცულ ორგანიზაციაში კომბინირებულია ორგანიზაციული სტრუქტურის აგების ორი კრიტერიუმი – მართვის ეკონომიკური ფუნქციები და მომსახურებათა ჯგუფები. ფუნქციონალურ განყოფილებებთან ერთად ბანკში წარმოდგენილია მომსახურებათა ჯგუფების მენეჯერების ინსტიტუტი. ეს მენეჯერები ფლობენ გადაწყვეტილებათა მიღების უფლებამოსილებას მომსახურებათა „თავიანთი“ ჯგუფის ფარგლებში და ახორციელებენ სხვა განყოფილებათა საქმიანობის კოორდინაციას, რაც ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში არის აუცილებელი. ამ მოდელის ნაკლოვანებაა კონფლიქტების აღმოცენების შესაძლებლობა ფუნქციონალური განყოფილებების ხელმძღვანელებსა და მენეჯერებს შორის.

დივიზიონალური ორგანიზაცია გულისხმობს ბანკის დაყოფას რიგ მსხვილ დივიზიონებად, ანუ მომგებიანობის ცენტრებად (profit centers), ან მომსახურებათა ჯგუფების

მიხედვით, ან კლიენტების ჯგუფების მიხედვით. თავისებურება ის არის, რომ დივიზიონურ მენეჯერებს დაგეგმვისა და გადაწყვეტილებათა მიღების ფართო უფლებამოსილებასთან ერთად აკისრიათ სრული პასუხისმგებლობა თავისი დივიზიონების მოგებიანობაზე. ამგვარად, ბანკი პრაქტიკულად ნაწევრდება რიგ დამოუკიდებელ ბანკად, მათთან ერთად შენარჩუნებულია ზოგი ფუნქციონალური განყოფილება, რომლებიც ასრულებენ დირექციის კონსულტანტების როლს და ესმარებიან დივიზიონებს გადაწყვეტილებათა მიღებაში. უმაღლესი ხელმძღვანელობა ახორციელებს მხოლოდ საკონტროლო ფუნქციებს და ერევა დივიზიონების საქმიანობაში მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევაში.

დივიზიონალიზაცია წარმოადგენს უნივერსალიზაციის ღრგოკურ დასასრულს. სპეციალიზებულ ბანკს მისი ერთგვაროვანი ასორტიმენტით დივიზიონები არ სჭირდება. მაგრამ მეორეს მხრივ, ერთიანი უნივერსალური ბანკის ყოველ რამდენიმედ, რომელთაგან ყოველს მნიშვნელოვანწილად ერთგვაროვანი ასორტიმენტი აქვს, ნიშნავს სპეციალიზაციის პრინციპისადმი დაბრუნებას, თუმცა ახალ ხარისხობრივ დონეზე. ყველაზე ცხადად ეს ტენდენცია ელიდება მსხვილი კომერციული ბანკების მიერ შეიღობილი ორგანიზაციების შექმნისას მომსახურებათა განსაზღვრული სახეობების გასაწევად, როგორიცაა ლიზინგი ან ფაქტორინგი.

დივიზიონალური ორგანიზაციისას, მარკეტინგული მიდგომის თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია, რომ კლიენტების კონსულტირება განხორციელდეს ერთ ქვეგანაყოფში კვალიფიციური და კომპეტენტური კონსულტანტების – კონტაქტორების მიერ.

ამ ორგანიზაციული სტრუქტურის აშკარა უპირატესობა კლიენტურის მომსახურების კომპლექსურობაა. სირთულე კი ის არის, რომ კონტაქტორს ძალზედ მაღალი კვალიფიკაცია უნდა ჰქონდეს. ამასთან დაკავშირებით,

ნაცვლად ერთი „ყოველისმცოდნე“ კონტაქტორისა, კონსულტირების სფერო შეიძლება დაიყოს პრობლემურ სექტორებად, შეიქმნას საკონსულტაციო ცენტრები.

ამგვარად, კონკურენციის გაძლიერების შედეგად, საბანკო ორგანიზაციულმა სტრუქტურამ სერიოზული გარდაქმნა განიცადა, რაც გამოიხატება მარკეტინგული ფილოსოფიის დანერგვით. სათანადო კონკურენტული სტიმულების არარსებობა მარკეტინგული ფილოსოფიის ფორმირებისათვის, როგორც აზროვნების და საქმიანობის გარკვეული სტილისა, განაპირობებს მარკეტინგის დანერგვის მცდელობების უშედეგობის წარუმატებლობას ბანკებში. მარკეტინგის სამსახურის შექმნა, წარმოადგენს აუცილებელ, მაგრამ არა საკმარის პირობას საბანკო მარკეტინგის სისტემის ფუნქციონირებისათვის. საბანკო კონკურენციის განვითარებას მოსდევს საბანკო ინსტიტუტების ევოლუციის აუცილებლობა – ტრადიციულიდან – მარკეტინგ-ორიენტირებული ორგანიზაციისაკენ.

ბაზარზე შეთავაზებული საბანკო პროდუქტები (მომსახურება)

საბანკო ბაზარზე საქონელს საბანკო პროდუქტები და მომსახურება წარმოადგენს. საბანკო პროდუქტების განმასხვავებელი ნიშანია მათი არამატერიალური და ფულადი ხასიათი. ტრადიციული საბანკო პროდუქტებია: საკრედიტო, სადეპოზიტო, საანგარიშსწორებო, საინვესტიციო, პლასტიკური ბარათების მომსახურება. დამატებითი პროდუქტები თან ახლავს მათ – ინკასაცია, დოკუმენტებისა და ფასეულობების გადაზიდვა, ვალუტის კონვერტაცია, რისკის მართვა. არატრადიციული პროდუქტებია: ნდობითი ოპერაციები, ფაქტორინგი, ფორფეიტინგი, ლიზინგი, კონსულტაციები, გარანტიების გაცემა, დეპოზიტარული პროდუქტები, კლიენტის ფასეულობათა შენახვა.

საბანკო მომსახურება წარმოადგენს კონკრეტული არამატერიალური საბანკო პროდუქტების სახესხვაობას და

გამოიხატება ბანკის ქმედებებით, მიმართულით კლიენტის კონკრეტული, ფულადი ხასიათის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. მაგალითისათვის, თუ საბანკო პროდუქტია ბარათების გამოშვება და მომსახურება, საბანკო მომსახურებაა: იურიდიული პირებისათვის – Visa Business; Eurocard/ Master Card Business; Visa Classic „სახელფასო“, Electron „სახელფასო“ და სხვ. ფიზიკური პირებისათვის: Visa Classic, Eurocard/ Master Card Business; Visa Gold, Eurocard / Master Card Gold; Visa Gold „პრივილეგირებული“, Visa Gold „შეღავათიანი“, Visa Gold „წარმომდგენისა“.

საბანკო ოპერაცია – ბანკის ქმედებათა ტექნიკური, ბუღალტრული, ფინანსური და სხვა ხერხები, რომელთა ერთობლიობა და გარკვეული შეხამება გამოიხატება საბანკო მომსახურების შექმნის ტექნოლოგიით. მაგალითისათვის, თუ საქმე გვაქვს ისეთ საბანკო პროდუქტთან, როგორიცაა სადეპოზიტო, ამ დროს საბანკო მომსახურებაა: 1) კლიენტების – იურიდიული პირების ანგარიშების გახსნა და წარმოება, რაც ხორციელდება ისეთი ოპერაციებით, როგორიცაა: ანგარიშის გახსნა, საჩეკო წიგნაკების გაცემა, ნაღდი ფულის მიღება ანგარიშზე, ნაღდი ფულის გაცემა ანგარიშიდან, კლიენტის დავალებით ანგარიშიდან ფულის გადარიცხვა, გადარიცხვების პირობების შეცვლა, ანულირება და დაბრუნება; შეკითხვათა გაგზავნა თანხების მოძიების თაობაზე; ამონაწერის გაცემა ანგარიშზე მიმდინარე ოპერაციების თაობაზე, პროცენტების დარიცხვა და სხვ. 2) კლიენტების – ფიზიკური პირების ანგარიშების წარმოება და გახსნა (რაც შესაბამისი ოპერაციების განხორციელებას მოიცავს) და 3) ბანკების საკორესპონდენტო ანგარიშების წარმოება (ოპერაციები: ანგარიშის გახსნა და წერილობითი დასტურის გაცემა, ანგარიშის დახურვა და წერილობითი დასტურის გაცემა, ამონაწერების გაცემა ანგარიშიდან, სახსრების მოძიება ბანკი-კორესპონდენტის დავალებით და სხვ.).

საბანკო მომსახურების ფასის ძირითადი ფორმებია: პროცენტი, დისკონტი და საკომისიო. აღნიშნულ ფასზე ისეთი ფაქტორები ახდენს ზეგავლენას, როგორიცაა: მომსახურების თვითღირებულება; ბანკისათვის მისაღები რენტაბელობა; ბაზარზე მოცემული მომსახურების მიწოდება-მოთხოვნა.

თემა 4

ლექცია IV-V-VI. კომერციული ბანკის რესურსები და აქტივები

თავისი საქმიანობის განხორციელებისათვის კომერციულ ბანკებს უნდა ჰქონდეთ თავის განკარგულებაში განსაზღვრული რესურსები.

საბაზრო ეკონომიკაში კომერციული ბანკების რესურსებს აქვს პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა. ისინი წარმოადგენს საბანკო საქმიანობის აუცილებელ აქტიურ ელემენტს. კომერციული ბანკი, ერთი მხრივ, მოიზიდავს იურიდიული და ფიზიკური პირების თავისუფალ ფულად სახსრებს, ახორციელებს რა ამით თავისი სარესურსო ბაზის ფორმირებას, ხოლო მეორე მხრივ, განათავსებს მათ თავისი სახელით დაბრუნების, ვადიანობის და საფასურიანობის პირობით. ამასთან, კომერციულ ბანკს შეუძლია განახორციელოს თავისი ოპერაციები მხოლოდ მის ხელთ არსებული რესურსების ფარგლებში. ამ ოპერაციათა ხასიათი მკაცრადაა დამოკიდებული ბანკის სარესურსო ბაზის თვისობრივ ხარისხობრივ შემადგენლობაზე. ასე, კომერციულ ბანკებს, რომლის რესურსებსაც ძირითადად მოკლევადიანი ხასიათი აქვს, არა აქვთ შესაძლებლობა განახორციელონ გრძელვადიანი საკრედიტო დაბანდება. აქედან გამომდინარე, საბაზრო პირობებში სწორედ იმ სახსრების მოცულობა და

თვისებრივი შემადგენლობა, რომლებსაც ფლობს კომერციული ბანკი, განსაზღვრავს მისი საქმიანობის მასშტაბებსა და მიმართულებებს. ამასთან დაკავშირებით, სარესურსო ბაზის ფორმირების საკითხები, მისი სტრუქტურის ოპტიმიზაცია და სტაბილურობის უზრუნველყოფა უაღრესად აქტუალურია ბანკის ფუნქციონირებისათვის.

კომერციული ბანკის რესურსები – ეს არის მისი საკუთარი კაპიტალი და დაბრუნებითობის საფუძველზე მოზიდული იურიდიული და ფიზიკური პირების ფულადი სახსრები, ფორმირებული ბანკის მიერ პასიური ოპერაციების გატარების შედეგად, რომლებიც ერთობლიობაში გამოყენება მის მიერ აქტიური ოპერაციების განსახორციელებლად.

ასეთნაირად, კომერციული ბანკის რესურსები შექმნის მეთოდის მიხედვით შეიძლება ორ ძირითად ჯგუფად დაიკოს: საკუთარი კაპიტალი და მოზიდული სახსრები.

საკუთარი კაპიტალი წარმოადგენს სახსრებს, რომლებიც ეკუთვნის უშუალოდ კომერციულ ბანკს მისი საქმიანობის პერიოდში. მოზიდული სახსრები ატარებს ბანკისათვის დროებით ხასიათს. საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლამ თვისობრივად შეცვალა კომერციული ბანკის როგორც საკუთარი, ასევე მოზიდული რესურსების სტრუქტურა. ბანკის საკუთარი სახსრების (კაპიტალის) როლში გამოდიან ელემენტები, რომლებსაც უნარი შესწევთ იყონ დამზღვევი გაუთვალისწინებელი ზარალის (დანაკლისის) შემთხვევაში. ესაა, პირველ რიგში, საწესდებო კაპიტალი, სარეზერვო ფონდები, გაუნაწილებელი მოგება და სხვა საკუთარი წყაროები, რომლებიც ქმნიან პირველი დონის კაპიტალს, ანუ ძირითად კაპიტალს, აგრეთვე მეორე დონის კაპიტალის ელემენტები, ანუ დამატებითი კაპიტალისა, რომლებსაც აქვთ ნაკლებად მუდმივი ხასიათი, მაგრამ აგრეთვე შეიძლება გამოყენებულ იქნეს გაუთვალისწინებელი ზარალის დასაფარავად (სესხების შესაძლო დანაკარგების რეზერვის ნაწილი და სხვა).

მოზიდულ სახსრებში მათი აკუმულაციის მეთოდის მიხედვით გამოყოფენ დეპოზიტებსა და სხვა მოზიდულ სახსრებს.

დეპოზიტები — ეს არის იურიდიული და ფიზიკური პირების ფულადი სახსრები, მოზიდული ბანკის მიერ შემდეგი ოპერაციების გატარების შედეგად: კლიენტების ანგარიშების გახსნა და წარმოება, ანაბრების (დეპოზიტების) მიღება, საკუთარი ფასიანი ქაღალდების გამოშვება სავალო ვალდებულებათა სახით (სადეპოზიტო და შემნახველი სერთიფიკატები, თამასუქები, ობლიგაციები).

სხვა მოზიდული სახსრები ატარებენ სესხების ხასიათს, ვინაიდან ბანკი მას იძენს საკუთარი ინიციატივით ძირითადად ბანკთაშორის ბაზარზე (უფრო იშვიათად, ეროვნული ბანკისაგან).

ყველა კომერციული ბანკის რესურსების სტრუქტურაში დიდი ნაწილი უკავია მოზიდულ რესურსებს. ამით კომერციული ბანკები განსხვავდებიან ეკონომიკის სხვა სუბიექტებისაგან. ბანკის საკუთარი კაპიტალის წილად მოდის 20%, მაშინ, როდესაც კომერციულ საწარმოებში — 50-60%. ამ განსხვავების ახსნა შეიძლება საბანკო ბიზნესისათვის დამახასიათებელი თავისებურებით — შეასრულოს ფინანსური შუამავლის როლი. გარდა ამისა, დროებით თავისუფალი სახსრების მოზიდვა კომერციულ ბანკს უჯდება გაცილებით იაფი, ვიდრე ოპერაციები ბანკის საკუთარი კაპიტალის გასაზრდელად.

კონკრეტული კომერციული ბანკის რესურსების სტრუქტურა თავისი ხარისხობრივი და რაოდენობრივი შემადგენლობით შეიძლება არსებითად განსხვავდებოდეს როგორც სხვა კომერციული ბანკების რესურსების სტრუქტურისაგან, ასევე მთლიანად რეგიონში ჩამოყალიბებულისაგან. ეს დამოკიდებულია ბევრ ფაქტორზე, როგორიცაა ბანკის ფუნქციონირების პერიოდი, მისი საწესდებო კაპიტალის მოცულობა, ბანკის საქმიანობის თავისებურებანი, საბანკო ლი-

ცენზიით გათვალისწინებული ოპერაციების შემადგენლობა, კლიენტების რაოდენობა და ხარისხი, ბანკის პოლიტიკა დაკრედიტების სფეროში, მონაწილეობა საფინანსო ბაზარზე და ბოლოს, საბანკო რესურსების ბაზრის მდგომარეობა.

საკუთარი კაპიტალის მცირე წილი აქვთ ბანკებს საწესდებო კაპიტალის ნაკლები თანხით, რაც განსაკუთრებით დამახასიათებელია საქმიანობის საწყისი პერიოდისათვის.

კომერციულ ბანკში სარესურსო ბაზის ფორმირებისათვის სხვადასხვა წყაროდან ფულადი სახსრების მოზიდვა ხდება მუდმივად, პრაქტიკულად ყოველ დღე. ამასთან, საბანკო რესურსების აბსოლუტური მოცულობა დღის შედეგებით შესაძლოა არ შეიცვალოს, ან პირიქით, შემცირდეს, რამეთუ ერთდროულად ხდება ბანკის ვალდებულებათა დაფარვა, დაკავშირებული გადახდის ვადის დადგომასთან ან მათი მფლობელების ფულად სახსრებზე მოთხოვნის გაჩენასთან, სამეურნეო სუბიექტების ანგარიშებიდან ფულადი სახსრების ჩამოწერასთან მათი საგადასახდელო დოკუმენტების გასახადებლად და სხვა მიმდინარე ოპერაციებისათვის, რომლებსაც მიეყვართ ბანკის პასივების შემცირებასთან, მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ რესურსების მოცულობა არ არის მუდმივი სიდიდე, ყოველდღიური რყევები მთლიანობაში საანგარიშო თვისათვის გამოთანაბრდება და, საბოლოო ანგარიშით, მიეყვართ რომელიმე შედარებით მუდმივი დონისაკენ (ტენდენციისაკენ).

ბანკის საკუთარი კაპიტალი, მისი სტრუქტურა და ფუნქციები.

ტერმინი „კაპიტალი“ (ლათ. capitalis-მთავარი) სიტყვა-სიტყვით ნიშნავს მთავარ ქონებას. ბანკის საკუთარი კაპიტალი ზოგადი განსაზღვრებით, ეს არის ბანკის ქონება, თავისუფალი ვალდებულებებისაგან, ბანკის საკუთარი ქონება (სახსრები).

ბანკის საკუთარი კაპიტალი წარმოადგენს საბანკო რესურსების განსაკუთრებულ ფორმას. ის, სხვა წყაროებისა-

გან განსხვავებით, ატარებს მუდმივ, დაუბრუნებად ხასიათს, აქვს მკაფიოდ გამოხატული სამართლებრივი საფუძველი და ფუნქციური განსაზღვრულობა, წარმოადგენს ნებისმიერი კომერციული ბანკის შექმნისა და ფუნქციონირებისათვის აუცილებელ პირობას, ე. ი. არის ღერძი, რომელსაც ემყარება კომერციული ბანკის მთელი საქმიანობა მისი არსებობის პირველი დღიდან.

მიუხედავად უმნიშვნელო წილისა კომერციული ბანკის რესურსებში (საშუალოდ 17%), საკუთარი კაპიტალი ასრულებს რიგ სასიცოცხლო მნიშვნელობის ფუნქციას, რომლებიც თავის მხრივ გამოდიან, როგორც საკუთარი კაპიტალის შემადგენლები ბანკის ნორმალური ფუნქციონირებისა და შემდგომი განვითარებისათვის ხელსაყრელი პირობების შესაქმნელად.

გამონაკლისს წარმოადგენს ახლად შექმნილი კომერციული ბანკები, რომელთა საქმიანობა დეპოზიტების მოსაზიდად საწყის სტადიაზე იმყოფება, აგრეთვე საშუალო და მცირე ბანკების დიდი უმრავლესობა, რომელთა რესურსების საერთო თანხაში საკუთარი კაპიტალის ხვედრითი წონა მნიშვნელოვნად აჭარბებს დონეს, ჩამოყალიბებულს მთლიანობაში რეგიონის მიხედვით. მცირე ბანკების მიერ საკუთარი კაპიტალის ხვედრითი წონის უფრო მაღალ დონეზე შენარჩუნება დამოკიდებულია, პირველ ყოვლისა, მათში კრიზისული სიტუაციების აღმოცენების შეტ აღბათობასა და ამ კრიზისული სიტუაციების შედეგებთან.

დაცვითი ფუნქცია. ეს არის კომერციული ბანკის საკუთარი კაპიტალის მთავარი ფუნქცია. ის ფაქტობრივად მის ზოგად თვისებას წარმოადგენს. მუდმივი ხასიათის წყალობით საკუთარი კაპიტალი გამოდის იმ მესანაბრეთა და კრედიტორთა ინტერესების „დაცვის მთავარი საშუალების“ როლში, რომელთა სახსრების ხარჯზეც ფინანსდება ბანკის აქტივების მნიშვნელოვანი წილი. ეს თავისებური „უსაფრთხოების დევიდა“, რომელიც საშუალებას აძლევს მათ, მიი-

ღონ დანაკარგების ანაზღაურება ბანკის ლიკვიდაციის შემთხვევაში. საბანკო პრაქტიკაში საკუთარი კაპიტალი განიხილება როგორც სიდიდე, რომლის ფარგლებშიც ბანკი ახდენს თავისი ვალდებულებების მიხედვით პასუხისმგებლობის გარანტირებას.

ამავედროულად, საკუთარი კაპიტალი თავად ბანკს იცავს გაკოტრებისაგან. აქვს რა დაუბრუნებადი ხასიათი, ის ბანკს შესაძლებლობას აძლევს, განახორციელოს ოპერაციები მიუხედავად მსხვილი გაუთვალისწინებელი ზარალის (დანაკლისის) წარმოქმნისა, აკომპენსირებს რა მიმდინარე დანაკარგებს ბანკის ხელმძღვანელობის მიერ წარმოქმნილი პრობლემების გადაწყვეტამდე. ამიტომ შემთხვევითი არ არის, რომ ეკონომიკურ ლიტერატურაში მას ადარებენ „ამორტიზატორს“, უწოდებენ „ერთგვარ ბალიშს“, „ფულს შავი დღისათვის“, დაბოლოს „დაცვის საბოლოო ხაზს“.

ოპერატიული ფუნქცია. ბანკის ფუნქციონირების მთელი პერიოდის მანძილზე მისი საკუთარი კაპიტალი წარმოადგენს ბანკის მატერიალური ბაზის ფორმირებისა და განვითარების ძირითად წყაროს, რომელიც უზრუნველყოფს პირობებს მისი ორგანიზაციული ზრდისათვის. ასე, ახალ ბანკს მუშაობის დასაწყებად აუცილებლად ესაჭიროება სახსრები ისეთი პირველი რიგის ხარჯების განხორციელებისათვის, როგორიცაა შენობის შეძენა ან არენდა, აუცილებელი ტექნიკის შესყიდვა და ა. შ. მსგავსი ხარჯების ანაზღაურების სასტარტო სახსრების როლში გამოდის კომერციული ბანკის შექმნის ეტაპზე წარმოქმნილი მისი საკუთარი კაპიტალი.

ზრდის პერიოდში ნებისმიერი მომუშავე ბანკი დაინტერესებულია როგორც თავის კლიენტურასთან გრძელვადიანი ურთიერთობების დამყარებით, ასევე ახალი გადახდისუნარიანი კლიენტების მოზიდვით. ეს აიძულებს ბანკს იმუშაოს საბანკო მომსახურებათა სექტორის გაფართოების მიმართულებით, გაზარდოს დამუშავებათა რიცხვი, დანერგოს მოწინავე საბანკო ტექნოლოგიები, ახალი პროგრამული პროდუქტები, განაახლოს მოწყობილობები, აგრეთვე გაატაროს სტრუქტურული ხასიათის ღონისძიებები (კერძოდ, შექმნას ფილიალების ქსელი). ბანკის ფინანსურ ბაზას, აგრეთვე ორგანიზაციულ ზრდასა და ოპერაციების გაშლასთან დაკავშირებული რისკისაგან მისი დაცვის საშუალებას მისი საკუთარი კაპიტალი წარმოადგენს.

მარეგულირებელი ფუნქცია. ეს ფუნქცია დაკავშირებულია, ერთი მხრივ, საზოგადოების განსაკუთრებულ დაინტერესებასთან კომერციული ბანკების ნორმალური ფუნქციონირებით და, მთლიანად, საბანკო სისტემის სტაბილურობის შენარჩუნებით, ხოლო მეორე მხრივ, ეკონომიკური ქცევის ნორმებთან, რომელიც საშუალებას იძლევა, გაკონტროლდეს ბანკის საქმიანობა. მასში, როგორც წინა ფუნქციებში, განსახიერებულია ბანკის საკუთარი კაპიტალის დამცველი თვისება. უკანასკნელი მოწოდებულია, დაიცვას კომერციული ბანკი ფინანსური არამდგრადობისაგან, მერყეობისაგან და გადაჭარბებული რისკებისაგან, გამოდის რა მისი საქმიანობის რეგულატორის როლში, კონკრეტულად კი, ემსახურება ბანკის აქტივების თანაბარზომიერ, მოწესრიგებულ ზრდას და დაარეგულიროს პრაქტიკულად ყველა პასიური ოპერაციის მოცულობა.

ბანკის საკუთარი კაპიტალის სტრუქტურა. ბანკის საკუთარი კაპიტალი წარმოადგენს განსხვავებული დანიშნულების სრულად ანაზღაურებული ელემენტების ერთობლიობას, რომელიც უზრუნველყოფს ბანკის ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას, სტაბილურობასა და მდგრად მუშაო-

ბას. საკუთარ კაპიტალში ამა თუ იმ სახსრების ჩართვის ილუცილებელი პირობაა, მათი უნარი შეასრულონ დამზღვევი ფონდის როლი იმ გაუთვალისწინებელი ზარალის დასაფარავად, რომელიც წარმოიქმნება ბანკის საქმიანობის პროცესში, აძლევს რა ამით ბანკს შესაძლებლობას, განაგრძოს მიმდინარე ოპერაციების განხორციელება ასეთი ზარალის გაჩენისას. მაგრამ საკუთარი კაპიტალის ყველა ელემენტი ერთნაირად როდი ფლობს ასეთ დამცველ თვისებებს, ბევრ მათგანს აქვს თავისი, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი თავისებურებანი, რომლებიც გავლენას ახდენენ ელემენტის უნარზე, აანაზღაუროს საგანგებო გაუთვალისწინებელი ხარჯები. ამ გარემოებამ განაპირობა აუცილებლობა, ბანკის საკუთარი კაპიტალის სტრუქტურაში გამოყოფილიყო ორი დონე: ძირითადი (საბაზო) კაპიტალი, რომელიც I დონის კაპიტალს წარმოადგენს და დამატებითი, ანუ II დონის კაპიტალი.

ძირითადი კაპიტალის შემადგენლობაში შემაჯალ წყაროებს მიეკუთვნება სახსრები, რომლებსაც აქვთ ყველაზე უფრო მუდმივი ხასიათი, რომელთა დაუბრკოლებლად გამოყენებაც შეიძლება ნებისმიერი გარემოებისას გაუთვალისწინებელი ზარალის დასაფარავად. ეს ელემენტები აისახება ბანკის მიერ გამოქვეყნებულ ანგარიშგებებში, შეადგენს საფუძველს, რომელსაც ეფუძნება ბანკის მუშაობის ხარისხის ბევრი შეფასება, დაბოლოს, გავლენას ახდენს მის შემოსავლიანობასა და კონკურენტუნარიანობის ხარისხზე. დამატებითი კაპიტალის შემადგენლობაში განსაზღვრული შესაძლებლობით რთავენ სახსრებს, რომლებიც ატარებენ ნაკლებად მუდმივ ხასიათს და მხოლოდ გარკვეული გარემოებისას შეიძლება იქნეს მიმართული ზემოაღნიშნული მიზნით. ასეთი სახსრების ღირებულება შესაძლებელია განსაზღვრული დროის განმავლობაში შეიცვალოს.

საკუთარი კაპიტალის ცალკეული ელემენტების (წყაროების) დახასიათება. თავდაპირველად, კომერციული ბანკის

შექმნის ეტაპზე მისი საკუთარი კაპიტალის ერთდერთი წყაროა საწესდებო კაპიტალი. დანარჩენი წყაროები უშუალოდ ბანკის საქმიანობის პროცესში იქმნება. მათი შექმნის კვალობაზე ბანკის საწესდებო კაპიტალი ხდება მისი საკუთარი კაპიტალის ნაწილი, მაგრამ მის ძირითად ელემენტად რჩება. საწესდებო კაპიტალი, ქმნის რა საკუთარი კაპიტალის ბირთვს, მნიშვნელოვან როლს თამაშობს კომერციული ბანკის საქმიანობაში. სწორედ ის განსაზღვრავს ქონების მინიმალურ მოცულობას, რომელიც ბანკის მენაბრეებისა და კრედიტორების გარანტია და მისი ვალდებულებების უზრუნველყოფას წარმოადგენს. სწორედ ის აძლევს კომერციულ ბანკს შესაძლებლობას, განაგრძოს ოპერაციები მსხვილი გაუთვალისწინებელი ხარჯების წარმოქმნისას და გამოიყენება მათ დასაფარავად, თუ ის სარეზერვო ფონდები, რომლებიც ბანკს აქვს ასეთი ხარჯების დასაფინანსებლად, არასაკმარისი იქნება. საბანკო ანალიტიკოსები იზიარებენ იმ აზრს, რომ ბანკი სხვა კომერციული საწარმოებისაგან განსხვავებით ინარჩუნებს თავის გადახდისუნარიანობას მანამ, სანამ მისი საწესდებო კაპიტალი რჩება ხელუხლებელი.

კომერციული ბანკები თავისი საქმიანობის პერიოდში მოგების დაგროვებისას ქმნიან მის ხარჯზე კომერციული ბანკების საკუთარი კაპიტალის სხვა წყაროს – სხვადასხვა ფონდებს (სარეზერვო, სპეციალური დანიშნულების, დაგროვების). აღნიშნული ფონდები ჩაირთვება ძირითადი კაპიტალის შემადგენლობაში აუდიტორული ორგანიზაციის მიერ დამოწმებული ბანკის ბუღალტრული ანგარიშგების მონაცემთა საფუძველზე.

აუცილებელი წესით შექმნილი სარეზერვო ფონდი განკუთვნილია ზარალის დასაფარავად და დანაკარგების ასანაზღაურებლად, რომლებიც ბანკის მიმდინარე საქმიანობის შედეგად წარმოიქმნება და, ამგვარად, ემსახურება ბანკის სტაბილური მუშაობის უზრუნველყოფას. ბანკის სარეზერ-

ვო ფონდი არ უნდა შეადგენდეს მისი საწესდებო კაპიტალის სიდიდის 15%-ზე ნაკლებს.

სპეციალური დანიშნულების ფონდები და დაგროვების ფონდები მოწოდებულია უზრუნველყონ თავად ბანკის საწარმოო და სოციალური განვითარება. მიზნობრივი დანიშნულების შესაბამისად ისინი გამოიყენება ახალი სიმძლავრეების (მოწოდებლობების, გამომთვლელი ტექნიკის, კომპიუტერების და ა. შ.) შესაძენად ბანკის ზრდის პერიოდში, ანუ ასრულებენ ბანკის საკუთარი კაპიტალის ოპერაციულ ფუნქციას, აგრეთვე მიემართება კოლექტივის სოციალური განვითარებისათვის, ბანკის მუშაკთა მატერიალური წახალისებისათვის, შემწვობათა გასაცემად და სხვა მიზნებისათვის.

ბანკის საკუთარი კაპიტალის განსაკუთრებული შემადგენელი ნაწილია სადაზღვევო რეზერვები, შექმნილი ბანკის მიერ კონკრეტული ოპერაციების განხორციელების პროცესში, კომერციული ბანკის მდგრადი ფუნქციონირების შესანარჩუნებლად. ესენია: ფასიან ქაღალდებში დაბანდების გაუფასურების შემთხვევისათვის შექმნილი რეზერვი და სესხების შესაძლო დანაკარგებისათვის რეზერვი. ფასიან ქაღალდებში დაბანდების გაუფასურებისათვის შექმნილი რეზერვების დანიშნულებაა იმ ნეგატიური შედეგების აღმოფხვრა, რომლებიც დაკავშირებულია ბანკის მიერ შეძენილი ფასიანი ქაღალდების კურსის დაცემასთან. მას აქვს უფრო მუდმივი ხასიათი (ბანკის მიერ ყოველდღიურად წარმოებს ფასიან ქაღალდებში დაბანდებათა გადაფასება მათი საბაზრო ფასით). სესხების შესაძლო დანაკარგებისათვის რეზერვი გამოიყენება ძირითადი ვალის მიხედვით კლიენტების მიერ დაუფარავი სასესხო დავალიანების დასაფარავად.

ბანკის საკუთარი კაპიტალის ფუნქციონირების ეფექტიანობა ბევრადაა დამოკიდებული იმ კომპონენტების რაოდენობასა და ხარისხზე, რომლებიც აფორმირებენ მისი წყაროების შემადგენლობას.

ბანკის საკუთარი კაპიტალის სიდიდის გამოთვლა. საკუთარი კაპიტალი, როგორც ძირითადი და დამატებითი კაპიტალების ყველა იმ წყაროს ერთობლიობა, რომლებიც ირიცხება ბანკის ბალანსზე, წარმოადგენს ბანკის მთლიან საკუთარ კაპიტალს (ბრუტო კაპიტალი). წმინდა საკუთარი კაპიტალი (ნეტო კაპიტალი) წარმოადგენს იმ საკუთარი სახსრების სიდიდეს, რომელიც ბანკს ფაქტობრივად აქვს და შეიძლება გამოყენებულ იქნეს საკრედიტო რესურსების სახით. წმინდა საკუთარი კაპიტალი განისაზღვრება მთლიანი კაპიტალის სიდიდის საკუთარი სახსრების განყენებული, იმობილიზებული წილით შემცირების გზით. წმინდა საკუთარი კაპიტალის სიდიდე უნდა იყოს დადებითი. მისი უარყოფითი სიდიდე მოწმობს, რომ ბანკს ფაქტობრივად არა აქვს თავისუფალი საკუთარი სახსრები, ხოლო ბანკის გაუთვალისწინებელი ხარჯების დასაფარავად გამოიყენება მარტოოდენ მოზიდული სახსრები. შედეგად, მნიშვნელოვნად მცირდება კომერციული ბანკის ფინანსური სიმყარე, რასაც კრიზისული სიტუაციის წარმოქმნისას მიყვავართ სერიოზულ გართულებებამდე და დამატებით სიმძლევებამდე.

ამგვარად, წმინდა საკუთარი კაპიტალის სიდიდე წარმოადგენს ერთგვარ ბარომეტრს, რომელიც ახასიათებს კომერციული ბანკის ფინანსურ მდგრალობასა და სტაბილურობას. ამ მაჩვენებლის დაბალი მნიშვნელობისას აქტიური თანამშრომლობის, დამატებითი რესურსებისა და საიმედო კაპიტალის მოზიდვის პერსპექტივა და, მთლიანობაში, ბანკისადმი კლიენტების ნდობის შენარჩუნების პერსპექტივა მცირდება.

ბანკის საკუთარი კაპიტალის საკმარისობა. ტერმინი „კაპიტალის საკმარისობა“ განსაზღვრავს ბანკის საიმედოობას, იმ დაცვის წყალობით, რომელსაც საკუთარი კაპიტალი დაუპირისპირებს საგანგებო ხარჯებს, მისი შენარჩუნება საკმარის დონეზე ხშირად წარმოადგენს კომერციული ბანკე-

ბისადმი მოსახლეობის ნდობის უზრუნველყოფისა და კრედიტორების მის ფინანსურ მდგრალობაში დარწმუნების ძირითად მეთოდს. ამიტომ, შემთხვევითი არ არის, რომ საკუთარი კაპიტალის საკმარისობის საკითხი მიეკუთვნება საბანკო პრაქტიკის ყველაზე მწვავე საკითხების რიცხვს და წარმოადგენს კომერციული ბანკებისა და საქართველოს ეროვნული ბანკისათვის ერთ-ერთ აქტუალურ საკითხს.

ნებისმიერმა კომერციულმა ბანკმა, რომელიც ორიენტირდება კლიენტების განსაზღვრულ წრესა და მათთვის გაწეული მომსახურების მოცულობაზე, უნდა იქონიოს ისეთი სიდიდის საკუთარი კაპიტალი, რათა შეძლოს ნასესხებ სახსრებზე თავისი კლიენტების ყველა დასაბუთებული მოთხოვნის დაკმაყოფილება და თავისდროულად შესრულოს საკუთარ თავზე აღებული ყველა ვალდებულება, ამასთან არ დაარღვიოს დადგენილი ნორმატივები და არ აიღოს თავზე გადიდებული რისკი.

საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2002 წლის 17 სექტემბრის №237 ბრძანების თანახმად, „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულების დამტკიცების შესახებ“, საბანკო საქმიანობის ზედამხედველობის მთავარი ბერკეტი ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მინიმალური მოთხოვნების დადგენა და მათი შესრულების კონტროლი. ბანკის კაპიტალის ადეკვატურობის განსაზღვრისა და შეფასებისათვის გამოიყენება ბანკის სხვადასხვა სახეობის კაპიტალის კოეფიციენტები და მინიმალური საზედამხედველო კაპიტალი. ბანკის კაპიტალის ადეკვატურობის განმსაზღვრელი სხვადასხვა სახეობის კაპიტალის კოეფიციენტები ეს არის პირველადი კაპიტალის კოეფიციენტი და საზედამხედველო კაპიტალის კოეფიციენტი. პირველადი კაპიტალის კოეფიციენტი არის ბანკის პირველადი კაპიტალის თანაფარდობა რისკის მიხედვით შეწონილ აქტივებთან, რომლის მიხედვით ბანკის პირველადი კაპიტალი უნდა იყოს რისკის მიხედვით შეწო-

ნილი აქტივების არანაკლებ 8 პროცენტისა. საზედამხედველო კაპიტალის კოეფიციენტი არის ბანკის საზედამხედველო კაპიტალის თანაფარდობა რისკის მიხედვით შეწონილ აქტივებთან, რომლის მიხედვით ბანკის საზედამხედველო კაპიტალი უნდა იყოს რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების არანაკლებ 12 პროცენტისა. ბანკის საზედამხედველო კაპიტალი შედგება პირველადი და მეორადი კაპიტალისაგან და უდრის პირველადი და მეორადი კაპიტალის ჯამს, გამოკლებული საზედამხედველო კაპიტალის დაქვითვა.

პირველადი კაპიტალი შედგება შემდეგი კომპონენტებისაგან:

- ა) ჩვეულებრივი აქციები გამოსყიდულების გამოკლებით;
- ბ) არააკუმულაციური უვადო პრივილეგირებული აქციები გამოსყიდულის გამოკლებით;
- გ) აქციების ემისიით მიღებული დამატებითი სახსრები;
- დ) სარეზერვო ფონდი, რომელიც შექმნილი უნდა იყოს წინა წლების გაუნაწილებელი მოგებიდან, ბანკის განკარგულებაშია და შეიძლება გამოყენებულ იქნეს წარმოშობილი ზარალის დასაფარავად;

ე) წინა წლების გაუნაწილებელი მოგება (ზარალი).

პირველადი კაპიტალის დაქვითვა შედგება შემდეგი კომპონენტებისაგან:

ა) ბანკის საწესდებო კაპიტალში ასახული ძირითადი საშუალებების გადაფასების რეზერვიდან გადატანილი თანხა;

ბ) არამატერიალური აქტივები.

ბანკის მეორადი კაპიტალი წარმოადგენს საზედამხედველო კაპიტალის დამატებით წყაროს და შემდეგი კომპონენტებისაგან შედგება:

- ა) მიმდინარე წლის მოგება (ზარალი);
- ბ) მიზნობრივი ფონდები;
- გ) საერთო რეზერვები არაუმეტეს საკრედიტო და საბაზრო რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების 1,25%-ის ოდენობისა;

ნობისა;

დ) პრივილეგირებული აქციები გამოსყიდულის გამოკლებით, გარდა პირველად კაპიტალში ასახული არააკუმულაციური უვადო პრივილეგირებული აქციებისა;

ე) ბანკის აქციებში კონვერტირებადი ვალი, იმ პირობით, თუ იგი სრულად აკმაყოფილებს სუბორდინირებული ვალის შინაარსს და თუ ასეთი ვალის ბანკის აქციებში კონვერსიის გაუქმება შესაძლებელია მხოლოდ ეროვნული ბანკის წინასწარი წერილობითი თანხმობის მიღების შემთხვევაში და ეს პირობები გათვალისწინებულია ვალის ხელშეკრულებით;

ვ) სუბორდინირებული ვალი, მიღებული მინიმუმ 5 წლით სარგებლობის ვადით და ბოლო 5 წლის განმავლობაში ყოველწლიურად ვალის 30 პროცენტით შემცირებული ოდენობით, იმ პირობით, თუ სუბორდინირებული ვალი მიღებულია ყოველგვარი უზრუნველყოფისა და გამოყენების შეზღუდვების გარეშე და რომელიმე მხარის მიერ ასეთი სუბორდინირებული ვალის პირობების შეცვლა და/ან გაუქმება შესაძლებელია მხოლოდ ეროვნული ბანკის წინასწარი წერილობითი თანხმობის მიღების შემთხვევაში და თუ ეს პირობები გათვალისწინებულია ვალის ხელშეკრულებაში.

პირველადი კაპიტალი უნდა შეადგენდეს საზედამხედველო კაპიტალის არანაკლებ 50 პროცენტს.

ბანკის კაპიტალის ადეკვატურობის განსაზღვრისათვის გამოიყენება რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები, რომლებიც მოიცავს საკრედიტო და საბაზრო რისკებით შეწონილ აქტივებს.

აქტივების საკრედიტო რისკის მიხედვით შეწონვის მიზნით ბანკის აქტივები იყოფა 4 კატეგორიად და თითოეული კატეგორიის აქტივებს შეესაბამება საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი.

ა) I კატეგორიის აქტივები, 0%-იანი საკრედიტო რისკი-

საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი 0;

ბ) II კატეგორიის აქტივები, 20%-იანი საკრედიტო რისკი-საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი 0,2;

გ) III კატეგორიის აქტივები, 50%-იანი საკრედიტო რისკი-საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი 0,5;

დ) IV კატეგორიის აქტივები, 100%-იანი საკრედიტო რისკი-საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი 1,0;

მაგალითისათვის, 0%-იან საკრედიტო რისკს დაქვემდებარებული I კატეგორიის აქტივებია: ბანკში არსებული ნაღდი ფულადი სახსრები, საქართველოს ეროვნულ ბანკში საკორესპონდენტო და მინიმალური რეზერვების ანგარიშებზე განთავსებული ფულადი სახსრები; ხოლო 100%-იანი საკრედიტო რისკი ახასიათებს: კორპორაციულ სავალო ფასიან ქაღალდებს, ინვესტიციებს იურიდიულ პირთა საწესდებო კაპიტალში, საერთაშორისო სტანდარტების შეუსაბამო ოქროსა და სხვა ძვირფასი ღირებულების ზოდებს, ძირითად საშუალებებს და სხვა.

კომერციული ბანკის მოზიდული სახსრები და მათი სტრუქტურა.

კომერციული ბანკის სარესურსო ბაზის სპეციფიკა ის არის, რომ მის ძირითად ნაწილს მოზიდული სახსრები წარმოადგენს. მათგან ძირითად ნაწილს აფორმირებენ დეპოზიტები, ხოლო მცირეს – სხვა მოზიდული საშუალებები (ნასესხები სახსრები). დეპოზიტები ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით შეიძლება შემდეგ ჯგუფებად დაიყოს: დეპოზიტები მოთხოვნამდე, ვადიანი დეპოზიტები, ფიზიკური პირების დეპოზიტები, ფასიანი ქაღალდები. დეპოზიტების სტრუქტურაში როგორც ყველა კომერციული ბანკის მიხედვით, ასევე ცალკეული ბანკების უმრავლესობის მიხედვით უდიდესი ხვედრითი წონა მოდის მოთხოვნამდე დეპოზიტებზე, რომელსაც მიეკუთვნება ღირს ანგარიშები.

ანგარიშებზე თავისუფალი ფულადი სახსრების უდიდესი ნაწილი აქვთ არასახელმწიფო საწარმოებს, თუმცა ბან-

კისთვის უფრო ხელსაყრელია მიმდინარე და საბიუჯეტო ანგარიშები, სპეცფონდების ანგარიშები, რამეთუ მათ მიხედვით სახსრების მოძრაობის ხასიათი (თანხები, ვადები, ფულის შემოსვლის პერიოდულობა და გადახდათა განხორციელება) შესაძლოა წინასწარ იყოს ცნობილი ბანკისთვის. ძალიან მიმზიდველია ოპერაციები, დაკავშირებული ბიუჯეტის საკასო შესრულებასთან, რადგან ისინი დაკავშირებულია საბანკო ანგარიშებზე დიდი მოცულობით ფულადი სახსრების აკუმულირებასთან, მაგრამ დღეისათვის, კომერციული ბანკების შესაძლებლობები ამ მიმართულებით შეზღუდულია საბიუჯეტო კლიენტების მომსახურების წრის შემცირების გამო.

მოთხოვნამდე დეპოზიტები განკუთვნილია მიმდინარე ანგარიშსწორებისათვის (შენახვისათვის). ასეთი ანგარიშების გახსნის ინიციატივა მომდინარეობს თავად კლიენტებისაგან ანგარიშსწორების განხორციელების, გადახდების წარმოების მოთხოვნებისა და იმისთვის, რომ მიიღონ ფულადი სახსრები თავის განკარგულებაში ბანკის შუამავლობით.

მოთხოვნამდე დეპოზიტები ითვლება ბანკის მოძრავ რესურსად. ანგარიშების მფლობელებს შეუძლიათ ნებისმიერ მომენტში ამოიღონ სახსრები. ამასთან დაკავშირებით, ბანკები უხდიან ანგარიშების მფლობელებს ყველაზე დაბალ პროცენტს ან საერთოდ არაფერს უხდიან. მაგრამ, მოთხოვნამდე დეპოზიტების მობილურობის მიუხედავად, საშუალოდ კომერციული ბანკების მიხედვით, ისინი სტაბილურ რესურსს წარმოადგენენ. აქედან გამომდინარე, ბანკები, დაინტერესებულნი კლიენტებით, განსაკუთრებით-ფინანსურად მდგრადით, რომლებსაც ანგარიშზე მუდმივად აქვთ ფულადი სახსრები, ისწრაფვიან მოიზიდონ საწარმოები ანგარიშთა მფლობელთათვის დამატებითი მომსახურების გაწევის გზით და მომსახურების ხარისხის ამაღლებით.

ვადიანი დეპოზიტები – ეს არის იურიდიული პირების

ფულადი სახსრები, შეტანილი ხელშეკრულებით განსაზღვრული ვადით. ამასთან, ფიქსირებული ვადა შეიძლება სხვადასხვა იყოს. პლასტიკური ბარათებით ანგარიშსწორების გავრცელებამ მოითხოვა დეპოზიტების გამოყოფა, რომლებიც მოემსახურება ანგარიშსწორების ამ სახეობის უზრუნველყოფას.

ვადიანი დეპოზიტების თანხები უცვლელი უნდა იყოს შეთანხმებული ვადის განმავლობაში. თუმცა, პრაქტიკაში გამოიყენება ვადიანი ანაბრები დამატებითი შენატანით. ვადიანი დეპოზიტების მიხედვით ბანკი იხდის უფრო მაღალ პროცენტს მოთხოვნამდე დეპოზიტებთან შედარებით. ვადიანი დეპოზიტების ხვედრითი წონის გაზრდა მობილიზებული სახსრების საერთო თანხაში დადებით მომენტს წარმოადგენს, მიუხედავად საპროცენტო ხარჯების ზრდისა. ვადიანი დეპოზიტები მოზიდული სახსრების ყველაზე სტაბილური ნაწილია, რაც შესაძლებელს ხდის, დაკრედიტება უფრო ხანგრძლივი ვადებით განხორციელდეს, და შედეგად, უფრო მაღალი პროცენტიც.

ფიზიკური პირების დეპოზიტები-ფულადი სახსრები საქართველოს ვალუტაში ან უცხოურ ვალუტაში, განთავსებული ფიზიკური პირის მიერ შენახვისა და შემოსავლის მიღების მიზნით საბანკო ანაბრის ხელშეკრულების პირობებით. ბანკები იღებენ ანაბრებს პირველი მოთხოვნისას გაცემის პირობით (მოთხოვნამდე) ან ხელშეკრულებით განსაზღვრული ვადის ამოწურვისას დაბრუნების პირობით (ვადიანი ანაბრები).

ხანმოკლე ანაბრებს აქვს ზოგიერთი უპირატესობა ორივე მხარისათვის. ბანკებს ისინი საპროცენტო რისკის მართვას უადვილებს. განსაკუთრებით ღირებულია ეს თვისება ისეთ პერიოდებში, როდესაც აქტივების შემოსავლიანობის საერთო შემცირების გამო ბანკი იძულებულია მოძებნოს თავისი ვალდებულებების გაიაფების გზები. ისეთი არაპოპულარული ზომების მიღება, როგორიცაა საპროცენტო გა-

ნაკვეთის შემცირება, უფრო ადვილია ახალი დეპოზიტების მიხედვით, ვიდრე უკვე შეტანილის.

მეანაბრეთა მიდრეკილება ანაბრებზე თავისუფალი ფულადი სახსრების უფრო ხანმოკლე ვადებით განთავსებისაკენ, აიხსნება ბანკების სიცოცხლისუნარიანობაში დაურწმუნებლობით, ანაბრების გარანტირებულობის არარსებობით, აგრეთვე შესაძლებლობით, უფრო ეფექტიანად განკარგონ დანაზოგები (შემოსავლიანობისათვის განსაკუთრებული ზიანის გარეშე გადაწყვიტონ საკითხი ანაბრის ამოღების ან ხელშეკრულების პროდონგაციის თაობაზე). რიგ შემთხვევაში ანაბრის მუდმივი პროდონგაციის გზით დაჩაღებული პროცენტების რეინვესტირებით მეანაბრეს შეუძლია მიიღოს უფრო მეტი შემოსავალი, ვიდრე ერთბაშად ხანგრძლივი ვადით ხელშეკრულების დადებისას.

კომერციული ბანკების მიერ ფულადი სახსრების მოზიდვის ერთ-ერთი მიმართულებაა საკუთარი ფასიანი ქაღალდების გამოშვება სავალ ვალდებულებათა სახით: სერტიფიკატები, თამასუქები, ობლიგაციები.

დეპოზიტების სხვა სახეობებთან შედარებით ფასიანი ქაღალდები სტრუქტურაში იკავებენ უკანასკნელ ადგილს. თუ საზღვარგარეთის ქვეყნებში ძირითადი პრობლემაა ფასიანი ქაღალდების შემოსავლიანობა, საქართველოში უფრო მეტად დაკავშირებულია ინფლაციასთან, რისკთან, დანაზოგთა დაგროვების დაბალ დონესთან.

სერტიფიკატი ფასიანი ქაღალდია, რომელიც ადასტურებს ბანკში შეტანილი ანაბრის თანხას და მეანაბრის (სერტიფიკატის მფლობელის) უფლებას, მიიღოს დადგენილი ვადის გასვლისას ანაბრის თანხა და სერტიფიკატში განსაზღვრული პროცენტები.

სერტიფიკატი არ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს, როგორც საანგარიშსწორებო ან საგადასახდელო საშუალება გაყიდული საქონლისა ან გაწეული მომსახურებისათვის.

სადეპოზიტო სერტიფიკატის უპირატესობები ვადიან ანაბართან შედარებით:

- ❖ შესაძლებელია გადაეცეს სხვა პირს, სახელობით სერტიფიკატს უნდა აქონდეს ადგილი მოთხოვნათა დათმობის (ცესიის) გასაფორმებლად სერტიფიკატის უკანა მხარეზე ან დამატებით ფურცლებზე. სხვა პირისათვის უფლებების გადაცემა წარმოდგენს სერტიფიკატის მიხედვით ხორციელდება უბრალოდ სერტიფიკატის გადაცემით;

- ❖ საკრედიტო ან სხვა ორგანიზაციებში გირაოსათვის სერტიფიკატის გამოყენების შესაძლებლობა;

- ❖ ბანკისათვის პოტენციური ინვესტირების წრის გაფართოება, სერტიფიკატების გავრცელებისა და მიმოქცევაში ფინანსური შუამავლების არსებობის წყალობით.

კომერციული ბანკები, რომლებიც უშვებენ სერტიფიკატებს, თვითონ ამტკიცებენ ყოველი სახეობის სერტიფიკატის გამოშვებისა და მიმოქცევის პირობებს.

საბაზრო პირობებში გავრცელებულია ბანკების თამასუქები.

თამასუქი – ფასიანი ქაღალდი, რომელიც ადასტურებს თამასუქის გამცემის (ბანკის) უპირობო ფულად საგალო ცალმხრივ ვალდებულებას, გადაუხადოს ვადის დადგომისას თამასუქის მფლობელს განსაზღვრული თანხა. ზოგიერთი ბანკის პრაქტიკაში კრედიტი გაიცემა თამასუქებით. გასცემს რა კრედიტს თამასუქით, რომლის ვადა და თანხა ემთხვევა მოთხოვნილ კრედიტს, ბანკი თითქოსდა იღებს დეპოზიტს იმავე ვადითა და თანხით. სათამასუქო დაკრედიტება საკმაოდ პოპულარულია მსესხებლებში – საწარმოებსა და ორგანიზაციებში, რომლებიც დაკავშირებული არიან ერთმანეთთან ტექნოლოგიური და, აქედან გამომდინარე, ფინანსური ჯაჭვითაც. კომერციულ ბანკებს უკავიათ სოლიდური მდგომარეობა თამასუქების ემიტენტების ბაზარზე.

სახსრების მოსაზიდად აქციონერულ კომერციულ ბანკებს შეუძლიათ გამოუშვან ისეთი საკუთარი საგალო ვალ-

დებულებები, როგორიცაა ობლიგაციები.

ობლიგაციები ფასიანი ქაღალდებია, რომლებიც ადასტურებენ სესხის ურთიერთობებს ობლიგაციის მფლობელსა (კრედიტორს) და ბანკს შორის, რომელმაც ისინი გამოუშვა. ობლიგაციების მიხედვით გადაიხდება ფიქსირებული პროცენტი.

სხვა მოზიდული რესურსები წარმოდგენილია ბანკთა-შორისი კრედიტებით და ბანკთაშორისი დეპოზიტებით.

კომერციულ ბანკებს შესაძლოა აქონდეთ საკრედიტო რესურსების სიტარბე ან მათი დროებითი ნაკლებობა. ნამეტი შეიძლება განთავსდეს, ხოლო ნაკლებობა შეივსოს ბანკთა-შორისი კრედიტის ხარჯზე. ბანკთაშორისი ბაზარი, ეს არის სასესხო კაპიტალების ბაზრის ნაწილი, საკრედიტო ორგანიზაციების დროებით თავისუფალი სახსრები მოიზიდება და განთავსდება ბანკების მიერ ურთიერთშორის.

ბანკთაშორისი დაკრედიტება ხორციელდება ბანკის ლიკვიდობის შენარჩუნების ან სახსრების რენტაბელური დაბანდების უზრუნველყოფის მიზნით. ის ხორციელდება ბანკების საკორესპონდენტო ურთიერთობების ფარგლებში და წარმოადგენს საკმაოდ ძვირადღირებულ რესურსს დაკრედიტების სხვა წყაროებთან შედარებით.

ბანკთაშორისი ხელშეკრულებების ძირითადი ნაწილი ვადიანია. თუმცა, მათი რაღაც ნაწილი იდება უვადო ფორმით. უკანასკნელი ითვალისწინებს ბანკთაშორისი კრედიტის გაცემას ჩვეულებრივ შედარებით ხანმოკლე ვადით, დადგენილით ხელშეკრულებით, რომლის ამოწურვისას კრედიტი უვადოთა კატეგორიაში გადადის, ე. ი. შეიძლება მოთხოვნილ იქნეს ბანკი-კრედიტორის მიერ ნებისმიერ დროს წინასწარი შეტყობინებით. ხელშეკრულების ნებისმიერი ფორმისას საპროცენტო განაკვეთი წესდება ბაზარზე ჩამოყალიბებული დონიდან გამომდინარე. ბანკის საკრედიტო რესურსების წყაროებში შეიძლება იყოს ეროვნული ბანკის კრედიტებიც, რომლებიც გაიცემა რეფინანსირების წესით,

ბანკების მიერ ეკონომიკური ნორმატივებისა და სარეზერვო მოთხოვნების სავალდებულო დაცვისას. ბაზრისა და საკრედიტო რესურსების განვითარებაში ახალი ეტაპია ეროვნული ბანკის საკრედიტო აუქციონი.

ბანკთაშორისი კრედიტების მოზიდვის ვადა ძირითადად ხანმოკლეა და ის, ალბათ, უფრო საბანკო ლიკვიდობის ოპერატიული რეგულირების მოთხოვნილებას ასახავს. ბანკთაშორისი კრედიტები უფრო ხანგრძლივი ვადით, გამოიყენება აქტიური ოპერაციების გაფართოებისათვის.

სარესურსო ბაზის, მისი სტრუქტურის სტაბილურობა, აქტივებთან დაბალანსებულობა ბანკის სრულფასოვანი ფუნქციონირების გარანტირებას ახდენს. ამავდროულად, ბანკის პოლიტიკის ცვლილებას აქტიური ოპერაციების განხორციელების სფეროში შეუძლია გავლენა მოახდინოს რესურსების ხასიათზეც.

ეკონომიკურ თეორიაში აქტივებში ფართო გაგებით გულისხმობენ მომავალ ეკონომიკურ სარგებლობას, გამორჩენას, რომლის მიღებაც შესაძლებელია წარსული ოპერაციების ან გარიგებების შედეგად ქონების შესაძენად, აგრეთვე თავისი ქონების მესამე პირთათვის დროებით სარგებლობაში გადაცემით.

მომავალი ეკონომიკური სარგებლობა, ხეირი დაკავშირებულია აქტივების უნართან, მოუტანონ მოგება თავის მფლობელს მოთხოვნათა დაფარვისას, მათი რაიმეზე გადაცემისას, რაც წარმოადგენს ფასეულობას მფლობელისათვის, მათი საწარმოო საქმიანობაში გამოყენების გზით ან ვალდებულებათა დასაფარავად გამოყენების გზით.

აქტივებისაგან სარგებლობა ჩვეულებრივ იღებს წმინდა ნაღდი ფულის მოდინების ფორმას. იმისათვის, რომ გახდეს აქტივი, ნებისმიერი რესურსი, გარდა ნაღდი ფულისა, ცალკე ან სხვა რესურსთან შესაბამის უნდა უზრუნველყოფდეს, პირდაპირ ან არაპირდაპირ, ფულადი სახსრების მომავალ მოდინებას.

კომერციული ბანკის აქტივები – ეს არის ბუღალტრული ბალანსის მუხლები, რომლებიც ასახავს კომერციული ბანკის რესურსების განთავსებასა და გამოყენებას. საბანკო აქტივები იქმნება, როგორც წესი, აქტიური ოპერაციების შედეგად, ანუ საკუთარი და მოზიდული სახსრების განთავსებით შემოსავლის მიღების, ლიკვიდურობის შენარჩუნებისა და ბანკის ფუნქციონირების უზრუნველყოფის მიზნით. სწორედ აქტიური ოპერაციების შედეგად იღებს ბანკი თავისი შემოსავლების ძირითად ნაწილს.

კომერციული ბანკების საბალანსო ანგარიშებში გამოიყოფა აქტივების შემდეგი აგრეგირებული მუხლები:

1. ფულადი სახსრები და ანგარიშები ცენტრალურ ბანკში;
2. სახელმწიფო სავალო ვალდებულებები;
3. სახსრები საკრედიტო ორგანიზაციებში;
4. წმინდა დაბანდებები ფასიან ქაღალდებში გადაყიდვისათვის (ფასიანი ქაღალდები გადაყიდვისათვის საბალანსო ღირებულებით, ფასიანი ქაღალდების გაუფასურებისათვის რეზერვის გამოქვითვით);
5. წმინდა სასესხო და მასთან გათანაბრებული დავალიანება (სასესხო და მასთან გათანაბრებული დავალიანება სესხების შესაძლო დანაკარგების რეზერვის გამოქვითვით);
6. დარიცხული პროცენტები (ვადაგადაცილებულის ჩათვლით);
7. სახსრები, გადაცემული ლიზინგით;
8. ძირითადი საშუალებები და არამატერიალური აქტივები, სამეურნეო მასალები, მცირეფასიანი და სწრაფცვეთადი საგნები;
9. წმინდა გრძელვადიანი დაბანდებები ფასიან ქაღალდებსა და წილებში;
10. მომავალი პერიოდის ხარჯები სხვა ოპერაციების მიხედვით;
11. სხვა აქტივები.

აქტივების სტრუქტურაში იგულისხმება ბანკის ბალანსის აქტივის ხარისხის მიხედვით განსხვავებული მუხლების თანაფართობა ბალანსის ვალუტასთან. ბანკის აქტივები შეიძლება კლასიფიცირებულ იქნეს შემდეგი კრიტერიუმების მიხედვით:

- ❖ დანიშნულების;
- ❖ ლიკვიდობის;
- ❖ რისკის ხარისხის;
- ❖ განთავსების ვადების;
- ❖ სუბიექტების.

აქტივების დაჯგუფება მათი დანიშნულების მიხედვით, თავიანთი დანიშნულების მიხედვით აქტივები შეიძლება დაფიქსირდეს ხუთ კატეგორიად:

1) საკასო აქტივები, რომლებიც ბანკის ლიკვიდობას უზრუნველყოფს;

2) მომუშავე (საბრუნავი) აქტივები, რომელთაც მოაქვთ ბანკისათვის მიმდინარე შემოსავალი;

3) საინვესტიციო აქტივები, განკუთვნილი მომავალში შემოსავლების მისაღებად და სხვა სტრატეგიული მიზნების მისაღწევად;

4) კაპიტალიზებული (ბრუნვის გარეშე) აქტივები, განკუთვნილი ბანკის სამეურნეო საქმიანობის უზრუნველსაყოფად;

5) სხვა აქტივები.

განვიხილოთ ყოველი ჯგუფი უფრო დაწვრილებით:

საკასო აქტივები. კომერციულმა ბანკმა სხვა ფუნქციებთან ერთად ყოველდღიურად შეუფერხებლად უნდა შეასრულოს კლიენტების მოთხოვნები სახსრების უნაღდო გადარიცხვისა და მათი ანგარიშებიდან ნაღდი ფულის გაცემის მიხედვით. ამისათვის ბანკის სახსრების განსაზღვრული ნაწილი ფულად ფორმაში უნდა იმყოფებოდეს, როგორც წესი, ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშებზე ნაშთისა და საღაროში ნაღდი ფულის სახით.

იმ სახსრების დიდი ნაწილი, რომლებსაც ფულის ბანკი არის სახსრები მოთხოვნამდე ანგარიშებზე. იურიდიული თვალსაზრისით, ამ სახსრების მფლობელებს შეუძლიათ ნებისმიერ წუთში მოითხოვონ თანხა ბანკისაგან და ბანკი მზად უნდა იყოს, ეს მოთხოვნები შეასრულოს. მაგრამ ამის აღებათა, რომ ყველა კლიენტი ერთდროულად მიმართავს ბანკს თავისი სახსრების ამოსაღებად, ძალიან მცირეა (ის იზრდება მოცემულ ბანკში ან მთლიანად საბანკო სისტემაში კრიზისული სიტუაციების პერიოდში). ამასთან, თუ ბანკი კლიენტების ყველა სახსრებს ფულადი ფორმით შეინახავს, ის ვერ შეძლებს შემოსავლის მიღებას, რომელიც საკმარისი იქნება საკუთარი ხარჯების დასაფარავად. ამასთან დაკავშირებით, ყოველი კონკრეტული ბანკისათვის აუცილებელია, სწორად განსაზღვროს სახსრების ის წილი, რომელიც საჭიროა კლიენტების ყოველდღიური მოთხოვნილებების უზრუნველსაყოფად. ასეთ სახსრებს უწოდებენ მაღალლიკვიდურ ანუ საკასო აქტივებს. პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ მაღალლიკვიდური აქტივების წილად უნდა მოდიოდეს დაახლოებით 20% ბანკის მიერ მოზიდული სახსრების მთლიანი თანხიდან.

ბანკის მიერ მოზიდული სახსრების ნაწილი ირიცხება აუცილებელი რეზერვების ფონდში ცენტრალურ ბანკში. საკითხი, ჩავთვალოთ თუ არა ეს სახსრები მაღალლიკვიდურ აქტივებად, სადისკუსიოს წარმოადგენს. კლასიფიკაციათა უმეტესობაში ისინი უტოლდება ფულად სახსრებს. ამავე დროს, რიგი მეთოდების ავტორები არცთუ უსაფუძვლოდ მიაკუთვნებენ ამ სახსრებს იმობილიზებულ აქტივებს, რამეთუ ეს სახსრები არ შეიძლება ბანკის მიერ გამოყენებული იქნეს კლიენტების მიმდინარე მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად. ეს რეზერვები „იხსნება“ მხოლოდ ბანკის გაკოტრების შემთხვევაში და, ამიტომ, სავსებით შესაძლებელია განყენებულ აქტივებად ჩაითვალოს.

საკასო აქტივებს (ფულად და მათთან გათანაბრებულ

სახსრებს) მიეკუთვნება:

- ❖ სახსრები ბანკის საღარიბოებში, გადამცემელ პუნქტში, ბანკომატებში;

- ❖ ძვირფასი ლითონები;

- ❖ ძვირფასი ქვები;

- ❖ საკორესპონდენტო ანგარიში ცენტრალურ ბანკში;

- ❖ საკორესპონდენტო ანგარიშები კომერციულ ბანკებში;

- ❖ სახსრები, გადარიცხული საგაღებულო რეზერვების ფონდში ცენტრალურ ბანკში;

- ❖ სახსრები ფასიანი ქაღალდების ორგანიზებული ბაზრის საანგარიშსწორებო ცენტრებში.

განთავსებული აქტივები. მათ აგრეთვე ზოგჯერ უწოდებენ მომუშავე, შემოსავლიან, საბრუნავ ან სარისკო აქტივებს (შემდეგ ჯგუფთან ერთობლიობაში). ამ ჯგუფისადმი მოთხოვნების ძირითადი კრიტერიუმი ის არის, რომ მათ მოაქვთ შემოსავალი და შედარებით სწრაფია ბრუნვაობა. ამ ჯგუფს მიეკუთვნება მოკლემ- და საშუალოვადიანი კრედიტები და დაბანდებები ფასიანი ქაღალდებში. მომუშავე აქტივების ერთ-ერთ სახესხვაობას წარმოადგენს ბანკთაშორისი კრედიტები და დეპოზიტები, განთავსებული ეროვნულ ბანკში ან კომერციულ ბანკებში.

უფრო დეტალურად მომუშავე აქტივების შემადგენლობა შეიძლება შემდეგნაირად წარმოვადგინოთ:

- ა) სასესხო და მათთან გათანაბრებული სახსრები:

- ❖ დეპოზიტები ეროვნულ ბანკში;

- ❖ გაცემული ბანკთაშორისი კრედიტები და დეპოზიტები კომერციულ ბანკებში;

- ❖ კრედიტები არასაბანკო მსესხებლებს (გარდა ანგარიშებისა სესხების შესაძლო დანაკარგების რეზერვის აღსარიცხავად);

- ❖ ფაქტორინგული ოპერაციები;

- ❖ სალიზინგო ოპერაციები;

- ❖ ბანკის მიერ გადახდილი გარანტიები, რომლებიც ვერ

გადაახდევინეს კლიენტებს.

- ბ) მოკლევადიანი დაბანდებები ფასიანი ქაღალდებში:

- ❖ დაბანდებები სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდებში;

- ❖ დაბანდებები სხვა საგაღებულო ვალდებულებებსა და აქციებში გადაყიდვისათვის;

- ❖ თამასუქები ბანკის პორტფელში.

საინვესტიციო აქტივები. თავისი აქტივების ნაწილს ბანკი განათავსებს გრძელვადიან დაბანდებებში პირდაპირი ან საპორტფელ ინვესტიციების სახით. ასეთ დაბანდებათა მიზანია რისკების დივერსიფიკაცია, მომავალში გაზრდილი შემოსავლების უზრუნველყოფა, ბანკის გავლენის სფეროს გაფართოება და სხვ.

აქტივების ამ ჯგუფის ხვედრითი წონა დამოკიდებულია ბანკის სპეციფიკაზე, აგრეთვე ქვეყანაში საინვესტიციო კლიმატზე. ჩვეულებრივ კომერციული ბანკებისათვის საინვესტიციო აქტივების ხვედრითი წონა, როგორც წესი, არ აღემატება ყველა აქტივის 20 პროცენტს. სპეციალიზებულ საინვესტიციო ბანკებში მან შეიძლება მიაღწიოს 50-60 პროცენტს და მეტს.

საინვესტიციო აქტივების სტრუქტურა შეიძლება შემდეგნაირად წარმოვიდგინოთ:

- ❖ საგაღებულო ვალდებულებები, შეძენილი ინვესტირებისათვის;

- ❖ აქციები, შეძენილი ინვესტირებისათვის;

- ❖ თამასუქები, დაფარვის ვადით ერთ წელს ზევით;

- ❖ პირდაპირი ინვესტიციები: მონაწილეობა შვილობილ და დამოკიდებულ საზოგადოებებში; სახსრები, შეტანილი ბანკების მიერ იურიდიული პირების საწესდებო კაპიტალში.

კაპიტალიზებული აქტივები. თავისი ძირითადი საქმიანობის განხორციელებისათვის და ორგანიზებისათვის, ბანკებმა უნდა შეიძინონ ან არენდით აიღონ სხვადასხვა ქონება: შენობები, სატრანსპორტო საშუალებები, კომპიუტერები,

ორგანიზაცია, საბანკო სეიფები და მოწყობილობა და სხვ. ეს სახსრები არ მონაწილეობს ბრუნვაში და ამიტომ მათ ბრუნვისგარეშე აქტივებს უწოდებენ. ბალანსის ზოგიერთი სხვა მუხლის მსგავსად კაპიტალიზებულ აქტივებს მიაკუთვნებენ იმობილიზებულ ანუ განყენებულ აქტივებს.

სამრეწველო საწარმოებისაგან განსხვავებით კომერციული ბანკების აქტივების სტრუქტურაში ძირითად საშუალებებსა და ქონებას უკავია უმნიშვნელო წილი (10-15%). მათი უფრო მაღალი ხვედრითი წონა, როგორც წესი, მოწმობს კომერციული ბანკის აქტივების არარაციონალურ სტრუქტურაზე და თან ახლავს მისი შემოსავლიანობისა და ლიკვიდობის დაბალი დონე. აგრეთვე მნიშვნელოვანია, რომ კაპიტალიზებული აქტივების თანხა (ჯამი) სრულად იფარებოდეს ბანკის საკუთარი კაპიტალით.

კაპიტალიზებული აქტივების შემადგენლობაში შედის:

- ❖ ბანკის ძირითადი საშუალებები;
- ❖ კაპდაბანდებები;
- ❖ არამატერიალური აქტივები;
- ❖ სამეურნეო მასალები.

სხვა აქტივები. სხვა აქტივებს ჩვეულებრივ მიაკუთვნებენ სახსრებს, განყენებულს ანგარიშსწორებაში, დებიტორულ დავალიანებას, ფილიალებთან ანგარიშსწორებას, სატრანზიტო ანგარიშებს, ბანკის ანგარიშებზე შეცდომით გადმორიცხულ თანხებს, მომავალი პერიოდის ხარჯებს და ა. შ. სხვა აქტივების ხვედრითი წონა, როგორც წესი, უმნიშვნელოა და შესაძლოა მერყეობდეს აქტივების საერთო თანხის 0-დან 10 პროცენტის ფარგლებში. სხვა აქტივების ძალიან მაღალი წილი შესაძლოა მოწმობდეს ნეგატიურ ტენდენციებზე ბანკის საქმიანობაში ან დამახინჯებებზე მის ფინანსურ ანგარიშგებაში.

აქტივების დაჯგუფება ლიკვიდობის მიხედვით. ლიკვიდობის ხარისხის მიხედვით ბანკის აქტივები შეიძლება დაეყოს შემდეგ ჯგუფებად:

1) მაღალლიკვიდური აქტივები, რომლებიც იმყოფება დაუყოვნებლივ მზადყოფნაში, ანუ პირველხარისხოვანი ლიკვიდური საშუალებები: ნაღდი ფული, ძვირფასი ლითონები, სახსრები ცენტრალურ ბანკში, სახსრები ბანკ-არარეზიდენტებში განვითარებული ქვეყნების ჯგუფიდან, სახსრები ბანკებში პლასტიკური ბარათებით ანგარიშსწორებისათვის, ცენტრალური ბანკის ობლიგაციები, მესამე პირებისათვის მოთხოვნამდე გაცემული სახსრები;

2) ლიკვიდური აქტივები, რომლებიც იმყოფება ბანკის განკარგულებაში და შეიძლება გადაიქცეს ფულად სახსრებად (მეორე რიგის რეზერვები, ანუ მიმდინარე აქტივები): კრედიტები და გადასახდელები ბანკის სასარგებლოდ 30 დღემდე შესრულების ვადით, ბირჟაზე კოტირებადი ადვილადრეალიზებადი ფასიანი ქაღალდები და სხვა სწრაფად რეალიზებადი ფასეულობანი;

3) გრძელვადიანი ლიკვიდობის აქტივები: ბანკის მიერ გაცემული კრედიტები, განთავსებული დეპოზიტები, მათ შორის ძვირფას ლითონებში, დაფარვამდე ერთ წელს ზევით დარჩენილი ვადით;

4) მცირელიკვიდური აქტივები: გრძელვადიანი ინვესტიციები, კაპიტალიზებული აქტივები, ვადაგადაცილებული დავალიანება, არაკოტირებადი ფასიანი ქაღალდები, არასაიმედო სესხები.

ბანკები განიცდიან ჭარბი ლიკვიდობის პრობლემას, თუ არა აქვთ სახსრების შემოსავლიანი განთავსების საიმედო მიმართულებების საკმარისი რაოდენობა.

საერთაშორისო მოთხოვნებით, მაღალლიკვიდური აქტივების წილი აქტივების საერთო მოცულობაში უნდა შეადგენდეს 12-დან 15%-მდე. ბანკის ლიკვიდობა ძირითადად უასდება ლიკვიდობის სხვადასხვა ხარისხის აქტივების ჯგუფების თანაფარდობის გზით პასივების შესაბამის ჯგუფებთან.

აქტივების დაჯგუფება რისკის ხარისხის მიხედვით. ბანკის

მიერ თავის თავზე აღებული რისკების ხარისხის შეფასებისათვის ბანკის ყველა აქტივს ყოფენ რისკის 4 ჯგუფად, ყოველი მათგანისათვის დაწესებულია ღირებულების დაკარგვის აღბათობის საკუთარი კოეფიციენტი. ეს დაჯგუფება და ბანკის აქტივების თანხის გამოანგარიშების წესი დადგენილია სეზონის მიერ.

აქტივების დაჯგუფება განთავსების ვადების მიხედვით. აქტივების სტრუქტურა ვადების მიხედვით გარკვეული ზომით ახასიათებს ბანკის აქტიური ოპერაციების რისკიანობის ხარისხს. მაგრამ მთავარი მნიშვნელობა ანალიზისას აქვს მისი შეპირისპირებას, შეტოვებას პასივების სტრუქტურასთან მოზიდვის ვადების მიხედვით, რათა დადგინდეს, რამდენადაა ისინი დაბალანსებული.

აქტივების დაჯგუფება სუბიექტების მიხედვით. იმაზე დამოკიდებულებით, ვის სარგებლობაში იმყოფება ბანკის აქტივები, შესაძლებელია მათი კლასიფიცირება. აქტივების სტრუქტურა სუბიექტების მიხედვით გვიჩვენებს, ეკონომიკის რომელ სექტორებში მიმართავს ბანკი თავის რესურსებს და რა ხარისხითაა დივერსიფიცირებული მისი დაბანდვანი. რაც უფრო მცირეა ბანკის რესურსების ერთ ჯგუფში კონცენტრირების ხარისხი, ის მით უფრო საიმედო ითვლება.

მთლიანობაში ბანკის აქტივების სტრუქტურის ანალიზთან ერთად უფრო დეტალურად ხორციელდება სახესხო პორტფელის, საინვესტიციო და სათამაშო პორტფელის ანალიზი, ანალიზური აღრიცხვის მონაცემებისა და ანგარიშების შესაბამისი ფორმების გამოყენებით.

ბანკის აქტივების ხარისხი

აქტივების ხარისხის ცნება. აქტივების ხარისხის შეფასება კაპიტალის საკმარისობის ანალიზთან ერთად წარმოადგენს

უძნელოვანეს მაჩვენებელს ბანკის საიმედოობის ხარისხის, ღონის და მისი საქმიანობის ეფექტიანობის განსაზღვრისათვის. აქტივების ხარისხი (თვისებრიობა) განისაზღვრება იმით, თუ რამდენად უწყობენ ისინი ხელს კომერციული ბანკის საქმიანობის ძირითადი მიზნის მიღწევას, უფრო კონკრეტულად კი მის მოგებიან სტაბილურ ფუნქციონირებას.

ბანკის აქტივების ხარისხი სხვადასხვა ფაქტორებით განისაზღვრება:

- * აქტივების სტრუქტურის შესაბამისობა პასივების სტრუქტურასთან ვადების მიხედვით;

- * აქტივების ლიკვიდობით;

- * აქტიური ოპერაციების დივერსიფიკაციით;

- * სარისკო, კრიტიკული და არასრულფასოვანი აქტივების მოცულობითა და წილით;

- * აქტივების ცვალებადობის ნიშნებით.

აქტივების მაღალი ხარისხი, განისაზღვრება დაბანდებული ფულადი სახსრების სრული ან პოტენციურად სრული დაბრუნებითობით ხელშეკრულებით შეთანხმებულ ვადებში, ბანკის ეუთენილი დაგროვებული, მომრავლებული ღირებულების გათვალისწინებით (განთავსებული აქტივებისათვის) ან შესაძლებლობით, მოხდეს მოცემული აქტივის რეალიზაცია ფასით, არანაკლებ მისი საბალანსო ღირებულებისა (ბრუნვისგარეშე აქტივებისათვის).

ხარისხის თვალსაზრისით, აქტივებს ყოფენ „კარგებად“ (სრულფასოვნებად) და „ცუდებად“ (არასრულფასოვნებად).

აქტივი ითვლება არასრულფასოვნად, თუ ბანკს არ შეუძლია გადააქციოს ის ფულად სახსრებად მთლიანად მიმდინარე საბალანსო ღირებულების მიხედვით მისი დაფარვის ვადის დადგომისას.

არასრულფასოვანი აქტივები უნდა განვასხვაოთ სარისკოსგან. უკანასკნელს მიეკუთვნება ის აქტივები, რომელთათვისაც მხოლოდ მომავალში არსებობს ღირებულების დაკარგვის ალბათობა, ხოლო არასრულფასოვნებს, რომ-

ლებისთვისაც ეს ალბათობა დადგა.

კერძოდ „ცუდ“ აქტივებს მიეკუთვნება:

- ❖ ვადაგადაცილებული სასესხო დავალიანება;

- ❖ თამასუქები და სხვა საეალო ვაღდებულეები, გადაუხდელი ვადაში;

- ❖ არალიკვიდური და გაუფასურებული ფასიანი ქაღალდეები;

- ❖ დებიტორული დავალიანება 30 დღეზე მეტი ვადით;

- ❖ სახსრები საკორესპონდენტო ანგარიშებზე გაკორტრებულ ბანკებში;

- ❖ დაბანდებები იმ საწარმოების კაპიტალში, რომლებიც კრიზისულ მდგომარეობაში იმყოფება;

- ❖ არარეალიზებადი უძრავი ქონება;

- ❖ სხვ.

აქტივების ხარისხის სრული ანალიზისას შემდეგ კითხვებზე უნდა იქნეს მიღებული პასუხი:

1. როგორია აქტივების სტრუქტურა მთლიანობაში და როგორია ამა თუ იმ აქტივში დაბანდებათა ხვედრითი წონა?

2. რამდენად შეესაბამება აქტივების ჩამოყალიბებული სტრუქტურა საყოველთაოდ მიღებულ სტანდარტებს?

3. როგორია „კარგი“ და „ცუდი“ აქტივების სიდიდე, აგრეთვე, მომავალი დანაკარგების დაგეგმილი დონე?

4. როგორია ყოველი აქტივის რისკიანობის ხარისხი რისკის კოეფიციენტის გათვალისწინებით?

5. როგორია მცირეშემოსავლიანი და შემოსავლის არმომტანი აქტივების სიდიდე და წილი?

6. როგორია ფასიან ქაღალდებში დაბანდებული აქტივების გაუფასურების ხარისხი?

7. როგორია იმობილიზებული აქტივების დონე?

აქტივების ხარისხის მაჩვენებლები, აქტივების ხარისხის ანალიზისათვის ჩვეულებრივ იყენებენ შემდეგ მაჩვენებლებს:

A1-შემოსავლიანი აქტივების დონე, განსაზღვრული, რო-

გორც შემოსავლის მომტანი აქტივების შეფარდება აქტივების საერთო თანხასთან. საერთაშორისო სტანდარტებით, ოპტიმალურად ითვლება ამ კოეფიციენტის მნიშვნელობა 76-83%-ის ფარგლებში. ამ კოეფიციენტის ძალზედ დაბალი მნიშვნელობა მეტყველებს ბანკის მუშაობის არაეფექტიანობასა და იმობილიზებული სახსრების მაღალ დონეზე, ძალზედ მაღალი-ბანკის მიერ საკუთარ თავზე აღებული რისკის მაღალ დონეზე.

A2-კოეფიციენტი აქტივებისა მაღალი რისკით, ტოლი მაღალრისკიანი აქტივების თანხის ფარდობისა აქტივების საერთო თანხასთან. მაღალრისკიან აქტივებს მიეკუთვნება დაბანდებები აქციებში, თამასუქებში, ფაქტორინგი, ლიზინგი, პირდაპირი ინვესტიციები, დებიტორული დავალიანების გადაჭარბება კრედიტორულზე. დიაპაზონი ამ კოეფიციენტისათვის არ წესდება, მაგრამ მისი მნიშვნელობის მიხედვით შეიძლება დაახლოებით შეფასდეს ბანკის პოლიტიკის რისკიანობის დონე.

A3-საეჭვო დავალიანების დონე, ტოლი ვადაგადაცილებული კრედიტორული დავალიანების შეფარდებისა განთავსებული აქტივების საერთო თანხასთან. ამ მაჩვენებლის მნიშვნელობა არ უნდა აღემატებოდეს 5 პროცენტს. იდეალში ის უნდა იმყოფებოდეს 0-2 პროცენტის დიაპაზონში.

A4-რეზერვების დონე, გამოთვლილი როგორც რეზერვების (სესხების შესაძლო დანაკარგების, ფასიანი ქაღალდების გაუფასურების, დებიტორებთან ანგარიშსწორებისას დანაკარგების და სხვა) ფარდობა განთავსებული აქტივების თანხასთან. თუმცა, ეს კოეფიციენტი ძლიერაა დამოკიდებული ბანკის მიერ რეზერვების შექმნის პოლიტიკასა და მისი საკრედიტო პორტფელის ხარისხზე, ოპტიმალურად ითვლება რეზერვების დონე 5-7%-ის ფარგლებში.

A5-დებიტორული დავალიანების დონე აქტივებში, რომლებსაც არ მოაქვთ შემოსავალი. მაჩვენებელი განკუთვნილია შემოსავლის არმომტანი აქტივების ხარისხის შეფასე-

ბისათვის. ამ კოეფიციენტის მაქსიმალურად დასაშვები მნიშვნელობაა 40 პროცენტი. უფრო მაღალი მნიშვნელობა მოწმობს ბანკის ლიკვიდობის შემცირებასა და პრობლემების არსებობაზე ჩადებული სახსრების თავისდროულ დაბრუნებას.

A6-აქტივების იმობილიზაციის კოეფიციენტი, ტოლი იმობილიზებული აქტივების ფარდობისა ნეტო-აქტივების თანხასთან. ნორმალურად ითვლება ამ კოეფიციენტის მნიშვნელობა 15-17% ფარგლებში. ამ მნიშვნელობის გადამეტებას მიუყვართ ბანკის მუშაობის ეფექტიანობის შემცირებამდე.

A7-ნეტო-აქტივების თანხის (ჯამის) ფარდობა საბალანსო შედეგთან. ნორმალურად ითვლება, როცა ნეტო-აქტივები შეადგენენ ბრუტო-აქტივების არანაკლებ 65 პროცენტს. უფრო მცირე მნიშვნელობა მეტყველებს ბანკის მიერ თავისი აქტივების ხელოვნურ გაბერვაზე თავისი რეიტინგის ასამაღლებლად.

რაოდენობრივი პარამეტრები წარმოადგენს აქტივების ხარისხის მხოლოდ წინასწარ შეფასებას, რომელიც შეიძლება განხორციელდეს ბანკების ოფიციალური ანგარიშების მონაცემების მიხედვით. უფრო დეტალური შეფასებისათვის აუცილებელია პირველადი ინფორმაციის საფუძველზე გამოიყოს აქტივების შემადგენლობაში ისინი, რომელთა დაბრუნებითობაც ეჭვს იწვევს. ეს შესაძლოა იყოს კრედიტები, რომელთა მიხედვითაც გადაისინჯა დაფარვის პირობები; არასტანდარტული აქტივები, განთავსებული გადახრებითა და ბანკში ჩამოყალიბებული პრაქტიკის დარღვევით, მსხვილი კრედიტები; ბანკის ინსაიდერებისათვის გაცემული სახსრები და ა.შ. ასეთი ანალიზის ჩატარება შეუძლიათ მხოლოდ თვით ბანკსა და აგრეთვე, შემმოწმებელ ორგანოებს (ეროვნულ ბანკსა და გარე აუდიტორებს).

ტერმინი ლიკვიდობა წარმოდგება ლათინური Liquidus-დან, რაც ნიშნავს გამდინარეს და, ხშირად გაიგება, როგორც რეალზიაციის, მატერიალური ფასეულობების ფულად სახსრებად კონვერტირების სიიოდე. მაგრამ ლიკვიდობა მხოლოდ ცალკეული ობიექტისთვის (აქტივისათვის) როდია დამახასიათებელი. რომელიმე სამეურნეო სუბიექტის, მათ შორის ბანკის ლიკვიდობა, შეიძლება განემარტოთ როგორც მისი უნარი, პასუხი აგოს საკუთარ ვალდებულებებზე დათქმულ ვადაში. ცნობილი მეცნიერი ჯ. სინკი შემდეგნაირად განმარტავს ბანკის ლიკვიდობას: ლიკვიდობა აუცილებელია ბანკისათვის უმთავრესად იმისათვის, რათა მზად იყოს დეპოზიტების ამოღებისათვის და დააკმაყოფილოს მოთხოვნა კრედიტებზე. ნაკადების მოულოდნელი ცვლილებები ბანკებს ლიკვიდობის პრობლემებს უქმნის. ხოლო საბანკო საქმის სფეროში ცნობილი ეკონომისტი ე. რიდი განმარტავს: ბანკი ლიკვიდურად ითვლება, თუ მისი ნაღდი ფული და სხვა ლიკვიდური აქტივები, აგრეთვე სხვა წყაროებიდან სახსრების სწრაფი მობილიზების შესაძლებლობები საკმარისია სავალო ფინანსური ვალდებულებების თავისდროულად დასაფარავად. გარდა ამისა, ბანკს უნდა ჰქონდეს ლიკვიდობის საკმარისი რეზერვი პრაქტიკულად ნებისმიერი ფინანსური საჭიროების დაკმაყოფილებისათვის.

აქტივის ლიკვიდობა, ამერიკელი ეკონომისტების ს. ლიპმანისა და ჯ. მაკკოლის აზრით, გაიგება, როგორც „ოპტიმალური მოსალოდნელი დრო აქტივის ფულად ტრანსფორმაციისათვის“.

ბანკის ბალანსის ლიკვიდობა ეკონომიკურ ლიტერატურაში შემდეგნაირად განისაზღვრება: ბალანსი ითვლება

ლიკვიდურად, თუ მისი მდგომარეობა შესაძლებლობას იძლევა, აქტივის სახსრების სწრაფი რეალიზაციით დროულად და სრულად დაიფაროს პასივის ვალდებულებები.

ბანკის ლიკვიდობის გაგებაში არსებობს ორი ყველაზე გავრცელებული თვალსაზრისი. ერთი მდგომარეობს ბანკის ლიკვიდობის გაიგივებაში არსებული ნაღდი ფულისა და სწრაფად კონვერტირებადი აქტივების მოცულობასთან, მეორე ახდენს ლიკვიდობის ინტერპრეტაციას, როგორც ეკონომიკური ურთიერთობების ობიექტის ხარისხობრივი დახასიათებისა, სახელდობრ, უნარისა დაფაროს თავისი ვალდებულებები ვადაში.

ლიკვიდობის განმარტებათა უმეტესობაში შეინიშნება საერთო ნიშნები. ჯერ ერთი, ყოველ მათგანში არის პირდაპირი ან არაპირდაპირი ხსენება ფულადი ურთიერთობების შესახებ, აქედან გამომდინარე, ლიკვიდობის ცნება დაკავშირებულია ფულის კატეგორიასთან. მეორე, სხვადასხვა ობიექტების ლიკვიდობის განმარტებათა უმეტესობაში გვხვდება მითითებები დროით მაჩასიათებლებზე, ანუ ლიკვიდობა, ასე თუ ისე, დაკავშირებულია დროის ფაქტორთან. ლიკვიდობის არსის განსაზღვრებას, რომელიც მოცემული ცნების ძირითად ნიშნებს აერთიანებს აქვს შემდეგი სახე. ლიკვიდობა – ეს არის ღირებულების თავისდროული რეალიზაციის შესაძლებლობა.

მაღალლიკვიდური სახსრები – ეს არის სახსრები, რომელთა საშუალებითაც შესაძლებელია ვალდებულებათა მყისიერი დაფარვა. შესაბამისად, შესაძლებლობა, გადაცვლილი იქნეს მაღალლიკვიდურ სახსრებზე, განსაზღვრავს ყველა დანარჩენი ობიექტის ლიკვიდობის ხარისხს, როგორც მატერიალურ, ასევე არამატერიალურ ფორმაში. რაც უფრო მცირეა ვადა, რომლის შემდეგაც ეს აქტი შეიძლება განხორციელდეს, მით მაღალია ობიექტის ლიკვიდობა. როგორც წესი, მაღალლიკვიდურ სახსრებს, პირველ რიგში, მიეკუთვნება ცენტრალური ბანკის სავალ ვალდებულებები ნაღ-

დი და უნაღდო ფორმით.

მაღალლიკვიდური სახსრებისათვის მნიშვნელოვან დახასიათებას წარმოადგენს მათი უნარი, შეინარჩუნონ თავიანთი ღირებულება უცვლელი დროის განმავლობაში. იმ შემთხვევაში, თუ ქვეყნის მთავარი ბანკის საკრედიტო თანხების (სავალ ვალდებულებების) ემისია ხორციელდება მუპისა და სხვა მაკროეკონომიკური პარამეტრების საფუძველზე, ამ სავალ ვალდებულებებს შესწევთ უნარი, თავისდროულად (ან მყისიერად – ვალდებულების ვადაზე დამოკიდებულებით) მოახდინონ თავისი ღირებულებების რეალიზება. თუ ეს შესაბამისობა ირდება, მაგალითად, ინფლაცია აჭარბებს ეკონომიკისათვის ნორმალურ დონეს, მაშინ ცენტრალური ბანკის ლიკვიდობა ხდება პრობლემატური, ისევე, როგორც ეროვნული ეკონომიკის ნებისმიერი ობიექტის ლიკვიდობა.

კომერციული ბანკის თვალსაზრისით, მაღალლიკვიდურ სახსრებს მიეკუთვნება ფულადი სახსრები საღაროში, საკორესპონდენტო ანგარიშებზე, პირველხარისხოვანი თამასუქები და სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები, მაგრამ ამ განმარტებაში აუცილებელია შევიტანოთ შესწორება. ცენტრალური ბანკის გარდა საბანკო სისტემაში ფუნქციონირებენ კომერციული ბანკები, რომლებიც აქტიურ მონაწილეობას იღებენ საზოგადოების ფულად-საკრედიტო და საფინანსო ცხოვრებაში. კომერციული ბანკები მიდრეკილია განსაზღვრული რისკებისადმი, როგორც ნებისმიერი კომერციული საწარმო, ისინი შეიძლება გაკოტრდეს და შესაბამისად, შესაძლოა წარმოიქმნას წვება ფულის მიმოქცევის ჯაჭვში, ამიტომ სახსრებს, რომლებიც იმყოფება ანგარიშებზე კომერციულ ბანკებში, არ შეიძლება ერთმნიშვნელოვნად ეწოდოს მაღალლიკვიდური.

საბანკო ლიკვიდობის ცნება გულისხმობს ორი შემადგენლის არსებობასა და ურთიერთქმედებას: „ბანკისა“ და „ლიკვიდობის“, ანუ ლიკვიდობის ურთიერთობები განიხილე-

ბა საბანკო საქმის სფეროში.

ბანკი აღმოცენდება ფულის, როგორც გადახდის საშუალებების ფუნქციის განვითარების შედეგად და ხდება ფულად-საკრედიტო სფეროს მნიშვნელოვანი ინსტიტუტი. ფული ბანკისათვის წარმოადგენს როგორც საბრუნავ კაპიტალს, ასევე რაღაც ზომით, პროდუქტსაც. თუ სამრეწველო საწარმოები აფუძნებენ თავიანთ საქმიანობას სასაქონლო ფორმაში კაპიტალის წრებრუნვაზე და საწარმოს ლიკვიდობა დამოკიდებულია საქონელთა ლიკვიდობაზე, მაშინ ბანკს აფუძნებს რა თავის საქმიანობას ფულად ფორმაში კაპიტალის წრებრუნვაზე, გამოდის რა შუამავლად ფულად ბაზარზე, პირველ რიგში აქვს საქმე, სავალ ვალდებულებებთან (როგორც კრედიტორების, ასევე მსესხებლების). კაპიტალის წრებრუნვათა დაუმთხვევლობის შედეგად საზოგადოების ერთ ნაწილს გამოუთავისუფლდება სახსრები, ხოლო მეორეს წარმოექმნება მოთხოვნილება მათზე და ბანკები აკავშირებენ ამ განცალკევებულ, გათიშულ შესაძლებლობებსა და მოთხოვნილებებს ურთიერთშორის.

ამავე დროს, ბანკი გამოდის როგორც დამოუკიდებელი საფინანსო ინსტიტუტი. თავისი საქმიანობისათვის, გაწეული მომსახურებისათვის მან უნდა მიიღოს შემოსავალი, რომელიც დაფარავს მის ხარჯებს, ისე რომ, მის მომსახურებათა ღირებულება იყოს შემდგომი განვითარებისათვის საკმარის დონეზე. სხვა სიტყვებით, რომ ვთქვათ, ბანკის, როგორც დამოუკიდებელი სუბიექტის საზოგადოებრივი საქმიანობის აღიარება გულისხმობს, რომ მის მიერ საბანკო მომსახურებათა სახით წარმოებული პროდუქტის ღირებულება, როგორც მინიმუმი, არ უნდა იყოს უარყოფითი.

ამგვარად, ყოველი კომერციული ბანკი ლიკვიდობის პრობლემას ორჯერ აწყდება: ჯერ ერთი, ფულადი შუამავლის როლის ტექნიკური შესრულებისას, განახორციელებს რა ბაზრის მონაწილეთა ერთმანეთისათვის გადახდებს. ამ მხრივ ბანკის როლი უბრალო შუამავლობაში მდგომარე-

ობს და ლიკვიდობის უზრუნველყოფის ამოცანა რეალური ფულის შესაბამისი მოცულობის მუდმივ არსებობამდე დაიყვანება. მეორე, ბანკი გამოდის საფინანსო-საკრედიტო სფეროს დამოუკიდებელი სუბიექტის როლში, რომელიც თავისი საქმიანობიდან იღებს მოგებას ან ზარალს. ამ როლში ბანკი თავისი საკუთარი საქონლის – საბანკო მომსახურებათა ლიკვიდობას აწყდება. ფულად-საკრედიტო ურთიერთობების დამოუკიდებელი მონაწილის როლში ბანკი ხდება უშუალო მოვალე და კრედიტორი ვალდებულებათა ფართო წრის მიხედვით. ამ კუთხით პირველ პლანზე გამოდის მისი, როგორც კრედიტორის საქმიანობის რისკიანობისა და საკუთარ ვალდებულებათა შესრულებისას საიმედოობის საკითხები.

აქედან გამომდინარე, კომერციული ბანკის ლიკვიდობა დაკავშირებულია, ერთი მხრივ, თავისი კლიენტების ანგარიშების მიხედვით ნაღდი და უნაღდო ფულადი ბრუნვის დროულ განხორციელებასთან და ამასთან დაკავშირებით, შესაბამისობის შენარჩუნებასთან აქტიურ და პასიურ ოპერაციებს შორის მოთხოვნათა და ვალდებულებათა დასრულების ვადების მიხედვით, ხოლო მეორე მხრივ, ბანკის უნართან, შეინარჩუნოს თავისი საკუთარი ღირებულება, როგორც ეკონომიკურ ურთიერთობათა ობიექტის.

კომერციული ბანკის ლიკვიდობის გაგებაში განასხვავებენ სტატიკურ და დინამიკურ ასპექტებს.

სტატიკური ასპექტი ახასიათებს ბანკის ლიკვიდობას განსაზღვრული თარიღისათვის და დამოკიდებულია იმაზე, საკმარისია თუ არა დროის კონკრეტულ მომენტში (წარსულში ან თუ აწმოსი) მაღალლიკვიდური სახსრების მოცულობა მოთხოვნამდე ვალდებულებათა დასაფარავად. ამ ასპექტით, ბანკის ლიკვიდობა გაიგება, როგორც მისი უნარი, შეასრულოს თავისი ვალდებულებები დროის კონკრეტულ მომენტში, აქვს რა ამისთვის ნაღდი და უნაღდო ფულადი სახსრების საკმარისი რაოდენობა.

დინამიკური ასპექტი უფრო რთულია, ის მოიცავს, აგრეთვე, მომავალში ბანკის ლიკვიდობის შენარჩუნების უნარს. ამ ასპექტით, ბანკის ლიკვიდობა მოიცავს ბანკის უნარს, შეინარჩუნოს თავისი საკუთარი ღირებულება, როგორც ეკონომიკური ურთიერთობების ობიექტისა, რომლის წყალობითაც ბანკი ინარჩუნებს უნარს, დროულად დაფაროს თავისი ვალდებულებები მომავალში.

საბანკო ლიკვიდობის ფაქტორები. ბანკის ლიკვიდობაზე მოქმედებს რიგი ფაქტორებისა. ზოგიერთი მათგანი აშკარაა, მათი ზემოქმედება უეჭველი, სხვები ახდენენ ზემოქმედებას ბანკის ლიკვიდობაზე არაპირდაპირ, ამიტომ მათი გამოვლენა შესაძლებელია მხოლოდ შესაბამისი ანალიზის შემდგომ.

ვალდებულებათა თავისდროული შესრულებისათვის აუცილებელია მაქსიმალური შესაბამისობა ბანკის მოზიდული პასივებისა და დაბანდებისა ვადების მიხედვით, ისე რომ, აქტივების რეალიზაცია დროის ნებისმიერ მონაკვეთში საკმარისი იყოს იმისათვის, რომ დაკმაყოფილდეს ბანკის შეანაბრება მოთხოვნილებები და ვუპასუხოთ იმ დანარჩენი ვალდებულებების მიხედვით, რომელთა ვადაც დადგა. ზემოაღნიშნულ დაბალანსებულობის გარეშე ბანკის ნორმალურ მუშაობაზე საუბარი ზედმეტია, ამიტომ ის დიდი ხნის განმავლობაში ითვლებოდა საბანკო პოლიტიკის პირველსაფეხედ. ბანკებს, რომლებსაც აქვთ თავისი პასივების ნაწილში გრძელვადიანი წყაროები, შეუძლიათ განახორციელონ საინვესტიციო ოპერაციები და გასცენ გრძელვადიანი სესხები, ხოლო იმ ბანკებს, რომელთა სარესურსო ბაზასაც მოკლევადიანი სახსრები შეადგენს, შეუძლიათ განახორციელონ მხოლოდ მოკლევადიანი ოპერაციები.

მაგრამ მოცემული მიდგომა არ ითვალისწინებს საბანკო საქმის სპეციფიკას. საინვესტიციო ოპერაციების წყაროები ბანკებს ან სრულებით არა აქვთ ან აქვთ შეზღუდული რაოდენობით, რაც არასაკმარისია დაბანდებისათვის ამავე ვადე-

ბით. ამავე დროს, საბანკო პასივების თავისებურება ისაა, რომ შეანაბრება ყველა სახსრები არ მოითხოვება ერთდროულად, და ამიტომ, ბანკის განკარგულებაში ყოველთვის არის კლიენტების სახსრების რაღაც მუდმივი ნაწილი. კლიენტების საანგარიშსწორებო-საკასო მომსახურების მიხედვით ოპერაციათა გაწევის საშუალებით ბანკებს ყოველთვის აქვთ განსაზღვრული თანხები მათ ანგარიშებზე და პრაქტიკაში ეს სახსრები აღმოჩნდება გრძელვადიანი. ამ პირობით, მუდმივი თანხის მოცულობა შეიძლება შეიცვალოს რიგი ფაქტორების გავლენით, რომელიც ეხება რეგიონში, ქვეყანაში ეკონომიკურ მდგომარეობას (ბაზრის კონიუნქტურა, საქმიანი აქტივობის რყევები, საკრედიტო სისტემის განვითარება), ასევე, საშინაო, რომელიც ეხება ბანკის საქმიანობის ხარისხს, გაწეული მომსახურების მოცულობასა და ხარისხს, რესურსების მოსაზიდად მუშაობის ორგანიზაციის დონეს. ამ ფაქტორების გათვალისწინებით შესაძლებელია საკმარისად ზუსტად განვსაზღვროთ კლიენტების სახსრების მოცულობა, რომელიც იქნება მუდმივი და მისი გამოყენება შეიძლება გრძელვადიან ოპერაციებში დაბანდებისათვის.

მსგავსად პასივებისა, ზოგიერთი გრძელვადიანი აქტივის ვადას აქვს საკმაოდ პირობითი მნიშვნელობა. მაგალითად, დაბანდებები საწარმოთა აქციებში წარმოადგენს უვადოს, მაგრამ საფონდო ბაზრის განვითარების წყალობით შესაძლებელია დაბანდებათა ამ სახეობის ადვილად რეალიზება და ის ფაქტობრივად აღმოჩნდება მოკლევადიანი. პირველადი და განტოტვილი მეორადი ბაზრების არსებობას გადაჰყავს დაბანდებათა კონკრეტული სახეობა ლიკვიდური აქტივების კატეგორიაში. გრძელვადიანი ფინანსური ინსტრუმენტის გამოშვებისას სუბიექტისათვის ეს ფასიანი ქაღალდები წარმოადგენს გრძელვადიანს, ხოლო ინვესტორისათვის მათი ფაქტობრივი ვადიანობა რიგ ფაქტორებზეა დამოკიდებული. მათ შორის უნდა დავასახელოთ ინვესტორისათვის ამ ფასიანი ქაღალდის უფრო ლიკვიდური შენაცვლების მიმდინარე

მოთხოვნები, რეალიზაციის შესაძლებლობა, რომელიც უზრუნველყოფილია მსგავსი ფინანსური ინსტრუმენტების ბაზრის არსებობით და ამ ინვესტიციებზე ბაზარზე მოთხოვნის დონით.

ამგვარად, აქტივების ლიკვიდობა დამოკიდებულია არა მხოლოდ მათ ვადაზე, რამეთუ რეალიზაციის ვადა ბევრ შემთხვევაში დამოკიდებულია ფულადი და საფონდო ბაზრების განვითარებასა და კონიუნქტურაზე, არამედ, აგრეთვე დაბანდებათა რისკიანობის დონეზე.

აქტივების სხვა სახეობის – საბანკო სესხები – ლიკვიდობა დამოკიდებულია უმეტესწილად მსესხებელთა კრედიტუნარიანობაზე, დასაკრედიტებელი გარიგების რისკიანობასა და სესხების უზრუნველყოფის ხარისხზე. ფულადი ურთიერთობების განვითარების თანამედროვე პირობებში ადგილი აქვს საწარმოთა სასესხო და სათამაშუო ვალების გაყიდვას. უდიდეს ინტერესს წარმოადგენს მსხვილი საწარმო-მონოპოლიტებისა და მყარი ფინანსური მდგომარეობის ბანკების სესხები. გარდა ზემოაღნიშნულისა, სესხების ლიკვიდობაზე გარკვეულ გავლენას ახდენს, აგრეთვე, საგარეო-ეკონომიკური ფაქტორები: ანგარიშსწორების სისტემების განვითარების დონე, საზოგადოებაში საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფილების დონე და სხვ.

ამგვარად, აქტივების ლიკვიდობა, პირველ რიგში დამოკიდებულია მათ ხარისხზე, აგრეთვე ფულად-საკრედიტო და საფინანსო სისტემების განვითარების დონეზე.

მსგავსად აქტივების ხარისხისა, პასივების სტრუქტურა და ხარისხი, აგრეთვე განსაკუთრებულ, საკმაო გავლენას ახდენს ბანკის ლიკვიდობაზე.

მოზიდული სახსრების სტრუქტურა ახასიათებს ბანკის სარესურსო ბაზის მდგომარეობას, შესაძლებლობას იძლევა გათვალისწინებულ იქნეს მოთხოვნილება ლიკვიდურ სახსრებზე ვალდებულებათა დასაფარავად. წყაროთა სტრუქტურის საფუძველზე უნდა განისაზღვროს აქტივების „პორ-

ტფელი“ როგორც ვადების, ასევე რისკის ხარისხის მიხედვით. მოზიდული რესურსების ხარისხი (თვისობრიობა) და ღირებულება ახასიათებს ბანკის უნარს, დააინტერესოს მენაბრეები, რომლებიც ანდობენ მას თავიანთ სახსრებს. რაც უფრო სტაბილურია მოზიდული პასივები, მით უფრო მყარია საფუძველი ბანკის აქტიური ოპერაციების განვითარებისათვის, და რაც უფრო დაბალია საპროცენტო განაკვეთები მოზიდულ რესურსებზე, მით მეტი შანსი აქვს ბანკს, მიიღოს მოგება. აქედან გამომდინარე, საკმარისად იაფი სტაბილური პასივები წარმოადგენს კომერციული ბანკის ლიკვიდობის აუცილებელ პირობას, ხოლო ნდობა მენაბრეთა და კრედიტორთა მხრიდან – ერთგვარ კაპიტალს, რომლის წყალობითაც არახელსაყრელ კონიუნქტურულ პირობებშიც კი ბანკი არ კარგავს თავის სარესურსო ბაზას.

მაგრამ ბანკი არ შემოიფარგლება მხოლოდ საშუაშაგლო საქმიანობით, იღებს რა აქტიურ მონაწილეობას ფულად და საფინანსო ბაზრებზე. ბანკი დებს საკუთარ და მოზიდულ სახსრებს სხვადასხვა ოპერაციაში მოგების მიღების მიზნით. ამასთან, აქტიური ოპერაციები, როგორც წესი, განსხვავდება შემოსავლიანობისა და რისკიანობის დონით. დამოუკიდებელი სუბიექტის როლში ბანკს შესაძლებლობა უნდა აქონდეს თავისდროულად მოახდინოს საკუთარი ღირებულების რეალიზება. დამფუძნებლებმა და აქციონერებმა ჩადეს თავისი სახსრები ბანკის კაპიტალში იმ იმედით, რომ მიიღებდნენ შემოსავალს (დივიდენდებს) ან აქციების ღირებულების საკურსო ზრდა მოხდებოდა, ეს კი მხოლოდ რენტაბელური მუშაობისას არის შესაძლებელი. რა თქმა უნდა, არახელსაყრელი კონიუნქტურის შემთხვევაში ან კრიზისული სიტუაციის აღმოცენებისას ბანკმა შესაძლოა ფინანსური შედეგის სახით ზარალი მიიღოს. ეს არ ნიშნავს, რომ ის მაშინათვე არალიკვიდური ხდება, მაგრამ ცხადია, მისი ლიკვიდობის დონის გარკვეულ შემცირებას უკვე ადგილი აქვს. რაც უფრო მეტია საკუთარი სახსრების აბსო-

ლუტური მოცულობა და მათი წილი ბალანსის პასივების სტრუქტურაში, მით მაღალია ბანკის მდგრადობა საგარეო რყევებისადმი. ბანკის ხანგრძლივი და სტაბილური მოგებიანობისას იზრდება საკუთარი სახსრების აბსოლუტური და შეფარდებითი სიდიდე, რაც თავის მხრივ, ზრდის მომავალში ბანკის მიერ ლიკვიდობის შენარჩუნების ალბათობას. აქედან გამომდინარე, ბანკის ლიკვიდობაზე არსებით გავლენას ახდენს ისეთი ფაქტორი, როგორიცაა საკუთარი სახსრების საკმარისობა.

რამეთუ ბანკი, რომელიც დღეს ზარალს იღებს (იმის მიუხედავად, რომ მას ჯერ კიდევ შესწევს უნარი, პასუხი აგოს თავის ვალდებულებებზე), მომავალში შესაძლოა აღმოჩნდეს გადახდისუუნარო, ღონისძიებათა შორის, რომლებიც ამყარებს საბანკო ლიკვიდობას მიკროდონეზე, აუცილებელია აწონილი ღირებულებითი პოლიტიკა რესურსების მოზიდვასა და განთავსებაში, რამაც მთლიანობაში უნდა მოგვიყვანოს ბანკის საქმიანობის დადებით ფინანსურ შედეგებამდე.

შედეგად, იმ ზემოაღნიშნულ ფაქტორებთან ერთად, რომლებიც განსაზღვრავს კომერციული ბანკის ლიკვიდობას, უნდა განვიხილოთ ბანკის საქმიანობის ფინანსური შედეგები. უარყოფითი ფინანსური შედეგი ერთმნიშვნელოვნად არახელსაყრელად მოქმედებს ბანკის ლიკვიდობაზე, ნულოვანი ფინანსური შედეგი დასაშვებია მხოლოდ არახანგრძლივი დროისათვის, ვინაიდან ბანკის ნორმალური განვითარებისათვის, მისთვის აუცილებელია მოგების თუნდაც მინიმალური დონე.

ამრიგად, ბანკის უნარის უზრუნველსაყოფად დაფაროს თავის ვალდებულებები მომავალში, გარდა უახლოესი დროისათვის გონივრული პროპორციებით აქტიური და პასიური ოპერაციების სრული დაბალანსებულობისა – გრძელვადიან პერსპექტივაში აუცილებელია აქტიური ოპერაციების რისკის გონივრული დონე, საკუთარი სახსრების საკმარისობა და მოზიდული სახსრების სტაბილურობა, აგრეთვე მოგებიანობის მინიმალური

დონე.

ფულადი ბაზრის განვითარება იძლევა პოტენციურ შესაძლებლობას დაუბალანსებელი ლიკვიდობის რისკის აღმოცენების შემთხვევაში მოზიდულ იქნეს სახსრები უკანასკნელი ინსტანციის კრედიტორისაგან – ცენტრალური ბანკისაგან. ასეთნაირად, ბანკის ლიკვიდობა მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ფულადი ბაზრის განვითარების დონეზე და, სახელდობრ, ბანკთაშორისი კრედიტების ბაზრის განვითარების დონესა და ცენტრალური ბანკის მიერ უკანასკნელი ინსტანციის კრედიტორის ფუნქციების შესრულებაზე.

ამგვარად, ბანკის ლიკვიდობა დამოკიდებულია არამხოლოდ შიდასაბანკო მუშაობაზე, არამედ, საგარეო ფაქტორებზეც, როგორიცაა ეკონომიკის სხვადასხვა სეგმენტებში საბაზრო ურთიერთობათა განვითარების დონე, ცენტრალური ბანკის მუშაობის ხარისხი. მაგრამ ისეთი ფაქტორებიც არ უნდა დავივიწყოთ, რომლებიც უადრესად არახელსაყრელ გავლენას ახდენს ეკონომიკის ყველა სფეროზე, მათ შორის საბანკო სექტორზეც, როგორიცაა ბიუჯეტის დეფიციტი, ინფლაცია, საქონელზე გადახდისუნარიანი მოთხოვნისა და მისი მიწოდების დაუბალანსებლობა. ამ ფაქტორების გაელენის შედეგად, მიუხედავად იმისა, თუ ბანკის საქმიანობაში არ არსებობს ნაკლოვანებები, მას შეიძლება ლიკვიდობის პრობლემები წარმოექმნას. თუმცა ბანკების უშუალო ბრალეულობა ამაში მცირეა, გარეგნულად ეს მაინც გამოიყურება, როგორც მათი ლიკვიდობის დარღვევა. ამასთან, მნიშვნელოვანია, რომ მსგავსი მდგომარეობა წარმოექმნება არა ცალკეულ ბანკს, არამედ მოიცავს ბევრ მათგანს. ზოგიერთი ნეგატიური მოვლენის აღმოსაფხვრელად გამოყენებულ უნდა იქნეს ზომები, რომლებიც სცდება ცალკეული ბანკების კომპეტენციას. შექმნილ სიტუაციაში დგება არა მხოლოდ ერთი ბანკის, არამედ აგრეთვე მთლიანად ქვეყნის საბანკო სისტემის ლიკვიდობის შენარჩუნების საკითხი.

საბანკო ლიკვიდობის გაგებაში ვიწრო და ფართო მიდგომები არსებობს. საბანკო სისტემის ლიკვიდობაში ვიწრო გაგებით გულისხმობენ ფულად მასას მიმოქცევაში და სხვა აქტივებს რეალიზაციის მცირე ვადებით – იმ აქტივებს, რომლებიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს საბანკო სისტემაში ვალდებულებათა დასაფარავად. ფართო გაგებით, საბანკო სისტემის ლიკვიდობა წარმოადგენს ეროვნული საბანკო სისტემის ისეთ ორგანიზებას, რომლის დროსაც უზრუნველყოფილია ღირებულებათა თავისდროული და შეუფერხებელი გადანაცვლება ეკონომიკის სფეროებში.

ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენს ქვეყნის საბანკო სისტემის ლიკვიდობაზე, საბანკო სისტემის ლიკვიდობა დამოკიდებულია ყოველი ცალკეული ბანკის ლიკვიდობაზე, რამეთუ ბანკები პირდაპირ არიან დაკავშირებული სესხებისა და დეპოზიტების ბანკთაშორის ბაზართან, აგრეთვე – საანგარიშსწორებო და საკლირინგო ცენტრების საშუალებით. გაკორტრება ბანკისა, რომელსაც აქვს ფართო საკორესპონდენტო ქსელი და რომელიც გამოდის შუამავლად ბანკთაშორის გადახდებში, არახელსაყრელად აისახება ყველა მისი კორესპონდენტის მუშაობაზე. სახსრების ნაშთები ასეთი ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშებზე შესაძლოა აღმოჩნდეს უიმედოდ დაკარგული, და, გარდა ამისა, ბანკები იძულებული იქნებიან მოძებნონ ან მოახდინონ სხვა მსგავსი საანგარიშსწორებო ცენტრის ორგანიზება.

ერთი ან რამდენიმე ბანკის გაკორტრებამ, რომლებიც არიან ბანკთაშორისი ბაზრის აქტიური მსესხებლები, შეიძლება გამოიწვიოს ყველა ბანკი კრედიტორის უზარმაზარი ფინანსური სიმძნელები, რამაც, თავის მხრივ, შეიძლება მოახდინოს ბანკების მიერ თავიანთი კრედიტორებისათვის სახსრების დაუბრუნებლობის პროვოცირება და ა. შ. (დომინოს პრინციპით) და მიგვიყვანოს მასობრივ გაკორტრებამდე. კლიენტების მიმართ თავისი ვალდებულებების შესრულების შეწყვეტას მოჰყვება ფინანსური პანიკის წარმოქმნა: კლიენტებს

სურთ, რაღაც უნდა დაუჯდეთ, სასწრაფოდ გამოიტანონ თავიანთი ფული ბანკებიდან, რომლებმაც ფინანსური სიმძნელები განიცადეს, რასაც მიჰყვარათ კიდევ უფრო დიდ სიმძნელებთან და გადახდათა სრულ შეჩერებასთან. გადახდათა შეჩერებამ, რამდენიმე ბანკში შეიძლება მიგვიყვანოს იქამდე, რომ ფინანსური პანიკა მოიცავს მთელ საზოგადოებას და შეეხება არა მხოლოდ არასაიმედო, არამედ სტაბილურ, მდგრად ბანკებსაც.

საბანკო სისტემის მსგავსი სახის რყევებისადმი მდგრადობის საკითხი უშუალოდ დაკავშირებული საბანკო ლიკვიდობის პრობლემასთან. მაგრამ ეროვნული საბანკო სისტემის ლიკვიდობის გაიგივება ქვეყნის ყველა საკრედიტო ინსტიტუტის ლიკვიდობასთან არ არის მართებული. საბაზრო პირობებში შეუძლებელია შევინარჩუნოთ აბსოლუტურად ყველა საკრედიტო ინსტიტუტის ლიკვიდობის საკმარისი დონე, რადგანაც ბანკთაშორის კონკურენციას გარდაუვლად მიჰყვარათ ბანკებს შორის „ბუნებრივ გადარჩევამდე“. ზოგი ბანკი აფართოებს თავისი საქმიანობის სფეროს, ზრდის ოპერაციების მოცულობას, სხვები კარგავენ გადახდისუნარიანობას, განიცდიან დაცემასა და ზარალს.

ერთი ან რამდენიმე ბანკის ლიკვიდობის დაკარგვამ არ უნდა შეარყიოს მთელი საბანკო სისტემის ლიკვიდობა. მაკორტროლებელმა ორგანოებმა, რომლებიც თვალყურს ადევნებენ მის მდგრადობას, თავისდროულად უნდა გამოავლინონ და აიცილონ ბანკების რიგებში გაკორტრებათა ჯაჭვების აღმოცენება. ყველა ეს პროცესი, მიმდინარე საბანკო სფეროში, ასე თუ ისე, უნდა კონტროლდებოდეს ეროვნული ბანკის მიერ, რომელმაც აგრეთვე თვალი უნდა მიადევნოს საანგარიშსწორებო სისტემის, ბანკთაშორისი, საფონდო, სავალუტო ბაზრების მდგომარეობას. სხვა სიტყვებით, მსჯელობას საბანკო სისტემის ლიკვიდობის მდგომარეობაზე, მისი მართვის დონესა და ხარისხზე, ქვეყნის ეროვნული ბანკის გარეშე აზრი არა აქვს. ბუნებრივია, სეზონი არაა პასუ-

ხისმგებელი ყოველი კომერციული ბანკის საქმიანობაზე, მაგრამ პასუხს აგებს, რომ ერთი ან რამდენიმე ბანკის პრობლემებმა არ შეარყიონ მთელი საბანკო სისტემის ლიკვიდობა.

ასეთნაირად, საბანკო სისტემის ლიკვიდობა დამოკიდებულია საბანკო ზედამხედველობის ეფექტიან სისტემაზე. განხორციელებული ზედამხედველობის ეფექტიანობა, თავის მხრივ, დამოკიდებულია მის მიერ კომერციული ბანკების მოცვაზე, ზედამხედველობის მეთოდოლოგიის ხარისხსა და იმ კადრების კვალიფიკაციაზე, რომლებიც ზედამხედველობას ახორციელებენ.

ერთ-ერთ ფაქტორს, რომელიც გავლენას ახდენს საბანკო სისტემის ლიკვიდობაზე, წარმოადგენს ფულადი ბაზის მოცულობის ეკონომიკის მოთხოვნილებებთან შესაბამისობის ფაქტორი. ამასთან, საბანკო სისტემის ლიკვიდობის უზრუნველყოფისათვის გარდა ფულადი სახსრების საკმარისობისა აუცილებელია ისეთი მაკროეკონომიკური პარამეტრების მიღწევა, როგორიცაა: ეროვნული ფულადი ერთეულის სტაბილურობა, ინფლაციისა და ბიუჯეტის დეფიციტის დაბალი დონე. ეროვნული ფულადი ერთეულის სტაბილურობის მიღწევისათვის, თავის მხრივ, აუცილებელია ქვეყანაში სამართლებრივი ურთიერთობების განვითარებულობის პირობა.

საბანკო სისტემის ლიკვიდობის უზრუნველყოფის ერთ-ერთ პირობას წარმოადგენს საბანკო სექტორის უნარი, უპასუხოს, შეესაბამებოდეს ეკონომიკური სუბიექტების მოთხოვნილებებს – საანგარიშსწორებო-საგადასახდელო ბრუნვის ოპტიმალური ორგანიზების მიხედვით. ანგარიშსწორებათა ოპტიმიზაციის მიღწევაში განმსაზღვრელი ფაქტორია ანგარიშსწორებათა ეროვნული ინტეგრაცია, რომელსაც მიეყვარათ საჭირო საგადასახდელო სახსრების რაოდენობის შემცირებამდე და, ერთი მხრივ, ხელს უწყობს ეკონომიკაში ღირებულებათა თავისდროულ გადანაცვლებას, ხოლო მეო-

რე მხრივ, ამცირებს გადასახდელოთა განხორციელების უაღრეს. ანგარიშსწორებათა დაჩქარებისა და მათი საიმედოობის ამაღლების შედეგად, ეკონომიკის ყველა სუბიექტი ახდენს ანგარიშსწორებათა განსახორციელებელი თავისი დანახარჯების მინიმიზებას და, შესაბამისად, იმ რესურსების მაქსიმიზებას, რომელთაც უნარი შესწევთ, მოიტანონ მოგება.

საბანკო სისტემის საშუალებით საანგარიშსწორებო-საგადასახდელო ბრუნვის ოპტიმალური ორგანიზაციის შესაძლებლობა დამოკიდებულია საბანკო სისტემის ტექნიკურ აღჭურვასა და მისი იმ ელემენტების ეკონომიკურ საიმედოობაზე, რომლებიც საკრედიტო ორგანიზაციების სისტემაში შედიან.

საერთაშორისო საბანკო ლიკვიდობა. მსგავსად იმისა, რომ არც ერთი ქვეყანა არ არის მკაცრად განცალკევებული საერთაშორისო ინტეგრაციისა და კოოპერაციისაგან, ასევე, არც ერთი საბანკო სისტემა არ არის მოკვეთილი სხვა ქვეყნების საბანკო სისტემისაგან. კაპიტალის საერთაშორისო გადაადინებას, რომელიც ეძებს ყველაზე ხელსაყრელ გამოყენებას, მიეყვარათ ბანკებისა და, შესაბამისად, სხვადასხვა ქვეყნების საბანკო სისტემების ინტერესების გადაკვეთასთან. სხვა ქვეყნების საწარმოებისათვის, კონცერნებისათვის, მთავრობებისათვის კრედიტის მიცემა შეიძლება აღმოჩნდეს ძალიან სარისკო დაბანდება ყოველი ქვეყნისათვის ინდივიდუალური მაკროეკონომიკური პარამეტრების შედეგად: ინფლაციის ტემპი, ბიუჯეტის დეფიციტის დაფარვის მეთოდი, გადახდისუნარიანი მოთხოვნის დაკმაყოფილების დონე, საშინაო ვალუტის მდგომარეობა. როგორც წესი, დაბანდებები ეკონომიკაში ქვეყნებისა, ჯერ კიდევ ჩამოუყალიბებული სტაბილური ეკონომიკით, პოტენციურად ყველაზე შემოსავლიანია, მაგრამ, ამავე დროს, სარისკო. საერთაშორისო კრედიტებს მთავრობებსა და მსხვილ სამრეწველო საწარმოებს აძლევენ ყველაზე მსხვილი ბანკები, რომლებიც წარმოად-

გენს ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნების საბანკო სისტემების საფუძველს. ამგვარად, ცალკეული ბანკებისა და მთელი საბანკო სისტემის ლიკვიდობა აღმოჩნდება დამოკიდებული ეკონომიკურ და არაეკონომიკურ პროცესებზე განვითარებად ქვეყნებში. აქ აზრი აქვს მსჯელობას ცნებაზე „საერთაშორისო საბანკო ლიკვიდობა“, რომელიც წარმოადგენს სხვადასხვა ქვეყნების კომერციული ბანკების უნარს, პასუხი აგონ თავიანთი ვალდებულებების მიხედვით (გადაანაცვლონ ღირებულება საერთაშორისო მასშტაბით).

ბანკის ლიკვიდობის მაჩვენებლები. ბანკის ლიკვიდობის შეფასებით დაინტერესებულნი არიან:

- ❖ ეროვნული ბანკი, რომელიც ახორციელებს ფულად-საკრედიტო რეგულირებას სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკის რეალიზების მიზნით;

- ❖ ბანკის აქციონერები (მეპაიეები), დაინტერესებულნი ბანკის საწესდებო კაპიტალში ჩადებული საკუთარი სახსრების შენარჩუნებითა და მომრავლებით;

- ❖ კრედიტორები და მეანაბრეები, რომლებმაც ანდეს ბანკს დროებით თავისუფალი სახსრები;

- ❖ ბანკის ხელმძღვანელობა და პერსონალი, რომლებიც პასუხისმგებელი არიან კრედიტორებისა და მეანაბრეების წინაშე მათი სახსრების დაცულობაზე;

- ❖ პოტენციური პარტნიორები (მათ შორის უცხოელი), რომელთა წინაშეც დგას ბანკთან თანამშრომლობის მიზანშეწონილობის შეფასების პრობლემა.

საინფორმაციო ბაზა ბანკის ლიკვიდობის განსაზღვრისათვის ყველა დაინტერესებულ პირთა ჩამოთვლილი ჯგუფისათვის განსხვავებულია. თუ ბანკის ხელმძღვანელობასა და პერსონალს, აგრეთვე ეროვნულ ბანკს აქვთ პრაქტიკულად შეუზღუდავი შესაძლებლობები ამ საკითხში, საზოგადოების ყველა დანარჩენი წევრისათვის ინფორმაციის ერთადერთ წყაროს გამოქვეყნებული ანგარიშგება წარმოადგენს. ამიტომ აუცილებელია არა მხოლოდ იმ მაჩვენებელთა წრის

ცოდნა, რომლებიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ბანკის თანამშრომლებისა და საზედამხებელო ორგანოების მიერ საბანკო ლიკვიდობის შესაფასებლად, არამედ იმ კოეფიციენტების სისტემის წარმოდგენა, რომელთა საშუალებითაც, გამოქვეყნებული ანგარიშგების საფუძველზე კრედიტორების, კლიენტების, პოტენციური პარტნიორებისა და სხვა დაინტერესებული პირების ფართო წრეები შეძლებდნენ, დამოუკიდებლად განეხორციელებინათ მათთვის საინტერესო ბანკის ლიკვიდობის შეფასება.

რამეთუ საბანკო ლიკვიდობაზე გავლენას ახდენს სხვადასხვა ფაქტორი, იმ მაჩვენებელთა სისტემამ, რომელიც აუცილებელია კომერციული ბანკის ლიკვიდობის შეფასებისათვის, მაჩვენებელთა შემდეგი ჯგუფები უნდა მოიცავს:

- ❖ საკუთარი სახსრების საკმარისობის მაჩვენებლები;

- ❖ აქტიური და პასიური ოპერაციების მათი განხორციელების ვადებისა და შინაარსის მიხედვით ურთიერთმიმართების მაჩვენებლები;

- ❖ აქტივების ხარისხის, ცალკეული აქტიური ოპერაციების რისკიანობის დონის მაჩვენებლები;

- ❖ მაჩვენებლები, რომლებიც ახასიათებს მოზიდულ სახსრებს: დეპოზიტური ოპერაციების დივერსიფიკაციის დონე, მოზიდული რესურსების მოცულობა და ხარისხი;

- ❖ მომგებიანობის, რენტაბელობის მაჩვენებლები.

ბანკის ლიკვიდობა ძირითადად ფასდება ლიკვიდობის სხვადასხვა ხარისხის აქტივების ჯგუფების თანაფარდობით პასივების შესაბამის ჯგუფთან. ყოველ მაჩვენებელს აქვს თავისი განსაზღვრული არსი და მნიშვნელობა მართვის ორგანოებისათვის, კომერციული ბანკის საქმიანობაზე კონტროლისა და ანალიზისათვის. ცალკეული მაჩვენებლების საშუალებით შესაძლებელია შეფასდეს მხოლოდ ლიკვიდობის ცალკეული ასპექტი. მხოლოდ მაჩვენებელთა მთელი ერთობლიობის კომპლექსური, სისტემური გამოყენებით შეიძლება გარკვეული დაბეჯითებით დახასიათდეს ბანკის ლიკ-

ვიდობა მთლიანობაში.

ლიკვიდობის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი მაჩვენებლები იმყოფება იმ ორგანოების დაკინებული ყურადღების ქვეშ, რომლებიც არეგულირებენ საბანკო საქმიანობას, ამიტომ ამ მაჩვენებლებისათვის მუშავდება ნორმატიული მნიშვნელობები. ამგვარად, ბევრი მაჩვენებელი, რომელიც კომერციული ბანკის ლიკვიდობას ახასიათებს, საბანკო პრაქტიკაში ცნობილია სავალდებულო ნორმატივების სახით, ანუ აქვთ ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი ნორმატიული მნიშვნელობა.

ამას გარდა, ყოველ მაჩვენებელს, რომელსაც აქვს ნორმატიულად დადგენილი შეზღუდვები, უნდა ჰქონდეს კრიტერიულური დონე. დადგენილი ყოველი ბანკის მიერ დამოუკიდებლად, გამომდინარე იქედან, თუ როგორია ფუნქციონირების კონკრეტული პირობები და სტრატეგიული მიზნები, დასახული საკუთარი ლიკვიდობის მართვის შიდასაბანკო ორგანოების მიერ, ანუ ნორმატიული მნიშვნელობების ფარგლებში შესაძლოა ადგილი ჰქონდეს მაჩვენებელთა მნიშვნელობების ფართო გაფანტვას: ის, რაც წარმოადგენს სასურველ დონეს ერთისათვის, შეიძლება სრულიად დაუშვებელი იყოს მეორისათვის და ა. შ.

თემა 6

ლექცია VIII-IX. უნაღლო ანგარიშსწორების ფორმები

ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში ფულის მიმოქცევის ძირითად ნაწილს (80-90%) უნაღლო საგადასახდელო ბრუნვა წარმოადგენს, რომლის დროსაც ფულის მოძრაობა ხორციელდება საკრედიტო დაწესებულებებში ანგარიშებზე გადარიცხვების სახით და ურთიერთმოთხოვნათა ჩათვლით. უნაღლო ანგარიშსწორება ცენტრალური (ეროვნული) ბანკის მიერ დაწესებული ფორმით ხორციელდება. ამასთან, კონკრეტული ფორმა მიმწოდებელსა და მყიდველს შორის ხელშეკრულებაშია მითითებული.

ანგარიშსწორება საგადასახდელო მოთხოვნა-დავალებებით.

საგადასახდელო მოთხოვნა-დავალება წარმოადგენს ხელშეკრულების მხარის (მიმწოდებლის) მოთხოვნას მეორე მხარისადმი (მყიდველისადმი), გაანაღდოს ხელშეკრულების შესაბამისად მიწოდებული პროდუქციის, შესრულებული სამუშაოების ან გაწეული მომსახურების ღირებულება.

მიმწოდებელი საგადასახდელო მოთხოვნა-დავალებას გამოწერს ბლანკზე სამ ცალად და საბუთებთან ერთად გაუგზავნის უშუალოდ მყიდველს:

ა) პირველი წარმოადგენს გადამხდელის ანგარიშიდან სახსრების ჩამოწერის საფუძველს და ოპერაციის შესრულების შემდეგ იგი ინახება ბანკის დღიურ საბუთებში;

ბ) მეორე, გადამხდელის მომსახურე ბანკის მიერ გაიგზავნება მიმწოდებლის მომსახურე ბანკში;

გ) მესამე, დაუბრუნდება გადამხდელს ოპერაციის განხორციელების დასტურად.

საგადასახდელო მოთხოვნა-დავალების მთლიანად ან ნაწილობრივ განაღდებაზე თანხმობის შემთხვევაში (თანხმობას აქცეპტი ეწოდება) გადამხდელი მას აფორმებს ანგარი-

შის განკარგვის უფლების მქონე პირების ხელმოწერით და ბეჭდით და ჩააბარებს თავის მომსახურე ბანკში.

სტრიქონში „გადასახდელი თანხა“, თანხა რომელიც გადამხდელის ანგარიშიდან ჩამოწმდება ექვემდებარება, უნდა აღინიშნოს სიტყვიერად და ციფრობრივად.

საგადასახდელი მოთხოვნა-დავალება შესასრულებლად მიიღება გადამხდელის ანგარიშზე სახსრების არსებობისას, ვადა, რომლის განმავლობაშიც გადამხდელი ვალდებულია წარადგინოს ბანკში საგადასახდელი მოთხოვნა-დავალება განისაზღვრება მხარეებს შორის დადებული ხელშეკრულებით და ბანკის მიერ არ კონტროლდება.

საგადასახდელი მოთხოვნა-დავალების განადგებაზე მთლიანად ან ნაწილობრივ უარის თქმის შემთხვევაში, გადამხდელი ამის შესახებ აცნობებს უშუალოდ მიმწოდებელს ხელშეკრულებით დათქმული წესით და ვადებში.

ხელშეკრულებაში შეიძლება გათვალისწინებულ იქნეს გადამხდელის პასუხისმგებლობა მის მიერ ბანკში საგადასახდელი მოთხოვნა-დავალების დაგვიანებით წარმოდგენისთვის.

ანგარიშსწორება საგადასახდელი დავალებებით.

საგადასახდელი დავალება წარმოადგენს ანგარიშის მფლობელის განკარგულებას ბანკისადმი, გადარიცხოს განსაზღვრული ფულადი თანხა მისი ანგარიშიდან სხვა ორგანიზაციის-თანხის მიმღების ანგარიშზე იმავე ან სხვა, ერთი ქალაქის შიგნით ან სხვა ქალაქის საბანკო დაწესებულებაში. ანგარიშსწორებაში საგადასახდელი დავალებების გამოყენების შესაძლებლობები მრავალგვარია. მათი საშუალებით ხორციელდება ანგარიშსწორება მეურნეობაში როგორც სასაქონლო, ასევე არასასაქონლო ოპერაციების მიხედვით.

ანგარიშსწორებაში საქონლისა და მომსახურებისათვის საგადასახდელი დავალებები გამოიყენება შემდეგ შემთხვევაში: მიღებული საქონლისა და გაწეული მომსახურებისათვის (ე.ი. საქონლის პირდაპირი აქციატის გზით) იმ პი-

რობით, რომ დავალებაში მითითებულია იმ სასაქონლო-საქონლისპორტო დოკუმენტის ნომერი და თარიღი, რომელიც ადასტურებს გადამხდელის მიერ საქონლის ან მომსახურების მიღებას; წინასწარი გადახდებისათვის (იმ პირობით, რომ დავალებაში მითითებულია იმ ხელშეკრულების, შეთანხმების, კონტრაქტის ნომერი, რომლითაც გათვალისწინებულია წინასწარი გადახდა); სასაქონლო ოპერაციების მიხედვით კრედიტორული დავალიანების დასაფარავად, საქონლისა და მომსახურებისათვის ანგარიშსწორებისას სასამართლოსა და არბიტრაჟის გადაწყვეტილებით; შენობის საარენდო გადასახდელისათვის; გადასახდელები სტრანსპორტო, კომუნალურ, საყოფაცხოვრებო საწარმოებს საექსპლუატაციო მომსახურებისათვის და სხვა.

ანგარიშსწორებისას არასასაქონლო ოპერაციების მიხედვით საგადასახდელი დავალებები გამოიყენება ბიუჯეტში გიდასახადებისათვის, საბანკო სესხებისა და სასესხო პროცენტების დასაფარავად, სახელმწიფო და სოციალური დახმების ორგანოებისათვის სახსრების გადასარიცხად, სახსრების შეტანისას საწესდებო ფონდებში სააქციო საზოგადოებებისა და ა.შ. დაფუძნებისას, აქციების, ობლიგაციების, საფუძვლიანო სერტიფიკატების, საბანკო თამასუქების შესაძენად; საურავის, ჯარიმის და ა.შ. გადასახდელად.

საგადასახდელი დავალება გამოიწერება გადამხდელის მიერ დადგენილი ფორმის ბლანკზე, რომელიც მოიცავს ყველა აუცილებელ რეკვიზიტს. საგადასახდელი დავალება მიიღება ბანკის მიერ შესასრულებლად მხოლოდ გადამხდელის ანგარიშზე საკმარისი სახსრების არსებობისას. გადახდის განსახორციელებლად ასევე შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ბანკის სესხი, თუ სამეურნეო ორგანოს მისი მიღების უფლება აქვს.

საქონლის მიწოდებისა და მომსახურების გაწევის მუდმივი და თანაბარზომიერი ხასიათისას მყიდველებმა შეიძლება ანგარიში გაუსწორონ მიმწოდებლებს საგადასახდე-

ლო დავალებებით გეგმური გადახდების წესით. ამ შემთხვევაში ანგარიშსწორება ხორციელდება არა ცალკეული გადატვირთვისას ან მომსახურებისას, არამედ მყიდველის ანგარიშიდან მიმწოდებლის ანგარიშზე სახსრების პერიოდული გადარიცხვებით კონკრეტულ ვადებსა და განსაზღვრული თანხით. ასეთი გზით შეიძლება განხორციელდეს ანგარიშსწორება სავაჭრო ორგანიზაციებსა და მათ მომწოდებლებს (ხორცკომბინატებს, პურის ქარხნებს, რძის ქარხნებს) შორის, საწარმოების მიერ ქვანახშირისთვის, გაზისთვის, ელექტროენერგიისთვის, ლითონისთვის და ა.შ. გეგმური გადახდებით ანგარიშსწორება წარმოადგენს გადასახდელების გადარიცხვის პროგრესულ ფორმას, რამეთუ საფუძვლად უდევს ფულის და საქონლის შემხვედრი მოძრაობა. ამას მიყვავართ ანგარიშსწორების დაქპარებისკენ, ურთიერთდებიტორულ-კრედიტორული დავალიანების შემცირებისკენ, ამარტივებს ანგარიშსწორების ტექნიკას, საწარმოებსა და ორგანიზაციებს საშუალებას აძლევს წინასწარ დაგეგმონ თავიანთი საგადასახდელო ბრუნვა.

ანგარიშსწორების სააკრედიტო ფორმა.

აკრედიტივი-ეს არის მყიდველის ბანკის დავალება მიმწოდებლის ბანკისადმი მიმწოდებლისათვის საქონლის და მომსახურების ანაზღაურების თაობაზე იმ პირობებით, რომლებიც გათვალისწინებულია მყიდველის აკრედიტივის განცხადებაში, მიმწოდებლის მიერ შესაბამისი დოკუმენტების წარდგენისას.

აკრედიტივი შეიძლება იქნეს განკუთვნილი მხოლოდ ერთ მიმწოდებელთან ანგარიშსწორებისათვის. აკრედიტივის მოქმედების ვადა საბანკო წესებით არ რეგლამენტირდება, არამედ წესდება ხელშეკრულებით მიმწოდებელსა და მყიდველს შორის. ანგარიშსწორების აღნიშნული ფორმისას გადახდა ხორციელდება მიმწოდებლის ადგილმდებარეობის მიხედვით. უნაღდო ანგარიშსწორების სხვა ფორმებისგან განსხვავებით სააკრედიტო ფორმით გარანტირებულია გა-

დახდა მიმწოდებლისათვის ან მყიდველის საკუთარი სახსრების ან მისი ბანკის სახსრების ხარჯზე.

აკრედიტივები შეიძლება გაიხსნას ორი სახეობის: დაფარული (დეპონირებული) და დაუფარავი (გარანტირებული).

დაფარულად ითვლება აკრედიტივი, რომლის დროსაც გადამხდელი წინასწარ ახდენს სახსრების დეპონირებას მიმწოდებელთან ანგარიშსწორებისათვის. ამ შემთხვევაში გადამხდელის ბანკი (ბანკი-ემიტენტი) ჩამოწერს სახსრებს გადამხდელის ანგარიშსწორების ანგარიშიდან და გადარიცხავს მათ მიმწოდებლის ბანკში (შემსრულებელ ბანკში).

მიმწოდებლის ბანკში სახსრების დეპონირება შეიძლება განხორციელდეს იმ სესხის ხარჯზეც, რომელიც გადამხდელმა მიიღო ბანკ-ემიტენტში.

საბანკო პრაქტიკაში არ არის გათვალისწინებული აკრედიტივის გახსნა ნაწილობრივ მყიდველის საკუთარი სახსრების ხარჯზე და ნაწილობრივ ბანკის სესხის ხარჯზე, ანუ კონკრეტული აკრედიტივის მიხედვით შეიძლება გამოყენებული იქნეს გადახდის მხოლოდ ერთი წყარო.

დაუფარავია აკრედიტივი, რომლის მიხედვით მიმწოდებლისათვის გადახდების გარანტირებას ახდენს ბანკი. ამ შემთხვევაში გადამხდელი მიმართავს ბანკს შუამდგომლობით, წამოაყენოს მისთვის გარანტირებული აკრედიტივი. აღნიშნულ შუამდგომლობას ბანკი-ემიტენტი აკმაყოფილებს, როგორც წესი, გადახდისუნარიანი, პირველი კლასის კლიენტებისათვის, იმ პირობით, რომ მათსა და აკრედიტივის შემსრულებელ ბანკს შორის დამყარდება საკორესპოდენტო ურთიერთობები. გარანტირებული აკრედიტივის გახსნისას ბანკი-ემიტენტი შემსრულებელ ბანკს უფლებას აძლევს, ჩამოწეროს სააკრედიტო გადასახდელები მიმწოდებლის-სახსრების მიმღების სასარგებლოდ თავისი საკორესპოდენტო ანგარიშიდან.

განასხვავებენ გამოთხოვად და არაგამოთხოვად აკრედიტივებს. „თითოეულ აკრედიტივში მკაფიოდ უნდა აღინიშნოს

შეიძლება თუ არა მისი გამოთხოვა. თუ ასეთი მინიშნება არ არის, აკრედიტივის გამოთხოვა აკრძალულია¹. გამოთხოვადი აკრედიტივის თავისებურება ის არის, რომ ის შესაძლებელია შეცვლილი ან ანულირებული იქნეს ბანკ-ემიტენტის მიერ (მყიდველის მითითებით) მიმწოდებელთან წინასწარი შეთანხმების გარეშე, მაგრამ შემსრულებელი ბანკი ვალდებულია, გაანადგოს დოკუმენტები, წაყენებული მიმწოდებლის მიერ, სანამ მიიღებდეს შეტყობინებას აკრედიტივის შეცვლის ან ანულირების თაობაზე.

ანგარიშსწორების სააკრედიტო ფორმის გამოყენება გაითვალისწინება ხელშეკრულებაში გადამხდელსა და მიმწოდებელს შორის, სადაც, კერძოდ თანხმდება აკრედიტივის მიხედვით ანგარიშსწორების კონკრეტული პირობები: მისი მოქმედების ვადა, აკრედიტივის სახეობა და მისი შესრულების მეთოდი, გადამხდელისა და მიმწოდებლის ბანკების დასახელება, იმ დოკუმენტების ჩამონათვალი, რომელთა მიხედვითაც წარმოებს გადახდა და სხვ. აკრედიტივის გასახსენებლად გადამხდელი წარადგენს თავის ბანკში განცხადებას სტანდარტიზებულ ბლანკზე, სადაც ვალდებულია მიუთითოს: იმ ხელშეკრულების ნომერი, რომლის შესაბამისადაც იხსნება აკრედიტივი, აკრედიტივის მოქმედების ვადა (აკრედიტივის დახურვის რიცხვი და თვე), გადამხდელის დასახელება და მისი ანგარიშის ნომერი, გადამხდელის ბანკის დასახელება, მიმწოდებლის დასახელება და მისი ანგარიშის ნომერი, მიმწოდებლის ბანკის დასახელება, იმ დოკუმენტების სრული დასახელება, რომელთა მიხედვით წარმოებს სააკრედიტო გადახდები, მათი წარდგენის ვადა და გაფორმების წესი; მიმწოდებლის სასაქონლო-სატრანსპორტო დოკუმენტების განადგობის წესი (მყიდველის უფლებით აღჭურვილი პირის აქცეპტით ან აქცეპტის გარეშე);

1. საქართველოს ეროვნული ბანკი. ბრძანება №220 (1999წ. 2.IX). საქართველოში უნაღდო ანგარიშსწორების წესების დამტკიცების შესახებ.

აკრედიტივის თანხა და სხვა აუცილებელი მონაცემები.

აკრედიტივის გახსნაზე განაცხადი წარედგინება იმ რაოდენობის ეგზემპლარებით, რომლებიც აუცილებელია გადამხდელის ბანკისათვის აკრედიტივის პირობების შესასრულებლად. აქედან ერთ-ერთი, გადამხდელის ბანკის უფლებამოსილ პირთა ხელმოწერებითა და ბეჭდით, გამოიყენება მიმწოდებლის ბანკში სახსრების დეპონირებისათვის ანგარიშზე „აკრედიტივები“, ერთი კი მიეცემა მიმწოდებელს და წარმოადგენს საფუძველს საქონლის გადასაცხადს.

აკრედიტივის თანხების მისაღებად მიმწოდებელი საქონლის გადაგზავნის შემდეგ წარადგენს თავის ბანკში სასაქონლო-სატრანსპორტო დოკუმენტებს და ანგარიშ-ფაქტურების რეესტრს გადაგზავნილ პროდუქციაზე, რომელთა საფუძველზეც შემსრულებელი ბანკი შეამოწმებს მიმწოდებლის მიერ აკრედიტივის პირობების შესრულებას, დოკუმენტების გაფორმების სისწორეს და მხოლოდ ამის შემდეგ განახორციელებს გადახდებს აკრედიტივის მიხედვით. ანგარიშ-ფაქტურების რეესტრი წარედგინება მიმწოდებლის მიერ ბანკს სამ ეგზემპლარად, რომელთაგანაც პირველი წარმოადგენს საფუძველს სახსრების ჩამოსაწერად ანგარიშიდან „აკრედიტივები“ და ჩასარიცხად მიმწოდებლის ანგარიშსწორების ანგარიშზე, მესამე ეგზემპლარი სასაქონლო-სატრანსპორტო დოკუმენტების თანდართვით და აღნიშვნით აკრედიტივის გამოყენების შესახებ (სრული ან ნაწილობრივი თანხით) გაეგზავნება გადამხდელის ბანკს გადამხდელისათვის გადასაცემად.

თუ აკრედიტივის პირობებით გათვალისწინებულია მყიდველის უფლებით აღჭურვილი პირის აქცეპტი, მან მიმწოდებლის ბანკში უნდა წარადგინოს: თავისი პასპორტი ან მისი შემცვლელი დოკუმენტი; შეავსოს ხელმოწერათა ნიშნების ბარათი; აკრედიტივის გამხსნელი ორგანიზაციის მიერ გაცემული სამიწოდებლო მოწმობა ან მინდობილობა.

აკრედიტივის დახურვა მიმწოდებლის ბანკში ხორციელ-

დება:

- 1) აკრედიტივის ვადის ამოწურვისას;
- 2) მიმწოდებლის განცხადებისას აკრედიტივის შემდგომ გამოყენებაზე უარის თაობაზე ვადის გასვლამდე;
- 3) მყიდველის განცხადებისას აკრედიტივის გამოთხოვის თაობაზე მთლიანად ან ნაწილობრივ, აკრედიტივი იხურება ან მცირდება ბანკ-ემიტენტისგან შეტყობინების მიღების დღეს.

აკრედიტივის გამოუყენებელი თანხა უბრუნდება გადამხდელის ბანკს იმ ანგარიშზე ჩასარიცხად, საიდანაც დეპონირებულ იქნა სახსრები.

ანგარიშსწორება ჩეკებით.

ჩეკი [ინგლ. cheque, check] – ფასიანი ქაღალდის სახეობა, მკაცრად დადგენილი ფორმის დოკუმენტი, რომელიც შეიცავს ანგარიშის მფლობელის (ჩეკის გამცემის) ბრძანებას, განსაზღვრული პირისათვის ან წარმომდგენისათვის მასში მითითებული თანხის გადახდის თაობაზე. ჩეკის გამოთხოვა მისი წარსადგენად ვადის ამოწურვამდე არ დაიშვება. ჩეკში უნდა იყოს მითითებული: 1) დასახელება „ჩეკი“; 2) ფულადი თანხის გადახდის ბრძანება; 3) გადამხდელის დასახელება და ანგარიში, რომლიდანაც გადახდა უნდა განხორციელდეს; 4) გადახდის ვალუტა; 5) ჩეკის შედგენის თარიღი და ადგილი; 6) ჩეკის გამცემის ხელმოწერა. ჩეკულებრივ ჩეკის მიხედვით გადამხდელი ბანკია, მაგრამ ბანკი ყოველთვის ვალდებული როდია გადაიხადოს ჩეკის მიხედვით, მაგ. როცა ხელმოწერა ჩეკზე გაურკვეველია, ან ჩეკი არაუზრუნველყოფილ საბანკო ანგარიშზეა გამოწერილი. ჩეკის გადაუხდელობის ფაქტი მტკიცდება ნოტარიული პროტესტის წესით, ანალოგიურით თამასუქის პროტესტისა. ჩეკი ჩეკულებრივ ძალაშია გარკვეული ვადის განმავლობაში (მაგ. 10 დღე).

ლიმიტირებული ჩეკი – საანგარიშსწორებო ჩეკი (გაცემული ჩეკების საერთო თანხა შეზღუდულია). ჩეკი ნაღდდება ბანკის მიერ ჩეკის გამცემის ანგარიშზე (საანგარიშსწო-

რებო) სახსრების არსებობისაგან დამოუკიდებლად. გამოიყენება ადგილზე ანგარიშსწორებისათვის მიმწოდებელთან. ლიმიტირებულ ჩეკში მითითება, რომელი ორგანიზაციისათვის და რომელი ანგარიშის გადასახდელად (ნომერი, თარიღი) უნდა გადაირიცხოს თანხა. ლიმიტირებული ჩეკის გაცემისას ყუაზე მითითება ლიმიტის ნაშთი, ამ მითითებას და თავად ჩეკს ხელი ეწერება პირველი და მეორე ხელმოწერის უფლების მქონე პირთა მიერ. ლიმიტირებული ჩეკი წარედგინება ბანკში ჩეკის მფლობელის მიერ არა უმეტეს 10 დღის განმავლობაში მისი გაცემიდან. ჩეკი ნაღდ ფულზე არ იცვლება.

საანგარიშსწორებო ჩეკი – გამოიყენება ფულის გადასარიცხად მიმღების ანგარიშზე. ჩეკი გადახაზულია დიაგონალით, რომელიც იწყება მარცხენა ქვედა კუთხიდან და მთავრდება მარჯვენა ზედა კუთხეში. ჩეკები გამოიწერება ბლანკებზე, გაცემულზე ბანკის მიერ წიგნაკის სახით, ამასთან ისინი სხვადასხვა სახეობისაა. საჩეკო წიგნაკს ბანკი სპეციალური განცხადების საფუძველზე გასცემს. ფირმა, რომელმაც მიიღო გადახდის სახით საანგარიშსწორებო ჩეკი, წარუდგენს მას თავის ბანკს, რომელიც ჩაურიცხავს საჩეკო თანხას ანგარიშზე. საანგარიშსწორებო ჩეკი იმის გარანტიას უზრუნველყოფს, რომ ფულს მხოლოდ ის ფირმა მიიღებს, რომლისთვისაც ის არის განკუთვნილი.

ჩეკი წარმოადგენს ფასიან ქაღალდს, რომელიც გამოიყენება, როგორც გადახდის საშუალება. იგი მზადდება ერთიანი ნიმუშის მიხედვით და მკაცრი აღრიცხვის ბლანკია. ჩეკებით ანგარიშსწორების დროს, ჩეკის გამცემი საბანკო დაწესებულებას აძლევს წერილობით დავალებას ჩეკში აღნიშნული თანხის განაღდების შესახებ. ჩეკის გამოწერა შეიძლება მხოლოდ იმ საბანკო დაწესებულებაზე, რომელშიც ინახება გამცემის სახსრები, რაც მას საშუალებას აძლევს საერთო წესით განკარგოს ეს სახსრები ჩეკის საშუალებით.

ჩეკებს გამოიყენებენ როგორც ფიზიკური, ასევე იურიდიული პირები.

ანგარიშსწორება საინკასო დავალებებით.

საინკასო დავალებებით ხორციელდება დადგენილ ვადებში შეუტანელი გადასახადების და სხვა გადასახადების უვადო წესით გადახდევინება სახელმწიფო საგადასახადო ორგანოების განკარგულების საფუძველზე, აგრეთვე საქართველოს საგადასახადო კოდექსში და სხვა საკანონმდებლო აქტებში მოცემული ფინანსური სანქციების და ადმინისტრაციული ჯარიმების გადახდევინება, თუ ამ აქტებით გათვალისწინებულია საინკასო დავალებით თანხების ამოღება. საინკასო დავალებით, პირველ რიგში, ჩამოიწერება თანხები უვადო წესით. ამ დავალებაში აუცილებლად უნდა მიეთითოს საკანონმდებლო აქტის ის პუნქტი, რომლითაც სახსრების ამომღებს მოცემული აქვს უვადო წესით ჩამოწერის უფლება.

ბანკი ვალდებულია მიიღოს საინკასო დავალება, იმის მიუხედავად, აქვს თუ არა საწარმოს ან ორგანიზაციას სახსრები ანგარიშსწორების ანგარიშზე, გაატაროს კარტოთეკაში და გაანაღდოს იგი სხვა მოთხოვნაზე ადრე, მთლიანად ან ნაწილობრივ, თანხების ამ ანგარიშზე შემოსვლისთანავე.

ანგარიშსწორების სათამასუქო ფორმა.

ანგარიშსწორების სათამასუქო ფორმა წარმოადგენს ანგარიშსწორებას მიმწოდებელსა და გადამხდელს შორის საკონლისა და მომსახურებისათვის გადახდის გადავადებით (კომერციული კრედიტი) სპეციალური დოკუმენტის – თამასუქის საფუძველზე.

თამასუქი ეს არის უთუო წერილობითი სავალო ვალდებულება კანონით მკაცრად განსაზღვრული ფორმისა, რომელიც მის მფლობელს აძლევს უდავო უფლებას ვადის დადგომისას მოითხოვოს მოვალისაგან თამასუქში აღნიშნული ფულადი თანხის გადახდა. განასხვავებენ თამასუქის ორ

ძირითად ფორმას: მარტივსა და გადასაყვანს.

მარტივი თამასუქი (სოლო თამასუქი) წარმოადგენს წერილობით დოკუმენტს, რომელიც მოიცავს მარტივ და არაფრით განპირობებულ ვალდებულებას თამასუქის გამცემისა (მოვალისა), გადაუხადოს განსაზღვრული ფულადი თანხა დადგენილ ვადასა და ადგილზე სახსრების მიმღებს. მარტივ თამასუქს გამოწერს თავად გადამხდელი და ის მის სავალო ხელწერილს წარმოადგენს.

გადასაყვანი თამასუქი (ტრატა) არის წერილობითი დოკუმენტი, რომელიც მოიცავს თამასუქის გამცემის (კრედიტორის) უთუო ბრძანებას გადამხდელისადმი თამასუქში აღნიშნული თანხის გადახდის შესახებ მესამე პირისათვის.

მარტივი თამასუქისაგან განსხვავებით გადასაყვან თამასუქში მონაწილეობს არა ორი, არამედ, როგორც მინიმუმ სამი პირი:

თამასუქის გამცემი (ტრასანტი), რომელიც გასცემს თამასუქს;

გადამხდელი (ტრასატი), რომლისადმიც არის მიმართული ბრძანება, გადაიხადოს თამასუქის მიხედვით;

თამასუქის მფლობელი (რემიტენტი) – თამასუქის მიხედვით გადახდის მიმღები.

გადასაყვანი თამასუქი აუცილებლად უნდა იქნეს აქცეპტირებული გადამხდელის (ტრასატის) მიერ და მხოლოდ ამის შემდეგ იქნეს ის საშემსრულებლო დოკუმენტის ძალას. გადასაყვანი თამასუქის მეაქცეპტე, ისევე როგორც მარტივი თამასუქის გამცემი, წარმოადგენს ძირითად სათამასუქო მოვალეს. ის იღებს ვალდებულებას, დადგენილ ვადაში გაანაღდოს თამასუქი. აქცეპტი აღინიშნება თამასუქის წინა მხარეს მარცხენა ნაწილში და გამოიხატება სიტყვებით: „აქცეპტირებულია, მიღებულია, გადავიხდი“ და ა.შ. გადამხდელის აუცილებელი ხელმოწერით.

თამასუქი წარმოადგენს მკაცრად ფორმალურ დოკუმენტს. ის მოიცავს აუცილებელი რეკვიზიტების ჩამონათვალს. თუნ-

დაც ერთ-ერთი მათგანის არარსებობა ართმევს თამასუქს იურიდიულ ძალას. აუცილებელ სათამასუქო რეკვიზიტებს მიეკუთვნება: სათამასუქო ნიშანი ანუ დოკუმენტის აღნიშვნა სიტყვით „თამასუქი“ იმავე ენაზე, რომელზეც დაწერილია დოკუმენტი, თამასუქის შედგენის დრო და ადგილი (შედგენის წელი, თვე და რიცხვი), განსაზღვრული თანხის გადახდის პირობა, თანხის აღნიშვნა ციფრობრივად და სიტყვიერად (შესწორებები არ დაიშვება), გადახდის ვადა, გადახდის ადგილი, იმის დასახელება ვისაც ან ვისი ბრძანებითაც უნდა განხორციელდეს გადახდა; თამასუქის გამცემის ხელმოწერა უნდა განხორციელდეს საკუთრივ მისი ხელნაწერის სახით.

მარტივი თამასუქისაგან განსხვავებით, სადაც გადამხდელს წარმოადგენს თამასუქის გამცემი, გადასაყვან თამასუქში გადამხდელს წარმოადგენს ტრასატი. უკანასკნელის დასახელება გადასაყვანი თამასუქის აუცილებელ დამატებით რეკვიზიტს წარმოადგენს. ჩვეულებრივ, გადამხდელის (ტრასატის) აღნიშვნა წარმოებს თამასუქის წინა მხარის მარცხენა ქვედა კუთხეში, ნაცვლად სიტყვებისა „ვალდებული ვიდე გადავიხადო“, როგორც ეს არის მარტივ თამასუქში, გადასაყვანში ჩაიწერება გადახდის ბრძანება: „გადავიხადო“

გადახდა მარტივი თამასუქით ან გადამხდელის მიერ აქცეპტირებული გადასაყვანი თამასუქით შეიძლება დამატებით გარანტირებულ იქნეს გარანტიის (ავალის) გაცემის საშუალებით. თამასუქების გადახდის გარანტიად აწმყოში გამოდის ბანკი. ამასთან, ბანკმა შეიძლება მოახდინოს გადახდის გარანტირება, როგორც პირველდაწყებითი გადამხდელისათვის, ასევე-თამასუქით ვალდებული ყველა პირისთვის.

ავალი ფორმდება ავალისტის სპეციალური წარწერით, რომელიც კეთდება თამასუქის წინა მხარეზე ან თამასუქის დამატებით ფურცელზე (ალონზე), ავალში მოუთითებენ, ვისთვის არის გაცემული ბანკის მიერ გარანტია, გაცემის ად-

გილს და თარიღს, კეთდება ბანკის პირველი ორი თანამდებობრივი პირის ხელმოწერები და ესმება ბეჭედი. საბანკო გარანტია (ავალი) შეიძლება იქნეს დასმული და გამოყენებული თამასუქის სრულ თანხასა და თამასუქის თანხის ნაწილში.

ავალისტის მიერ თამასუქის განადგობის შემთხვევაში, მასზე გადადის თამასუქიდან გამომდინარე ყველა უფლება. თამასუქების ავალირება ზრდის მათ საიმედოებას, ხელს უწყობს სათამასუქო მიმოქცევის განვითარებას.

შესაძლებელია თამასუქის გადაცემა ხელიდან ხელში, როგორც გადახდის საშუალებით, გადასაცემი წარწერის (ინდოსამენტის) საშუალებით. ინდოსამენტით თამასუქის გადაცემა გულისხმობს თამასუქთან ერთად სხვა პირისათვის გადახდის მიღების უფლების გადაცემას მოცემული თამასუქის მიხედვით. თამასუქის მფლობელი თამასუქის უკანა მხარეზე ან დამატებით ფურცელზე (ალონზე) წააწერს: „გადაუხადეთ ჩემს (ჩემს) მაგიერ“, იმის მითითებით, ვისზეც გადადის გადასახდელი.

პირი, რომელიც გადასცემს თამასუქს ინდოსამენტით, იწოდება ინდოსანტად. პირი, რომელიც იღებს თამასუქს ინდოსამენტით – ინდოსატად. ინდოსატზე გადადის ყველა უფლება და ვალდებულება თამასუქის მიხედვით. კანონი ითვალისწინებს, რომ ყველა გადაშლილი ინდოსამენტი ითვლება დაუწერელად და არ აქვს იურიდიული ძალა. თამასუქის მიხედვით, რომელიც გაფორმებულია გადასაცემი წარწერებით, მასში მონაწილე ყველა მხარე იღებს სოლიდარულ პასუხისმგებლობას გადახდებზე. თამასუქების ინდოსირების შესაძლებლობამ უნდა გააფართოვოს მათი გამოყენების შესაძლებლობები, გადააქციოს თამასუქი კომერციული კრედიტის გაფორმების უბრალო საშუალებიდან მიმოქცევის საკრედიტო საშუალებად, რომელიც მოემსახურება საქონლისა და მომსახურების რეალიზაციას.

ყველა გადასაცემი წარწერა თამასუქზე, მისი აქცეპტი ან

აველი ფორმდება გადახდის დადგენილი ვადის ფარგლებში. თამასუქის მიხედვით გადახდის ვადა წარმოადგენს აუცილებელ რეკვიზიტს და მისი არარსებობა გადააქცევს თამასუქს ძალადაკარგულად.

არსებობს თამასუქის მიხედვით გადახდის ვადის დადგენის ოთხი მეთოდი:

1. ვადა განსაზღვრულ დღეზე გამოიხატება შემდეგი სახის ჩანაწერით: „ვალდებულებას ვიღებ, გადავიხადო 30 დეკემბერს“ 2007წ.

2. ვადა წარდგენისას – ექვემდებარება გადახდას გადასახდელად წარდგენის დღეს. მაქსიმალური ვადა, რომელიც წესდება თამასუქის გადასახდელად წარდგენისათვის არის ერთი წელი მისი გამოწერიდან.

3. ამა და ამ დროში თამასუქის შედგენიდან.

აქ შესაძლებელია რამოდენიმე ვარიანტი:

ა) დღეების განსაზღვრული რაოდენობის შემდეგ. გადახდის ვადა ითვლება დამდგარად ამ დღეებიდან ბოლო დღეს. თამასუქის გამოწერის ვადა მხედველობაში არ მიიღება. მაგალითად, თამასუქისათვის თარიღით 2007წ. 1 მაისი და თამასუქის ვადა 20 დღის შემდეგ გადახდის ვადაა 2007წ. 21 მაისი.

ბ) განსაზღვრული რაოდენობის თვეების შემდეგ. ამ შემთხვევაში გადახდის ვადა ემთხვევა უკანასკნელი თვის იმ რიცხვს, რომელიც შეესაბამება თამასუქის გამოწერის თარიღს და თუ ამ უკანასკნელ თვეში ასეთი რიცხვი არ არის, მაშინ ამ თვის უკანასკნელ რიცხვს. თამასუქის მიხედვით, რომელიც გამოწერილია 30 იანვარს ერთი თვით, გადახდის ვადა დგება 28 თებერვალს, ხოლო ამავე თამასუქისათვის გადახდით ორი თვის შემდეგ, 30 მარტს.

გ) თვის დასაწყისათვის, შუაგულისათვის, ბოლოსათვის. მოცემულ შემთხვევაში გადახდის ვადა შესაბამისად იქნება: 1 რიცხვი, მე-15 რიცხვი და თვის ბოლო დღე.

4. ამა და ამ დროში თამასუქის წარდგენის შემდეგ.

გადახდის ვადების დაწესება ანალოგიურია წინა მეთოდისა.

ამასთან, გადახდის ეს მეთოდი უფრო ხელსაყრელია გადამხდელისათვის, რამეთუ შესაძლებლობას აძლევს მას, მოემზადოს გადახდისათვის. გადახდის ვადის გადათვლა იწყება თამასუქის გადასახდელად წარდგენის დღიდან.

ანგარიშსწორების სათამასუქო ფორმა გულისხმობს მასში საბანკო დაწესებულებების მონაწილეობას. კერძოდ, ბანკები ახორციელებენ თამასუქების ინკასირებას, ანუ ასრულებენ თამასუქის მფლობელის მიერ თამასუქის მიხედვით გადასახდელთა ვადაში მიღების ვალდებულებას. თამასუქები, რომლებიც გადაეცემა ბანკს ინკასირებისათვის, აღჭურვილია თამასუქის მფლობელის მიერ წარწერით მოცემული ბანკის სახელზე სიტყვებით: „გადახდის მისაღებად“ ან „ინკასოზე“. ახორციელებს რა თამასუქის ინკასირებას, ბანკი იღებს ვალდებულებას, თამასუქის დროულად წარდგენისა გადამხდელისათვის და მის მიხედვით კუთვნილი გადასახდელის მიღებას. იღებს რა თამასუქს ინკასოზე, ბანკი ვალდებულია, თავისდროულად გადაგზავნოს ის საბანკო დაწესებულებაში გადახდის ადგილას და შეატყობინოს გადამხდელს დოკუმენტის ინკასოზე შემოსვლის შესახებ. გადასახდელის მიღებისას, ბანკი ჩარიცხავს მას კლიენტის ანგარიშზე, შეატყობინებს მას დავალების შესრულების შესახებ.

თამასუქების ინკასირების დავალების შესრულებისათვის, ბანკი იღებს კლიენტისაგან საკომისიო გასამრჯელოს მიღებული გადასახდელის თანხიდან პროცენტის სახით. გარდა ამისა, ბანკი ინაზღაურებს კლიენტისაგან ყველა ხარჯს, დაკავშირებულს დოკუმენტების გადაგზავნა-გადმოგზავნასთან, აგრეთვე დანახარჯებს, დაკავშირებულს თამასუქების გაპროტესტებასთან იმ შემთხვევაში, თუ გადამხდელი უარს ამბობს, გადაიხადოს მოცემული თამასუქის მიხედვით ან მისი გადახდისუუნარობის შემთხვევაში.

თამასუქის პროტესტი წარმოადგენს სანოტარო ბიუროს საჯარო აქტს, რომელიც ოფიციალურად აფიქსირებს თამასუქის მიხედვით გადახდაზე უარს. თუ თამასუქზე გაკეთ-

ბული იქნა ინდოსამენტები, უკანასკნელ თამასუქის მფლობელს, რომელმაც ვერ მიიღო გადასახდელი, შეუძლია წარუდგინოს სარჩელი ნებისმიერ ინდოსანტს. თამასუქის მფლობელის მიერ სარჩელის წარსადგენად დადგენილია ვადები, რომელიც განსხვავებულია თამასუქის ყველა მონაწილის პასუხისმგებლობის ხასიათის მიხედვით.

ბანკების მიერ თამასუქების ინკასირების ოპერაციები ხელსაყრელია როგორც კლიენტებისათვის, ასევე თვითონ ბანკებისთვისაც. ასე კლიენტი თავისუფლდება აუცილებლობისგან, თვალყური ადევნოს თამასუქის გადასახდელად წარდგენის ვადებს, ხოლო თავად გადასახდელის მიღების პროცესი მისთვის ხდება უფრო იაფი, სწრაფი, საიმედო. ბანკისათვის ეს არის მოგების მიღების ერთ-ერთი წყარო. გარდა ამისა, საინკასო ოპერაციების განხორციელების პროცესში კომერციული ბანკის საკორესპოდენტო ანგარიშზე გროვდება მნიშვნელოვანი თანხები, რომლების მიმოქცევაში გაშვებაც მას შეუძლია (საკორესპოდენტო ანგარიშში არის ერთი ბანკის ანგარიში მეორე ბანკში. ვთქვათ, A ბანკი ხსნის საკორესპოდენტო ანგარიშს B ბანკში, მაშინ A ბანკისთვის ეს იქნება „Nostro“-ნოსტრო ტიპის აქტიური ანგარიში – მან განათავსა თავისი სახსრები B ბანკში, რომლისთვისაც ეს იქნება „Loro“-ლორო ტიპის პასიური ანგარიში – მან მოიზიდა A ბანკის სახსრები. „Nostro“ ლათინურიდან ნიშნავს ჩვენს, ანუ „ჩვენი ანგარიში თქვენთან“, ხოლო „ლორო“ – თქვენს, ანუ „თქვენი ანგარიში ჩვენთან“).

თამასუქის დომიცილირება. ანგარიშსწორების სათამასუქო ფორმაში გარდა თამასუქის მფლობელის ბანკისა, რომელიც თამასუქების ინკასირებას ახორციელებს, შეიძლება მონაწილეობდეს გადამხდელის ბანკიც დომიცილიანტის როლში, ანუ შეასრულოს თავისი კლიენტის – გადამხდელის დავალება თამასუქის მიხედვით გადახდის თავისდროული განხორციელებისა. თამასუქების დომიცილირება ხორციელდება ბანკის მიერ მასსა და კლიენტს შორის დადებული

ხელშეკრულების საფუძველზე.

დომიცილირებული თამასუქის საგარეო ნიშანს წარმოადგენს სიტყვები: „გადახდა ბანკში“, მოთავსებული გადამხდელის ხელმოწერის ქვეშ.

ბანკისათვის ეს ოპერაცია წარმოადგენს მომგებიანს, რამეთუ თამასუქების დომიცილირებისათვის იღებს საკომისიო გასამრჯელოს და ამავე დროს, გამოდის რა დომიცილიანტის როლში, ბანკი არ ატარებს არავითარ პასუხისმგებლობას, თუ გადახდა არ შედგება. კლიენტი-გადამხდელი თავად არის ვალდებული თამასუქის მიხედვით გადახდის ვადის დადგომისათვის ან უზრუნველყოს აუცილებელი ფულადი სახსრების შემოსვლა თავის ანგარიშზე ბანკში, ან წინასწარ დაჯავშნოს გადასახდელი თანხა ცალკე ანგარიშზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში ბანკი უარს ამბობს გადახდაზე და თამასუქი გაპროტესტდება ჩვეულებრივი წესით თამასუქის გამცემის წინააღმდეგ.

საბანკო თამასუქი წარმოადგენს ბანკის ცალმხრივ ვალდებულებას, ანუ თამასუქის ემიტენტი ბანკის ვალდებულებას, გადაუხადოს მასში აღნიშნულ პირს განსაზღვრული თანხა დადგენილ ვადაში. საბანკო თამასუქების შეძენა შეუძლიათ იურიდიულ და ფიზიკურ პირებს შემოსავლის მიღების მიზნით. უკანასკნელი განისაზღვრება, როგორც სხვაობა დაფარვის ფასსა, რომელიც ტოლია თამასუქის ნომინალის და შეძენის ფასს შორის, რომელიც ნომინალზე დაბალია. აღნიშნული სხვაობა (დისკონტი) არსით წარმოადგენს შემოსავალს, გამოთვლილს საბანკო პროცენტის მიმდინარე სადეპოზიტო განაკვეთის საფუძველზე. ეს მიუთითებს საბანკო თამასუქის სადეპოზიტო ბუნებაზე და ამსგავსებს მას სადეპოზიტო სერტიფიკატს. მაგრამ ამ უკანასკნელისგან განსხვავებით, საბანკო თამასუქი შეიძლება გამოყენებული იქნეს მისი მფლობელის მიერ არა მარტო, როგორც დაგროვების საშუალება, არამედ, როგორც მყიდველობითი და საგადასახდელო საშუალება. თამასუქის მფლობელს შეუძლია გადაი-

ხაღოს ამ თამასუქით საქონლისა და მომსახურებისათვის და გადასცეს ის ინდოსამენტი ახალ მფლობელს, რომელსაც კანონით გადაეცემა ყველა უფლება თამასუქის მიხედვით. საბანკო თამასუქის ინდოსამენტი, როგორც წესი, ითვალისწინებს თამასუქის მიხედვით უფლებების თავისუფალ გადაცემას იურიდიულ და ფიზიკურ პირებს შორის. ინდოსამენტი, რომელშიც მონაწილეობენ ფიზიკური პირები, მოწმდება სახელმწიფო ნოტარიატის ორგანოების ან ბანკის მიერ. ამგვარად, აქვს რა ბანკის ვადიანი ვალდებულების იურიდიული ძალა ყველა გამოძინარე უფლებით, საბანკო თამასუქი ხდება გადახდების, მეურნეობის საგადასახდლო ბრუნვის ნაწილის მომსახურების ელასტიკური, მოქნილი ინსტრუმენტი.

პლასტიკური ბარათებით ანგარიშსწორება. პლასტიკური ბარათები ხდება საქართველოში გადახდათა თანამედროვე სისტემის არსებითი კომპონენტი, წარმოადგენს რა მოხერხებულ ფორმას გადახდათა განხორციელებისა კლიენტებისათვის და მათ მიერ ნაღდი ფულის მისაღებად. პლასტიკური ფულის გამოყენება ხელსაყრელია საგადასახდლო სისტემის ყველა მონაწილისათვის შემდეგი მოსაზრების გამო:

1. დამატებითი რესურსების მოზიდვა. ბანკებისათვის ბარათების მფლობელების სახსრები რესურსების დამატებითი წყაროა, ბარათებით მომსახურებას აგრეთვე მოაქვს შემოსავალი ბანკისათვის საკომისიოს სახით.

2. ნაღდი ფულის მოხსნის გაიოლება. ბარათების მფლობელები იკებენ გადახდათა განხორციელების მოხერხებულობის წყალობით, ტერმინალების ფართო ქსელის არსებობისას.

3. ანგარიშსწორებაში გამოყენებული რესურსების საფასურიანობის უზრუნველყოფა. სადებეტო ბარათების მფლობელებს შეუძლიათ მიიღონ დამატებითი შემოსავალი პროცენტების დარიცხვის შედეგად საბარათე ფულზე, აგრეთვე, ისარგებლონ ფასდაკლებით ზოგიერთ სავაჭრო წერტილში და ზოგიერთი მომსახურების გადახდისას.

4. დამატებითი საანგარიშსწორებო ინსტრუმენტის ემისიის შესაძლებლობა.

საერთაშორისო საფინანსო ბაზარი გაჯერებულია სხვადასხვა პლასტიკური ფულით. ბაზარი გაყოფილია ძირითად ემიტენტებს შორის დაახლოებით შემდეგნაირად: VISA – 50%, EUROCARD/MASTERCARD – 30%, AMERICAN EXPRESS – 18%, სხვა სისტემები – 2%.

უმეტესობა საერთაშორისო და ქართული სისტემების (უნაღდო მომსახურების) იყენებენ ბარათებს მაგნიტური ზოლით. მათ გამოყენებას აქვს არსებითი ნაკლი – უსაფრთხოების თვალსაზრისით, ისინი ხარისკოა. მაგნიტური სისტემების ფუნქციონალური შესაძლებლობები აგრეთვე შეზღუდულია და ბევრად განისაზღვრება კაეშირის სატელეფონო არხების ხარისხით, რაც უკანასკნელ დრომდე საქართველოში დიდ პრობლემას წარმოადგენს. დიდ დაცულობასა და ფუნქციონალურ შესაძლებლობებს ფლობენ სისტემები, აგებული ჩიპური ბარათების (SMART CARD) გამოყენებაზე, თუმცა ჩიპური ბარათი თითქმის ორჯერ ძვირია ბარათზე მაგნიტური ზოლით, მთლიანობაში სისტემის უზრუნველსაყოფად ხარჯები შესაძლოა მნიშვნელოვნად მცირე იყოს.

არსებობს საკმარისი დამუშავებები პლასტიკური ბარათებით ოპერაციების ავტომატიზაციის სფეროში, რომლებიც მოიცავს აპარატულ-საპროგრამო სახსრების სრულ კომპლექსს, რომელიც ბანკებს შესაძლებლობას აძლევს განახორციელონ საბარათე ფუნქციების მთელი კომპლექსი (ემისია, პროცესინგი და ა.შ.) და ბარათებით ყველა ოპერაციის ბუღალტრული ასახვა. ლიდერობა ამ სფეროში ეკუთვნით წამყვან დასავლურ ფირმებს, მაგრამ პროგრამული უზრუნველყოფის ადაპტაცია ქართული ბაზრის მოთხოვნებისადმი ბუღალტრული აღრიცხვის მოთხოვნების თავისებურებებით მოითხოვს ბანკებისაგან, რომლებმაც აირჩიეს დასავლური ფირმის პროდუქტი, დიდ დამატებით კაპიტალდაბანდებას.

სერიოზულ პრობლემას პლასტიკური ბარათების წარმატებული გავრცელებისათვის უსაფრთხოების უზრუნველყოფა წარმოადგენს. საბარათო თაღლითობები მნიშვნელოვნად ზრდის დანახარჯებს და ამცირებს ბანკის მიერ გონივრული მოგების მიღების შესაძლებლობებს. საერთო წლიური მსოფლიო დანაკარგები პლასტიკური ბარათებით თაღლითობისაგან აღემატება 1 მილიარდ დოლარს.

თაღლითობასთან წარმატებულ ბრძოლას ხელი უნდა შეუწყოს სმარტ-ტექნოლოგიების სრულყოფამ. მაგრამ სმარტ-ბარათების გლობალური გავრცელება შესაძლებელია ერთიანი სტანდარტის შემუშავების შემთხვევაში. ამ მიმართულებით წარმოებს ერთობლივი მუშაობა სისტემებისა Europay, Mastercard, VISA(EMV) საერთაშორისო ჩიპური სტანდარტის შემუშავებისათვის მიკროპროცესორული ბარათებისადმი საერთო მოთხოვნების და მათი ელექტრონულ ტერმინალებთან ურთიერთქმედებისადმი საერთო მოთხოვნების შემუშავებისათვის. ეს მოთხოვნები ყოველწლიურად უნდა გადაისინჯოს. მაგრამ ამ გეგმების რეალიზაციას რამდენიმე წელი დასჭირდება.

თემა 7 ლექცია X-XI-XII. ბანკის საკრედიტო ოპერაციები და მათი ორგანიზება

საბანკო კრედიტების კლასიფიკაცია მსოფლიო საბანკო პრაქტიკაში არ არსებობს საბანკო კრედიტების ერთიანი კლასიფიკაცია. ეს დაკავშირებულია განსხვავებებთან საბანკო სისტემების განვითარების დონეში სხვადასხვა ქვეყანაში, მათში ჩამოყალიბებულ კრედიტების გაცემის მეთოდებში. მაგრამ ყველაზე უფრო ხშირად ეკონომიკურ ლიტერატურაში გვხვდება კრედიტების კლასიფიკაცია შემდეგი ნიშნების მიხედვით.

- ❖ დანიშნულება (კრედიტის მიზანი);
- ❖ გამოყენების სფერო;
- ❖ სარგებლობის ვადები;
- ❖ უზრუნველყოფა;
- ❖ გაცემისა და დაფარვის მეთოდი;
- ❖ საპროცენტო განაკვეთის სახეობა.

დანიშნულების მიხედვით საბანკო კრედიტები შეიძლება დაიყოს შემდეგ ჯგუფებად: სამრეწველო, სასოფლო-სამეურნეო, სავაჭრო, საინვესტიციო, იპოთეკური.

სამრეწველო სესხები მიეცემათ საწარმოებსა და ორგანიზაციებს წარმოების განვითარებისათვის, მასალების შესაძენად, ხარჯების დასაფარავად და ა.შ.

სასოფლო-სამეურნეო სესხები მიეცემათ ფერმერებს, გლეხურ მეურნეობებს მიწის დასამუშავებლად, მოსავლის ასაღებად და ა.შ. მათი საქმიანობის ხელშეწყობის მიზნით.

სამომხმარებლო სესხები მიეცემათ ფიზიკურ პირებს გადაუდებელ საჭიროებათა დასაფარავად, ბინების, სახლების რემონტისათვის და ა.შ.

იპოთეკური სესხები გაიცემა უძრავი ქონების დაგირავებით – საცხოვრებლის მშენებლობის, შეძენის ან რეკონსტრუქციის მიზნით.

რუქციის მიზნით.

გამოყენების სფეროს მიხედვით საბანკო კრედიტები შეიძლება იყოს ორი სახეობის: სესხები ძირითადი ან საბრუნავი კაპიტალის დასაფინანსებლად. თავის მხრივ, კრედიტები საბრუნავ კაპიტალში იყოფა კრედიტებად წარმოების სფეროსა და ბრუნვის (მიმოქცევის) სფეროში.

სარგებლობის ვადების მიხედვით საბანკო კრედიტები შეიძლება იყოს ონკოდური (მოთხოვნამდე) და ვადიანი. ონკოდური სესხები ექვემდებარება დაბრუნებას ფიქსირებულ ვადაში კრედიტორისაგან ოფიციალური შეტყობინების მიღების შემდეგ. ისინი მოითხოვენ სტაბილურ პირობებს სასესხო კაპიტალების ბაზარზე.

ვადიანი კრედიტები მიღებულია, დაიყოს მოკლევადიანად, საშუალოვადიანად და გრძელვადიანად. თანამედროვე საბანკო საქმეში უპირატესად გამოიყენება მოკლევადიანი კრედიტები.

უზრუნველყოფის მიხედვით კრედიტები იყოფა არაუზრუნველყოფილად (საბლანკო) და უზრუნველყოფილად. საბლანკო კრედიტები მიეცემათ პირველხარისხოვან მსესხებლებს კრედიტის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის რაიმე ფორმის გამოყენების გარეშე.

სესხის უზრუნველყოფა წარმოადგენს თანამედროვე საბანკო კრედიტის ძირითად სახესხეობას. უზრუნველყოფის სახეობაზე დამოკიდებულებით მიღებულია მათი დაყოფა საგირავნოებად, გარანტირებულად და დაზღვევულებად. პრაქტიკულ საქმიანობაში, აგრეთვე მიღებულია საბანკო კრედიტების დაყოფა უზრუნველყოფის არა სახეობის, არამედ ხარისხის მიხედვით. ამასთან დაკავშირებით გამოიყოფა უზრუნველყოფილი, არასაკმარისად უზრუნველყოფილი და არაუზრუნველყოფილი კრედიტები.

უზრუნველყოფილია სესხი, რომელსაც აქვს უზრუნველყოფა გირაოს სახით, იმ შემთხვევაში, როდესაც გირაო ერთდროულად პასუხობს შემდეგ მოთხოვნებს:

❖ მისი რეალური (საბაზრო) ღირებულება საკმარისია ბანკისათვის სესხის მიხედვით ძირითადი თანხის, ხელშეკრულების მიხედვით ყველა პროცენტის, აგრეთვე საგირავნო უფლებების რეალიზაციასთან დაკავშირებული შესაძლო ხარჯების კომპენსაციისათვის;

❖ ყველა იურიდიული დოკუმენტაცია ბანკის საგირავნო უფლებებთან მიმართებით ფორმდება ისეთნაირად, რომ დრო, აუცილებელი გირაოს რეალიზაციისათვის, არ აღემატება 150 დღეს იმ დღიდან, როდესაც ბანკისათვის აუცილებელი ხდება საგირავნო უფლებების რეალიზაცია.

არასაკმარისად უზრუნველყოფილი სესხი – სესხი, რომელსაც აქვს უზრუნველყოფა გირაოს სახით, რომელიც არ პასუხობს თუნდაც ერთ მოთხოვნათაგანს, რომელიც წაყენება საგირავნო უზრუნველყოფას უზრუნველყოფილი სესხის მიხედვით.

არაუზრუნველყოფილი სესხი – სესხი, რომელსაც არა აქვს უზრუნველყოფა ან აქვს უზრუნველყოფა გირაოს სახით, რომელიც არ პასუხობს მოთხოვნებს, წაყენებულს საგირავნო უზრუნველყოფისადმი უზრუნველყოფილი სესხების მიხედვით.

გაცემის ხერხის მიხედვით საბანკო კრედიტები შეიძლება დაიყოს კრედიტებად, რომლებიც ატარებენ კომპენსაციურ ან საგადასახდელო ხასიათს. კომპენსაციური კრედიტი გულისხმობს სასესხო სახსრების მიმართვას მსესხებლის ანგარიშსწორების ანგარიშზე მის მიერ ადრე გაწეული ხარჯების ანაზღაურების მიზნით. საგადასახდელო კრედიტების არსი ისაა, რომ მსესხებელი აუცილებლობისა და მიხედვით გადასცემს ბანკს მასთან შემოსულ საანგარიშსწორებო საგადასახდელო დოკუმენტებს და სასესხო სახსრები მიემართება უშუალოდ მოცემული დოკუმენტების გასანაღდეblად.

დაფარვის ხერხის მიხედვით საბანკო კრედიტები იყოფა სესხებად, რომლებიც იფარება ერთდროულად და სესხებად,

რომლებიც იფარება განაწილვადებით. სესხები, რომლებიც იფარება ურთოდროული გადახდით, წარმოადგენს მოკლევადიანი კრედიტის დაბრუნების ტრადიციულ ფორმას, რამეთუ მოსახერხებელია იურიდიული გაფორმების პოზიციიდან. სესხები, რომლებიც იფარება განაწილვადებით, გულისხმობს კრედიტის დაფარვას ორი ან მეტი გადასახდელით დაკრედიტების მთელი ვადის განმავლობაში. დაბრუნების კონკრეტული პირობები განისაზღვრება საკრედიტო ხელშეკრულებით და დამოკიდებულია დაკრედიტების ობიექტზე. კრედიტის ვადაზე, ინფლაციურ პროცესებსა და რიგ სხვა ფაქტორებზე.

საპროცენტო განაკვეთების სახეობის მიხედვით საბანკო კრედიტები შეიძლება დაიყოს კრედიტებად ფიქსირებული ან მცურავი საპროცენტო განაკვეთით. სესხები ფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთით გულისხმობს დაკრედიტების მთელი პერიოდისათვის საპროცენტო განაკვეთის განსაზღვრული სიდიდის დაწესებას მისი გადასინჯვის უფლების გარეშე. მოცემულ შემთხვევაში მსესხებელი იღებს თავის თავზე ვალდებულებას, გადაიხადოს პროცენტები უცვლელი შეთანხმებული განაკვეთით იმისაგან დამოუკიდებლად, თუ კაპიტალების ბაზარზე რა ცვლილებები მოხდება. დაკრედიტება მცურავი საპროცენტო განაკვეთით გულისხმობს საპროცენტო განაკვეთის გამოყენებას, რომლის მოცულობაც პერიოდულად გადაისინჯება. მოცემულ შემთხვევაში საპროცენტო განაკვეთი იქმნება ორი შემადგენელი ნაწილისაგან. ძირითადი განაკვეთი, რომელიც იცვლება ბაზრის კონიუნქტურაზე დამოკიდებულებით და დანამატისაგან, რომელიც წარმოადგენს ფიქსირებულ სიდიდეს.

მოცულობის მიხედვით მიღებულია საბანკო კრედიტების დაყოფა მცირე, საშუალო და მსხვილ სესხებად. საბანკო პრაქტიკაში არ არსებობს ერთიანი მიდგომა კლასიფიკაციისადმი მოცემული ნიშნის მიხედვით.

დაკრედიტების პრინციპები. საკითხი დაკრედიტების პრინ-

ციპების შესახებ, რთული თეორიული საკითხია, რომელსაც ამავე დროს დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს. აქ შეიძლება გამოვეყოთ ორი ურთიერთდაკავშირებული პრობლემა. პირველი მდგომარეობს „დაკრედიტების პრინციპის“ ცნების განსაზღვრაში, მეორე – თავად დაკრედიტების პრინციპების ამორჩევაში.

ლიტერატურაში დაკრედიტების პრინციპები განისაზღვრება სხვადასხვანაირად. მაგალითად, როგორც ბანკის მიერ ფულადი სახსრების სესხად გადაცემის ძირითადი წესები; როგორც კრედიტის ეკონომიკური კანონების რეალიზაციის ხერხები; როგორც დაკრედიტების სისტემის მთავარი ელემენტი; როგორც დაკრედიტების ფუძემდებლური პირობები, რომლითაც გაიცემა კრედიტი მსესხებელზე; როგორც დაკრედიტების სისტემის საფუძველი, მთავარი ელემენტი, რამეთუ ასახავენ კრედიტის არსსა და შინაარსს, აგრეთვე ობიექტური ეკონომიკური კანონების მოთხოვნებს, მათ შორის საკრედიტო ურთიერთობათა სფეროში. „დაკრედიტების პრინციპების“ ცნებასთან ერთად ლიტერატურაში გვხვდება ცნება „კრედიტების პრინციპები“.

ამავე დროს, ეს არ არის იდენტური ცნებები, ამიტომ ისინი მეკეთრად უნდა განვასხვაოთ. ნებისმიერ ეკონომიკურ კატეგორიას, მათ შორის კრედიტსაც, აქვს განსაზღვრული, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი არსი, ასრულებს თავის ფუნქციებს და მათი საშუალებით – თავის როლსაც. მაგრამ არც ერთ ეკონომიკურ კატეგორიას არ შეუძლია და არ ასრულებს თავის როლს მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი ასეთს წარმოადგენს. იმისათვის, რომ ეკონომიკურმა კატეგორიამ „მუშაობა“ დაიწყოს, აუცილებელია განსაზღვრული პირობების შემუშავება, მისი საქმიანობის მექანიზმის ფორმირება, რომელიც სრულებით უპასუხებდა ამ კატეგორიის არსს. კრედიტთან მიმართებით აუცილებელია, განისაზღვროს დაკრედიტების მექანიზმის ამოსავალი ელემენტები, ანუ დაკრედიტების პრინციპები, მაგრამ არა – კრედიტის პრინ-

ციპები. ო. ი. ლავრუშინი კრედიტის არსის საკითხის გამოკვლევისას მივიდა დასკვნამდე, რომ მისი მოძრაობა ექვემდებარება განსაზღვრულ სპეციფიკურ კანონებს—კრედიტის კანონებს. კრედიტის კანონებად ო. ი. ლავრუშინს ესმის “მისი ისეთი მოძრაობა, რომელიც გამოხატავს რა არსს, ახასიათებს ხელშეუვალს, მუდმივს კრედიტის ფუნქციონირებაში“. კრედიტის ასეთ სპეციფიკურ კანონებს ის მიაკუთვნებს:

1. სახსრების გვეგმაზომიერი დაბრუნებითობის კანონს;
2. საკრედიტო სახსრების დაცულობის კანონს.

კრედიტის კანონების განსაზღვრას აქვს მნიშვნელობა არა მხოლოდ კრედიტის თეორიის შემუშავებისათვის, არამედ ამ ეკონომიკური კატეგორიის პრაქტიკული გამოყენებისათვისაც. წარმოადგენდნენ რა კრედიტის არსის გამოხატულებას, ისინი მიუთითებენ მის თავისებურებებზე, რომლებიც გათვალისწინებულ უნდა იქნეს კრედიტის ფუნქციონირების პრაქტიკაში. კრედიტის კანონები უნდა იყოს ამოსავალი საწყისი დაკრედიტების პრინციპების შემუშავებისას, მხოლოდ ამ შემთხვევაში უპასუხებს დაკრედიტების მექანიზმი კრედიტის არსს და გახდება მართლაც მომუშავე მექანიზმი.

ძალიან მნიშვნელოვანს, განსაკუთრებით კრედიტის ფუნქციონირების პრაქტიკისათვის, წარმოადგენს საკითხი დაკრედიტების შინაარსობრივი მხარის შესახებ. აქ ჩნდება რიგი პრობლემებისა. ერთ-ერთი მათგანია თვითონ დაკრედიტების პრინციპების დასაბუთებული შერჩევა, მეორე-ჩვეულებით თუ არა ეს პრინციპები ერთიანად საბანკო კრედიტის ყველა ობიექტისათვის, მისი ყველა სახეობისათვის, თუ ისინი განსხვავებულია მოკლევადიანი საბანკო დაკრედიტებისათვის საბრუნავ საშუალებებში და დანახარჯების გრძელვადიანი დაკრედიტებისათვის ძირითად ფონდებში.

ერთიანობა ამ საკითხში არ არსებობს სახელმძღვანელო ლიტერატურაშიც კი. ეკონომისტების უმრავლესობა აღი-

რებს საბანკო დაკრედიტების ისეთ პრინციპებს, როგორცაა: მიზნობრივი გამოყენება (მიზანმიმართულობა), ვადიანობა, უზრუნველყოფა.

დაკრედიტების დამატებითი პრინციპების სახით გამოყოფენ: დიფერენცირებულობას, საფასურიანობას, ეფექტიანობას და სხვა.

რამეთუ საბანკო დაკრედიტების პრინციპები წარმოადგენს ამოსავალ ელემენტს დაკრედიტების მექანიზმისა, რომლითაც იქმნება კონკრეტული პირობები კრედიტის ფუნქციონირებისათვის, მისი შესაბამის სფეროებში გამოყენებისათვის და ამით განისაზღვრება კრედიტის როლი მეურნეობაში, ამიტომ აუცილებელია, რომ დაკრედიტების მექანიზმში განსახიერდეს კრედიტის, როგორც ეკონომიკური კატეგორიის სპეციფიკური თავისებურებები. ამის მიღწევა კი მხოლოდ იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, თუ საბანკო დაკრედიტების პრინციპებს საფუძვლად დაედება კრედიტის კანონები. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მოცემულმა კანონებმა შეიძლება არ მიიღონ მატერიალიზაცია საბანკო დაკრედიტების პრინციპებში. შედეგად, დაკრედიტების მექანიზმი აგებული იქნება კრედიტის, როგორც ეკონომიკური კატეგორიის არსობრივი თავისებურებების გათვალისწინების გარეშე, რამაც შეიძლება მიგვიყვანოს მეურნეობაში საბანკო კრედიტის როლის შესუსტებამდე და სხვა ნეგატიურ მოვლენებამდე.

რომელი პრინციპები უნდა დაედოს საფუძვლად საბანკო დაკრედიტებას, რომ დაცულ იქნეს კრედიტის კანონები?

კრედიტის წამყვან კანონს წარმოადგენს სახსრების დაბრუნებითობის კანონი. როგორაა შესაძლებელი, რომ დაბრუნებითობა, როგორც კრედიტის ატრიბუტი გადაიქცეს სპეციფიკურად აქტიურ თვისებად? ამის გაკეთება შესაძლებელია დაკრედიტების მექანიზმის საშუალებით, მაგრამ მანამდე დაკრედიტების პრინციპების საშუალებით, როგორც მისი ამოსავალი ელემენტი, ჩაერთაუთ რა ამ პრინციპების

შემაღვენლობაში ისეთებს, რომლებიც უზრუნველყოფს გასესხებული სახსრების თავისდროულ დაბრუნებას. ამ მიზანს სავესებით პასუხობს ვადიანობის პრინციპი. ის მოწოდებულია განსაზღვროს, როგორც კრედიტის გამოყენების დროითი საზღვრები, ასევე, მისი დაბრუნების კონკრეტული ვადები.

უნდა განვასხვაოთ ორი ცნება: კრედიტით სარგებლობის ვადა და კრედიტის დაფარვის ვადა. ზოგჯერ ისინი შეიძლება დაემთხვეს ერთმანეთს კრედიტის ობიექტების თავისებურებათა შედეგად. ეს შემთხვევები გვხვდება საბრუნავ საშუალებებზე დანახარჯების დაკრედიტებისას. სრულიად სხვაა, ძირითად ფონდებზე დანახარჯების დაკრედიტება; აქ კრედიტით სარგებლობის ვადა და მისი დაფარვის ვადა, როგორც წესი, არ ემთხვევა. მაგალითად, ახალი ტექნიკის დასანერგად კრედიტით სარგებლობის ვადა შედგება სამი ნაწილისაგან: დასაკრედიტებელი ღონისძიების მიხედვით სამუშაოთა დროისაგან, ათვისების პერიოდისა და დაკრედიტებული ხარჯების ანაზღაურების ვადისაგან. ეს კრედიტი იფარება ობიექტზე სამუშაოების დასრულების შემდეგ, ხოლო თუ აუცილებელია, დანერგილი ტექნიკის ათვისების პერიოდის შემდეგაც. აქედან გამომდინარე, ძირითად ფონდებში დანახარჯებზე კრედიტის დაფარვის ვადა მნიშვნელოვნად მცირეა კრედიტით სარგებლობის ვადაზე. ამიტომ, დაკრედიტების ვადიანობის პრინციპი მოითხოვს კრედიტით სარგებლობის პერიოდის განსაზღვრას და არა უბრალოდ, მისი დაფარვის პერიოდისა. ამ პირობებში დიდ მნიშვნელობას იძენს კრედიტით სარგებლობის ვადების, ასევე მისი დაფარვის ვადების ეკონომიკურად დასაბუთებული დაწესება.

ვადიანობის პრინციპი მიმართულია საგადასახდლო დისციპლინის განმტკიცებისაკენ. ბანკები ახდენენ ეკონომიკურ ზემოქმედებას საწარმოებზე, რომლებიც არღვევენ ამ დისციპლინას, კრედიტით სარგებლობისათვის დიფერენცირებუ-

ლი საპროცენტო განაკვეთების გამოყენების გზით, აგრეთვე ზემოქმედების სხვა ზომების გამოყენებით, რომლებიც გათვალისწინებულია საკრედიტო ხელშეკრულებით, მაგრამ მხედველობაში უნდა გვქონდეს, რომ მხოლოდ ვადიანობის პრინციპი არ არის საკმარისი კრედიტის ისეთი კანონის მოქმედების უზრუნველყოფისათვის, როგორიც სახსრების დაბრუნებაა. თავისი სპეციფიკიდან გამომდინარე, კრედიტი არ შეიძლება იქნეს გამოყენებული ნებისმიერი დანახარჯების განხორციელებისათვის, რომლებიც მეურნეობის სხვადასხვა უბანზე წარმოიქმნება. მისი მიმართვა შესაძლებელია მხოლოდ ეკონომიკურად მიზანშეწონილ ხარჯებზე, რომლებსაც აქვთ დაბრუნებითი საფუძველი. ამიტომ დაკრედიტების მნიშვნელოვან პრინციპს წარმოადგენს მისი მიზნობრიობა. ეს პრინციპი მოწოდებულია განსაზღვროს კრედიტის გამოყენების საზღვრები.

კრედიტის მეორე კანონს წარმოადგენს საკრედიტო სახსრების დაცულობის კანონი. ის გულისხმობს სასესხო სახსრების სრულ და თავისდროულ დაფარვას. პრაქტიკაში ეს კანონი რომ არ დაირღვეს, დაკრედიტების მექანიზმში უნდა იყოს ჩადებული შესაბამისი პრინციპები. სასესხო სახსრების თავისდროული დაბრუნების მისაღწევად ბანკები იყენებენ ამ დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის სხვადასხვა ფორმას, აქედან ჩნდება აუცილებლობა, გამოიყოს დაკრედიტების პრინციპის სახით კრედიტის უზრუნველყოფის პრინციპი. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ყველა გაცემული კრედიტი როდია დაკავშირებული უშუალოდ მატერიალურ უზრუნველყოფასთან. ამ შემთხვევაში კრედიტის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის მთავარი პირობაა საწარმოს ფინანსური მდგომარეობა, მისი კრედიტუნარიანობა. ამიტომ საწარმოს კრედიტუნარიანობის შეფასებას ბანკების მიერ ექცევა განსაკუთრებული ყურადღება.

დასახელებული პრინციპები: ვადიანობა, მიზნობრიობა, უზრუნველყოფა – სავესებით უწყობენ ხელს კრედიტის კა-

ნონების უზრუნველყოფას და, აქედან გამომდინარე, შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს საბანკო დაკრედიტების პრინციპების სახით. საბანკო დაკრედიტების ყველა პრინციპი ურთიერთშორის მჭიდროდაა დაკავშირებული, ნებისმიერი მათგანის შესრულების დარღვევა არახელსაყრელად აისახება სხვა პრინციპებზე.

ასე, მიზნობრიობის პრინციპის არასწორმა შესრულებამ შეიძლება მიგვიყვანოს კრედიტის გამოყენებამდე არარაციონალური მიმართულებით. ნაკლოვანებები დაკრედიტების უზრუნველყოფის პრინციპის რეალიზაციაში გაართულებენ ვადიანობის პრინციპის შესრულებას.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ მოკლევადიანი და გრძელვადიანი საბანკო დაკრედიტების პრინციპები უნდა იყოს ერთიანი, რამეთუ ისინი ასახავს ერთიანი კრედიტის-საბანკო კრედიტის არსსა და კანონებს, რაც შეეხება მის სახესხვაობებს (მოკლევადიანი, გრძელვადიანი, საბრუნავ საშუალებებში, ძირითად ფონდებში), სპეციფიკა მდგომარეობს კონკრეტული ობიექტისადმი მიმართებით დაკრედიტების მექანიზმის შინაარსის თავისებურებებში, მაგრამ არ ეხება თავად საბანკო დაკრედიტების პრინციპებს, როგორც მის ამოსავალ ელემენტებს.

მოკლევადიანი დაკრედიტების პროცესის ორგანიზება

დაკრედიტება პირობითად რამდენიმე ეტაპად შეიძლება დავეყოთ. ყოველ მათგანზე ზუსტდება სესხის მახასიათებლები, მისი გაცემისა და დაფარვის ხერხები:

- ❖ საკრედიტო განაცხადის განხილვა და კლიენტთან გასაუბრება;

- ❖ კლიენტის კრედიტუნარიანობის შესწავლა;

- ❖ საკრედიტო ხელშეკრულების მომზადება და დადება, კრედიტის გაცემა;

- ❖ სესხის შესაძლო დანაკარგების რეზერვის ფორმირება;

- ❖ ბანკის კონტროლი ხელშეკრულების პირობების შესრულებასა და კრედიტის დაფარვაზე;

- ❖ ბანკის მუშაობა პრობლემურ სესხებთან.

საკრედიტო განაცხადის განხილვა და კლიენტთან გასაუბრება. კლიენტმა, რომელიც მიმართავს ბანკს კრედიტისათვის, უნდა წარადგინოს განაცხადი-შუამდგომლობა (საკრედიტო განაცხადი), რომელშიც მითითებულია:

- ❖ კრედიტის მიზანი, საწარმოს მოკლე დახასიათებითა და კრედიტის გამოყენების შედეგად შესაძლო ეკონომიკური ეფექტი;

- ❖ კრედიტის თანხა;

- ❖ გამოყენების ვადა;

- ❖ განზრახული (საეარაუდო უზრუნველყოფა);

- ❖ საწარმოსათვის მისაღები საპროცენტო განაკვეთი.

ბანკი მოითხოვს, რომ საკრედიტო განაცხადს ერთვოდეს საჭირო დოკუმენტები და ფინანსური ანგარიშები, რომლებიც წარმოადგენს კრედიტზე თხოვნის დასაბუთებას და ხსნის ბანკისთვის მიმართვის მიზეზებს. ეს დოკუმენტები განაცხადის აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია. მათი საგულდაგულო ანალიზი მომდევნო ეტაპებზე ტარდება, მას შემდეგ, რაც ბანკის წარმომადგენელი ჩაატარებს წინასწარ ინტერვიუს განმცხადებელთან და გააკეთებს დასკვნას გარიგების პერსპექტიულობის თაობაზე. იმ თანხმდები დოკუმენტების პაკეტის შემადგენლობაში, რომლებიც წარედგინება ბანკში განაცხადთან ერთად, შედის შემდეგი:

- ❖ კრედიტზე მოთხოვნილების ტექნიკურ-ეკონომიკური დასაბუთება დაგეგმილი ხარჯებისა და პროდუქციის რეალიზაციიდან მოსალოდნელი შემოსულობების გაანგარიშებით;

- ❖ ფინანსური ანგარიში, რომელიც მოიცავს ბალანსსა და მოგება-ზარალის ანგარიშს. ბალანსი უჩვენებს საწარმოს აქტივების, ვალდებულებებისა და კაპიტალის სტრუქ-

ტურას. მოგება-ზარალის ანგარიში იძლევა დაწვრილებით მონაცემებს საწარმოს შემოსავლებისა და ხარჯების შესახებ, წმინდა მოგებისა და მისი განაწილების შესახებ;

❖ ანგარიში საღაროს შემოსულობათა მოძრაობის შესახებ, დაფუძნებული კომპანიის ბალანსის შეპირისპირებაზე ორი თარიღისათვის, რომელიც შესაძლებლობას იძლევა, განისაზღვროს სხვადასხვა მუხლის ცვლილება და ფონდების მოძრაობა. ანგარიში რესურსების გამოყენების, ფონდების გამოთავისუფლების დროისა და საღაროს შემოსულობათა დეფიციტის წარმოქმნის სურათს იძლევა;

❖ საშინაო საფინანსო ანგარიშები, რომლებიც უფრო დეტალურად ახასიათებენ კომპანიის ფინანსურ მდგომარეობას, რესურსებზე მისი მოთხოვნილების ცვლილებას წლის განმავლობაში;

❖ საშინაო მმართველობითი ანგარიშები. ბალანსის შეპირისპირება მოითხოვს დიდ დროს. ბანკს შეიძლება დასჭირდეს ოპერატიული აღრიცხვის მონაცემები, რომელსაც მოიცავს ჩანაწერები და ანგარიშები, მომზადებული კომპანიის ხელმძღვანელობისათვის. ეს დოკუმენტები შეეხება ოპერაციებსა და ინვესტიციებს, დებიტორულ და კრედიტორულ დავალიანებას, გაყიდვათა, მარაგების სიდიდის ცვლილებას;

❖ დაფინანსების პროგნოზი, რომელიც შეიცავს მომავალი შემოსავლების, ხარჯების, პროდუქციის წარმოებაზე დაზარალების, დებიტორული დავალიანების, მარაგების ბრუნვადობის, ნაღდ ფულზე მოთხოვნილების, კაპიტალდაბანდებაების შეფასებას. არსებობს პროგნოზის ორი სახეობა: შეფასებითი ბალანსი და საღაროს ბიუჯეტი. პირველი მოიცავს ბალანსის პროგნოზულ ვარიანტსა და მოგება-ზარალის ანგარიშს მომავალი პერიოდისათვის, მეორე აპროგნოზებს ნაღდი ფულის შემოსავალსა და ხარჯებს.

❖ ბიზნეს-გეგმები. ბევრი საკრედიტო განაცხადი დაკავშირებულია დაწყებების საწარმოების დაფინანსებასთან, რომ-

ლებსაც ჯერ არა აქვთ ფინანსური ანგარიშები და სხვა დოკუმენტაცია. ამ შემთხვევაში წარმოდგენილი იქნება დაწვრილებითი ბიზნეს-გეგმა, რომელიც უნდა შეიცავდეს მონაცემებს პროექტის მიზნების, ოპერაციათა წარმოების მეთოდების შესახებ;

❖ დოკუმენტები, რომლებიც ადასტურებს საკუთრების უფლებას ქონებაზე, უძრავ ქონებაზე, დამოწმებული ნოტარიულად;

❖ ვალდებულებები კრედიტის თავისდროული დაბრუნების უზრუნველყოფის მიხედვით (გარანტიები, თავდებობები, სადაზღვევო პოლისები, ფასიანი ქაღალდები);

❖ კლიენტი-მსესხებლებისთვის, რომლებსაც აქვთ ანგარიშსწორების ანგარიშები სხვა ბანკებში, ზემოთ ჩამოთვლთან ერთად, აუცილებელია წარმოადგინონ დამოწმებული წესდება, მოწმობა რეგისტრაციის შესახებ, სადამფუძნებლო ხელშეკრულება, დამფუძნებელთა კრების ოქმი, ბარათები ანგარიშების განმკარგულებელთა ხელმოწერების ნიმუშებითა და ბეჭდის ტვიფრით.

განაცხადი კრედიტის მიღებაზე შემოდის შესაბამის საკრედიტო მუშაკთან და ერთი-ორი დღის განმავლობაში უნდა იქნეს მის მიერ განხილული მისი მიღების თაობაზე. განაცხადის განხილვის პროცედურა განსხვავებულია მუდმივი და ახალი კლიენტებისათვის, კლიენტებისათვის, რომლებიც სარგებლობენ ბანკის ნდობით, ან-არა, სამეურნეო საქმიანობის გამოცდილების მქონეთათვის და ახალი, დამწყები ორგანიზაციებისათვის. პოტენციური მსესხებლების მიკუთვნება ამა თუ იმ ჯგუფისათვის დამოკიდებულია კლიენტის შესახებ არსებულ ინფორმაციაზე, ბანკის ობიექტურ და გონივრულ სიფრთხილეზე კლიენტის შერჩევაში. კრედიტის გაცემა შემოწმების გარეშე არ დაიშვება მიუხედავად სამეურნეო ორგანოების მნიშვნელობისა, თანამდებობრივი პირების უფლებამოსილებისა, ინტერესებისა და მოსალოდნელი ეფექტისა (შემოსავლისა).

რადგანაც ბანკი ძირითადად ოპერირებს ნასესხები კაპიტალებით, რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილიც შეიძლება მოთხოვნილ იქნეს მფლობელთა (მეანაბრეთა) მიერ ხანმოკლე ვადებში, ამიტომ განიხილავს რა განაცხადს კრედიტის მიღებაზე, ბანკმა უნდა გაითვალისწინოს მეანაბრეთა წინაშე ვალდებულებათა დაფარვის პერსპექტივა. ამიტომ, სანამ კრედიტს გასცემდეს, აუცილებელია შეფასდეს მასთან დაკავშირებული რისკი და პირველ რიგში-სესხის დაუფარაობის ალბათობა. ვალის ძირითადი თანხის დაცულობა ასეთია ერთ-ერთი მთავარი პრინციპი, რომელიც ყოველთვის უნდა იქნეს დაცული ბანკის მიერ საკრედიტო ოპერაციათა განხორციელებისას.

თუ წინასწარი გამოკვლევისას ბანკი ვერ მიიღებს დამაკმაყოფილებელ პასუხს ძირითად საკითხებზე, დაკავშირებულზე სესხის გაცემასთან, განაცხადი უყოყმანოდ უარყოფილ უნდა იქნეს. ამასთან, აუცილებელია აეუხსნათ განმცხადებელს მიზეზები, რომელთა გამოც კრედიტი არ შეიძლება იქნეს გაცემული. ვერც სოლიდური უზრუნველყოფის არსებობა, ვერც რაიმე სხვა დადებითი ფაქტორი ვერ შეძლებენ კრიზისული სიტუაციის აცილებას, თუ სესხი თავის საფუძველში არ წარმოადგენს დასაბუთებულს.

ხშირად ექსპერტები უგულვებელყოფენ საკრედიტო განაცხადის ბევრი ფაქტორის ანალიზს, ამახვილებენ რა ყურადღებას კრედიტის უზრუნველყოფაზე. უეჭველია, გირაოს ან რაიმე სხვა უზრუნველყოფის არსებობა მნიშვნელოვნად ამცირებს კრედიტის რისკს და ამარტივებს დაკრედიტების თაობაზე გადაწყვეტილების მიღების პროცედურას, მაგრამ განაცხადის ანალიზის შემოფარგვლა მხოლოდ უზრუნველყოფის არსებობით არასწორია.

ამასთან, აუცილებელია მხედველობაში გექონდეს, რომ კრედიტზე განაცხადთაგან ცოტა თუა ყოველმხრივ უნაკლო. ბანკის ხელმძღვანელობისა და რიგითი მუშაკების პროფესიული მომზადება იმაში მდგომარეობს, რომ განზრახუ-

ლი გარიგების ძლიერ და სუსტ მხარეებს მიეცეს აწონილ-დაწონილი შეფასება და მიღებულ იქნეს დასაბუთებული რისკი, რომელიც ამა თუ იმ ზომით თან ახლავს ყოველ კონკრეტულ ოპერაციას.

განაცხადის განხილვის შემდეგ და მსესხებელთან მოლაპარაკების წარმართვამდე, ბანკის პასუხისმგებელი მუშაკი წინასწარ ეცნობა მისთვის წარდგენილ საცნობო, იურიდიულ და ფინანსურ დოკუმენტებს, რომლებიც ადასტურებს და ახასიათებს:

- ❖ იურიდიულ სტატუსს და ხელმძღვანელი ორგანოების უფლებამოსილებას;
- ❖ კლიენტის ფინანსურ მდგომარეობას;
- ❖ სესხის მიზანს და დანიშნულებას, მისი შესრულების რეალურობას;
- ❖ დაფარვის წყაროებს;
- ❖ გარანტირების ხერხებს;
- ❖ სხვა კრედიტორების წინაშე ვალდების არსებობას.

გასაუბრება მსესხებელს შესაძლებლობას აძლევს პირადად დაასაბუთოს კრედიტის აუცილებლობა, ხოლო ბანკის მუშაკს – შეაფასოს მის განზრახვათა ხასიათი და გულწრფელობა. გასაუბრებისას არა მარტო უნდა გაირკვეს ძირითადი საკითხები სესხის თაობაზე (კლიენტისა და მისი კომპანიის შესახებ კრედიტზე თხოვნის თაობაზე, კრედიტის დაფარვის, სესხის უზრუნველყოფის, კლიენტის სხვა ბანკთან კავშირების შესახებ და ა.შ.), არამედ, აგრეთვე შეფასდეს კლიენტის პიროვნება, გამახვილდეს ყურადღება ისეთ თვისებებზე, როგორიცაა: წესიერება, პატიოსნება, პროფესიული უნარი. თუ კლიენტი საკმარისად დამაჯერებელი არ არის მიზნისა და მისი მიღწევის რეალურობის მითითებაში ან იბადება ეჭვები მის წესიერებასა და ხელშეკრულების პირობების შესრულებაში, ეს გარემოებები უნდა იქნეს გათვალისწინებული, როგორც ძლიერი ნეგატიური ფაქტორი საკრედიტო განაცხადის განხილვისას.

განიხილავს რა საკრედიტო განაცხადს არსებითად, ბანკმა შეიძლება უარი თქვას კრედიტის გაცემაზე შემდეგ მიზეზთა გამო:

- ❖ თუ მიზნები და მისი მიღწევის საშუალებები, მითითებული საკრედიტო განაცხადში, არ შეეფერება, განსხვავდება საკრედიტო პოლიტიკის ძირითადი პრინციპებისაგან;

- ❖ თუ მსესხებელი-მესაკუთრის წილი მისი საწარმოს საერთო კაპიტალში უმნიშვნელოა;

- ❖ თუ არ არსებობს დარწმუნებულობა კრედიტის გაცემის მიზანშეწონილობაში;

- ❖ თუ არსებობს ეჭვები იმ პიროვნებათა შესახებ, რომლებიც საკრედიტო გარიგებაში მონაწილეობენ.

ამ შემთხვევაში განაცხადი ჩაეკერება ცალკე საქმეში განაცხადების მიხედვით, რომლებმაც ვერ მიიღეს მოწონება. საბანკო საქმის წარმოება და საქმიანი ეთიკა მოითხოვს თავაზიან, არგუმენტირებულ უარს, ხოლო თუ ბანკი საკრედიტო განაცხადის განხილვისა და წინასწარი ინტერვიუს შედეგების მიხედვით გადაწყვეტს, გააგრძელოს მუშაობა კლიენტთან, მაშინ დგება შემდეგი ეტაპი-მსესხებლის კრედიტუნარიანობის განსაზღვრის ეტაპი.

მსესხებლის კრედიტუნარიანობის ანალიზი. კრედიტის ინიცირება და კრედიტუნარიანობის ანალიზი უნდა იყოს მიმართული, რომ გადაწყვეტილება დაკრედიტებაზე მიღებულ იქნეს საკრედიტო პოლიტიკასთან შესაბამისობაში და, აქედან გამომდინარე, დაკრედიტების განსაზღვრული სტანდარტების შესაბამისად. ანალიზის პროცესი უნდა ჩაჯდეს საკრედიტო წინადადების შემოწმების საერთო პროცესში, რომელიც იწყება მსესხებლის შესახებ ინფორმაციის შეგროვებით. პოტენციური მსესხებლის შეფასება არ დაიფიქრება მხოლოდ ფინანსურ ანალიზამდე. მხოლოდ მას შემდეგ რაც შეგროვდება ინფორმაცია საკრედიტო ორგანიზაციებთან მსესხებლის ადრინდელი ურთიერთობის ისტორიის, საწარმოს ხელმძღვანელების და, შეძლებისდაგვარად, პირველ-

დაწყებითი ინფორმაცია მართვის ხარისხის შესახებ, შეფასდება მსესხებლის დარგის თავისებურებები და პერსპექტივები, აქტუალური ხდება ფინანსური ანალიზის ჩატარება. ზემოთხაზოვნილი პროცედურებს არ შეუძლიათ შეცვალონ ფინანსური ანალიზის ფუნქცია საწარმოს კრედიტუნარიანობის შეფასებისას, მაგრამ ფინანსურ ანალიზსაც არ შეუძლია მათი არარსებობის კომპენსირება.

საკრედიტო რისკის ანალიზი ფოკუსირებულ უნდა იქნეს კრედიტუნარიანობის ოთხ ასპექტზე. მათ შორის გამოყოფენ შემდეგს:

- ❖ დარგობრივი ასპექტი. ასახავს დარგის განვითარების პროცესებს და პოზიციას, რომელიც კომპანიას უჭირავს დარგში. ამ ასპექტში სუსტ პოზიციებს შეუძლია მნიშვნელოვნად შეამციროს კრედიტის დაფარვის უნარი.

- ❖ ფინანსური ასპექტი. განსაზღვრავს მსესხებლის უნარს, მიიღოს საკმარისი ფულადი სახსრები, რომლებიც წარმოადგენს კრედიტის დაფარვის ძირითად წყაროს, ან შესაძლებლობას, აუცილებლობის შემთხვევაში მიმართოს არსებული უზრუნველყოფის რეალიზაციას, მაგ. ძირითადი საშუალებების, სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობების, სამ ძირითად კომპონენტს წარმოადგენს: რენტაბელობა, ლიკვიდობა (მომგებიანობა) და ფინანსური ბერკეტი (ნასესხები და საკუთარი საშუალებების თანაფარდობა).

- ❖ მმართველობითი ასპექტი. მართვის ხარისხი განისაზღვრება საწარმოს ხელმძღვანელთა ერთსულოვნებითა და კომპეტენტურობით, მათ მიერ კოლექტივის ხელმძღვანელობის ეფექტიანობით. მენეჯმენტის ნაკლოვანებებს შეუძლიათ შეუქმნან სირთულეები არა მარტო კრედიტის დაფარვას, არამედ, უზრუნველყოფის რეალიზაციას.

- ❖ კრედიტის უზრუნველყოფის ხარისხის ასპექტი. განსაზღვრავს ბანკის მხრივ გირაოს საგნის კონტროლის დონეს და შესაძლებლობას, მიიღონ უზრუნველყოფის რეალური ღირებულება მისი ლიკვიდაციისას.

ყველაზე მეტად შეესაბამება კრედიტუნარიანობის ანალიზის მიზნებს – რამდენად შესწავს მსესხებელს უნარი, შეასრულოს ბანკის წინაშე თავისი ვალდებულებები საკრედიტო ხელშეკრულების პირობების შესაბამისად. ბალანსის ლიკვიდობის ანალიზისას გამოიანგარიშება ორი ძირითადი კოეფიციენტი:

❖ მიმდინარე ლიკვიდობის კოეფიციენტი (საბრუნავი საშუალებები/მოკლევადიანი ვალდებულებები); ის წარმოადგენს მაჩვენებელს, რომელიც ახასიათებს საწარმოს პრინციპულ უნარს, დაფაროს მოკლევადიანი დავალიანება;

❖ სასწრაფო ლიკვიდობის კოეფიციენტი (საბრუნავი საშუალებები სასაქონლო-მატერიალურ ფასეულობათა მარაგების გამოკლებით/მოკლევადიანი ვალდებულებები). აღნიშნული მაჩვენებელი იძენს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას საბაზრო პირობებში. მისი არასახარბიელო მდგომარეობისას საწარმო იმყოფება ტექნიკური გადახდისუუნარობის მუქარის ქვეშ.

❖ ფინანსური სტრუქტურის – ახსნავს თანაფარდობას საწარმოს სახსრების განსხვავებულ წყაროებსა და მათი გამოყენების მიმართულებებს შორის და, პირველ რიგში, გვიჩვენებს, როგორ შეესაბამება მსესხებლის მიერ კრედიტორებისაგან მიღებული დაფინანსება მისი მესაკუთრეების დაბანდებას.

❖ რენტაბელობა-მომგებიანობის ანალიზისას გაითვალისწინება, როგორც მთლიანი მოგება, ასევე, წმინდა მოგება. ამასთან, ძირითადი ყურადღება უნდა მიექცეს ძირითადი საქმიანობიდან შემოსავლების თანაფარდობას შემოსავლების სხვა მუხლებთან, რათა განესაზღვროთ, გენერირდება თუ არა მოგება კომპანიის ძირითადი საქმიანობიდან, თუ მისი რეალური სამეურნეო საქმიანობის სავალი საკმაოდ არეულ-დარეულია.

ლიკვიდურობის ანალიზი წარმოადგენს მსესხებლის ანალიზის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან ნაწილს, რამეთუ ის

ყველაზე მეტად შეესაბამება კრედიტუნარიანობის ანალიზის მიზნებს – რამდენად შესწავს მსესხებელს უნარი, შეასრულოს ბანკის წინაშე თავისი ვალდებულებები საკრედიტო ხელშეკრულების პირობების შესაბამისად. ბალანსის ლიკვიდობის ანალიზისას გამოიანგარიშება ორი ძირითადი კოეფიციენტი:

❖ მიმდინარე ლიკვიდობის კოეფიციენტი (საბრუნავი საშუალებები/მოკლევადიანი ვალდებულებები); ის წარმოადგენს მაჩვენებელს, რომელიც ახასიათებს საწარმოს პრინციპულ უნარს, დაფაროს მოკლევადიანი დავალიანება;

❖ სასწრაფო ლიკვიდობის კოეფიციენტი (საბრუნავი საშუალებები სასაქონლო-მატერიალურ ფასეულობათა მარაგების გამოკლებით/მოკლევადიანი ვალდებულებები). აღნიშნული მაჩვენებელი იძენს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას საბაზრო პირობებში. მისი არასახარბიელო მდგომარეობისას საწარმო იმყოფება ტექნიკური გადახდისუუნარობის მუქარის ქვეშ.

❖ რაც უფრო მეტად აღემატება მიმდინარე ლიკვიდობის კოეფიციენტი თანაფარდობას 1:1, მით უკეთესი. მაშინ, როდესაც სასწრაფო ლიკვიდობის კოეფიციენტისათვის სასურველია მნიშვნელობები, რომლებიც მაქსიმალურად უახლოვდება 1:1. თუმცა, ჩვეულებრივ, მოცემული კოეფიციენტი ნაკლებია 1:1. ლიკვიდურობის მაჩვენებელზე არსებით გავლენას ახდენს საწარმოს დარგობრივი მიკუთვნება. ყველაზე უფრო მაღალია ლიკვიდურობა მსესხებლისა სავაჭრო საწარმოების რიცხვიდან, ყველაზე დაბალი-დარგებში ხანგრძლივი საწარმოო ციკლით, მაგ. გემთმშენებლობაში. ლიკვიდობის მხრივ ნაკლებად ხელსაყრელი, სასურველი დარგების დასაფინანსებლად გამოყენებულ უნდა იქნეს განსაკუთრებული საკრედიტო პროდუქტები.

ზემოთ აღნიშნულ კოეფიციენტებთან ერთად საწარმოს ლიკვიდობას ახასიათებს ისეთი მაჩვენებელი, როგორიცაა წმინდა (საკუთარი) საბრუნავი კაპიტალი-სხვაობა მიმდი-

ნარე აქტივებსა და მიმდინარე პასივებს შორის. უარყოფითი წმინდა საბრუნავი კაპიტალი ნიშნავს, რომ საწარმოს საბრუნავი საშუალებები ფინანსდება მისი კონტრაგენტების სახსრების ხარჯზე. საწარმო თითქოსდა „გადაქანავს“ თავისი მიმწოდებლებისა და სხვა კონტრაგენტების საბრუნავი კაპიტალის ნაწილს. ამასთან, ერთი მხრივ, იზრდება საკუთარი კაპიტალის რენტაბელობა, მაგრამ მეორე მხრივ, აღნიშნული ფაქტორი სერიოზულად ართულებს ლიკვიდობის მართვის პრობლემას.

მაგრამ ბალანსის ლიკვიდობის შეფასების უდავო მნიშვნელობასთან ერთად, საწარმოს უნარს, დაფაროს მოკლევადიანი დავალიანება, უფრო ზუსტად ახასიათებს ფულადი სახსრების მოძრაობის ქვემოგანხილული ანალიზი.

ძირითადი საქმიანობის ეფექტიანობის მაჩვენებლები უპირველეს ყოვლისა საინტერესოა საწარმოს ხელმძღვანელებისა და მესაკუთრეებისათვის. მაგრამ ის მნიშვნელოვანია ბანკისთვისაც, რამეთუ საშუალებას იძლევა განსაზღვრული დონით შეფასდეს მენეჯმენტის ხარისხი და მსესხებლის უნარი, გადაიხადოს კრედიტზე პროცენტები.

❖ ფონდუკუგების მაჩვენებელი (საერთო შემოსავალი-ამონაგები/აქტივები) წარმოადგენს ექსტენსიურ მაჩვენებელს, რომელიც ახასიათებს საწარმოს აქტივების გამოყენების მასშტაბს – რამდენი ლარის პროდუქციას იღებს მსესხებელი თავისი ძირითადი და საბრუნავი ფონდების ერთი ლარიდან.

❖ გაყიდვების რენტაბელობის მაჩვენებელი (მოგება/საერთო შემოსავალი-ამონაგები) აჩვენებს ბაზარზე მუშაობის ეფექტიანობას – რამდენია მოგების ხვედრითი წონა მსესხებლის პროდუქციის ერთ ლარში;

❖ აქტივების რენტაბელობის მაჩვენებელი (მოგება/აქტივები) წარმოადგენს წარმოებულს პირველი ორი მაჩვენებელიდან და გვიჩვენებს, რამდენ მოგებას იღებს მსესხებელი თავისი აქტივებიდან;

❖ ისეთი მაჩვენებელი, როგორცაა საკუთარი კაპიტალის რენტაბელობა (მოგება/საკუთარი კაპიტალი) წარმოადგენს წამყვანს საწარმოს მფლობელებისათვის, ნაკლებ მნიშვნელოვანია კრედიტორისათვის, მაგრამ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას საკრედიტო ანალიზისას იძენს დაფარვის კოეფიციენტი-თანაფარდობა მსესხებლის საერთო მოგებასა და საპროცენტო გადასახდელებს შორის.

ფინანსური სტრუქტურის შეფასების წამყვანი კოეფიციენტი არის ფინანსური ბერკეტი-თანაფარდობა ნასესხებ და საკუთარ სახსრებს შორის. რაც უფრო დაბალია ეს კოეფიციენტი, მით უკეთესია, რაც უფრო მეტი საკუთარი სახსრები აქვს კომპანიას, მით უფრო იოლი იქნება მისთვის, შეეწინააღმდეგოს ფინანსურ სიძნელებებს. თუ კოეფიციენტი მეტია, ვიდრე 2:1, ის უდავოდ მიუღებელია ბანკისთვის, თუმცა, ჩვეულებრივ, კიდევ უფრო მკაცრი კრიტერიუმები გამოიყენება. ჯერ ერთი, დიდი ფინანსური ბერკეტი გვიჩვენებს, რომ მესაკუთრეები მცირე დოზით, უმნიშვნელოდ ამყარებენ და უზრუნველყოფენ კრედიტორების დაბანდებას საკუთარი ინვესტიციებით, მეორე, რაც უფრო დიდია ფინანსური ბერკეტი, მით უფრო სუსტია მსესხებელი მისი ბიზნესის ეფექტიანობის მოულოდნელი რყევების მიმართ და ფინანსური ბაზრის პირობების მოულოდნელი ცვლილებების მიმართ.

თავისთავად, კოეფიციენტები, გამოთვლილი მხოლოდ ერთი საანგარიშგებო პერიოდისათვის, ნიშნავს ცოტას, მაგრამ აღებული სისტემაში რამდენიმე პერიოდისათვის – რამდენიმე კვარტალი და რამდენიმე წელი ისინი ხდება ანალიზის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი და გვეხმარება განვსაზღვროთ ტენდენციები-კოეფიციენტების ანალიზისას ანალიტიკოსმა უნდა დაუსვას თავს ტრადიციული კითხვა: რატომ აქვს ადგილი მაჩვენებლების მსგავს დონესა და დინამიკას და რით არის განპირობებული მათი სხვა მაჩვენებლებთან შედარებითი ანალიზის შედეგები? განსაკუთრებული მნიშვნელობა კოეფიციენტების ანალიზისას აქვს შედა-

რებას სხვა საწარმოებთან და დარგებთან და, რაც მთავარია, საწარმოს საქმიანობის მექანიზმებისა და ეკონომიკის ფუნქციონირების კანონზომიერებების გაგებას.

ფულადი სახსრების მოძრაობის ანალიზი. შესაძლოა, ფულადი სახსრების მოძრაობის ანალიზი წარმოადგენდეს ყველაზე მნიშვნელოვანს საკრედიტო ანალიზისათვის, რამეთუ ფულადი სახსრების მოძრაობა წარმოადგენს კრედიტის დაფარვის უშუალო წყაროს. თუ არ არსებობს თავად წყარო კრედიტის ძირითადი თანხის დასაფარავად და პროცენტების გადასახდელად, მაშინ კრედიტი არ უნდა გაიცეს.

ფულადი სახსრების მოძრაობის ანალიზი წარმოებს მიმდინარე მდგომარეობის, განვლილი პერიოდების და ფულადი სახსრების მოძრაობის პროგნოზის კუთხით. ანალიტიკოსი ამზადებს ფულადი სახსრების მოძრაობის პროგნოზსა და ანალიზს საწარმოს უნარის შესაფასებლად-შეასრულოს თავისი ვალდებულებები საკრედიტო ხელშეკრულების მიხედვით. ჩვეულებრივ, ანალიტიკოსები მუშაობენ ფულადი სახსრების მოძრაობის რამდენიმე პროგნოზზე, იყენებენ რა განსხვავებულ სცენარებს, დაფუძნებულს განსაზღვრულ პიპოთეზებზე. მაგალითად, სცენარი, რომელიც შეესაბამება გაყიდვების უდიდეს მოცულობას ან გაყიდვების შესაძლო უმცირეს მნიშვნელობას. რამოდენიმე პროგნოზით მუშაობა ატარებს მგრძნობიარობის ანალიზის სახელწოდებას. ანალიტიკოსის უმნიშვნელოვანესი ამოცანა მდგომარეობს საწარმოს უნარის განსაზღვრაში-დაფაროს კრედიტი, თუ დადგა ყველაზე ცუდი შემთხვევა.

მას შემდეგ, რაც ანალიზისათვის წარმოდგენილია ფინანსური ანგარიშები, რომლებიც შეესაბამება თანამედროვე სტანდარტებს, აუცილებელია შესწავლილ იქნეს ფულადი სახსრების მოძრაობა არა მარტო მოგება-ზარალის ანგარიშთან შეპირისპირებით, არამედ-ბალანსთანაც, ფულადი სახსრების რეალური მოძრაობის კუთხით. პირველ რიგში, ანალიტიკოსი განიხილავს ფულადი სახსრების მოძრაობას

განვლილ პერიოდებში (რეტროსპექტული მონაცემების ანალიზი).

არსებობს განვლილ პერიოდებში ფულადი სახსრების მოძრაობის გაანგარიშების ორი ძირითადი მეთოდი: პირდაპირი და არაპირდაპირი. პირდაპირი მეთოდი ითვლება უფრო ზუსტად, ვინაიდან გამომდინარეობს წმინდა შემოსავლიდან (წმინდა ამონაგებიდან) და გადის ბალანსისა და მოგება-ზარალის ანგარიშის ყველა მუხლს. გაანგარიშების ალგორითმი არაპირდაპირი მეთოდისას იწყება მხოლოდ წმინდა მოგებიდან და ითვლება ნაკლებად ზუსტად.

ბანკების მიერ გამოიყენება ფულადი სახსრების მოძრაობის ანალიზის შემდეგი ძირითადი კოეფიციენტები: მსესხებლის საერთო დავალიანება/ფულადი სახსრების ბალანსთან; დავალიანება, რომელიც იფარება მიმდინარე პერიოდში/ფულადი სახსრების ბალანსთან; სამეურნეო საქმიანობიდან შემოსული (გასული) თანხა/პროცენტებთან, რომლებიც გადაიხდება.

პირდაპირი მეთოდის გამოყენების დროს ძირითადი ყურადღება უნდა დაეთმოს ფულადი სახსრების შემოღინებას (გასვლას) მსესხებლის სამეურნეო საქმიანობიდან. სწორედ ეს მუხლი წარმოადგენს ბანკის სესხის დაფარვის კონტროლირებად წყაროს.

არსებობს ორი მიზეზი, რომელთა გამოც აღნიშნული მაჩვენებელი შეიძლება იყოს უარყოფითი:

❖ გაყიდვების უარყოფითი რენტაბელობა (ბაზარზე საწარმოს სუსტი პოზიციის ან პროდუქციის წარმოებასა და რეალიზაციაზე მაღალი დანახარჯების გამო);

❖ საწარმოს საბრუნავი კაპიტალის მოძრაობაში შეყოვნება (პირველ რიგში, დებიტორული დავალიანების გადახდასა და საწარმოო მარაგების შექმნაში).

რომელ ზემოთხსენებულ მიზეზს აქვს რეალურად ადგილი, განისაზღვრება დამატებითი ინფორმაციის მოზიდვით. მოგება-ზარალის (ფინანსური შედეგების) ანგარიში მოი-

ცავს ინფორმაციას გაყიდვათა რენტაბელობის ანალიზისათვის, ხოლო საბაღანსო ინფორმაციის მოზიდვით შეიძლება საბრუნავე კაპიტალისა და მისი ცალკეული შემადგენლების ბრუნვადობის მაჩვენებლების გაანგარიშება, კაპიტალის ბრუნვადობის სიტუაციას განსაკუთრებით ამწვევებს არაგადახდების კრიზისი, რომელიც მკვეთრად ამცირებს ბანკისათვის მისაღები საკრედიტო რისკის მქონე მსესხებლების რიცხვს.

დროის რიგი განვლილი პერიოდებისათვის ფულადი სახსრების მოძრაობის საერთო ბალანსის რეტროსპექტული მონაცემების ანალიზისას უნდა განისაზღვროს, რის ხარჯზე კომპენსირდება სახსრების გადინება: სამეურნეო საქმიანობიდან სახსრების მოდინების ხარჯზე, კონტრაგენტებისაგან ან საკრედიტო ორგანიზაციებისაგან სესხების ხარჯზე, მესაკუთრეების დაბანდებების, აქციების ახალი ემისიის თუ აქტივების ნაწილის რეალიზაციის ხარჯზე?

ფინანსური ანალიზის ტრადიციულ მეთოდებთან ერთად ბანკის განკარგულებაშია კრედიტუნარიანობის მსესხებლის ანგარიშსწორების (მიმდინარე) ანგარიშის შესახებ ინფორმაციის საფუძველზე ანალიზის დამატებითი მეთოდი. ამ ინფორმაციიდან შესაძლებელია მონაცემების მიღება შემდეგი ორი მაჩვენებლის თაობაზე:

- ❖ სადებეტო და საკრედიტო ბრუნვა ანგარიშებზე;
- ❖ ნაშთი ანგარიშებზე.

ინფორმაციის მითითებული წყაროს უპირატესობაა მისი მაღალი უტყუარობა, ხოლო ნაკლი – ანალიზის სირთულე და მისი შედეგების არაერთმნიშვნელოვნება.

საკრედიტო ხელშეკრულების მომზადება და დადება.

კრედიტის გაცემის მიზანშეწონილობის თაობაზე გადაწყვეტილება მიიღება ან უფლებამოსილი თანამდებობრივი პირის მიერ ან ბანკის შესაბამისი მმართველობითი ორგანოს მიერ. საკრედიტო სამუშაოს რაციონალური ორგანიზაციისათვის გამგეობის გადაწყვეტილებით განისაზღვრე-

ბა საკრედიტო განყოფილების უფროსის, კრედიტების მიხედვით გამგეობის თავმჯდომარის მოადგილის უფლებამოსილებები. დგინდება მაქსიმალური თანხები, რომელთა ფარგლებშიც შეიძლება გაიცეს სესხები. ზოგიერთ ბანკში საკრედიტო ოფიცერი მხოლოდ შეიმუშავებს სესხის პირობებს და ამზადებს ყველა მასალას, ხოლო დამტკიცების უფლება ეკუთვნის უმაღლეს ადმინისტრაციას და საკრედიტო კომიტეტს, რომელიც შედგება დირექტორებისა და გამომცდილი საკრედიტო მუშაკებისაგან. სხვა ბანკებში საკრედიტო ოფიცერს შეუძლია, მიიღოს გადაწყვეტილება ყველა საკრედიტო განაცხადის მიხედვით, რომლებსაც ის ამზადებს, საკრედიტო კომიტეტზე შემდგომი დამტკიცებით. საკრედიტო კომიტეტი – ეს არის სპეციალური ორგანო, უფლებამოსილი განიხილოს ან მიიღოს გადაწყვეტილება იმ საკითხების უმრავლესობის თაობაზე, რომლებიც დაკავშირებულია საკრედიტო პოლიტიკასთან და მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევაში გამოიტანოს ისინი გამგეობის განსახილველად. საკრედიტო კომიტეტის შემადგენლობაში შედიან: გამგეობის, საკრედიტო, იურიდიული, სავალუტო და კომერციული განყოფილებების წარმომადგენლები, აგრეთვე ბანკის მთავარი ბუღალტერი.

დოკუმენტების პაკეტი საკრედიტო კომიტეტის განსახილველად მოიცავს:

- ❖ განაცხადს;
- ❖ საკრედიტო ექსპერტის დასკვნას;
- ❖ მსესხებლის საანკეტო ფურცელს;
- ❖ უსაფრთხოების სამსახურის დასკვნას;
- ❖ იურიდიული სამსახურის დასკვნას.

აუცილებლობის შემთხვევაში, დოკუმენტების პაკეტი შეიძლება შეივსოს სხვა დოკუმენტებით, რომლებსაც აქვთ არსებითი მნიშვნელობა. საკრედიტო კომიტეტის გადაწყვეტილება კლიენტისათვის კრედიტის გაცემის თაობაზე ფორმდება შეთანხმების ოქმით, რომელიც კონფიდენციალურ დო-

კუმენტს წარმოადგენს.

საკრედიტო კომიტეტის მიერ კრედიტის გაცემაზე უარის თაობაზე გადაწყვეტილების მიღების შემთხვევაში საკრედიტო ექსპერტი:

- ❖ აცნობებს კლიენტს, უზაგნის რა მას მოტივირებულ უარს საკრედიტო ქვეგანაყოფის ხელმძღვანელის ხელმოწერით;

- ❖ აკეთებს აღნიშვნას კრედიტის გაცემაზე უარის შესახებ განაცხადების რეგისტრაციის წიგნში;

- ❖ აბრუნებს კლიენტის თხოვნით მის მიერ კრედიტის მისაღებად საკითხის განხილვისათვის წარმოდგენილ დოკუმენტებს, ტოვებს რა საკრედიტო საქმეში ამ დოკუმენტების ასლებს;

- ❖ ათავსებს კრედიტების გაცემაზე უარების საქმეში: საკრედიტო განაცხადს, დოკუმენტების პაკეტს, პირველადი გასაუბრების ოქმს, კლიენტისათვის უარის წერილის ასლს, საკრედიტო ექსპერტის დასკვნას, უსაფრთხოების სამსახურის დასკვნას, იურიდიული სამსახურის დასკვნას, საკრედიტო კომიტეტის შეთანხმების ოქმს, სამსახურებრივ ბარათს ზემდგომი საკრედიტო კომიტეტის მიერ მიღებული გადაწყვეტილების შესახებ.

მას შემდეგ, რაც მიღებულია თანხმობა სესხის გაცემაზე, ბანკი შეუდგება საკრედიტო ხელშეკრულების შემუშავებას. ამ ეტაპს ეწოდება სესხის სტრუქტურირება. სტრუქტურირების პროცესში ბანკი განსაზღვრავს სესხის ძირითად მახასიათებლებს: კრედიტის სახეობას, თანხას, ვადას, დაფარვის ხერხს, უზრუნველყოფას, კრედიტის ფასს, სხვა პირობებს.

კრედიტის მიზანი. პირველი საკითხი, რომელიც აინტერესებს ბანკს-მიზანი, რომლისთვისაც აიღება სესხი. კრედიტის მიზანი წარმოადგენს რისკის ხარისხის მნიშვნელოვან ინდიკატორს. ბანკი თავს არიდებს სესხის გაცემას სპეკულაციური ოპერაციებისათვის, რამეთუ დაფარვა დამოკიდებულია საექსპო და ზოგჯერ კანონით აკრძალული გარი-

გებების შედეგებზე და, აქედან გამომდინარე, ატარებს მაღალ რისკს. აძლევს რა კრედიტს აქციონერულ კომპანიას, ბანკი უნდა დარწმუნდეს, რომ კრედიტი აიღება იმ მიზნების შესასრულებლად, რომლებიც გათვალისწინებულია ფირმის წესდებით. მიზანი განსაზღვრავს კრედიტის ფორმასაც.

კრედიტის თანხა. ბანკმა უნდა შეამოწმოს განაცხადის დასაბუთებულობა კრედიტის თანხასთან მიმართებით. მნიშვნელოვანია, თავიდანვე სწორად განისაზღვროს კრედიტის საჭირო თანხა, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში ბანკი აუცილებლად შეაწყდება კრედიტის გაზრდის შესახებ თხოვნას კრიზისული სიტუაციის დადგომისას. საფრთხეს წარმოადგენს, რომ ბანკი აღმოჩნდება არასასიამოვნო ალტერნატივის წინაშე: გასცეს დამატებითი კრედიტი, თუ დაკარგოს ის ფული, რომელიც უკვე გაიცა მსესხებელზე. ამიტომ ბანკმა, მიიღებს რა კლიენტის გაანგარიშებებს, თვითონ უნდა შეაფასოს კრედიტის აუცილებელი თანხა და შეიტანოს კორექტივები.

პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ კრედიტზე განაცხადის საფუძველად მსესხებელი იღებს გაანგარიშებების ყველაზე ოპტიმალურ ვარიანტს და ამცირებს კრედიტის თანხას, ფიქრობს რა, რომ მისი მიღება ბანკიდან უფრო იოლი იქნება. ხანდახან, პირიქით, მსესხებელი სთხოვს ბანკს გაზრდილ თანხას იმ ვარაუდით, რომ თუ მისი თხოვნა არ იქნება დაკმაყოფილებული, ის შემდგომ შეამცირებს განაცხადის თანხას.

კრედიტის დაფარვა. კრედიტის გაცემისას მკაფიოდ უნდა იქნეს განსაზღვრული მისი დაფარვის წყარო. არსებობს ორი ძირითადი წყარო: შემოსავლის შემოსევის ხარჯზე ან აქტივების გაყიდვიდან. ბანკმა უნდა შეამოწმოს, შეესაბამება თუ არა კლიენტის მიერ შემოთავაზებული პირობები მის რეალურ შესაძლებლობებს. საწარმოს კრედიტუნარიანობა, პირველ რიგში, დამოკიდებულია მოგების მიღების სიდიდესა და რეგულარულობაზე. რაც შეეხება აქტივების რეალიზაციას (უძრავი ქონება, ფასიანი ქაღალდები), რო-

გორც სესხის დაფარვის მეთოდს, ძირითადი საფრთხე ის არის, რომ ამონაგები მათი გაყიდვიდან შეიძლება იყოს გაცილებით მცირე, ვიდრე სესხის დასაფარავად არის აუცილებელი. ბანკმა ყოველთვის უნდა გაითვალისწინოს შესაძლო შეცდომები და აიღოს კლიენტისაგან ვალდებულება სესხის აუნაზღაურებელი ნაწილის დაფარვისა საკუთარი სახსრების ხარჯზე.

სესხის ვადა, რაც უფრო ხანგრძლივია სესხის ვადა, მით მეტია რისკი, მით მეტია ალბათობა იმისა, რომ აღმოცენდება გაუთვალისწინებელი სირთულეები და კლიენტი ვერ შეძლებს სესხის დაფარვას ხელშეკრულების შესაბამისად.

უზრუნველყოფა, საკრედიტო გარიგების მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოადგენს ის, თუ როგორი აქტივების დაგირავებას შეძლებს მსესხებელი უზრუნველყოფის სახით, ვინ არის უზრუნველყოფის პატრონი, უზრუნველყოფის ადგილმდებარეობა, დანახარჯები შენახვაზე, როგორაა შეფასებული ქონება, შემოთავაზებული უზრუნველყოფის სახით, გადაწყვეტილება-გაიცეს სესხი ყოველთვის უნდა ეფუძნებოდეს თავად დასაფინანსებელი პროექტის ღირსებებს და არა უზრუნველყოფის მიმზიდველობას. უზრუნველყოფის გარეშე კრედიტი მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება გაიცეს, როცა მსესხებელი მაღალსაიმედოა.

საპროცენტო განაკვეთი, განაკვეთი განისაზღვრება მოლაპარაკეთა პროცესში და ყალიბდება სასესხო კაპიტალის ბაზარზე კრედიტზე მოთხოვნისა და მისი მიწოდების გაფლენით. განაკვეთი ვარირებს აგრეთვე იმ რისკზე დამოკიდებულებით, რომელიც ახლავს მოცემულ სესხს, მის სიდიდეზე, დაფარვის ვადაზე, მსესხებლის სადემოზიტო ანგარიშის მდგომარეობასა და უზრუნველყოფაზე დამოკიდებულებით. გარდა ამისა, განაკვეთებზე გავლენას ახდენს ჩვეულები და ტრადიციები, ბანკებს შორის კონკურენცია, კანონით დადგენილი საპროცენტო განაკვეთის მაქსიმალური სიდიდე, აგრეთვე, ბანკირებისა და მსესხებლების მიერ სამეურ-

ნეო განვითარების პერსპექტივებისა და რიგი სხვა მრმენტების შეფასება. საპროცენტო განაკვეთი კრედიტით სარგებლობისათვის, მათი გადახდის წესი, ფორმები და ვადები განისაზღვრება საკრედიტო ხელშეკრულებით. კრედიტზე საპროცენტო განაკვეთი შეიძლება გადაისინჯოს ბანკის მიერ საკრედიტო ხელშეკრულების მოქმედების ვადის განმავლობაში ცენტრალური ბანკის სააღრიცხვო განაკვეთის ცვლილებისას, აგრეთვე განაკვეთების დონის ცვლილებისას საკრედიტო რესურსების ბაზარზე. საპროცენტო განაკვეთის ცვლილება ფორმდება დამატებითი შეთანხმებით საკრედიტო ხელშეკრულებისადმი. განაკვეთის ცვლილება ცალმხრივი წესით შესაძლებელია მხოლოდ საკრედიტო ხელშეკრულებაში შემდეგი პუნქტის ჩართვისას: "ბანკს უფლება აქვს ცალმხრივი წესით გაზარდოს კრედიტის საფასურის მოცულობა ცენტრალური ბანკის მიერ საპროცენტო განაკვეთების გაზრდის ან მოზიდული სახსრების ღირებულების გაზრდის შემთხვევაში".

ვადაგადაცილებული დავალიანების წარმოქმნის შემთხვევაში მსესხებელი იხდის პროცენტებს თავისდროულად დაუფარავ დავალიანებაზე გაზრდილი განაკვეთით, გათვალისწინებული საკრედიტო ხელშეკრულებაში.

საკრედიტო ექსპერტმა უნდა შესთავაზოს კლიენტს წინადადებები მომავალი კრედიტის პირობების შესახებ-საპროცენტო განაკვეთზე, უზრუნველყოფასა და ა.შ. მისი წინადადებები შესაძლოა არსებითად განსხვავდებოდეს იმ პირობებისაგან, რომლებიც იყო კლიენტის განაცხადში. მოლაპარაკებათა პროცესში მხარეთა პოზიციები ახლოვდება და ისინი მიდიან კომპრომისამდე. გარიგების ძირითად საკითხებზე შეთანხმების მიღწევის შემდეგ მზადდება დოკუმენტი, რომელიც აჯამებს კრედიტის პირობებს (საკრედიტო ხელშეკრულება).

სესხის მიხედვით დოკუმენტაციას აქვს უაღრესად დიდი მნიშვნელობა, რადგან რაიმე დოკუმენტის არარსებობამ ან

მათმა არასწორმა გაფორმებამ შეიძლება მიგვიყვანოს მსხვილ დანაკარგებამდე კრედიტის დაუფარავლობის, მსესხებლის სხვა არაკეთილსინდისიერი მოქცევის შემთხვევაში. ბანკმა საკრედიტო დოსიეში შემდეგი დოკუმენტები უნდა შეინახოს:

- ❖ საკრედიტო მუშაკის დასკვა საკრედიტო განყოფილების უფროსის ვიზით ან მისი განსაკუთრებული აზრით;

- ❖ ამონაწერი საკრედიტო კომიტეტის სხდომის ოქმიდან;

- ❖ ყველა ადრე ჩამოთვლილი დოკუმენტი სესხის გაცემის მიხედვით, გარდა სადამფუძნებლოთა, რომლებიც საოპერაციო განყოფილებაში ინახება;

- ❖ საკრედიტო ხელშეკრულება;

- ❖ გირაოს ხელშეკრულება ან კრედიტის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის სხვა სახეობები (თავდებობა, გარანტია, სადაზღვევო პოლისი);

- ❖ დაგირავებული ქონების შეფასების აქტი;

- ❖ იურიდიული სამსახურისა და უსაფრთხოების სამსახურის დასკვნათა ცნობები;

- ❖ ბანკის მიერ განვლილი პერიოდისათვის მსესხებლის საქმიანობის ანალიზი;

- ❖ განკარგულება საოპერაციო განყოფილებას სასესხო ანგარიშის გახსნასა და სესხის გაცემაზე.

საკრედიტო ხელშეკრულება წარმოადგენს ვრცელ, გამწვანებულ დოკუმენტს, რომელსაც ხელს აწერს საკრედიტო გარიგების ორივე მხარე და რომელიც მოიცავს ყველა პირობის დაწვრილებით გადმოცემას. საკრედიტო ხელშეკრულების ძირითადი განყოფილებებია:

- ❖ საერთო დებულებები. აქ მიეთითება: მხარეთა დასახელება; ხელშეკრულების საგანი-კრედიტის სახეობა, მისი თანხა, ვადა, მიზანი, საპროცენტო განაკვეთი; კრედიტის მიხედვით ვალდებულებათა შესრულების უზრუნველყოფის პირობები; კრედიტის გაცემისა და დაფარვის წესი, აგრეთვე, კრედიტზე პროცენტების დარიცხვისა და გადახდის წესი;

- ❖ მსესხებლის უფლებები და ვალდებულებები;

- ❖ ბანკის უფლებები და ვალდებულებები. მსესხებლისა და კრედიტორის უფლებები და ვალდებულებები გამომდინარეობს მოქმედი კანონმდებლობიდან, აგრეთვე განისაზღვრება ყოველი საკრედიტო გარიგების თავისებურებით, საკრედიტო რესურსების ბაზარზე სიტუაციით, მსესხებლის კრედიტუნარიანობით;

- ❖ მხარეთა პასუხისმგებლობა;

- ❖ დავათა გადაწყვეტის წესი;

- ❖ ხელშეკრულების მოქმედების ვადა;

- ❖ მხარეთა იურიდიული მისამართები.

მსესხებელმა შეიძლება გაითვალისწინოს თავისთვის საკრედიტო ხელშეკრულებაში შემდეგი უფლებები: მოითხოვოს ბანკისაგან კრედიტის გაცემა იმ მოცულობითა და ვადებში, რაც გათვალისწინებულია ხელშეკრულებით; მიმართოს ბანკს აუცილებელი დასაბუთებითა და გაანგარიშებით საკრედიტო ხელშეკრულებაში ცვლილებების შესატანად; ვადად დაფაროს სასესხო დავალიანება (მთლიანად ან ნაწილობრივ), მოსთხოვოს ხელშეკრულების ვადის პროლონგაცია ობიექტური მიზეზების გამო; დაუთმოს ან გადასცეს მთლიანად ან ნაწილობრივ თავისი უფლებები და ვალდებულებები.

ბანკს უფლება აქვს: განახორციელოს გაცემული კრედიტის უზრუნველყოფის შემოწმება, მათ შორის ადგილზე (მსესხებელთან), აგრეთვე შეამოწმოს კრედიტის მიზნობრივი გამოყენება; შეწყვიტოს ახალი სესხების გაცემა და წარადგინოს გადასახდელად ადრე გასესხებული თანხები მსესხებლის მიერ საკრედიტო ხელშეკრულების პირობების დარღვევისას, ანგარიშგებაში უზუსტობის გამოვლენისას, საბუღალტრო აღრიცხვის თავშეუხებულობისას; კრედიტზე პროცენტების გადახდის არაერთხელ დაყოვნებისას; მსესხებლის ფინანსური მდგომარეობის გაუარესებისას; აიღოს მსესხებლისაგან კრედიტის პროლონგაციისათვის

შესაბამისი საკომისიო გასამრჯელო; დაუთმოს მსესხებლის თანხმობით (ან თანხმობის გარეშე) თავისი უფლებები სხვა საკრედიტო ორგანიზაციას.

მსესხებელი ვალდებულებას იღებს: გამოიყენოს კრედიტი ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მიზნისათვის, დააბრუნოს სესხი ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ვადაში; თავისდროულად გადაუხადოს ბანკს პროცენტები; თავისდროულად წარადგინოს ბალანსი და სხვა დოკუმენტები, აუცილებელი ბანკისათვის სესხზე კონტროლის განხორციელებისათვის, უზრუნველყოს ბანკში წარმადგენელი მონაცემების უტყუარობა, დაუშვას ბანკის წარმომადგენელი ყველა თავის ნაგებობაში საკრედიტო და საგირავნო ხელშეკრულებების პირობების შესრულების გაკონტროლებისათვის; წარუდგინოს კრედიტორ ბანკს მონაცემები ყველა მესამე პირისაგან მიღებული და მისაღები კრედიტების თაობაზე; წინასწარ აცნობოს ბანკს ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის მოსალოდნელი შეცვლის თაობაზე; რეორგანიზაციის ან ლიკვიდაციისას დაუყოვნებლივ დაფაროს დავალიანება სახელშეკრულებო ვადაზე დამოუკიდებლად.

ბანკის ვალდებულებები – მისცეს მსესხებელს კრედიტი ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მოცულობითა და ვადებით, მიაწოდოს მსესხებელს ინფორმაცია ცვლილებების შესახებ ნორმატიულ დოკუმენტებში დაკრედიტებისა და ანგარიშსწორების საკითხების თაობაზე, რომელსაც ახორციელებს ეროვნული ბანკი.

საკრედიტო ხელშეკრულების პირობების დარღვევისათვის IV განყოფილებაში გაითვალისწინება მხარეთა პასუხისმგებლობა. ასე მაგალითად, ბანკმა მსესხებლის მიერ საკუთარ თავზე აღებული ვალდებულებების დარღვევისათვის, შეიძლება შეუჩეროს მსესხებელს კრედიტის შემდგომი გაცემა, წარადგინოს ის ვადამდე გადასახდელად. მსესხებელს, თავის მხრივ, შეუძლია, მოსთხოვოს ბანკს იმ დანაკლისის

ანაზღაურება, რომელიც წარმოიქმნა სესხის თავისდროულად მიუღებლობის გამო ბანკისაგან.

საკრედიტო ხელშეკრულების შედგენის შემდეგ ის უნდა იყოს ვიზირებული ბანკის იურიდიული სამსახურის მიერ. საკრედიტო ხელშეკრულებისა და გირაოს ხელშეკრულების ხელმოწერას ახორციელებენ: მსესხებლის მხრიდან – პირები, რომელთაც აქვთ ხელმოწერის უფლება, დამოწმებული დოკუმენტალურად (დირექტორი და მთავარი ბუღალტერი). უფლებამოსილების არსებობა ხელმოწერის უფლებაზე უნდა შეამოწმოს საკრედიტო განყოფილების ეკონომისტმა. ბანკის მხრიდან ხელშეკრულებას ხელს აწერენ დირექტორი და მთავარი ბუღალტერი. ხელშეკრულებას ხელს აწერენ პირები, რომლებიც მოხსენიებულია ტექსტში, დაუშვებელია კლიენტის მიერ ფაქსიმილეს გამოყენება, კლიენტი ხელს აწერს ხელშეკრულების ყველა გვერდს.

ამის შემდგომ ყველა დოკუმენტის კომპლექტი გადაეცემა კლიენტს, ხოლო მეორე კომპლექტი თანახლები დოკუმენტებით ინახება ბანკის საკრედიტო დოსიეში. თუ საკრედიტო კომიტეტის გადაწყვეტილებით გათვალისწინებულია უზრუნველყოფის აუცილებელი დაზღვევა, ფორმდება დაზღვევის ხელშეკრულება. საკრედიტო ექსპერტი ვალდებულია თვალყური მიადევნოს კლიენტის მიერ სადაზღვევო შენატანის გადახდას. კლიენტი წარმოადგენს დაზღვევის ხელშეკრულების ორიგინალს, სადაზღვევო პოლისს და სადაზღვევო შენატანის გადახდის შესახებ საგადასახდელო დოკუმენტის ასლს. საკრედიტო ხელშეკრულება ძალაში შედის ბანკისა და მსესხებლის მიერ მისი ხელმოწერის თარიღიდან, თუ ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული.

საკრედიტო ხელშეკრულების შესაბამისად, რომელშიც განსაზღვრულია სესხის ძირითადი ეკონომიკური და იურიდიული პარამეტრები, ხორციელდება კრედიტის გაცემა. მსესხებლის მოთხოვნისა და ბანკის ინტერესებიდან გა-

მომდინარე, შეიძლება გაიხსნას მარტივი სასესიო ანგარიში ან ოვერდრაფტი. დამოუკიდებლად დაკრედიტების ამორჩეული ხერხისაგან და სასესიო ანგარიშის ფორმისაგან, დავალიანება (გაცემული კრედიტის თანხა) აისახება აქტიური სასესიო ანგარიშის დებეტის მიხედვით, კრედიტის მიხედვით-დაფარვა.

სასესიო ანგარიშის გახსნის დასაბუთებულობა მოწმდება დოკუმენტით-საოპერაციო განყოფილებისადმი განკარგულებით, ხელმოწერილით უფლებამოსილი პირის (ან მისი მოადგილის) და საკრედიტო მუშაკის მიერ. განკარგულებაში მიუთითება: კრედიტის თანხა, ვადა, საპროცენტო განაკვეთი, საფუძველი გაცემისათვის.

სასესიო ანგარიშის გახსნასა და კრედიტის გაცემასთან ერთად იქმნება რეზერვი სესხების შესაძლო დანაკარგებისათვის. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის №350 ბრძანებით (2000 წლის 29.12.) – კომერციული ბანკების მიერ აქტივების კლასიფიკაციისა და შესაძლო დანაკარგების რეზერვების შექმნისა და გამოყენების წესის დამტკიცების შესახებ, ყველა კომერციულ ბანკს მოეთხოვება საერთო რეზერვის შექმნა თითოეული „სტანდარტულად“ კლასიფიცირებული სესხისათვის სესხის ძირითადი თანხის გადაუხდელი ნაშთის 2%-ის ოდენობით, „საყურადღებოდ“ კლასიფიცირებული სესხისათვის სესხის ძირითადი თანხის გადაუხდელი ნაშთის 10%-ის ოდენობით, „არასტანდარტულად“ კლასიფიცირებული სესხისათვის სესხის ძირითადი თანხის გადაუხდელი ნაშთის 30%-ის ოდენობით, „საეჭვოდ“ კლასიფიცირებული სესხისათვის სესხის ძირითადი თანხის გადაუხდელი ნაშთის 50%-ის ოდენობით, „უიმედოდ“ კლასიფიცირებული სესხისათვის სესხის ძირითადი თანხის გადაუხდელი ნაშთის 100%-ის ოდენობით.

კონტროლი საკრედიტო ხელშეკრულების პირობების შესრულებასა და კრედიტის დაფარვაზე (კრედიტის თანხდება). საბანკო სესხების დაბრუნება ნიშნავს მსესხებლის მი-

ერ მისთვის გაცემული სესხების და სასესიო სახსრებით სარგებლობისათვის პროცენტების შესაბამისი თანხების თავისდროულ და სრულ დაფარვას. კრედიტის დაბრუნების უზრუნველყოფა-ეს არის ბანკის რთული, მიზანმიმართული საქმიანობა, რომელიც მოიცავს იმ ორგანიზაციული, ეკონომიკური და სამართლებრივი ზომების სისტემას, რომლებიც შეადგენენ განსაკუთრებულ მექანიზმს, რომელიც განსაზღვრავს სესხის გაცემის ხერხებს, მისი დაფარვის ვადებსა და მეთოდებს, სესხების დაბრუნების უზრუნველყოფის დოკუმენტაციას.

სესხების დაბრუნების წყაროები იყოფა პირველად და მეორადად (დამატებითად). პირველად წყაროს წარმოადგენს მსესხებლის შემოსავალი (იურიდიული პირებისათვის – ამონაგები ნაღდი ან/და უნაღდო ფორმით, ფიზიკური პირებისათვის – ხელფასი ან/და სხვა შემოსულობანი). მეორადად (დამატებითად) ითვლება ამონაგები დაგირავებული ქონების რეალიზაციიდან, გარანტიის ან სადაზღვევო ორგანიზაციის მიერ სახსრების გადარიცხვა.

ბანკის მიერ სესხის დაფარვის პირველადი და მეორადი წყაროების გამოყენების წესი განსხვავებულია. სესხების დაფარვა მსესხებლის შემოსავლის ხარჯზე რეგულირდება საკრედიტო ხელშეკრულებით. დაფარვა ხორციელდება გადახდის ვადის დადგომის დღეს ან სხვა განსაზღვრულ პერიოდში სახსრების არსებობისას კლიენტის ანგარიშსწორების ანგარიშზე. სესხის დაფარვა მეორადი წყაროს ხარჯზე ნიშნავს ბანკის მიერ კუთვნილი ვალის იძულებით ამოღების მექანიზმის ამოქმედებას. მოცემულ მექანიზმს აგრეთვე აქვს სამართლებრივი უზრუნველყოფა (საკრედიტო ხელშეკრულების გარდა) საგირავნო ხელშეკრულების, საგარანტიო წერილის, თავდებობის ხელშეკრულების, სადაზღვევო პოლისის სახით.

დამატებითი წყაროების გამოყენება მითითებული იურიდიული დოკუმენტების არსებობისასაც კი მოითხოვს ბან-

კისაგან განსაკუთრებულ ძალისხმევას და საკმაო დროს. ასე, კრედიტის დაბრუნების მიხედვით უფლებათა რეალიზება მსესხებლის ქონების გირაოს გამოყენებისას გულისხმობს მიმართვას სასამართლოს ან არბიტრაჟში, აგრეთვე მოითხოვს საგირავნო სამართლის მიხედვით განსაზღვრული პირობების დაცვას, როგორც ბანკის, ასევე მსესხებლის მხრიდან. შედეგად, წარმოიქმნება ბანკის სარჩელის განხილვისა და დაკმაყოფილების ხანგრძლივი პროცედურა. სესხის დასაფარავად თავდების საგარანტიო ვალდებულებების გამოყენება ასევე დროს მოითხოვს, მისი მზადყოფნისასაც კი — შეასრულოს ეს ვალდებულებები. სადაზღვევო ორგანიზაცია აუნაზღაურებს ბანკს ზარალს კრედიტის დაუბრუნებლობისაგან მხოლოდ საკრედიტო რისკის წარმოქმნის ფაქტორების გულდასმით შესწავლის შემდეგ და იმ პირობით, თუ დაცულია სადაზღვევო ხელშეკრულების პირობები.

მეორად წყაროებთან მუშაობის შრომატევადობა მათი საბანკო სესხის დაფარვის რეალურ მექანიზმში ჩართვის პროცედურების ხანგრძლივობის გათვალისწინებით ცხადყოფს, რომ ძირითადი აქცენტი სესხის გაცემის შესაძლებლობის საკითხის გადაწყვეტისას უნდა მიეკუთვნოს პირველად წყაროს-შემოსავალს. თუ ჩნდება სერიოზული ეჭვი შემოსავლის, როგორც სესხის დაფარვის ძირითადი წყაროს გამოყენების რეალურობაში, უმჯობესია სესხის გაცემაზე უარის თქმა. მეორადი წყაროები მხოლოდ ამყარებენ პირველადს; მაგრამ არ ცვლიან მას.

ყოველი ბანკი იყენებს მსესხებელთან ქცევის თავის წესებს, განიხილავს რა მათ, როგორც კომერციულ საიდუმლოებას. მიუხედავად ამისა, მათ მოქმედებაში თავს იჩენს საერთო კანონზომიერებებიც. აი, ზოგიერთი მათგანი:

1. ბანკი ცდილობს, საქმე პქონდეს მათთან, ვისაც ის დიდი ხანია იცნობს. ეს და შემდგომი რამდენიმე პუნქტი ადასტურებს: სესხების დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის სისტე-

მის ფორმირება უნდა მოხდეს ისეთი გათვლით, რომ მან იმუშაოს არა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც დადგა კრედიტის დაბრუნების ვადა, არამედ, რაც მთავარია, კრედიტის გაცემაზე გადაწყვეტილების მიღებამდე. წესის არსი ისაა, რომ ბანკი ირჩევს კლიენტებს, რომლებსაც ენდობა, აძლევს რა მათ შორის უპირატესობას მათ, ვისაც მოემსახურება მოცემული ბანკი. შემთხვევითი მსესხებლები უნდა გამოირიცხონ ან დაუვანილ იქნენ მინიმუმამდე.

2. ბანკი ზღუდავს დაკრედიტების ვადებს. გათვლა საკმაოდ მარტივია: რაც უფრო ხანმოკლეა ვადა, მით მცირეა სხვა თანაბარი პირობებისას რისკის დონე.

3. ბანკი თანდათანობით განაერთარებს თავის საკრედიტო ურთიერთობებს კლიენტებთან, მათ შორის იმათთანაც, ვისთანაც უკვე მუშაობს. მცირე საკრედიტო თანხების გაცემა შესაძლებელს ხდის, რამდენიმე თვეში შეფასდეს კლიენტის წესიერება, აკურატულობა, წიგნიერება; თვალყური მიედევნოს, როგორ კონტრაგენტებთან აქვს მას საქმე, რამდენად აკურატულია გადასახადების გადახდისას, საგადასახდელო დოკუმენტების გაფორმებისას.

4. ბანკი აღწევს, რომ კრედიტების მაქსიმალურ რაოდენობას პქონდეს უზრუნველყოფა ამა თუ იმ ფორმით, ამასთან შეძლებისდაგვარად ფართოდ ადიფერენცირებს სხვადასხვა კლიენტთა დაკრედიტების პირობებს (კრედიტის უზრუნველყოფა: კლიენტის საიმედოობაზე, დაკრედიტების მიზნებზე, მოცულობასა და ვადებზე, აგრეთვე სხვა გარემოებებზე დამოკიდებულებით).

5. კრედიტის უზრუნველყოფა შეიძლება იყოს ლიკვიდური საქონელი, სავალუტო ფულადი სახსრები. ბანკები ფართოდ იყენებენ პრაქტიკაში საწარმოს გაცნობას, საქონლის, ოფისების, საწყობების, სავაჭრო დარბაზების ადგილზე დათვალიერებას, იმ საქონლისა და ქონების არსებობის შემოწმებას, რომლებიც გირაოში ჩაიდება. ბანკი აქტიურად იკავებს თავს თავისი კრედიტების უზრუნველყოფაში არალიკვიდური სა-

ქონლისა ან სხვა ქონების აღებისაგან, აგრეთვე საეჭვო ფაქტებიანი ქაღალდებისა (მაგ. არააქცეპტირებული თამასუქები-სა).

6. კრედიტის მიზნობრივ გამოყენებაზე თვალის მიდევნება უფრო იოლია, თუ მისი გაცემის ერთ-ერთ პირობას მსესხებლის მიერ ბანკში ანგარიშსწორების ანგარიშის გახსნა წარმოადგენს.

7. ბანკი ხელშეკრულებაში რთავს დათქმას იმის შესახებ, რომ მონაწილეთა შორის დავის წარმოქმნის შემთხვევაში ის გადაეცემა გადასაწყვეტად საარბიტრაჟო სასამართლოს. უფრო ფართო გაგებით საუბარია იმაზე, რომ ბანკი, რომელიც ნამდვილად ზრუნავს თავისი ხესხების დაბრუნებითობაზე, უნაკლოდ ფლობს შესაბამისი დოკუმენტების იურიდიულად სწორად შედგენის დეტალებს.

8. საკრედიტო პროცესის ბოლო ეტაპებზე, როდესაც ახლოდება ან უკვე დადგა კრედიტის დაბრუნების ვადა, ბანკი აქტიურად იყენებს თავის ეკონომიკური უსაფრთხოების სამსახურს, რომელმაც უნდა იმოქმედოს მკაცრად, მაგრამ კანონიერების ფარგლებში, აუცილებლობის შემთხვევაში მიჰყავს რა საქმე სასამართლომდე.

მას შემდეგ, რაც კრედიტი გაიცემა, ბანკის მთავარ ამოცანას წარმოადგენს კრედიტზე დაკვირვების მიზნით აქტიური მუშაობა მის სამართავად. პირობები, რომლებშიც კრედიტი გაიცა, მუდმივად იცვლება, რასაც აქვს განსაზღვრული შედეგები მსესხებლის ფინანსური მდგომარეობისათვის და მისი შესაძლებლობებისათვის – დაფაროს კრედიტი, ამიტომ, საკრედიტო ხელშეკრულების მოქმედების პერიოდში, საკრედიტო მუშაკი, რომელიც მუშაობს მსესხებელთან ყოველდღიურად, ახორციელებს კონტროლს უკანასკნელის მიერ ხელშეკრულების პირობების შესრულებაზე, კრედიტის მიზნობრივ გამოყენებაზე, მსესხებლის ფინანსურ მდგომარეობაზე. დაკვირვება გულისხმობს ყველა იმ ცვლილების შესახებ უტყუარი და ოპერატიული ინფორმაციის არსებობას,

რომლებიც ხდება მსესხებელთან.

კრედიტის თანხლება მოიცავს შემდეგ მოქმედებათა შესრულებას:

- ❖ მსესხებლის ფინანსური მდგომარეობისა და მისი კრედიტუნარიანობის შეფასებას დაკრედიტების მთელი პერიოდის განმავლობაში;

- ❖ დაგირავებული ქონების დაცულობის, მისი ლიკვიდობის შემოწმებას (ასეთი შემოწმებები ჩვეულებრივი კრედიტების მიხედვით უნდა განხორციელდეს ყოველკვარტალურად, ხოლო მაღალრისკიანი კრედიტების მიხედვით – ყოველთვიურად);

- ❖ კრედიტზე პროცენტების თავისდროულ შემოსვლაზე კონტროლი, კრედიტის ნაწილობრივ დაფარვისას – შემოსავლები მსესხებლის გადახდათა გრაფიკის შესაბამისად;

- ❖ ხესხების შესაძლო დანაკარგების რეზერვის ყოველთვიურ კორექტირებას უზრუნველყოფის ხარისხსა და საკრედიტო ხელშეკრულების ცვლილებებზე დამოკიდებულებით;

- ❖ საქმიანი მიმოწერის წარმოებას კლიენტთან და საქმიანი შეხვედრების ჩატარებას;

- ❖ სასესხო პორტფელის ყოველთვიურ ანალიზს.

მსესხებლის მიმართ, რომელიც არ ასრულებს თავის ვალდებულებებს საკრედიტო ხელშეკრულების მიხედვით (რაც საფრთხეს უქმნის კრედიტის მიხედვით დავალიანების თავისდროულ და სრულ დაფარვას), აგრეთვე ანგარიშგებაში არასარწმუნო შემთხვევათა გამოვლენისას და საბუღალტრო აღრიცხვის თავმინებებულობისას, კრედიტორ ბანკს შეუძლია გამოიყენოს ზემოქმედების შემდეგი ზომები:

- ❖ გააფრთხილოს მსესხებელი შემდგომი დაკრედიტების შეწყვეტის შესახებ, თუ შეთანხმებულ ვადებში არ შესრულდება ბანკის მოთხოვნები;

- ❖ შეაჩეროს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული კრედიტის შემდგომი გაცემა;

- ❖ კრედიტის დასაფარავად მორიგი შენატანის გადაუხ-

დელოების შემთხვევაში და შემდგომში მისი თავისდროული დაფარვის პერსპექტივის არარსებობისას—წარადგინოს გადახდის დღისათვის სესხის დარჩენილი ნაწილი მოცემული კრედიტის მიხედვით გადასახდელად;

❖ მსესხებლის მიერ საკრედიტო ხელშეკრულების პირობებისა და ბანკის რეკომენდაციების სისტემატური შეუსრულებლობისას—მოითხოვოს მისთვის ადრე გაცემული ყველა კრედიტის ვადამდე დაფარვა. ამ ზომის გამოყენების შესაძლებლობა დაითქმება საკრედიტო ხელშეკრულებით, გამომდინარე ბანკის კონკრეტულ მსესხებელთან საკრედიტო ურთიერთობების პრაქტიკიდან.

ბანკის მუშაობა პრობლემურ სესხებთან. ბანკი ახორციელებს კონტროლს საკრედიტო ხელშეკრულების პირობების შესრულებაზე, რომლის მთავრი მიზანია—უზრუნველყოს სესხის დასაფარავად მორიგი შენატანებისა და პროცენტების რეგულარული გადახდა. რა თქმა უნდა, ყოველი სესხის მიხედვით არსებობს დაუფარავობის რისკი მოვლენათა გაუთვალისწინებელი განვითარების გამო. ბანკს შეუძლია, განახორციელოს კრედიტების მხოლოდ აბსოლუტურად საიმედო მსესხებლებზე გაცემის პოლიტიკა, მაგრამ მაშინ ის ხელიდან გაუშვებს ბევრ მომგებიან შესაძლებლობას. ამავე დროს, თუ წარმოიქმნება სირთულეები კრედიტის დაფარვასთან დაკავშირებით, ეს დაუზღდება ბანკს ძალიან ძვირი. ამიტომ, გონივრული საკრედიტო პოლიტიკა მიმართულია ბალანსის უზრუნველყოფაზე სიფრთხილესა და რესურსების შემოსავლიანი განთავსების ყველა პოტენციური შესაძლებლობის მაქსიმალურ გამოყენებას შორის.

სირთულეები სესხის დაფარვასთან დაკავშირებით უფრო ხშირად წარმოიქმნება არა შემთხვევით და არა მაშინათვე. ეს არის პროცესი, რომელიც ვითარდება განსაზღვრული დროის განმავლობაში. ბანკის გამოცდილ მუშაკს შეუძლია ჯერ კიდევ ადრეულ ეტაპზე შენიშნოს ფინანსური სიძნელეების ჩანახვის ნიშნები, რომლებსაც კლიენტი განიცდის და მიი-

ღოს ზომები სიტუაციის გამოსასწორებლად და ბანკის ინტერესების დასაცავად. ამ ზომების მიღება უნდა მოხდეს რაც შეიძლება ადრე, სანამ სიტუაცია კონტროლიდან გამოვა და დანაკარგები შეუქცევადი გახდება. ამასთან, გათვალისწინებულ უნდა იქნეს, რომ ბანკის ზარალი (დანაკლისი) არ შემოიფარგლება მხოლოდ სესხის და პროცენტების გადაუხდელობით. ზიანი (ზარალი), მიყენებული ბანკისათვის, გაცილებით დიდია და ის შეიძლება სხვა გარემოებებთან იყოს დაკავშირებული:

❖ ირყევა ბანკის რეპუტაცია, რამეთუ დიდი რაოდენობით ვადაგადაცილებულ და დაუფარავ კრედიტებს მიყვარათ შეანაბრების, ინვესტირების ნდობის დაცემამდე;

❖ იზრდება ადმინისტრაციული ხარჯები, რამეთუ პრობლემური სესხები მოითხოვს საკრედიტო პერსონალის განსაკუთრებულ ყურადღებას;

❖ იზრდება კვალიფიციური კადრების წასვლის საფრთხე მათი სტიმულირების შესაძლებლობათა შემცირების გამო ოპერაციითა მომგებიანობის დაცემის პირობებში;

❖ სახსრები შეიძლება გაიყინოს არაპროდუქტიულ აქტივებში;

❖ აღმოცენდება ბანკისადმი მსესხებლის შემხვედრი სარჩელის საფრთხე, რომელმაც შეიძლება დაამტკიცოს, რომ ბანკის მოთხოვნამ სესხის გამოთხოვაზე იგი გაკოტრების პირას მიიყვანა.

ძირითადი მიზეზები სესხის დაფარვასთან დაკავშირებით სირთულეების წარმოქმნისა შესაძლებელია იყოს, როგორც ბანკის, ასევე მსესხებლის ბრალი. განვიხილოთ ზოგიერთი მათგანი:

1. შეცდომები, დაშვებული ბანკის პერსონალის მიერ საკრედიტო განაცხადის განხილვისას, შეთანხმების პირობების შემუშავებისას და შემდგომი კონტროლისას. ყველაზე ხშირად გვხვდება შემდეგი დარღვევები:

❖ მსესხებლისადმი არასაკმარისად მკაცრი დამოკიდებუ-

ლება;

- ❖ არაპროფესიონალურად ჩატარებული ფინანსური ანალიზი;

- ❖ სესხის ცუდი სტრუქტურირება, როგორც საკრედიტო მუშაკის მიერ საწარმოს მოთხოვნილებების, დარგის სპეციფიკის არასაკმარისი ცოდნის შედეგი;

- ❖ სესხის არასაკმარისი უზრუნველყოფა;

- ❖ შეცდომები სესხის დოკუმენტურ გაფორმებაში;

- ❖ ცუდი კონტროლი მსესხებელზე სესხის დაფარვის პერიოდში.

2. იმ კომპანიის არაუფექტიანი მუშაობა, რომელმაც სესხი მიიღო:

- ❖ სუსტი ხელმძღვანელობა;

- ❖ პროდუქციის ხარისხის გაუარესება და მისი გამოდგენა ბაზრიდან;

- ❖ არაუფექტიანი მარკეტინგი სარეკლამო კამპანიის გეგმის არარსებობისას, მომავალი ბაზრების შეფასებაში შეცდომების გამო;

- ❖ სუსტი კონტროლი კომპანიის ფინანსებზე.

გარდა ამისა, მნიშვნელოვანი როლი შეიძლება შეასრულონ ფაქტორებმა, რომლებიც არ იმყოფება ბანკის კონტროლის ქვეშ: ეკონომიკური კონიუნქტურის გაუარესება, კანონმდებლობის შეცვლა და სხვა.

სირთულეები კრედიტის დაფარვაში იშვიათად წარმოიქმნება უცაბედად, როგორც წესი, არსებობს მრავალრიცხოვანი შემთხვევითი სიგნალი, რომლებიც შესაძლებლობას იძლევა დავეჭვდეთ, რომ მსესხებლის ფინანსური მდგომარეობა უარესდება და რომ მისთვის გაცემული კრედიტი შეიძლება არ იქნეს დაფარული ვადაში ან საერთოდ უიმედო სესხად გადაიქცეს.

ამ საგანგაშო სიგნალების აღმოჩენა ხდება: ფინანსურ ანგარიშთა ანალიზის, მსესხებელთან პირადი კონტაქტების, მესამე პირთა შეტყობინების, ბანკის სხვა განყოფილებებიდან მონაცემების გზით.

კრედიტის მოქმედების პერიოდში მსესხებელი ვალდებულია წარუდგინოს ბანკს ბალანსები, მოგება-ზარალის ანგარიშები, ნაღდი ფულის შემოსავლის ანგარიშები და სხვა მასალები. მათმა გულდასმითმა ანალიზმა და შეპირისპირებამ წარსულ ანგარიშებთან შეიძლება მიუთითოს აღმოცენებად საფრთხეზე. ბანკმა ყურადღება უნდა მიაქციოს:

- ❖ ფინანსური ანგარიშების დადგენილ ვადებში არწარმოდგენას;

- ❖ დებიტორული დავალიანების მკვეთრ ზრდას;

- ❖ საბრუნავი საშუალებების ბრუნვადობის შენელებას;

- ❖ ლიკვიდობის კოეფიციენტების შემცირებას;

- ❖ გაყიდვათა მოცულობის შემცირებას;

- ❖ ვადაგადაცილებული ვალების ზრდას;

- ❖ გადასახადებისა და ბიუჯეტგარეშე ფონდებში გადასახდელების გადაუხდელობას;

- ❖ ხშირ თხოვნებს, შეცვალონ სესხის დაფარვის ვადა;

- ❖ საწარმოს მოგებიანობის შემცირების ტენდენციების არსებობას და ა.შ.

ბანკისათვის მნიშვნელოვანია მედმივად შეინარჩუნოს პერსონალური კონტაქტები კლიენტებთან: მოინახულოს კომპანია და მისი ფილიალები, შეხედეს ხელმძღვანელ კადრებს, რაც შესაძლებელს ხდის, გამოვლინდეს დაუდგმელი მოწყობილობის, დაუსაქმებელი პერსონალის, ჭარბი მარაგების არსებობა. ბანკის თანამშრომლები უნდა შეაშფოთოს ისეთმა ფაქტებმა, როგორიცაა:

- ❖ უმაღლესი ხელმძღვანელი შემადგენლობის ქცევის ან ჩვევათა ცვლილება;

- ❖ ბანკთან ურთიერთობის მკვეთრი ცვლილება, სურვილის არქონა-ითანამშრომლონ;

- ❖ წამყვანი თანამშრომლობის შეცვლა;

- ❖ ფინანსური ანგარიშების ცუდად შედგენა;

- ❖ სპეკულაციური მარაგების შექმნა.

დაბოლოს, ბანკის სხვა განყოფილებებმა შეიძლება აცნო-

ბონ მნიშვნელოვანი მონაცემები კლიენტის საბანკო ანგარიშზე ნაშთების მკვეთრად შემცირების შესახებ. პრობლემური სესხის გამოვლენისას აუცილებელია დაუყოვნებლივ იქნეს მიღებული ზომები კრედიტის დაფარვის უზრუნველსაყოფად. საუკეთესო ვარიანტია—მსესხებელთან ერთად ღონისძიებათა გეგმის შემუშავება კომპანიის სტაბილურობის აღსადგენად, რომელმაც შეიძლება მოიცვას: აქტივების გაყიდვა, ზედმეტი ხარჯების შემცირება, მარკეტინგული სტრატეგიის ცვლილება, ხელმძღვანელობის შეცვლა და ახალი პირების დანიშვნა წამყვან პოსტებზე.

თუ დასახული პროგრამა ტარდება წარმატებით, სესხი საკმაოდ სწრაფად იფარება. თუ სიტუაცია რთულდება, მაშინ შეიძლება იყოს შემდეგი ვარიანტები:

1. სესხის დაბრუნება შესაძლებელი გახდება გირაოს გაყიდვის შემდეგ;

2. სესხის დაფარვას წინ უძღვის სასამართლოს გადაწყვეტილება გაკოტრების და მსესხებლის აქტივების რეალიზაციის შესახებ;

3. თუ ბანკმა არ მიიღო ზომები თავისდროულად, ის ნახავს ზარალს.

გირაოს გაყიდვისას უპირველეს ყოვლისა უნდა შემოწმდეს ყველა დოკუმენტი და დადგინდეს ბანკის უთუო უფლება გირაოს განკარგვაზე. ამასთან, ირკვევა რეალიზაციის შესაძლებლობები ბანკის ყველა იმ ხარჯის დაფარვის მიზნით, რომელიც დაკავშირებულია მოცემულ კრედიტთან.

მსესხებლის გაკოტრებულად გამოცხადების შემთხვევაში ბანკმა უნდა იმოქმედოს დაუყოვნებლივ, რაშეთუ ის შესაძლოა აღმოჩნდეს კრედიტორთა გრძელ რიგში, რომლებიც მოითხოვენ ვალის გადახდას. ამ შემთხვევაში სახსრების დაბრუნების გარანტია არ არის.

სესხების შესაძლო დანაკარგების რეზერვის გამოყენება ხორციელდება ძირითადი ვალის ჩამოწერისას ბანკიდან მისი უიმედობისა და გადახდევინების არარეალურობის შემ-

თხვევაში ბანკის საბჭოს გადაწყვეტილებით.

ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა ასახავს ჰპოვებს სპეციალურ დოკუმენტში — დებულებაში საკრედიტო პოლიტიკის თაობაზე. საკრედიტო პოლიტიკის შემუშავება მოითხოვს განსაზღვრულ კულტურას — აზროვნების მიმართულებასა და წარმოდგენებს საბანკო საქმიანობის ფასეულობებზე (მაგ. ბანკს შეუძლია, მისდიოს პრინციპს, არ დააკრედიტოს გარიგებები იარაღით, პრინციპულ მოსაზრებებს, არ დააფინანსოს პოლიტიკური პარტიები). მსოფლიო გამოცდილება მოწმობს, რომ კულტურა ყოველგვარი საწარმოს ფუნდამენტია, მათ შორის — ბანკისაც. რა თქმა უნდა, მისი მაღალი დონე ხანმოკლე ვადებში არ მიიღწევა, როგორც იტყვიან, „კულტურის ყიდვა არ შეიძლება“, ის ფორმირდება წლებით. და აქ ბევრი რამაა დამოკიდებული საბანკო მუშაკებსა და საკრედიტო ორგანიზაციის ხელმძღვანელებზე, მათ მზადყოფნაზე, მისდიონ ამა თუ იმ ზნეობრივ და პროფესიონალურ ფასეულობებს. არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ აზრს, რომ „სტრატეგია ინგრევა არა პრობლემების, არამედ ადამიანური ფაქტორის გამო“.

დაკრედიტების განსახორციელებლად მთელი სამუშაოს სიმძიმის ცენტრი თავმოყრილია საკრედიტო დეპარტამენტში, რომლის შემადგენლობაში რამდენიმე განყოფილება შედის. ყველაზე ხშირად ისინი ფორმირებულია მსესხებლის ტიპზე დამოკიდებულებით. საკრედიტო დეპარტამენტი ახორციელებს მთელ სამუშაოს საკრედიტო პორტფელის ფორმირების, სხვადასხვა ტიპის კლიენტების დაკრედიტების, სესხების უზრუნველყოფაზე კონტროლის, დაკრედიტების სფეროში ფილიალების საქმიანობაზე კონტროლის, საკრედიტო ოპერაციების ანალიზის და მათი მეთოდური უზრუნველყოფის მიხედვით.

კრედიტზე დაკვირვების პროცესში აუცილებელია შემდეგი:

o ბანკის ორიენტაცია რისკის გარდაუვალობაზე. რისკი არ არის რაღაც არაბუნებრივი მოვლენა, რაღაც უსიამოვნო, არამედ, პირიქით, არის საფასურით ბუნებრივი მოვლენა, დაკავშირებული კრედიტის გაცემასთან;

o ორიენტაცია გახსნილობასა და პატიოსნებაზე, ობიექტურობა და საკრედიტო ოპერაციის შეფასების უტყუარობა. პრაქტიკაში ეს ნიშნავს სრული და ღია ინფორმაციის მიღებას (და არა არასრულისა და შელამაზებულისა - „გაფილტრულის“), როცა რისკი, როგორც ამბობენ, „მაგიდაზე იდება“ და არ იმალება „ნოხის ქვეშ“. ამასთან, მნიშვნელოვანია გვესმოდეს, რომ საკრედიტო მუშაკს შეიძლება შეეშალოს, მაგრამ მან არ უნდა დაფაროს დაშვებული შეცდომები. მნიშვნელოვანი როლი აქ შეიძლება შეასრულოს შიშისაგან თავისუფალი, გახსნილობისა და ურთიერთნდობის კლიმატის შექმნამ (ნაცვლად დასჯის გარდაუვალობისაგან დაძაბვისა, „ტრიბუნალისა“).

o ორიენტაცია მხარდაჭერაზე, კოოპერაციაზე, ყურადღების ცენტრში უნდა იყოს არა კითხვა: „ვინ არის დამნაშავე კრედიტის ცუდ განვითარებაში?“ არამედ კითხვა: „როგორ შეიძლება სწრაფად ავიცილოთ დანაკარგების საშიშროება?“ უფრო მნიშვნელოვანია არა სხვას გადაუშმისამართოთ ბრალი, არამედ შემუშაოთ კონკრეტული წინადადებები აღმოცენებული პრობლემების გადასაწყვეტად.

თანამედროვე ეკონომიკურ ლიტერატურასა და უშუალოდ საბანკო პრაქტიკაში საკრედიტო რისკის მართვა განიხილება, როგორც საბანკო საქმიანობის ცენტრი. საკრედიტო რისკის მართვა - ეს არის არა დანაკარგებთან (ზარალთან) ბრძოლა, რომელიც შეიძლება აღმოცენდეს საკრედიტო ოპერაციების განხორციელების შედეგად, არამედ საქმიანობა, მიმართული სისტემის

შესაქმნელად, რომელიც კრედიტორებისა და მსესხებლების ინტერესების რეალიზებას უზრუნველყოფს.

დაკრედიტების პროცესის საწყის (მოსამზადებელ) სტადიაზე ყოველთვის ვერ ხერხდება ყველა „ციცაბოს“ გვერდის ავლა (რისკი - იტალ. *risico* - საფრთხე, გარისკვა - სიტყვ. შემოვუაროთ ციცაბოს). რისკის ანალიზი და საკრედიტო რისკის მართვა გრძელდება შემდეგ სტადიაზეც: საკრედიტო შეთანხმების დადების ეტაპზე, მისი ძალაში შესვლის შემდგომ - კრედიტის გაცემა, მსესხებლის მიერ კრედიტის მიღება, გამოყენება და დაბრუნება. ყოველ აღნიშნულ სტადიაზე მსჯელობა დაკრედიტების შესაძლებლობებსა და პირობებზე, ვადაზე, მიზნობრივ ხასიათზე, სესხის უზრუნველყოფაზე შესაძლოა ბოლომდე გაუაზრებელი აღმოჩნდეს. ამიტომ საკრედიტო რისკის მართვა არ უნდა დაუწყავშიროთ მხოლოდ და მხოლოდ კრედიტის დაუბრუნებლობას, თავნისა და სარგებლის გადაუხედლობას. კრედიტის მართვა - ეს კომპლექსური პროცესია, რომელიც მოიცავს კრედიტორის მსესხებელთან ურთიერთობის მთელ ერთობლიობას, დაკრედიტების მთელ სისტემას.

საკრედიტო რისკები განსხვავდება დასაშვებობის ხარისხითაც. მინიმალურად ითვლება რისკი, რომელიც მერყეობს საანგარიშო მოგების 0-25% დანაკარგების დონეზე, გაზრდილად - 25-50%-ის ფარგლებში, „კრიტიკულია“ რისკი, რომლის დროსაც საანგარიშო მოგების დანაკარგები 50-75%-ს შეადგენს, დაბოლოს, დაუშვებლად ითვლება რისკი, რომლის დროსაც დანაკარგები შეადგენს საანგარიშო მოგების 75-100%-ს.

საკრედიტო რისკის სამართავად გამოიყენება ერთ მსესხებელზე კრედიტების კონცენტრაციის ლიმიტები. ლიმიტად ამ შემთხვევაში ითვლება კრედიტის მაქსიმალური მოცულობა, გარანტიებისა და პირობითი ვალდებულებების ჩათვლით, ერთ მსესხებელს ან მსესხებელთა ჯგუფს, რომელიც ერთი პირის მიერ კონტროლდება, პროცენტული თანაფარ-

დობით კაპიტალისადმი (განადღებული კაპიტალისა და რეზერვებისადმი). ითვლება, რომ საშუალოდ ღირებულების გონივრული დონე უნდა შეადგენდეს ბანკის კაპიტალის დაახლოებით 20-30%.

ერთ-ერთი დამატებითი ფაქტორი, რომელიც უნდა გავითვალისწინოთ საკრედიტო რისკის ანალიზისას, არის ფირმის ტექნიკური ბონიტეტი, რომელიც ჩვეულებრივ განისაზღვრება, როგორც ხარისხი და მწარმოებლურობა, სისტემატიკა და მიზანშეწონილობა, მოქნილობა და ორიენტაცია მომავალ ტექნიკურ აღჭურვაზე.

რისკის მართვის წესები დაიყვანება შემდეგამდგ:

- ბანკისთვის არ შეიძლება იმაზე მეტად გარისკავა, ვიდრე ამის შესაძლებლობას მისი საკუთარი კაპიტალი იძლევა;

- აუცილებელია, ვიფიქროთ რისკის შედეგებზე („იფიქრე, სანამ ჩადებდე ფულს და არ დაივიწყო ფიქრი, როცა უკვე ჩადე“);

- არ შეიძლება გარისკო ბევრით მცირედის გულისათვის;

- დადებითი გადაწყვეტილება მიიღება მხოლოდ ეჭვების არარსებობისას;

- ეჭვების არსებობისას მიიღება უარყოფითი გადაწყვეტილება;

- უნდა გვახსოვდეს, რომ შესაძლებელია არსებობდეს საკითხის არა ერთი, არამედ რამდენიმე გადაწყვეტა.

მსოფლიო პრაქტიკაში საკრედიტო პორტფელის ხარისხს ახასიათებენ ისეთი მაჩვენებლებით, როგორიცაა:

- * ჩამოწერა საკრედიტო რისკების მიხედვით ზარალის დასაფარავად რეზერვებიდან / საკრედიტო პორტფელის მოცულობა.

მოცემული თანაფარდობა ახასიათებს ჩამოწერილი სესხების პროცენტს, კრიტიკული მნიშვნელობაა 1,5%;

- * პრობლემური სესხები (საეჭვო + დაკარგული კრედიტები) / საკრედიტო პორტფელის მოცულობა;

მოცემული მაჩვენებლის კრიტერიალურ დონეს ბანკი ადგენს დინამიკური რიგის საფუძველზე.

ბანკის საკრედიტო პოლიტიკის აქტიუობის ხარისხს ახასიათებს ისეთი მაჩვენებელი, როგორიცაა:

- * სესხები / აქტივები;

საერთაშორისო სტანდარტებით მისი 65%-ზე მაღალი მნიშვნელობისას, ბანკისთვის ჩვეულებრივ რეკომენდებულია გადასინჯოს საკრედიტო პოლიტიკა, რომელიც გაზრდილი რისკიანობით ხასიათდება.

საბანკო პრაქტიკაში ტერმინი „პრობლემური“ ყველაზე ხშირად ასოცირდება პრობლემურ ბანკებთან, პრობლემურ კრედიტებთან. პრობლემური კრედიტი ეს ისეთი კრედიტია, რომლის მიხედვითაც ბანკს აღმოუცენდება ეჭვები მისი სუბიექტის, ობიექტის და უზრუნველყოფის მიმართ.

ცნობილი ამერიკელი სპეციალისტი საბანკო მენეჯმენტის სფეროში პიტერ ს. როუზი თვლის, რომ ცალკეული კრედიტების გადაყვანა პრობლემურთა კატეგორიაში ნიშნავს, რომ მსესხებელმა არ განახორციელა ერთი ან მეტი გადასახდელი ან რომ კრედიტის უზრუნველყოფის ღირებულება შემცირდა.

თუ გაუარესებული კრედიტი არ ექვემდებარება სწრაფ ნორმალიზაციას, მიზანშეწონილი ხდება ღონისძიებები, რომლებმაც კრედიტის რეაბილიტაციის (გადარჩენის) სახელწოდება მიიღეს. მათ შორის: კრედიტის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის დამატებითი ფორმების მოზიდვა, დამატებითი კაპიტალის და ფინანსური დახმარების მოზიდვა, ორგანიზაციულ-ადმინისტრაციული ზომები.

ბანკის მუშაობა პრობლემურ სესხებთან პრაქტიკაში ხშირად ორგანიზებულია სპეციალურ განყოფილებაში. იქ სადაც ეს მიზანშეუწონელია (პრობლემური კრედიტების მცირე პორტფელი), ბანკები ქმნიან სპეციალურ მუშა ჯგუფებს საკრედიტო ქვეანაყოფის, იურიდიული განყოფილების, უსაფრთხოების განყოფილების თანამშრომლებისაგან.

თემა 8
ლექცია XIII. კრედიტის
დაბრუნებითობის
უზრუნველყოფის ფორმები

კრედიტის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის ფორმა, როგორც დაკრედიტების პრინციპი, გამოხატავს ბანკის ქონებრივი ინტერესების დაცვის აუცილებლობას მსესხებლის მიერ თავის თავზე აღებული ვალდებულებების შესაძლო დარღვევისას. კრედიტის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის ფორმის ქვეშ გაიგება მსესხებლის გარანტირებული ვალდებულებების ფორმა. ყველა უზრუნველყოფი ვალდებულება წარმოადგენს დამატებითს მსესხებლის ძირითადი ვალისადმი. ისინი ფორმდება სპეციალური დოკუმენტებით, რომელთაც აქვთ იურიდიული ძალა. მსესხებლის ძირითადი ვალდებულების შესრულება შეიძლება გამყარებულ იქნეს უზრუნველყოფის ისეთი ფორმებით, როგორიცაა: ქონების გირაო, გარანტია, თავდებობა და სხვა ხერხებით, გათვალისწინებულით კანონებით და ხელშეკრულებით. უზრუნველყოფის თითოეული ფორმის მიზანია, აიძულოს მსესხებელი, შეასრულოს საკრედიტო ვალდებულებები საკუთარი სახსრების არარსებობისას სხვა წყაროებით: დაგირავებული ქონების რეალიზაციიდან მიღებული ამონაგებით, გარანტთა, თავდებთა, სადაზღვევო საზოგადოებათა სახსრებითა და ა.შ. შესაძლებელია სხვადასხვა წყაროს კომბინირება. დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის ფორმების გამოყენება განსაკუთრებით აქტუალურია საწარმოთა არამდგრად ფინანსურ მდგომარეობასთან დაკავშირებით. მათი გამოყენება ამცირებს საკრედიტო რისკს, უზრუნველყოფს ბანკების მოგებას და ინარჩუნებს მათ აქტივებს. მოვიყვანოთ კრედიტის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის ცალკეული ხერხების დახასიათება.

გირაო

გირაო წარმოადგენს სესხების დაბრუნების უზრუნველყოფის ერთ-ერთ ქმედით ხერხს. სამოქალაქო სამართალში გირაოში გაიგება კრედიტორის (მოგირავნის) უფლება, მიიღოს ანაზღაურება დაგირავებული ქონების ღირებულებიდან პრიორიტეტულად სხვა კრედიტორებთან მიმართებით.

საგირაუნო ურთიერთობები რეგულირდება სამოქალაქო კოდექსით, კანონით გირაოს შესახებ, სამოქალაქო პროცესულური კოდექსით.

გირაოს საგნად გამოდის ნებისმიერი ქონება, რომელიც შეიძლება გასხვისებულ იქნეს დამგირავებლისაგან. მატერიალურ შინაარსზე დამოკიდებულებით გირაოს საგნები იყოფა შემდეგ ჯგუფებად:

❖ ძირითადი ფონდების (მოძრავი და უძრავი ქონების) გირაო;

❖ საწარმოო მარაგების (ნედლეულის, მასალების, სათბობის, სათადარიგო ნაწილების) გირაო;

❖ მზა პროდუქციისა და საქონლის გირაო;

❖ ფასიანი ქაღალდების გირაო;

❖ ძვირფასი ღიათონებისა და მათგან დამზადებული ნაკეთობების, ხელოვნების ნიმუშების გირაო;

❖ დეპოზიტების (საღარე, სავალუტო) გირაო;

❖ ქონებრივი უფლებების გირაო.

ქონება, მიღებული ბანკის მიერ გირაოში, უნდა პასუხობდეს რიგ მოთხოვნებს:

1. საკუთრების უფლება ამ ქონებაზე, დადასტურებული შესაბამისი დოკუმენტებით (სახელმწიფო რეგისტრაციას და სხვა).

2. გასხვისების უნარი, დადასტურებული დოკუმენტებით ამ ქონებაზე სხვა გირაოთა არარსებობისა და მისთვის გადახდის მიხედვით ვალდების არარსებობის შესახებ; ჩაწერისა და მობინადრეთა თანხმობის შესახებ გირაოზე (საცხოვრებლის მიხედვით), გირაოს შესაძლებლობის შესახებ (სა-

ხელშეწყობის საწარმოების მიხედვით).

3. გირაოს საგნების ფულადი შეფასება. გირაოს საგნების უმეტესობა ფასდება საბაზრო ღირებულებით. ქონების ღირებულების შეფასება უნდა ჩაატარონ შესაბამისი კვალიფიკაციის სპეციალისტებმა. ფულადი შეფასებისას, მხარეთა შეთანხმებით ზოგჯერ გაითვალისწინება დაგირავებული ქონების ინდექსაცია.

4. გირაოს ლიკვიდურობა, ანუ ქონების უნარი რეალიზაციისადმი, ის დამოკიდებულია გირაოს საგნების ხარისხზე, ადგილმდებარეობაზე, ბაზარზე მოთხოვნასა და სხვა.

5. კონტროლის შესაძლებლობა დაგირავებული ქონების დაცულობაზე;

6. გირაოს ზოგიერთი საგნის დაზღვევა საგანგებო გარემოებათა შემთხვევისას;

7. გირაოს საკმარისობა. გირაოს თანხა უნდა აღემატებოდეს კრედიტის თანხას, ეს დაკავშირებულია იმასთან, რომ დაგირავებული ქონების თანხიდან უნდა იფარებოდეს არა მარტო ბანკისადმი ძირითადი ვალი, მის მიხედვით პროცენტები, არამედ ქონების კონტროლისა და შესაძლო რეალიზაციის ხარჯებიც. ბანკის მიერ დაგირავებული ქონების ღირებულების სხვადასხვა თანხის (პროცენტების) გათვალისწინება დამოკიდებულია აგრეთვე მის სახეობაზე, ცემთაზე, ხარისხზე, საბაზრო ღირებულების შესაძლო შემცირებაზე.

გირაოს ყველა მოთხოვნა უნდა იქნეს დაცული, წინააღმდეგ შემთხვევაში ბანკს შეუძლია უარყოს განაცხადი კრედიტის მიღებაზე. ჩვეულებრივ კომერციული ბანკები შეიმუშავენ დოკუმენტაციის რეგლამენტს გადასაცემი უზრუნველყოფის მიხედვით მსესხებლებისათვის, რაც მათ აძლევს უფრო იოლი ორიენტაციის შესაძლებლობას ბანკის მოთხოვნებში ქონების გირაოს მიმართ. მოვიყვანოთ ერთი ასეთი რეგლამენტთაგანი.

დოკუმენტები გადასაცემი უზრუნველყოფის მიხედვით:

იპოთეკის გირაოს ხელშეკრულება:

❖ საკუთრებადამადგენელი დოკუმენტები შენობაზე (პრასაცხოვრებელი სადგომი), მაგ. ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულება, პრივატიზაციის გეგმა და ა.შ.

❖ მოწმობა საკუთრების უფლების რეგისტრაციის შესახებ;

❖ უძრავი ქონების ობიექტის გეგმა სართულების მიხედვით (ტექნიკური პასპორტი);

❖ დოკუმენტი მიწის ნაკვეთის ტერიტორიული საზღვრების შესახებ (ნაკვეთის საზღვრების ნახაზის ასლი), გაცემული შესაბამისი ორგანოების მიერ;

❖ საკუთრებადამადგენელი დოკუმენტები მიწაზე (მაგ. ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულება, პრივატიზაციის გეგმა და ა.შ.);

❖ ცნობა ორგანოდან, რომელიც ადასტურებს უძრავი ქონების ობიექტის რეგისტრაციასა და ტექნიკურ ინვენტარიზაციას;

❖ საბალანსო ცნობა უძრავი ქონების ობიექტის მესაკუთრის ბალანსზე აყვანის თარიღის, მისი საწყისი და ნარჩენი საბალანსო ღირებულების მითითებით;

❖ დაგირავებული ქონების შემოწმების აქტები;

❖ გირაოს საბაზრო ღირებულების საექსპერტო შეფასება;

❖ სადაზღვევო პოლისი.

სატრანსპორტო საშუალებათა გირაოს ხელშეკრულება

❖ სარეგისტრაციო დოკუმენტები (ტექნიკური პასპორტი, მოწმობა რეგისტრაციის შესახებ);

❖ გირაოს საბაზრო ღირებულების საექსპერტო შეფასება;

❖ სადაზღვევო პოლისი;

❖ დაგირავებული ქონების შემოწმების აქტი.

ბრუნვაში საქონლის გირაოს ხელშეკრულება:

❖ დოკუმენტები, რომლებიც ადასტურებენ სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობების არსებობასა და მათ ღირებულებას, ამ ფასეულობათა ნაშთების უწყისი, ზედნადებები, ანგარიშ-ფაქტურები, სასაწყობო ხელწერილები;

❖ ბრუნვის უწყისი-საქონლის ნაშთებზე საწყობში ბოლო 5-6 თვის განმავლობაში;

❖ გირაოს საბაზრო ღირებულების საექსპერტო შეფასება;

❖ დაგირავებული ქონების შემოწმების აქტი.

მოწყობილობის გირაოს ხელშეკრულება

❖ დოკუმენტები, რომლებიც ადასტურებს საკუთრების უფლებას გირაოს საგანზე;

❖ კონტრაქტი სპეციფიკაციით;

❖ სასაქონლო-სატრანსპორტო დოკუმენტები;

❖ დოკუმენტები, რომლებიც ადასტურებს ბაჟის გადახდას (იმპორტისას);

❖ დოკუმენტები, რომლებიც ადასტურებენ მოწყობილობისათვის გადახდას (აუცილებლობის შემთხვევაში);

❖ ტექნიკური პასპორტები (იმ გვერდების ასლები, სადაც მითითებულია ძირითადი ტექნიკური მახასიათებლები);

❖ იმ სადგომის არენდის ხელშეკრულების ასლი, სადაცაა დადგმული მოწყობილობა (არენდის შემთხვევაში);

❖ ექსპლუატაციაში შეყვანის აქტი ან მიღება-გადაცემის აქტი;

❖ გირაოს საბაზრო ღირებულების საექსპერტო შეფასება;

❖ დაგირავებული ქონების შემოწმების აქტი.

არასრული, დამახინჯებული ინფორმაციის წარმოდგენა ან მისი შემცირება, შეკვეცა, ბანკის მიერ განიხილება, როგორც მიზეზი საკრედიტო განაცხადის განხილვის შეწყვეტისათვის.

პრაქტიკაში გამოყოფენ გირაოს ორ სახეობას იმაზე და-მოკიდებულებით, თუ სად იმყოფება ქონება, სანამ მსესხებელი სესხით სარგებლობს:

1. დაგირავებული ქონება რჩება დამგირავებელთან;

2. დაგირავებული ქონება და ქონებრივი უფლებები გადაეცემა მოგირავენს (ბანკს).

დაგირავებული ქონების პირველი სახეობა პრაქტიკაში ჰოვებს უდიდეს გაერცელებას, რამეთუ საშუალებას აძლევს მსესხებელს გააგრძელოს სამეურნეო საქმიანობა, იყენებს რა დაგირავებულ ქონებასაც. განასხვავებენ გირაოს ამ სახეობის შემდეგ ფორმებს:

❖ ბრუნვაში საქონლის გირაო-დამახასიათებელია სავაჭრო და მომარაგება-გასაღების ორგანიზაციებისათვის. უკანასკნელთ შეუძლიათ შეცვალონ კრედიტით სარგებლობის პერიოდში დაგირავებული ქონების ერთი სახეობა სხვით, ერთნაირი ან მეტი ღირებულებით. მაგრამ ადრე დაგირავებული საქონლის რეალიზაციის დრო და მათი ახლით შეცვლის დრო შეიძლება არ დაემთხვეს და ამიტომ მოცემულ გირაოს არ ახლავს კრედიტის დაბრუნების სრული გარანტია.

❖ გადამუშავებაში საქონლის გირაო დამახასიათებელია სამშენებლო, სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებისათვის, გადამამუშავებელი, სატრანსპორტო საწარმოებისათვის. გირაოს ამ სახეობისას მსესხებელს შეუძლია გადამამუშავოს დაგირავებული ფასეულობები, მაგრამ მის მიერ ვალდებულებების შეუსრულებლობისას ბანკის უფლება გაერცელება მზა პროდუქციაზე. საწარმო ამ დროს ჩვეულებრივ იძლევა დაგირავებულ ფასეულობათა ღირებულების, მათი გადამამუშავების დროის და გამოშვებული პროდუქციის ღირებულების სპეციალურ გაანგარიშებას. მაგრამ აქ ბანკის კონტროლი გირაოზე ძნელად განსახორციელებელია და ასევე ყოველთვის არ ახლავს სესხის დაბრუნების სრული გარანტია (განსაკუთრებით იმ გარემოებათა არსებობისას,

რომლებიც არ არის დამოკიდებული მსესხებლის მუშაობაზე, მაგ. ამინდი).

❖ ძირითადი ფონდების (შენობები, მანქანები, მოწყობილობები, გამოთვლული ტექნიკა, სატრანსპორტო საშუალებები, მიწის ნაკვეთები და ბუნებათსარგებლობის ობიექტები, შეძენილი საწარმოს მიერ საკუთრებაში და სხვა) გირაო ბოლო ხანებში კპოვებს ფართო განვითარებას. ძირითად ფონდებს გადააქვთ თავისი ღირებულება დამზადებულ ან დამატებულ პროდუქტიაზე ნაწილ-ნაწილ, დარიცხული ამორტიზაციის თანხით, ინარჩუნებენ რა ამასთან თავდაპირველ ნატურალურ ნივთობრივ ფორმას.

ძირითადი ფონდებიდან შეიძლება გამოვეყოთ იპოთეკა. იპოთეკად ითვლება უძრავი ქონება, დაკავშირებული უშუალოდ მიწასთან ან მიწით სარგებლობის უფლებასთან (შენობები, ნაგებობები, ბინები, აგარაკები) და მოძრავი ქონება ქალიან დიდი ღირებულებით (საზღვაო, სამდინარო, სამავრო ხომალდები, კოსმოსური ობიექტები).

გირაოსათვის უძრავი ქონების სახით დამახასიათებელია შემდეგი ნიშნები: ექსპლუატაციიდან შემოსავლის მიღება და მისი დამოუკიდებლად განკარგვა მსესხებლის მიერ (ბანკისათვის დაფარული ვალდებულებების ზევით); გირაოთი რამდენიმე სესხის მიღების შესაძლებლობა; კონტროლის სიმარტივე ქონების ნატურალურ-ნივთობრივი ფორმის დაცულობის შედეგად, იპოთეკის ნოტარიული დამოწმების და შესაბამის ორგანოებში რეგისტრაციის აუცილებლობა. იპოთეკა როგორც გირაო გამოიყენება ძირითადად გრძელვადიანი სესხების გაცემის დროს იურიდიული და ფიზიკური პირებისათვის.

გირაოს მეორე სახეობაა-გირაო მისი გადაცემით ბანკისათვის სესხით სარგებლობის პერიოდში. ის უფრო ხშირად გამოიყენება იმ შემთხვევაში, როცა დამგირავებული არასაკმარისადაა ცნობილი ბანკისათვის ან მისი კრედიტუნარიანობა არ არის ნდობის ღირსი. გამოყოფენ მის ისეთ

ფორმებს, როგორიცაა მყარი გირაო და უფლებათა გირაო.

მყარი გირაო ითვალისწინებს ქონების გადაცემას ბანკისათვის და მის შენახვას ბანკის საწყობში (სეიფში). გირაოს ეს სახეობა შეიძლება ჩაგვეთვალო უფრო უპირატესობის მქონედ, გამოდინარე კონტროლის შესაძლებლობებიდან და სესხის დაბრუნების გარანტიიდან. მაგრამ ბანკების უმეტესობას სასაწყობო სათავსოები არ აქვთ. გირაო მსესხებლის საწყობში (ბანკის საკეპით) ხშირად არ აწყობთ არც თვითონ მსესხებელს, არც – ბანკს. საზღვარგარეთის ბანკების პრაქტიკაშია დაგირავებული ქონების შენახვა იმ სპეციალიზებული ორგანიზაციების საწყობებში, რომლებიც დაკავებული არიან ფასეულობათა საწყობში მოთავსება-შენახვით (სასაწყობო კომპანიები, ფირმები).

ითვალისწინებენ რა შესაძლებლობათა არსებობას შენახვისათვის და რეალიზაციის სისწრაფეს, საქართველოს ბანკები უპირატესობას ანიჭებენ დაგირავებისათვის ქონებას, რომელიც პასუხობს ისეთ მოთხოვნებს, როგორიცაა: უმნიშვნელო ტევადობა, ადვილი რეალიზებადობა და ხანგრძლივი შენახვის შესაძლებლობა. ბანკისათვის ყველაზე მოსახერხებელი მყარი გირაოს ობიექტებს წარმოადგენს: სავალუტო ფასეულობები, ძვირფასი ლითონები და მათგან დამზადებული ნაკეთობები, ფასიანი ქაღალდები.

გირაოს სახით შეიძლება გამოვიყენოთ მძალდღიკვიდური ფასიანი ქაღალდები, სახელმწიფოსა და ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოების ფასიანი ქაღალდები, თავად ბანკების ფასიანი ქაღალდები. გირაოში გადასაცემი ფასიანი ქაღალდების შეფასება ხორციელდება ბანკის შესაბამისი ქვეგანყოფის მიერ მიმდინარე საბირჟო კოტირებების საფუძველზე ან ნომინალური ღირებულებით ლიკვიდობის დონეზე დამოკიდებულებით. ზოგიერთი კომერციული ბანკი თვლის აუცილებლად ჰქონდეს ფასიანი ქაღალდების გირაოს თანხა, რომელიც კრედიტის თანხას 1,5-2-ჯერ აღემატება.

ბოლო ხანებში გარკვეულ გავრცელებას ჰპოვეს სასაქონლო და სასაქონლო-სატრანსპორტო დოკუმენტების (სარეკლამო ზედნაძებების დუბლიკატების, კონსამენტების, სატრანსპორტო ორგანიზაციების ქვითრების) გირაო.

უფლებათა გირაო-გირაოს ახალი ფორმა, რომელიც გამოჩნდა მხოლოდ საბაზრო ეკონომიკის პირობებში. აქ გირაოს როლში გამოდის მსესხებლის უფლებათა შეფასების დოკუმენტები ქონების, ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტების (საავეტორო უფლებები, პატენტები, სასაქონლო ნიშნები, პროგრამული უზრუნველყოფა) ფლობის და სარგებლობის მიხედვით. უფლების დამგირავებელი შეიძლება იყოს მხოლოდ ის პირი, ვისაც ეს უფლება ეკუთვნის.

მნიშვნელოვან მომენტს საკრედიტო ხელშეკრულებების დადებისას წარმოადგენს საკითხი სესხისა და გირაოს თანაფარდობის შესახებ. გირაოში სესხის უფრო დაბალი პროცენტი ამცირებს ბანკის საკრედიტო რისკს, მაგრამ არახელსაყრელია კლიენტებისათვის, უფრო მაღალი პროცენტი იზიდავს კლიენტებს, მაგრამ ზრდის ბანკის რისკს. საზღვარგარეთის ზოგიერთ ქვეყანაში დაიწყეს გირაოში სესხის წილის გაზრდა, ასე მაგალითად, თუ აშშ-ში რამდენიმე წლის წინ ნორმალურად ითვლებოდა სესხის გაცემა გირაოს შეფასებული ღირებულების 50%-ის ოდენობით, ბოლო ხანებში კრედიტი აღწევს გირაოს 80%.

საგირავნო ოპერაციების საფუძველს წარმოადგენს გირაოს ხელშეკრულება, რომელშიც აისახება ბანკსა და მსესხებელს შორის სამართლებრივი ურთიერთობების მთელი კომპლექსი. ის უნდა პასუხობდეს განსაზღვრულ მოთხოვნებს ფორმის მიხედვით, იყოს ნოტარიულად დამოწმებული (უძრავი ქონებისა და ქონებრივი უფლებების დაგირავებისას) და რეგისტრირებული (იპოთეკისას) შესაბამის ორგანოებში.

გირაოს ხელშეკრულებაში მიეთითება გირაოს სახეობა და ფორმა, ღირებულება და ადგილმდებარეობა, მხარეთა უფლებ-

ები და ვალდებულებები, რომლებიც ითვალისწინებს გირაოს უზრუნველყოფილი მოთხოვნის შესრულების არსს, გირაოს სპეციფიკაზე დამოკიდებულებით. საგირავნო უფლება რეალისდება ბანკის მიერ, თუ მსესხებელი არ დააბრუნებს იმ კრედიტს დროულად, რომელიც უზრუნველყოფილია კონკრეტული გირაოთი.

თავდებობა

თავდებობა – კრედიტის დაფარვის მიხედვით მსესხებლების უზრუნველყოფის ერთ-ერთი გავრცელებული ხერხია. თავდები კრედიტორის წინაშე ვალდებულებას იღებს, პასუხი აგოს მსესხებლის მიერ თავისი ვალდებულებების შესრულებაზე მთლიანად ან ნაწილობრივ. თავდებობის მიცემა შეუძლიათ როგორც იურიდიულ, ასევე ფიზიკურ პირებს. ბანკსა და თავდებს შორის ურთიერთობათა გასაფორმებლად ხელი ეწერება თავდებობის წერილობით ხელშეკრულებას. პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ თავდებობის ხელშეკრულება იდება ან საკრედიტო ხელშეკრულების ხელმოწერამდე ან მასთან ერთდროულად და მოწმდება კრედიტორი ბანკის, თავდების და მსესხებლის მიერ.

თავდების როლში შეიძლება გამოვიდნენ ფინანსურად მდგრადი საწარმოები, სპეციალური ორგანიზაციები, რომლებიც სახსრებს ფლობენ, მაგ. ბანკები. ხელშეკრულების დადებამდე ბანკი შეძლებისდაგვარად შეისწავლის ინფორმაციას თავდების ფინანსური მდგომარეობის შესახებ. თუ თავდებ საწარმოს მოემსახურება მსესხებლის ბანკი, საქმე უფრო მარტივადაა. თუ თავდებს მოემსახურება სხვა ბანკი, მაშინ გარიგების დასრულებაში დარწმუნებულობისათვის მსესხებლის ბანკი მოითხოვს თავდების მოსამსახურე ბანკისაგან, მისი გადახდისუნარიანობის დადასტურებას, საზღვარგარეთ მოცემული ამოცანის გადაწყვეტას ეხმარება კომერციულ ბანკსა და ცენტრალური ბანკის მთავრ სამმართველოებს შორის შეთანხმების დადება ინფორმაციის გაცვლის შესახებ არაკუ-

თილისინდისიერი მსესხებლების თაობაზე და რეალური მონაცემები საწარმო – მოვალეების მიერ ბიუჯეტში გადახდების შესახებ (სახელმწიფო ვალების "წიგნები"), ზოგიერთ ქვეყანაში თავდებებად (გარანტებად) გამოდიან სპეციალური სამთავრობო ორგანიზაციები, რომლებიც ფლობენ მიზნობრივ ფულად ფონდებს. დახმარების მსგავსი პირობები განსაკუთრებით აუცილებელია მცირე ბიზნესისათვის.

თავდებობა შეიძლება იყოს სრული (კრედიტისა და მის მიხედვით პროცენტების მთელ თანხაზე) ან ნაწილობრივი. ნაწილობრივი თავდებობა რიგ შემთხვევაში მოითხოვს სესხის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის დამატებით ფორმებს.

მსესხებლის მიერ კრედიტის თავისდროული დაბრუნების ვალდებულების დარღვევისას მსესხებელი და თავდები პასუხს აგებენ ბანკის წინაშე სოლიდარულად. თავდები პასუხს აგებს კრედიტორის წინაშე იმავე მოცულობით, როგორც მოვალე, პროცენტების გადახდის, სესხის ამოსაღებად სასამართლო ხარჯების ანაზღაურების და ა.შ. ჩათვლით, ანუ თავდების პასუხისმგებლობის მოცულობა ტოლია მსესხებლის პასუხისმგებლობის მოცულობისა, თუ ხელშეკრულებაში არ არის ასახული თავდების შეზღუდული პასუხისმგებლობა. თავდებზე, რომელმაც შეასრულა ვალდებულება მსესხებლის მაგივრად, გადადის ბანკის უფლებები ამ ვალდებულების მიხედვით. ბანკი ვალდებულია, მისცეს თავდებს დოკუმენტები, რომლებიც ადასტურებს მოთხოვნებს მსესხებლისადმი.

თავდები შეიძლება იყოს ფიზიკური პირიც. ყველაზე ხშირად ამას ადგილი აქვს ფიზიკური პირების მიერ სამომხმარებლო სესხების მიღებისას, თავდებები შეიძლება იყვნენ შრომისუნარიანი მოქალაქეები, რომელთაც აქვთ შემოსავლის მუდმივი წყარო. მათი ერთობლივი შემოსავალი არ უნდა იყოს მსესხებლის შემოსავალზე ნაკლები. წინააღმდეგ შემთხვევაში თავდებობათა რიცხოვნობა უნდა იყოს მეტი ან აუცილებელია

სესხის დაბრუნების უზრუნველყოფის დამატებითი ფორმები. ფიზიკურ პირთა თავდებობა ფორმდება ნოტარიულად.

თავდებობის სპეციალური შემთხვევის სახით შეიძლება განხილულ იქნეს სათამაშო უქო თავდებობა (აველი). აველის ტებად ყველაზე ხშირად გამოდიან კომერციული ბანკები, რომლებიც იღებენ თავის თავზე პასუხისმგებლობას თამაშუქის ვალდებულების შესრულებისა.

გარანტია

გარანტი, ისევე როგორც თავდები, ვალდებულებას იღებს ბანკის წინაშე, პასუხი აგოს მსესხებლის ვალდებულებების მიხედვით. გარანტია წარმოადგენს ცალმხრივ გარიგებას, რომლის შესაბამისადაც გარანტი აძლევს წერილობით ვალდებულებას (საგარანტიო წერილს) კრედიტორ ბანკს აღნიშნული ფულადი თანხის გადახდის შესახებ უკანასკნელის მიერ მისი გადახდის შესახებ წერილობითი მოთხოვნის წარდგენისას. გარანტიის მისაღებად მსესხებელმა უნდა გადაუხადოს გარანტს საკომისიო გასამრჯელო განსაზღვრული პროცენტის სახით გარანტირებული თანხიდან. პროცენტის სიდიდე განისაზღვრება შეთანხმებით გარანტსა და ბანკის მსესხებელს შორის.

გარანტიასა და თავდებობას შორის, როგორც კრედიტის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის ფორმებს შორის არის მსგავსება, მაგრამ არის განსხვავებაც:

1. გარანტების როლში კანონის მიხედვით შეიძლება გამოვიდნენ კომერციული ბანკები და სადაზღვევო საზოგადოებები, ხოლო თავდებთა როლში – სხვადასხვა იურიდიული და ფიზიკური პირები, ყველაზე გავრცელებულია საბანკო გარანტია.

2. საბანკო გარანტია (თავდებობისაგან განსხვავებით) არ არის დამოკიდებული ძირითად ვალდებულებაზე, რომლის შესრულებასაც ის უზრუნველყოფს. ის ინარჩუნებს ძალას ამ ვალდებულების ძალისდაკარგვის შემთხვევაშიც.

3. საბანკო გარანტიის გამოუთხოვადობა. მისი გამოთხოვა კრედიტორ ბანკთან წინასწარი შეთანხმების გარეშე გარანტს არ შეუძლია, თუ ეს არ არის დათქმული წერილობით ვალდებულებაში. მაგრამ გამოთხოვის არსებობა არ დააკმაყოფილებს კრედიტორს, რადგან ასეთი გარანტიის მიხედვით საეჭვოა, რომ ბანკი რაიმეს მიიღებს. მაშასადამე, გამოთხოვის არსებობა – ეს უკვე უარია მსესხებლისათვის სესხის გაცემაზე.

საგარანტიო წერილში აუცილებლად უნდა იყოს მითითება კონკრეტულ საკრედიტო ხელშეკრულებაზე, რომლის შესრულებაზეც მსესხებლის მაგიერ ვალდებულებას იღებს გარანტი – პასუხი აგოს, და გარანტიის ზღვრული ვადა. უკანასკნელი უნდა აღემატებოდეს საარბიტრაჟო სასამართლოში საქმეთა განხილვის ვადას.

კრედიტის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის სხვა ფორმები

ამ ფორმათა შორის შეიძლება დავასახელოთ დაზღვევა, სადეპოზიტო ანაბრების გირაო, მსესხებლის მოთხოვნათა დათმობა ბანკისათვის.

საბაზრო ეკონომიკამ შექმნა რეალური წანამძღვრები ახალი ნებაყოფლობითი სადაზღვევო მომსახურებების წარმოსაქმნელად, კერძოდ, როგორცაა კრედიტის დაუფარავობისთვის პასუხისმგებლობის დაზღვევა. ეს გარიგება ხელსაყრელია მისი სამივე მონაწილისათვის: მსესხებელი ინარჩუნებს საქმიან რეპუტაციას, ბანკი იღებს თავისი რესურსების დაბრუნებითობის გარანტიას, ხოლო სადაზღვევო კომპანია – გასამრჯელოს მომსახურებისათვის.

კრედიტის დაუფარავობისათვის პასუხისმგებლობის დაზღვევის ხელშეკრულება იდება მსესხებელ საწარმოს (დამზღვევს) და სადაზღვევო ორგანიზაციას (მზღვეველს) შორის. ხელშეკრულება ითვლება დადებულად დამზღვევის მიერ სადაზღვევო შენატანების (სადაზღვევო პრემიის) შეტანისას. მისი შეტანა შესაძლებელია ერთბაშად ან განვადებით. სადაზღ-

ვევო საზღაურის სიდიდე დამოკიდებულია სადაზღვევო თანხასა და მზღვეველის ტარიფზე. სადაზღვევო თანხა განისაზღვრება მხარეების მიერ მათი შესვლულებით. როგორც წესი, მზღვეველი იღებს თავის თავზე პასუხისმგებლობას დაფარვისათვის 50-90%-ის ოდენობით დაუბრუნებელი კრედიტის და მის მიხედვით პროცენტების თანხიდან. მზღვეველის პასუხისმგებლობის დაბალი პროცენტისას ბანკებს უფლება აქვთ მოითხოვონ მსესხებლისაგან უზრუნველყოფის დამატებითი ფორმები.

სადეპოზიტო ანაბრების (მათ შორის უცხოურ ვალუტაში) გირაო-კრედიტის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის გარანტირებული ფორმაა. გარიგებას თან ახლავს ხელშეკრულება, რომლის თანახმადაც მსესხებლის დეპოზიტის მიხედვით ფულის დაბრუნების მოთხოვნის უფლება გადადის კრედიტორ ბანკზე. ამ შემთხვევაში ხარჯვითი ოპერაციები სადეპოზიტო ანგარიშების მიხედვით წყდება ხელშეკრულების მოქმედების ვადის განმავლობაში.

მსესხებლის მოთხოვნათა დათმობა ბანკისათვის გავრცელებულია საზღვარგარეთის ქვეყნებში მყარი ეკონომიკით. დათმობა (ცესია) – არის ხელშეკრულება, რომლის პირობების თანახმად, დებიტორული დავალიანების მიხედვით ქვადების გადახდის მოთხოვნის უფლება (დებიტორთა თანხმობით) გადადის მსესხებელი საწარმოდან ბანკზე. დათმობილი მოთხოვნების თანხა, როგორც წესი, უნდა აღემატებოდეს ბანკისადმი ვალს არანაკლებ ორჯერ.

გარიგების რისკის შესამცირებლად ბანკი ითხოვს მსესხებლისაგან დებიტორთა სიისა და იმ საანგარიშსწორებო დოკუმენტების ასლების წარმოდგენას, რომლებიც ადასტურებს მსესხებლის მიერ პროდუქციის გადაგზავნას, მის მიერ დებიტორებისათვის სამუშაოების შესრულებას ან მომსახურების გაწევას. მოცემული ინფორმაცია არ ამცირებს დიდ რისკს, რომელიც თან ახლავს საკუთრების უფლების გადაცემას. ბანკისათვის ვალდებულებათა უზრუნველყოფა დიდადაა დამოკიდებული მსესხებლის პატიოსნებაზე.

კრედიტის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის სხვადასხვა ფორმის არსებობა შესაძლებელს ხდის, ამოვიჩიოთ ისინი კონკრეტულ შემთხვევებში, გამოვინარეოთ სხვადასხვა კრიტერიუმიდან: უზრუნველყოფის სახეობა, მისი ლიკვიდობა, თანხა, ადგილმდებარეობა, კონტროლის შესაძლებლობა და ა.შ.

უზრუნველყოფის ამორჩევისას ბანკები ითვალისწინებენ მსესხებლის ფინანსურ მდგომარეობასაც. შეფასების საფუძველი ჩვეულებრივ კრედიტუნარიანობის გათვლებია. I კლასის საწარმოებს, რომლებიც ითვლებიან საიმედოდ, შეიძლება პქონდეთ წახალისება და ხანდახან ისარგებლონ ნდობითი სესხით, ანუ უზრუნველყოფის წარმოდგენის გარეშე აქ ჩვეულებრივ გაითვალისწინება მოცემული მსესხებლის საკრედიტო ისტორია. II კლასის საწარმოები, რომლებიც ითვლება ფინანსურად არამდგრადად, კრედიტდებიან განსაზღვრული სახეობის უზრუნველყოფის არსებობით. III კლასის საწარმოები, როგორც არასაიმედო მსესხებლები, კრედიტდებიან უზრუნველყოფის რამოდენიმე სახეობის წარმოდგენითაც.

თემა 9 ლექცია XIV-XV-XVI. კრედიტის სწავლასთან სახეობის ბაზისა და დაზარაზის წესები, სასესო ანგარიშების სახეობები

მოკლევადიანი კრედიტები

მოკლევადიანი მიზნობრივი კრედიტების ვადა არ აღემატება ერთ წელს, ატარებს ერთჯერად ხასიათს და მოემსახურება კონკრეტულ სამეურნეო გარიგებებს. მიზნობრივი დანიშნულების მიხედვით შეიძლება გამოვეყოთ კრედიტები საწარმოო მიზნებისათვის, კრედიტები სავაჭრო-საშუაშავლო ოპერაციებზე, კრედიტები დროებითი საჭიროებისათვის. მიზნობრივი კრედიტების მსესხებლები შეიძლება იყვნენ ორგანიზაციები, რომელთაც არა აქვთ ანგარიშსწორების ანგარიში კრედიტორ ბანკში, მაგრამ რადგან ბანკის რისკები მოცემულ შემთხვევაში მნიშვნელოვნად იზრდება, ბანკები უპირატესობას ანიჭებენ საკუთარი კლიენტების დაკრედიტებას.

სესხები საწარმოო მიზნებისათვის დაკავშირებულია მსესხებლის მიერ კრედიტის მიღებასთან ნედლეულის შესყიდვათა, შუა პროდუქციის საწყობში მოთავსებისა და შენახვის დასაფინანსებლად და საწარმოო ხარჯების განხორციელებისათვის. თუ სესხი დაკავშირებულია საწარმოო მარაგების დაგროვებასთან, ბანკს შეუძლია მისცეს მსესხებელს კრედიტი განსაზღვრული მოცულობით მიმდინარე სასაქონლო-მატერიალური მარაგების თანხიდან, მაგ 35% საწყობში საქონლის თანხიდან. მოცემულ შემთხვევაში კრედიტის დაბრუნება ხორციელდება სასაქონლო-მატერიალური მარაგების გაყიდვის კვალობაზე. კრედიტის მისაღებად კლიენტი ბანკში წარადგენს:

1. განაცხადს, რომელიც იძლევა ძირითად მონაცემებს

მისი საქმიანობის შესახებ;

2. მონაცემებს საფინანსო საქმიანობის შესახებ: ბალანსის ასლებსა და მოგება-ზარალის ანგარიშის ასლებს;

3. ტექნიკურ-ეკონომიკურ დასაბუთებას, რომელიც ადასტურებს დაგეგმილი გარიგების ეფექტიანობას. დასაბუთება უნდა მოიცავდეს კრედიტზე მოთხოვნის გაანგარიშებებს (მაგ. შესაძლო ფასულობების რაოდენობა, ფასი, თანხა) და მისი დაფარვის წყაროებს.

წარმოდგენილი დოკუმენტებისა და კლიენტისაგან მიღებული დამატებითი ინფორმაციის საფუძველზე, საკრედიტო ექსპერტი ატარებს კლიენტის ფინანსური მდგომარეობის ანალიზს, აკეთებს დასკვნებს მისი მიმდინარე მდგომარეობის შესახებ და პროგნოზს მომავალში მისი კრედიტუნარიანობის თაობაზე. დაკრედიტების საკითხის დადებითად გადაწყვეტისას მსესხებელს ეხსენება სასესხო ანგარიში. კრედიტი შეიძლება გაიცეს მარტივი სასესხო ანგარიშიდან. კრედიტის დათქმული თანხა შეიძლება მიეცეს კლიენტს ერთდროულად ან განსაზღვრული გრაფიკით. თუ კრედიტი გაიცემა ანგარიშსწორების ანგარიშზე ჩარიცხვის გზით, ბანკისათვის აუცილებელია დიდი ყურადღება მიექცეს კრედიტის მიზნობრივ გამოყენებაზე კონტროლს. ამ მიზნით ბანკმა შეიძლება მოსთხოვოს კლიენტს დოკუმენტები, რომლებიც ადასტურებენ ნედლეულისა და საქონლის შესაბამისი სახეობებისათვის გადახდას.

დღეისათვის მსგავსი კრედიტების გაცემისას ბანკები კრედიტის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის ფორმის სახით ყველაზე ხშირად იყენებენ სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობების გირაოს და განსაზღვრული პერიოდულობით ახორციელებენ დაგირავებული ფასეულობების დაცულობისა და სისრულის შემოწმებას. მსგავსი კრედიტები შეიძლება პროლონგირებული იქნეს იმ პირობით, რომ მსესხებელმა გადაიხადა სესხის მნიშვნელოვანი ნაწილი მისი პროლონგაციის მომენტამდე. კრედიტის დაფარვა, როგორც

წესი, წარმოებს მსესხებლის ანგარიშსწორების ანგარიშიდან სახსრების ჩამოწერით. თუ მსესხებლის ანგარიში სხვა ბანკშია, კრედიტი იფარება მოცემული ანგარიშიდან სახსრების უდავო ჩამოწერაზე საგადასახდლო დავალების საფუძველზე.

კრედიტები სავაჭრო-საშუამავლო ოპერაციებზე აგრეთვე ატარებს მოკლევადიან ხასიათს და ყველაზე უფრო ხშირად დაკავშირებულია კლიენტის დებიტორული დავალიანების წარმოქმნასთან. მსესხებლის დაკრედიტება მოცემულ შემთხვევაში ხორციელდება სქემით, ანალოგიურით საწარმოო მიზნით დაკრედიტებისა. მსესხებლის როლში გამოდის საბითუმო და საცალო ვაჭრობის საწარმოები. მოცემული გარიგების თავისებურება ისაა, რომ ზემოთჩამოთვლილი დოკუმენტების გარდა, მსესხებელი წარმოადგენს ბანკში ხელშეკრულებას პროდუქციის მიწოდებაზე. ბანკი აანალიზებს წარმოდგენილ დოკუმენტებს და დადებით შემთხვევაში აკრედიტებს კლიენტს მისთვის მარტივი სასესხო ანგარიშის ან საკრედიტო ხაზის გახსნით. დაკრედიტების პირობები, კრედიტის დაფარვის, პროცენტების დარიცხვისა და გადახდის წესი დათქმულია საკრედიტო ხელშეკრულებაში.

კრედიტები დროებითი საჭიროებისათვის გაიცემა ხელფასების გადასახდელად და გადახდებისთვის ბიუჯეტში, ანუ ემსახურება ფულად სახსრებზე კლიენტის მოკლევადიანი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას. კრედიტები ხელფასების გასაცემად ეძლევათ მეურნე სუბიექტებს მათი ანგარიშსწორების ანგარიშზე სახსრების დროებითი ნაკლებობისას.

კრედიტის მისაღებად მსესხებელი წარადგენს ბანკში განცხადებას კრედიტის გაცემაზე და კრედიტის დაფარვის გრაფიკს. ხელფასისათვის კრედიტის გაცემამდე ბანკის დაწესებულება ოპერატიული წესით განიხილავს საწარმოს ფინანსურ მდგომარეობას, არკვევს კლიენტის ანგარიშზე ხელფასების გასაცემად სახსრების არარსებობის მიზეზებსა და

კრედიტის დაფარვის პერსპექტივებს.

ხელფასისათვის კრედიტის გაცემისას კრედიტის ვადა, როგორც წესი, მერყეობს 30-დან 90 დღემდე. სესხის თანხა მიემართება ფულადი ჩეკის გასანაღდებლად, რომელიც გამოწერილია ხელფასის მისაღებად, და საგადასახდელო ვალდებულების ასანაზღაურებლად ბიუჯეტში გადასახადების გადასარიცხად. კრედიტის დაფარვა ხორციელდება მსესხებლის ანგარიშსწორების ანგარიშიდან სახსრების ჩამოწერის გზით. საპროცენტო მოკლევადიანი კრედიტების მიხედვით კრედიტი დროებითი საჭიროებისათვის გაიცემა უზრუნველყოფის გარეშე იმ შემთხვევაში, თუ კლიენტი პირველი კლასისაა. ცალკეულ შემთხვევებში ბანკს შეუძლია, მოსთხოვოს კლიენტს ქონების გირაო, საგარანტიო ვალდებულება ან სხვა უზრუნველყოფა.

ერთჯერადი (მიზნობრივი) სესხების გაცემის წესი

ერთჯერადი კრედიტები — ეს არის კრედიტები, რომლებიც მიეცემათ მსესხებლებს შემთხვევიდან შემთხვევამდე მათი სხვადასხვა მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად. ამასთან ყოველი სესხი ფორმდება ინდივიდუალური საკრედიტო ხელშეკრულებით კრედიტის მიზნისა და თანხის, მისი დაბრუნების ვადის, საპროცენტო განაკვეთისა და უზრუნველყოფის მითითებით. ბანკის მიერ ასეთი კრედიტის გაცემის საკითხის გადასაწყვეტად მსესხებელმა ყოველ ჯერზე უნდა წარუდგინოს მას ასეთ შემთხვევაში აუცილებელი დოკუმენტების პაკეტი.

ერთჯერადი სესხის გაცემა ყოველთვის ხორციელდება ერთდროულად. კრედიტი გაიცემა მარტივი სასესხო ანგარიშიდან, კრედიტის თანხის ჩარიცხვით მსესხებლის ანგარიშსწორების ანგარიშზე. მსესხებელ საწარმოს (ფირმას) შეუძლია იქონიოს რამდენიმე მარტივი სასესხო ანგარიში, თუ ის ერთ-

დროულად სარგებლობს კრედიტით დაკრედიტების რამდენიმე ობიექტისათვის, ანუ გაცემულით განსხვავებული მიზნებისათვის, განსხვავებულ დროს და განსხვავებული ვადებით. თუ შემდგომში აღმოჩნდება, რომ მსესხებლისათვის ნებადართული ერთჯერადი (მიზნობრივი) კრედიტის მოცულობა არ შეესაბამება კლიენტის მოთხოვნილებას, მაშინ შეისწავლის რა მსესხებლის ფულად სახსრებზე დამატებითი მოთხოვნილების დასაბუთებებს, ბანკს შეუძლია დადოს დამატებითი შეთანხმება საკრედიტო ხელშეკრულებისადმი კრედიტის თანხის გაზრდის თაობაზე და მოითხოვოს მსესხებლისაგან დამატებითი უზრუნველყოფი ვალდებულებები მის დასაფარავად.

ერთჯერადი კრედიტების დაფარვა შეიძლება განხორციელდეს მსესხებლის მიერ როგორც ერთდროული ერთჯერადი გადახდით ხელშეკრულებით დადგენილი კრედიტის ვადის დასრულებისას, ასევე — პერიოდულად, ბანკთან შეთანხმებულ ვადებში, შესაბამისი დათქმული თანხით.

ერთჯერადი კრედიტის იმ ვადაში დაუფარავობისას, რომელიც დადგენილია საკრედიტო ხელშეკრულებით ან მისი დამატებითი შეთანხმებით, მისი თანხა მიეკუთვნება ვადაგადაცილებულ სესხებს და ბანკს შეუძლია მიმართოს მსესხებლის უზრუნველყოფი ვალდებულებებს მის დასაფარავად.

დაკრედიტება საკრედიტო ხაზით

საკრედიტო ხაზი წარმოადგენს იურიდიულად გაფორმებულ შეთანხმებას ბანკსა და მსესხებელს შორის ბანკის ვალდებულების თაობაზე, გასცეს მსესხებელზე დროის განსაზღვრული პერიოდის განმავლობაში კრედიტები შეთანხმებული ლიმიტის ფარგლებში.

საკრედიტო ხაზი მოსახერხებელია საკრედიტო პროცესის ორივე მხარისათვის, რამეთუ შესაძლებლობას იძლევა,

დაიგეგმოს გამოყენებული ფულადი სახსრების მოცულობა, მოხდეს დროის ეკონომია მოლაპარაკებათა წარმოებისა და ახალი საკრედიტო ხელშეკრულების დადების მსვლელობისას. საკრედიტო ხაზი შესაძლებლობას აძლევს მსესხებელს, ისესხოს სახსრები განსაზღვრული ლიმიტის ფარგლებში, დაფაროს ყველა ან ნაწილი სახესხო სახსრებისა და განახორციელოს განმეორებითი სესხება საკრედიტო ხაზით სარგებლობის ვადის ფარგლებში.

საკრედიტო ხაზის სიდიდე, როგორც წესი, დგინდება მსესხებლის საბალანსო მონაცემების საფუძველზე, საბრუნავი სახსრების განთავსებისა და მათი ფორმირების მის განკარგულებაში მყოფი წყაროების შესახებ. საკრედიტო ხაზის მოცულობა შეიძლება გაანგარიშებულ იქნეს ფორმულით

$$M = (S_d + D_{\text{წ}} + M_{\text{პ}} + D_d + S_g) - (K_d + S_s)$$

სადაც M – საკრედიტო ხაზის მოცულობაა, S_d – საწარმოო დანახარჯები, $D_{\text{წ}}$ – დაუმთავრებელი წარმოება, $M_{\text{პ}}$ – მზა პროდუქცია, D_d – დებიტორული დავალიანება, S_g – საქონელი გადაგზავნილი, K_d – კრედიტორული დავალიანება, S_s – საკუთარი სახსრები.

საკრედიტო ხაზი ეხსნებათ საწარმოებსა და ორგანიზაციებს მყარი ფინანსური მდგომარეობით. საკრედიტო ხაზი ფორმდება საკრედიტო ხელშეკრულებით. საკრედიტო ხელშეკრულებაში მხარეებს შეუძლიათ დათქვან დაკრედიტების პირობების შეცვლა განსაზღვრულ შემთხვევებში.

მაგალითად, მსესხებლის ფინანსური მდგომარეობის გაუარესების შემთხვევაში ბანკს შეუძლია უარი უთხრას მსესხებელს კრედიტის გაცემაზე. თავის მხრივ, მსესხებელს შეუძლია, უარი თქვას კრედიტის თანხის მიღებაზე, და მოცემულ შემთხვევაში ბანკს აქვს უფლება თავისი დანახარჯების ანაზღაურებისა მოცემული მსესხებლებისათვის აუცილებელი რესურსების კრედიტის თანხით დეპონირებასთან

დაკავშირებით. მსგავსი კომპენსაციის მიღების შესაძლებლობა აუცილებელად საკრედიტო ხელშეკრულებაში უნდა იყოს დაფიქსირებული.

საზღვარგარეთის პრაქტიკაში საკრედიტო ხაზი იხსნება 1 წლამდე ვადით ან 3-დან 5 წლამდე ვადით. განსაკუთრებულ ყურადღებას საკრედიტო ხაზის გამოყენებისას ბანკები აქცევენ კონტროლს საკრედიტო ხელშეკრულების მიხედვით ლიმიტსა და სახესხო ანგარიშის მიხედვით დავალიანების ლიმიტზე. დაკრედიტების მოცემული სახეობა წარმოადგენს განსაკუთრებით სარიისკოს. ამიტომ ზუსტად უნდა იქნეს განსაზღვრული საკრედიტო მუშაკების პასუხისმგებლობა დაკრედიტების ლიმიტის დაცვაზე. საკრედიტო ხაზი ეხსნებათ მხოლოდ ბანკის კლიენტებს, ე.ი. საწარმოებსა და ორგანიზაციებს, რომელთაც კრედიტორ ბანკში აქვთ ანგარიშსწორების ანგარიში. კრედიტის მისაღებად მსესხებელი ბანკში წარადგენს:

- ❖ ანკეტას (განცხადებას);
- ❖ ბუღალტრული ანგარიშგების ასლს ბოლო ორი თარიღისათვის;
- ❖ ფულადი შემოსავლებისა და ხარჯების ბალანსს;
- ❖ ტექნიკურ-ეკონომიკურ დასაბუთებას.

ბანკი გულდასმით აანალიზებს კლიენტის ფინანსურ მდგომარეობასა და მის მომავალ პერსპექტივებს.

მსესხებლის დაკრედიტებისას საკრედიტო ხაზით ბანკი იღებს კლიენტისაგან პროცენტებს კრედიტით სარგებლობისათვის ანგარიშზე სადებეტო სალდოს წარმოქმნისას. საპროცენტო განაკვეთის მოცულობა მოცემულ შემთხვევაში ანალოგიურია განაკვეთისა მოკლევადიანი კრედიტების სხვა სახეობებზე. საკრედიტო ხაზის გახსნისათვის კრედიტორ ბანკს შეუძლია პროცენტების გარდა მიიღოს ერთდროული გასამრჯელო საკომისიოს სახით. საკომისიოს მოცულობა განისაზღვრება დიფერენცირებულად ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში. ბანკს აგრეთვე უფლება აქვს საკრედიტო ხელშეკ-

რულების დადებისას დაბეჯითებით მოითხოვოს ანგარიშსწორების ანგარიშზე მინიმალური საკომპენსაციო ნაშთის შენახვა ან სადებოზიტო ანგარიშის გახსნა მასზე საკრედიტო ხაზის თანხის 20%-მდე ჩარიცხვით. ასეთი ღონისძიება წარმოადგენს კრედიტის დაბრუნების დამატებით გარანტიას, რადგანაც დაკრედიტება საკრედიტო ხაზით წარმოადგენს სარისკოს ბანკისათვის, მას შეუძლია მოსთხოვოს კლიენტს ლიკვიდური და საკმარისი გირაოს წარმოდგენა.

საკრედიტო ხაზით დაკრედიტების პროცესში საბანკო კონტროლის ობიექტს წარმოადგენს შემდგომი უპირველეს ყოვლისა, ბანკი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს მსესხებლის ფინანსურ მდგომარეობას, როგორც უკვე აღინიშნა, დაკრედიტების მოცემული ფორმა ძირითადად გამოიყენება I კლასის კრედიტუნარიანობის კლიენტებისათვის. თუ მსესხებლის კრედიტუნარიანობა უარესდება, მაშინ ბანკს შეუძლია შეცვალოს დაკრედიტების სქემა, მაგალითად, შეამციროს დაკრედიტების ლიმიტი, ხოლო შემდგომ აწარმოოს საანგარიშსწორებო დოკუმენტების განადგობა მხოლოდ პროდუქციის რეალიზაციიდან და მომსახურების გაწევიდან შემოსული ამონაგების ფარგლებში.

კონტროლის ობიექტს აგრეთვე წარმოადგენს კლიენტის ანგარიშგების სხვა მაჩვენებლები. ყოველკვარტალურად ბანკი განიხილავს საბრუნავი სახსრების ბალანსს, ადარებს მას გეგმიურ მონაცემებს, აუცილებლობის შემთხვევაში ახდენს საკრედიტო ხაზის მოცულობის კორექტირებას. რამეთუ საკრედიტო ხაზი, როგორც წესი, იგეგმება ერთი წლით, მისი ფაქტობრივი სიდიდე განსაზღვრული ფაქტორების გავლენით შესაძლოა არსებითად განსხვავდებოდეს პროგნოზირებული თანხისაგან. საკრედიტო ხაზის თავისდროული კორექტირება შესაძლებლობას იძლევა თავიდან ავიცილოთ დამახინჯებები და შეცდომები ბანკის მსესხებელთან საკრედიტო ურთიერთობის შეფასებისას.

ანგარიშების ანალიზის საფუძველზე ბანკს შესაძლებ-

ლობა აქვს შეამოწმოს საკრედიტო ხელშეკრულების სხვა პირობებიც. მაგალითად, დაკრედიტების პირობად საკრედიტო ხაზის წესით დაკრედიტებისას შეიძლება გამოდიოდეს კლიენტის ვალდებულება დებიტორული დავალიანების შემცირებისა. თუ დებიტორული დავალიანების სიდიდე რჩება უცვლელი ან იზრდება, ეს მოწმობს საწარმოს მართვის ხარისხის გაუარესებას, მოცემულ შემთხვევაში ბანკს აგრეთვე შეუძლია გადასინჯოს საკრედიტო ხაზის ლიმიტი ან გაზარდოს საზღაური მისით სარგებლობისათვის.

საკრედიტო ხაზის ბოლომდე გამოუყენებლობა აგრეთვე წარმოადგენს საკრედიტო ხელშეკრულების დარღვევას. ბანკისათვის ეს ნიშნავს, რომ ის განათავსებს მის მიერ ძირითადად საფასურიან საფუძველზე შეგროვებულ თავისუფალ ფულად სახსრებს. კომპენსაციის სახით ხელიდან გაშვებული სარგებლობისათვის საკრედიტო ოპერაციების შემცირების გამო ბანკი აინაზღაურებს მსესხებლისაგან შესაბამის საკომისიოს. მისი მოცულობა დამოკიდებულია საკრედიტო ხაზის ბოლომდე გამოუყენებლობის სიდიდესა და ხანგრძლივობაზე და აუცილებლად ფიქსირდება საკრედიტო ხელშეკრულებაში.

საკრედიტო ხელშეკრულებაში შეიძლება დაფიქსირდეს ჯარიმის სიდიდეც, რომელიც გადაეხდება კლიენტს იმ შემთხვევაში, თუ ბანკმა რესურსების არარსებობის გამო არ შეასრულა თავისი ვალდებულებები სესხის გაცემისა საკრედიტო ხაზის ფარგლებში.

საკრედიტო ხაზი, რომელიც ეხსნება მსესხებელს შეიძლება იყოს: მიზნობრივი, განახლებადი და არაგანახლებადი.

საკრედიტო ხაზი მიზნობრივია, თუ კრედიტი გაიცემა სასაქონლო მიწოდებების ასანაზღაურებლად. ერთი ხელშეკრულების ჩარჩოებში, დათქმული ვადის განმავლობაში.

განახლებადი საკრედიტო ხაზი, რომელიც აგრეთვე იწოდება „რეკონვერტულ კრედიტად“, წარმოადგენს საკრედიტო

ხაზის ყველაზე გავრცელებულ სახეობას, მოცემულ შემთხვევაში კრედიტი გაიცემა და იფარება დადგენილი ლიმიტისა და ვადების ფარგლებში ავტომატურად, დამატებითი მოლაპარაკებების გარეშე. რეველვერული კრედიტი შესაძლებლობას იძლევა, გამოთანაბრდეს რყევები ფირმის საწარმოო ციკლის ფარგლებში - ისესხონ დამატებითი სახსრები გაყიდვათა მოცულობის შემცირების პერიოდში და გადაიხადონ ისინი ამ მოცულობათა გაზრდის პერიოდში.

არაგანახლებადი საკრედიტო ხაზი ხასიათდება იმით, რომ კრედიტის გაცემისა და დაფარვის შემდეგ ურთიერთობა ბანკსა და მსესხებელს შორის წყდება.

ოვერდრაფტი

ოვერდრაფტი წარმოადგენს მოკლევადიან კრედიტს, რომელიც გაიცემა ბანკის კლიენტის ანგარიშიდან სახსრების ჩამოწერის გზით ანგარიშზე სახსრებს ზევით. სხვანაირად ეს არის შესაძლებლობა კლიენტის ანგარიშზე უარყოფითი სადებეტო სადღოს წარმოქმნისა. კრედიტი ოვერდრაფტის წესით ატარებს მრავალმიზნობრივ ხასიათს და გაიცემა საბრუნავ საშუალებებზე მოთხოვნილების დასაფარავად. ოვერდრაფტი შეიძლება იყოს ნებადართული, ე.ი. წარმოქმნილი მხარეთა შეთანხმების საფუძველზე, და შემთხვევითი ანუ ბანკის თანხმობის გარეშე. კლიენტისათვის სასესხო სახსრების გაცემა წარმოებს ოვერდრაფტის შესახებ დამატებითი შეთანხმების საფუძველზე, რომელიც წარმოადგენს დამატებას საბანკო ანგარიშის ხელშეკრულებისადმი.

ბანკები გასცემენ ოვერდრაფტს კლიენტებზე მათ მიერ შემდეგი პირობების დაცვისას:

- ❖ საბანკო ანგარიშის ხელშეკრულების დადება საანგარიშსწორებო-საკასო მომსახურებაზე;

- ❖ მოთხოვნათა არარსებობა ანგარიშსწორების ანგარიშისადმი ნახევარი წლის განმავლობაში;

- ❖ მუდმივი ბრუნვის არსებობა ანგარიშსწორების ანგა-

რიშზე;

- ❖ უნაკლო საკრედიტო ისტორია;

- ❖ მყარი ფინანსური მდგომარეობა.

ოვერდრაფტის რეჟიმით დაკრედიტებისას ბანკის მიმართ მსესხებლის დავალიანების აღრიცხვისათვის ბანკები ხსნიან სასესხო ანგარიშებს. მსესხებლის ანგარიშსწორების ანგარიშზე შემოსული ყველა ფულადი სახსრები მიემართება კრედიტორის წინაშე არსებული დავალიანების დასაფარავად. ოვერდრაფტის მისაღებად კლიენტი, როგორც წესი, წარადგენს ბანკში დოკუმენტების პაკეტს, რომელიც შედგება:

- ❖ სესხის მიმღების ანკეტიდან;

- ❖ ფულადი შემოსავლებისა და ხარჯების ბალანსისაგან;

- ❖ ტექნიკურ-ეკონომიკური დასაბუთებისაგან;

- ❖ ბოლო საანგარიშო თარიღისათვის ბალანსის ასლისაგან;

- ❖ ანგარიშის დაკრედიტების (ოვერდრაფტის) შესახებ დამატებითი შეთანხმების პროექტისაგან;

- ❖ მოგება-ზარალის ანგარიშისაგან ბოლო საანგარიშგებო პერიოდისათვის;

- ❖ სხვა ბანკებიდან ცნობებისაგან, სადაც კლიენტს ასევე გახსნილი აქვს ანგარიშები, საკრედიტო ბრუნვების შესახებ ბოლო 6 თვის მანძილზე;

- ❖ სხვა ბანკებიდან ცნობებისაგან (თუ მათთან არის კლიენტის ანგარიშები) კრედიტების პროცენტების მიხედვით და ბიუჯეტის წინაშე დავალიანების არსებობის ან არარსებობის თაობაზე.

წარმოდგენილი დოკუმენტებისა და ბანკში არსებული დამატებითი ინფორმაციის საფუძველზე ბანკები აანალიზებენ ფინანსურ მდგომარეობას და აკეთებენ შესაბამის დასკვნებს. ფინანსური მდგომარეობის ანალიზისას ბანკი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს კლიენტის მუშაობის შემდეგ ასპექტებს:

- ❖ კლიენტის საქმიანობის სფერო;
- ❖ ანგარიშზე შემოსული თანხის სტრუქტურა (შემოსულობის წყაროები, მათი დივერსიფიცირებულობა, შემოსულობათა სიხშირე და საერთო დინამიკა);
- ❖ გადასახადების გადახდა;
- ❖ კლიენტის საკრედიტო ისტორიის შეფასება;
- ❖ მოთხოვნათა წარმოქმნის პერიოდულობა კლიენტის საანგარიშსწორებო (მიმდინარე) ანგარიშისადმი, მათი სტრუქტურა (საბიუჯეტო, სასაქონლო კარტოთეკა...)
- ❖ კლიენტის ანგარიშების არსებობა სხვა საკრედიტო ორგანიზაციებში, მათზე ბრუნვები;
- ❖ კომპანიათა ჯგუფის ანალიზისას ელინდება ჯგუფის სტრუქტურა და განისაზღვრება ფინანსური ნაკადები ჯგუფის მონაწილეთა შორის.

იმ შემთხვევაში, თუ ბანკში გამოიტანება დადებითი გადაწყვეტილება ოვერდრაფტის მიცემის შესახებ, მაშინ ხორციელდება ოვერდრაფტის ლიმიტის გაანგარიშება. ოვერდრაფტის ლიმიტი წარმოადგენს ოვერდრაფტით მოცემული კრედიტის მიხედვით ბანკის წინაშე მსესხებლის ვალის მაქსიმალურ შესაძლო თანხას. ოვერდრაფტის ლიმიტი შესაძლებელია გამოანგარიშებულ იქნეს შემდეგი ფორმულით:

საკრედიტო ბრუნვა კლიენტის ანგარიშსწორების წარმოების ანგარიშის მიხედვით -	შემოსულობანი კრედიტების მიხედვით -	სტორირებ ული სახსრება -	სახსრები აქციების რეალიზაციიდან ან კლიენტების საწესდებო კაპიტალის წილების გადახდიდან
---	--	-------------------------------	--

ბანკის მიერ დადგენილი ოვერდრაფტის ლიმიტი ექვემდებარება მუდმივ მონიტორინგს. გარდა ამისა, ბანკები თვალს მიადევნებენ იმ ანგარიშის საკრედიტო ბრუნვათა მოცულობას, რომლის მიხედვითაც დადგენილია ოვერდრაფტი, ატარებენ კლიენტის ფინანსური მდგომარეობის პერიოდულ შემოწმებას, ანალიზებენ მოთხოვნათა შემოსვლას მოცემული ანგარიშებისადმი. ოვერდრაფტის შესახებ დამატებით შეთანხმებაში უნდა იყოს დათქმული ბანკის უფლება ვადა-

გადაცილებული დავალიანების წარმოქმნისას ნებისმიერი გადასახდელის გადახდის მიხედვით ოვერდრაფტით, დაადოს ყადაღა კლიენტის ფულად სახსრებს, უაქცეპტო წესით ჩამოწეროს სახსრები კლიენტის ნებისმიერი ანგარიშიდან მოცემულ ბანკში და სხვა საკრედიტო ორგანიზაციაში.

კლიენტის ფინანსური მდგომარეობის მიმდინარე ანალიზი, რომელიც ტარდება ოვერდრაფტის შესახებ შეთანხმების მოქმედების პერიოდის განმავლობაში, შეიძლება მოწმობდეს კლიენტის გადახდისუნარიანობის გაუმჯობესებას. ასეთ სიტუაციაში ბანკებს შეუძლიათ, გაზარდონ ოვერდრაფტის ლიმიტი, თუ მსესხებელი განიცდის ამის მოთხოვნილებას და თანახმაა ამგვარ გაზრდაზე.

ოვერდრაფტის ფორმით კრედიტის გაცემისას ბანკები იღებენ შემოსავალს შემდეგი სახით:

❖ პროცენტები სასესხო სახსრებით სარგებლობისათვის, რომლებიც გამოითვლება ანგარიშზე სადებეტო სადღოდან გამომდინარე, ოვერდრაფტით სარგებლობის ფაქტობრივი დროის განმავლობაში;

❖ საკომისიო საზღაური ოვერდრაფტით სარგებლობის შესაძლებლობისათვის. საკომისიო გასამრჯელოს მოცულობა განისაზღვრება მხარეთა შეთანხმებით.

ოვერდრაფტის მიხედვით ვადაგადაცილებული დავალიანების წარმოქმნისას, კლიენტის ფულადი სახსრები, შემოსული დაფარვისათვის, როგორც წესი, პირველ რიგში მიემართება ოვერდრაფტისათვის საკომისიოს დასაფარავად, ხოლო შემდგომ - პროცენტებისა და ძირითადი ვალის.

კონტოკორენტული კრედიტი

მსესხებლისათვის სესხის გაცემა შეიძლება განხორციელდეს აგრეთვე კონტოკორენტული ანგარიშის გახსნის გზით, ანუ კონტოკორენტული კრედიტის სახით, რომელიც გაიცემა კონტოკორენტული ანგარიშის გახსნის საშუალებით, საიდანაც ნაღდდება (გადაიხდება) კლიენტისათვის წარდგე-

ნილი მოთხოვნები ანგარიშზე მისი საკუთარი სახსრების არარსებობისას. ასეთნაირად, კონტოკორენტული კრედიტი იძლევა საშუალებას განხორციელდეს ფულადი ოპერაციები არა მხოლოდ სახსრების თავისუფალი ნაშთის ფარგლებში, არამედ სასესხო სახსრების ხარჯზეც.

კონტოკორენტული ანგარიში საკმაოდ ფართოდ გამოიყენება მსოფლიო საბანკო პრაქტიკაში. მას თან ახლავს რისკის მაღალი ხარისხი. რადგანაც კონტოკორენტული ანგარიში წარმოადგენს კლიენტის ერთიან ანგარიშს ბანკში საკრედიტო-საანგარიშსწორებო მომსახურების განხორციელებისათვის, რომელზეც ტარდება ყველა ოპერაცია კლიენტთან, ამიტომ ბანკის მოვალეობაში შედის კონტროლი სასესხო სახსრების გამოყენებაზე დაკრედიტების ლიმიტის გადაჭარბების გარეშე. ეს ამოცანა რთულდება იმით, რომ კონტოკორენტულ ანგარიშზე აისახება ყველა ბრუნვა კლიენტის საკუთარი და ნასესხები სახსრების შემოსულისა და ჩამოწერის მიხედვით:

კონტოკორენტული ანგარიში

დებეტი

კრედიტი

ანგარიშზე ნაშთისა და დაკრედიტების ლიმიტის ფარგლებში	• საქონლისა და მომსახურების ანაზღაურება • ჯარიმა, საურათი, პირგასამტეხლო გადახდილი • პროცენტების გადახდა • სხვა ჩამოწერები	• სავაჭრო იმონაგების შეზღუდვა • დებიტორული დავალიანების დაფარვა • სახსრები საწესდებო კაპიტალის განაღდებულად • სახსრები საწარმოს ტონების რეალიზაციიდან • ჯარიმები, საურათები, პირგასამტეხლოები მიღებული სხვა შემოსულობანი
--	---	--

კონტოკორენტული ანგარიშის მოქმედების სქემა

კონტოკორენტული ანგარიშის გახსნის საფუძველს წარმოადგენს კლიენტთან ხელშეკრულების დადება კონტოკორენტული კრედიტის გაცემაზე. ხელშეკრულებაში ფიქსირდება კლიენტის ბანკისადმი მაქსიმალური დავალიანების მოცულობა (დაკრედიტების ლიმიტი); ვადა, რომლითაც გაიცემა კრედიტი; ანგარიშზე სადებეტო სალდოს არსებობის ზღვრულად დასაშვები ვადა; საპროცენტო განაკვეთი სახსრებით სარგებლობისათვის, სხვა პირობები. კლიენტს შეუძლია გამოიყენოს კრედიტი თანხით, დათქმულით ხელშეკრულებაში, გამოიყენოს კრედიტი ნაწილობრივ, ან არ გამოიყენოს ის, რამეთუ მოთხოვნები ანგარიშის მიმართ დაიფარება მფლობელის საკუთარი სახსრების ხარჯზე. საზღაური კონტოკორენტული კრედიტისათვის დგინდება ორი ფორმით: საზღაური ფაქტობრივად გამოყენებული კრედიტისათვის და საკომისიო გადასახდელები. საკომისიო გადასახდელები, როგორც წესი, განისაზღვრება პროცენტულად საერთო თანხიდან, რომლის ფარგლებშიც ხორციელდება დაკრედიტება. ამასთან, შესაძლებელია ხელშეკრულებით დათქმა, რომ საკომისიო გადასახდელები დაირიცხება მხოლოდ კლიენტის მიერ კრედიტის გამოყენებლობის შემთხვევაში.

კლიენტის მაქსიმალური დავალიანების მოცულობა, ანუ კონტოკორენტით დაკრედიტების ლიმიტი, გაიანგარიშება ოვერდრაფტით ლიმიტის ანალოგიურად კლიენტის გადახდისუნარიანობის გათვალისწინებით. დაკრედიტების წესი ანალოგიურია ოვერდრაფტით დაკრედიტებისა. კონტოკორენტული კრედიტი აგრეთვე გაიცემა კლიენტის ფინანსური მდგომარეობის გულდასმითი ანალიზის შემდეგ, მხოლოდ პირველი კლასის მსესხებლებზე.

თავისი არსითა და დაკრედიტების პირობებით კონტოკორენტული კრედიტი ოვერდრაფტის ანალოგიურია, მაგრამ

არსებობს შემდეგი განმასხვავებელი ნიშნები:

❖ კონტოკორენტული კრედიტი მიეცემათ მხოლოდ იმ კლიენტებს, რომლებთანაც ბანკს აქვს ხანგრძლივი და ნდობითი ურთიერთობები, ხოლო შემთხვევითი (ნებადაურთავი) ოვერდრაფტი შესაძლოა წარმოიქმნეს საგადასახდელი დისციპლინის დარღვევისა და სათანადო კონტროლის არარსებობის შედეგად ბანკის მხრიდან ნებისმიერი კლიენტის ანგარიშსწორების ანგარიშზე;

❖ საფასური კონტოკორენტული კრედიტით სარგებლობისათვის უფრო მაღალია, ვიდრე საფასური ოვერდრაფტის მიხედვით;

❖ კონტოკორენტით დაკრედიტება ხორციელდება დაკრედიტების შესახებ ხელშეკრულების საფუძველზე, რომელიც წარმოადგენს ბანკისა და მსესხებლის ურთიერთობათა მარეგულირებელ და ერთიან დოკუმენტს. ოვერდრაფტის წესით დაკრედიტებისას ძირითად დოკუმენტს წარმოადგენს საბანკო ანგარიშის ხელშეკრულება, რომელსაც დამატების სახით დაერთვის შეთანხმება ოვერდრაფტის შესახებ;

❖ ოვერდრაფტის დროს ანგარიშზე კლიენტის სახსრების ნაშთის გადამეტება ატარებს არარეგულარულ ხასიათს, მაშინ როცა კონტოკორენტული ანგარიში იხსნება სწორედ მასზე ბანკის მიერ გაცემული სესხის ასახვის მიზნით;

❖ მიმდინარე ანგარიში ოვერდრაფტით გულისხმობს კლიენტისათვის აუცილებლობისა და მიხედვით სხვა სასესხო და სადებოზიტო ანგარიშების გახსნის შესაძლებლობას, მაშინ როცა კონტოკორენტული ანგარიში - ეს არის ერთიანი ანგარიში, რომელზეც აღირიცხება ბანკის ყველა ოპერაცია მოცემულ კლიენტთან;

❖ მსოფლიო საბანკო პრაქტიკაში მიმდინარე ანგარიშები ოვერდრაფტით ეხსნებათ როგორც იურიდიულ, ასევე ფიზიკურ პირებს, მაშინ როცა კონტოკორენტული ანგარიში - მხოლოდ იურიდიულ პირებს.

სათამასუქო კრედიტები

სათამასუქო კრედიტები იყოფა წარმომდგენისა და თამასუქის გამცემის კრედიტებად. წარმომდგენის სათამასუქო კრედიტები არის ორი სახეობის: სააღრიცხვო და საგირავნო.

თამასუქების აღრიცხვა - ეს არის მათი ყიდვა ბანკის მიერ, რის შემდეგაც ისინი სრულად გადადიან მის განკარგულებაში, და მათთან ერთად - უფლებაც გადახდის მოთხოვნისა თამასუქის გამცემისაგან. რამეთუ თამასუქის მფლობელი, რომელმაც წარუდგინა ბანკს თამასუქები აღსარიცხავად, იღებს გადასახდელს დაუყოვნებლივ, ანუ თამასუქის მიხედვით გადახდის ვადის დადგომამდე, ამიტომ მისთვის ეს ფაქტობრივად ნიშნავს კრედიტის მიღებას ბანკისაგან. ამგვარად, ბანკების მიერ მესამე პირთა თამასუქების აღრიცხვა - სესხების გაცემის ერთ-ერთი ხერხია. ასეთი ოპერაციებისათვის ბანკი იღებს პროცენტს, რომელსაც ეწოდება სააღრიცხვო პროცენტი ანუ დისკონტი. მისი სიდიდე განისაზღვრება კლიენტთან შეთანხმებით იმ ვადაზე დამოკიდებულებით, რომელიც დარჩა თამასუქის მიხედვით გადახდის ვადის დადგომამდე. სააღრიცხვო პროცენტი კავდება ბანკის მიერ თამასუქის თანხიდან მაშინათვე, მისი აღრიცხვის (ყიდვის) მომენტში.

მეურნე სუბიექტებისაგან აღსარიცხავად მიიღება მხოლოდ თამასუქები, დაფუძნებული სასაქონლო და კომერციულ გარიგებებზე. დღეისათვის კომერციული ბანკები ყიდულობენ (აღრიცხავენ) აგრეთვე სხვა ბანკების თამასუქებს (ამ შემთხვევაში ბანკები სათამასუქო ფორმით აფორმებენ ბანკთაშორის კრედიტებს), ხელისუფლების ორგანოების, საზღვარგარეთის სახელმწიფოების სახელმწიფო და ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოების თამასუქებს. მათ მიყიდვას ბანკისათვის თან ახლავს თამასუქის მფლობელის საბლანკო ინდოსამენტი და ბანკთან ხელშეკრულების დადება თამასუქების აღრიცხვაზე. ხელშეკრულებაში მიეთითება: აღსარიცხავად მიღებული თამასუქების საერთო თანხა და რაოდენობა,

ფასდაკლების (დისკონტის) სიდიდე თამასუქის თანხიდან ყოველი დღისათვის, რომელიც თამასუქის განაღდება ვა-
დამდე დარჩა, თარიღი, რომლის მდგომარეობითაც თამასუქე-
ბი მიიღება აღსარიცხავად, სააღრიცხვო კრედიტის თანხის
გადარიცხვის წესი და ვადა. შესახებელი-თამასუქის მფლო-
ბელი ბანკს აგრეთვე წარუდგენს თამასუქების მიღება-გადა-
ცემის აქტს.

აღსარიცხავად წარმოდგენილი თამასუქები უნდა შემოწ-
მდეს ბანკის მიერ მათი ეკონომიკური და იურიდიული სა-
იმედოობის თვალსაზრისით. იურიდიული კუთხით მოწმდე-
ბა ყველა რეკვიზიტის შევსების სისწორე, აგრეთვე იმ პირ-
თა უფლებამოსილება, რომელთა ხელმოწერებიცაა თამა-
სუქზე და ამ ხელმოწერათა უტყუარობა, აგრეთვე - თავად
თამასუქებისა. თამასუქების ეკონომიკური საიმედოობის შე-
მოწმების მიზანს წარმოადგენს მისი გადახდის სრული დარ-
წმუნებულობის დადგენა ყველა ინდოსანტის მიერ, რომ-
ლებმაც დატოვეს გადასაცემი წარწერები თამასუქზე. ამ
მხრივ მიზანშეწონილია აღსარიცხავად იმ თამასუქების მი-
ღება, რომლებიც ბანკის მიერაა აქცეპტირებული თამასუქე-
ბის მფლობელებისათვის, აგრეთვე - სოლიდური, ფინანსუ-
რად მდგრადი ფირმებისა და ა.შ. თამასუქებისა.

თამასუქების ლიკვიდურობის განსაზღვრისათვის გამოი-
ყენება ინფორმაცია თამასუქების საბაზრო კოტირების შესა-
ხებ. იმ შემთხვევაში, თუ თამასუქი მესამე პირის მიერ არ
კოტირდება ბაზარზე, ბანკი თამასუქის გამცემის მიერ წარ-
მოდგენილი ანგარიშების საფუძველზე ატარებს მისი კრე-
დიტუნარიანობის ანალიზს, აფასებს მისი წმინდა აქტივების
სიდიდეს და აკეთებს დასკვნას მოცემული თამასუქების ლიკ-
ვიდურობისა და უზრუნველყოფილობის შესახებ და, შესაბა-
მისად, ბანკის მიერ მისი აღრიცხვის შესაძლებლობის შესა-
ხებ.

თამასუქები, რომლებიც შემოწმებისას აღმოჩნდება არა-
დამაკმაყოფილებელი (გაცემული იურიდიული პირების მი-

ერ, რომლებმაც დაუშვეს თავისი თამასუქები პროტესტამდე,
არიან გადახდისუუნარო და აგრეთვე არაკომერციული თა-
მასუქები (მეურნე სუბიექტებისათვის), არასწორად გაფორ-
მებული და ა.შ.) აღსარიცხავად არ მიიღება.

თამასუქების აღრიცხვა ბანკის ბალანსზე ხორციელდება
გადახდის ვადების მიხედვით, ხოლო ყოველ ანალიზურ ან-
გარიშზე - მარტივი თამასუქების გამცემებისა და გადასაყ-
ვანი თამასუქების მქაქცებულების ჭრილში. გარდა ამისა, ისინი
უნდა იქნეს აყვანილი დეპოზიტარულ აღრიცხვაზეც.

აღრიცხული თამასუქების მიხედვით გადასახდელთა მი-
ღების კონტროლისათვის ბანკი ყოველი თარიღისათვის ად-
გენს სპეციალურ უწყისებს ორ ეგზემპლარად, რომლებშიც
ივსება მონაცემები ყველა თამასუქის მიხედვით ამ თარიღი-
სათვის ვადით, თამასუქის რიგითი ნომრის მითითებით ბან-
კის მიერ მათი რეგისტრაციის წიგნში, თამასუქის გამცემის,
წარმომდგენების დასახელებისა და ყოველი თამასუქის თან-
ხის მითითებით. გადასახდელის მიღებისას უწყისებში კეთ-
დება შესაბამისი აღნიშვნები.

თამასუქის გადაუხდელობისას დადგენილ ვადაში ის ექ-
ვემდებარება პროტესტს ნოტარიატის ორგანოებში.

თამასუქების აღრიცხვად (ანუ დისკონტად) იწოდება ისეთი
ოპერაცია, რომლის დროსაც ბანკი, იღებს რა თამასუქს მისი
მფლობელისაგან, მისცემს მას ამ თამასუქის თანხას გადახ-
დის ვადის დადგომამდე, იკავებს რა თავის სასარგებლოდ
სააღრიცხვო პროცენტს ანუ დისკონტს. დისკონტის თანხა
გამოითვლება ფორმულით:

$$S = \frac{v * t * r}{100 * 360}$$

სადაც S - სააღრიცხვო პროცენტის (დისკონტის) თანხაა,
 V - თამასუქის თანხა, t - ვადა აღრიცხვის დღიდან თამასუ-
ქის მიხედვით გადახდის დღემდე (დღეები); r - წლიური სა-
აღრიცხვო განაკვეთი.

დისკონტის თანხა კავდება ბანკის მიერ თამასუქის თანხიდან მისი აღრიცხვის მომენტში. კომერციულმა ბანკმა, რომელიც ყიდულობს ვალებს სასაქონლო თამასუქების დისკონტირების გზით, შეიძლება ერთდროულად გამოიყენოს რამდენიმე სააღრიცხვო განაკვეთი შემდეგ ფაქტორებზე და მოკიდებულებით: ვადა, დარჩენილი თამასუქის განადგებამდე; სათამასუქო მოვალის საიმედოობა; სხვა ბანკების სააღრიცხვო განაკვეთების დონე.

სესხები თამასუქების დაგირავეებით განსხვავდება თამასუქების აღრიცხვისგან ჯერ ერთი იმით, რომ საკუთრება თამასუქზე არ დაეთმობა ბანკს, თამასუქი მხოლოდ გირავდება თამასუქების მფლობელის მიერ განსაზღვრული ვადით სესხის დაფარვის შემდეგ გამოსყიდვით, მეორეც, სესხი გაიცემა არა თამასუქის სრული თანხის ფარგლებში, არამედ მისი ნომინალური ღირებულების მხოლოდ 60-90%-ით. ეს კეთდება ბანკის მიერ, რათა თავი დაიცვას დანაკარგებისაგან მისი გამოუსყიდველობის შემთხვევაში წარმომდგენის მიერ.

გირაოში მიღებულ თამასუქებს ბანკები უყენებენ იურიდიული და ეკონომიკური ხასიათის იმავე მოთხოვნებს, რაც აღრიცხვებს, მხოლოდ მათი გადაცემა ბანკისათვის ფორმდება საგირავნო ონდოსამენტით („თანხა გირაოში“ ან „თანხა უზრუნველყოფაში“).

კრედიტის დადგენილ ვადაში დაუფარავობისას ბანკს აქვს გირაოს რეალიზაციის უფლება, ანუ თამასუქის მიხედვით ვადის დადგომისას წარუდგინოს ის თამასუქი გამცემს და მიიღოს გადასახდელი კრედიტის დასაფარავად ან გააპროტესტოს თამასუქი უკანასკნელის გადახდისუნარობის შემთხვევაში.

თამასუქის გამცემის კრედიტი. ასეთი კრედიტით სარგებლობენ საწარმოები (მეურნე სუბიექტები), რომლებიც გამოდიან მყიდველის როლში, თუ არ ჰყოფნიან საბრუნავე სახსრები პროდუქციის, საქონლის, მომსახურების მიწოდებულთან ანგარიშსწორებისათვის და სიძვირის გამო შეუძლებელია

ღია ბანკში ჩვეულებრივი ფულადი საბანკო კრედიტის გაფორმება. ასეთ შემთხვევაში ბანკი დებს კლიენტთან საკრედიტო ხელშეკრულებას, რომლის თანახმადაც მსესხებელი კრედიტის სახით იღებს კრედიტორი ბანკის საკუთარი თამასუქების პაკეტს, რომლებიც გამოწერილია ბანკის მიერ მასზე საერთო თანხით, მითითებულით ხელშეკრულებაში. ძირითადად ეს თამასუქები გამოიწერება არაშემოსავლიანებად.

საპროცენტო განაკვეთი თამასუქის გამცემის კრედიტზე უფრო დაბალია, ვიდრე ჩვეულებრივ საბანკო კრედიტზე. იმასთან დაკავშირებით, რომ თამასუქები ფულთან შედარებით ნაკლებად ლიკვიდურია. უნდა აღვნიშნოთ, რომ თამასუქის გამცემის კრედიტს აქვს გარკვეული საზღვრები, რამეთუ ბანკები ასეთი სახეობის დაკრედიტებისას თუმცა არ იყენებენ თავის საკრედიტო რესურსებს, მაგრამ შეზღუდული არიან მოზიდვის ნორმატივების ფარგლებით, დადგენილით ცენტრალური ბანკის მიერ კომერციული ბანკებისათვის საკუთარი თამასუქების გამოშვებაზე, რამეთუ არ იქნეს დაშვებული მიმოქცევაში ფულადი მასის დაუსაბუთებელი ზრდა.

ფორფეიტინგული და ფაქტორინგული ოპერაციები თამასუქებით. ფორფეიტინგი წარმოადგენს საგარეო-სავაჭრო გარიგებათა საბანკო დაკრედიტების განსაკუთრებულ სახეობას ექსპორტიორისაგან იმპორტიორის მიერ აქცეპტირებული კომერციული თამასუქების ყიდვის ფორმით. ფორფეიტინგის განსხვავება თამასუქების აღრიცხვის ოპერაციისაგან ის არის, რომ მოცემულ შემთხვევაში მყიდველი-ფორფეიტორი უარს ამბობს მყიდველისადმი რეგრესის უფლებაზე. ყველა რისკი-ეკონომიკურიც და პოლიტიკურიც-სრულად გადადის ფორფეიტორზე. სააღრიცხვო განაკვეთები ამ ოპერაციის მიხედვით უფრო მაღალია, ვიდრე დაკრედიტების სხვა ფორმების მიხედვით. მათი მოცულობა დამოკიდებულია მსესხებლის კატეგორიაზე, ვალუტასა და დაკრედიტების ვადებზე. სავალუტო რისკის შემცირების მიზნით ფორფეიტორების უმეტესობა იძენს თამასუქებს მხოლოდ

მყარ ვალუტაში. ვალუტა-ფორფეიტინგული ოპერაციების ყველაზე ხშირი ობიექტია. როგორც წესი, ფორფეიტორი იძენს თამასუქებს ვადით 6 თვიდან 5 წლამდე, საკმაოდ მსხვილ თანხებზე.

ფორფეიტინგული ოპერაციები – ეს ერთჯერადი ოპერაციებია, რომლებიც ხორციელდება ყოველი კონკრეტული თამასუქების ყიდვა-გაყიდვასთან დაკავშირებით. ფორფეიტინგის უპირატესობას წარმოადგენს გარიგების გაფორმების სიმარტივე. თამასუქების ყიდვა ფორმდება სტანდარტული ხელშეკრულებით, რომელიც მოიცავს გარიგების ზუსტ აღწერას, ვადებს, ხარჯებს, გარანტიებს და ა. შ.

თამასუქი გადაეცემა ფორფეიტორს (ბანკს) ინდოსამენტის გზით. გადახდის ვადის დადგომისას თამასუქი წარედგინება მოვალეს ფორფეიტორის სახელით. ფორფეიტული ოპერაციის შედეგად მიმწოდებლები-ექსპორტიორები იღებენ გადაგზავნილი საქონლის ღირებულების ანაზღაურებას (სააღრიცხვო განაკვეთის გამოკლებით), არ ელოდებიან რა გადახდის ვადებს იმპორტიორებისათვის გაცემული თამასუქების მიხედვით. გარდა ამისა, ისინი თავისუფლდებიან აუცილებლობისაგან, თვალი მიადევნონ თამასუქის გადახდის ვადებს და მიიღონ ზომები გადასახდელების ზღვევებისა მათ მიხედვით.

ფაქტორინგი – ეს არის ბანკის მიერ, ან ე. წ. ფაქტორ – კომპანიის მიერ გამყიდველის (მიმწოდებლის, ექსპორტიორის) მყიდველისადმი (იმპორტიორისადმი) ფულადი მოთხოვნების შეძენა გამყიდველისათვის ვალის თანხის გადახდით დაუყოვნებლივ ან მყიდველის მიერ მისი დაფარვის შესაბამისად. ამ ოპერაციის შესრულებისათვის ბანკი (ფაქტორ – კომპანია) იღებს განსაზღვრულ საკომისიოს, ჩვეულებრივ ვალის ძირითადი თანხა გადაიხდება მაშინათვე, ხოლო მცირე ნაწილი – მყიდველის მიერ თამასუქის დაფარვის შემდეგ. ეს არის ფაქტორინგის განსხვავება თამასუქების აღრიცხვისაგან, სადაც სათამასუქო თანხა გადაიხდება დაუ-

ყოვნებლივ. აქ მონაწილეებიც მეტია: ბანკი (ფაქტორ – კომპანია), მეურნე სუბიექტი (გამყიდველი, იგივე კლიენტი, რომელიც უთმობს ბანკს ან ფაქტორ – კომპანიას თამასუქს) და მოვალე. ფაქტორინგი ხელსაყრელია ამ ოპერაციის ყველა მონაწილისათვის, მაგრამ, განსაკუთრებით, გამყიდველისათვის, რომელიც იღებს სახსრებს დაუყოვნებლივ ან საკმაოდ ხანმოკლე, ხელშეკრულებით განსაზღვრულ ვადაში. ფაქტორინგს გადააქვს გარიგებისა და თამასუქის მიხედვით გადაუხდელობის რისკი ბანკზე (ფაქტორ – კომპანიაზე). ისევე როგორც თამასუქების აღრიცხვისას, უკანასკნელთა მესაკუთრე აქ ხდება ბანკი (ფაქტორ – კომპანია).

ქვეყნებში საფინანსო – ფულადი არასტაბილურობით, სადაც ადგილი აქვს საწარმო – მყიდველთა მასობრივ გადახდისუუნარობას, ფაქტორინგი იშვიათად გამოიყენება.

აქცეპტური კრედიტი

თამასუქის აქცეპტი – ეს არის გადამხდელის მიერ გადასაყვანი თამასუქის (ტრატის) მიხედვით გადახდაზე თანხმობის დადასტურება. გადასაყვანი თამასუქის შინაარსიდან გამომდინარეობს, რომ გარემოებები (ვალდებულებები) მის მიხედვით ტრასატისათვის (გადამხდელისათვის) აღმოცენდება მხოლოდ მის მიერ თამასუქის მიღების (აქცეპტის) მომენტიდან. წინააღმდეგ შემთხვევაში ის რჩება თამასუქისთვის გარეშე პირად. აქედან გამომდინარე, თამასუქის მიხედვით ფულის მიმღებებს შეუძლიათ წინასწარ, გადახდის ვადის დადგომამდე, გაარკვიონ გადამხდელის დამოკიდებულება თამასუქის განაღდებისადმი. ეს მიიღწევა ტრასატისათვის თამასუქის წარდგენის გზით წინადადებით – მოახდინოს მათი აქცეპტირება და შედეგად, აიღოს თავის თავზე გადასახდელის განხორციელების ვალდებულება.

ამასთან, თამასუქის წარდგენა აქცეპტისათვის არ წარმოადგენს პირობას იმ შემთხვევისათვის, როცა თამასუქის მფლობელი დარწმუნებულია ტრასატისა და ტრასანტის შეძლე-

ბუღღობაში. თამასუქის აქცეპტისათვის წარდგენა შეიძლება განხორციელდეს ნებისმიერ დროს, დაწყებული მისი გაცემის დღიდან და დამთავრებული გადახდის ვადის დადგომის მომენტით. კონკრეტული პირობები (აქცეპტისათვის წარდგენის ვადის დანიშვნით ან მის გარეშე, აგრეთვე აქცეპტის გარეშე) უნდა იყოს დათქმული და დათარიღებული თამასუქში თამასუქის გამცემისა და ინდოსანტების მიერ. თამასუქი შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს აქცეპტისათვის ბანკების მიერ გადამხდელის მისამართის მიხედვით, რომელიც, როგორც წესი, ემთხვევა საცხოვრებელ ადგილს. ტრასატს (გადამხდელს) არა აქვს უფლება, მოითხოვოს თამასუქის თავისთან დატოვება აქცეპტისათვის.

გადამხდელს შეუძლია შემოფარგლოს აქცეპტი თანხის ნაწილით. დანარჩენ თანხაში თამასუქი მიუღებლად ითვლება. თამასუქი მიუღებლად ითვლება, თუ:

- ❖ მითითებულ მისამართზე შეუძლებელია გადამხდელის მოძებნა,

- ❖ გადამხდელი ვალაუვალია,

- ❖ თამასუქში მითითებულია „არ არის აქცეპტირებული“, „არ არის მიღებული“ და ა.შ.

- ❖ წარწერა აქცეპტის შესახებ გადაშლილია.

თამასუქები აქცეპტებული ბანკის მიერ (საბანკო აქცეპტები), ფართოდ გამოიყენება საგარეო – საეაჭრო ოპერაციებში. ბანკის მიერ მასზე ექსპორტიორის ან იმპორტიორის მიერ წაყენებული ვადიანი ტრატების აქცეპტი განიხილება, როგორც საგარეო ვაჭრობის საბანკო დაკრედიტების ერთ – ერთი ფორმა.

კონსორციული (სინდიცირებული) კრედიტები

კონსორციუმი ლათინურიდან თანამონაწილეობას ნიშნავს,

ხოლო ბერძნულიდან Syndikos ერთად, თანაზიარად მოქმედს. კონსორციუმის წევრები ინარჩუნებენ სრულ დამოუკიდებლობას და ექვემდებარებიან საერთო ხელმძღვანელობას საქმიანობის მხოლოდ იმ ნაწილში, რა მიზნითაც შეიქმნა კონსორციუმი. საბანკო კონსორციუმი გასცემს სესხებს იმ შემთხვევაში, როცა თანხა ან საკრედიტო რისკი ძალზედ დიდია ერთი ბანკისათვის. კონსორციუმიდან გამოიყოფა წამყვანი ბანკი, რომელიც აწარმოებს მოლაპარაკებას მსესხებელთან, სწავლობს მის ფინანსურ მდგომარეობას და დასაკრედიტებელი პროექტის პერსპექტიულობას, თუ მიზანშეწონილად ჩათვლის, დებს მასთან საკრედიტო ხელშეკრულებას. ამის შემდგომ ხდება თანხის თაემოყრა ერთ ბანკში (კონსორციუმის წევრში) და აქედან გაიცემა სესხად. კონსორციუმში ახალი წევრების შემომატების კვალობაზე თითოეული ბანკის მიერ გასაღები ქვოტა მცირდება.

კონსორციული კრედიტის მსგავსია პარალელური კრედიტი, ამ შემთხვევაშიც რამდენიმე ბანკი აკრედიტებს ერთ მსესხებელს, მაგრამ თითოეული მათგანი დამოუკიდებლად აწარმოებს მასთან მოლაპარაკებას, დამოუკიდებლად დებს ხელშეკრულებას და გასცემს თანხის ნაწილს, რომელიც სხვა ბანკებთანაა შეთანხმებული.

გრძელვადიანი კრედიტები

გრძელვადიანი კრედიტები (განიხილება გრძელვადიანი კრედიტები მოქმედ საწარმოებს დანახარჯებისათვის, რომლებიც დაკავშირებულია სამეცნიერო – ტექნიკურ პროგრესთან) თამაშობს განსაკუთრებულ როლს ქვეყნის ეკონომიკაში. ისინი დაკავშირებულია სახსრების დაბანდვასთან ეკონომიკის რეალურ სექტორში და ერთ – ერთი მთავარ წყაროთაგანია წარმოების ტექნიკური დონის გაზრდისა და, აქედან გამომდინარე, გამოშვებული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის გაზრდისაც. დღეისათვის გრძელვადიანმა კრედიტებმა ვერ ჰპოვეს სათანადო გავრცელება საბანკო პრაქტიკაში, რაც აიხსნება სხვადასხვა მიზეზით: მაღალი საკრე-

დიტო რისკით, დაკრედიტების პრინციპების დაუცველობით, კრედიტის დაფარვის წყაროების არასწორი შერჩევით და სხვ.¹

ბანკთაშორისი კრედიტების არსი

სახსრების მოსაზიდად და განსათავსებლად ბანკის ოპერაციების ჩატარების სპეციფიკა გულისხმობს, რომ ყველა ბანკს პერიოდულად შეიძლება ჰქონდეს საკრედიტო რესურსების როგორც სიტარბა, ასევე – დანაკლისი. ბანკთაშორისი დაკრედიტება წარმოადგენს ფინანსური ბაზრის მსხვილ სეგმენტს, სადაც ორგანიზებულია საკრედიტო რესურსების ყიდვა – გაყიდვა ბანკთაშორისი კრედიტებისა და ბანკთაშორისი დეპოზიტების სახით. ბანკთაშორისი კრედიტის (ბკ) ძირითად მახასიათებელს წარმოადგენს რესურსების გადანაწილება კრედიტის სუბიექტებს შორის, რომლებსაც მოცემულ შემთხვევაში ბანკები წარმოადგენენ. კრედიტის სუბიექტების გარდა, ბკ – ის არსი განისაზღვრება მისი ელემენტებით-საბანკო რესურსებითა და საგირავნო ღირებულებით; ბკ-ის მოძრაობის ხასიათით, რომელიც წარმოადგენს რესურსებისა და საგირავნო ღირებულების საფასურიან გაცვლას; მოძრაობის მიმართულებებით ბკ-ის გაცემისა და დაფარვისას. ზოგადი სახით ბკ-ის არსი არის ღირებულების საკრედიტო და საგირავნო ფორმების გაცვლა ბანკ-კრედიტორსა და მსესხებელ ბანკს შორის. ბკ-ის ფუნქციური თვისება განისაზღვრება მისი არსით და მდგომარეობს გასესხებული ღირებულების საფასურიან გაცვლადობაში საგირავნო ღირებულებაზე. ბკ-ის ფუნქციონალური თვისებები მდგომარეობს სარესურსო ბაზის გაფართოებაში წარმოების დარგების დასაკრედიტებლად, კრედიტის მულტიპლიკაციის პროცესის დაჩქარებაში, საბანკო

¹ იხ. ბანკების საწარმო ინვესტირების შესაძლებლობები საკრედიტო რისკის მართვის ასპექტით, მ. გოგოხია, „სოციალური ეკონომიკა“, 2006. №1, გვ. 88-100.

რესურსების გადანაწილებაში საფინანსო ბაზრის სუბმენტებს შორის. ბკ-ის გამოყენებას მატერიალური წარმოების დარგების დაკრედიტებისათვის სარესურსო ბაზის გაფართოების მიზნით დღეისათვის არა აქვს ფართო გავრცელება, რაც აიხსნება, უპირველეს ყოვლისა, ბკ-ის მოზიდვის მოკლევადიანობით, რაც არ ეხამება ეკონომიკის რეალურ სექტორში სახსრების განთავსების ვადებს, და სესხების დაბრუნების გარანტიების შექანიზმის არასაკმარისი განვითარებით. ბკ-ის თვისება, დააჩქაროს მულტიპლიკაცია, პირიქით მხოლოდ ძლიერდება ბანკთაშორისი სესხების გაცემის ხანმოკლე და ზეხანმოკლე ვადებით და, თავის მხრივ მიყვავართ საბანკო სისტემის ფუნქციონირების სერიოზულ დამოკიდებულებამდე ბკ-ის ბაზრის სტაბილურობაზე. ერთ ადგილას აღმოცენებული არგადახდა სწრაფად ვრცელდება ურთიერთდაკავშირებულ ბანკებსა და მათი კლიენტების მთელ ჯაჭვზე, რამაც ბანკთაშორისი საკრედიტო დაბანდება მნიშვნელოვანი მოცულობისას შეიძლება მიგვიყვანოს მძიმე შედეგებამდე. გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ კრიზისული სიტუაცია საბანკო სისტემაში იწყება უპირველეს ყოვლისა სწორედ ბანკთაშორისი დაკრედიტების სფეროდან და აქვს გავრცელების მაღალი სისწრაფე. ეკონომიკური ზრდის ეტაპზე ბანკთაშორისი დაკრედიტების მოცულობათა მნიშვნელოვან გაფართოებას მიყვავართ ბანკების დიდ დამოკიდებულებამდე სასესხო სახსრების მოცემულ სახეობაზე. ბკ-ის ბაზრის მეკეთრი შემცირება (სრულ დაშლამდე) არგადახდების, ნდობითი ურთიერთობების გაწყვეტის, ბაზრიდან ყველაზე მსხვილი ბანკების წასვლის შედეგად იწვევს საბანკო სისტემის ნაწილობრივ კრიზისს, რომელიც გამოიხატება საწარმოებისა და ორგანიზაციების ანგარიშების მიხედვით გადახდათა შეჩერებასა და შეწყვეტაში, რაც აპროვოცირებს მეანაბრების მასობრივ მდგეარებასა და მათი მხრიდან წარდგენილი მოთხოვნების ზრდას ვალდებულებათა შესრულების მიმართებით. ანაბრების მასობრი-

ვი გადინება სერიოზულად აუარესებს ბანკების სარესურსო ბაზის მდგომარეობას და ნეგატიურად აისახება მათ აქტიურ ოპერაციებზე, თანაც ყველაზე მეტად ზარალდება ეკონომიკის რეალური სექტორის დაკრედიტება, რადგანაც საკმარისად დივერსიფიცირებული და მდგრადი სარესურსო ბაზის არარსებობისას, ეკონომიკის არასტაბილური მდგომარეობისა და არგადახდების მოცულობის ზრდის ფონზე საშუალო და გრძელვადიან ოპერაციებში დაბანდებათა რისკი ძალზედ დიდია. ამ პირობებში ცენტრალური ბანკის მხრიდან კომერციული ბანკებისათვის საკმარისი საკრედიტო დახმარების აღმოჩენის შესაძლებლობის არარსებობისას საბანკო სისტემის ნაწილობრივ კრიზისს აქვს ყველა წანამძღვარი, გადაიზარდოს სისტემურში.

საბანკო რესურსების საფინანსო ბაზრის სეგმენტებს შორის გადანაწილების თვისება კორესპონდირდება ბკ-ის თვისებებთან-დაუბალანსებელი ლიკვიდობის რისკის შემცირებისა და მსესხებელი ბანკების გადახდისუნარიანობის გაზრდისა. ბკ წარმოადგენს სახსრების ყველაზე ოპერატიულ წყაროს ბანკის მიმდინარე საგადასახდელო პოზიციისა და ლიკვიდობის შესანარჩუნებლად.

საქართველოში თანამედროვე პირობებში კომერციული ბანკები დამატებითი ფულადი საშუალებების ოპერატიულად მოსაზიდად რესურსების ბანკთაშორის ბაზარს იყენებენ, სადაც ხდება სხვა საკრედიტო დაწესებულებების მიერ მობილიზებული ფულადი საშუალებების გაყიდვა. როგორც წესი, ბანკთაშორისი დაკრედიტება ხორციელდება საკორესპონდენტო ურთიერთობების ჩარჩოებში, მათ შორის პირდაპირი მოლაპარაკებების საფუძველზე ან ფინანსური შუამავლების მეშვეობით. იმ შემთხვევაში, თუ ბანკები თვითონვე შეთანხმდებიან, ბკ-ზე ფორმდება სპეციალური ხელშეკრულება. კომერციული ბანკებისათვის საკრედიტო რესურსების კიდევ ერთ წყაროს წარმოადგენს მათ მიერ ცენტრალიზებული საკრედიტო რესურსების მიღება, ამ კრედიტებს

ეროვნული ბანკი კომერციულ ბანკებს აძლევს (კონკურსის) აუქციონის საფუძველზე რეფინანსირების წესით, ასევე ლომბარდული კრედიტების ფორმით. საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ კომერციული ბანკისათვის გაცემული ლომბარდული კრედიტი არის ეროვნულ ბანკში დეპონირებული სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების გირაოთი გაცემული კრედიტი.

მოსახლეობის დაკრედიტება. სამომხმარებლო სესხებს უწოდებენ სესხებს, მიცემულს მოსახლეობისათვის. ამასთან, სესხების სამომხმარებლო ხასიათი განისაზღვრება სესხების გაცემის მიზნით (დაკრედიტების ობიექტით). სამომხმარებლო სესხების კლასიფიკაცია შეიძლება ჩატარდეს რიგი ნიშნების მიხედვით, მათ შორის საკრედიტო გარიგებების სუბიექტების, მიზნობრივი მიმართულების, უზრუნველყოფის სახეობების, გაცემის ხერხების, დაფარვის ვადებისა და მუთოდების მიხედვით და ა.შ.

საკრედიტო გარიგების სუბიექტების (კრედიტორის სახეობის) მიხედვით განასხვავებენ:

- ❖ საბანკო სამომხმარებლო სესხებს;
- ❖ სესხებს, მიცემულს მოსახლეობისათვის სავაჭრო ორგანიზაციების მიერ;
- ❖ არასაბანკო ტიპის საკრედიტო დაწესებულებების (ლომბარდების, გაქირავების პუნქტების, ურთიერთდახმარების სალაროების, საკრედიტო კოოპერატივების, სამშენებლო საზოგადოებების, საპენსიო ფონდების და ა. შ.) სამომხმარებლო სესხები;

❖ პირადი ანუ კერძო სამომხმარებლო სესხები (გაცემული კერძო პირთა მიერ);

❖ სამომხმარებლო სესხები, მიცემული მოსახლეობისათვის უშუალოდ იმ საწარმოებსა და ორგანიზაციებში, სადაც ისინი მუშაობენ.

მსესხებლის სახეობის მიხედვით განასხვავებენ სესხებს, გაცემულს:

- ❖ მოსახლეობის ყველა ფენისათვის;
- ❖ სხვადასხვა სოციალური ჯგუფებისათვის;
- ❖ მსესხებელთა ჯგუფებისათვის, რომლებიც განსხვავდებიან შემოსავლიანობისა და გადახდისუნარიანობის დონით;

❖ სტუდენტებისათვის და ა. შ.

მიზნობრივი მიმართულებით სესხები შეიძლება იყოს: მიზნობრივი (სესხები განათლებაზე, სესხები ფასიანი ქაღალდების დაგირავებით, იპოთეკური) და არამიზნობრივი (გადაუდებელი საჭიროებისათვის, ოვერდრაფტი).

უზრუნველყოფის მიხედვით განასხვავებენ არაუზრუნველყოფილ (საბანკო) სესხებსა და უზრუნველყოფილს. უზრუნველყოფის როლში შეიძლება გამოვიდეს: გირაო, თავდებობა, გარანტიები, დაზღვევა. სამომხმარებლო სესხების გაცემისას ბანკები უპირატესობას ანიჭებენ გირაოსა და თავდებობას. გირაო შეიძლება იყოს აქტივების სხვადასხვა სახეობა, მათ შორის სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობები, ფასიანი ქაღალდები, უძრავი ქონება. ძირითადი მიზეზი, რის გამოც ბანკი ითხოვს უზრუნველყოფას, ეს არის რისკი, ნახოს დანაკარგები იმ შემთხვევაში, თუ მსესხებელს არ სურს ან უუნაროა დაფაროს სესხი ვადაში და სრულად. უზრუნველყოფა არ ახდენს სესხის დაფარვის გარანტირებას, მაგრამ ამცირებს რისკს, რამეთუ სესხის დაუფარაობის შემთხვევაში ბანკი იღებს უპირატესობას სხვა კრედიტორებთან მიმართებით აქტივების ნებისმიერი სახეობის მიმართ, რომელიც მიღებულია საბანკო სესხის უზრუნველსაყოფად.

გაცემის ხერხის მიხედვით სესხები იყოფა ერთჯერადად და განახლებადად. განახლებადი (რეველვერული) კრედიტების ჯგუფში ჩაირთვება კრედიტები, გაცემული კლიენტებისათვის საკრედიტო ბარათების მიხედვით ან ოვერდრაფტის ფორმით.

დაფარვის მეთოდის მიხედვით განასხვავებენ სესხებს, რომ-

ლებიც იფარება გადახდის განვადების გარეშე და სესხებს გადახდის განვადებით. კრედიტებს გადახდის განვადების გარეშე აქვთ მნიშვნელოვანი თავისებურება. ასეთი კრედიტების მიხედვით სასესხო დავალიანებისა და პროცენტების დაფარვა ხორციელდება ერთდროულად. სესხები გადახდის განვადებით მოიცავს: სესხებს თანაბარზომიერი პერიოდული დაფარვით (ყოველთვიურად, ყოველკვარტალურად და ა. შ.), სესხებს არათანაბარზომიერი, პერიოდული დაფარვით (სესხის დასაფარავად გადასახდელის თანხა იცვლება). სესხის გაცემისას გადახდის გადავადებით მოქმედებს პრინციპი, რომლის თანახმადაც სესხის თანხა ჩამოიწერება ნაწილ-ნაწილ ხელშეკრულების მოქმედების პერიოდის განმავლობაში. სესხის დაფარვის ასეთი წესი იმდენად დამამძიმებელი არ არის მსესხებლისათვის, როგორც სესხის ერთბაშად გადახდა. ბანკისთვისაც უფრო ხელსაყრელია, რომ სესხი იფარებოდეს პერიოდულად ხელშეკრულების მოქმედების მთელი პერიოდის განმავლობაში, რადგან ეს აჩქარებს კრედიტის ბრუნვაობას და გამოათავისუფლებს საკრედიტო რესურსებს ახალი დაბანდებებისათვის, ზრდის რა ასეთნაირად მის ლიკვიდობას.

კრედიტმა გადახდის განვადებით შეიძლება მიიღოს პირდაპირი და არაპირდაპირი საბანკო კრედიტის ფორმა. პირდაპირი კრედიტის გაცემისას იდება საკრედიტო ხელშეკრულება ბანკსა და მსესხებელს-სესხით მოსარგებლეს შორის. არაპირდაპირი საბანკო კრედიტი გულისხმობს შუამავლის არსებობას ბანკის კლიენტთან საკრედიტო ურთიერთობებში. ასეთ შუამავლებად ყველაზე უფრო ხშირად გამოდიან საცალო ვაჭრობის საწარმოები. საკრედიტო ხელშეკრულება ამ შემთხვევაში იდება კლიენტსა და მაღაზიას შორის, რომელიც შემდგომში ბანკში იღებს სესხს.

პირდაპირი საბანკო დაკრედიტება ხელსაყრელად განხვადდება არაპირდაპირისაგან საკრედიტო პროცესის ორგანიზების სიმარტივით, რაც შესაძლებლობას იძლევა, გაირკვეს სესხის გაცემის ეკონომიკური მიზანშეწონილობა და

მოხდეს მის გამოყენებასა და დაფარვაზე ქმედითი კონტროლის ორგანიზება. მაგრამ, ნეგატიურ ფაქტორებს, დაკავშირებულს პირდაპირ საბანკო დაკრედიტებასთან, ჩვეულებრივ მიაკუთვნებენ რისკის უფრო მაღალ დონეს, ვიდრე არაპირდაპირი საბანკო დაკრედიტებისას.

მოსახლეობის სამომხმარებლო საჭიროებათა არაპირდაპირი საბანკო დაკრედიტება ბანკს შესაძლებლობას აძლევს, შეამციროს რისკების გავლენა, რადგან სესხები, გაცემული, მაგალითად, იურიდიული პირებისათვის (სავაჭრო ორგანიზაციებისათვის, საწარმოებისათვის, სადაც მუშაობენ მსესხებლები), შესაძლებლობას იძლევა უტყუარობის უფრო მაღალი ხარისხით განისაზღვროს იურიდიული პირის კრედიტუნარიანობა, სესხის დროულად და სრულად დაფარვის შესაძლებლობა, მოხდეს ქმედითი კონტროლის ორგანიზება, მათ შორის სესხის დაფარვის სტადიაზე კლიენტის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია აგრეთვე, რომ ის იღებს სესხს მასზე მოთხოვნილების წარმოქმნის მომენტში (სავაჭრო ორგანიზაციაში ხანგრძლივი მოხმარების საქონლის ყიდვისას, მაგ, საკრედიტო ბარათით) და მისთვის არ არის აუცილებელი, მიმართოს ბანკს თხოვნით სესხის გაცემაზე და ა.შ.

თემა 10

ლექცია XVII-XVIII-XIX. კომერციული ბანკების ოპერაციები ფასიანი ქაღალდებით: საემისიო, საინვესტიციო, საშუამავლო

კომერციული ბანკები ასრულებენ სხვადასხვა ოპერაციას ფასიანი ქაღალდებით: საემისიო, საინვესტიციო, საშუამავლო.

ბანკის საემისიო ოპერაციები – ეს არის საქმიანობა ბანკის მიერ საკუთარი ფასიანი ქაღალდების გამოშვების მიხედვით. კომერციული ბანკები უშვებენ ფასიანი ქაღალდების შემდეგ სახეობებს: აქციებს, ობლიგაციებს, ჩეკებს, თამასუქებს, სადეპოზიტო და საშემნახველო სერტიფიკატებს, წარმოებულ ფასიან ქაღალდებს. ობლიგაციების გამოშვებით კომერციული ბანკები მოიზიდავენ დამატებით სასესხო სახსრებს.

თამასუქების, ჩეკების, სადეპოზიტო და საშემნახველო სერტიფიკატების ემიტირებით, კომერციული ბანკები ასრულებენ თავის ერთ-ერთ ძირითად დანიშნულებას-ფულადი სახსრების აკუმულირებასა და საგადასახდლო სახსრების შექმნას. აქციების გამოშვების მიზანს წარმოადგენს საწესდებო კაპიტალის ფორმირება. აქციონერული კომერციული ბანკების საწესდებო კაპიტალი – ეს არის აქციონერების მიერ შეძენილი მისი აქციების ნომინალური ღირებულების ჯამი. ყოველი კომერციული ბანკი დამოუკიდებლად განსაზღვრავს საკუთარი სახსრების სიდიდესა და მათ სტრუქტურას, გამომდინარე მის მიერ მიღებული განვითარების სტრატეგიიდან. თუ ბანკი, ემორჩილება რა კონკურენტული ბრძოლის კანონებს, მიისწრაფვის გააფართოვოს თავისი კლიენტების წრე, მათ შორის მსხვილი, კრედიტ-ტევადი საწარმოების ხარჯზე, მაშინ ცხადია, საკუთარი კაპიტალი უნდა

გაიზარდოს.

აქციონერული საზოგადოება – მოქალაქეებისა და იურიდიული პირების გაერთიანება ერთობლივი სამეურნეო საქმიანობისათვის. სააქციო საზოგადოების საწესდებო კაპიტალი დაყოფილია აქციების განსაზღვრულ რაოდენობად; აქციონერული საზოგადოების მონაწილეები (აქციონერები) არ აგებენ პასუხს მის ვალდებულებებზე და ატარებენ ზარალის რისკს, დაკავშირებულს საზოგადოების საქმიანობასთან მათი კუთვნილი აქციების ღირებულების ფარგლებში. აქციონერული საზოგადოების წესდებაში ფიქსირდება საზოგადოების მიზნები, კაპიტალის სიდიდე, მართვის წესი, ხელმძღვანელი ორგანოების სტრუქტურა.

აქციები [ფრ. action] – ფასიანი ქაღალდები, გამოშვებული აქციონერული საზოგადოების მიერ, რომელთა მფლობელებს აქვთ ყველა ქონებრივი და პირადი უფლება, დაკავშირებული აქციების ფლობასთან: ა) დივიდენდების მიღების უფლება, კორპორაციის მოგებაზე დამოკიდებული; ბ) კორპორაციის მართვაში მონაწილეობის მიღების უფლება კრებებზე ხმის მიცემით; გ) კორპორაციის ლიკვიდაციის შემდეგ ქონების ნაწილის მიღების უფლება. უფლებები რეალიზდება აქციების სიდიდის პროპორციულად.

ჩვეულებრივი აქციები – აქციები, რომლებიც იძლევა ძირითად უფლებებს კორპორაციის საკუთრებაზე, ჩვეულებრივი აქციების მფლობელებს უფლება აქვთ აირჩიონ დირექტორთა საბჭო და ზეგაეღვნა მოახდინონ წამყვან საკითხებზე, მონაწილეობა მიიღონ კორპორაციის შემოსავლებში (დივიდენდების სახით), მონაწილეობა მიიღონ აქტივებში, კორპორაციის ლიკვიდაციის შემთხვევაში დარჩენილ უფლებებზე (მას შემდეგ რაც გადახდილი იქნება ყველა ვალი და პრივილეგირებული აქციონერები თავის წილს მიიღებენ).

პრივილეგიური აქციები – აქციები, რომელთა მფლობელი სარგებლობს განსაზღვრული პრივილეგიებით უბრალო (ჩვეულებრივი) აქციების მფლობელებთან შედარებით. პრივილეგიები შეიძლება გამოიხატებოდეს: ა) ფიქსირებული, გარანტირებული სიდიდის დივიდენდების მიღებით; ბ) ლიკვიდაციის შემთხვევაში კორპორაციის ქონების ნარჩენების მიღების უპირატესი უფლებით; ემიტენტის მიერ აქციების გამოსყიდვის უფლებით შეღავათიანი პირობებით და სხვ. პრივილეგირებული აქციები, როგორც წესი, უხმოა – არ იძლევა ფორმის მართვაში მონაწილეობის მიღების უფლებას.

სახელბითი აქციები – მათი მფლობელი მითითებულია აქციაზე (სერტიფიკატზე) მფლობელის სახელი შეტანილია აქციონერული საზოგადოების რეესტრში. მის მიხედვით უფლებათა დათმობა ხორციელდება სერტიფიკატის (აქციის) გაცემით ახალ მფლობელზე, ან გადასაცემი წარწერით დოკუმენტზე, დოკუმენტის გადაცემით და მფლობელის შეტანით საზოგადოების რეესტრში.

აქციები წარმომდგენზე – აქციები, რომელთა უფლებამოსილი მფლობელია მათი წარმომდგენი. უფლებათა გადაცემა ასეთი აქციების მიხედვით წარმოებს დოკუმენტის ფაქტობრივი გადაცემით. აქციები წარმომდგენზე გამოიცემა მხოლოდ მათი სრული ანაზღაურებისას.

სადამფუძნებლო აქციები – აქციები, რომლებიც ნაწილდება აქციონერული კომპანიების დამფუძნებელთა შორის და აძლევს მათ ზოგიერთ უპირატესობას. სადამფუძნებლო საზოგადოების მფლობელებს აქვთ ხმათა დამატებითი რაოდენობა აქციონერთა საერთო კრებაზე; სარგებლობენ აქციების მიღებაზე საპირველრიგო უფლებით მათი დამატებითი გამოშვების შემთხვევაში; თამაშობენ მთავარ როლს იმ საკითხთა გადაწყვეტისას, რომლებიც დაკავშირებულია აქციონერული კომპანიების საქმიანობასთან.

საჯარო ხელმოწერის აქტები – აქციონერული საზოგადოებების აქტები, გაერცელებული მათზე ღია ხელმოწერის გზით.

კუმულაციური აქტები – პრივილეგიური აქტები, რომელთა მფლობელებს შესაძლოა გადაეხადოთ დივიდენდები, დაგროვილი მრავალი წლის მანძილზე, რომელიც კორპორაციამ ცუდი ფინანსური მდგომარეობის გამო ვერ გადაიხადა.

კონვერტირებადი აქტები – აქტები, რომლებიც შეიძლება გადაეცვალოთ პრივილეგიურ ან ჩვეულებრივ აქტივებზე ფიქსირებული ფასით განსაზღვრულ ვადაში. კონვერსიის პირობები, პრივილეგიები და მათი მოქმედების ვადა დაწვრილებით მიეთითება პროსპექტში. კონვერტირებადი აქტების უმეტესობა დაბრუნებადია. თუ კონვერსიის ვადა გავიდა, ასეთი აქტები პირდაპირი ხდება.

„გაწაღწალებული“ აქტები – აქტები, რომელთაც აქვთ ნომინალური ფასი, გადახდილი მხოლოდ ნაწილობრივ, ხოლო აღრიცხულია, როგორც სრულებით განაღდებული. ეს აქტები გადახდილია ან პროდუქციით, ან გაიცემა როგორც მომსახურებისათვის ჯილდო.

„გაორმაგებული“ აქტები – ორი კომპანიის ჩვეულებრივი აქტები, რომლებიც იმართება ერთი და იმავე საინვესტიციო კომპანიის მიერ და იყიდება როგორც ერთი მთლიანი.

აქტები გამოშვებული – აქტები ნებადართული (გამოცხადებული) გამოსაშვებად და გაყიდული ხელმოწერებზე (აქციონერებზე), შეიძლება მოიცავდეს აქტებს კორპორაცია-ემიტენტის პორტფელში.

აქტები, გამოშვებული და მიმოქცევადი – საწესდებო აქციონერული კაპიტალის ის ნაწილი, რომელიც განაწილებულია კორპორაციის მიერ ინვესტიორებს შორის.

ოქროს აქტები – აქტები ხმის განსაკუთრებული უფლებით, რომლებიც განსაზღვრულ პირობებში, გამოშვებისას დათქმული ვადის განმავლობაში (ჩვეულებრივ 3 წლამდე) აძლევს მის მფლობელს ვეტოს დადების უფლებას აქციონერთა კრების გადაწყვეტილებებზე: ცვლილებების შეტანის თაობაზე აქციონერული საზოგადოების წესდებაში, მისი რეორგანიზაციის ან ლიკვიდაციის თაობაზე, მისი მონაწილეობის თაობაზე სხვა საწარმოებსა ან საწარმოთა გაერთიანებებში, სახელმწიფო საკუთრებაში დარჩენილი ქონების, დაგირავების, არენდით გადაცემის, გაყიდვის, გასხვისების თაობაზე. ოქროს აქტები შესაძლებლობას იძლევა, შევინარჩუნოთ სახელმწიფო კონტროლი აქციონერულ საზოგადოებაზე.

ოქროს აქტები – ოქრომომპოვებელი კომპანიების აქტები, ძირითადად ავსტრალიასა და სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკაში.

აქტები პირობით კონსიგნაციაში – ანგლო-ამერიკული გამოცხადება აქტების აღსანიშნავად, რომლებიც უკვე კოტირდება ბირჟაზე, თუმცა მათი „ფიზიკური“ გამოშვება ჯერ არ შემდგარა.

აქტები, მეორე რიგისა – გადადებული აქტები გადავადებული დივიდენდით, ანუ რომლებზე დივიდენდიც გადაიხდება ყველა სხვა სახეობის აქტებზე დივიდენდების გადახდის შემდგომ.

აქტები მიმოქცევაში – ფირმების აქტები, რომლებიც მუდმივად მიმოიქცევა საფონდო ბაზარზე. მათ შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია „აქტიური აქტები“, რომლებიც მიმოიქცევა მნიშვნელოვანი რაოდენობით. „აქტიური აქტები“, რომელთა მიხედვითაც განსაზღვრავენ საბაზრო სიტუაციას, აქცია-ბარომეტრებად იწოდება.

ვინკულირებული აქტები – სახელობითი აქტების სახეობა, რომლებიც შეიძლება გადაეცეს მესამე პირს მხოლოდ მათი გამომშვები სააქციო საზოგადოების თანხმობით.

ბით. ვინკულირებული აქციები სახელობითი აქციების განსაკუთრებული ფორმაა და გამოიშვება იმ მიზნით, რათა გავიგოთ ვინ წარმოადგენს აქციონერს და აუცილებლობის შემთხვევაში გამოვრიცხოთ პირთა გარკვეული კატეგორია მათი რიცხვიდან.

ბონუსური აქციები – 1. აქციები, გადაცემული ანდერ-რაიტერისათვის საკომისიოს სახით მომსახურებისათვის; 2. უფასო აქციები, გამოშვებული კომპანიის რეზერვების კაპიტალიზაციის წესით.

აქციების ერთობლივი შემოსავალი ტოლია დივიდენდების ჯამს დამატებული აქციების კურსის ცვალებადობა. აქციების საკონტროლო პაკეტი-ეს არის გამოშვებული აქციების საერთო თანხის ნაწილი, რომელიც მის მფლობელს (ფიზიკურ ან იურიდიულ პირს) სააქციო საზოგადოებაში ხმების გადამწვევტ უპირატესობას ანიჭებს. აქციების გამოშვების ორგანიზება ისეთ ელემენტებს მოიცავს, როგორიცაა: აქციების გამოშვებაზე გადაწყვეტილების მიღება; პროსპექტის მომზადება, რომელიც მოიცავს ყველა აუცილებელ ინფორმაციას აქციების გამოშვების თაობაზე; პროსპექტის რეგისტრაცია ეროვნულ ბანკში; პროსპექტის პუბლიკაცია; ფასიანი ქაღალდების გაერცვლების ორგანიზება; ფასიანი ქაღალდების გამოშვების რეგისტრაცია; ფასიანი ქაღალდების გამოშვების შედეგების პუბლიკაცია.

ობლიგაცია (ვალდებულება)-ფასიანი ქაღალდი, რომელიც მოწმობს მისი გამომშვების (ემიტენტის) ვალდებულებას, განსაზღვრულ ვადაში გადაუხადოს მის მფლობელს ობლიგაციის ნომინალური ღირებულება და ფიქსირებული პროცენტი (კუპონი); ემიტენტების მიხედვით განასხვავებენ სახელმწიფო ობლიგაციებს, საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციების ობლიგაციებს, ბანკების ობლიგაციებს, კორპორაციების ობლიგაციებს. ობლიგაციებზე შესაძლოა დაწესდეს მცოცავი განაკვეთი. არსებობს ობლიგაციები ნულოვანი კუპონით, რაც იმას ნიშნავს, რომ გამოშვების ფასი

ნაკლებია ნომინალზე და მთელი განსხვავება პროცენტებაა. შესაძლებელია, დაწესდეს: პროცენტის ზედა ზღვარი-ობლიგაცია „ქულით“ (cap); ქვედა ზღვარი-ობლიგაცია „იარაკით“ (floor); როგორც ქვედა, ასევე ზედა ზღვარი-ობლიგაცია „საყელოთი“ (collar), მაგ. არანაკლებ 5%-ისა და არაუმეტეს 10%-ისა. ობლიგაცია გამოშვების დამატებითი პირობით call უფლებას აძლევს ემიტენტს ვადაზე გამოისყიდოს ეს სესხები; ობლიგაცია გამოშვების დამატებითი პირობით Put უფლებას აძლევს მის მფლობელს სესხის ვადის გასვლაზე მოითხოვოს მისი დაფარვა. კონვერტირებადი ობლიგაცია შეიძლება გაიცვალოს ამ კომპანიის აქციებზე მოცემული მომენტისათვის ფიქსირებული ფასით. ობლიგაციების უზრუნველყოფა ხორციელდება მატერიალური ქონებით ან/და ფასიანი ქაღალდებით. ცნობილი კომპანიები „პატიოსანი სიტყვის“ გარანტიითაც უშვებენ ობლიგაციებს. კონვერსია-ეს არის სესხის პირობების შეცვლა. განასხვავებენ იძულებით და ნებაყოფლობით კონვერსიას. იძულებითი კონვერსიის დროს ძველი ობლიგაცია იცვლება ახლით, რომლის პირობები შეცვლილია დებიტორის სასარგებლოდ ისე, რომ კრედიტორს არაფერს ეკითხებიან. იძულებითი კონვერსია განიხილება, როგორც ემიტენტის ნაწილობრივი გაკოტრება და მას, როგორც წესი, მხოლოდ სახელმწიფო მიმართავს კრიზისულ სიტუაციაში. ნებაყოფლობითი კონვერსიის დროს ობლიგაციის მფლობელი ან იძენს ახალ ობლიგაციას შედარებით დაბალი სარგებლით, ან იბრუნებს თანხას. ბანკის მიერ ობლიგაცია შეიძლება დაიფაროს: ან ერთდროულად სრული თანხით, ან ცალკეული წლების მიხედვით (დაფარვათა ტირაჟი), ან ბირჟაზე შესყიდვის გზით.

ბანკის საინვესტიციო ოპერაციები – ეს არის მის მიერ ფულადი და სხვა რეზერვების განთავსება ფასიან ქაღალდებში, უძრავ ქონებაში, საწარმოების საწესდებო ფონდებში, კოლექციებში, ძვირფას ლითონებსა და განთავსების სხვა ობიექტებში, რომელთა საბაზრო ღირებულება შეიძლება

გაიზარდოს და მოუტანოს ბანკს შემოსავალი პროცენტების, დივიდენდების, გადაყიდვიდან მოგების და სხვა პირდაპირი და არაპირდაპირი შემოსავლების სახით. საინვესტიციო ოპერაციების დანიშნულებას წარმოადგენს: ბანკის საშემოსავლო ბაზის გაფართოება და დივერსიფიკაცია, ბანკის ფინანსური მდგრადობის ზრდა და საერთო რისკის შემცირება ბანკის საქმიანობის სახეობების გაფართოების ხარჯზე, ბანკის უფრო დინამიკურ ბაზრებზე, პირველ რიგში-საფონდო ბაზარზე ყოფნის უზრუნველყოფა; კლიენტურისა და რესურსების ბაზის, მომსახურების ფორმების გაფართოება, რომელსაც ბანკი გაწევს შეიღობითი საფინანსო ინსტიტუტების შექმნის საშუალებით; კლიენტებზე გავლენის გაძლიერება (მათ ფასიან ქაღალდებზე კონტროლი). ხშირად საინვესტიციო ოპერაციების ფარულ მოტივად გვევლინება ბანკის გავლენის გაფართოების სურვილი-მისი წმინდა საბანკო საქმიანობის სფეროდან გამოყვანა. ბანკების განსაკუთრებულ მოტივს წარმოადგენს წილის შემცირება ფულადი სახსრების აქტივებში (ნაღდი ფული, ნაშთი საკორესპონდენტო ანგარიშებზე ეროვნულ ბანკში), რომელთაც არ მოაქვთ პროცენტები და ინვესტიციების მოკლევადიანი პორტფელის შექმნა (მაგ., სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები) ფულადი სახსრების ლიკვიდობის ადეკვატურად, რომელთაც ამავე დროს მოაქვთ მოგება. ბანკის ინვესტიციები კლასიფიცირდება: ობიექტის მიხედვით, რეგიონების, ვადების, განთავსების მიზნების, დარგების, რისკების მიხედვით. ობიექტების მიხედვით: ფასიან ქაღალდებში, პაი და წილობრივი მონაწილეობა, ძვირფას ლითონებსა და კოდექციებში, უძრავ ქონებასა და გრძელვადიან ქონებრივ უფლებებში (მაგ. არენდის უფლება), სხვა საშუალოვადიან და გრძელვადიან აქტივებში. ვადების მიხედვით: მოკლევადიანი ინვესტიციები (ერთ წლამდე), საშუალოვადიანი (5 წლამდე) და გრძელვადიანი (5 წელს ზევით). განთავსების მიზნების მიხედვით: პირდაპირი ინვესტიციები (მათი მიზანია უზრუნველყოფა

ინვესტიციის ობიექტის პირდაპირი და უშუალო მართვა, მაგ. ეს შეიძლება იყოს კომპანია, რომელსაც აქვს ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე საბროკერო საქმიანობის უფლება), საპორტფელო ინვესტიციები – განთავსება ფასიანი ქაღალდების პორტფელში ან სხვა აქტივებში შემოსავლის მიღების მიზნით პროცენტების (დივიდენდების) ფორმით და ფასიანი ქაღალდების საკურსო ღირებულების გაზრდის შედეგად, ამასთან განთავსების მიზანს არ წარმოადგენს ინვესტიციების ობიექტის პირდაპირი და უშუალო მართვის უზრუნველყოფა. გარდა ამისა, ბანკის ინვესტიციები შეიძლება კლასიფიცირებულ იქნეს რისკების (აგრესიული, ზომიერი, კონსერვატიული) მიხედვით. ძირითადი ფაქტორები, რომლებიც მოქმედებს ბანკის საინვესტიციო საქმიანობის მასშტაბებზე, საინვესტიციო პოლიტიკის არჩევანზე: 1. ბანკის სასიცოცხლო ციკლის ეტაპები (შექმნის, სწრაფი ზრდის, მტკიცე ზრდისა და სტაბილიზაციის, ზრდის შეწყვეტისა და საქმიანობის თანდათანობითი შეწყვეტის). პირველ და ბოლო ეტაპებზე ბანკს აქვს ყველაზე ნაკლებად ხელსაყრელი შესაძლებლობები საინვესტიციო საქმიანობისათვის. 2. ბანკის პოლიტიკის საერთო ტიპი (კონსერვატიული, ზომიერი, აგრესიული), იმ მიზნების სახეობა და მასშტაბურობა, რომლებსაც ბანკი ისახავს, მისი სპეციალიზაცია. 3. ბანკის სიდიდე და მისი განყოფილებების ქსელის მასშტაბურობა. 4. ბანკის მზადყოფნა, გაიღოს მნიშვნელოვანი დანახარჯები, რომლებსაც არ მოაქვთ მოგება უახლოეს მომავალში (საინვესტიციო ოპერაციები მოითხოვს ძვირადღირებულ სარესურსო და საინფორმაციო უზრუნველყოფას). საინვესტიციო პოლიტიკის სახეობათა შედარების კრიტერიუმებია სახსრების ინვესტირების მეთოდები. ანსხვავებენ: კონსერვატიულ საინვესტიციო პოლიტიკას – კონსერვატიული ინვესტორი (მინიმალური რისკი, ფასიანი ქაღალდების მაღალი საიმედოობა და ლიკვიდობა), უპირატესად სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები. პორტფელი სტაბილურია, ქაღალდების

ბრუნვადობა მცირეა, დაბანდებების წილი მათში არ იზრდება. ზომიერი საინვესტიციო პოლიტიკა – ზომიერი ინვესტიორი (ზომიერი რისკი, ფასიანი ქაღალდების საკმარისი ლიკვიდობა და მომგებიანობა). პორტფელში ჩნდება მაღალრისკიანი სპეკულაციური ქაღალდები. ინვესტიციების მცდელობა ახალ კომპანიებში. ფასიან ქაღალდებში განთავსებული წილი სტაბილურია ან ნელა იზრდება. აგრესიული საინვესტიციო პოლიტიკა – მაღალი რისკი, ფასიანი ქაღალდების დაბალი ლიკვიდობა და მაღალი მომგებიანობა, საფინანსო ინოვაციები, საკონტროლო პაკეტების ხელში ჩაგდება მცდელობა, სპეკულაციები, დიდი დღიური ბრუნვები, ფასიან ქაღალდებში განთავსების წილი აქტიურად იზრდება. კონსერვატიული პოლიტიკა ხორციელდება განსაკუთრებულად მომგებიანი და საიმედო წინადადებების შემთხვევაში, ზომიერი პოლიტიკისათვის დამახასიათებელია იმ არასაბანკო საფინანსო ინსტიტუტების ჯგუფის ფრთხილი შექმნა, რომლებიც დაკავშირებულია ბანკთან. ბანკიდან გამოიყოფა სპეციალიზებული საწარმოები საბანკო ოპერაციების ცალკეულ სახეობათა (სალიზინგო, სატრასტო, საფინანსო კომპანიები) შესასრულებლად. აგრესიული პოლიტიკის დროს აგრესიულად იქმნება ბანკის მიერ კონტროლირებადი არასაბანკო საფინანსო ინსტიტუტები, ჯაჭვური საბანკო ჯგუფები, ფორმირდება პოლდინგური სტრუქტურები არასაფინანსო საწარმოების სამართავად. იქმნება ბანკის შვილობილი საწარმოები, რომლებიც ასრულებენ ბანკის ამა თუ იმ ფუნქციას (სატრასტო, სალიზინგო, საფინანსო კომპანიები). თუ საუბარია მხოლოდ ეპიზოდურ განთავსებებზე, მაშინ არ არის საფუძველი, ვიმსჯელოთ საინვესტიციო პორტფელზე. მაგრამ განთავსებანი ფასიან ქაღალდებსა და ინვესტიციების სხვა ობიექტებში შეიძლება შეადგენდეს ათობით პოზიციას, აღირიცხებოდეს დიდი თანხებით და მოიცვას ბანკის ბევრი კონტრაგენტი. ამ შემთხვევაში, როცა წარმოიქმნება აქტივების და მათთვის მოზიდუ-

ლი რესურსების, როგორც ერთი მთლიანის პროფესიონალური მართვის პრობლემა, საუბრობენ საინვესტიციო პორტფელზე. ასეთნაირად, ჩნდება შესაძლებლობა, განვიხილოთ მსგავსი პორტფელის ფორმირებისათვის ფულადი რესურსების მოსაზიდად და განსათავსებლად ბანკის სახსრების შედარებით ჩაკეტილი ბრუნვა. საბანკო საინვესტიციო პორტფელისა და მისი მაფორმირებელი რესურსების შესაძლო სტრუქტურა გამოვსახოთ სქემატურად:

ბანკის ბუღალტრული ბალანსი

ბანკის საინვესტიციო პორტფელი	აქტივი	პასივი	პორტფელის ფორმირების ათვის მოზიდული რესურსები
	ფასიანი ქაღალდები (აქციები, ობლიგაციები, ომასუქები) წილი და პასი კონტრაქტები	ფასიანი ქაღალდების გამოშვება	
	ქვირფასი დილიონები უბრალო ქონება და საკუთარი კაპიტალიზაცია დაფინანსება	მოზიდული დეპოზიტებისა და ანგარიშებზე სახსრების, მათ შორის მოკლევადიანი ხსნის, ნაწილი	
	ჭირბრუნა უფლებები (რომლებსაც აქვთ საბანკო შეღებვა და საბანკო ხმარება)	ბანკის საკუთარი სახსრების ნაწილი	

საბანკო საინვესტიციო პორტფელთა სახეობები. საინვესტიციო პორტფელის სტრუქტურა ასახავს ინვესტორთა ინტერესების განსაზღვრულ შეხამებას, აგრეთვე, ამა თუ იმ ფორმით აკონსოლიდირებს რისკებს ცალკეული ფასიანი ქაღალდების მიხედვით. ეს საშუალებას გვაძლევს, განვიხილოთ პორტფელი, როგორც მართვის მთლიანი ობიექტი, რაც თავის მხრივ გულისხმობს: იმ ამოცანათა განსაზღვრას, რომლებიც დგას მთლიანად პორტფელის წინაშე, ამ ამოცანათა შესრულების სტრატეგიისა და ტაქტიკის შემუშავებასა და რეალიზებას. პორტფელის ტიპი არის მისი განზოგადებული დახასიათება მის წინაშე მდგარი ამოცანების კუთხით, ან საინვესტიციო ობიექტების მიხედვით, რომლებიც შედის პორტფელში. პორტფელის ტიპებია: ზრდის პორტფელი, სპეციალიზებული პორტფელები, დაბალანსებული პორტფელი, შემოსავლის პორტფელი, შერეული პორტფელი, სარიისკო

კაპიტალის პორტფელები, ზრდის პორტფელი ორიენტირებულია ფასიან ქაღალდებსა და სხვა საინვესტიციო ობიექტებზე, რომელთა საბაზრო ღირებულება სწრაფად იზრდება. ზრდის პორტფელის მიზანია ინვესტირების კაპიტალის შემატება, ამიტომ პორტფელების მფლობელებს პროცენტები და სხვა მიმდინარე შემოსავლები, დაკავშირებული ინვესტიციების ობიექტებთან, დივიდენდები შეიძლება გადაეხადოთ მცირე სიდიდით ან საერთოდ არ გადაეხდებოდეს. შემოსავლის პორტფელის მიზანია მაღალი მიმდინარე შემოსავლების მიღება. სტაბილურად გადახდილი სარენტო გადასახდელები, პროცენტები, დივიდენდები საშუალო საბაზროსთან შედარებით მაღალია. შესაბამისად მათი საბაზრო ღირებულება იზრდება გაცილებით ნელა. სარისკო კაპიტალის პორტფელი შედგება უპირატესად იმ ახალგაზრდა „აგრესიული“ ტიპის კომპანიების ფასიანი ქაღალდებისა და პაისაგან, რომლებმაც სწრაფად გაფართოების სტრატეგია აირჩიეს, ან სხვა სარისკო ობიექტებისა, გაურკვეველი საბაზრო ბუდით და შეფასებით (მაგალითად, ახალგაზრდა მხატვართა სურათების კოლექცია). არსით ეს სპეკულაციური პორტფელია, რომლის მიზანს წარმოადგენს ძალიან მაღალი შემოსავლების მიღება აქტივების შეძენის ხარჯზე, როცა ისინი სათანადოდ არ არის დაფასებული. როდესაც მოლოდინი არ მართლდება (ახალგაზრდა კომპანიების 80%-ზე მეტი კოტრდება), ასეთ პორტფელში განთავსების შედეგია-დანაკარგები. დაბაღანსებული პორტფელი შედგება ნაწილობრივ ინვესტიციების ობიექტებისაგან სწრაფად მზარდი საბაზრო ფასით, ნაწილობრივ- მაღალშემოსავლიანი ფასიანი ქაღალდებისა და სხვა საინვესტიციო ობიექტებისაგან. მსგავს პორტფელში შეიძლება იყოს მაღალრისკიანი საინვესტიციო ობიექტებიც. კაპიტალის შემატებისა და მაღალი შემოსავლის მიღების მიზნები და, შესაბამისად, საერთო რისკები ასეთ პორტფელში დაბაღანსებულია. სპეციალიზირებულ პორტფელში ფასიანი ქაღალდები ან ინვესტიციების

სხვა ობიექტები გაერთიანებულია არა საერთო მიზნობრივი კრიტერიუმებით, არამედ უფრო კერძო კრიტერიუმებით (რისკის, ფასიანი ქაღალდების სახეობა, დარგობრივი ან რეგიონული მიკუთვნება და სხვა). მაგალითად, შესაძლებელია იყოს შემდეგი ვარიანტები (ფასიანი ქაღალდების მაგალითი): სტაბილური კაპიტალისა და შემოსავლის პორტფელი, მოკლევადიანი ფონდების პორტფელი (პორტფელი, შემდგარი მოკლევადიანი ფასიანი ქაღალდებისაგან), იმ საშუალო და გრძელვადიანი ფონდების პორტფელი, რომლებსაც აქვთ ფიქსირებული შემოსავალი (ფორმირებული ობლიგაციებისაგან), რეგიონალური ან დარგობრივი პორტფელი (შემდგარი ერთი ან რამდენიმე ურთიერთდაკავშირებული დარგის ფასიანი ქაღალდებისაგან ან ერთ რეგიონში მდებარე ემიტენტების ქაღალდებისაგან, უცხოური ფასიანი ქაღალდების პორტფელი. გარდა ამისა, შეიძლება გამოიყოს პორტფელის ტიპები იმ ობიექტების სახეობების მიხედვით, რომლებიც საპორტფელო მართვაშია: მარტო ფასიანი ქაღალდების პორტფელი, შერეული პორტფელი: ფასიანი ქაღალდებისა და კოლექციების პორტფელი; ფასიანი ქაღალდების, ძვირფასი ლითონებისა და კოლექციების პორტფელი და სხვა. საინვესტიციო პორტფელის ტიპი არ არის მუდმივი, არამედ ვარირებს ბაზრის მდგომარეობისა და, შესაბამისად, ბანკის მიზნების ცვლილების მიხედვით. ფასიანი ქაღალდების პორტფელის მართვა ნიშნავს პორტფელის შემადგენლობაში დაგეგმვას, ანალიზს, რეგულირებას; საქმიანობას, მიმართულს მისი ფორმირებისა და შენარჩუნებისათვის პორტფელის წინაშე მდგარი ამოცანების განსახორციელებლად. ამ დროს შენარჩუნებული უნდა იყოს ლიკვიდობის აუცილებელი დონე და მინიმუმამდე იქნეს დაყვანილი მასთან დაკავშირებული ხარჯები. შემოსავლები პორტფელიდან-გერმანიაშიც კი (სადაც ყველაზე სრულადაა რეალიზებული საბანკო საქმიანობის უნივერსალური მოდელი უმცირესი შეზღუდვებით ბანკების საინვესტი-

ციო ოპერაციებზე) ასეთი ოპერაციები ექსპერტების შეფასებით არ აღემატება აქტივების 10-15%-ს და ცალკეული ბანკების მოგების 20-25%-ს (ფასიანი ქაღალდების ბაზარი ჩვეულებრივ უფრო შემოსავლიანია, ვიდრე საფინანსო ბაზრის სხვა სეგმენტები). პორტფელის რისკები: ნებისმიერი საინვესტიციო გადაწყვეტილება დაკავშირებულია იმასთან, რომ ბანკი-ინვესტორი იღებს თავზე საინვესტიციო რისკს ამა თუ იმ სიდიდით. დანაკარგების მოლოდინი, მათი შესაძლებლობის შედარება მოსალოდნელ მოგებასთან შეადგენს ბანკის საინვესტიციო გადაწყვეტილებების საფუძველს. რისკები საინვესტიციო საქმიანობაში-ეს არის შემოსავლიანობის შემცირების, პირდაპირი საფინანსო დანაკარგების ან მოგების ხელიდან გაშვების რისკები, წარმოქმნილი საინვესტიციო ოპერაციებში მათი შედეგების გაურკვეველობის მაღალი დონის, წარმოების, განმანაწილებელი სისტემების და/ან ფინანსური მენეჯმენტის არაეფექტიანობის შესაძლებლობის გამო. პორტფელის საოპერაციო უზრუნველყოფა: ფასიანი ქაღალდების, როგორც ბანკების ინვესტირების ობიექტების შენახვის ორგანიზება-ფასიანი ქაღალდები შეიძლება შეინახოს თვითონ ბანკში, მაგრამ, როგორც განვითარებული საფონდო ბაზრების პრაქტიკა გვიჩვენებს, ბანკის ფასიან ქაღალდებში ინვესტირების მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილი მოიცავს შიდასაბანკო შენახვით. საფონდო ფასეულობების (დოკუმენტარულ ან არადოკუმენტარულ ფორმაში) უდიდესი ნაწილი თავმოყრილია დეპოზიტარიუმებში – სპეციალიზებულ ორგანიზაციებში, რომლებიც ინახავენ ფასიანი ქაღალდების სერტიფიკატებს და/ან აღრიცხავენ უფლებებს ფასიან ქაღალდებზე. ამასთან, ბანკებს აქვთ სრული უფლება, დააარსონ დეპოზიტარიუმები შეიღობილი კომპანიების ან შიდასაბანკო ქვეგანყოფილების სახით. ბანკის მიერ საინვესტიციო პორტფელის ქაღალდის ყიდვისას, ის უნდა მოიხსნას მისი წინა მფლობელის ანგარიშიდან (ანგარიში დეპო დეპოზიტარიუმში) და ჩაირიცხოს ბან-

კის ანგარიშზე. პორტფელის საოპერაციო უზრუნველყოფა აგრეთვე მოიცავს: 1) ფასიანი ქაღალდების მფლობელთა რეესტრის წარმოებასა და შენახვას (სარეგისტრაციო საქმიანობა). ბანკის მიერ ფასიანი ქაღალდის შეძენა დაუყოვნებლივ უნდა აისახოს რეესტრში, ძველი მფლობელის სახელი უნდა შეიცვალოს ბანკის დასახელებით. რეესტრს აწარმოებს ან ემიტენტი, თუ ფასიანი ქაღალდების მფლობელთა რაოდენობა უმნიშვნელოა, ან ორგანიზაცია-რეგისტრატორი, რომელიც სპეციალიზებულია ამ საქმიანობაზე. ბანკებს აგრეთვე შეუძლიათ გასწიონ სარეგისტრაციო მომსახურება. 2) ანგარიშსწორება და კლირინგი ფასიანი ქაღალდებისა და ფულადი სახსრების მიხედვით, ფასიანი ქაღალდების გარიგებების განხორციელებისას (შედარება, ურთიერთვალდებულებების განსაზღვრა, მათი ჩათვლები, ფულისა და ფასიანი ქაღალდების გადარიცხვა). 3) საოპერაციო-სააღრიცხვო და ადმინისტრაციული სამუშაოები პორტფელის მფლობელ ბანკში. დიდი პორტფელების უზრუნველსაყოფად ბანკებში შეიძლება შეიქმნას სპეციალური სააღრიცხვო ქვეგანყოფილები.

განვიხილოთ ბანკების პირდაპირი ინვესტიციების სახეობანი. ბანკს უფლება აქვს: მოახდინოს ინვესტირება არასაბანკო კომპანიების წილობრივ მონაწილეობასა და პაიში (მათ შორის საკონტროლო მონაწილეობით); დააარსოს არასაბანკო საინვესტიციო ინსტიტუტები (საინვესტიციო ფონდები და კომპანიები, საფინანსო ბროკერები და საინვესტიციო კონსულტანტები); დააარსოს ფასიანი ქაღალდების აღრიცხვასა და შენახვაზე, აგრეთვე მათთან დაკავშირებულ საანგარიშსწორებო ოპერაციებზე სპეციალიზებული კომპანიები (დეპოზიტარული და საკლირინგო ინსტიტუტები), დააარსოს ორგანიზაციები, რომლებიც წარმოადგენს ინსტიტუციონალურ ინვესტორებს (სადაზღვევო კომპანიები, არასახელმწიფო საპენსიო ფონდები, პოლდინგური კომპანიები) და სხვ. ინსტიტუციონალური ინვესტორები ისეთი ორ-

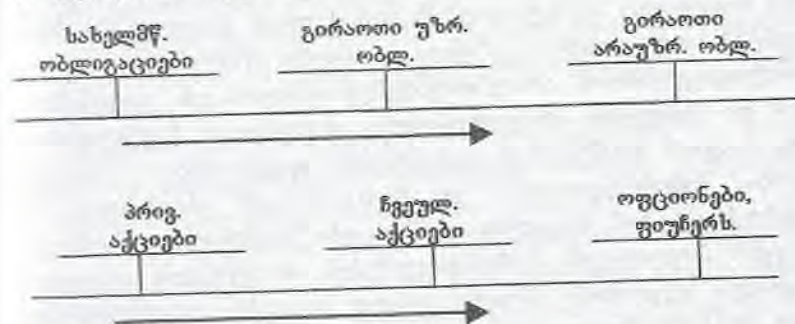
განიზაცია, რომლებსაც ფულადი სახსრების მნიშვნელოვანი ჭარბი რაოდენობა წარმოექმნებათ მათი საქმიანობის შინაარსიდან გამომდინარე, აქვთ მუდმივი ხასიათი და განთავსდება მნიშვნელოვანწილად საფინანსო აქტივებში.

ფაქტორები, რომლებიც განსაზღვრავს ბანკის ინვესტიციების სტრუქტურას

1. ფასიანი ქაღალდების ლიკვიდობა, შემოსავლიანობა და რისკი. ლიკვიდობა არის ფასიანი ქაღალდის უნარი სწრაფად გაიყიდოს და გადაიქცეს ფულად სახსრებად (ნაღდი და უნაღდო ფორმით, მფლობელისათვის არსებითი დანაკარგების გარეშე, საბაზრო ღირებულების მცირე მერყეობისას და რეალიზაციაზე მცირე დანახარჯებისას. თუ ბაზარი უარს ამბობს აღიაროს ფასიანი ქაღალდით გამოხატული უფლებების რეალურობა, ლიკვიდობა, მაშინ ის გადაიქცევა ქაღალდის ნაგლეჯად, რომელიც არაფერი ღირს. აუცილებელია, განვასხვაოთ კონკრეტული ფასიანი ქაღალდის ლიკვიდობა, მთლიანად საფონდო ბაზრის ლიკვიდობა (ბაზრის უნარი, შთანთქმას ფასიანი ქაღალდების მნიშვნელოვანი რაოდენობა მათი საკუთრო ღირებულების უმნიშვნელო მერყეობისას და რეალიზაციის დაბალი დანახარჯებისას) და ბანკის, საწარმოს, საინვესტიციო ინსტიტუტის ბალანსის ლიკვიდობა (ლიკვიდობის ხარისხი, აქტივების ფულად სახსრებად გადაქცევის მზადყოფნა მოზიდული რესურსების მიხედვით ვალდებულებების შესრულების მიზნით). რისკი-იმ დანაკარგთა შესაძლებლობა, რაც დაკავშირებულია ფასიან ქაღალდებში ინვესტიციებთან. ეს დანაკარგები გარდაუვალია: საფინანსო, ფულადი სფერო, როგორც მეორადი, წარმოებული მეურნეობის რეალური სექტორისაგან, კიდევ უფრო მეტად, ვიდრე უკანასკნელი, მგრძნობიარეა არახელსაყრელი ფაქტორების შესაძლო ზემოქმედებისადმი. ფასიანი ქაღალდების შემოსავლიანობა-მათი უნარი, მოიტანონ მო-

გება მათში ჩადებულ ინვესტიციებთან შედარებით. რისკების შემცირების და მიხედვით, რომელთაც ატარებს მოცემული ქაღალდი, იზრდება მისი ლიკვიდობა და მცირდება შემოსავლიანობა.

რა თქმა უნდა, ეს წესი შედარდება მხოლოდ გასაშუალოებისას, შემთხვევათა მნიშვნელოვან ნაწილზე. მაგრამ ის საშუალებას გვაძლევს, შევქმნათ ფასიანი ქაღალდების სახეობების მიხედვით საინვესტიციო თვისებების ცვლილებების სკალა, რომელიც საშუალებას აძლევს ინვესტორს, მოაწესრიგოს ფასიანი ქაღალდების თანაფარდობის გაგება, ჩაატაროს საინვესტიციო ანალიზი კოორდინატების განსაზღვრულ სისტემაში.

აღნიშნული მიმართულებით ადგილი აქვს ლიკვიდობისა და გადახდის გარანტირებულობის შემცირებას, რისკებისა და შემოსავლიანობის ზრდას. სკალა აგებულია ფასიანი ქაღალდების მიხედვით პრეტენზიების დაკმაყოფილების რიგითობის, გარანტირებულობის ხარისხისა და მათ მიხედვით საპროცენტო გადახდების სიდიდის მიხედვით. მაგალითად, ბანკის ლიკვიდაციისას, რომელიც სააქციო საზოგადოებაა, პირველ რიგში დაიფარება დავალიანება მის მიერ გამოშვებული ობლიგაციების მიხედვით, რომლებიც უზრუნველყოფილია გირაოთი, შემდეგ გირაოთი არაუზრუნველყოფილის, შემდეგ-პრივილეგიური აქციების მიხედვით და მხოლოდ

ამის შემდეგ ჩვეულებრივი აქციების მიხედვით. შემოსავლის გადახდისას პროცენტი ობლიგაციებზე გადაიხდება იმისდა მიუხედავად, მიიღო საზოგადოებამ მოგება თუ არა (უკანასკნელ შემთხვევაში – სარეზერვო ფონდის ხარჯზე). დივიდენდები პრივილეგიურ აქციებზე გარანტირებულია მხოლოდ მომგებიანობის შემთხვევაში ან თუ ამისათვის შექმნილია სპეციალური ფონდი (რეზერვების ხარჯზე გადახდა არ შეიძლება), და ბოლოს, დივიდენდები ჩვეულებრივ აქციებზე გადაიხდება მხოლოდ მაშინ, თუ ამ მიზნისთვის დარჩა გაუნაწილებელი მოგება. შესაბამისად, რისკის ზრდის, საპროცენტო გადახდების გარანტირებულობის შემცირების და ფასიან ქაღალდებში განთავსებული ფულადი რესურსების საბოლოო ანაზღაურების საფასურად გვევლინება პროცენტის, დივიდენდის გაზრდა გირაოთი უზრუნველყოფილი ობლიგაციებიდან არაუზრუნველყოფილისაკენ გადასვლის და შემდგომ, პრივილეგიური აქციებიდან, ჩვეულებრივზე. როგორ მოქმედებენ აღნიშნული ფაქტორები – ლიკვიდობა, შემოსავლიანობა და რისკი-ბანკის ინვესტიციების სტრუქტურაზე? მაგალითად, ბანკები აგრესიული საინვესტიციო პოლიტიკით ჩამოაყალიბებენ პორტფელს აქციების მაღალი ხვედრითი წონით, ხოლო ბანკები, ორიენტირებული კონსერვატიულ პორტფელზე, პირიქით, აირჩევენ ფასიან ქაღალდებს, რომლებიც იმყოფება საინვესტიციო სკალის დასაწყისში-სახელმწიფო ობლიგაციების, სავალო ფასიან ქაღალდებს, უზრუნველყოფილს გირაოთი. ბანკის სპეციალიზაცია. ინვესტიციების სტრუქტურაზე აგრეთვე გავლენას ახდენს ბანკის სპეციალიზაცია: ა) არის თუ არა ბანკი უნივერსალური, აპირებს თუ არა იმყოფებოდეს ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ყველა სეგმენტზე, ბ) სპეციალიზებულია თუ არა ოპერაციებზე განსაზღვრული ფასიანი ქაღალდებით (მაგალითად, მოკლევადიანი სახელმწიფო ვალდებულებებით, სავალუტო ობლიგაციებით და ა. შ.), გ) არსებობს თუ არა ბანკის დარგობრივი ან რეგიონალური სპე-

ციალიზაცია (განსაზღვრული დარგის ან რეგიონის ფასიანი ქაღალდები), დ) სპეციალიზებულია თუ არა ბანკი მაგისტრალური ინვესტიციებზე და ა. შ. სპეციალიზაციის შესაბამისად, თუ ის განსაზღვრულია ბანკის მიერ, ინვესტიციების სტრუქტურაში შეიძლება შეიქმნას: უნივერსალური პორტფელები ფასიანი ქაღალდების ბევრი სახეობით, ერთ-ერთი პორტფელები (აქციები, ობლიგაციები, თამასუქები ა. შ.), დარგობრივი და რეგიონალური პორტფელები, სპეციალური ან გრძელ და საშუალოვადიანი პორტფელები.

საბანკო პროცენტი და გადასახადები. ბანკი მუდმივად ხორციელებს აქტივების სხვადასხვა სახეობების შემოსავლიანობის შედარებით ანალიზს. თუ შემოსავლიანობა კრედიტში განთავსების ან სავალუტო ოპერაციების დროს უფრო მაღალია, ვიდრე ფასიანი ქაღალდების პორტფელის მიხედვით, მაშინ ამ უკანასკნელში განთავსებები მცირდება და, პირიქით.

ბანკების გათავისუფლება იმ პროცენტებისა და დივიდენდების დაბეგვრისაგან, რომლებიც მიიღება სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების მიხედვით, უბიძგებს ბანკს, გაზარდოს მათი ხვედრითი წონა ინვესტიციების პორტფელში. თუ საგადასახადო შეღავათები გამოყენებული იქნება ფასიანი ქაღალდების სხვა სახეობების მიმართ (მაგალითად, მუნიციპალური ობლიგაციებისადმი, განსაზღვრული დარგის აქციებისადმი), ეს მაშინათვე აისახება საბანკო პორტფელის სტრუქტურაზე.

სახელმწიფო რეგულირება. საინვესტიციო პორტფელის სახელმწიფო რეგულირება ხორციელდება როგორც არაპირდაპირი (გადასახადები, უზრუნველსაყოფად რეზერვების სიდიდე, რისკის შეფასების ნორმატივები), ასევე პირდაპირი მეთოდებით. კერძოდ, საერთაშორისო პრაქტიკაში ხშირად გამოიყენება შემდეგი პირდაპირი შეზღუდვები: ა) ბანკის აქტივების დადგენილი ნაწილის აუცილებელი განთავსება სახელმწიფო ფასიან ქაღალდებში (ბანკის რისკის

შემცირების, სახელმწიფო ვალის დაფინანსების და ცენტრალური ბანკისათვის ღია ბაზარზე ოპერაციების ჩატარების ბაზის შექმნის მიზნით), ბ) საწარმოების ფასიან ქაღალდებში განთავსების შეზღუდვა (ბანკების ეკონომიკური ძალაუფლების კონცენტრაციის თავიდან აცილების მიზნით, აგრეთვე იმ გაზრდილი რისკების შესამცირებლად, რომელსაც გასწვევენ ბანკები თუ ისინი უშუალოდ მონაწილეობენ კლიენტის საქმეებში), გ) ნებართვა, განათავსონ სახსრები მხოლოდ ინვესტიციური თვისების ფასიან ქაღალდებში (მაღალი რეიტინგით, რომელიც უზენაეს ემიტენტის კარგ საფინანსო-სამეურნეო მდგომარეობას, დაბალი რისკი, დაკავშირებული ფასიან ქაღალდებთან და მისი არასპეკულაციური ხასიათი); დ) იმ ფასიანი ქაღალდების განთავსებისა და მიმოქცევის ვადების დროითი შეზღუდვა, რომლებშიც განთავსდება სახსრები, რათა ბანკის მიერ მოზიდული მოკლევადიანი ფულადი რესურსები არ ტრანსფორმირდეს უკიდურესად გრძელვადიან განთავსებად.

საინფორმაციო რისკები. ფასიან ქაღალდებთან დაკავშირებული საინვესტიციო საბანკო ოპერაციების ჩატარებას ახლავს მთელი რიგი რისკებისა. განახსენებენ სისტემატურ და არასისტემატურ რისკებს. არასისტემატურია: 1. მაკროეკონომიკური, დარგობრივი, რეგიონალური რისკები – ქვეყნის რისკი (ეკონომიკური, პოლიტიკური და ა. შ.), საკანონმდებლო ცვლილებების რისკი, ინფლაციური რისკი, სავალუტო რისკი. 2. საწარმოს რისკი, საკრედიტო (საქმიანი რისკი), ლიკვიდობის რისკი, საპროცენტო რისკი, თაღლითობის რისკი. 3. პორტფელის მართვისა და ტექნიკური რისკები-კაპიტალური რისკი, სელექციური რისკი, დროითი რისკი, გამოძახებადი რისკი, მიწოდების რისკი, საოპერაციო რისკი, ანგარიშსწორების რისკი. სისტემატური რისკი არის მთლიანად ფასიანი ქაღალდების ბაზრის დაცემის რისკი. ის არ არის დაკავშირებული კონკრეტულ ფასიან ქაღალდთან, არა-დივერსიფიცირებადი და შეუმცირებადია. ეს რისკი წარმო-

ადგენს საერთო რისკს ფასიან ქაღალდებში ყველა განთავსებაზე – რისკი, რომ ინვესტორი ვერ გამოათავისუფლებს მათ, ვერ დაიბრუნებს დანაქარების გარეშე. სისტემატური რისკის ანალიზი დაიყვანება იმის შეფასებამდე, ღირს თუ არა საქმის დაჭერა ფასიანი ქაღალდების პორტფელთან, ხომ არ იქნებოდა უკეთესი სახსრების განთავსება აქტიუბის სხვა ფორმებში. არასისტემატური რისკი არის აგრეთვე რეზუალტი გაგება, რომელიც აერთიანებს ყველა სახეობის რისკს, დაკავშირებულს კონკრეტულ ფასიან ქაღალდთან. ის დივერსიფიცირებადი, შემცირებადია. კერძოდ, ინვესტორს შეუძლია შეამციროს ეს რისკი იმ ფასიანი ქაღალდის ამორჩევის საფუძველზე (სახეობა, ემიტენტი, გამოშვების პირობები), რომელიც უზრუნველყოფს რისკის ამ სახეობის მისაღებად მნიშვნელობას. არასისტემატური რისკი აისახება ცნებით – ფასიანი ქაღალდის საინვესტიციო ხარისხი. ქვეყნის რისკი იმ საწარმოების ფასიან ქაღალდებში სახსრების განთავსების რისკი, რომლებიც იმყოფება არამდგრადი სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის ქვეყნების იურისდიქციაში. ქვეყნის რისკი მოიცავს პოლიტიკურ, სოციალურ, ეკონომიკურ და ა. შ. რისკებს. კერძოდ, პოლიტიკური რისკი არის ფინანსური დანაქარების რისკი, დაკავშირებული პოლიტიკური სისტემის, საზოგადოებაში პოლიტიკურ ძალათა თანაფარდობის შეცვლასთან, პოლიტიკურ არასტაბილურობასთან და ა. შ. საკანონმდებლო ცვლილებების რისკი-დანაქარების რისკი ფასიან ქაღალდებში განთავსებისას მათი საკუთრივ ღირებულების, ლიკვიდობის და ა. შ. ცვლილებასთან დაკავშირებით, რაც გამოწვეულია ახალი საკანონმდებლო ნორმებით. ინფლაციური რისკი-იმის რისკი, რომ მაღალი ინფლაციისას ფასიან ქაღალდებში განთავსებული თანხების გაუფასურება არ იფარება მათგან მიღებული შემოსავლებით. სავალუტო რისკი-რისკი, დაკავშირებული სავალუტო ფასიან ქაღალდებში განთავსებასთან, გამოწვეული უცხოური ვალუტის კურსის ცვლილებით. დარგობრი-

ვი რისკი-რისკი, დაკავშირებული ცალკეული დარგების სპეციფიკასთან. რისკის ამ სახეობის მიხედვით შეიძლება განვასხვავოთ დარგები, რომლებიც განიცდის ციკლურ რყევებს (საკონსტრუქციო მასალების, მოწყობილობების წარმოება) და რომლებიც ნაკლებად განიცდის ციკლურ მერყეობას (მოსახლეობისათვის საქონლისა და სურსათის წარმოება). გარდა ამისა, შესაძლებელია დარგების კლასიფიკაცია: ვენჩურული (ჩასახვადი), „მომაკვდავი“, სტაბილურად მომუშავე, სწრაფად მზარდი ახალგაზრდა დარგები, დაფუძნებული უფრო პროგრესულ ტექნოლოგიებზე. დარგობრივი რისკი შედგენდება ფასიანი ქაღალდების ინვესტიციური ხარისხისა და საკურსო ღირებულების ცვლილებით და ინვესტორთა შესაბამისი დანაკარგებით იმისდა მიხედვით, თუ რომელ ტიპს მიეკუთვნება დარგი. რაც უფრო მეტად განიცდის დარგი ციკლურ მერყეობას, რაც უფრო ახალგაზრდაა ან „მომაკვდავი“, მით უფრო მაღალია მის ფასიან ქაღალდებში განთავსებისას დანაკარგების რისკი. რეგიონული რისკი-რეგიონის მკურნეობის დადამყვანობით გამოწვეული დანაკარგების რისკი, განსაკუთრებით დამახასიათებელია მონოპროდუქტიული რეგიონებისათვის. საწარმოს რისკი (სამეურნეო) რისკი-ეს არის იმ კონკრეტული საწარმოს ფასიან ქაღალდებში განთავსების გამო დანაკარგების რისკი, რომლის საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის შედეგები უარყოფითია. საწარმოებს სასიცოცხლო ციკლის სხვადასხვა ეტაპებზე აქვთ რისკის განსხვავებული დონე (ახლადშექმნილი საწარმო – საწარმო, რომელიც იმყოფება სწრაფი ან მომწიფებული ზრდის სტადიაზე – „მომაკვდავი“ საწარმო). ამასთან თავისი წვლილი რისკის ცვლილებაში შეაქვს საწარმოს ქცევის ტიპს. ეს შეიძლება იყოს „კონსერვატიული“ საწარმო, რომელიც არ ატარებს გაფართოების, უნივერსალიზაციის სტრატეგიას და ამჯობინებს, მიიღოს მთელი მოგება პროდუქციის (მომსახურების) მაღალი დონიდან და სტაბილური კლიენტურიდან. რისკის სხვა

დონეა დამახასიათებელი „აგრესიული“ საწარმოების ფასიანი ქაღალდებისათვის, რომლებმაც აირჩიეს გაფართოების, ტექნოლოგიისა და პროდუქტების ახალი ტიპების ათვისების სტრატეგია. დაბოლოს, საწარმოში შეიძლება აირჩიოს ზომიერი სტრატეგია, რომელშიც შერწყმულია ქცევის „აგრესიული“ და „კონსერვატიული“ ტიპები. საკრედიტო (ანუ საქმიანი) რისკი – რისკი, რომ ემიტენტი, რომელმაც გამოუშვა საჯარო ფასიანი ქაღალდები, ვერ გადაიხდის პროცენტებს და/ან ვალის ძირითად თანხას. ლიკვიდობის რისკი – ფასიანი ქაღალდების რეალიზაციისას დანაკარგების რისკი მათი ხარისხის შეფასების ცვლილების გამო. საპროცენტო რისკი – იმ დანაკარგების რისკი, რომლებიც შესაძლებელია განიცადონ ინვესტორებმა და ემიტენტებმა ბაზარზე საპროცენტო განაკვეთების ცვლილების გამო. საპროცენტო რისკს გასწევს ინვესტორი, რომელმაც განათავსა თავისი სახსრები გრძელვადიან ფასიან ქაღალდებში ფიქსირებული პროცენტით, ამ ფიქსირებულ პროცენტთან შედარებით საშუალო საბაზრო პროცენტის მიმდინარე ზრდისას (ინვესტორს შეეძლო მიეღო შემოსავლის ნაზარდი პროცენტის გაზრდის ხარჯზე, მაგრამ არ შეუძლია, გამოათავისუფლოს თავისი სახსრები, განთავსებული აღნიშნული პირობით). საპროცენტო რისკს გასწევს ემიტენტი, რომელიც უშვებს გრძელვადიან ფასიან ქაღალდებს ფიქსირებული პროცენტებით, საშუალოსაბაზრო პროცენტის მიმდინარე შემცირებისას ფიქსირებულ დონესთან შედარებით (ემიტენტს შეეძლო მოეზიდა სახსრები ბაზრიდან უფრო დაბალი პროცენტებით, მაგრამ მან უკვე გამოუშვა ფასიანი ქაღალდები). საინვესტიციო პორტფელის მართვისა და ტექნიკური რისკებია: კაპიტალური რისკი-ფასიანი ქაღალდების პორტფელის ხარისხის არსებითი გაუარესების რისკი, რასაც მიყვარათ დანაკარგებამდე. სელექციური რისკი – პორტფელის ფორმირებისას ინვესტიციებისათვის ფასიანი ქაღალდების არასწორი შერჩევის რისკი, სხვა სახეობის ქაღალდებთან

შედარებით. დროითი რისკი – არახელსაყრელ დროს ფასიანი ქაღალდების ემისიის, ყიდვისა ან გაყიდვის რისკი, რასაც აუცილებლად თან სდევს დანაკარგები. მაგ. ფასიანი ქაღალდის გამოშვება იმ მომენტში, როდესაც ბაზარი გაჯერებულია მსგავსი საფინანსო პროდუქტებით, მიგვიყვანს გასაღების კრიზისამდე და ემიტენტების დანაკარგებამდე. დროითი რისკი მუდამდებია აგრეთვე რისკში, რომელიც დაკავშირებულია კურსების სეზონურ მერყეობასთან (საეაჭრო, სასოფლო-სამეურნეო და სხვა სეზონური საწარმოების ფასიანი ქაღალდები), ციკლურ მერყეობასთან (მაკროეკონომიკური კვლავწარმოების ციკლების სხვადასხვა ფაზაში ფასიანი ქაღალდების კურსების მოძრაობა). გამოძახებადი რისკი – ინვესტორისათვის დანაკარგების რისკი, თუ ემიტენტი დაიბრუნებს გამოძახებად ობლიგაციებს მათ მიხედვით საპროცენტო გადახდების ფიქსირებული დონის გადაჭარბების გამო მიმდინარე საბაზრო პროცენტებთან შედარებით. ტექნიკური რისკებია: მიწოდების რისკი – იმ ფასიანი ქაღალდების თავისდროული მიწოდების ვალდებულებათა შესრულებლობის რისკი, რომლებიც აქვს გამყიდველს. მაგალითად, მოკლე გაყიდვებისას გამყიდველი ახდენს ფასიანი ქაღალდების რეალიზაციას, რომლებიც მას არა აქვს და რომლის შეძენასაც ის აპირებს მიწოდების მომენტისათვის. ამ რისკს შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ტექნიკური მიზეზების გამო (სადეპოზიტო და საკლირინგო ქსელის არასრულყოფილება). საოპერაციო რისკი – დანაკარგების რისკი, რომელიც წარმოიშობა კომპიუტერულ სისტემებში უწყვეტი მუშაობის (მოშლილობის) დროს, ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციების ტექნოლოგიის დარღვევისას, კომპიუტერული თაღლითობისას და სხვ. ანგარიშსწორების დარღვევების რისკი – ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციებიდან დანაკარგების რისკი, დაკავშირებული საგადასახდელო-კლირინგულ სისტემაში ნაკლოვანებებთან და დარღვევებთან (საგარეო რისკი ბანკის მიმართ, რომელიც ინვესტიციებს ახორციე-

ლებს).

ფასიან ქაღალდებში განთავსების რისკიანობის ხარისხის შეფასება. ბანკო-ინვესტორი ვალდებულია განახორციელოს ფასიან ქაღალდებში თავისი ინვესტიციების რისკის შეფასება. შეფასება ხდება საინვესტიციო პორტფელის დაგეგმვისას და კონტროლისას. ამისათვის ბანკმა შეიძლება გამოიყენოს ფასიანი ქაღალდების საგარეო რეიტინგი; რისკის შეფასება თავისი ანალიტიკური ქვეგანაყოფის მიერ. რეიტინგული ანალიზი. რეიტინგი არის განსხვავებული საგალო ფასიანი ქაღალდების (ობლიგაციების, სადეპოზიტო და საშემნახველო სერტიფიკატების, კომერციული ქაღალდების, აგრეთვე პრივილეგიური აქციების) საკრედიტო რისკის შედარებითი შეფასება. ასეთი ანალიზი ჩვეულებრივ ხორციელდება დამოუკიდებელი სარეიტინგო სააგენტოების მიერ. საკრედიტო რისკის დონის მიხედვით და რეიტინგის შესაბამისად ყველა ფასიანი ქაღალდი იყოფა საინვესტიციო ან სპეკულაციური ხასიათის ქაღალდად. რეიტინგის საფუძველია ხარისხობრივი შეფასების სკალა: „უმაღლესი ხარისხი“, „კარგი ხარისხი“, „საშუალოზე მაღალი დონის ხარისხი“ და ა. შ. ხარისხის ყველა დონეს აქვს ასოებრივი აღნიშვნა, მაგალითად რეიტინგი AAA, BB, და ა. შ. ყოველ შეფასებულ ფასიან ქაღალდს მიეკუთვნება თავისი რეიტინგი. რაც უფრო მივიწვეთ ანბანში, მით უფრო დაბალია ფასიანი ქაღალდის რეიტინგი, მით მაღალია მისი საკრედიტო რისკი სხვა ქაღალდებთან შედარებით, მით დაბალია საინვესტიციო ხარისხი. რეიტინგი დგება საწარმო-ემიტენტისა და ემისიის პირობების ხარისხობრივი და რაოდენობრივი ანალიზის საფუძველზე. ხარისხობრივი ანალიზის დროს ფასდება: საგარეო ეკონომიკური და რეგულატორული გარემოცვა, დარგობრივი და რეგიონალური მიკუთვნება, ემიტენტის სარესურსო ბაზის ხარისხი და პროდუქტების დონე და სხვა. რაოდენობრივი ანალიზის დროს ფასდება: საწარმოს საოპერაციო შედეგები (ამონაგები, მოგება, ფულა-

დი ნაკადები და სხვ.), მომგებიანობის დონე, აქტივების გამოყენების ეფექტიანობა, კაპიტალიზაციის დონე და დავალიანება, ლიკვიდობის მდგომარეობა. სარეიტინგო ანალიზის სისტემაში შედის აგრეთვე ქვეყნის რისკის შეფასება, რომელიც ხორციელდება სარეიტინგო სააგენტოების და ფინანსური პრესის მიერ. პორტფელის რისკი არ უდრის ცალკეული ფასიანი ქაღალდების რისკების ჯამს (მათ მიხედვით შემოსავლიანობის მერყეობა შეიძლება ურთიერთდაიფაროს).

რისკების მართვა. ინვესტიციების დაზღვევისა და გარანტირების მეთოდები. ფასიან ქაღალდებში ინვესტიციებიდან დანაკარგების ასაცილებლად გამოიყენება: საპორტფელო სტრატეგიები, რომლებიც ამცირებენ რისკებს საბაზრო ტენდენციების ცვლილებისას; რისკების პეჯირება; შესაძენი მხარისაგან გარანტიის მიღება, რომ ის თავის თავზე აიღებს პასუხისმგებლობას რისკის სხვადასხვა სახეობის (საერო-დოქტო, საეკონომიკური, ლიკვიდობის და ა. შ.) დადგომისას; საინვესტიციო რისკების დაზღვევის შესახებ ხელშეკრულების დადება სადაზღვევო კომპანიასთან (ინვესტიციების ძირითადი თანხის დაზღვევა და შემოსავლების დაზღვევა).

საპორტფელო სტრატეგიის განხორციელებისას, თუ:

- მოსალოდნელია საშუალო საბაზრო პროცენტის გაზრდა, ბანკი თავს არიდებს დაბალშემოსავლიანობას. იშორებს საშუალო და გრძელვადიან ფასიან ქაღალდებს ფიქსირებული დაბალი პროცენტით, ზრდის მოკლევადიანი ფასიანი ქაღალდების წილს, რომელთა მიხედვითაც პროცენტი გაიზრდება; ზრდის პორტფელის მოცულობას;

- მოსალოდნელია საშუალო საბაზრო პროცენტის შემცირება, ამყარებს მაღალშემოსავლიანობას – ზრდის საშუალო- და გრძელვადიანი ფასიანი ქაღალდების წილს მაღალი ფიქსირებული პროცენტით. ამცირებს მოკლევადიანი ფასიანი ქაღალდების წილს, რომლებზეც პროცენტი შემცირდება, ამცირებს პორტფელის მოცულობას.

- ეროვნული ვალუტის გაუფასურების დაჩქარების გა-

მო უცხოურ ვალუტაში განთავსებების შემოსავლიანობა ეროვნულ ვალუტაში აჭარბებს ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე ინვესტირების შემოსავლიანობას, მაშინ ბანკი ამცირებს პორტფელის წილს, განთავსებულს ფასიან ქაღალდებში, ზრდის უცხოურ ვალუტაში ინვესტირების წილს;

- ტექნიკური ანალიზის მონაცემები მოწმობს აქციების ბაზარზე კურსების ზრდის პიკის მოახლოებას, ყოველდღიური მერყეობა ამ ბაზარზე ძლიერდება, მაშინ აქციების ბაზრის დაცემის საშუალებასთან დაკავშირებით აქტივები გადაჰყავს სახელმწიფო ფასიან ქაღალდებში;

- ეკონომიკური ინდიკატორები მოწმობენ სამეურნეო კრიზისის დასაწყისზე, ბანკი ზრდის საექსპორტო საწარმოების და სახალხო მოხმარების საქონლის მწარმოებელი საწარმოების ფასიანი ქაღალდების წილს;

- გამოვლენილია არასაკმარისად დაფასებული ფასიანი ქაღალდების ჯგუფი, რომლებსაც აქვთ საკუროს ღირებულების სწრაფი ზრდის პერსპექტივები – იმ ფასიანი ქაღალდებისაგან გათავისუფლება, რომლებმაც ამოწურეს ზრდის პოტენციალი და არასაკმარისად დაფასებული ფასიანი ქაღალდების შეძენა.

პეჯირება – ფასიანი ქაღალდით ისეთი გარიგება, რომელიც ძირითადი გარიგების საწინააღმდეგოა, ამასთან მოგებას ადგილი აქვს იმ შემთხვევაში, როცა ძირითადი გარიგების მიხედვით რისკი რეალიზდება და წარმოქმნება წაგება (რომელიც კომპენსირდება მოგებით პეჯირების გარიგებიდან). მაგალითად, ფასიან ქაღალდებში ინვესტიციებისას მათი ფასის ფიქსაციის, მათი საბაზრო ღირებულების შემცირებისაგან დაზღვევის მიზნით იძენენ ოფციონებს მათ გაყიდვაზე (ან ფიუჭერულ კონტრაქტებს), ე.ი. იძენენ უფლებას მათ გაყიდვაზე წინასწარი ფიქსირებული ფასით და განსაზღვრული ვადის შემდეგ. თუ ოფციონის შესრულების მომენტისათვის ფასიანი ქაღალდის კურსი დაეცა და ძირითად გარიგებაში (ინვესტიციები) იქმნება საკუროს დანა-

კარგები, მაშინ ოფციონის მიხედვით მიიღება მოგება (სხვაობა ფასიანი ქაღალდის წინასწარ ფიქსირებულ ფასსა და ბაზარზე მის შემცირებულ კურსს შორის).

ინვესტიციების განაწილების კრიტერიუმები. პორტფელის ტიპის, საინვესტიციო პოლიტიკის და შესაბამისად, ბანკისათვის მისაღები რისკის და შემოსავლიანობის დონის არჩევანი განსაზღვრავს ინვესტიციების განაწილების რაოდენობრივი კრიტერიუმების დაწესებას. ისინი სახავეთ პორტფელის რისკის და შემოსავლიანობის დონეს. მათ ადგენენ მმართველები პორტფელის ყველა ტიპისათვის და ინარჩუნებენ შემდგომში ინვესტიციების დასახულ სტრუქტურას.

მოვიყვანოთ მაგალითი – ინვესტიციების განაწილების რაოდენობრივი კრიტერიუმები.

პორტფელის ტიპი	აქციები	ობლიგაციები	ფულადი რეზერვი
კაპიტალის შენარჩუნება	10%	55%	35%
მიმდინარე შემოსავლიანობის შენარჩუნება	30%	60%	10%
გრძელვადიანი ზრდა	70%	25%	5%
შემოსავლიანობისა და ზრდის პერსპექტივების შენარჩუნება	40%	50%	10%
აგრესიული (სპეკულაციური)	50%	35%	15%

ასეთი მიდგომა ითვლება მიღებულად პორტფელებისა და მათი რისკების მართვის საერთაშორისო პრაქტიკაში.

ფასიანი ქაღალდების ბაზრის საინფორმაციო ინფრასტრუქტურა. ის, რომ ინფორმაცია ყველასათვის (ინვესტორები) ერთნაირად ხელმისაწვდომია, შესაძლებლობას იძლევა, დამყარდეს სამართლიანი საბაზრო ფასები, ინვესტირებისას ადგილი ჰქონდეს სამართლიან და ღია კონკურენციას. ამით მცირდება საფინანსო რისკების საერთო დონე საინვესტიციო გადაწყვეტილებების მიღებისას და პორტფელების მარ-

თვისას. საინფორმაციო ინფრასტრუქტურა მოიცავს შემდეგ სეგმენტებს: საბირჟო და ფინანსური პრესა, სპეციალიზებული პრესა (ბაზრის სეგმენტებისა და ფასიანი ქაღალდების ცალკეული სახეობების დახასიათება), სპეციალიზებული გამომცემლობები, საერთაშორისო („რეიტერი“, „ტელეკურსი“) და სამაშულო ინფორმაციული სისტემების საფინანსო ბაზრის ქვესისტემები, სპეციალიზებული მონაცემთა ბაზები ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ, ანგარიშგება, გამოქვეყნებული სახელმწიფო ორგანოების მიერ, რომლებიც არეგულირებენ ფასიანი ქაღალდების ბაზარს, სარეიტინგო სააგენტოები და მათ მიერ კონტროლირებადი სარეიტინგო ინფორმაციის სისტემები; გამოქვეყნებული ემისიების პროსპექტები, პირველადი განთავსების შედეგების შესახებ ანგარიშები, ფინანსური ანგარიშგება, ბირჟების ინფორმაციული სისტემები; საინვესტიციო კონსულტანტები, ბანკების ანალიტიკური განყოფილებების შეფასებისა და პროგნოზული მასალები; აზრი, რომელიც ყალიბდება პროფესიონალთა სფეროში, მიღებული საინვესტიციო ბიზნესში პარტნიორობისგან. კანონმდებლობით აკრძალულია სამსახურებრივი (კონფიდენციალური) ინფორმაციის გამოყენება, რომლის მიმართაც არ შეიძლება უზრუნველყოფილ იქნეს ყველა ინვესტორის თანაბარი დაშვება.

გამოდიან რა შუამავლის როლში ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციებში, კომერციული ბანკები ასრულებენ მომსახურებათა კომპლექსს, მათ შორისაა სახსრების მოზიდვა წარმოების განვითარებისათვის (ანდერრაიტიზი – ხელმოწერა, კომპანია – ემიტენტების აქციების პირველადი განთავსება, ხოლო მანამდე – ანალიზი, შეფასება და გამოშვებადი ფასიანი ქაღალდის წინასწარი ფასის დადგენა); გარიგებები საწარმოების შერწყმის, შთანთქმის და რესტრუქტურისაციის მიხედვით; კლიენტების საინვესტიციო პორტფელის ფორმირება და მართვა; მუშაობა ინვესტორ კლიენტებთან ბაზარზე მიმდინარე სიტუაციის შესახებ ინფორმაციის მიწოდე-

ბის მიხედვით წიგნიერი საინვესტიციო გადაწყვეტილებები მისაღებად; საბროკერო და სადილერო ოპერაციები, სადემოზიტარო ოპერაციები. ბანკი შეიძლება გამოვიდეს კლიენტის კონსულტანტის როლში, კერძოდ, აქციების მეორადი ემისიის (კერძო და საჯარო განთავსებანი), კორპორაციული ობლიგაციების გამოშვების, აქტივების რესტრუქტურისაციის თაობაზე, აგრეთვე – დემოზიტარის როლში. ბანკმა უნდა გაუწიოს კლიენტებს საინფორმაციო, სამართლებრივი და ანალიტიკური მომსახურება. ყველა ეს ოპერაცია ბანკის შემოსავლების გაზრდისაკენ, ფინანსური მდგრადობის ამაღლებისაკენ და საერთო რისკის შემცირებისაკენ არის მიმართული.

თუ ბანკის კლიენტს ესაჭიროება ფინანსური რესურსების მიღება ხანგრძლივი ვადით (საწარმოს რეკონსტრუქციისათვის, ახალი სახეობის ბიზნესის წამოსაწყებად, საწარმოს ასაშენებლად), ის მიმართავს ბანკს, რომელიც დაეხმარება მას გადაწყვიტოს, რა სჯობს: ფასიანი ქაღალდების განთავსება თუ საკრედიტო რესურსების მოზიდვა.

თუ კომპანია მიიღებს გადაწყვეტილებას ფასიანი ქაღალდების გაყიდვისათვის საჯარო მიწოდების თაობაზე, ბანკი ეხმარება მას ფასების დაწესებასა და განთავსების დროის შერჩევაში. ბანკს შეუძლია იმოქმედოს ფასიანი ქაღალდების გამოშვებაზე მაქსიმალური პირობების საფუძველზე ან გარანტირებული განთავსების საფუძველზე. გარანტირებული ხელმოწერისას ფირმა ფასიანი ქაღალდების განთავსების გარანტიას იღებს, რამეთუ ბანკი ყიდულობს მთელ გამოშვებას და შემდეგ ნაწილ-ნაწილ მიჰყიდის მას თავის კლიენტებს (ანდერრაიტინგის ხელშეკრულება, რომელიც მოიცავს დავალების, გარანტიის, საკონსულტაციო მომსახურების, საკრედიტო ხელშეკრულებებს). ყველაზე მნიშვნელოვანია – აქციების ან ობლიგაციების გამოშვების სწორი ფასის დაწესება, რაც

დამოკიდებულია: უკანასკნელი წლების მანძილზე კომპანიის რენტაბელობაზე, დივიდენდების მოსალოდნელ სიდიდეზე, გამოსაშვები აქციების რაოდენობასა და იმ ტენდენციებზე, რასაც ადგილი აქვს აქციების ბაზარზე ახალი აქციების გაყიდვის დროს.

ფასი, რომლითაც განთავსების გარანტები იძენენ კომპანიისაგან ფასიან ქაღალდებს, მცირეა ზემოთაღნიშნულ ფასზე და სხვაობა საკომისიოს შეადგენს. ზოგჯერ ბანკი-ანდერრაიტერი (გამოშვების გარანტი) ახალი ფასიანი ქაღალდების განთავსების შემდეგ ქმნის მათთვის მეორად ბაზარს.

როდესაც ბანკი ობლიგაციების ემისიის რწმუნებული წარმომადგენელია, ის მოქმედებს ობლიგაციათა მფლობელების სახელით. კორპორაცია – ემიტენტი თავის საობლიგაციო შეთანხმებაში ვალდებულია იღებს ბანკის წინაშე, შეასრულოს განსაზღვრული პირობები, რომელთაგან უმთავრესია ვალის ძირითადი თანხისა და კუპონების გადახდა, დაგირაგებული ქონების გაყიდვაზე კონტროლი.

შერწყმისა და შთანთქმის გარიგებებში მონაწილეობა ბანკისათვის მეტად მომგებიანია. ბანკები მონაწილეობენ ტაქტიკის შემუშავებაში, აფასებენ კომპანიას, რომელსაც იძენენ, აფინანსებენ შერწყმას. როგორც წესი, შერწყმის შედეგად აქციის ფასი იზრდება. შერწყმა გულისხმობს კომპანიათა ნებისმიერ გაერთიანებას, რომლის შედეგადაც ადრე არსებული ორი ან რამდენიმე სტრუქტურისაგან ერთიანი კომპანია იქმნება. შთანთქმა – ეს არის ოპერაცია, რომლის შედეგადაც ერთი კომპანია იძენს მეორე კომპანიის ყველა აქტივს, ამასთან ეს უკანასკნელი კარგავს თავის დამოუკიდებლობას. თავდაპირველად პრეტენდენტი, ბროკერების დახმარებით, ფირმა-სამიზნის აქციების გარკვეულ რაოდენობას ყიდულობს, შემდგომ ამავე ფირმის აქციათა მნიშვნელოვანი ნაწილის შესაძენად პრეტენდენტი აკეთებს საჯარო განცხადებას – ფინანსურ პრესაში

განთავსდება განცხადებები აქციათა შესყიდვის თაობაზე, ხოლო წინადადებები წერილობითი ფორმით ეგზავნებათ აქციონერებს, სადაც მითითებულია ფასი, ამასთან დათქმულია აქციების მინიმალური რაოდენობა. შეთავაზებული ფასი საბაზროზე გაცილებით მაღალია.

საბროკერო და სადილერო ოპერაციები. ბროკერი თავისი კლიენტების დავალებით ყიდულობს ან ყიდის მათთვის ფასიან ქაღალდებს. შუამავლობის აუცილებლობა იმით არის განპირობებული, რომ ბროკერის მაღალი პროფესიონალიზმი მაქსიმალური ეფექტის მიღების შესაძლებლობას იძლევა. ბროკერი ნებისმიერ შემთხვევაში ეცდება მიიღოს საუკეთესო ფასი. ამასთან, მას უფლება აქვს, ბირჟის გახსნამდე მიღებული განცხადებები შეასრულოს სრულად პირველი კოტირებადი კურსით, ხოლო განცხადებები, შემოსული ბირჟის სხდომის განმავლობაში, მათი შემოსულის მომენტიდან. კლიენტი, რომელსაც სურს მიიღოს შემოსავალი გადაყიდვიდან, აწესებს ფასობრივ ლიმიტს, ანუ ფასს, რომლითაც უნდა შედგეს გარიგება, თუ ბროკერი უკეთესის მიღებას ვერ შეძლებს.

დილერი განახორციელებს გარიგებებს ფასიანი ქაღალდებით თავისი სახელით და ხარჯზე, გარკვეული ფასიანი ქაღალდების ყიდვის ან გაყიდვის ფასების საჯარო გამოცხადების გზით. დილერი მუშაობს ოფერტის საფუძველზე. ოფერტა — ეს არის პირთა პოტენციურად შეუზღუდავი წრისათვის მიმართული წინადადება, დადონ გარიგება აღნიშნული პირობით. ნებისმიერი პირი, რომელიც დათანხმდება, ამით დებს გარიგებას და დილერი ვალდებულია ის შეასრულოს. ოფერტაში, როგორც წესი, ისეთი არსებითი პირობებია დათქმული, როგორიცაა: ყიდვის და/ან გაყიდვის ფასი, ერთი გარიგების მინიმალური (მაქსიმალური) მოცულობა, მოქმედების ვადა, ფასიანი ქაღალდების გადაცემისა და გადახდის წესი. დილერის შემოსავალი არის სპრედი — სხვაობა ყიდვისა და გაყიდვის ფასებს შორის,

რომელიც კონკურენციის პირობებში უმნიშვნელოა და საჭიროებს ბრუნვათა გაზრდას. დილერები ამით ხელს უწყობენ ბაზრის ლიკვიდობას.

ამგვარად, კომერციული ბანკები ახორციელებენ საბროკერო და სადილერო ოპერაციებს ფასიანი ქაღალდებით. ბროკერები-ფირმები, რომლებიც გამოდიან შუამავლების როლში ფასიანი ქაღალდების ყიდველსა და გამყიდველს შორის. ბროკერების საქმიანობის სფეროში შედის აგრეთვე კონსულტაციების გაწევა ფასიანი ქაღალდების განთავსების თაობაზე. ბანკები, რომლებიც გამოდიან ბროკერების როლში, მუშაობენ თავიანთ კლიენტებთან დავალების ხელულების ან კომისიის ხელშეკრულებების საფუძველზე. ბანკის საბროკერო საქმიანობა საშუაშალო საქმიანობის ერთ-ერთი სახეობაა. დილერები-ფირმები, რომლებიც გამოდიან როგორც შუამავლები ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე. ბროკერებისაგან განსხვავებით, ისინი ყიდულობენ ასეთ ქაღალდებს თავის ხარჯზე ან კრედიტის ხარჯზე და გადაყიდიან მათ ინვესტორებს. დილერების როლში გამოდიან სხვადასხვა საინვესტიციო ინსტიტუტები, მაგრამ მთავარ როლს აქ ბანკები თამაშობენ.

კომერციული ბანკების საშუაშალო ოპერაციების ერთ-ერთი სახეობაა დეპოზიტარული საქმიანობა, რომლის დროსაც ბანკი ახორციელებს ემიტენტებისა და სხვა მფლობელების უფლებათა აღრიცხვასა და ფასიანი ქაღალდების შენახვას.

ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე აქტიური განვითარება კპოვა კომერციული ბანკების საკონსულტაციო საქმიანობამ.

ფინანსური ბაზრის ფუნქციონირებაში, კერძოდ, მისი მნიშვნელოვანი რგოლის-ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ფორმირების პროცესში დიდ მნიშვნელობას იძენს კომერციული ბანკების ისეთი ფუნქცია, როგორიცაა ოპერაციები ფასიანი ქაღალდებით. ჩვენი ქვეყნის კანონმდებლობის შესაბამისად,

საბანკო დაწესებულებებს უფლება აქვთ საფონდო ბაზარზე განახორციელონ ისეთი ოპერაციები, როგორიც საინვესტიციო ფონდებმა და საბროკერო და სადილინგო კომპანიებმა. თუ ბანკი ასრულებს საინვესტიციო კომპანიის ფუნქციებს, მას შეუძლია ფასიანი ქაღალდების გამოშვების ორგანიზება მესამე პირის სასარგებლოდ და მათ განთავსებაზე გარანტიების გაცემა, ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვა თავისი სახელით და თავის ხარჯზე, მათ შორის ფასიანი ქაღალდების კოტირების მეშვეობით ანუ განსაზღვრულ ფასიან ქაღალდზე მყიდველსა და გამყიდველის ფასის გამოცხადება. გამოდის რა საბროკერო კომპანიის როლში, ბანკი ახორციელებს შუამავლობას ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვის დროს კლიენტების დავალებითა და საკომისიო გასამრჯელოს გადახდის შესახებ ხელშეკრულების საფუძველზე. ბანკს, როგორც საინვესტიციო კონსულტანტს, ფასიანი ქაღალდების გამოშვებასთან და მიმოქცევასთან დაკავშირებით შეუძლია საინვესტიციო კონსულტაციების გაწევა. ჩვენს ქვეყანაში ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ჩამოყალიბების პროცესი ნელი ტემპებით მიმდინარეობს, ამიტომ ბანკებს ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციების განხორციელებაში შუამავლის ფუნქციის სრულად რეალიზების საშუალება ჯერ-ჯერობით არა აქვთ.

თემა 11. ლემცია XX-XXI. კომერციული ბანკების საშუამავლო ოპერაციები: ლიზინგი, ფაქტორინგი, სატრასტო მომსახურება

საშუამავლო ოპერაციებს მიეკუთვნება: სალიზინგო, ფაქტორინგული, გარანტიების (თავდებობების) გაცემა და კონსალტინგური ოპერაციები.

სალიზინგო ოპერაციების არსს საწარმოებისათვის წარმოების საშუალებების საშუალო და გრძელვადიანი პერიოდით არენდის პირობებით გადაცემა წარმოადგენს. ჩვეულებრივი არენდისაგან განსხვავებით ლიზინგი, როგორც წესი, ითვალისწინებს მოწყობილობების გამოსყიდვას არენდის ვადის დასრულებისას მისი გამოყენებლის მიერ დაბალი ნარჩენი ღირებულებით. სალიზინგო ოპერაციებში მონაწილეობს ჩვეულებრივ სამი მხარე: საწარმო-მოწყობილობის მიმწოდებელი; მეარენდე, რომელიც იხდის მოწყობილობის საფასურს და არენდით გასცემს მას; საწარმო, რომელიც იღებს და იყენებს მოწყობილობას გარკვეული დროის განმავლობაში (მოარენდე). ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში სალიზინგო ოპერაციებს ასრულებენ სპეციალიზებული საფინანსო საზოგადოებები-სალიზინგო ფირმები, კომპანიები ან მსხვილი ბანკები. თავიანთი პროდუქციის გასაღების ბაზრის გაფართოების მიზნით სალიზინგო ოპერაციებს ასრულებენ აგრეთვე თვითონ საწარმოებიც-მოწყობილობის, ტექნიკის მწარმოებლები. მაგრამ პრიორიტეტი ლიზინგის სფეროში ეკუთვნის სპეციალიზებულ სალიზინგო ფირმებს, რომლებიც სარგებლობს მსხვილი ბანკების ფინანსური მხარდაჭერით. ეს ფირმები, როგორც წესი, წარმოადგენს მსხვილი კომერციული ბანკების შვილობილ ორგანიზაციებს, რაც მათ უადვილებს კრედიტის მიღებას.

უკანასკნელ პირობას აქვს პირდაპირი დამოკიდებულება სალიზინგო ფირმების საქმიანობის ეფექტიანობასთან და განსაზღვრავს მის მასშტაბებს. კომერციულ ბანკებს ღიზინგი საშუალებას აძლევს, მიიღონ დამატებითი შემოსავალი და გააფართოონ გავლენის სფერო. სალიზინგო ოპერაციების განხორციელებისას კომერციული ბანკები გამოდიან მუარენდის როლში. როგორც საზღვარგარეთის პრაქტიკა მოწმობს, საწარმოო მოწყობილობის, მათ შორის მსხვილი ტექნოლოგიურის, ფაქტობრივად ყველა სახეობა მისაღებია მათი არენდით გადასაცემად. ღიზინგის ობიექტი აგრეთვე შეიძლება იყოს უძრავი ქონება (ადმინისტრაციული შენობები, საწყობები და ა. შ.) და, აგრეთვე, ინტელექტუალური საკუთრების უფლებები (ლიცენზიები, კომპიუტერული პროგრამები, ნოუ-ჰაუ და სხვ.).

არსებობს სალიზინგო გარიგებათა საკმაოდ ბევრი სახეობა. ყველაზე უფრო საერთო სახით ყველა სალიზინგო ოპერაცია იყოფა ორ ჯგუფად (სახეობად): 1. ოპერაციული ღიზინგი-ღიზინგი არასრული ანაზღაურებით, 2. ფინანსური ღიზინგი-ღიზინგი სრული გამოსყიდვით. ოპერაციულ ღიზინგს მიეკუთვნება გარიგებები, როდესაც არენდის ვადა მოწყობილობის სამსახურის ეკონომიკურ ვადაზე ხანმოკლეა, მუარენდის (ღიზინგის გამცემის) დანახარჯები არენდით გასაცემი მოწყობილობის შესაძენად ნაზღაურდება მხოლოდ ნაწილობრივ არენდის საწყისი ვადის განმავლობაში. ოპერატიულ ღიზინგს აქვს შემდეგი თავისებურებები: მუარენდე არ ვარაუდობს ყველა თავისი დანახარჯის დაფარვას ერთი მოარენდისაგან მიღებული შემოსულობებით; არენდის ვადა არ მოიცავს ქონების სრულ ფიზიკურ ცვეთას; ქონების გაფუჭებისა და დაკარგვისაგან დანაკარგების რისკი ძირითადად მუარენდეს აწევა, დადგენილი ვადის გასვლისას ქონება უბრუნდება მუარენდეს, რომელიც ყიდის მას ან არენდით გასცემს სხვა კლიენტზე. ოპერაციულ ღიზინგს მიეკუთვნება: რენტინგი-ქონების მოკლევადიანი არენ-

და ერთი დღიდან ერთ წლამდე, პაირინგი-საშუალოვადიანი არენდა ერთი წლიდან სამ წლამდე, აღნიშნული ოპერაციები გულისხმობს სტანდარტული მოწყობილობის მრავალჯერ გადაცემას ერთი მოარენდისაგან მეორისათვის. ფინანსური ღიზინგი გულისხმობს არენდის ვადის განმავლობაში საარენდო გადასახდელის თანხის გადახდას, რომელიც საკმარისია მუარენდის მანქანებისა და მოწყობილობების სრული ამორტიზაციისათვის და, ამასთან, უზრუნველყოფს მას ფიქსირებული მოგებით.

არენდით გაცემულ ქონებასთან მიმართებით ღიზინგი იყოფა: წმინდა ღიზინგი, როდესაც არენდით გაცემული ქონების მომსახურების დამატებით ხარჯებს გასწევს მოარენდე; სრული ღიზინგი, როდესაც მუარენდე თავის თავზე იღებს არენდით გაცემული მოწყობილობის ტექნიკური მომსახურების ყველა ხარჯს.

ღიზინგი ეს არის კრედიტი – არენდა. მოარენდე იღებს დროებით სარგებლობაში ღირებულებას, გამოხატულს მანქანა-მოწყობილობებით, დაბრუნებისა და საფასურიანობის პირობით. ღიზინგი განსხვავდება არენდისაგან იმით, რომ ღიზინგის მიმღები არა მხოლოდ იღებს ობიექტს ხანგრძლივ მოხმარებაში. ის გასწევს მყიდველის ტრადიციულ ვალდებულებებს, რომლებიც დაკავშირებულია საკუთრების უფლებასთან: ქონებისათვის გადახდა, ქონების შემთხვევითი დაღუპვის დანაკარგების ანაზღაურება, მისი დაზღვევა და ტექნიკური მომსახურება, აგრეთვე რემონტი. მაგრამ, ქონების შესაკუთრედ ამ შემთხვევაში რჩება ღიზინგის გამცემი. სალიზინგო გარიგების ობიექტის დაღუპვა ან გამოყენების შეუძლებლობა არ ათავისუფლებს ღიზინგის მიმღებს ვალდებულებისაგან, სრულად დაფაროს ვალი. ღიზინგის მიმღები მოარენდისაგან განსხვავებით უხდის ღიზინგის გამცემს არა ყოველთვიურ (ყოველკვარტალურ) საზღაურს ობიექტის გამოყენების უფლებისათვის, არამედ, მის სრულ ღირებულებას. სალიზინგო გარიგების ობიექტ-

ში დეფექტის გამოვლენის შემთხვევაში, ღიზინგის გამცემი ითვლება თავისუფლად საგარანტიო ვალდებულებებისაგან და ყველა პრეტენზიას ღიზინგის მიმღები წარუდგენს უშუალოდ მიმწოდებელს. ასეთი მიდგომა საკვებით დასაბუთებულია, რამეთუ ღიზინგის გამცემი იძენს ღიზინგის ობიექტს ღიზინგის მიმღების თხოვნითა და ინტერესებით. ამასთან, ვალდებულებათა მსგავსი განაწილება წარმოადგენს უკანასკნელის მხრიდან ობიექტის სათანადოდ მოვლის გარანტიას.

სალიზინგო ურთიერთობების განვითარება შეიძლება განხორციელდეს მთელი სამრეწველო საწარმოების არენდით გადაცემის გზით, რაც იწვევს დანაწილებითი ღიზინგის გამოყენებას. ის ხასიათდება ფართომასშტაბიანობით და გარიგებათა განხორციელებისას დიდი რაოდენობით საფინანსო-საკრედიტო ოპერაციების არსებობით. დანაწილებითი ღიზინგი ფინანსური ღიზინგის გართულებული ვარიანტია, რომელიც ითვალისწინებს გარიგებაში რამდენიმე კომპანიისა და ფინანსური დაწესებულების მონაწილეობას. მათ შორის ნაწილდება სალიზინგო ოპერაციების შესრულების მოვალეობები. დანაწილებითი ღიზინგი იმ შემთხვევაში გამოიყენება, როდესაც გამცემი აფინანსებს ტექნიკური სახსრების მხოლოდ ნაწილს, ხოლო მეორე, ზოგჯერ უფრო დიდი ნაწილი, გადაიხდება სხვა მონაწილეთა სახსრებით. ტექნიკური საშუალებების მთელი კომპლექსის მესაკუთრედ რჩება ღიზინგის გამცემი, რომელსაც უნარჩუნდება უფლება, მიიღოს საგადასახადო შეღავათები ღიზინგზე. ღიზინგის გამცემი აფორმებს სესხის გამცემის სასარგებლოდ გირაოს ამ ტექნიკურ საშუალებებზე და გადასცემს მას საარენდო გადასახდელების მიღების უპირატეს უფლებას.

ღიზინგი განსხვავდება საბანკო კრედიტისაგან, რომლის დროსაც ბანკი ინარჩუნებს მსესხებლის ქონებაზე საკუთრების უფლებას (როგორც გირაო). მისი დაფარვის შემდეგ

ქონება ხდება მსესხებლის საკუთრება. სალიზინგო ურთიერთობების დროს არენდის ვადის დამთავრებისა და საარენდო გადასახდელების მთელი თანხის გადახდის შემდეგ, ობიექტი რჩება ღიზინგის გამცემის საკუთრებად. რა თქმა უნდა, სალიზინგო ხელშეკრულებით შეიძლება გათვალისწინებული იქნეს ღიზინგის ობიექტის ნარჩენი ღირებულებით გამოსყიდვა ან მისი ღიზინგის მიმღების საკუთრებაში გადაცემა.

სალიზინგო ურთიერთობების აქტიურ მონაწილეებად გვევლინებიან კომერციული ბანკები. ჩვენს ქვეყანაში ჯერჯერობით არ არის შექმნილი საკმარისი პირობები მანქანებისა და მოწყობილობების გრძელვადიანი არენდის განვითარებისათვის, ანუ მათ მიერ სალიზინგო ოპერაციების შესასრულებლად. ძირითადი მიზეზი-ეკონომიკური მდგომარეობის არასტაბილურობა, სალიზინგო ოპერაციების მაღალი რისკები პარტნიორებისათვის. საზღვარგარეთ გავრცელებულია კომერციული ბანკების მიერ სპეციალიზებული სალიზინგო კომპანიების დაკრედიტება, რომლებიც ხელს აწერენ რა ხელშეკრულებას, იღებენ ვალდებულებას, აიღონ კრედიტები მხოლოდ მოცემულ ბანკში, ხოლო კრედიტორი იღებს თავის თავზე ვალდებულებას, დაფაროს ამ კომპანიების ყველა მოთხოვნილება სასესხო სახსრებზე. სალიზინგო კომპანიების დასაკრედიტებლად სასესხო ოპერაციების წყალობით, ბანკებს შესაძლებლობა აქვთ, გავლენა მოახდინონ ღიზინგის მიმართულებებზე და ამის საშუალებით განამტკიცონ კლიენტებთან კავშირები. ბანკებისათვის უფრო ხელსაყრელია, იმოქმედონ სალიზინგო კომპანიების შუამავლობის გარეშე. ასეთ შემთხვევაში, ბანკი, იძენს რა მანქანებსა და მოწყობილობებს, წარმოადგენს მათ მყიდველს, ხოლო გადასცემს რა მათ არენდით სალიზინგო ხელშეკრულებით, ხდება ღიზინგის გამცემი. შექმნილი მოწყობილობების ასანაზღაურებლად შეიძლება იქნეს გამოყენებული ბანკის საკუთარი სახსრები.

კომერციული ბანკების მიერ განხორციელებული სალიზინგო ოპერაციების ძირითადი სახეობაა წმინდა ფინანსური ღიზინგი, ანუ ღიზინგი სრული ანაზღაურებით, რომლის დროსაც არენდით გაცემული ქონების მომსახურების ყველა ხარჯს გასწევს მთარეზდ. ღიზინგის ამ ფორმის დროს არენდის პერიოდი შეესაბამება ქონების ეკონომიკური სიცოცხლის ვადას და ბანკის მიერ მოცემული ქონების შესაძენად ავანსირებული სახსრების სრული ანაზღაურება სრულდება არენდის ვადის ნორმალური დასრულების მომენტში. ბანკ-მეარენდის როლი ამ შემთხვევაში დაიფანება საქმის წმინდა ფინანსურ მხარეზე. მომავალი მთარეზდ თვითონ პოულობს მისთვის აუცილებელი მოწყობილობის მიწოდებებს, მოვლაპარაკება მას ამ მოწყობილობის პარამეტრებზე, ფასზე, ვადებსა და მიწოდების სხვა საკითხებზე. ბანკ-მეარენდის ერთადერთი მოვალეობაა-გადაუხადოს მიწოდებებს მთარეზდის მიერ დაკეტილი მოწყობილობის ღირებულება და გადასცეს იგი მას არენდით. მეარენდე ბანკი არ არის პასუხისმგებელი მიწოდების პირობების შესრულებაზე მიწოდებულსა და მთარეზდეს შორის დავის წარმოქმნის შემთხვევაში.

ფინანსური ღიზინგის დროს მეარენდე ბანკის უფლებები ფიქსირდება ღიზინგის ხელშეკრულებაში, დადებული მასსა და მთარეზდეს შორის. ხელშეკრულებით ბანკ-მეარენდეს ეძლევა უფლება, განხორციელოს ადგილზე, მთარეზდესთან ღიზინგის საგნის მიზნობრივი გამოყენების შემოწმება და მოიწვიოს ამისათვის აუცილებლობის შემთხვევაში სპეციალისტი-ექსპერტები. თუ დადგინდება ღიზინგით შეძენილი ქონების გამოყენებლობის, არამიზნობრივი დანიშნულებით გამოყენების, არადაშავიერადი ექსპლუატაციის შედეგად ქონების მდგომარეობის გაუარესების, აგრეთვე ქონების დაკარგვის ან დაღუპვის ფაქტი, მეარენდე ბანკს უფლება აქვს, გაწყვიტოს ღიზინგის ხელშეკრულება. ხელშეკრულება შეიძლება გაწყვიტოს იქნეს

ბანკის მიერ, მოწყობილობის გამოყენებლის მიერ საარენდო გადასახდელის შეტანის ხანგრძლივი ვადაგადაცილების შემთხვევაში. ხელშეკრულების გაწყვეტისას ბანკს შეუძლია მოსთხოვოს მთარეზდეს კომპენსაციის გადახდა, რომელიც ტოლია გარიგების დადების მოთიანი ღირებულების თანხის და მოიცავს პირგასამტეხლოს განსაზღვრული ოდენობით.

მთარეზდის გადახდისუუნაროდ გამოცხადების შემთხვევაში, ბანკს შეუძლია, მოსთხოვოს მას ქონების დაბრუნება, იმ ზარალის ანაზღაურება, რომელიც გამოწვეულია გაკორტვებით (მფლობელობაში აღდგენის, გაყიდვის ან არენდით ხელმეორედ გაცემის ხარჯები), აგრეთვე-ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ზარალი.

ხელშეკრულების ვადის გასვლის შემდეგ ბანკი-მეარენდე, როგორც წესი, მიჰყიდის მთარეზდეს მის მიერ არენდით აღებული ქონებას დაბალი ნარჩენი ღირებულებით და გადასცემს მას მოცემულ ქონებაზე საკუთრების უფლებას.

ფინანსური ღიზინგის ოპერაციების უმრავლესობა ხორციელდება ე.წ. "ღიზინგი-სტანდარტის" სქემით, როდესაც მიწოდებული მიჰყიდის მოწყობილობას ბანკს, რომელიც ახორციელებს სალიზინგო ოპერაციებს, ხოლო ეს უკანასკნელი მიაქირავებს მას საბოლოო მოსარგებლეს. მიუხედავად იმისა, რომ არანაირი განსაკუთრებული სამართლებრივი კავშირი მიწოდებულსა და მთარეზდეს შორის არ წარმოიქმნება, მათ შორის არსებობს უშუალო ურთიერთობები მოწყობილობის მიწოდების, მისი ტექნიკური დახასიათებების, გარანტიების და ა.შ. თაობაზე, რომლებშიც ბანკი არ ერევა. დღეისათვის სწორედ ეს სქემა წარმოადგენს ყველაზე მისაღებს კომერციული ბანკებისათვის, რომლებიც ახორციელებენ სალიზინგო ოპერაციებს, თავისი სიმარტივიდან გამომდინარე, და იმიტომ, რომ ბანკი მინიმალურად მონაწილეობს ღიზინგის ტექნიკურ მხარეში. ხელშეკრულება, დადებული სქემით "ღიზინგი-სტანდარტი" ძალიან მოსახერხებელია საზღვარგარეთიდან შემო-

ტანდელი მოწყობილობის მიმართ, განსაკუთრებით, როდესაც ჩვენს ქვეყანაში იმყოფება გამყიდველის წარმომადგენელი. სქემა მისაღებია მაშინ, როდესაც მოწყობილობა შემოიტანება უშუალოდ ყველა ფორმალა, დაკავშირებული მოწყობილობის საზღვარზე გადმოტანასთან, ხორციელდება ბანკის მონაწილეობის გარეშე.

უფრო მცირე გავრცელება პპოვა ფინანსური ღიზინგის ისეთმა ფორმებმა, როგორიცაა „ლიზ-ბექი“ ანუ დათმობა-არენდა (დაბრუნებადი ღიზინგი), როდესაც საწარმო მიჰყიდის ბანკს (სალიზინგო კომპანიას), თავისი ქონების ნაწილს და მაშინვე უკან იღებს მას არენდით და „ლიზინგი მიმწოდებელს“, ანუ არენდით გადაცემა, რომლის არსიც ის არის, რომ მოარენდე მიაქირავენ არენდით აღებული მოწყობილობას მესამე პირს.

სალიზინგო გარიგების სქემა, რომელშიც ღიზინგის გამცემად გამოდის კომერციული ბანკი, შეიძლება შემდეგნაირად აღიწეროს: სალიზინგო ხელშეკრულების დადებას წინ უძღვის საწარმოს განაცხადის მიღება მისთვის აუცილებელ მოწყობილობაზე. ბანკი თავის მხრივ სწავლობს საწარმოს ფინანსურ მდგომარეობას უკანასკნელი 1-2 წლის მანძილზე. თუ ის დამაკმაყოფილებლად იქნება მიჩნეული, მიიღება გადაწყვეტილება მასთან სალიზინგო ხელშეკრულების დადების თაობაზე. ხელშეკრულება სალიზინგო გარიგების განხორციელების თაობაზე შეიძლება იყოს ორმხრივი, დადებული ბანკსა (მეარენდეს) და ღიზინგის მიმღებს (მოარენდეს) შორის ან სამმხრივი, როდესაც ხელშეკრულებაში მონაწილეობს მოწყობილობის მიმწოდებელი. თუ ხელშეკრულება ორმხრივია, მაშინ ბანკი, მეარენდესთან სალიზინგო ხელშეკრულების პირობების შეთანხმების შემდეგ უზახენის მიმწოდებელს შეტყობინებას თავისი განზრახვის თაობაზე. შეიძინოს მოწყობილობა, მისი არენდით გადასაცემად და აგრეთვე – მოწყობილობის ფასის შესათანხმებლად. თავის მხრივ ღიზინგის მიმღები უზახენის ბანკს წერილს ვალდებულება-დასტურთან ერთად შესაქვნი მოწყო-

ბილობის არენდის თაობაზე, რომელსაც ჩვეულებრივ ერთჯერად ბლანკი-შეკვეთა მოწყობილობაზე. ამ ბლანკს ბანკი ხელს აწერს და უზახენის მოწყობილობის მიმწოდებელს. ბლანკი-შეკვეთის ნაცვლად შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მოწყობილობის მიმწოდებელსა და ბანკს შორის ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულება ან განაწესი მიწოდებაზე, სადაც ფიქსირდება მიწოდების საერთო პირობები. სამმხრივი ხელშეკრულებისას მომავალი მიწოდების ყველა პირობა და არენდით გადასაცემი მოწყობილობის მახასიათებლები თანხმდება ერთდროულად მიმწოდებელს, ბანკს და მომავალ მოარენდეს შორის. მიწოდების პირობების შეთანხმების შემდგომ მიმწოდებელი გადაგზავნის მოწყობილობას, რომლის მიღებაც ხდება მიღება-ჩაბარების აქტით. აუცილებლობის შემთხვევაში მიმწოდებელი ანხორციელებს მოწყობილობის მონტაჟს და ექსპლუატაციაში შეყვანას. ექსპლუატაციაში შეყვანის შესახებ დოკუმენტებს ხელს აწერენ მიმწოდებელი, მოარენდე და ბანკი. ყველა იმ დოკუმენტის გაფორმების შემდეგ, რომელიც ადასტურებს მოარენდის მიერ მოწყობილობის მიღებას და მის მზადყოფნას ექსპლუატაციისათვის, ბანკი იხდის მის სრულ ღირებულებას.

ხელშეკრულების თანახმად ღიზინგის საგნის მიწოდების, მონტაჟის, ექსპლუატაციის და კაპიტალური რემონტის დანახარჯებს გასწევს, მის გამოყენებაზე გადასახადებსა და, როგორც წესი სადაზღვევო გადასახდელებს იხდის ღიზინგის მიმღები.

ღიზინგის ვადები განისაზღვრება ამორტიზაციის გათვალისწინებით ან არენდით გაცემული მოწყობილობის დაჩქარებული ამორტიზაციის მეთოდის გამოყენებით. დაჩქარებული ამორტიზაციის გამოყენება ეკონომიკურად ხელსაყრელია ღიზინგის გამცემისათვის (ბანკისათვის) და ღიზინგის მიმღებისათვის (მოარენდისათვის). პირველი უფრო მცირე ვადებში იბრუნებს ჩადებულ რესურსებს. მეორე იძენს შესაძლებლობას, შეამციროს მოგებაზე გადასახადის თანხა და მოახლოვოს ქონების თავის საკუთრებაში მიღების ვადა, თუ ეს პირობა გათვალისწინებულია ხელშეკრულებით.

არენდის მთელი ვადის განმავლობაში ბანკი ანხორციელებს ცვეთის დარიცხვას არენდით გაცემულ მოწყობილობაზე.

ბანკს (ლიზინგის გამცემს) უფლება აქვს, გადასცეს ქონება არენდით ვადით, რომელიც უფრო მცირეა, ვიდრე ამორტიზაციის პერიოდი, იმ პირობით, რომ ამ ვადის გასვლის შემდეგ ლიზინგის მიმღები აანაზღაურებს მოცემულ ქონებას ნარჩენი ღირებულებით. ამ შემთხვევაში იზრდება ლიზინგის გამცემის რისკი. ლიზინგის ვადა უნდა შეადგენდეს საამორტიზაციო პერიოდის არანაკლებ 50 პროცენტს. ლიზინგის მაქსიმალური ვადა, როგორც წესი, განისაზღვრება გაქირავებული მოწყობილობისა და სხვა ქონების ამორტიზაციის პერიოდით, ანუ შეესაბამება მისი ეკონომიკური სიცოცხლის ვადას. იმ შემთხვევაში, თუ ლიზინგის ობიექტი გაიცემა არენდით წინასწარ განსაზღვრული ფიქსირებული ვადით, რომელიც უფრო ნაკლებია ობიექტის საშუალო ვადაზე, საარენდო ხელშეკრულების დასრულებისას მოარენდეს შეუძლია ან დაუბრუნოს ძირითადი ფონდები მფარენდეს, ან მოახდინოს ხელშეკრულების პროლონგირება ახალი პერიოდით, ან გამოისყიდოს ძირითადი ფონდები ნარჩენი ღირებულებით. მოარენდის მიერ ძირითადი ფონდების გამოსყიდვის შემთხვევაში, მასზე გადადის ამ ფონდებზე საკუთრების უფლება. ლიზინგის ხელშეკრულებაში აუცილებელია დაფიქსირდეს, რომ ლიზინგის მიმღებს არ შეუძლია უარი თქვას ქონების არენდაზე ხელშეკრულების ვადაზე ადრე. მისი ვადაზე დარღვევის შემთხვევაში მან უნდა გადაუხადოს ბანკს კომპენსაცია, ტოლი დარჩენილი საარენდო შენატანების თანხისა.

ფინანსური ლიზინგი ითვალისწინებს ხელშეკრულების მოქმედების მთელი პერიოდის განმავლობაში სალიზინგო გადასახდელების (საარენდო გასაძრავლოს) გადახდას, რომელიც ფარავს მოწყობილობის სრულ ღირებულებას, მის შეძენაზე ბანკის ხარჯებს და უზრუნველყოფს მოგების მი-

ღებას. საარენდო გადასახდელის ფორმა და მისი სიდიდე დამოკიდებულია არენდით გაცემული ქონების სახეობასა და ღირებულებაზე, მისი გამოყენების ვადაზე, გადახდის პირობებზე, მოარენდის კრედიტუნარიანობაზე, ქონების ექსპლუატაციის პირობებზე, არენდით გაცემული წარმოების საშუალებების ბაზრის მდგომარეობაზე, ბანკის ფინანსურ შესაძლებლობებზე, გადასახდელების პერიოდულობასა და სხვა ფაქტორებზე.

იმ საარენდო გადასახდელების გადახდის პერიოდულობა, რომელთა თანხაც წესდება მოწყობილობის ღირებულებისადმი პროცენტული მიმართებით, დამოკიდებულია ხელშეკრულების პირობებზე: მოარენდეს შეუძლია, განახორციელოს გადახდა თვეში, კვარტალში, ნახევარ წელიწადში ერთხელ. მაგრამ, პირველი გადასახდელი გაიწევა მაშინათვე მოწყობილობის მიწოდების შემდეგ. ხელშეკრულებაში შეიძლება გათვალისწინებულ იქნეს სხვადასხვა სახეობის გადასახდელები: პროპორციული-თანაბარი წილებით; პროგრესული, რომლებიც მცირდება ხელშეკრულების ვადების მიხედვით. თუ საარენდო გადასახდელი არ არის შეტანილი მითითებულ ვადაში, დაირიცხება ჯარიმა ლიზინგის გამცემა ბანკის სასარგებლოდ საბანკო კრედიტზე საპროცენტო განაკვეთის დონეზე. სალიზინგო ხელშეკრულება შეიძლება ვადაზე იქნეს გაწყვეტილი შემდეგ შემთხვევაში: საარენდო გადასახდელის გადაუხდელობა, ხელშეკრულების სხვა ვალდებულებების შეუსრულებლობა (მოწყობილობის არადამაკმაყოფილებელი შენახვა და სხვა.) ხელშეკრულების გაწყვეტის შესახებ ლიზინგის გამცემა ბანკი ატყობინებს მოარენდეს, რომელიც ვალდებულია, გადაურიცხოს მას თანხა იმ ხარაღის ასანაზღაურებლად, რაც გამოიწვია ხელშეკრულების პირობების შეუსრულებლობამ. ამ თანხაში შედის ხელშეკრულების გაწყვეტის მომენტისათვის გადაუხდელო საარენდო გადასახდელები. გარდა ამისა, ლიზინგის გამცემა ბანკს უბრუნდება ქონება ან გადაეხდება მისი თანხა

ნარჩენი ღირებულებით. ხელშეკრულების გაწყვეტისას ლიზინგის გამცემი ბანკის მიზეზით, მოარენდეს უფლება აქვს, მიიღოს პირგასამტეხლო. თუ ხელშეკრულების პირობები არ არის დარღვეული, მაშინ მისი ვადის გასვლისას მოარენდეს უფლება აქვს: დაუბრუნოს ლიზინგის ობიექტი მეარენდე ბანკს, დადოს ახალი ხელშეკრულება მოცემული მოწყობილობის არენდაზე, შეიძინოს ლიზინგის ობიექტი ნარჩენი ღირებულებით.

საგადასახადო კანონდებლობაში, საკრედიტო ურთიერთობებში რაიმე ცვლილებების შემთხვევაში, რომლებმაც გამოიწვიეს ლიზინგის მიმღების ხარჯების ზრდა, დაზარალებული მხარე ატყობინებს თავისი ფინანსური დანაკარგების შესახებ კონტრაგენტს და მხარეები ერთად წვეუტენ წარმოქმნილ პრობლემას. ეს გამოწვეულია იმით, რომ ლიზინგის მიმღებს არ შეუძლია ჰქონდეს პრეტენზია ზარალის ანაზღაურებაზე ლიზინგის გამცემის მიერ ან საარენდო გადასახდელის სიდიდის შემცირებაზე მოწყობილობის ექსპლუატაციის ნორმალური მიმდინარეობის დარღვევისას. ქონების სრული დაკარგვისას ბანკს გადაეხდება ყველა შემდგომი საარენდო გადასახდელი და ხელშეკრულების მოქმედება წყდება. სალიზინგო გარიგების ობიექტი უნდა იქნეს დაზღვეული.

კომერციული ბანკების მიერ სალიზინგო ოპერაციების გამოყენების პრაქტიკაში გამოავლინა მათი უდავო უპირატესობები როგორც მოარენდე საწარმოებისათვის, ასევე მანქანების, მოწყობილობების, სატრანსპორტო საშუალებების მიმწოდებელი საწარმოებისათვის. მოარენდე საწარმოებისათვის ლიზინგი ძირითადი ფონდების დაკრედიტების ფორმაა, ამასთან კრედიტი მოცემულ შემთხვევაში გამოდის სასაქონლო ფორმით, ანუ მოარენდის მიერ შეძენილი ძირითადი ფონდებისათვის გადასახდელების გადავადების ფორმით (ხელსაყრელი პირობებით). სალიზინგო ოპერაციები შესაძლებლობას აძლევს მოარენდე საწარმოებს, საკუთარი

სახსრების განსაზღვრული თანხის წინასწარი დაგროვების და ფულადი ფორმით საბანკო და სხვა კრედიტების მიღების გარეშე, სწრაფად შეიძინონ და ოპერატიულად დანერგონ თავის წარმოებაში ახალი თანამედროვე ტექნიკა, რომელიც პასუხობს სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის მოთხოვნებს და ამცირებს მოწყობილობის მორალური ცვეთის რისკს. შესაძლებლობა, იმოქმედონ მნიშვნელოვანი ერთდროული კაპიტალური დანახარჯების გაწვევის გარეშე მანქანების, მოწყობილობების და სხვა ტექნიკის შესაძენად, საშუალებას აძლევს მოარენდეებს შეინარჩუნონ თვითდაფინანსების უნარი, ფინანსური მდგომარეობის სიმტკიცე და რენტაბელობა აუცილებელ დონეზე. არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ სალიზინგო ოპერაციების ისეთი თავისებურებაც, როგორიცაა მათი გაფორმების სიმარტივე ძირითად ფონდებზე საბანკო სესხების გაფორმებასთან შედარებით. მოარენდე იღებს გარკვეულ საგადასახადო შეღავათებს, რამეთუ საარენდო გადასახდელი მიეკუთვნება წარმოების დანახარჯებს (თვითღირებულებას) და, შესაბამისად, დასაბეგრ მოგებას ამცირებს. მნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ სალიზინგო ხელშეკრულების პირობები საკმაოდ მოქნილია, მათ შეუძლიათ გაითვალისწინონ მოარენდის საწარმოო პროცესის თავისებურებანი (სეზონურობა, ციკლურობა და სხვ.).

მიმწოდებელი საწარმოსათვის, რომლის პროდუქციასაც იძენენ ლიზინგით, წყდება ამ პროდუქციისათვის გადახდის პრობლემა, რაც უზრუნველყოფს მის ფინანსურ მდგრადობას, ბალანსის ლიკვიდობასა და კრედიტუნარიანობას. წარმოების საშუალებების ნამდვილი ბაზრის ფორმირებისას კიდევ უფრო გამომჟღავნდება ლიზინგის ისეთი უპირატესობა მიმწოდებელი საწარმოებისათვის, როგორიცაა პროდუქციის გასაღების გარანტირებულობა.

კომერციული ბანკები სალიზინგო ოპერაციების ჩატარებით იღებენ საკმაოდ მაღალ მოგებას. როგორც მსოფლიო პრაქტიკა მოწმობს, საშუალოვადიან კრედიტზე საბანკო გა-

ნაკვეთის მაღალი ღირსის დროსაც, ბანკის მოგება ტექნიკური საშუალებების ღირსის ოპერაციებიდან უფრო მაღალია, ვიდრე საშუალოვადიანი სესხებიდან. მიუხედავად ღირსის ზემოთჩამოთვლილი უპირატესობებისა, მან ჯერ ვერ დაიკავა ჩვენს ქვეყანაში ის მნიშვნელოვანი ადგილი, რომელიც ახასიათებს მის განვითარებას ეკონომიკურად წამყვან ქვეყნებში. ჩვენს ქვეყანაში სალიზინგო ოპერაციების სუსტი განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზია წარმოების საშუალებების განვითარებული და ორგანიზაციულად გაფორმებული ბაზრის არარსებობა. უარყოფით ზეგავლენას ახდენს მათი ჩატარების გამოცდილების არარსებობა, აგრეთვე იმ საკანონმდებლო და ნორმატიული აქტების სიმწირე, რომლებიც არეგულირებს მხარეთა ურთიერთობებს სალიზინგო გარიგებების დადებისას. კომერციული ბანკების მიერ სალიზინგო ოპერაციების მოცულობის გაზრდის შემაფერხებელი მომენტია იმ რესურსების შეზღუდულობა, რომლებიც შეიძლება იქნეს გამოყენებული სალიზინგო ოპერაციებში დასაბანდებლად. რამეთუ ღირსიგა მოითხოვს მუდმივად ბანკისაგან დაბანდებებს ხანგრძლივი ვადით, ბალანსის ლიკვიდობის შესანარჩუნებლად სალიზინგო ოპერაციების საერთო მოცულობა უნდა იყოს შემოფარგლული ბანკის განკარგულებაში არსებული გრძელვადიანი რესურსებით. რესურსების პრობლემა განსაკუთრებით აქტუალურია სალიზინგო ოპერაციების განხორციელების საწყის სტადიაზე, როდესაც ხორციელდება ძირითადად სახსრების დაბანდება ღირსიგის ოპერაციებში. შემდგომში, როდესაც გაიზრდება ღირსიგის მიხედვით გადასახდელების მოცულობა, ეს პრობლემა რამდენადმე შემსუბუქდება ღირსიგის ერთგვარი "საბრუნავი ფონდის" ფორმირების ხარჯზე.

კომერციული ბანკები სალიზინგო გარიგებებში უშუალო მონაწილეობასთან ერთად, ხშირად გვევლინებიან სპეციალიზებული სალიზინგო ფირმების დამაარსებლად. სალიზინგო ფირმებს, სარგებლობენ რა, მათი დამფუძნებელი

ბანკების ფართო საკრედიტო მხარდაჭერით, შეუძლიათ განახორციელონ უფრო მრავალფეროვანი და სრულყოფილი სალიზინგო ოპერაციები. მაგალითად, სპეციალიზებულ სალიზინგო ფირმებში ფინანსურ ღირსიგთან ერთად შეიძლება გამოყენება ჰპოვოს "ღირსიგმა-სრული მომსახურება", რომელიც ხასიათდება მიწოდებათა შესრულებით და ტრადიციული ღირსიგის წმინდა ფინანსურ ასპექტთან ერთად დამატებითი მომსახურების გაწევით. დამატებითი მომსახურების ხასიათი დამოკიდებულია ღირსიგით გაცემული მოწყობილობის თავისებურებებზე. სპეციალიზებულ სალიზინგო ფირმებს შეუძლიათ განახორციელონ ოპერაციული ღირსიგ (გაქირავება). შესაძლებელია, საუბარი იყოს სპეციალიზებული მოწყობილობის გადაცემაზე არენდით შუაღედური ვადებით, რომლებიც გაცილებით მცირეა მისი ეკონომიკური სამსახურის ვადაზე. ოპერაციული ღირსიგის დროს სალიზინგო ფირმა საკუთარ თავზე იღებს მაღალი ნარჩენი ღირებულების რისკს. თუ პირველი მოარენდე არ გამოიყენებს თავის უფლებას, გამოისყიდოს არენდით აღებული მოწყობილობა მაღალი ნარჩენი ღირებულებით და მიიღოს მასზე საკუთრების უფლება, სალიზინგო ფირმამ უნდა მოძებნოს ერთი ან რამდენიმე მოარენდე დამატებითი პერიოდებისათვის. მიზანშეწონილია ოპერაციული ღირსიგის გამოყენება ელექტრონულ და გამოთვლელ მოწყობილობასთან მიმართებით. ამასთან, სალიზინგო ფირმა მარტივად და ოპერატიულად ანალიზს უკეთებს საწარმოების მოთხოვნილებებს სპეციალიზებული მოწყობილობის არენდაზე. შეისწავლოს მისი გარანტირებული განმეორებითი გამოყენების შესაძლებლობები. განსაზღვრულ სირთულეს ღირსიგის ამ ფორმის გამოყენებისას წარმოადგენს მოწყობილობის ურთიერთმისაღები გასაყიდი ღირებულების განსაზღვრა მისი არენდის პირველი პერიოდის გასვლისას. საწარმოებისათვის მოთხოვნილება ოპერაციულ ღირსიგზე შესაძლოა წარმოიშვას, მაგალითად, ერთჯერადი მაგრამ

მსხვილი შეკვეთების შესრულებისას, დიდი მოცულობით საანგარიშსწორებო ან ექსპერიმენტალური სამუშაოების ჩატარების აუცილებლობისას და სხვა მსგავს სიტუაციებში.

სპეციალიზებული სალიზინგო ფირმა მოძრავი ქონების (ტექნიკის, სატრანსპორტო საშუალებების) ღირებულებიდან ერთად შეიძლება ასრულებდეს უძრავი ქონების ღირებულებასაც, ანუ ყიდულობდეს საწარმოების დავალებით ან აშენებდეს მათთვის ადმინისტრაციულ შენობებს, საწარმოო ნაგებობებს, საწყობებს მათი შემდგომში არენდით გადასაცემად. მშენებლობის პროექტების არჩევანი მთლიანად უნდა ეკუთვნოდეს საწარმოებს-ფირმების კლიენტებს. ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში უძრავი ქონების სალიზინგო ოპერაციების განვითარების სწრაფი ტემპები XX საუკუნის ბოლოს განპირობებული იყო იმით, რომ სალიზინგო კომპანიებს, რომლებიც სპეციალიზდებოდნენ უძრავი ქონების არენდაზე მიენიჭათ განსაზღვრული სტატუსი და დაუწესდათ მნიშვნელოვანი საგადასახადო შეღავათები, გაითვალისწინეს რა, რომ ამ კომპანიების ოპერაციები ატარებდა გრძელვადიან ხასიათს, შეიმუშავეს კონტრაქტის მოქმედების ვადამდე გაწყვეტის წესები (როგორც წესი, არანაკლებ არენდის 7-10 წლისა).

ლიზინგის ფართოდ გაერცელების მიზეზს წარმოადგენს მისი უპირატესობები ჩვეულებრივ სესხთან შედარებით: 1) ლიზინგი გულისხმობს 100%-იან დაკრედიტებას და არ მოითხოვს გადახდების დაუყოვნებლივ დაწყებას. ქონების შესაძენად ჩვეულებრივი კრედიტის გამოყენებისას საწარმომ შენაძენის ღირებულების 15% უნდა გადაიხადოს საკუთარი სახსრებიდან. ლიზინგის დროს კონტრაქტი იდება ქონების მთელ ღირებულებაზე. საარენდო გადასახდელების გადახდა ჩვეულებრივ იწყება მოარენდისათვის ქონების მიწოდების შემდეგ ან უფრო მოგვიანებით, 2) მცირე და საშუალო საწარმოებისათვის უფრო იოლია ლიზინგის კონტრაქტის მიღება, ვიდრე სესხისა. ზოგიერთი სალიზინგო კომპანია არ

მოითხოვს მოარენდისგან არავითარ დამატებით გარანტიებს, რადგან იგულისხმება, რომ გარიგების უზრუნველყოფას თვითონ მოწყობილობა წარმოადგენს. მოარენდის მიერ თავისი ვალდებულებების შესრულებლობისას სალიზინგო კომპანია მაშინვე წაიღებს უკან თავის ქონებას. 3) სალიზინგო შეთანხმება უფრო მოქნილია, ვიდრე სესხი, რადგან შესაძლებლობას იძლევა, შემუშავდეს მყიდველისათვის მოსახერხებელი დაფინანსების სქემა. სესხი ყოველთვის გულისხმობს დაფარვის შეზღუდულ ვადებსა და მოცულობას. სალიზინგო გადასახდელები მხარეთა შეთანხმებით შეიძლება იყოს ყოველთვიური, ყოველკვარტალური და ა. შ. ხოლო გადასახდელების თანხები-განსხვავდებოდეს ერთმანეთისაგან. განაკვეთი შეიძლება იყოს ფიქსირებული და მცურავი. ზოგჯერ დაფარვა შეიძლება განხორციელდეს ლიზინგით აღებული მოწყობილობებით წარმოებული საქონლის რეალიზაციიდან ამონაგების მიღების შემდეგ, ან დაკომპენსირდეს შემხვედრი მომსახურებით, რაც საშუალებას აძლევს საწარმოებს შეკვეთი ფინანსური დაძაბულობის გარეშე განაახლონ საწარმოო ფონდები. საარენდო გადასახდელები მიეკუთვნება საწარმოო დანახარჯებს და ამცირებს ლიზინგის მიმღების დასაბეგრ მოგებას.

სალიზინგო ოპერაციებს ნაკლოვანებებიც ახასიათებს:

❖ მოარენდე არ იგებს მოწყობილობის ნარჩენი ღირებულების გაზრდით (კერძოდ, ინფლაციის გამო);

❖ თუ საქმე ეხება ფინანსურ ლიზინგს, ხოლო სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის გამო ნაკეთობა მოძველდა, მიუხედავად ამისა საარენდო გადასახდელები არ წყდება კონტრაქტის ბოლომდე;

❖ ორგანიზაციის სირთულე.

ფაქტორინგული ოპერაციები. ეკონომიკურ ლიტერატურაში ფაქტორინგის არსის სხვადასხვა ახსნაა მოყვანილი. ამასთან, ყველაზე გაერცელებულია მისი განსაზღვრა, როგორც საკომისიო-საშუამავლო და საკრედიტო ოპერაცი-

ებისა. ტერმინი "ფაქტორინგი" ინგლისური factor-ისგანაა (აგენტი, შუამავალი, მაკლერი).

ფაქტორინგულ ოპერაციებში მონაწილეობს სამი მხარე:

1) ფაქტორინგული კომპანია (ან ბანკის ფაქტორინგული განყოფილება),

2) კლიენტი (საქონლის მიმწოდებელი),

3) საწარმო (ფირმა)-საქონლის მომხმარებელი.

ფაქტორინგული მომსახურების ძირითადი მიზანია კლიენტების დებიტორული ანგარიშების ინკასირება და მათ სასარგებლოდ კუთვნილი გადასახდელების მიღება. მსოფლიო პრაქტიკაში არსებობს ფაქტორინგული ოპერაციების შემდეგი სახეობები:

❖ ფაქტორინგი დაფინანსებით ან დაფინანსების გარეშე;

❖ ღია და დახურული (კონფიდენციალური) ფაქტორინგი,

❖ საერთაშორისო და საშინაო და ა.შ.

ფაქტორინგი დაფინანსებით. კლიენტი (საქონლის მიმწოდებელი) უთმობს ფაქტორ-შუამავალს მყიდველებისაგან გადასახდელების შემდგომი მიღების უფლებას. ჩვეულებრივ, კლიენტები იღებენ ფაქტორისაგან გადაგზავნილი საქონლის ღირებულების 80-90%-ს. ასეთნაირად, ფაქტორ-შუამავალი აძლევს კლიენტს კრედიტს მიწოდებული საქონლის ვადადგელი გადახდის გზით.

სარეზერვო 10-20% გადაგზავნის ღირებულებისა კლიენტს არ გადაეხდება, არამედ იჯავშნება განსაზღვრულ ანგარიშზე, მყიდველის მხრიდან მისი მისამართით პრეტენზიების შემთხვევისათვის პროდუქციის ხარისხის, ფასის თაობაზე და უნაზღაურდება მიმწოდებელს შემდგომში, საქონლისათვის გადასახდელის მიღების მომენტში. ასეთი მომსახურების მიღება პასუხობს საწარმოს მოთხოვნილებებს, რამეთუ შესაძლებლობას აძლევს მას, გადააქციოს გაყიდვა გადახდის გადავადებით, გაყიდვად დაუყოვნებლივ გადახ-

დით და ამ საფუძველზე დააჩქაროს კაპიტალის მოძრაობა, შეამციროს არგადახდები.

თავისი მომსახურებისათვის ფაქტორი-შუამავალი იღებს: საკომისიოს ანგარიშების ინკასირებისათვის (ჩვეულებრივ ეს არის 0,75-3% გარიგების ღირებულებიდან) პროცენტს ფაქტორინგული კრედიტისათვის, რომელიც გადაიხდებიან კრედიტის გაცემის თარიღიდან, მყიდველისაგან ამ პროდუქციისათვის სახსრების შემოსვლამდე ვადის განმავლობაში. მსოფლიო პრაქტიკაში ეს პროცენტი ჩვეულებრივ 1-2 პუნქტით მაღალია სააღრიცხვო განაკვეთზე.

ფაქტორინგად დაფინანსების გარეშე გაიგება ფაქტორ-შუამავლის მიერ კლიენტის დებიტორული ანგარიშების ინკასირება. ამ შემთხვევაში ბანკის ან ფაქტორინგული კომპანიის კლიენტი, გადაგზავნის რა საქონელს, წარუდგენს ანგარიშს თავის მყიდველს ფაქტორ-შუამავლის საშუალებით, რომლის ამოცანაც მდგომარეობს კლიენტის სასარგებლოდ კუთვნილი გადასახდელების მიღებაში ვადაში, შეთანხმებულში კლიენტის (მიმწოდებლის) და მყიდველის მიერ სამეურნეო ხელშეკრულებაში.

ღია ფაქტორინგი-ეს არის ფაქტორინგის სახეობა, რომლის დროსაც გადამხდელს (მოვალეს) ეცნობება ანგარიშსწორებაში ფაქტორ-შუამავლის მონაწილეობის შესახებ. შეტყობინება ხორციელდება ანგარიშ-ფაქტურაზე ჩანაწერის გზით, გადასახდელის მიმართვის თაობაზე ფაქტორის მისამართით.

დახურული ანუ კონფიდენციალური ფაქტორინგისას მყიდველმა არ იცის მიმწოდებლის მიერ ფაქტორ-შუამავლისათვის მოთხოვნათა დათმობის შესახებ. ამ შემთხვევაში მოვალე აწარმოებს ანგარიშსწორებას თვითონ მიმწოდებელთან, ხოლო უკანასკნელი, გადასახდელის მიღების შემდეგ, ვალდებულია გადაურიცხოს მისი შესაბამისი ნაწილი ფაქტორინგულ კომპანიას კრედიტის დასაფარავად.

ფაქტორინგი რეგრესის უფლების გარეშე ნიშნავს, რომ

ფაქტორ-შუამავალმა მყიდველის მიერ განსაზღვრული ვადის (ჩვეულებრივ 36-დან 90 დღემდე) განმავლობაში ანგარიშების გადაუხდელობისას უნდა აანაზღაუროს მიმწოდებლის სასარგებლოდ ვადის გადახდებიდან ყველა ხარჯი. ამ შემთხვევაში მიმწოდებელი არ ატარებს რისკს მის მიერ ფაქტორისათვის მიყიდული დებიტორული დავალიანების მიხედვით.

ხელშეკრულებაში კლიენტსა და ფაქტორ-შუამავალს შორის შესაძლოა გათვალისწინებულ იქნეს რეგრესის უფლება, ანუ ფაქტორის მიერ კლიენტისათვის მიყიდველის მიერ გადაუხდელი ანგარიშების დაბრუნების უფლება კრედიტის დაფარვის მოთხოვნით. პრაქტიკაში ფაქტორინგი რეგრესის უფლებით ძალზედ იშვიათად გამოიყენება. ფაქტორინგული ფირმები, როგორც წესი, მყიდველის გადაუხდელობის მთელ რისკს იღებენ საკუთარ თავზე.

განასხვავებენ საშინაო ფაქტორინგს, როდესაც მიმწოდებელი, მისი კლიენტი და ბანკი, რომელიც ახორციელებს ფაქტორინგულ ოპერაციებს, იმყოფებიან ერთ ქვეყანაში. საექსპორტო (საერთაშორისო) ფაქტორინგის დროს მიმწოდებელი, მისი კლიენტი და ბანკი, რომელიც ახორციელებს ფაქტორინგულ ოპერაციებს, სხვადასხვა ქვეყანაში იმყოფებიან. როგორც წესი, ექსპორტიორი დებს ფაქტორთან გლობალური ცესიის ხელშეკრულებას, რომლითაც ვალდებულია იღებს, დაუთმოს ფაქტორს ყველა მყიდველის ან მყიდველთა განსაზღვრული წრის (მაგალითად, განსაზღვრულ ქვეყანაში ყველა მყიდველის) დებიტორული დავალიანება.

თანამედროვე დასავლური ფაქტორინგული კომპანიები არა მხოლოდ აკრედიტებენ თავიანთ კლიენტებს, არამედ მათ მრავალფეროვან მომსახურებას უწევენ: აწარმოებენ დებიტორული დავალიანების საბუღალტრო აღრიცხვას, განახორციელებენ კონსულტაციებს გასაღების ბაზრების, რეალიზაციის ფასების, ანგარიშსწორების ორგანიზების, სამე-

ურნეო ხელშეკრულებათა დადების საკითხების თაობაზე; ახორციელებენ იურიდიულ, სატრანსპორტო, სასაწყობო, სარეკლამო, სადაზღვევო და სხვა მომსახურებას. ამ პირობებში ფაქტორინგი ხდება კლიენტების ფინანსური მომსახურების უნივერსალური სისტემა და მას კონვენციურს უწოდებენ. ფაქტორინგის ასეთი ფორმისას კლიენტს შეუძლია, არსებითად შეამციროს თავის მომსახურება შტატი, რაც ხელს უწყობს დანახარჯების შემცირებას პროდუქციის წარმოებასა და გასაღებაზე. მაგრამ, იმავდროულად აღმოცენდება რისკი კლიენტის თითქმის სრული დამოკიდებულებისა ფაქტორინგულ კომპანიაზე, რადგან ასეთ ურთიერთობებს მიყვარათ ფაქტორის სრულ ჩახედულობამდე თავისი კლიენტის საქმეებში, მის დამორჩილებამდე თავისი გავლენისა და კონტროლისადმი.

ფაქტორ-შუამავლისა და კლიენტის ურთიერთობის სამართლებრივ საფუძველს წარმოადგენს ხელშეკრულება, რომელშიც მიეთითება:

- ❖ დასათმობი საგადასახდელო მოთხოვნების რეკვიზიტები;
- ❖ მიმწოდებლისათვის გადასახდელების თანხის წილები დასათმობი საგადასახდელო მოთხოვნების თანხიდან;
- ❖ ოპერაციის განხორციელების წესი;
- ❖ ღირებულები ოპერაციაზე;
- ❖ საკომისიო გასამრჯელოს მოცულობა;
- ❖ ხელშეკრულების გაწყვეტის პირობები;
- ❖ მხარეთა პასუხისმგებლობა ვალდებულებათა შეუსრულებლობის შემთხვევაში;
- ❖ ფაქტორინგის სახეობა (ღია ან კონფიდენციალური);
- ❖ რეგრესის უფლების არსებობა ან არარსებობა;
- ❖ მონაცემები მყიდველების შესახებ, რომელთადაც მოთხოვნებიც დაითმობა;
- ❖ ოპერაციების განხორციელებისათვის საფასურის მოცულობა;
- ❖ მომსახურებათა სახეობები, რომელიც დამატებით გაე-

წევა მიმწოდებელს;

- ❖ გადახდათა ზღვრული ვადები;

- ❖ ზომები, რომლებიც მიღებულ იქნება გადასახდელის გადახდევინებისათვის არააკურატული გადამხდელის მიმართ;

- ❖ ხელშეკრულების მოქმედების ვადა.

ხელშეკრულებაში ფიქსირდება მხარეთა მოვალეობები. ფაქტორ-შუამავლის მხრიდან-ეს არის მისთვის დათმობილი სავალო ვალდებულებების დროული გადახდა, კლიენტისთვის-დროული ინფორმირება გადამხდელთან ანგარიშსწორების მდგომარეობისა და გარკვეულ გადამხდელთან სირთულეების წარმოქმნის შესაძლებლობის შესახებ. მიმწოდებელი, თავის მხრივ, ვალდებულია წარუდგინოს ბანკს მთელი დოკუმენტაცია საქონლის მიწოდების (მომსახურების გაწევის) შესახებ, რაც მოიცავს იმ დოკუმენტებსაც, რომლებიც ადასტურებენ, რომ კლიენტმა მიიღო საქონელი (მომსახურება), წარუდგინოს ბანკს მონაცემები არახელსაყრელი ცვლილებების შესახებ, რომლებიც მოხდა გადამხდელთან და რომელთაც შეუძლიათ შეცვალონ ბანკის ფაქტორინგული ოპერაციების რისკის ხარისხი; მონაწილეობა მიიღოს ბანკთან ერთად არბიტრაჟში საქმეთა განხილვაში.

ვინაიდან ფაქტორინგული ოპერაციები ატარებენ სარისკო ხასიათს, ფაქტორინგულმა კომპანიამ გულდასმით უნდა შეისწავლოს პოტენციური კლიენტის ფინანსური მდგომარეობა. მიიღებს რა მიმწოდებლის განაცხადს, ფაქტორინგული კომპანია ან ბანკი ატარებენ ისეთივე წინასწარ სამუშაოს, როგორსაც ჩვეულებრივი კრედიტის გაცემისას. ამასთან, ფასდება კლიენტის კრედიტუნარიანობა, მისი საქმიანობის სფერო, გამოშვებული პროდუქციის სახეობა და რეალიზაციის შესაძლებლობები, დებიტორული დავალიანების სტრუქტურა და ხანგრძლივობა, ძირითადი მყიდველების გადახდისუნარიანობა და ა.შ. დადებითი გადაწყვეტილებისას ფაქტორ-შუამავალი დებს კლიენტთან ხელშეკრულებას. ხელშეკრულებით შესაძლოა გათვალისწინებულ იქნეს როგორც კლიენტის რიგი-

თი დაკრედიტება, ასევე განსაზღვრული პერიოდის განმავლობაში კლიენტის გაყიდვათა დაკრედიტება. უკანასკნელ შემთხვევაში დგინდება დაკრედიტების ლიმიტი. ლიმიტის მოცულობის განსაზღვრისათვის კლიენტმა უნდა წარუდგინოს ფაქტორინგულ კომპანიას სამეურნეო ხელშეკრულებები მყიდველებთან.

როგორც წესი, ფაქტორინგული მომსახურებისათვის არ მიიღებიან საწარმოები და ორგანიზაციები:

- ❖ დებიტორთა დიდი რაოდენობით, რომელთაგანაც თითოეულის დავალიანება გამოიხატება მცირე თანხებით;

- ❖ რომლებიც აწარმოებენ სპეკულაციურ ბიზნესს;

- ❖ აწარმოებენ არასტანდარტულ ან ვიწროსპეციალიზებულ პროდუქციას;

- ❖ მუშაობენ სუბმოიჯარეებად (სამშენებლო და სხვა ფირმები);

- ❖ ეწევიან „წვრილმანი“ პროდუქციის ფართო ნაკრების საცალო რეალიზაციას;

- ❖ პრაქტიკაში აქვთ ბარტერული გარიგებები.

ფაქტორინგული ოპერაციები არ ხორციელდება აგრეთვე საწარმოების ფილიალების (განყოფილებების) სავალო ვალდებულებების მიმართ, ფიზიკური პირების სავალო ვალდებულებებისა და საბიუჯეტო ორგანიზაციებისადმი მოთხოვნათა მიმართ.

სატრასტო ოპერაციები

სატრასტო ოპერაციები-ეს არის საბანკო მომსახურება კლიენტებისთვის, რომლებიც ისწრაფვიან განკარგონ თავიანთი თავისუფალი სახსრები უდიდესი სარგებლობით, ურთიერთობა ბანკს და კლიენტს შორის, როდესაც ბანკი იღებს თავის თავზე სახსრების განკარგვის ვალდებულებას მრწმუნებლის ან მესამე პირის სასარგებლოდ.

კლიენტის დაინტერესება ბანკისათვის თავისი ქონების მარ-

თვის ცალკეული ფუნქციების გადაცემით, აიხსნება ბანკის იმ თანამშრომლების პრაქტიკული გამოცდილებისა და მაღალი პროფესიონალიზმის გამოყენების შესაძლებლობით, რომლებიც გაწვევენ მოცემულ მომსახურებას. დებს რა სატრასტო ხელშეკრულებას, მრწმუნებელი ავალებს ბანკს, განკარგოს თავისი დროებით თავისუფალი სახსრები მაქსიმალური შემოსავლის მიღების მიზნით. ამასთან, კლიენტი მათ სრულფასოვან მესაკუთრედ რჩება, ბანკს გადაეცემა მხოლოდ უფლებამოსილება, განკარგოს ეს სახსრები განსაზღვრული ვადის განმავლობაში. ახორციელებს რა ოპერაციებს კლიენტის სახსრებით, ბანკი მოქმედებს თავისი სახელით, მაგრამ კლიენტის ინტერესებით.

სატრასტო ოპერაციები სამ ძირითად კატეგორიად იყოფა:

1. პერსონალური სატრასტო ხელშეკრულება (ცალკეულ მოქალაქეთათვის);

2. ინსტიტუციონალური სატრასტო მომსახურება, რომელიც გაიწვეა ჯერ ერთი, დამკრავებლისა ან გრძელვადიანი სავალდებულებების ემიტენტისა და იმ იურიდიულ პირს შორის ხელშეკრულების საფუძველზე, რომელიც ამ ვალდებულებებს მართავს; მეორე, ხელშეკრულებები კომპანია-მესაკუთრესა და სატრასტო კომპანიას შორის, რომელიც სთავაზობს კვალიფიციურ მომსახურებას ამ საკუთრების მართვის მიხედვით.

3. „მასტერ-ტრასტის“ ტიპის მომსახურება (რომელსაც ბანკი გაწევს საპენსიო ფონდისათვის ან სხვა კომპანიათა ჯგუფისათვის, მრწმუნებელთა საერთო ანგარიშის მართვის გზით უკანასკნელთა შემოსავლის მაქსიმიზაციის მიზნით). „მასტერ-ტრასტის“ ტიპის მომსახურება გაეწევა კომპანიებს, რომლებიც აგროვებენ თავიანთი აქციონერების სახსრებს (ჩვეულებრივ საპენსიო მიზნებისთვის) და სურთ მიიღონ უფრო მაღალი შემოსავალი.

ყველაზე უფრო გავრცელებულად ითვლება შემდეგი პერ-

სონალური სატრასტო მომსახურება:

❖ საანდერძო ტრასტი, რომელიც ფორმდება მოქალაქის ანდერძის საფუძველზე.

❖ გამოუთხოვადი ტრასტი, ფორმდება ხელშეკრულებით, რომლის თანახმადაც მრწმუნებელს არ შეუძლია გაწვევითოს ხელშეკრულება ან ამოიღოს მინდობილი საკუთრება.

❖ გამოთხოვადი ტრასტი, ფორმდება ხელშეკრულებით, რომელიც მრწმუნებლის მიერ ნებისმიერ მომენტში შეიძლება გაწვევითი იქნეს.

მინდობილი საკუთრების განკარგვის ხასიათის მიხედვით ტრასტები იყოფა აქტიურად და პასიურად, საკუთრება, რომელიც იმყოფება აქტიურ ტრასტში, შეიძლება გაიყიდოს, გაიცეს ვალად, დაგირავდეს მრწმუნებელთან დამატებითი შეთანხმების გარეშე. მსგავსი აქტიური ოპერაციები დამახასიათებელია ბანკებისათვის (ტრასტ-განყოფილებებისათვის). პასიური ტრასტები წარმოადგენს მომსახურებას იმ განსაზღვრული ქონების მართვის მიხედვით, რომელიც არ შეიძლება გაყიდულ ან დაგირავებულ იქნეს მრწმუნებელი პირის მიერ (მაგ. საწარმო, მიწა, უძრავი ქონება). მსგავსი სატრასტო მომსახურება გაიწვეა ძირითადად სატრასტო ფირმების მიერ, რომლებიც სპეციალიზდებიან კლიენტის საკუთრების რომელიმე სახეობის მართვაზე (მაგ. უძრავი ქონების ან მიწის), საკონსულტაციო მომსახურებაზე.

ყველაზე მეტად გავრცელებულია ბანკების მიერ გაწეული სატრასტო მომსახურების შემდეგი სახეობები:

❖ კლიენტის პირადი საბანკო ანგარიშის წარმოება,

❖ კლიენტის ფასიანი ქაღალდების მართვა სარგებელიანი რეალიზაციის, გარანტირებული შემოსავლის მიღების, ერთი სახეობის ფასიანი ქაღალდების სხვა ფასიანი ქაღალდებით შეცვლის მიზნით,

❖ კლიენტის სასარგებლოდ შემოსავლების გადახდევინება,

❖ დეპოზიტარის ფუნქციების განხორციელება, აგრეთვე

იმ ოპერაციათა შესრულება, რომელიც თან ახლავს ამ საქმიანობას,

❖ კომპანიის დროებითი ოპერატიული მართვა რეორგანიზაციის (შერწყმის, შთანთქმის ან გაკოტრების) შემთხვევაში.

ბანკის ტრასტ-განყოფილებები ჩვეულებრივ მომსახურებათა შემდეგ სახეობებს ასრულებენ:

❖ კლიენტის ბუღალტრული დოკუმენტების წარმოება,

❖ კლიენტის სახელით გადასახდელების მიღება მინდობილობის მიხედვით (მოიცავს პროცენტებს, დივიდენდებს, საარენდო გადასახდელებს),

❖ ფასიანი ქაღალდების ყიდვა და გაყიდვა კლიენტის ხარჯითა და სახელით, გამყიდველებთან და მყიდველებთან ანგარიშსწორების განხორციელება, საკონსულტაციო მომსახურება (ფასიანი ქაღალდების ოპტიმალური პორტფელის არჩევა, საგადასახადო დაგეგმვა, უძრავი ქონების შეძენა, საოჯახო შემოსავლების ოპტიმალური განაწილების დაგეგმვა);

❖ კერძო სააქენსიო ფონდებისა და მოქალაქეთა ასოციაციების ფონდების შექმნა,

❖ მოქალაქეთა და ორგანიზაციათა მიზნობრივი ანაბრების მიღება უძრავი ქონების შესაძენად,

❖ გარანტიებისა და თავდებობების გაცემა.

ბანკი იღებს თავის თავზე რისკებს და ასრულებს ვალდებულებებს. თუ ესა თუ ის ოპერაცია, დაკავშირებული მინდობილი ფასეულებების მართვასთან, აღმოჩნდება ზარალიანი ბანკის გამო, მაშინ ბანკი უნაზღაურებს კლიენტს გაშვებულ სარგებელს. ამა თუ იმ ბანკის კონკრეტული მოქმედებანი მსგავს სიტუაციაში ჩვეულებრივ დაითქმება ნდობითი მართვის ხელშეკრულებაში, ყოველი ბანკი აწესებს კლიენტის სახსრების ნდობითი მართვის თავის პირობებს. შემოსავლის მოცულობა სახსრებიდან, რომლებიც მინდობილია მართვისათვის, დგინდება ხელშეკრულების დადებისას და გადაეხდება მრწმუნებელს მისი მოქმედების მთელი ვადის განმავლობაში.

სხვა ოპერაციები

საკრედიტო ურთიერთობებისა და მათთან დაკავშირებული რისკების განვითარება აუცილებელს ხდის კრედიტორების მიერ, რომლებიც მიისწრაფვიან აიცილონ ფინანსური დანაკარგები, საბანკო გარანტიების (თავდებობების) გამოყენებას.

საბანკო გარანტია ნიშნავს, რომ ბანკი იღებს თავის თავზე ვალდებულებას, კლიენტის მიერ ვადაში მისგან კუთვნილი გადასახდელების გადაუხდელობისას, განახორციელოს გადახდა თავისი სახსრების ხარჯზე. თუ სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული ხელშეკრულებით, მოვალე და გარანტი (თავდები) ატარებენ სოლიდარულ პასუხისმგებლობას კრედიტორის წინაშე.

საბანკო გარანტიის სახით, ბანკი, სხვა საკრედიტო დაწესებულება ან სადაზღვევო ორგანიზაცია (გარანტი) იძლევა სხვა პირის (პრინციპალის) თხოვნით წერილობით ვალდებულებას, გადაუხადოს პრინციპალის კრედიტორს ფულადი თანხა პრინციპალის მიერ მისი გადახდის შესახებ წერილობითი მოთხოვნის წარდგენისას.

მსოფლიო პრაქტიკაში გამოიყენება საკრედიტო ორგანიზაციების მიერ გაცემული საბანკო გარანტიების სხვადასხვა სახეობა:

❖ გამოუთხოვადი გარანტია – ეს არის გარანტია, რომელიც არ შეიძლება გამოთხოვილი, ანუღიროებული ან შეცვლილი იქნეს ბანკი-გარანტის მიერ ბანკ-კრედიტორთან წინასწარი შეთანხმების გარეშე;

❖ გამოთხოვადი გარანტია, რომლის გამოთხოვაც გარანტს შეუძლია ნებისმიერ მომენტში და კრედიტორისათვის წინასწარი შეტყობინების გარეშე (ასეთ შემთხვევაში კრედიტორები უნდა იყვნენ ყურადღებით და წინდახედულები);

❖ პირდაპირი – გარანტია, წამოყენებული გადამხდელი ბანკის მიერ;

❖ არაპირდაპირი-გარანტია, წამოყენებული შესამე ბანკის საშუალებით;

❖ მარტივი გარანტიები-გარანტიები, წამოყენებული ბანკის მიერ თავისი კლიენტის დავალებით მისი კონტრაგენტის სასარგებლოდ;

❖ კონტრგარანტიები ნიშნავს, რომ ბანკი-გარანტი, მიმართავს რა კორესპონდენტ ბანკს თხოვნით, წამოყენოს მისი კლიენტის კონტრაგენტს გარანტია, უზრუნველყოფს მისთვის საგარანტიო შემთხვევის დადგომისას გადახდილი თანხის ანაზღაურებას;

❖ სინდიცირებული გარანტიები გამოიყენება იმ შემთხვევაში, როცა მოთხოვნილი გარანტიების თანხები აღემატება ერთი ბანკის შესაძლებლობებს. ამ შემთხვევაში ორ ან რამოდენიმე ბანკს შორის იდება შეთანხმება, რომლითაც საგარანტიო შემთხვევაში ყოველი მათგანი იხდის საგარანტიო თანხის თავის წილს;

❖ შეზღუდული გარანტიები, რომლის მიხედვითაც გარანტი პასუხს აგებს მხოლოდ ვალდებულებათა ნაწილზე, გამოხატულზე კონკრეტული თანხით;

❖ შეუზღუდავი გარანტია, რომლის მიხედვითაც გარანტი პასუხს აგებს კლიენტის ვალდებულებათა მთელ თანხაზე;

❖ საგადასახდლო - გადახდათა გარანტირება თამასუქების, აკრედიტივების, საინკასო ოპერაციების მიხედვით;

❖ სახელშეკრულებო გარანტიები, რომლებიც ექვემდებარება შესრულებას კონტრაქტის მიხედვით;

❖ პირობითი გარანტიები, რომლებსაც ბანკი იხდის მხოლოდ განსაზღვრული პირობებისას, ანუ იმის დოკუმენტური დამტკიცებისას, რომ კლიენტის პარტნიორმა შეასრულა ყველა სახელშეკრულებო პირობა ან დოკუმენტურად დაამტკიცა, რომ კლიენტმა, რომლისთვის გადახდაც გარანტირებულია ბანკის მიერ, არ შეასრულა თავისი ვალდებულებები;

❖ უპირობო-მოცემული გარანტიის გაცემისას გადახდა ხორციელდება იმ კლიენტის რაიმენაირი შედაგების გათვალისწინების გარეშე, რომლის დავალებითაც ბანკმა გასცა გარანტია.

გარანტიათა უმრავლესობა არ გადაიხდება, ბანკი ჩვეულებრივ აძლევს თავდებობას ან გარანტიებს მხოლოდ იმ კლიენტებს, რომლებსაც აქვთ საიმედო ფინანსური რეპუტაცია ან საიმედო უზრუნველყოფა, რამეთუ საგარანტიო შემთხვევის დადგომისას შესაძლოა გამოყენებულ იქნეს საბანკო რესურსები.

გარანტიების გაცემის შესაძლებლობათა და მოცულობის განსაზღვრისას გაითვალისწინება შემდეგი პირობები:

❖ ერთ მსესხებელზე შესაძლო კრედიტის მოცულობა;

❖ კლიენტის საკუთარი კაპიტალის სიდიდე;

❖ იმ გარიგების მიზანი და ხარისხი, რომლის გარანტიაც ბანკი გამოდის;

❖ უზრუნველყოფის საიმედოობა;

❖ ბანკის შესაძლებლობა, აილოს საკუთარ თავზე მოლიანად ან ნაწილობრივ გარანტირების, დაკრედიტების ვალდებულება;

❖ გაცემული კრედიტის დაფარვის საკითხები დეტალურად დამუშავდება გარანტის მიერ.

ყველა ურთიერთობა კრედიტორსა და გარანტს შორის განისაზღვრება საბანკო გარანტიის ხელშეკრულებით, რომელიც წერილობითი ფორმით უნდა დაიდოს. ამ წესის დაუცველობას მიეყვართ ხელშეკრულების ძალადაკარგულობა ცნობამდე. გარანტია ფორმდება ან ორმხრივი ხელშეკრულების ხელმოწერით, ან გარანტის მიერ კრედიტორისათვის საგარანტიო წერილის გაგზავნით.

საგარანტიო წერილი-ეს არის დოკუმენტი, რომელიც ადასტურებს ხელშეკრულებას კრედიტორ ბანკსა და გარანტს შორის. საბანკო გარანტიის ხელშეკრულებიდან ცხადად უნდა ჩანდეს, რომელი ვალდებულების შესრულებისთვისაა

გაცემული გარანტია, ვისთვის არის გაცემული, მოვალის დასახელება. კანონით გაითვალისწინება სხვადასხვა გარემოება, როდესაც ბანკ-გარანტიის ვალდებულებები კრედიტორის მიმართ წყდება. ეს ხდება შემდეგ შემთხვევაში:

- ❖ როცა კრედიტორს გადაუხადეს თანხა, რომელზედაც გაცემულია გარანტია;

- ❖ გარანტიაში განსაზღვრული ვადის გასვლის შემთხვევაში, რომლითაც ის გაცემულია;

- ❖ კრედიტორის მიერ გარანტიის მიხედვით თავის უფლებებზე უარის თქმისა და მისი გარანტისათვის დაბრუნების შემთხვევაში;

- ❖ კრედიტორის მიერ გარანტიის მიხედვით თავის უფლებებზე უარის თქმის შედეგად წერილობითი განცხადების ფორმით-გარანტის მისი ვალდებულებებისაგან გათავისუფლების შესახებ.

საბანკო გარანტიის გაცემისათვის მსესხებელი უხდის გარანტს გასამრჯელოს. საზღვარგარეთის პრაქტიკაში საბანკო გარანტიამ ფართო გავრცელება პოვა. მკაცრი კონკურენციის პირობებში მომსახურებათა ამ ბაზარზე წამოყალიბდა საკმაოდ ზომიერი განაკვეთები ბანკი-გარანტებისა, რომლებიც შეადგენს გარანტიის თანხის 0,1-0,8%-ს.

ბანკები იღებენ საკომისიოს შემდეგი ოპერაციებისათვის:

- ❖ გარანტიების (თავდებობების) გაცემა;

- ❖ გარანტიების დადასტურება;

- ❖ გარანტიების პირობების შეცვლა;

- ❖ ბანკის მიერ გარანტიის შესრულება.

საგარანტიო ოპერაციებით კომერციულ ბანკებში ჩვეულებრივ დაკავებული არიან სპეციალიზებული განყოფილებები-გარანტიების დეპარტამენტი ან განყოფილება, ან იურიდიული განყოფილება.

საბანკო ოპერაციების გამრავალფეროვნება, აგრეთვე მისი სიორთულის გაზრდა იწვევს კლიენტებისათვის სხვადასხვა კონსალტინგური ოპერაციების (საკონსულტაციო მომ-

სახურება) გაწევის აუცილებლობას. ბანკები დაინტერესებული არიან კლიენტებისათვის საკონსულტაციო მომსახურების გაწევით ბევრი ოპერაციის მიხედვით, რომლებსაც ისინი ასრულებენ ახალი კლიენტების მოსაზიდად. საკონსულტაციო მომსახურებას შეიძლება მივაკუთვნოთ:

- ❖ კონსულტაციები ანგარიშსწორების, მიმდინარე სავალუტო ანგარიშების გახსნისა და წარმოების თაობაზე;

- ❖ კონსულტაციები დებულებათა გამოყენების თაობაზე საკრედიტო, საანგარიშსწორებო და საკასო ოპერაციების შესახებ;

- ❖ საკონსულტაციო მომსახურება საფონდო ბაზარზე ფასიანი ქაღალდების გამოშვების და მიმოქცევის საკითხებზე (საფონდო ბაზრის ანალიზი, საინვესტიციო პორტფელის შეფასება, საინფორმაციო მომსახურება და ა. შ.);

- ❖ კონსულტაციები იმ საანგარიშსწორებო დოკუმენტების გაფორმების თაობაზე, რომლებიც ბანკში შემოდის.

მსგავსი საკონსულტაციო მომსახურება ბანკის ოპერაციათა აუცილებელი ნაწილია. ის შესაძლებლობას იძლევა, ავამაღლოთ ბანკის ავტორიტეტი, გავუკუთოთ მას დამატებითი რეკლამა. ბანკის კლიენტების კომპლექსური მომსახურება-ცალკეული საკითხების მიხედვით კონსულტირებიდან-რეკომენდებული წინადადებების რეალიზების გზების შემუშავებამდე, ხორციელდება კონსალტინგური ოპერაციების საშუალებით.

თემა 12.
ლემცია XXII-XXIII. რისკები საბანკო
საქმიანობაში

მიუხედავად იმისა, რომ საბანკო საქმიანობა დაკავშირებულია მრავალრიცხოვან რისკებთან, ბანკები მოწოდებული არიან, განასახიერებდნენ საიმედოობასა და უსაფრთხოებას, ამიტომ რისკის მართვა წარმოადგენს ბანკის სტრატეგიული მართვის ერთ-ერთ გადაწყვეტ ფუნქციას.

რისკის ცნება მრავალწახნაგოვანია და მისი განსაზღვრა შეიძლება სხვადასხვანაირად. ყველაზე უფრო ფართო გაგებით რისკად იწოდება მომავალში ამა თუ იმ მოვლენის დადგომის მიმართ განუსაზღვრელობა. რაც შეეხება რისკის უფრო კონკრეტულ განმარტებებს, მათზე ჩვეულებრივ მოქმედებს ეკონომიკის სექტორი. საბანკო საქმიანობაში რისკი აღნიშნავს იმის ალბათობას, რომ მოხდება მოვლენა, რომელიც არასასურველად აისახება ბანკის მოგებასა ან კაპიტალზე.

რისკის მართვის ფუნქცია განტოლავს საბანკო საქმიანობის ყველა მიმართულებას. რიგი ფინანსური რისკები დაკავშირებულია აქტიურ ოპერაციებთან, პირველ რიგში, საკრედიტო და საინვესტიციო საქმიანობასთან. საქმიანობა მიმართული სახსრების მოსაზიდად ანაბრებზე, დეპოზიტებზე, ფასიან ქაღალდებში და აგრეთვე ნაშთების ფორმით საანგარიშსწორებო და მიმდინარე ანგარიშებზე, ასევე დაკავშირებულია მრავალრიცხოვან რისკებთან. ის ფაქტი, რომ ბანკი ერთდროულად ახორციელებს აქტიურ და პასიურ ოპერაციებს, ნიშნავს რისკის დამატებითი ფაქტორების არსებობას, აგრეთვე განსაკუთრებულ მიდგომას მათი გაგების შესაზღუდავად, რომელმაც მიიღო სახელწოდება „აქტივებისა და პასივების მართვა“. საოპერაციო ქვედანაყოფების საქმიანობა, საინფორმაციო ტექნოლოგიების ფუნქციონირება და მარკეტინგის ფუნქციის რეალიზება დაკავშირე-

ბულია რიგ ფუნქციონალურ რისკებთან, რომლებიც ასევე არახელსაყრელად შეიძლება აისახოს ბანკის მოგებასა და კაპიტალზე. დაბოლოს, ბანკზე მოთვლიანობაში მოქმედებს სხვა, მასთან მიმართებით საგარეო რისკები, რომელთაგანაც ზოგიერთს, მაგალითად, სახელმწიფო რეგულირების პირობებისადმი შეუსაბამობის რისკს, აქვს პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ბანკის საქმიანობისათვის. ამიტომ რისკის მართვა მიეკუთვნება ბანკის სტრატეგიული მართვის გადამწყვეტ ამოცანათა რიცხვს. მოცემული ამოცანა რეალიზდება რისკის მართვის განსაკუთრებული სისტემების შექმნის გზით და მოიცავს ბანკის ნებისმიერი ქვედანაყოფის საქმიანობას.

არსებობს საბანკო საქმიანობასთან დაკავშირებული რისკების მრავალი განსხვავებული კლასიფიკაცია, მაგრამ ამისდა მიუხედავად რისკები ჩვეულებრივ იყოფა სამ კატეგორიად:

- ❖ ფინანსური;
- ❖ ფუნქციონალური;
- ❖ ბანკის მიმართ სხვა საგარეო რისკები.

ფინანსური რისკები დაკავშირებულია გაუთვალისწინებელ ცვლილებებთან აქტივებისა და პასივების მოცულობაში, შემოსავლიანობაში, ღირებულებასა და სტრუქტურაში. ფუნქციონალური რისკი დაკავშირებულია ნებისმიერი პროდუქტის შექმნის ან მომსახურების გაწევის პროცესთან და მას აღვილი აქვს ნებისმიერი ბანკის საქმიანობისას. ფუნქციონალური რისკები აღმოცენდება იმის შედეგად, რომ შეუძლებელია თავისდროულად და სრული მოცულობით გაკონტროლდეს საფინანსო-სამეურნეო პროცესი, შეგროვდეს და გაანალიზდეს შესაბამისი ინფორმაცია. ისინი ფინანსურ რისკებზე არანაკლებ საშიშია, მაგრამ უფრო ძნელია მათი იდენტიფიკაცია და რაოდენობრივად განსაზღვრა. საბოლოო ანგარიშით, ფუნქციონალური რისკებს აგრეთვე მიეყავართ ფინანსურ დანაკარგებამდე.

ფინანსური და ფუნქციონალური რისკები ჩვეულებრივ

იყოფა ქვეკატეგორიებად.

ფინანსური რისკები. საკრედიტო რისკი. ფართო გაგებით საკრედიტო რისკი ნიშნავს ფინანსური დანაკარგების შესაძლებლობას იმის შედეგად, რომ კონტრაგენტებმა, პირველ რიგში მსესხებლებმა, არ შეასრულეს ვალდებულებები. საკრედიტო რისკი შესაძლოა ნიშნავდეს არამართო ფორმალური, არამედ – არაფორმალური ვალდებულებების დარღვევას პარტნიორის, მსესხებლის ან ემიტენტის მიერ. მან შეიძლება მიგვიყვანოს როგორც რეალურ, ასევე წმინდა ნომინალურ დანაკარგებამდე.

საკრედიტო რისკის მნიშვნელოვან შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს დარგობრივი რისკი, რომელიც დაკავშირებულია გაურკვევლობასთან მსესხებლის დარგის განვითარების პერსპექტივებთან მიმართებით და მსესხებლის ადგილმდებარეობის ქვეყნის რისკი, უკანასკნელს ადგილი აქვს უცხოელი მსესხებლების დაკრედიტებისას და განპირობებულია რისკის ფაქტორების მოქმედებით, რომლებიც მიეკუთვნება ქვეყანას, სადაც მსესხებელი იმყოფება.

საკრედიტო რისკი ცხადად წარმოჩინდება დაკრედიტებისას, ფასიანი ქაღალდების პორტფელის ფორმირებისას, ბანკთაშორისი ოპერაციებისას, სავალუტო ოპერაციებისას, მუშაობისას გარანტიებთან და თავდებობებთან, სადილერო საქმიანობაში.

ლიკვიდობის რისკი როგორც ვიცით, ბანკის ლიკვიდობა ეწოდება მის უნარს, დროულად დააკმაყოფილოს თავისი შეანაბრებებისა და სხვა კრედიტორების მოთხოვნები. ლიკვიდობის რისკი იმით არის განპირობებული, რომ ბანკი შესაძლოა იყოს არასაკმარისად ლიკვიდური ან ზედმეტად ლიკვიდური. არასაკმარისი ლიკვიდობის რისკი, ეს არის იმის რისკი, რომ ბანკი ვერ შეძლებს დროულად შეასრულოს თავისი ვალდებულებები ან ამისათვის საჭირო გახდება ბანკის ცალკეული აქტივების გაყიდვა არასახარბიელო პირობებით. ჭარბი ლიკვიდობის რისკი – ეს არის

ბანკის შემოსავლების დაკარგვის რისკი მაღალლიკვიდური აქტივების სიჭარბის გამო და, როგორც შედეგი, დაბალ-შემოსავლიანი აქტივების გაუმართლებელი დაფინანსებისა, ბანკისათვის საფასურიანი რესურსების ხარჯზე.

ლიკვიდობა წარმოადგენს საკრედიტო ორგანიზაციის უნარის საზომს, დააკმაყოფილოს არა მხოლოდ თავისი კლიენტების მიმდინარე მოთხოვნები, არამედ – მსესხებლების კანონიერი მოთხოვნები. უკანასკნელის მაგალითს წარმოადგენს ბანკის ვალდებულებები ღია საკრედიტო ხაზების მიხედვით. ლიკვიდობაზე მოქმედებს არასწორი გადაწყვეტილებები დაკრედიტების სფეროში, საპროცენტო განაკვეთების გაუთვალისწინებელი ცვლილებები ან ცვლილებები ეკონომიკაში მთლიანად. პრაქტიკულად ნებისმიერი საბანკო ოპერაცია ზემოქმედებს ლიკვიდობაზე, მაგრამ არსებითია ის, რომ ბევრჯერ ბანკის ლიკვიდობის განმსაზღვრელი ფაქტორები, მისი კონტროლის საზღვრებს მიღმა იმყოფება.

ტერმინი საწარმოს, მათ შორის, ბანკის ლიკვიდობა წარმოდგება ტერმინისაგან-აქტივების ლიკვიდობა. ლიკვიდობა (ინგლისურიდან liquid-სიტხე) აღნიშნავს აქტივის უნარს, გადაიქცეს ფულად სახსრებად. ეს, თავის მხრივ, ორი ფაქტორით განისაზღვრება:

- ❖ სისწრაფით, რომლითაც აქტივები შეიძლება გადაყვანილ იქნეს ნაღდ ფულში,

- ❖ ბრუნვადობით – აქტივების რეალური ღირებულების შენარჩუნების ხარისხით, მათი ნაღდ ფულად იბულებით გადაქცევისას.

ბანკის უნარი, დროულად შეასრულოს თავისი ვალდებულებები, ბევრად განისაზღვრება მისი აქტივების ლიკვიდობით, მაგრამ ეს ცნება უფრო რთულია, ვიდრე აქტივების ლიკვიდობა და მას განაპირობებს სამი ფაქტორი:

- ❖ აქტივების ლიკვიდობა,
- ❖ პასივების მდგრადობა;
- ❖ ფულადი სახსრების მოძრაობა.

საბოლოო ანგარიშით, არასაკმარის ლიკვიდობას მიეყვართ საკრედიტო ორგანიზაციის გადახდისუნარობისამდე და კრახისამდე. თუ საკრედიტო ორგანიზაციამ ვერ შეასრულა დროულად თავისი ვალდებულებები მეანობრების მიმართ, და ამის შესახებ გახდა ცნობილი, ამას მოჰყვება დეპოზიტებიდან და ანგარიშსწორების ანგარიშებიდან ნაშთების ზეავისებური გადინება, რასაც მიეყვართ უკვე პრინციპულ გადახდისუნარობამდე.

ლიკვიდობის რისკის გაზომვა ძალიან რთულია იმის გამო, რომ ბანკის ლიკვიდობაზე ბევრი ფაქტორი მოქმედებს, რომელთაგან ბევრზე თვით ბანკს გავლენის მოხდენა არ შეუძლია. პრაქტიკაში გამოიყენება რიგი მაჩვენებლებისა, რომელთაგან თითოეული ახასიათებს ერთ მომენტთან, რომელიც ბანკის ლიკვიდობას განსაზღვრავს. პირველ, ყველაზე მეტად ცნობილ ჯგუფს მაჩვენებლებისა მიეკუთვნება ბალანსის ლიკვიდობის კოეფიციენტები.

ყველაზე მარტივ კოეფიციენტს, რომელიც ახასიათებს მხოლოდ აქტივების ლიკვიდობის ხარისხს, წარმოადგენს თანაფარდობა ლიკვიდურ აქტივებსა და საკრედიტო ორგანიზაციის ჯამურ აქტივებს შორის.

იმისათვის, რომ გათვალისწინებულ იქნეს პასივების მდგრადობა, გამოიყენება კოეფიციენტები, რომლებიც წარმოადგენს ლიკვიდური აქტივების თანაფარდობას ყველაზე არამდგრად პასივებთან. სხვა კოეფიციენტებს, რომლებიც ახასიათებს ლიკვიდობას, მიეკუთვნება თანაფარდობა ყველაზე დაბალლიკვიდურ აქტივებსა და ყველაზე მდგრად პასივებს შორის; თანაფარდობა ლიკვიდურ აქტივებსა და ვალდებულებებს შორის, კრედიტებსა და დეპოზიტებს შორის და ა.შ.

პრინციპული მნიშვნელობა ლიკვიდობის კოეფიციენტების გაანგარიშებისას აქვს კითხვა: რომელი აქტივები ჩავთვალოთ ლიკვიდურად? პასუხი აღმოჩნდება არაერთმნიშვნელოვანი და მრეწველობისა და სავაჭრო საქარმოების ფინანსური ანალიზის პრაქტიკაში მოცემულმა მომენტმა

მიგვიყვანა რიგი შუალედური კოეფიციენტების არსებობასთან, რომლებიც იმით განსხვავდება, თუ რომელ აქტივებს მიაკუთვნებენ ლიკვიდურს. ამ კუთხით, ბანკებთან მიმართებით ჩნდება ერთი ძირითადი პრობლემა: განვიხილოთ თუ არა ლიკვიდურად საკრედიტო დაბანდებები, რომლებიც იფარება დროის უახლოესი პერიოდის განმავლობაში, მაგრამ ამ ვადის დადგომამდე ფლობს ნულოვან ბრუნვალობას.

ბალანსის ლიკვიდობის შეფასების მიზნით კოეფიციენტების მეთოდის გარდა გამოიყენება ზოგი სხვა ინსტრუმენტი. მაგალითის სახით შეიძლება მოვიყვანოთ აქტივებისა და პასივების ანალიზი დაფარვის ვადების მიხედვით, მაგრამ მსგავსი ანალიზის ანალიტიკური ფასეულობა უფრო დაბალია და ის შეიძლება განვიხილოთ, როგორც შუალედური ეტაპი, აუცილებელი ლიკვიდობის უფრო დეტალური კოეფიციენტების ანალიზისათვის.

ბალანსის ლიკვიდობის მაჩვენებლებმა ფართო გავრცელება პოვა თავისი გამოყენების შედარებითი სიიოლის გამო. ამასთან მათ აქვს ერთი პრინციპული ნაკლი. მოცემული მიდგომისას ბანკს განიხილავენ არა როგორც ფუნქციონირებად ორგანიზაციას, არამედ – ლიკვიდაციისათვის მზადყოფი აქტივებისა და პასივების პორტფელის სახით. მსგავსი დაშვება საეხებით მისაღებია ბანკის საგარეო ანალიზისათვის საზედამხვედლო ორგანოებისა და ინვესტორების მიერ, მაგრამ აბსოლუტურად არ შეესაბამება ბანკის შიგნით მმართველობით მიზნებს. ამ შემთხვევაში ბალანსის ლიკვიდობის ანალიზი აუცილებლად უნდა შეივსოს ფულადი სახსრების მოძრაობის განხილვითა და შეფასებით. ამასთან, ცენტრალურ ელემენტს წარმოადგენს ფულადი სახსრების მოძრაობის შესახებ ანგარიშის შედგენა, რომელიც ითვალისწინებს სახსრების მოდინებას, გადინებას და სხვაობას პირველსა და უკანასკნელს შორის, ცალკეულ მუხლებად დაყოფით.

ფასობრივი რისკები. ეს ტერმინი აღნიშნავს საბანკო

რისკების მთელ ჯგუფს, რომლებიც, ისევე, როგორც საკრედიტო და ლიკვიდობის რისკები წარმოადგენს ფუძემდებლურ ფინანსურ რისკებს. ფასობრივი რისკები დაკავშირებულია ბანკის შემოსავლიანობის ან ვალდებულებებისა და აქტივების ღირებულებების გაუთვალისწინებელი ცვლილებების შესაძლებლობასთან.

ბანკისათვის სამ ძირითად რისკს, რომლებიც მიეკუთვნება მოცემულ ჯგუფს, წარმოადგენს საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებების, საბაზრო და სავალუტო რისკები:

- ❖ საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებების რისკი უკავშირდება საკრედიტო დაბანდებებს, აგრეთვე – ვალდებულებებს;

- ❖ საბაზრო რისკს უწოდებენ აქტივების საბაზრო ღირებულების ცვლილებაზე;

- ❖ სავალუტო რისკს ადგილი აქვს, როცა ვისჯელობთ უცხოურ ვალუტაში დენომინირებულ აქტივებსა და პასივებზე ფასების ცვლილების რისკზე.

სავალუტო რისკსა და საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებების რისკს მათი პირველხარისხოვანი მნიშვნელობის გამო საბანკო საქმეში ჩვეულებრივ ცალკე გამოყოფენ, ფასობრივ რისკებს მიაკუთვნებენ მხოლოდ რისკებს, დაკავშირებულს ფასების ცვლილებასთან დანარჩენ აქტივებზე, უპირველეს ყოვლისა – ფასიან ქაღალდებზე. უკანასკნელ შემთხვევაში საუბარია არა რისკების ჯგუფზე – ფასობრივი რისკები, არამედ ფასობრივ რისკზე მხოლოდობით რიცხვში, იგივე საბაზრო რისკზე.

საპროცენტო განაკვეთების ცვლილების რისკი

საპროცენტო განაკვეთების ცვლილების რისკი – ეს არის იმის რისკი, რომ ბანკის მოგებაზე უარყოფითად იმოქმედებს გაუთვალისწინებელი ცვლილებები საპროცენტო განაკვეთების საერთო დონეში. საპროცენტო განაკვეთების ცვლილების რისკი აღმოცენდება, როგორც მათი ცვალებადობის

შედეგი, და წარმოადგენს მოვლენას, რომელსაც ყოველთვის აქვს ადგილი საბაზრო ეკონომიკაში.

საპროცენტო განაკვეთები პასიური და აქტიური ოპერაციების, აგრეთვე ცალკეული ფინანსური ინსტრუმენტების მიხედვით განსხვავდება. ამასთან მათ შორის არის მკაფიო ურთიერთკავშირები და ურთიერთდაპოკიდებულება, რაც საშუალებას გვაძლევს, ვიმსჯელოთ საპროცენტო განაკვეთების საერთო სტრუქტურაზე. მაგალითად, როცა განაკვეთებს დეპოზიტებზე აქვს შემცირების ტენდენცია, ეცემა პირდაპირი მსესხებლების დაკრედიტების განაკვეთებიც.

- ❖ რაც უფრო განვითარებულია ფინანსური ბაზრის მექანიზმი, მით უფრო მკაფიოდ ვლინდება აღნიშნული კანონზომიერება;

- ❖ რაც უფრო რთულდება ფინანსური ბაზარი და იზრდება კონკურენცია, საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებების რისკი საბანკო საფინანსო მენეჯმენტის მით უფრო მნიშვნელოვანი ასპექტი ხდება;

- ❖ თუ საპროცენტო განაკვეთები მცირდება, ბანკს ხელი მიუწევდება უფრო იაფ ფონდებზე, მაგრამ სახსრებსაც განათავსებს, იღებს რა ნაკლებ შემოსავალს. როდესაც შემიწევა უკუტენდენცია, მაშინ შემოსავალი აქტიური ოპერაციებიდან იზრდება, მაგრამ იზრდება რესურსებზე საფასური.

ამგვარად, მსგავსად ლიკვიდობის რისკისა ნაბისმიერი ბანკი განიცდის საპროცენტო განაკვეთების ცვლილების რისკს. ბანკს შეუძლია, გადაიტანოს საპროცენტო განაკვეთების ცვლილების რისკის ნაწილი კლიენტებზე. მაგრამ მსგავსი პოლიტიკის მიზანშეწონილობის განსაზღვრისას, რომელსაც უწოდებენ „აგრესიულს“, ხელმძღვანელობენ ორი მოსაზრებით. პირველი სავსებით ტრივიალურია და ეხება ადგილობრივ ბაზარზე კონკურენციის ინტენსივობას. თუ კლიენტისათვის რთულია, გამოიცვალოს ბანკი, მაშინ საპროცენტო განაკვეთების დაცემის მოლოდინში მყარდება ფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთი კრედიტებზე, ხოლო საპროცენტო გა-

ნაკვეთების ზრდის მოლოდინისას – ფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთი ვადიან ანაბრებსა და დეპოზიტებზე. მეორე მოსაზრება საპროცენტო განაკვეთების მართვის სტრატეგიის კუთხით ერთი შეხედვით არც ისე ცხადია. გადააქვს რა საპროცენტო განაკვეთების ცვლილების რისკის დიდი ნაწილი მსესხებლებზე, ბანკი გასწევს რისკს, გამოიწვიოს მისი გადახდისუნარიობა და ასეთნაირად დაკარგოს გაცილებით მეტი. სამრეწველო და სავაჭრო საწარმოებთან შედარებით, საფინანსო დაწესებულებებს აქვთ გაცილებით მეტი შესაძლებლობები, მართონ რისკის აღნიშნული სახეობა.

საბაზისო რისკი. გამოყოფენ, აგრეთვე საბაზისო რისკს. საპროცენტო განაკვეთების ცვლილების რისკისაგან განსხვავებით, ის დაკავშირებულია არა საპროცენტო განაკვეთების საერთო დონის ცვლილებასთან, არამედ ცვლილებებთან საპროცენტო განაკვეთების სტრუქტურაში. ანუ, ის განპირობებულია ასიმეტრიის აღმოცენებით ცალკეული საპროცენტო განაკვეთების მოძრაობაში.

მაგალითად, ბანკს შეუძლია გააკეთოს ყველაფერი შესაძლებელი, რომ მიაღწიოს შესაბამისობას აქტივებსა და პასივებს შორის დაფარვის მიხედვით. მაგრამ დაქვემდებარება საპროცენტო განაკვეთების ცვლილების რისკისადმი არ არის ლიკვიდირებული, თუ საპროცენტო განაკვეთი კრედიტებზე განისაზღვრება ბანკთაშორისი ბაზრის განაკვეთების საფუძველზე, ხოლო განაკვეთები დეპოზიტებზე ამ ბაზარზე პირდაპირ არ არის მიბმული. ნებისმიერმა შეუსაბამობამ იმ საბაზრო განაკვეთების მოძრაობაში, რომლებიც განსაზღვრავენ აქტივებისა და პასივების შემოსავლიანობას, შეიძლება მიგვიყვანოს შემოსავალთან ან ზარალთან და, შესაბამისად, საპროცენტო განაკვეთების ცვლილების რისკები არსებობას განაგრძობს.

სავალუტო რისკი. სავალუტო რისკი აღმოცენდება უცხოური სახელმწიფოების ვალუტათა გამოყენებით აქტივების ფორმირებისას და სახსრების წყაროების მოზიდვისას. სა-

ვალუტო რისკი განპირობებულია მთელი რიგი ფაქტორებით, რომელთა შორისაც მხოლოდ ნაწილი – ნორმალური საბაზრო ძალების მოქმედებით. მნიშვნელოვანი გავლენა სავალუტო კურსზე შეიძლება მოახდინოს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ტენდენციებმა და პოლიტიკურმა მოქმედებამ, დაწყებული სავალუტო რეგულირების პოლიტიკაში ცვლილებებით და დამთავრებული სოციალური დაძაბულობის ხარისხით. შეიძლება გამოვყოთ სავალუტო რისკის სამი ძირითადი შემადგენელი:

- ❖ გაცვლითი კურსის ცვლილების რისკი – უცხოურ ვალუტაში დაბანდების გაუფასურების რისკი გაცვლითი კურსის გაუთვალისწინებელი ცვლილებების შედეგად;

- ❖ კონვერტირების რისკი, დაკავშირებული შეზღუდვებთან გაცვლითი ოპერაციების ჩატარებაში;

- ❖ ღია სავალუტო პოზიციის რისკი, რომელიც აღმოცენდება იმ შემთხვევაში, თუ ბანკის აქტივები უცხოურ ვალუტაში და მისი ვალდებულებები უცხოურ ვალუტაში მოცულობით არ შეესაბამება ერთმანეთს.

საკრედიტო რისკის კუთხით სავალუტო რისკმა შეიძლება მიგვიყვანოს ლიკვიდობის კრიზისამდე. სავალუტო რისკს ადგილი აქვს უცხოური ვალუტით ყველა საბალანსო და გარებალანსური ოპერაციისას. მაგრამ საკრედიტო ორგანიზაციას შეუძლია უმნიშვნელო გავლენა მოახდინოს თავად რისკის ფაქტორებზე, და შედეგად, მას ისლა დარჩენია, რომ დაიცვას საკუთარი ინტერესები, დროულად განსაზღვრავს რა რისკს და ზღუდავს მის შესაძლო შედეგებს.

საბაზრო რისკი

საბაზრო რისკი განპირობებულია იმ საბაზრო ფაქტორთა შესაძლო ზემოქმედებით, რომლებიც გავლენას ახდენს აქტივების, პასივების ან გარებალანსური მუხლების ღირებულებაზე. რიგ შემთხვევაში ტერმინი „საბაზრო რისკი“ უტოლდება ცნებას „ფასობრივი რისკი“. ეს ხდება, როდესაც ფა-

სობრივი რისკის თანასწორ ჯგუფად გამოიყოფა ცნება სავალუტო რისკი და საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებების რისკი, და ფასობრივი რისკის ძირითად შემადგენლად წარმოიხსენება საბაზრო რისკი. ასეთი მიდგომისას კლასიფიკაციისადმი ტერმინები „საბაზრო რისკი“ და „ფასობრივი რისკი“ სინონიმები ხდებიან. საბაზრო რისკის განსაზღვრის სიზუსტეზე აგრეთვე მოქმედებს ბუღალტრული აღრიცხვის გამოყენებადი წესები. ყველაზე უფრო ცხადი ის ხდება, როცა საფინანსო ინსტიტუტი აფასებს თავისი ბალანსის მუხლების ღირებულებას, გამომდინარე საბაზრო ღირებულებიდან ყოველი სამუშაო დღის ბოლოსათვის მდგომარეობით, როგორც, მაგალითად, ვალდებული არიან მოექცნენ საპაიო საინვესტიციო ფონდები. ასეთ შემთხვევაში საბაზრო ღირებულების ნებისმიერი ცვლილება მაშინათვე აისახება საფინანსო ინსტიტუტის აქტივებსა და პასივებზე. ყველაზე მკაცრ შეფასებას ყოველი დღის ბოლოსათვის წარმოადგენს აქტივების შეფასება ყველაზე დაბალი საბაზრო ფასით. დასაყდნის ქვეყნების უმრავლესობაში საბანკო ბალანსის მუხლების შეფასებისათვის მსგავსი მიდგომის გამოყენების მიზანშეწონილობა ისევე მსჯელობის საგანს წარმოადგენს და მხოლოდ მცირე რიცხვი ქვეყნებისა, დანიის მსგავსად, იყენებს მას პრაქტიკაში. მაგრამ, აუცილებელია განვასხვაოთ მოვლენის ფორმალური და რეალური მხარეები. საქმეში ჩაუხედავობა რისკის გაუთვალისწინებელი ფაქტორის შედეგად დანაკარგების თაობაზე არ ნიშნავს ამ ფაქტორის, როგორც ასეთის არარსებობას. უფრო მეტიც, ამ შემთხვევაში რისკის ფაქტორის ზემოქმედების ხარისხი ძლიერდება და, როგორც წესი, საბოლოო ანგარიშით მიყვავართ კიდევ უფრო დიდ დანაკარგებამდე. დამატებითი ხარჯები წარმოიქმნება მიღებული მოგების თავისდროულად აღურიცხაობის დროსაც. საკრედიტო ორგანიზაციები აღმოჩნდებიან განსაკუთრებით მიდრეკილი საბაზრო რისკისადმი აქტივების აღრიცხვისას მათი ნომინალუ-

რი ღირებულებით.

აქტივების ყოველდღიურად საბაზრო ღირებულებით შეფასების პრაქტიკის გამოყენების მომხრეები თვლიან, რომ ეს მეთოდი უფრო სწორად ასახავს ფინანსურ მდგომარეობას. მაგრამ ბანკებთან მიმართებით მსგავსი პრაქტიკა ძალიან ძვირადღირებულია, ხოლო მისი უპირატესობები მით უფრო მცირეა, რაც უფრო გრძელ პოზიციას იკავებს საფინანსო ინსტიტუტი.

ბანკები მიდრეკილი არიან საბაზრო რისკისადმი ორი მიზეზის შედეგად. ჯერ ერთი, და უმთავრესად, მათი ბალანსის მუხლების, პირველ ყოვლისა აქტივების, და მათგან, თავის მხრივ, ფასიანი ქაღალდების პორტფელის მოცულობის ცვლილების რისკის შედეგად. მაგრამ ბანკის მიერ ემიტირებული ფასიანი ქაღალდების საბაზრო ღირებულების შემცირებასაც შეიძლება მოჰყვეს დამატებითი ხარჯები მათი ახალი ემისიისას.

რისკის მეორე მიზეზი, დაკავშირებული აქტივების საბაზრო ღირებულების შეფასებასთან, მდგომარეობს ძირითადი კაპიტალის ღირებულების განსაზღვრაში. ძირითადი ფონდების ღირებულების გადაფასება ხორციელდება პერიოდულად და, როგორც წესი, არცთუ ადეკვატურად ასახავს მიმდინარე საბაზრო ღირებულებასაც კი. ყველაზე მეტად ბანკები მიდრეკილ არიან რისკის აღნიშნული ფაქტორისადმი კონტრაგენტის ბიზნესის ღირებულების შეფასებისას საკრედიტო ოპერაციების განხორციელების დროს, სპეციალიზებული დაფინანსებისას და ინვესტირებისას.

დღეისათვის საბაზრო რისკის შეფასება იქნეს განსაკუთრებულ აქტუალობას საერთაშორისო მასშტაბით მოქმედი ბანკებისათვის. 1996 წელს, იანვარში, საბანკო ზედამხედველობის ბაზელის კომიტეტმა მიიღო შესწორება ბანკის კაპიტალის საკმარისობის რისკის გათვალისწინებით განსაზღვრის პროცედურისადმი, რომლის თანახმად საკრედიტო ორგანიზაციებს მოეთხოვებათ, შეიმუშაონ საბაზრო რისკის გაზომვის თავიანთი შიდასაბანკო მოდელები კაპიტალის

საკმარისობის შესაფასებლად.

ინფლაციის რისკი. ინფლაციის რისკი არაერთგვაროვან შემოქმედებას ახდენს ბანკზე. ყველაზე უფრო ცხადად წარმოჩენდება ინფლაციის უარყოფითი ზეგავლენა, რომელიც გამოიხატება საბანკო აქტივების გაუფასურებით, რომელთა უმეტესობას წარმოადგენს ფულადი სახსრები და საფინანსო დაბანდებები. ბანკი გასცემს კრედიტს და ის ბრუნდება განსაზღვრული დროის შემდეგ ინფლაციით გაუფასურებულ ფულად ერთეულებში. მაღალ ინფლაციას საბანკო შემოსავლიანობის მნიშვნელოვნად გაზრდაც შეუძლია, თუმცა ეს ხანდახან არც არის აშკარა. თავისი საქმიანობის ხასიათიდან გამომდინარე, ბანკებს ჩვეულებრივ აქვთ საუკეთესო შანსები, აღმოჩნდნენ მოგებულთა რიცხვში ფულადი მასის მოცულობის სწრაფი ზრდისას, ამასთან როგორც ბანკთაშორისი ოპერაციების ხარჯზე, ასევე კლიენტების დაკრედიტებისას საკრედიტო მულტიპლიკატორის მოქმედების ხარჯზე.

ბანკის შემოსავლიანობაზე ინფლაციის ხელსაყრელი მოქმედების მეორე ფაქტორი ელინდება სავაჭრო-საშუამავლო ფორმების რიცხვიდან მსესხებლების (კაპიტალის სწრაფი ბრუნვით) გადახდისუნარიანობის მკვეთრი ზრდით. ხშირად რისკის მოცემული ფაქტორი მოქმედებს მნიშვნელოვანი დაგვიანებით.

გადახდისუნარიანობის რისკი. მოცემული რისკი წარმოადგენს თითქოს და წარმოებულს სხვა დანარჩენი რისკებისაგან. ის დაკავშირებულია იმის საშიშროებასთან, რომ ბანკი ვერ შეძლებს, შეასრულოს თავისი ვალდებულებები, რადგან დაგროვებული დანაკარგებისა და ზარალის მოცულობა გადაჭარბებს მის საკუთარ კაპიტალს. არასაკმარის ლიკვიდობას თავდაპირველად მიეყვართ მხოლოდ დროებით ტექნიკურ გადახდისუნარიანობამდე, რაც გამოიხატება სადებეტო სალდოს წარმოქმნით საკორესპონდენტო ანგარიშზე ცენტრალურ ბანკში. ბანკის რეალური გადახდისუნარიანობა პირდაპირაა დაკავშირებული ისეთ ცნებასთან, როგორიცაა გა-

კორტება, უარყოფითი საკუთარი კაპიტალი გეიწვენებს, რომ ყველა აქტივის რეალიზაციის შემთხვევაშიც კი სახსრები არ იქნება საკმარისი კრედიტორებთან ანგარიშსწორებისათვის. შედეგად, ბანკის მესაკუთრეთა სახსრები დაყვანილ იქნა არაზე და უნდა ვიმსჯელოთ ბანკის ლიკვიდაციასა ან მფლობელის შეცვლაზე.

ფუნქციონალური რისკები

ფუნქციონალური რისკები რიგი ზიტუაციებისას აღმოცენდება. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მათი გამოვლენა და გამოხატვა ფულად ერთეულებში უფრო რთულია, ვიდრე ფინანსური რისკებისა. ისინი განპირობებულია სუბიექტური და ობიექტური მიზეზებით. როგორც წესი, საკრედიტო ორგანიზაციები ცდილობდნენ ფუნქციონალური რისკების მინიმიზებას შიდა აუდიტის განვითარების, დოკუმენტბრუნვის სრულყოფის, ცალკეული ოპერაციების ტექნიკურ-გეონომიკური დასაბუთების და შიდა მეთოდების დამუშავების გზით, აგრეთვე თავისი ოპერაციების სარესურსო უზრუნველყოფის გათვლით. უკანასკნელი ეხება როგორც მატერიალურ-ტექნიკურ, ასევე საკადრო უზრუნველყოფას.

სტრატეგიული რისკი

სტრატეგიული რისკი დაკავშირებულია შეცდომებთან სტრატეგიულ მართვაში, პირველ ყოვლისა, ორგანიზაციის მიზნების არასწორი ფორმულირების შესაძლებლობასთან, მათი რეალიზების არასწორ სარესურსო უზრუნველყოფასთან და, მთლიანობაში, საბანკო საქმეში რისკის მართვისადმი არასწორი მიდგომის შესაძლებლობასთან. ამბიციურმა მიზნებმა საკადრო ან საფინანსო რესურსებით არასათანადო უზრუნველყოფისას შეიძლება გამოიწვიონ ზარალი ან რეპუტაციის დაკარგვა. კლასიკურ მაგალითს წარმოადგენს დაუსაბუთებელი მსხვილმაშტაბიანი ინვეს-

ტიციები უძრავ ქონებაში ან გაუმართლებელი გასულა ახალ რეგიონალურ ბაზრებზე. სტრატეგიული შეცდომის სხვა მაგალითი, რომელიც იწვევს ბანკში ამ სახეობის რისკს, წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტებით ოპერაციების რისკის ხარისხის არასათანადოდ გათვლაა, როცა საქმიანობის აღნიშნული მიმართულების განვითარებასთან არ ახლავს დაბანდებები რისკის მართვის შესაბამისი სისტემების შექმნაში.

ტექნოლოგიური რისკი

რისკი, დაკავშირებული ბანკის საქმიანობაში განსხვავებული ტექნიკისა და ტექნოლოგიის გამოყენებასთან, იწოდება ტექნოლოგიურ რისკად. მის დროს შესაძლებელია დანაკარგები მოწყობილობის მუშაობაში ხარვეზების აღმოფხვრის ხარჯების გამო, აგრეთვე – არასანქცირებული დაშვებისას გადამწვევტ შიდასაბანკო ინფორმაციამდე მოცემული რისკი არსებობს ნებისმიერ საწარმოში, მაგრამ მისი მართვა ბანკისათვის პირველხარისხოვან მნიშვნელობას იძენს. ტექნოლოგიური რისკის გამოვლენისტიპური მაგალითებია – კომპიუტერული თაღლითობა და მოუწესრიგებლობა ელექტრონული გადახდების სისტემაში.

საოპერაციო ანუ ზედნადები ხარჯების რისკი (არაეფექტიანობის რისკი)

არაეფექტიანობის რისკი დაკავშირებულია საშიშროებასთან, რომ ერთმანეთს არ შეესაბამება ბანკის ხარჯები თავისი ოპერაციების განსახორციელებლად და მათი რეზულტატურობა. ბანკში უფრო რთულია, ვიდრე სხვა საწარმოებში, ზედნადები ხარჯების მართვა, რამეთუ სამრეწველო საწარმოებთან შედარებით უფრო რთულია განისაზღვროს, რა გაელენას ახდენს ბანკის არასაპროცენტო ხარჯები წმინდა საპროცენტო შემოსავლის – საბანკო მოგების ძირითა-

დი შემადგენლის გაზრდაზე. დიდი მნიშვნელობა აქვს ხარჯებისა და შემოსავლების სწორ, ზუსტ კლასიფიკაციას.

ახალი პროდუქტებისა და ტექნოლოგიების დანერგვის რისკი (დანერგვის რისკი)

ზედნადები ხარჯების რისკი მჭიდროდ არის დაკავშირებული ეკონომიკური ათვისების რისკთან: იმის რისკთან, რომ არ იქნება მიღწეული ახალი საბანკო პროდუქტების, მომსახურების, ოპერაციების, ქვედანაყოფების ან ტექნოლოგიების დაგეგმილი ანაზღაურებადობა. თავისი არსით ბანკი არ განსხვავდება სხვა საწარმოებისაგან, რომლებიც სთავაზობენ თავიანთ პროდუქციას ბაზარზე. ამიტომ სახსრების მოზიდვა და განთავსება დაიყვანება კლიენტებისათვის და ბანკისათვის ყველაზე ხელსაყრელი პირობების მიღწევისათვის ბრძოლაზე. მაგრამ ამ პროცესზე ზემოქმედებს მრავალრიცხოვანი მარკეტინგული რისკები. მარკეტინგული რისკის კერძო მაგალითს, მაგრამ ამავე დროს, მთლიანობაში, საბანკო რისკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სახეობას წარმოადგენს ახალი პროდუქტების დანერგვის რისკი.

სხვა საგარეო რისკები. მოცემულ ჯგუფს მიეკუთვნება ის არასაფინანსო რისკები, რომლებიც ფუნქციონალურისგან განსხვავებით წარმოადგენს საგარეოს ბანკისადმი. რისკის ამ ჯგუფის გაელენა ბანკის მუშაობაზე ძალიან დიდია, ხოლო მათი მართვა ძნელად ფორმალიზებადი და მოითხოვს განსაკუთრებულ ხელოვნებას.

შეუსაბამობის რისკი. შეუსაბამობის რისკი ანუ სახელმწიფო რეგულირების პირობებისადმი შეუსაბამობის რისკი შესაძლოა განპირობებული იყოს როგორც სახელმწიფო რეგულირების პირობების გაუთვალისწინებელი ცვლილებებით, ასევე შესაძლო პრობლემებით მართვის შიდასაბანკო სისტემასა და ბანკის საქმიანობის კონტროლში.

❖ ჯერ ერთი, შეუსაბამობის რისკის შედეგად დანაკარგები შეიძლება აღმოცენდეს რეგულირებისა და ზედამხედვე-

ლობის ორგანოების სანქციებთან დაკავშირებით;

❖ მეორე, შეიძლება დაზარალებდეს ბანკის რეპუტაცია (რეპუტაციის დაკარგვის რისკი),

❖ მესამე, ზარალი შეიძლება აღმოცენდეს ხელიდან გაშვებული მოგების შედეგად ან პირდაპირი დანაკარგებიდან საბანკო საქმიანობის სექტორის შეზღუდვის ან ოპერაციების შემოსავლიანობის შემცირების გამო.

უუნარობას, სათანადოდ გარდაიქმნან საკანონმდებლო ცვლილებების ახალი მოთხოვნების შესაბამისად მიუყვართ დანაკარგებამდე რისკის მოცემული სახეობის გამო.

რეპუტაციის დაკარგვის რისკი. რისკის მოცემული სახეობა დაკავშირებული ბანკის შესაძლო უუნარობასთან, შეინარჩუნოს თავისი რეპუტაცია, როგორც საიმედო საქმიანობა პარტნიორმა. დიდი დამოკიდებულება ნასესხებ საშუალებებზე ხდის ბანკებს განსაკუთრებით მგრძნობიარეს რისკის მოცემული სახეობისადმი. იმ შემთხვევაშიც კი, თუ შიში ბანკის საიმედოობის თაობაზე აღმოჩნდა უსაფუძვლო, შეანაბრების მხრიდან მისდამი ნდობის დაკარგვამ შეიძლება გამოიწვიოს სახსრების გადინება და გადახდისუუნარობა. რეპუტაციის შელახვის თავიდან აცილების მიზნით ფართო პუბლიკის მხრიდან, ბანკმა პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა უნდა მიაქციოს თავისი რეპუტაციის შენარჩუნებას ცენტრალური ბანკის, ხელისუფლების ორგანოების წინაშე. რისკის მოცემული სახეობის კონტროლის დონისძიებებს წარმოადგენს ლიკვიდობის შენარჩუნება (ანგარიშსწორების შეყოვნების არარსებობა), საეჭვო ოპერაციებისაგან თავის არიდება (მაგალითად, ფულის გათეთრების ოპერაციები), მონაწილეობა სხვადასხვა სახეობის რეგიონალურ პროექტში და ა.შ.).

რისკის ცალკეული სახეობების ურთიერთკავშირი. მოვიყვანოთ ტიპური საბანკო ოპერაციების და მათთან დაკავშირებული რისკის სახეობების მაგალითი:

კომერციული ბანკი აკრედიტებს კლიენტის მიერ სასა-

ქონლო-მატერიალური ფასეულებების შეძენას, ყველაზე უფრო ცხადი რისკი მოცემული ოპერაციის დროს არის – საკრედიტო. შეძლებს კი მსესხებელი დროულად და სრულიად შეასრულოს თავისი ვალდებულებები? ბანკის საკრედიტო განყოფილების შეფასებიდან გამომდინარე, მოვლენათა არასასურველი განვითარების (გადაუხდელობის) ალბათობის მიმართ ბანკმა ფულადი კომპენსაციების სიდიდე უნდა განსაზღვროს. ამასთან, საუბარია არა პირდაპირ კომპენსაციაზე არახელსაყრელი მოვლენის დადგომის შემთხვევაში, არამედ – ფასწარმოქმნაზე რისკის გათვალისწინებით, როდესაც საპროცენტო განაკვეთის მოცულობაში გათვალისწინებულია კრედიტების მიხედვით დანაკარგების ალბათობა.

მაგრამ აღნიშნული ოპერაცია აღმოაცენებს ბანკის მიდრეკილებას რისკის კიდევ რამოდენიმე სახეობისადმი. მათ შორის შედეგი:

❖ ლიკვიდობის რისკი: მსესხებელმა შეიძლება დაარღვიოს კრედიტის დაფარვის გრაფიკი, რამაც ბანკს შეიძლება შეუქმნას სირთულეები საკუთარი ვალდებულებების შესრულების მხრივ, მაგალითად, შეანაბრებისადმი;

❖ საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებების რისკი: საპროცენტო განაკვეთების საერთო დონის გაუთვალისწინებელი ზრდის გამო, მიღებული პროცენტები შეიძლება აღმოჩნდეს არასაკმარისი საკრედიტო რესურსების ღირებულების გაზრდის კომპენსირებისათვის;

❖ სავალუტო რისკი არსებობს როგორც უცხოურ ვალუტაში დაკრედიტებისას, ასევე – ლარებში დაკრედიტებისას. თუ ბანკის სახსრების წყაროებს შორის მნიშვნელოვანი მოცულობითაა ვალდებულებები უცხოურ ვალუტაში;

❖ რიგი ფუნქციონალური რისკებისა, დაკავშირებული გადახდებისა და ინკასაციის განხორციელებასთან, საკრედიტო ხელშეკრულების გაფორმებასთან, უზრუნველყოფის შეფასებასთან და ა.შ.

იმის გამო, რომ ბანკის მიერ საკუთარ თავზე დიდი რისკის აღება ეკონომიკური თვალსაზრისით იმასვე ნიშნავს, რასაც თავის თავზე დამატებითი ხარჯების მიღება, აუცილებელია, რომ მსგავსი დანახარჯები კომპენსირებულ იქნეს. ბანკმა უნდა განახორციელოს კრედიტებისა და ფასიანი ქაღალდების მიხედვით დანაკარგების კომპენსირება, შემოსავლებით სხვა აქტივების ფუნქციონირებიდან.

ამ მოთხოვნის ილუსტრირებას ახდენს საკრედიტო რისკის გათვალისწინებით საპროცენტო განაკვეთის განსაზღვრის განზოგადებული ფორმულა:

$$I = \frac{C \times r}{P(A)}$$

სადაც I – საპროცენტო განაკვეთის სიდიდეა საკრედიტო რისკის გათვალისწინებით; $P(A)$ – კრედიტის დაბრუნების ალბათობა; C – კრედიტის ძირითადი თანხის მოცულობა; r – შემოსავლის ნორმა დაფარვის ანალოგიური ვადის მქონე სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების მიხედვით.

ლოკალიზებული და არალოკალიზებული რისკები. ლოკალიზებული რისკები – ეს ის რისკებია, რომელთა არსებობაც მოხდება ბანკის ხელმძღვანელობის მხედველობის არეში, რისკები, რომლებიც გამოვლენილია და კონტროლდება, პირიქით, რისკები, რომლებიც სათანადოდ არ არის შეფასებული ან კონტროლს არ ექვემდებარება და ისინი, რომელთა შემოქმედება ბანკზე უსაზღვროდ დიდია, იწოდება არალოკალიზებულად.

რისკები ან ლოკალიზებულია ან – არალოკალიზებული. ზოგჯერ ხდება, რომ რისკის ახალი ფაქტორების გამოჩენისას, რისკი ერთ-ერთი ტიპური ოპერაციის ჩატარებისას არალოკალიზებული ხდება. მაგალითად, რისკი დამატებითი კრედიტის გაცემისას, აგრეთვე ერთი მსესხებლისათვის ან ურთიერთდაკავშირებულ მსესხებელთა ჯგუფისათვის კრედიტების ხვედრითი წონის გაზრდისას, შესაძლოა გახდეს არა-

ლოკალიზებული, მაშინაც კი, როცა მსესხებლები განიხილებიან, როგორც საიმედოები. ამის მიზეზს წარმოადგენს თანაფარდობის გაზრდა მათთვის გაცემულ კრედიტებსა და საბანკო კაპიტალს შორის. მეორე მაგალითი მიეკუთვნება შემთხვევას, როცა ინერგება ახალი საბანკო მომსახურება. თავისთავად მოცემული მმართველობითი გადაწყვეტილება შეიძლება იყოს უნაკლო, მაგრამ არ არის გამორიცხული, რომ ის გამოიყვანს ბანკის კონტროლიდან რისკის ამა თუ იმ სახეობას, მის მიერ სარესურსო ან მატერიალურ-ტექნიკურ უზრუნველყოფაში გამოწვეული დაძაბულობის გამო.

ბანკის განკარგულებაში არსებობს რისკის ცალკეული სახეობების მართვის მრავალი საერთო და სპეციფიკური მიდგომა, მეთოდი და მეთოდოლოგია.

საკრედიტო ორგანიზაციები მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისაგან და ამავე ხარისხით განსხვავდება რისკის მართვის მათი უნარი. საქმიანობის ბევრი სახეობა ხასიათდება გადიდებული რისკით, მაგალითად, ფიუნერსული კონტრაქტებით ვაჭრობა ან ვენჩურული დაფინანსება. მაგრამ სწორი მართვისას და კონტროლისას შესაძლებელია რისკის ლოკალიზება და მინიმიზება. ასე, თუ განსაზღვრული ოპერაციები განიხილება როგორც მაღალრისკიანი, მათი განხორციელება გონიერული სტრატეგიის არსებობისას, მაინც შეიძლება გამართლებული იყოს, და პირიქით, ნაკლებად სარისკო ოპერაციებს შეიძლება მოსყვეს გაზრდილი რისკი, თუ ბანკს არ გააჩნია დიკვიდობის რისკისა და საპროცენტო განაკვეთების ცვლილების რისკის მართვის სათანადო სისტემა. უმეტეს შემთხვევაში, ლოკალიზებულია თუ არალოკალიზებულია რისკის მოცემული სახეობა, შეიძლება განვსაზღვროთ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც საკითხის გადაწყვეტაში ჩართულ იქნებიან სპეციალისტები ბანკის სხვადასხვა სტრუქტურული ქვედანაყოფიდან.

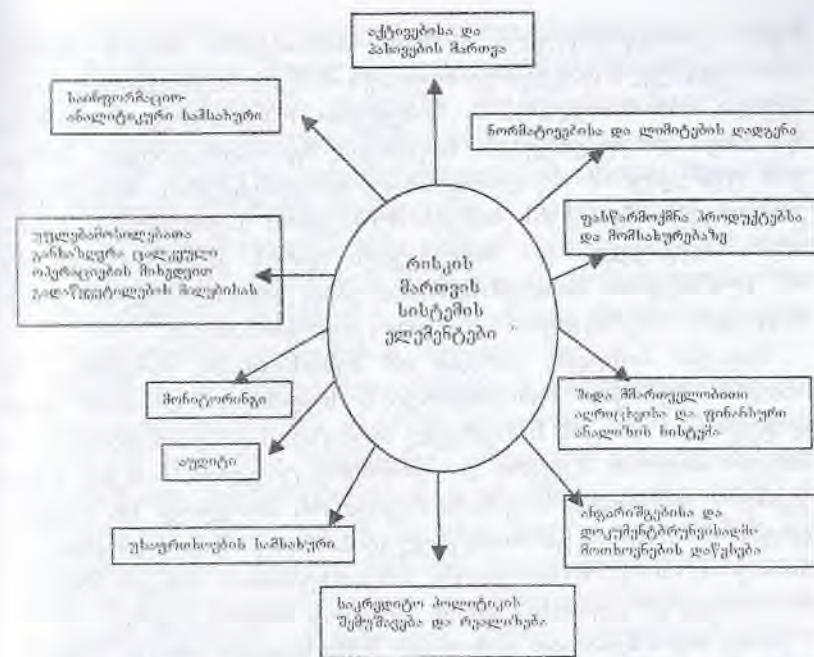
რიგი მარტივი ოპერაციებისას საკითხები, რომლებიც

შეეხება რისკის სისტემურ კომპონენტს, შეიძლება არ განვიხილოთ. სხვა შემთხვევაში ისინი ძალზედ მნიშვნელოვანია და მოითხოვს მართვის მექანიზმების შექმნას, რომლებიც უზრუნველყოფს ინფორმაციის გაცვლას და ურთიერთქმედებას ბანკის ყველა ქვედანაყოფის მიერ გადაწყვეტილებების მიღებისას. დღეისათვის ამ პრობლემის ყველაზე ეფექტიან ორგანიზაციულ გადაწყვეტილებად ითვლება დირექტორთა საბჭოს ვეგდით რისკების მართვის კომიტეტის შექმნა.

რისკის მართვის სისტემები

რათა მივალწიოთ წარმატებას საქმიანობის ამ სფეროში, რომლისთვისაც დამახასიათებელია მაღალი რისკი, ბანკებმა უნდა განავითარონ გადაწყვეტილებათა მიღების განსაკუთრებული მექანიზმი. ისინი შესაძლებლობას უნდა იძლეოდეს, შეფასდეს საკრედიტო ორგანიზაციის საკუთარ თავზე რომელი რისკების და რა მოცულობით მიღება შეუძლია; განსაზღვრონ, ამართლებს თუ არა მოსალოდნელი შემოსავლიანობა შესაბამის რისკს? ამის საფუძველზე უნდა შემუშავდეს და ცხოვრებაში გატარდეს ღონისძიებები, რომლებიც შესაძლებელს ხდის, შემციოდეს რისკის ფაქტორის გავლენა. მოცემული ამოცანის რეალიზების მეთოდს წარმოადგენს რისკის მართვის სისტემების შემუშავება, რომელიც ბანკის ხელმძღვანელობას შესაძლებლობას აძლევს გამოავლინოს, მოახდინოს ღოკალიზება, გაზომოს და გააკონტროლოს რისკის ესა თუ ის სახეობა და ამით მოახდინოს მისი გავლენის მინიმიზება. რისკის მართვის სისტემა რიგი ელემენტებისაგან შედგება. მსგავსი სისტემის ელემენტები ბანკის ღონეზე ნახაზზეა წარმოდგენილი:

რისკის მართვის სისტემა რეალიზდება კონკრეტული ღონისძიებებით, განხორციელებულით სტრატეგიული მართვის ღონეზე, ორგანიზაციული ქვედანაყოფების ღონესა და რი-

გი ქვედანაყოფების ურთიერთქმედების ფარგლებში, რისკის კონტროლისათვის ამა თუ იმ რთული ოპერაციისას.

ლიმიტების დაწესება. ლიმიტების დაწესება მიეკუთვნება რისკის დასაშვები ზღვრული ოდენობის განსაზღვრას, რომლის მისაღებადაც ბანკის ხელმძღვანელობა მზადაა თავისი სტრატეგიის შესაბამისად. ეს ლიმიტები ჩვეულებრივ მიეთითება შესაბამის დებულებებში, ინსტრუქციებსა და მეთოდურებში.

მას შემდეგ, რაც ბანკმა უკან მოიტოვა „ნახევრადმოყვარული“ ფაზა თავისი არსებობისა, აუცილებელია სტრატეგიული გეგმის შემუშავება, რომელიც მოიცავს განყოფილებებს ბანკის საქმიანობის ყველა უმნიშვნელოვანესი მიმართულების მიხედვით. იგივე სამართლიანია იმ ახალი ბანკის მიმართ, რომელიც შემდგომში შეიქმნება უფრო განვითარე-

ბული კონკურენტული ბაზრის პირობებში. თავის მხრივ, სტრატეგიული დაგეგმვა მოიცავს ბანკის საქმიანობის ცალკეული მიმართულებების მიხედვით ოპერატიული გეგმისა და სხვა დოკუმენტების საფუძველზე ოპერატიული მართვის ფუნქციების რეალიზებასაც. დოკუმენტების მოცემული კომპლექტი შეადგენს ბანკის მუშაკების საქმიანობის მეთოდურ საფუძველს, და საფუძველს უყრის კონტროლისა და იმ ღიმიტების სისტემას, რომლებიც აუცილებელია კონკრეტული ოპერაციების განხორციელებისათვის.

მსგავსი სისტემა კარგია იმ შემთხვევაში, როდესაც ის ახდენს მუშაკთა ორიენტირებას ხელმძღვანელობის მიერ დაგეგმილი რისკის სასურველ დონეზე. მაგალითად, თუ ღიმიტები ძალიან მკაცრი და კონსერვატიულია, ბანკის მენეჯერები ესწრაფვიან განახორციელონ მხოლოდ ის ოპერაციები, რომელთა განხორციელების რისკი მინიმალურია და პირიქით, როცა შეზღუდვები არაარსებითია, ბანკის მუშაკები ორიენტირდებიან უფრო რისკიან ოპერაციებზე.

არც თუ იშვიათად გვხვდება შემთხვევები, როცა შიდასაბანკო დოკუმენტები შეიცავს განზოგადებულ, აგრეგირებულ ღიმიტებს. ისინი დაფუძნებულია ცალკეული ოპერაციების მიხედვით რისკის დონის მიმართებით ისეთ მანევრებლებთან, როგორიცაა ბანკის კაპიტალის ან მოგების მოცულობა (მსგავსი მიდგომის დამახასიათებელი მაგალითია კრედიტებზე საპროცენტო განაკვეთების განსაზღვრის მეთოდები მსესხებელთა საკრედიტო რეიტინგის, საბანკო კაპიტალის რენტაბელობის გეგმური ორიენტირისა და საბანკო კაპიტალის საკმარისობის ნორმატივის ბაზაზე). ხდება მსგავსი მეთოდების სრულყოფა და მათ პრაქტიკულ გამოყენებას შეიძლება შეეხედეთ სხვადასხვა, მოცულობით განსხვავებულ საკრედიტო ორგანიზაციაში, მაგრამ ყველაზე მეტად ისინი გავრცელებულია მსხვილ ბანკებში.

რისკის გამოვლენა და გაზომვა, სცენარების შეფასება, რისკის ფაქტორის არსებობა ყოველთვის ნიშნავს არსებო-

ბას სცენარებისა – ალტერნატიული ვარიანტებისა, რომლის მიხედვითაც შეიძლება განვითარდეს მოვლენები მომავალში. სცენარების ანალიზი მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია, როგორც რისკების შეფასების, ასევე – მართვის დროს. მოცემული ანალიზი დაფუძნებულია იმ დროის შეფასებაზე, რომლის განმავლობაშიც ბანკი მიდრეკილია რისკის განსახილველი სახეობისადმი, რისკის ზემოქმედების ხარისხის შეფასებაზე – მოგების ან დანაკარგების რაოდენობრივი მოცულობისა, აგრეთვე – ხელსაყრელი ან არახელსაყრელი სცენარების აღბათობის შეფასებაზე.

ამგვარად, შესაძლებელია რისკების რაოდენობრივად გაზომვა-კვანტიფიცირება. მაგრამ არსებობს ორი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი, რომლებიც ამცირებს გათვლების დეტალიზაციის შესაძლებლობას. ჯერ ერთი, გაანგარიშების სიზუსტე არ იქნება უფრო მაღალი, ვიდრე სცენარების შესაძლებლობების გამოვლენის და მათი აღბათობის შეფასების სიზუსტე; უკანასკნელი კი უნდა დაისახოს გარედან, ე.ი. განისაზღვროს ექსპერტების აზრის საფუძველზე. მეორე, საბანკო რისკების მართვისას წარმოიქმნება მრავალფაქტორიანი დამოკიდებულებები ბევრი უკუკავშირით. დაბოლოს, საბანკო საქმიანობის რიგ დამოკიდებულებათა ფორმალიზება პრონციპში შეუძლებელია. თუ ეს გათვალისწინებული არ არის, საქმის არსი იმდენად მახინჯდება, რომ დისკრედიტირდება თავად მსგავსი მიდგომის გამოყენების იდეა. ამიტომ გარკვეულ მომენტამდე სტატისტიკური მეთოდების გამოყენება ზრდის რისკების მართვის ეფექტიანობას კომერციული ბანკის საქმიანობაში, მაგრამ შემდეგ აღმოცენდება გაუმართლებელი ილუზიები და რისკი იზრდება.

რისკის არსებობა და, როგორც შედეგ-რიგი სცენარებისა, ელინდება იმ ღირებულებითი მაჩვენებლების რხევებში, რომლებიც ახასიათებს ობიექტს, რომელიც განიცდის რისკის მოცემული სახეობის ზემოქმედებას. მაგალითად, თუ შესაძლებელია რამდენიმე სცენარი, რომელთა დროსაც ფა-

სიანი ქაღალდების შემოსავლიანობა იქნება განსხვავებული, მაშინ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში რეალიზდება ხან ერთი, ხან მეორე, ეს კი ნიშნავს, რომ შემოსავლიანობა განიცდიდეს იქნება რყევებს. რაც უფრო განსხვავდება უკუგება ინვესტიციებზე განსხვავებული ვარიანტებისას და რაც უფრო ხშირად ენაცვლებიან ისინი ერთმანეთს, რხევები მით უფრო მაღალი იქნება. მეორე მაგალითი: ნაშთები მოთხოვნამდე ანგარიშებზე, რომლებიც მიეკუთვნება ბანკის სახსრების ყველაზე ნაკლებად საიმედო, ცვალებად წყაროს, ასევე ხასიათდება რხევების უფრო მაღალი დონით, მათი მოცულობა და ხანგრძლივობა დამოკიდებულია სცენარებზე, რომლებიც განისაზღვრება ბანკის კლიენტების საქმიანობის მოდელებით.

უაღრესად მნიშვნელოვან პროცედურას წარმოადგენს რისკის იმ დონის რაოდენობრივი განსაზღვრა, რომელიც მისაღებია ცალკეული ოპერაციების დროს, საბანკო საქმიანობის მიმართულებებისათვის, ორგანიზაციული ქვედანაყოფებისათვის და, აგრეთვე, მთლიანად საფინანსო დაწესებულებისათვის. ამასთან მნიშვნელოვანია, არ შემოვიფარგლოთ უკვე არსებული რისკის გაზომვით, არამედ შევაფასოთ ახალი ბაზრების, ოპერაციების და საბანკო საქმიანობის მიმართულებების ათვისების რისკები. მოცემული ამოცანა მჭიდროდაა დაკავშირებული მარკეტინგულ გამოკვლევებთან. რისკის გაზომვის სისტემებმა უნდა განსაზღვროს მისი სამი კომპონენტი: სიდიდე, ზემოქმედების პერიოდის ხანგრძლივობა, უარყოფითი მოვლენის დადგომის ალბათობა.

დაეუბრუნდეთ რისკის გათვალისწინებით კრედიტებზე ფასწარმოქმნის ზემოთმოყვანილ შემთხვევას. რისკის გამოვლენის პროცესი გულისხმობს საკრედიტო რეიტინგების დაწესებას. კონკრეტული კრედიტის მიხედვით რისკის დონის შეფასებისას, ბანკის ხელმძღვანელობას უნდა შესწევდეს უნარი, დააწესოს დასაბუთებული საპროცენტო განაკვეთი ანუ მიიღოს კომპენსაცია რისკის საკუთარ თავზე აღებისათვის.

ჩსესხებლების (კრედიტების მომხმარებლების) კუთხით — ეს არის რისკის განსაზღვრისადმი ინდივიდუალური მიდგომა.

რისკის გაზომვის სისტემის სირთულის ხარისხი უნდა შეესაბამებოდეს იმ გარემოს რისკიანობის ხარისხს, რომელშიც ბანკი მოქმედებს. მეორეს მხრივ, სისტემა წინასწარ უნდა შეიქმნას. რისკის გამოვლენისა და გაზომვის სისტემის არარსებობის გამო დანაკარგებმა, შეიძლება ბევრად გადააჭარბოს დანახარჯებს მათ შექმნასა და დანერგვაზე.

რისკის კონტროლი. მოცემული ფუნქცია შეეხება ბანკის რიგითი მუშაკების, სხვადასხვა დონის ხელმძღვანელებისა და დამფუძნებლების საქმიანობას. მთლიანობაში, ბანკში რისკზე კონტროლის ფუნქციის რეალიზება წარმოადგენს რისკის მართვის განსხვავებული სისტემების, რიგი მეთოდების გამოყენების და ბანკის კონკრეტული ქვედანაყოფების ყოველდღიური საქმიანობის შედეგს. საბოლოო ანგარიშით ის დამოკიდებულია ორგანიზაციული სტრუქტურის სრულყოფილების ხარისხზე, პერსონალის სწორ შერჩევასა, და ბოლოს, უშუალოდ სამუშაო ადგილებზე ცალკეულ ოპერაციებზე ოპერაციული კონტროლის ეფექტიანობაზე. რისკის სწორი კონტროლისათვის აუცილებელია: უფლებამოსილებათა განაწილების სწორი სისტემა, დამუშავებული თანამდებობრივი ინსტრუქციები, ინფორმაციის გადაცემის სრულყოფილი არხები.

რისკის ზუსტი გათვალისწინებისათვის ოპერაციების უზრაველესობა განსხვავებული პოზიციებიდან უნდა იქნას განხილული. ბანკის ყველა სტრუქტურული ქვედანაყოფი ფლობს იმ ინფორმაციის ერთ-ერთ ნაწილს, რომელიც საჭიროა ამა თუ იმ ოპერაციის განხორციელებისას რისკის ყოველმხრივი ანალიზისათვის. იგივე სამართლიანია სპეციალისტების მიმართებით, რომლებსაც შესწევთ უნარი, შეაფასონ რისკი შესაბამისად, აუცილებელია მათი ურთიერთქმედების შესაბამისი სისტემის შექმნა.

რისკის კონტროლი შედის როგორც მენეჯერების, ასევე აქციონერების (უპირველეს ყოვლისა, ბანკის დამფუძნებლების) მოვალეობებში. თუ პირველი პასუხისმგებელი არიან ოპერატიულ კონტროლზე, მაშინ ბანკის საქმიანობის ხელმძღვანელობა შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ მესაკუთრეების მიერ. თუ ბანკის დამფუძნებლები არ ქმნიან კონტროლის ქმედით მექანიზმებს დირექტორთა საბჭოს დონეზე და ამასთან არ მონაწილეობენ ბანკის ყოველდღიურ მართვაში, არსებობს მცირე შანსი, რომ მათი სახსრები, ინვესტირებული ბანკში, მოგვცემს მოსალოდნელ უკუგებას. რისკის კონტროლის სწორი სისტემისა და მეთოდოლოგიის მთელ მნიშვნელობასთან ერთად, საკრედიტო ორგანიზაციის საიმედოობის სხვა აუცილებელ პირობას მისი უმაღლესი ხელმძღვანელობის დაინტერესება და საქმიანი თვისებები წარმოადგენს.

ცხადია, პირველ რიგში, ბანკის უმაღლესი რგოლის ხელმძღვანელობამ სწორად უნდა განაღოს კადრები ადგილებზე და განახორციელოს მისდამი დაქვემდებარებული ორგანიზაციის სწორი სარესურსო უზრუნველყოფა. კონკრეტული ოპერაციების შესრულებისას ბანკის ქვედანაყოფების არასაკმარის საკადრო, მატერიალურ-ტექნიკურ, ფინანსურ უზრუნველყოფას მიეყვართ გაუმართლებელი რისკის აღმოჩენამდე. მაგალითად, ბანკს აქვს კარგი ანალიტიკური განყოფილება და ოპერაციები წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტებით (დერივატივებით), განხორციელებული მისი ხაზინის მიერ, კარგადაა დასაბუთებული. მაგრამ, თუ ბანკი არ ფლობს განვითარებულ კომპიუტერულ სისტემას და მაღალი კლასის სპეციალისტებს მოცემულ სფეროში, ხოლო შესაბამისი პროგრამული უზრუნველყოფა მოპველდა, არ უნდა მოეულოდეთ დადებით შედეგებს საქმიანობის ახალი სახეობიდან.

ეფექტიანი შიდა მმართველობითი კონტროლი აგრეთვე ასრულებს მნიშვნელოვან როლს რისკების კონტროლი-

სათვის. ამოცანა-მინიმუმი დაიყვანება თანამდებობრივი უფლებამოსილებების ზუსტ განსაზღვრამდე და გამოჯვანამდე. ორმაგი კონტროლის უზრუნველყოფამდე, კადრების როტაციამდე, აგრეთვე, ამ მიზნებისათვის აუცილებელი საშუალო დროის გამოყოფამდე, თუმცა არ არსებობს შიდა კონტროლის ისეთი სისტემა, რომელიც თავიდან აგვაცილებდა, თანამდებობის ნებისმიერ ბოროტად გამოყენებას, მოუხედავად ამისა, კონტროლის სწორად ორგანიზებული მექანიზმი არსებითად ზღუდავს მოტყუების შესაძლებლობებს.

რისკის მონიტორინგი, მოცემული ტერმინი აღნიშნავს რისკის შეფასების და კონტროლის რეგულარულ დაშოუკიდებელ სისტემას უკუკავშირის მექანიზმით. მონიტორინგი რეალიზდება ინფორმაციული თანამდებობრივი ანგარიშგებით, შიდა და საგარეო აუდიტით და საკრედიტო ანალიზის მსგავსი საქმიანობით.

ანგარიშგება, გამოყენებული მონიტორინგის ფარგლებში, უზრუნველყოფს მენეჯერებს უკუკავშირით, აგრეთვე აძლევს მათ დეტალურ და გამსხვილებულ ინფორმაციას. თავის მხრივ, მოცემული ინფორმაცია შესაძლებლობას აძლევს მათ, გაანალიზონ მიმდინარე საქმიანობა, რაც აუცილებელია როგორც გადაწყვეტილებების მისაღებად ბანკის საქმიანობის ცალკეული მიმართულებების მიხედვით, ასევე – გადაწყვეტილებებისა, რომლებიც ეხება ბანკს მთლიანობაში.

იმისათვის, რომ მონიტორინგის განსახორციელებლად მიმართული ბანკის რესურსები ეფექტიანად იქნეს გამოყენებული, პირველ ყოვლისა, აუცილებელია რისკების კლასიფიცირება ბანკისათვის მათი მნიშვნელობის ხარისხის მიხედვით. დეტალიზებულ ანგარიშგებაში უნდა შევიდეს მხოლოდ რისკის წამყვანი სახეობებისათვის თვალის მიდევნება. ამასთან დაკავშირებით, პირველი, რაც უნდა ვიღოთ-დავადგინოთ ღირებულებითი ღირებულებები და ყველა ის რისკი, რომელიც იმყოფება მათ საზღვრებს გარეთ, გამოვიყვანოთ მონიტორინგის ფარგლებში დეტალიზებული ანგარიშგების შედგენის

მიღმა. ეს არ ნიშნავს, რომ ის გამოიყენება რისკის მართვის საერთო სისტემიდან, მაგრამ მათზე კონტროლი განხორციელდება შერჩევით. ისინი აუცილებლად მოხვედება კონტროლის სამსახურის მხედველობის არეში დეტალური ანალიზისათვის, მხოლოდ – საშიშროების სიგნალების შემთხვევაში. ეს შეიძლება იყოს, მაგალითად, გადახდის ვადის დარღვევა ან დადგენილი ლიმიტებისა და ნორმატივების დარღვევა. ასეთ შემთხვევაში შეიძლება იმის გარანტირება, რომ სახსრები წარიმართება მხოლოდ ბანკისათვის არსებითი რისკების დეტალურ თვალის მიდევნებაზე.

არსებობს მრავალრიცხოვანი მოდელი, რომელიც საშუალებას გვაძლევს, გავზომოთ რისკი მოგებაზე, წმინდა საპროცენტო შემოსავალსა ან საკუთარ კაპიტალზე მისი გავლენის საფუძველზე.

თემა 13 ლექცია XXIV-XXV. საგალუტო ბაზარი და ბანკების საკონფერსიო ოპერაციები

საგალუტო ბაზარი – განსაკუთრებული ინსტიტუციონალური მექანიზმი, რომლის საშუალებითაც ხორციელდება უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვა მოთხოვნა-მიწოდების საფუძველზე. ძირითადად წარმოდგენილია ბანკთაშორისი ბაზრით, როდესაც ვალუტები ერთმანეთს უპირისპირდება საკორესპონდენტო ანგარიშებით, აგრეთვე მისი მონაწილენი არიან ბირჟები, ბროკერები.

საგალუტო ბაზრის ფუნქციები: 1) საქონლის, მომსახურების, კაპიტალის საერთაშორისო ბრუნვის მომსახურება 2) ვალუტის კურსის დადგენა 3) საგალუტო რისკისაგან დაზღვევა 4) სახელმწიფოს ფულად-საკრედიტო და ეკონომიკური პოლიტიკის გატარების ინსტრუმენტი.

ვალუტის კურსი – ერთი ქვეყნის ეროვნული ფულადი ერთეულის ფასი, გამოხატული სხვა ქვეყნის ეროვნულ ფულად ერთეულებში.

ვალუტის კოტირება – ვალუტის კურსის, ფასის დადგენა.

პირდაპირი კოტირება – უცხოური ვალუტის ერთეულის გამოხატვა ეროვნულ ფულად ერთეულებში.

ირიბი კოტირება – ეროვნული ფულადი ერთეულის ფასი უცხოური ვალუტის განსაზღვრული რაოდენობით. ბანკთაშორის მოთხოვნა-მიწოდების საფუძველზე ვალუტის კურსის დადგენას და რეგისტრაციას ფიქსინგი ეწოდება. ჩვეულებრივ, კურსი დგინდება აშშ დოლარის მიმართ, რომელიც საერთაშორისო საგადასახდელო და სარეზერვო საშუალებაა; ქვეყნდება ოფიციალურ ბიულეტენებში.

კროს-კურსი – ორი ვალუტის თანაფარდობა, რომელიც გამომდინარეობს მესამე ვალუტასთან (ჩვეულებრივ, აშშ დოლართან) მათი თანაფარდობიდან.

საბანკო სავალუტო ოპერაციებს მიეკუთვნება შემდეგი: სავალუტო ანაბრების მოზიდვა, სავალუტო კრედიტების გაცემა, რეზიდენტებისა და არარეზიდენტების ანგარიშების გახსნა და წარმოება უცხოურ ვალუტაში, აგრეთვე არარეზიდენტების ანგარიშებისა ღარებში, საერთაშორისო ანგარიშსწორების განხორციელება, უცხოური ვალუტისა და უცხოურ ვალუტაში ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვა და ა. შ. ამასთან ბევრი საბანკო ოპერაცია უცხოურ ვალუტაში (ანაბრების მოზიდვა, კრედიტების გაცემა და ა. შ.) ხორციელდება ანალოგიურად ასეთივე ოპერაციებისა ღარებში, ამიტომ მათზე არ შეეხერხებით. განვიხილოთ ბანკების საკონვერსიო ოპერაციები.

საკონვერსიო ოპერაციებში იგულისხმება ბანკების ოპერაციები, დაკავშირებული კონვერსიასთან, ე. ი. ერთი ვალუტის გაცვლასთან მეორეზე. როგორც წესი, მოცემული გაცვლა ხორციელდება უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის გარიგებათა დადებით (როგორც ნაღდი, ასევე უნაღდო). სახსრების მიწოდება ამ გარიგებების მიხედვით შეიძლება განხორციელდეს დაუყოვნებლივ (არა უგვიანეს II სამუშაო საბანკო დღისა გარიგების დადების თარიღიდან) ან გარკვეული ვადის შემდეგ (2 სამუშაო საბანკო დღეზე მეტი გარიგების დადების თარიღიდან). სახსრების მიწოდების ვადებიდან გამომდინარე გამოყოფენ სპოტურ ან ვადიან სავალუტო ოპერაციებს. განვიხილოთ ისინი უფრო დაწვრილებით.

უფლებამოსილმა ბანკებმა შეიძლება იყიდონ ან გაყიდონ უცხოური ვალუტა, დებენ რა მისი ყიდვა-გაყიდვის გარიგებას, ამ გარიგების მიხედვით სახსრების მიწოდების დადგენით არაუგვიანეს მეორე სამუშაო საბანკო დღისა მათი დადების თარიღიდან – სპოტური სავალუტო ოპერაციები. გარიგებათა მოცემული სახეობა იწოდება სპოტურად (საკასო, ნაღდი) სავალუტო გარიგებებად, ხოლო მათ მიხედვით ჩატარებული ოპერაციები “სპოტ” პირობით ხორციელდება. სახელწოდებით „სპოტური სავალუტო გარიგე-

ბები“ გაერთიანებულია გარიგებათა სამი სახეობა უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის მიხედვით, რომლებიც გულისხმობენ სახსრების მიწოდებას:

1) გარიგების დადების დღეს. ასეთი გარიგებები ატარებენ სახელწოდებას – გარიგება TOD, ხოლო მათში დაფიქსირებული კურსი იწოდება TOD (ინგლ. today – დღეს);

2) გარიგების დადებიდან შემდგომ სამუშაო დღეს ასეთი გარიგებები ატარებენ სახელწოდებას – გარიგება TOM, მათში დაფიქსირებული კურსი იწოდება კურსად TOM (ინგლისური tomorrow – ხვალ);

3) გარიგების დადებიდან ერთი სამუშაო დღის შემდგომ (II სამუშაო დღეს).

ასეთი გარიგებები ატარებენ „სპოტ“ გარიგებების სახელწოდებას (SPOT), ანუ სპოტური გარიგებისა, ხოლო მათში დაფიქსირებული კურსი იწოდება სპოტურად, ან სპოტ-კურსად. გარდა ამისა, გამოიყოფა ე.წ. კროს-კურსი, რომლის მიხედვითაც ხდება გაცვლა (ყიდვა-გაყიდვა) ერთი უცხოური ვალუტისა მეორეზე.

უფლებამოსილმა ბანკებმა შეიძლება იყიდონ ან გაყიდონ უცხოური ვალუტა, როგორც თავისი სახელითა და თავის ხარჯზე, ასევე – თავისი სახელით, მაგრამ თავიანთი კლიენტების დავალებით და ხარჯზე.

ყიდვის და ყიდულობის რა უცხოურ ვალუტას თავისი სახელით და თავის ხარჯზე, უფლებამოსილი ბანკი შეიძლება ორ მიზანს მისდევდეს:

1) მოგების მიღება;

2) სხვადასხვა საკუთარ საჭიროებათა დაკმაყოფილება (უცხოურ ბანკებში NOSTRO ანგარიშზე აუცილებელი ნაშთების შენარჩუნება, საბანკო მოწყობილობის ყიდვა საზღვარგარეთ).

მოგების მიღების მიზნით უფლებამოსილმა ბანკებმა შეიძლება განახორციელონ საარბიტრაჟო და სპეკულაციური გარიგებები.

სავალუტო არბიტრაჟი წარმოადგენს სავალუტო ოპერაციას, რომელიც შეახამებს უცხოური ვალუტის ყიდვას (გაყიდვას) კონტრაგირებასთან მოგების მიღების მიზნით, სხვადასხვა სავალუტო ბაზარზე ვალუტების კურსების სხვაობის ხარჯზე (სიერცობრივი არბიტრაჟი) ან - განსაზღვრული პერიოდის განმავლობაში (დროითი სავალუტო არბიტრაჟი).

სიერცობრივი არბიტრაჟი მდგომარეობს უცხოური ვალუტის ყიდვაში ერთ სავალუტო ბაზარზე და მის გაყიდვაში სხვაზე. რამეთუ კაეშირის თანამედროვე საშუალებები შესაძლებლობას იძლევა ეს ოპერაციები პრაქტიკულად ერთდროულად განხორციელდეს, ამიტომ, სიერცობრივი არბიტრაჟის დროს პრაქტიკულად არ არსებობს სავალუტო რისკები (დანაკარგების რისკი სავალუტო კურსების არასახარბიელო ცვლილების გამო). მაგრამ კაეშირის საშუალებათა განვითარებამ ნეგატიური ზემოქმედება მოახდინა ოპერაციათა მოცემულ სახეობაზე, სავალუტო გარიგებათა მოცულობის გაფართოებასთან ერთად, მან იქამდე მიგვიყვანა, რომ სიერცობრივმა არბიტრაჟმა ადგილი დროითს დაუთმო. ეს დაკავშირებულია იმასთან, რომ სხვაობა ვალუტების კურსში სხვადასხვა სავალუტო ბაზარზე სულ უფრო იშვიათად აღმოცენდება, ხოლო თუ აღმოცენდება, ძალიან სწრაფად გათანაბრდება არბიტრაჟების მოქმედებათა ხარჯზე. მსგავსი სიტუაცია დამახასიათებელია ბევრი საზღვარგარეთული სავალუტო ბაზრისათვის.

დროითი არბიტრაჟი გულისხმობს მოგების მიღებას სავალუტო კურსების სხვაობის ხარჯზე დროში. ამით ის სავალუტო სპეკულაციების მსგავსია. დროითი არბიტრაჟის განსხვავება სავალუტო სპეკულაციისაგან მდგომარეობს ვადაში, რომლის განმავლობაშიც ტარდება ოპერაცია.

თუ დროითი არბიტრაჟი ატარებს მოკლევადიან ხასიათს, ანუ უფლებამოსილი ბანკი ყიდულობს ან ყიდის უცხოურ ვალუტას რამდენჯერმე დღის განმავლობაში, მაშინ სავალუტო სპეკულაცია განსხვავდება გრძელვადიანი ხასია-

თით, ანუ უფლებამოსილი ბანკს აქვს ღია სავალუტო პოზიცია იმ უცხოურ ვალუტაში (ყიდვის გაყიდვაზე გარდამეტის გზით), რომლის კურსიც იზრდება და/ან მოკლე ღია სავალუტო პოზიცია (გაყიდვების ყიდვაზე გარდამეტის გზით) იმ ვალუტაში, რომლის კურსიც ეცემა.

აწმყოში საერთაშორისო ბაზარზე ფართო გავრცელება მიიღო საპროცენტო არბიტრაჟმა, რომელიც გამოდგენის სავალუტოს. მისი არსი არის კრედიტების მიღება იმ ქვეყანაში, სადაც საპროცენტო განაკვეთები რაღაც მიზეზების გამო უფრო დაბალია, შემდგომი გაყიდვით ვალუტისა, რომლითაც მიღებულ იქნა კრედიტი; იმ ქვეყნის ვალუტის ყიდვა, სადაც საპროცენტო განაკვეთები უფრო მაღალია და მისი განთავსება დეპოზიტის სახით. ამ დეპოზიტისა და მის მიხედვით პროცენტების მიღების შემდეგ, ხდება ვალუტების უკუკონვერსია და კრედიტის დაბრუნება პროცენტებთან ერთად, შედეგად, არბიტრაჟორი იღებს მოგებას პროცენტების სხვაობის სახით, რომლის მიღებაც მას შეუძლია იმ ვალუტაში, რომელიც მას უსაჭიროება.

გამოყოფენ აგრეთვე საკონვერსიო (ანუ საკონვერტაციო) არბიტრაჟს. მისი მიზანია უცხოური ვალუტის ყიდვა ყველაზე დაბალი კურსით.

ყიდულობს და ყიდის რა უცხოურ ვალუტას კლიენტების ხარჯზე და მათი დავალებით, უფლებამოსილი ბანკი აკმაყოფილებს ინტერესებს მის შემქნასა ან სიჭარბის რეალიზაციაზე, ან ხელს უწყობს ექსპორტიორების სავალუტო ამონაგების ნაწილის სავალდებულო გაყიდვას.

ვადიანი სავალუტო ოპერაციები. ბანკები ანხორციელებენ ვადიან სავალუტო ოპერაციებს ვადიან გარიგებათა საფუძველზე, რომლებიც წარმოადგენს უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის გარიგებებს სახსრების მიწოდებით მათ მიხედვით გარკვეული ვადის შემდეგ, რომელიც აღემატება ორ სამუშაო საბანკო დღეს ასეთი გარიგების დადების თარიღიდან. მათ მიეკუთვნება: ფორვარდები, საანგარიშსწორებო

ფორვარდები, ფიუნერსები, ოფციონები და სვამ გარიგებები. ამასთან, უცხოური ვალუტა, რომელიც წარმოადგენს ყიდვა-გაყიდვის საგანს ამ გარიგების მიხედვით, იწოდება საბაზისო აქტივად. განვიხილოთ ყველა ამ სახეობის ოპერაციათა განხორციელების მექანიზმი.

სავალუტო ფორვარდები. ფორვარდული კონტრაქტი – კონტრაქტი, რომლითაც ფორმდება ვადიანი სავალუტო გარიგება. ამ გარიგებით ერთი მხარე (გამყიდველი) ვალდებულია იღებს მიჰყიდოს მეორე მხარეს (მყიდველს) უცხოური ვალუტის განსაზღვრული რაოდენობა გარკვეულ მომენტში მომავალში ფასით, დაფიქსირებულით ამ გარიგების დადების მომენტში. დღე, როდესაც ხორციელდება ანგარიშსწორება, იწოდება ვალუტირების თარიღად, ხოლო ფასი, დაფიქსირებული ფორვარდულ კონტრაქტში – მიწოდების ფასად.

ფორვარდული გარიგებები იდება, როგორც წესი, ბირჟის გარეშე ბაზარზე. ამასთან, მხარეები ურთიერთშორის ათაინხმებენ გარიგების ყველა არსებით პირობას: საბაზისო ვალუტის რაოდენობას, მისი მიწოდების ვადასა და ხერხს, მიწოდების ფასს. ფორვარდული კონტრაქტის დადების ასეთი პირობები ხდის მას უნიკალურს, რაც მნიშვნელოვნად ამცირებს მის შემდგომ ლიკვიდობას. კონტრაქტის დადებისას მხარეები არ გასწევენ არანაირ ფინანსურ დანახარჯებს, იმ შემთხვევების გამოკლებით, როცა გარიგებები შუამავლების მეშვეობით იდება.

დებენ რა ფორვარდულ გარიგებას, მისი მხარეები ხსნიან თავიანთ სავალუტო პოზიციას: გამყიდველი – მოკლეს, მყიდველი – გრძელს. პოზიციის დახურვა შესაძლებელია მხოლოდ კონტრგარიგების დადების გზით.

შემთხვევათა უმეტესობაში ფორვარდული კონტრაქტები იდება სავალუტო რისკისაგან დაზღვევის მიზნით, რომელიც დაკავშირებულია მომავალში საბაზისო ვალუტის კურსის არასახარბიელო ცვლილებასთან. ამასთან, გამყიდველი,

რომელიც კონტრაქტით, როგორც წესი, საბაზისო ვალუტის მყიდველს წარმოადგენს, თავს იზღვევს მისი კურსის დაცემისაგან, ხოლო მყიდველი, დაინტერესებული რეალური ვალუტის მიღებით, მისი ზრდისაგან. მაგრამ ფორვარდული კონტრაქტი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს აგრეთვე სპეკულაციური მიზნებისათვის, როცა მიზანია თამაში სავალუტო კურსების ცვლილებაზე დროში. ამ შემთხვევაში უფრო მიზანშეწონილია საანგარიშსწორებო ფორვარდული კონტრაქტების დადება.

საანგარიშსწორებო ფორვარდები. საანგარიშსწორებო ფორვარდული კონტრაქტი – ეს არის კონტრაქტი, რომლის დახმარებითაც ფორმდება საკონვერსიო ოპერაცია, რომელიც ორი გარიგების კომბინაციას წარმოადგენს: გარიგებას სავალუტო ფორვარდული კონტრაქტის მიხედვით და ვალდებულების შესრულებას მისი ვალუტირების თარიღისათვის შემხვედრი გარიგების ჩატარებით მიმდინარე სავალუტო კურსით. პრაქტიკაში ეს არის ფორვარდული კონტრაქტი, რომლის მიხედვითაც არ წარმოებს საბაზისო ვალუტის მიწოდება, ანუ გამყიდველი ყიდის, ხოლო მყიდველი ყიდულობს ამ ვალუტას პორობითად. მაშ როგორ ხორციელდება ანგარიშსწორება აღნიშნული კონტრაქტით?

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საანგარიშსწორებო ფორვარდული კონტრაქტი იმ შემთხვევაში იდება, თუ მასში მონაწილე მხარეები წმინდა სპეკულაციურ მიზნებს მისდევენ. შედეგად, ისინი დაინტერესებულნი არიან მხოლოდ მოგების მიღებით, რომელსაც გადაურიცხავს წაგებული მხარე მოგებულს. მოგებული და წაგებული მხარეები შემდეგნაირად განისაზღვრება: თუ საბაზისო ვალუტის მიმდინარე კურსი საანგარიშსწორებო ფორვარდული კონტრაქტის შესრულების დღეს აღემატება ამ ვალუტის მიწოდების ფასს კონტრაქტით, მაშინ სხვაობას ამ კურსებს შორის, გამრავლებულს კონტრაქტის თანხაზე, იხდის გამყიდველი. და, პირიქით. ამ წესის საფუძველში ძვეს ასეთი მსჯელობა: თუ

ფორვარდული კონტრაქტი იქნებოდა მიწოდებითი, მაშინ იმისათვის, რომ მიეწოდებინა ვალუტა, გამყიდველს უნდა ეყოდა ის მიმდინარე კურსით, და თუ ეს კურსი იქნებოდა უფრო მაღალი მიწოდების ფასზე, ის ამით ნახავდა დანაკარგებს. მყიდველი კი ამ შემთხვევაში მიიღებდა რა ვალუტას მიწოდების ფასით, შეძლებდა მის გაყიდვას მიმდინარე კურსით და მიიღებდა მოგებას. იმ შემთხვევაში, თუ საბაზისო ვალუტის მიმდინარე კურსი უფრო დაბალია მისი მიწოდების ფასზე სავალუტო ფორვარდული კურსით, სიტუაცია აღმოჩნდებოდა საწინააღმდეგო. ამიტომ საანგარიშსწორებო ფორვარდული კონტრაქტის დადებისას გამყიდველი იმედოვნებს საბაზისო ვალუტის კურსის შემცირებას, ხოლო მყიდველი – მის ზრდას.

სავალუტო ფიუჩერსები. ფიუჩერსული კონტრაქტი – საბირჟო კონტრაქტია, რომლის შესაბამისადაც ერთი მხარე (გამყიდველი) ვალდებულია იღებს მიყიდოს მჭორეს (მყიდველს) უცხოური ვალუტის განსაზღვრული რაოდენობა გარკვეულ მომენტში მომავალში ფასით, დაფიქსირებულით მოცემული კონტრაქტის დადების მომენტში. განსაზღვრებიდან ჩანს, რომ ფიუჩერსული და ფორვარდული კონტრაქტები ძალიან პგავს ერთმანეთს, მაგრამ ფიუჩერსულ კონტრაქტს აქვს რიგი განსხვავება, განპირობებული იმით, რომ ფიუჩერსული კონტრაქტით ფორმდება ვადიანი სავალუტო გარიგება, დადებული ბირჟაზე.

ბირველი განსხვავება ის არის, რომ ფიუჩერსული კონტრაქტის დადებისას არ მოითხოვება შეთანხმდეს მისი ყველა პირობა: რაოდენობა, ვადა და მიწოდების ხერხი საბაზისო ვალუტისა წარმოადგენს სტანდარტულს და განისაზღვრება საბირჟო სპეციფიკაციით. ამასთან დაკავშირებით, ფიუჩერსული კონტრაქტები ფლობს მაღალ ლიკვიდობას და არსებობს მათი აქტიური მეორადი ბაზარი ბირჟა – ემიტენტზე. ამის წყალობით ბანკებს საკმაოდ იოლად შეუძლიათ დახურონ თავიანთი პოზიციები ფიუჩერსული კონ-

ტრაქტების მიხედვით, განახორციელებენ რა კონტრგარიგებას კონტრაქტების იგივე რაოდენობით, რომლის მიხედვითაც პოზიცია ღიას წარმოადგენდა. ამიტომ ფიუჩერსული კონტრაქტები იღება ყველაზე ხშირად სპეკულაციური მიზნებით და, როგორც მსოფლიო პრაქტიკა აჩვენებს, მხოლოდ 2-5% ფიუჩერსული კონტრაქტებისა მთავრდება ვალუტის რეალური მიწოდებით.

რამეთუ ფიუჩერსული კონტრაქტის პირობები წარმოადგენს სტანდარტულს, ამიტომ ფიუჩერსული გარიგების მონაწილეები გაჭრობენ მხოლოდ ფასზე, რომლითაც ის დაიდება, აგრეთვე კონტრაქტების რაოდენობაზე.

მეორე განსხვავება ის არის, რომ ფიუჩერსული კონტრაქტის მიხედვით პრაქტიკულად არ არსებობს რისკი კონტრაგენტის მიერ გარიგების შეუსრულებლობისა, რომელიც ესოდენ დიდია ნებისმიერი ბირჟის გარეშე კონტრაქტის დადებისას, მათ შორის – ფორვარდულიც. ეს მიიღწევა ბირჟის მხრიდან მისი შესრულების გარანტიის წყალობით, რომელიც ხშირად თვითონ გამოდის საწინააღმდეგო მხარედ ყოველი დადებული გარიგებისას.

კიდევ ერთი განსხვავება ის არის, რომ ფიუჩერსული კონტრაქტის დადებისას მისი მონაწილეები გასწევენ ხარჯებს კომისიის სახით, რომელსაც ისინი უხდიან ბირჟის წევრებს, თუ თვითონ ასეთებს არ წარმოადგენენ (გარიგებები ბირჟაზე შეიძლება მხოლოდ ბირჟის წევრების მიერ ან მათი საშუალებით დაიდოს).

პოზიციის გასახსნელად ფიუჩერსული კონტრაქტის მიხედვით, აუცილებელია ფულადი სახსრების ან ფასიანი ქაღალდების განსაზღვრული თანხის შეტანა, რომელიც იწოდება საწყის მარვად. ეს სახსრები გარკვეული წესით უზრუნველყოფს ბირჟის დაცვას, რომელიც ახდენს მისი შესრულების გარანტირებას.

კლიენტების მიერ მათ მიერ დადებული კონტრაქტების შეუსრულებლობის შემთხვევაში ბირჟის დანაკარგებისაგან

დაცვის სხვა ხერხია მათი ღია პოზიციების ყოველდღიური გადაფასება, რომელიც იმავე წესით ხორციელდება, რაც საანგარიშსწორებო ფორვარდის შესრულებისას. მხოლოდ მიმდინარე კურსის სახით გამოიყენება საანგარიშსწორებო ფასი, რომელიც განისაზღვრება მიწოდებათა ფასის საფუძველზე ფიუჩერსული კონტრაქტების მიხედვით დადებული ყოველი ცალკეული სახეობისათვის. ყოველი სავაჭრო დღის ბოლოს ბირჟის საანგარიშსწორებო პალატა განახორციელებს მოგების თანხის გადარიცხვას წაგებულთა ანგარიშებიდან ვაჭრობის მოგებულ მონაწილეთა ანგარიშებზე. ეს თანხები ვარიაციული მარჟის სახელწოდებას ატარებს. ამგვარად, ფიუჩერსული ვაჭრობის მონაწილეებმა ყოველდღიურად იციან თავიანთი მოგებისა და ზარალის შესახებ ფიუჩერსული კონტრაქტების მიხედვით. მათ შეუძლიათ მოხსნან მოგება ან უნდა დაფარონ ზარალი.

თუ პოზიციები სავალუტო ფიუჩერსული კონტრაქტების მიხედვით რჩება ღია მათი შესრულების თარიღამდე, მაშინ ანგარიშსწორება ხორციელდება ბირჟის მიერ დადგენილი წესით.

ამგვარად, მაშინ, როდესაც საკასო ბაზარი აკმაყოფილებს უცხოურ ვალუტაზე დაუყოვნებლივ (სასწრაფო) მოთხოვნას, ფიუჩერსების ბაზარზე ოპერაციების მიზანია, ძირითადად – გაცვლის რისკის კომპენსირება. ამ ბაზარზე ორივე მხარე ვალდებულია იღებს მიაწოდოს ვალუტა არა მაშინათვე, არამედ მხოლოდ დათქმულ ვადაში. ეს ნიშნავს, რომ კონტრაქტის დადების დღეს მხარეები შეთანხმდებიან მხოლოდ განსაზღვრული ვალუტის ფიქსირებული თანხის ყიდვასა ან გაყიდვაზე დათქმული ფასით და დათქმულ დღეს. როდესაც მომავალი გარიგების კურსი უცვლელად დაწესებულია, არანაირი მერყეობა საკასო ბაზარზე მასზე არ იმოქმედებს. თავიდანაა აცილებული დანაკარგები გარიგებისას, მაგრამ აგრეთვე არ არის შანსი შემოსავლის მიღებისა კურსის მერყეობიდან. ვალუტა, გამოყენებული სა-

ვაჭრო გარიგებებისას, განსხვავებულია სხვადასხვა ქვეყანაში და დამოკიდებულია შესაბამის კანონებსა და წესებზე. როგორ შეუძლიათ ბანკებს, დააწესონ ეს მომავალი კურსები წინასწარ დანაკარგების რისკის გარეშე?

ფიუჩერსული გარიგების კურსი უდრის საკასო კურსს დამატებული „სვოპი“ (გამოხატული არა პროცენტებში, არამედ გაცვლითი კურსის პუნქტებში). თუ წინასწარი კურსი გაზრდილია, ნამატს, რომელიც შედეგად რჩება „რეპორტი“ ეწოდება, თუ განსხვავება პროცენტებში მეორე მხარესაა, წინასწარი კურსი შესაბამისად შემცირებულია, შემცირებას „დეპორტი“ ეწოდება.

მოვიყვანოთ სვოპის (რეპორტებისა და დეპორტების) გამოთვლის ფორმულა:

$$\text{სვოპი} = \frac{\text{საკასო კურსი} \times \text{სხვაობა \%} - \text{ში} \times \text{ვადა (დღეები)}}{100 \times 360}$$

რეპორტები და დეპორტები ძირითადად დამოკიდებულია პროცენტის განაკვეთებს შორის სხვაობაზე (ვინაიდან გასაცვლელი თანხები სხვადასხვა ვალუტისა ან დეპოზიტებიდან უნდა იქნეს ამოღებული ან – ნახესხები). ისინი იმდენად არ განიცდის მერყეობას, გამოწვეულს ვალუტათა კურსების ცვლილების შესახებ პროგნოზებითა და შეხედულებებით. პრაქტიკაში გამოითვლება დამატებითი, მაგრამ მცირე შესწორება ბანკის სასარგებლოდ, რათა დაიფაროს ხარჯები და გარანტირებულ იქნეს გარკვეული შემოსავალი. ყოველდღიური მუშაობისას, ვაჭრობენ რა სხვა საფინანსო დაწესებულებებთან, ბანკები აცხადებენ სვოპ-კურსებსა და საკასო კურსებს ცალ-ცალკე.

ოფციონები. ოფციონი – ეს არის კონტრაქტი, დადებული ვადიან სავალუტო ბაზარზე, რომლითაც ერთი მხარე (გამყიდველი) ყიდის, ხოლო მეორე (მყიდველი) იძენს უფლებას, იყიდოს ან გაყიდოს საბაზისო ვალუტა კონტრაქტის პირობებით. ოფციონები მიმოიქცევა როგორც საბირჟო, ასევე ბირჟის გარეშე ბაზარზე.

განსაზღვრებიდან ჩანს, რომ ოფციონი მიეკუთვნება პირობითი ვადიანი გარიგების თანრიგს, რამეთუ ის უფლებას აძლევს ერთ-ერთ მხარეს (ოფციონის მყიდველს) შეასრულოს ან არ შეასრულოს კონტრაქტი. მინიჭებული უფლებების მიხედვით განასხვავებენ ოფციონების ორ სახეობას:

- ოფციონს ქოლ (call) - უფლებას აძლევს ოფციონის მყიდველს იყიდოს საბაზისო ვალუტა;

- ოფციონს ფუტ (put) - ოფციონის მყიდველს უფლებას აძლევს გაყიდოს საბაზისო ვალუტა.

ოფციონის გამყიდველი ატარებს ვალდებულებას გაყიდოს (ქოლ ოფციონისათვის) ან იყიდოს (ფუტ ოფციონისათვის) საბაზისო ვალუტა იმ შემთხვევაში, თუ ოფციონის მყიდველი გამოიყენებს თავის უფლებას, ანუ შეასრულებს ოფციონს. ოფციონის შესრულების ფასი, ანუ ფასი, რომლითაც საბაზისო ვალუტა შეიძლება გაყიდოს ან ვიყიდოს, იწოდება სტრაიკ ფასად, ანუ საბაზისო ფასად.

შესაბამისი უფლების მიღებისათვის ოფციონის მყიდველი უხდის გამყიდველს ფულადი სახსრების განსაზღვრულ თანხას, რომელიც იწოდება ოფციონის ფასად ანუ პრემიად. ოფციონის საბირჟო ფორმისას, სადაც ყველა პირობა, მათ შორის სტრაიკ ფასი, წინასწარ დადგენილია, სწორედ პრემია წარმოადგენს ბაზრის მონაწილეთა ვაჭრობის საგანს. გადახდილი პრემიის სიდიდით შემოიზღუდება მაქსიმალური დანაკარგების თანხა, რომლებსაც ნახავს ოფციონის მყიდველი საბაზისო ვალუტის კურსის არასახარბიელო ცვლილებისას. ოფციონის გამყიდველისათვის პრემია წარმოადგენს იქნება მაქსიმალურ მოგებას, რომლის მიღებასაც ის შეძლებს მოცემული ოპერაციისაგან. ხოლო მოგების სიდიდე ოფციონის მყიდველისათვის და დანაკარგებისა - გამყიდველისათვის წარმოადგენს პოტენციურად შეუზღუდავს.

შესრულების ვადების მიხედვით ოფციონები იყოფა ორ ტიპად:

- ამერიკული - შეიძლება შესრულდეს დროის ნების-

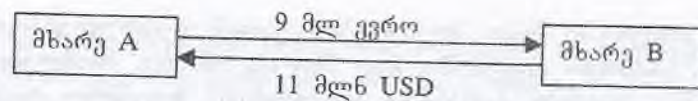
მიერ მომენტში მისი მოქმედების ვადის დასრულებამდე. ყველა საბირჟო ოფციონი, მათ შორის ისინიც, რომლებიც იყიდება ევროპულ ბირჟებზე, მიეკუთვნება მოცემულ ტიპს.

- ევროპული - შეიძლება შესრულდეს მხოლოდ მისი მოქმედების ვადის ამოწურვისას, მაგრამ არა მანამდე.

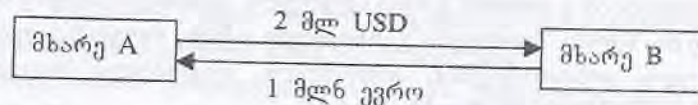
სავალუტო სვოპები. სვოპი - შეთანხმება ორ ან მეტ მხარეს შორის ფულადი გადასახდელების გაცვლის განხორციელებაზე დროის განსაზღვრული პერიოდისათვის მომავალში. სვოპი შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც ფორვარდული კონტრაქტების პორტფელი, დადებული მოცემული შეთანხმების მხარეებს შორის.

ფულადი სახსრების გადასახდელები სავალუტო სვოპისას მიემატება სხვადასხვა ვალუტებს. სავალუტო სვოპი მდგომარეობს ერთ ვალუტაში გადასახდელის გაცვლაში მეორე ვალუტაში გადასახდელზე, ამასთან მხარეებს აგრეთვე შეუძლიათ გადაუხადონ ერთმანეთს პროცენტები შესაბამის ვალუტებში. რამეთუ შეთანხმებები სავალუტო სვოპებზე იდება მხოლოდ ბირჟის გარეშე ბაზარზე, ამიტომ მათი უდიდესი ნაწილი ატარებს ინდივიდუალურ ხასიათს. ამ მიზეზით მათი მეორადი ბაზარი პრაქტიკულად არ არსებობს.

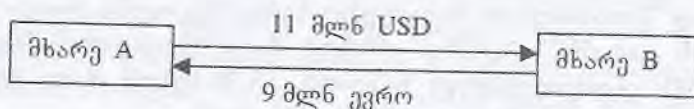
იმის გამო, რომ სვოპებზე შეთანხმების მხარეებს შეუძლიათ დადონ მსგავსი შეთანხმებები ნებისმიერი პირობებით, რომლებიც მათ აინტერესებთ, არსებობს უდიდესი სიმრავლე სვოპების ნაირსახეობებისა, ამასთან ჩნდება ახალი და ახალი. მაგრამ არსებობს შეთანხმებებისა და სავალუტო სვოპების გარკვეული "სტანდარტული" პირობები. ყველაზე გავრცელებული სავალუტო სვოპი მოიცავს ფულადი ნაკადების სამ სახეობას (იხ. ნახაზი). მხარეები ცვლიან გადასახდელებს ვალუტაში, შემდგომ, სვოპის თაობაზე შეთანხმების მოქმედების ვადის განმავლობაში მხარეები ახორციელებენ საპროცენტო გადასახდელებს ერთმანეთისათვის შესაბამის ვალუტაში და პერიოდულად, გათვალისწინებული მოცემულ შეთანხმებაში. დაბოლოს, სვოპის მოქმედების ვადის

ა) პირველდაწყებითი ფულადი ნაკადი

ბ) რეგულარული საპროცენტო გადახდები

გ) პირველდაწყებითი თანხების დაბრუნება

დასრულებისას, მხარეები უბრუნებენ ერთმანეთს პირველდაწყებით გადასახდელებს ვალუტაში.

სავალუტო სვოპების წილად ყველა ფინანსურ სვოპს შორის, რომლებიც იდება მსოფლიოში, მოდის 20%. ამასთან ამ სავალუტო სვოპებში დაახლოებით 50% გამოიყენება აშშ დოლარი.

სავალუტო პოზიცია – ყოველდღიური გარიგებებისას ბანკებმა, რომლებსაც საკმე აქვთ საერთაშორისო საფინანსო ოპერაციებთან, უნდა იყიდონ (გამავალი გადასახდელებისათვის) და გაყიდონ (შემომავალი გადასახდელებისათვის) თანხების უდიდესი რაოდენობა სხვადასხვა კონვერტი-

რებად ვალუტაში.

სავალუტო გარიგებები ხორციელდება შემდეგი ოპერაციების შედეგად:

❖ ვალუტის ყიდვა:

- გამავალი (ჩვეულებრივი) გადასახდელებისათვის,
- იმპორტთან დაკავშირებული აკრედიტივები და დოკუმენტარული ინკასო;
- ჩეკები, წაყენებული ბანკებზე სხვა ბანკების ან ბანკების კლიენტების მიერ;

❖ გაყიდვა:

- შემომავალი (ჩვეულებრივი) გადახდისათვის,
- ექსპორტთან დაკავშირებული აკრედიტივები და დოკუმენტარული ინკასო;
- ჩეკებისათვის, რომლებიც წარმოდგენილია ბანკში დაუყოვნებლივ განაღდებისათვის ან სხვა ბანკის ან ბანკის კლიენტების მიერ ინკასოზე.

რა თქმა უნდა, ყოველი ცალკეული თანხის გაცვლა ბაზარზე იქნებოდა ძვირი და არახელსაყრელი. ამიტომ დღის განმავლობაში ბანკებს აქვთ პოზიციები (პლუს და მინუს) ყოველ კონვენტირებად ვალუტაში, რომლითაც ისინი ახორციელებენ გარიგებებს კლიენტებისათვის ან თავის ხარჯზე და ამგვარად აწონასწორებენ, რამდენადაც შესაძლებელია, არსებულ თანხებსა და დანაკლისს. ეს სავალუტო პოზიციები ჩვეულებრივ ფორმდება ანგარიშის სახით, რომელიც გვიჩვენებს წარმოებულ შესყიდვებსა და გაყიდვებს და ნაშთს, რომელიც უნდა ვიყიდოთ ან გავეიდოთ. სავალუტო პოზიციების უპირატესობა გამოიხატება არა მარტო ბანკის საქმიანობის დაჩქარებით, არამედ – უფრო ხელსაყრელი კურსების მიღწევით ბაზარზე, იქ მიმოქცევადი თანხების გაზრდის ხარჯზე. ბუნებრივია ბანკი, რომელიც ყიდულობს მილიონობით აშშ დოლარს ერთხელ, აკეთებს ამას უფრო ხელსაყრელი ფასით, ვიდრე ბანკი, რომელიც დღეში რამდენჯერმე – ასობით აშშ დოლარს. გარდა ამისა, ბანკები, რომლებიც ადგენენ

პოზიციებს, თავიდან იცილებენ დანაკარგებს გაყიდვისა და ყიდვის კურსებს შორის სხვაობიდან, რადგან გაყიდული და ნაყიდი თანხები ურთიერთკომპენსირდება. პოზიციის ნაშთის მიმართ არის ორი შესაძლებლობა:

1) გაიყიდოს ან ვიყიდოთ ის საკასო ბაზარზე (თავისუფალი ვაჭრობა მხოლოდ ბანკებს შორის) 2) ოფიციალურ სავალუტო ბირჟაზე, რომლებიც რიგ ქვეყნებში არსებობს. არ შეიძლება იმის დავიწყება, რომ ვალუტები საკასო ბაზარზე იცვლება ორი სამუშაო დღის განმავლობაში კონტრაქტის თარიღიდან. ზემოთ აღნიშნული სავალუტო პოზიციები უნდა აღირიცხოს არამხოლოდ ცალკეული ვალუტისათვის, არამედ დაიყოს ყოველი კონკრეტული კურსის მოქმედების თარიღების მიხედვით, რამეთუ ბევრი კონვენტირებადი ვალუტით ტარდება ფიუნერსული გარიგებები.

ამგვარად, ბანკის სავალუტო პოზიცია წარმოადგენს უცხოური ვალუტის მისაღები მოთხოვნებისა და მიწოდების ვალდებულებების ურთიერთმიმართებას. ამასთან, აღნიშნული მოთხოვნები და ვალდებულებები შეიძლება დაკავშირებული იყოს როგორც ოპერაციებთან, ანგარიშსწორება რომელთა მიხედვითაც სრულდება ბანკის სავალუტო პოზიციის განსაზღვრის თარიღისათვის (საანგარიშგებო თარიღი), ასევე ოპერაციებთან, რომელთა მიხედვით ანგარიშსწორება მომავალში დასრულდება.

ყოველი უცხოური ვალუტის მიხედვით სავალუტო პოზიცია განისაზღვრება ცალკე განასხვავებენ დახურულ და ღია პოზიციებს.

დახურული სავალუტო პოზიცია — ეს არის სავალუტო პოზიცია, რომლის დროსაც ბანკის მოთხოვნათა თანხა და ბანკის ვალდებულებათა თანხა ცალკეულ უცხოურ ვალუტაში ერთმანეთის ტოლია.

ღია სავალუტო პოზიცია — ეს არის სავალუტო პოზიცია, რომლის დროსაც ბანკის მოთხოვნათა თანხა ცალკეულ უცხოურ ვალუტაში არ ემთხვევა მისი ვალდებულებების თანხას

ამავე უცხოურ ვალუტაში. მსგავის სიტუაციისას აღმოცენდება სავალუტო რისკი, ე. ი. რისკი ბანკის დანაკარგებისა (ზარალისა) სავალუტო კურსების არახელსაყრელი ცვლილებების გამო. ღია სავალუტო პოზიციის სიდიდე გაიანგარიშება როგორც სხვაობა მოთხოვნათა და ვალდებულებათა თანხებისა ცალკეულ უცხოურ ვალუტაში. ღია სავალუტო პოზიცია შეიძლება იყოს მოკლე ან გრძელი.

მოკლე ღია სავალუტო პოზიციისას ბანკის პასივები და ვალდებულებები უცხოურ ვალუტაში აღემატება მის აქტივებსა და მოთხოვნებს იმავე უცხოურ ვალუტაში. ამიტომ გაანგარიშებისას მისი სიდიდე მიიღება მინუს ნიშნით.

გრძელი ღია სავალუტო პოზიცია საწინააღმდეგოა მოკლესი და მის დროს ბანკის აქტივები და მოთხოვნები უცხოურ ვალუტაში აღემატება მის პასივებსა და ვალდებულებებს ამ ვალუტაში, ხოლო ანგარიშის საფუძველზე წარმოადგენს დადებითს და მიეთითება პლუს ნიშნით.

ღია სავალუტო პოზიციის სიდიდე არ უნდა აღემატებოდეს დადგენილ ლიმიტს, რომელიც ბანკებმა შეაცრად უნდა დაიცვან. ღია სავალუტო პოზიციის ლიმიტი წარმოადგენს ღია სავალუტო პოზიციის სიდიდის მაქსიმალურდ დასაშვებ მიმართებას ბანკის საკუთარი სახსრების (კაპიტალის) თანხისადმი.

ღია სავალუტო პოზიციის ლიმიტის განსაზღვრა რისკისაგან დაცვის ერთ-ერთი მეთოდია.

სავალუტო რისკისაგან დაზღვევის (ჰეჯირების) სხვა მეთოდებია: სტრუქტურული დაბალანსება, პარალელური დაკრედიტება, „სავალუტო კალათა“.

- ღია სავალუტო პოზიციის ლიმიტს განსაზღვრავს ეროვნული ბანკი. საერთაშორისო სტანდარტებით ის არ უნდა აღემატებოდეს 15%. ეს არის საგარეო ლიმიტი. ბანკების მიერ დამოუკიდებლად განისაზღვრება შიდა ლიმიტებიც: დღიური და ღამის (overnight).

- სტრუქტურული დაბალანსება გულისხმობს აქტივისა და პასივის ისეთი სტრუქტურის ჩამოყალიბებას, რომ როდესაც სავალუტო კურსის ცვლილების შედეგად ბალანსის ზოგიერთი პოზიციის მიხედვით ზარალი მიიღება, ის გადაფაროს იმ მოგებაში, რომელიც მიიღება სხვა პოზიციების მიხედვით, სავალუტო კურსის ცვლილების შედეგად.

- პარალელური დაკრედიტება გულისხმობს სხვადასხვა ქვეყანაში მდებარე ბანკების მიერ ურთიერთდაკრედიტებას ეროვნული ვალუტით.

ბანკები ახორციელებენ საკრედიტო პორტფელის დივერსიფიკაციას. პარალელური სესხების მიზანია პორტფელისთვის შევარჩიოთ კრედიტები იმგვარად, რომ ერთი მათგანისაგან მიღებული მარცხი ან წარმატება მინიმალურად იყოს დაკავშირებული მეორედან მიღებულ წარმატებასა ან მარცხზე.

- „სავალუტო კალათა“.

სავალუტო რისკისაგან დაზღვევის მიზნით კონტრაქტებში ჩაირთვებოდა დათქმები: **ოქროს დათქმა** ნიშნავდა, რომ ფიქსირდებოდა გადახდის ვალუტის ოქროს შემადგენლობა. თუ გადახდის მომენტისათვის ის მცირდებოდა, გადასახდელის თანხა იზრდებოდა და, პირიქით, **სავალუტო დათქმა** – გადახდის ვალუტა მიემაგრებოდა დათქმის ვალუტას (უფრო მეტად). „მცურავი“ კურსების რეჟიმის დროს განისაზღვრება ვალუტის საშუალო შეწონილი კურსი „სავალუტო კალათისადმი“. „სავალუტო კალათისთვის“ შეირჩევა ვალუტები, რომლებიც ურთიერთსაწინააღმდეგო მიმართულებით „ცურავენ“, რათა მთლიანობაში კალათის ღირებულება სტაბილური დარჩეს. როდესაც დგება გადახდის ვადა, გაითვალისწინება „ფასის ვალუტის“ კურსის ცვლილება „კალათისადმი“.

სავალუტო რისკისაგან დაზღვევა ვადიანი გარიგებების მიზანიც, როგორცაა: ფორვარდები, ფიუჭერები, სვოპები, ოფციონები.

თემა 14

ლექცია XXVI-XXVII. ანგარიშის მიერ საერთაშორისო ანგარიშსწორების მომსახურება

საგადასახდელო ბრუნვის სტრუქტურა საერთაშორისო ანგარიშსწორებისას ბევრი ფაქტორით განისაზღვრება, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანს წარმოადგენს ანგარიშსწორების მონაწილეთა გადახდისუნარიანობა. მიმწოდებლისათვის აუცილებელია, მიიღოს საგადასახდელო საქონლისათვის (მომსახურებისათვის, სამუშაოებისათვის, ინტელექტუალური საქმიანობის პროდუქტებისათვის) სრული მოცულობითა და განსაზღვრულ ვადაში. გარკვეული ურთიერთობები, რომლებშიც შედიან იმპორტიორები და ექსპორტიორები, მათ ვალდებულებათა მოცულობა და პასუხისმგებლობათა მოცულობა ერთმანეთის წინაშე პირდაპირ იქნება დამოკიდებული საერთაშორისო ანგარიშსწორების კონკრეტული ფორმის არჩევანზე.

ანგარიშსწორების ფორმები – ეს არის საერთაშორისო პრაქტიკაში ისტორიულად ჩამოყალიბებული საგადასახდელო და საქონელგანკარგულებითი დოკუმენტების გაფორმების, გადაცემის, დამუშავებისა და გადახდათა განხორციელების ხერხები. კონკრეტული ფორმის არჩევა, რომლითაც განხორციელდება ანგარიშსწორება საგარეო-საეჭრო კონტრაქტის მიხედვით, განისაზღვრება მხარეთა შეთანხმებით და ფიქსირდება განყოფილებაში „საგარეო ვაჭრობის კონტრაქტის გადახდის პირობები“. ყველაზე ხშირად გამოიყენება საერთაშორისო ანგარიშსწორების ისეთი ფორმები, როგორცაა: საბანკო გადარიცხვა, ჩეკი, ინკასო, აკრედიტივი.

საერთაშორისო ანგარიშსწორება რეგულირდება ნაციონალური საკანონმდებლო ნორმატიული აქტებით, აგრეთვე საქმიანი ბრუნვის წესებითა და ჩვეულებებით. საერთაშო-

რისო ანგარიშსწორების უნიფიკაციის აუცილებლობა განპირობებულია საბანკო ოპერაციების უნივერსალურობით. ამიტომ, საერთაშორისო ანგარიშსწორებაში სათანადო და საჩუქო მიმოქცევის უნიფიკაცია რეგლამენტირებულია წესებით, მიღებულით ჟენევის კონვენციით (1930, 1931 წწ). ასევე საერთაშორისო საეკონომიკური პალატის მიერ (პარიზი, XX - საუკუნის დასაწყისი) შემუშავებულია უნიფიცირებული წესები და ჩვეულებანი დოკუმენტარული აკრედიტაციებისათვის და ინკასოს მიხედვით. მსოფლიოს ბანკების უმეტესობა მიუერთდა ამ წესებს. ყველაფერი ეს წარმოადგენს ბაზას ქვეყნების უმრავლესობის ნაციონალური კანონმდებლობისათვის.

ანგარიშსწორება, განხორციელებული საბანკო გადარიცხვის დახმარებით

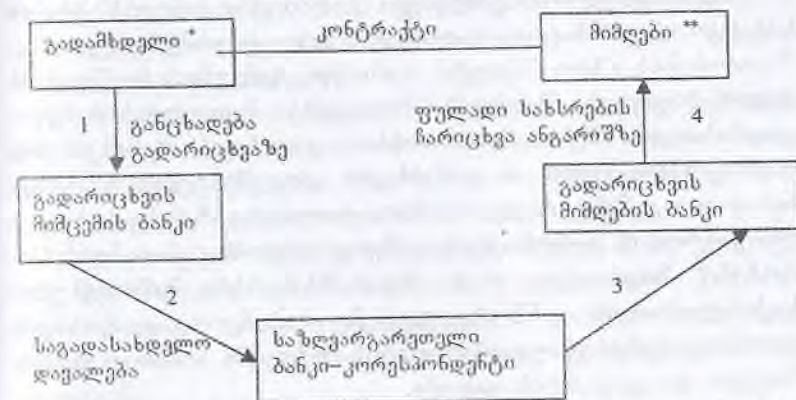
საბანკო გადარიცხვა - წარმოადგენს ერთი ბანკის დავალებას მეორისადმი, გადაუხადოს გადარიცხვის მიმღებს განსაზღვრული თანხა, საბანკო გადარიცხვების ეკონომიკური დასაბუთებულობა იმაზეა დამოკიდებული, თუ რა გზით ხდება საქონლის (მომსახურებათა, სამუშაოების, ინტელექტუალური საქმიანობის საგნების) გადახდა: მათ მიწოდებამდე (საავანსო გადასახდელები), თუ იმპორტიორის მიერ მათი მიღების შემდეგ (ღია ანგარიშის ფორმით ანგარიშსწორება).

ანგარიშსწორების მონაწილეებს წარმოადგენენ:

- ❖ გადარიცხვის გამცემი (მოვალე);
 - ❖ გადარიცხვის გამცემის ბანკი, რომელმაც მიიღო დავალება;
 - ❖ ბანკი, რომელიც ახორციელებს გადარიცხვის თანხის ჩარიცხვას გადარიცხვის მიმღებისათვის;
 - ❖ გადარიცხვის მიმღები.
- დოკუმენტარუნივის სქემა საბანკო გადარიცხვისას წარ-

მოდგენილია ნახაზზე.

განვიხილოთ საბანკო გადარიცხვის სქემა

* ასევე მართლზომიერია ეუწოდოთ: საქონლის მყიდველი, გადარიცხვის გამცემი, მოვალე, იმპორტიორი

** ასევე მართლზომიერია ეუწოდოთ: საქონლის მიმწოდებელი, გადარიცხვის მიმღები, ბენეფიციარი, ექსპორტიორი.

1. კლიენტი - გადარიცხვის გამცემი აფორმებს განცხადებას გადარიცხვაზე სამ ეგზემპლარად (მხოლოდ პირველ ეგზემპლარს ეწერება ხელი უფლებამოსილ პირთა მიერ);

2. განცხადებაში მითითებული მონაცემების შესაბამისად ბანკი ადგენს საგადასახდლო დავალებას საზღვარგარეთელი ბანკი-კორესპონდენტისადმი;

3. იმპორტიორის ბანკი აგზავნის თავისი სახელით საგადასახდლო დავალებას ექსპორტიორის ბანკში;

4. ექსპორტიორის ბანკი რიცხავს ფულად თანხას მიმწოდებლის ანგარიშსწორების ანგარიშზე.

ბანკი ახორციელებს კლიენტურ გადარიცხვებს გადარიცხვის გამცემის ხარჯზე უცხოელი მიმღებისათვის (ბენეფიციარისათვის), ბანკი-გადამხდელისათვის მის მიერ გადახდილი თანხის ანაზღაურების ხერხის მითითებით. გადა-

რიცხვის მიმდების ბანკი ხელშეკრულებებს კონკრეტული მითითებით, რომლებსაც მოიცავს საგადასახდელო დავალება. საგადასახდელო დავალებები გადაიცემა ბანკებს შორის საბანკო ინფორმაციის გადაცემის ტელესაკომუნიკაციო საშუალებების გზით (სვიფტი, სპრინტი, ტელექსი). საგადასახდელო დავალება შეიძლება მოიცავდეს მითითებას ბენეფიციარისათვის შესაბამისი თანხის გადახდის შესახებ მის მიერ კომერციული ან ფინანსური დოკუმენტების წარდგენისას (დოკუმენტარული ან პირობითი გადარიცხვა). საგაგრო ვაჭრობის კონტრაქტის განყოფილებაში „გადახდის პირობები“ მიეთითება, რომ ანგარიშსწორება მიწოდებული საქონლისათვის განხორციელდება საბანკო გადარიცხვის ფორმით, აგრეთვე – გადარიცხვის მიმდების საბანკო რეკვიზიტები და გადახდის ვადები.

საიმპორტო ოპერაციებისას გადარიცხვაზე განცხადებაში მიეთითება შემდეგი მონაცემები:

- ❖ გადარიცხვაზე განცხადების ნომერი და თარიღი;
 - ❖ უცხოური ვალუტის გადარიცხვის თანხა (ციფრებით და სიტყვიერად) და გადახდის ვალუტა;
 - ❖ შეტყობინების გადაცემის ხერხი (ფოსტა, ტელეგრაფი, ელექტრონული საშუალებები);
 - ❖ გადარიცხვის მიმდების სრული დასახელება, მისი რეკვიზიტები;
 - ❖ გადარიცხვის მიმდების ბანკის რეკვიზიტები;
 - ❖ გადახდის დანიშნულება (კონტრაქტის ნომერი და თარიღი);
 - ❖ გადახდის სასწრაფოობა (რაზე დამოკიდებულებითაც ბანკი იღებს საკომისიოს გადარიცხვისათვის).
- საბანკო გადარიცხვის ჩატარებისას საკომისიო, როგორც წესი, გადაიხდებიან იმპორტიორის ბანკის მიერ. ის დაკავდება გადარიცხვის გამცემიდან ამ უკანასკნელის მიერ ბანკში გადარიცხვებზე განცხადების წარდგენისას. კლიენტი იმპორტიორისაგან განხცადების მიღების შემდეგ, ბანკი თა-

ვისი სახელით გადაგზავნის საგადასახდელო დავალებას ექსპორტიორის ბანკში. შემდგომ ექსპორტიორის ბანკი ჩარიცხავს ფულად სახსრებს ექსპორტიორის ანგარიშზე.

დოკუმენტბრუნვა იმპორტიორისაგან სახსრების მიღებისას რწმუნებულ ბანკში:

❖ ყოველ საგადასახდელო დავალებაზე დგება მემორიალური ოდერი დადგენილი ფორმისა და მისი ასლი გადაეცემა ბენეფიციარს მისი ანგარიშიდან ამონაწერთან ერთად;

❖ დოკუმენტარული გადარიცხვების თანხის ჩარიცხვისას, ბანკი მიუთითებს მემორიალურ ოდერში დოკუმენტების წარმოდგენის ვადას (ამასთან, დოკუმენტების წარმოდგენის ვადა არ უნდა აღემატებოდეს 15 კალენდარულ დღეს ბენეფიციარის ანგარიშზე გადასახდელის შემოსვლის თარიღიდან).

იმ შემთხვევაში, თუ დოკუმენტები არ არის წარმოდგენილი ვადაში, რწმუნებული ბანკი ჩამოწერს თანხას ბენეფიციარის ანგარიშიდან და იმავედროულად მოსთხოვს უცხოურ ბანკ-გადარიცხის გამცემს ინსტრუქციებს გადარიცხვასთან მიმართებით.

წარმოვადგინოთ საქონლისათვის (სამუშაოებისათვის, მომსახურებისათვის, ინტელექტუალური საქმიანობის საგნებისათვის) საბანკო გადარიცხვით გადახდის განხორციელების ხერხები. თუ ანგარიშსწორება ხორციელდება ავანსის ფორმით: რეგულირების ხასიათი – მხარეთა შეთანხმება, გამაგრებული კონტრაქტით; ანგარიშსწორების არსი – ექსპორტიორის დავალებით საავანსო გადასახდელის თანხაზე ექსპორტიორის ბანკი ჩვეულებრივ გასცემს მიღებული ავანსის დაბრუნების გარანტიას საქონლის მიუწოდებლობის ან კონტრაქტის პირობების შეუსრულებლობის შემთხვევაში; კრედიტთან კავშირი – დაკრედიტების ფარული ფორმა; უპირატესობები არა აქვს; ნაკლოვანებები – 1. არახელსაყრელია იმპორტიორისათვის. შეიძლება ადგილი ჰქონდეს მისი დაინტერესებისას საქონლის მიწოდებით: საქონლის

გარკვეული სპეციფიკისას (მაგ. ძვირფასი ლითონები) წარმოადგენს აუცილებელ პირობას.

თუ ანგარიშწორება ხორციელდება ღია ანგარიშით: რეგულირების ხასიათი – მხარეთა შეთანხმება, გამაგრებული კონტრაქტით; ანგარიშწორების არსი – პერიოდული გადახდები იმპორტიორისაგან ექსპორტიორისადმი საქონლის მიღების შემდგომ. აღრიცხვა ხორციელდება მხარეთა საავტორო წიგნების საშუალებით (მთელი მიდინარე დავალიანების დაჯამება). დასრულებისას: ანგარიშწორებათა შეჯერება და დავალიანების დაფარვა ხორციელდება ბანკის საშუალებით (ჩეკის ან საბანკო გადარიცხვის გამოყენებით). კრედიტთან კავშირი – ადგილი აქვს კრედიტს ღია ანგარიშით. უპირატესობანი: 1. პროცენტები კრედიტზე ცალკე არ გადაიხდებიან, შედეგად, არ არსებობს მიუწოდებელი საქონლის გადახდის რისკი: ხელსაყრელია იმპორტიორისათვის, რამეთუ სრულდება პირობა: ჯერ საქონლის მიწოდება, შემდგომ – მისთვის გადახდა. ნაკლოვანებები: 1. არახელსაყრელია ექსპორტიორისათვის, რამეთუ არ შეიცავს გადახდის თავისდროულობის გარანტიებს. 2. გამოიყენება მხოლოდ თანაზიარობის პირობით, იმ პირობით, რომ ორივე მხარე იმყოფება როგორც მყიდველის, ასევე გამყიდველის როლში. ერთ-ერთი მხარის მიერ თავისი ვალდებულებების შეუსრულებლობისას ადგილი აქვს სასაქონლო მიწოდებათა შეჩერებას. ცალმხრივი მიწოდებისას გამოიყენება იშვიათად.

საბანკო გადარიცხვებით ანგარიშწორების შესახებ დასკვნის გაკეთებისას, აუცილებელია აღვნიშნოთ ანგარიშწორების მოცემული ფორმის დადებითი და უარყოფითი მხარეები. დადებით მხარეებს შეიძლება მივაკუთვნოთ ოპერაციათა განხორციელების სისწრაფე, სიმარტივე და სიიარაღე, მაგრამ ამასთან უნდა გვახსოვდეს გადახდის გარანტიის არარსებობა და, შესაბამისად, ანგარიშწორების მოცემული ფორმის არასაიმედოობა.

ანგარიშსწორება ჩეკებით

საერთაშორისო ანგარიშსწორებაში ფართოდ გამოიყენება ჩეკები. იმ შემთხვევაში როცა მყიდველი იხდის ჩეკის დახმარებით, მას შეუძლია გააკეთოს შემდეგი არჩევანი:

❖ დამოუკიდებლად წამოაყენოს ჩეკი (კლიენტური ჩეკი);

❖ დაავადოს ჩეკის გამოწერა ბანკს (საბანკო ჩეკი).

წარმოადგენს რა საბრუნავ დოკუმენტს, ჩეკი გადადის ხელიდან ხელში, ერთი მფლობელიდან მეორესთან და ასეთნაირად ყველაზე ხანმოკლე ვადაში იძლევა შესაძლებლობას, დაიფაროს რამდენიმე მფლობელის საგადასახდლო ვალდებულებები, ცვლის რა საბანკო გადარიცხვას და აგრეთვე ნაღდ ფულს.

საერთაშორისო დონეზე საჩეკო მიმოქცევაში გამოსაყენებლად ჩეკის რეკვიზიტები და საჩეკო ნომრები უნიფიცირებულია ერთგვაროვან საჩეკო კანონში, რომელიც 1931 წ. იქნა დამტკიცებული ჟენევის კონვენციით. სხვადასხვა ქვეყანაში მოქმედი სამართლებრივი ნორმებისა და საქმიანი ბრუნვის ჩვეულებებზე დამოკიდებულებებით საჩეკო კანონმდებლობის ცალკეული დებულებები შესაძლოა განსხვავდებოდეს, მაგრამ, შეიძლება შეაფიოდ გამოვეყნოთ საერთო წესები, დამახასიათებელი კლასიკური საჩეკო მიმოქცევისათვის.

პირველი წესი. საჩეკო მიმოქცევის მონაწილე პირთა წრე მოიცავს ჩეკის გამცემს, ჩეკის მფლობელს, ჩეკის მიხედვით გადამხდელს, რომლის როლშიც ბანკი გამოდის. გარდა ამისა, საჩეკო მიმოქცევაში შესაძლოა მონაწილეობდნენ ინდოსატები – პირები, რომლებმაც მიიღეს ჩეკი გადასაცემი წარწერით და ავალიტები, პირები, რომლებმაც გააკეთეს თავისი ხელმოწერა ჩეკზე, როგორც მისი გადახდის გარანტებმა.

ჩეკების გაცემის უფლება გულისხმობს ჩეკის გამცემსა და გადამხდელ ბანკს შორის სპეციალური საჩეკო ხელშეკრულების არსებობას. საჩეკო ხელშეკრულების ფორმა თა-

ვისუფალია. ჩეკის გამცემის ძირითადი მოვალეობა ბანკთან საჩეკო ხელშეკრულების მიხედვით – თავისდროულად წარმოადგინოს „დაფარვა ჩეკის მიხედვით“ ანუ ჩეკში მითითებული თანხა, აუცილებელი ბანკისათვის მის გადასახდელოდ ჩეკის მფლობელისათვის, ჩეკის გადასახდელოდ წარდგენისას. იმასთან დაკავშირებით, რომ მოცემულ ჩეკს აუცილებლად უნდა ჰქონდეს დაფარვა, რომელიც უზრუნველყოფს ბანკისათვის შესაძლებლობას გაანაღდოს ჩეკი ჩეკის გამცემის სახსრების ხარჯზე, ზოგიერთი სახელმწიფოების კანონმდებლობა აწესებს პასუხისმგებლობას ჩეკის გაცემისათვის საქმარისი დაფარვის გარეშე, აძლევს რა ჩეკის გამცემის ასეთ მოქმედებას მოტყუების კვალიფიკაციას, რადგან დაუფარავი, გადახდით არაუზრუნველყოფილი ჩეკების გამოშვება უარყოფითად იმოქმედებს საჩეკო მიმოქცევის განვითარებაზე.

საჩეკო ხელშეკრულების მონაწილეთა უფლებები და მოვალეობები:

ჩეკის გამცემი – ასრულებს საჩეკო წიგნაკის შენახვის წესებს, აწოდებს გადასახდელ ბანკს თავისდროულად, ანუ გადახდის მომენტისათვის, დაფარვას, თავისდროულად აცნობებს ბანკს ჩეკების დაკარგვისა და გაყალბების მისთვის ცნობილი შემთხვევების შესახებ, რათა თავისდროულად შეეწინააღმდეგონ ასეთი ჩეკების განაღდებას და ა. შ.

ბანკი-გადასახდელი – ანაღდება მასზე წაყენებულ ჩეკებს დაფარვის ხარჯზე ან კრედიტში (ოვერდრაფტი ჩეკის გამცემის ანგარიშის მიხედვით) ჩეკის სათანადო მფლობელისათვის. ამასთან, უნდა გვახსოვდეს, რომ საბოლოო ანგარიშით ჩეკის განაღდებისათვის პასუხისმგებლობას ატარებს არა გადასახდელი ბანკი, არამედ – ჩეკის გამცემი.

კლასიკური საჩეკო ხელშეკრულების ძირითადი პოსტულატი: ჩეკის გამცემი წარმოადგენს ჩეკის მიხედვით გადახდის ძირითად გარანტს. ჩეკის გამცემი ვალდებულია, იმ შემთხვევაში, თუ ჩეკი არ იქნება განაღდებული წარდგენი-

სას, გადაუხადოს ჩეკის თანხა ჩეკის მფლობელს ან მხარეს, რომელმაც გაანაღდა ჩეკი საკუთარ თავზე აღებული ვალდებულებების გამო (ინდოსანტი, ავალისტი), აგრეთვე, აანაზღაუროს ხარჯები და ზარალი, გამოწვეული გადაუხდელობით.

მეორე წესი. ჩეკით ანგარიშწორება არ ფარავს ვალს. მიიღო ჩეკი, არ ნიშნავს მიიღო გადახდა – ყოველ შემთხვევაში მანამ, სანამ თვითონ ჩეკი არ იქნება გადახდილი. ჩეკი მხოლოდ ინსტრუმენტია ფულის მისაღებად.

მესამე წესი. ყველა უფლება ჩეკის მიხედვით ხორციელდება მისი ორიგინალის წარდგენისას, რადგან ჩეკი წარმოადგენს ფასიან ქაღალდს და ყველა უფლება ჩეკის მიხედვით მისი შინაარსით განისაზღვრება.

ჩეკების სახეობები. წარმოადგენს რა გადახდის ინსტრუმენტს, ჩეკი უპირატესად უნდა იყოს ქაღალდი წარმომდგენზე. მაგრამ პრაქტიკა სხვა გზით მიდის: ჩეკების უმეტესობა გამოიწერება განსაზღვრულ პირზე, რაც ამცირებს ჩეკის მიხედვით სახსრების არაკეთილსინდისიერი მფლობელის მიერ მიღების რისკს.

სახსრების მიმღების მითითების ხერხის მიხედვით განასხვავებენ შემდეგ ჩეკებს:

❖ სახელობითი – გამოწერილი განსაზღვრულ პირზე (მაგალითად, „გადაუხადეთ მხოლოდ ივანიშვილს“). ამ დათქმით იკრძალება ჩეკის შემდგომი გადაცემა ინდოსამენტით სხვა პირისათვის.

❖ ორდერული – გამოწერილი განსაზღვრულ პირზე, სხვისთვის გადაცემის უფლებით;

❖ წარმომდგენისა – ჩეკები, რომლებიც შეიცავენ ნიშანს „გადაუხადეთ ამ ჩეკის წარმომდგენელს“, აგრეთვე გამოწერილი საერთოდ მიმღების მითითების გარეშე. მაგრამ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ზოგიერთ ქვეყანაში ჩეკი მიმღების მითითების გარეშე ბათილად ითვლება.

გადახდის ხერხის მიხედვით განასხვავებენ საანგარიშსწორებო და კროსირებულ ჩეკებს.

საანგარიშსწორებო ჩეკი. გადახდა ასეთი ჩეკის მიხედვით შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ ჩეკის თანხის ჩარიცხვის გზით მიმღების ანგარიშზე ბანკში (ნებისმიერში ან იმაში, რომელიც მითითებულია ჩეკზე). ასეთ ჩეკს აქვს შეზღუდული ბრუნვადობა, რამეთუ ის შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მხოლოდ იმ პირებთან ანგარიშსწორებისათვის, რომლებსაც აქვთ ანგარიში გადამხდელ ბანკში, ან ანგარიშსწორებისათვის თავად გადამხდელთან.

კროსირებული ჩეკი (ინგლ. cross-გადახაზვა) – ჩეკი, რომლის პირის მხარე გადახაზულია ორი პარალელური ირიბი ან განივი ხაზით. კროსირების მიზანია – შემცირდეს რისკი, დაკავშირებული შეცდომით არა იმ პირისათვის გადახდის შესაძლებლობისა, ვსდუდავთ რა ჩეკის შესაძლო მფლობელთა წრეს, რომელთაც უფლება აქვთ წარადგინონ ის გასანაღდეblად, მხოლოდ საბანკო დაწესებულებებით. ასეთნაირად, კროსირებული ჩეკის მიხედვით ბანკი ვალდებულია განახორციელოს გადახდა მხოლოდ ბანკისათვის ან თავისი კლიენტის ანგარიშზე.

ანგარიშსწორების საინკასო ფორმა

ოპერაცია ინკასო შეიძლება განესაზღვროთ როგორც ექსპორტიორის (კრედიტორის) დავალება თავისი ბანკისადმი, მიიღოს იმპორტიორისაგან (გადამხდელისაგან, მოვალისაგან) უშუალოდ ან სხვა ბანკის საშუალებით გარკვეული თანხა ან იმის დასტური, რომ ეს თანხა გადახდილი იქნება დადგენილ ვადაში. ძირითადი დოკუმენტი, რომელიც ახდენს ოპერაციების მოცემული სახეობის რეგლამენტირებას არის „ინკასოს უნიფიცირებული წესები“, შემუშავებული საერთაშორისო სავაჭრო პალატის მიერ (უკანასკნელი რედაქცია 1993 წ.), რომლის შესაბამისადაც, საინკასო ოპერაციები ხორციელდება ბანკების მიერ იმპორტიორისაგან მიღებული ინსტრუქციების საფუძველზე.

ინკასო დოკუმენტების პირისპირ. ინკასოს წამოყენება დო-

კუმენტების პირისპირ – გადახდის უზრუნველყოფის ისეთი ფორმაა, როცა ბანკის შუამავლობისას დოკუმენტების გაცემა, რომლებიც აღმოცენდა გარიგებების შედეგად, ხორციელდება განსაზღვრული პირობებით. ასეთი პირობები შეიძლება ითვალისწინებდეს დოკუმენტების გაცემას:

❖ ნაღდი ანგარიშსწორებისათვის (D/P-documents against payment) – ექსპორტიორის ბრძანება ბანკისადმი, გადაახდეთ იმპორტიორს დოკუმენტებში მითითებული თანხა. დოკუმენტები გაიცემა ორმხრივ საფუძველზე გადახდის განხორციელებისას.

❖ აქცეპტის პირისპირ (D/A-documents against acceptance) – ექსპორტიორის ბრძანება ბანკისადმი, მისცეს წარმოდგენილი დოკუმენტები იმპორტიორს, მის მიერ ექსპორტიორის მიერ წაყენებული ტრატის აქცეპტირების საფუძველზე.

❖ გადახდის გამოუთხოვადი გარანტიის საფუძველზე.

ბანკი განკარგავს დოკუმენტებს მიღებული ინსტრუქციების შესაბამისად იმისათვის, რომ მიიღოს აქცეპტი ან გადახდა ან გასცეს კომერციული დოკუმენტები აქცეპტის პირისპირ ან ნაღდი ანგარიშსწორებისათვის, ან გასცეს დოკუმენტები სხვა პირობებით. როგორც წესი, ექსპორტიორსა და იმპორტიორს შორის მყარდება ნდობითი ურთიერთობები, რომლებიც ფიქსირდება სააგენტო ხელშეკრულებაში-ხელშეკრულებაში მომსახურების შესახებ, რომლის შესრულების წესი რეგულირდება კანონის დებულებებით. ინკასოს წაყენებას უცხოურ ბანკში შეიძლება ადგილი პჭონდეს მხოლოდ მაშინ, როცა საკანონმდებლო და პოლიტიკური გარემოებები იმპორტიორის ქვეყანაში ითვლება სტაბილურად და მოწესრიგებულად.

დოკუმენტების პირისპირ ინკასოს მხარეებია:

❖ ექსპორტიორი (principal) – კლიენტი, რომელიც ავალებს თავის ბანკს ინკასირების განხორციელებას, ანუ ავალებს საინკასო ოპერაციას თავის ბანკს;

❖ გადამგზავნი (გადამრიცხავი) ბანკი (remitting) – ბანკი,

რომელსაც ექსპორტიორმა დააგადა გადასახდელთა შეგროვება, ან მას შეიძლება ეწოდოს ბანკი – რემიტენტი, რომელსაც მრწმუნებელი (ექსპორტიორი) ავალებს ინკასირების ოპერაციას;

❖ ბანკი – ინკასატორი (collecting bank) – ნებისმიერი ბანკი, გადამგზავნი ბანკის გარდა, რომელიც იღებს მონაწილეობას გადასახდელთა მიღებაში, ანუ იმპორტიორის არჩევით – იმპორტიორის ბანკი;

❖ ბანკი, რომელიც წარადგენს თამასუქს გასანადგებლად (presenting bank) – ბანკი ინკასატორი, რომელიც წარუდგენს დოკუმენტებს ტრასატს – წარმდგენი ბანკი;

❖ ტრასატი – იმპორტიორი – პირი, რომლისადმიც საინკასო დავალების შესაბამისად უნდა იქნეს წარდგენილი დოკუმენტები, როგორც წესი ეს არის თავად გადამხდელი.

დოკუმენტბრუნვა ინკასოს წაყენებისას დოკუმენტების პირისპირ წარმოდგენილია ნახაზებზე №1 და №2.

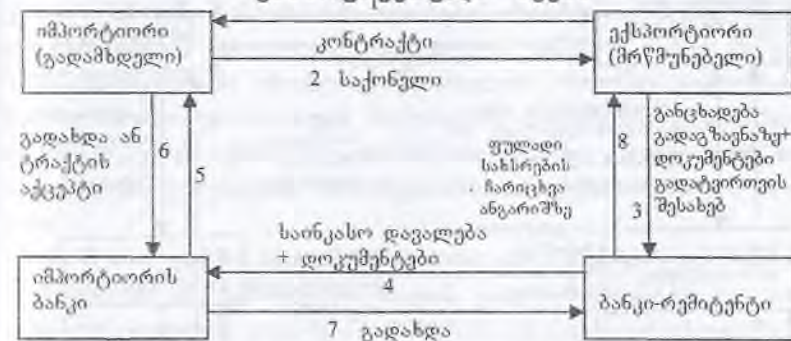
№1 ნახაზზე წარმოდგენილია ინკასოს მიხედვით ანგარიშსწორების გამარტივებული სქემა, რომელშიც ოთხი ძირითადი მონაწილეა. მაგრამ, ჩვეულებრივ, საანგარიშსწორებო სქემაში აუცილებლად იღებს მონაწილეობას ქვეყანა – იმპორტიორის მდებარეობის ბანკი (როგორც წესი, მას წარმოადგენს ბანკი – იმპორტიორი) და წარმდგენი ბანკი, რომლის როლშიც შეიძლება გამოვიდეს მესამე ბანკი, მაგრამ ის შეიძლება იყოს აგრეთვე ექსპორტიორის ბანკიც, იმპორტიორის ბანკიც ან მდებარეობის ბანკი.

განვიხილოთ ნახაზი №2, რომელზეც წარმოდგენილია ინკასოს მიხედვით ანგარიშსწორების გაშლილი სქემა:

1. ექსპორტიორი დებს კონტრაქტს იმპორტიორთან საქონლის გაყიდვების შესახებ დოკუმენტარული ინკასოს მიხედვით ანგარიშსწორების პირობით და უგზავნის მას საქონელს.

2. ექსპორტიორი (მრწმუნებელი) უგზავნის თავის ბანკს საინკასო დავალებასა და კომერციულ დოკუმენტებს.

ნახაზი №1. ინკასოს მიხედვით ანგარიშსწორების გამარტივებული სქემა

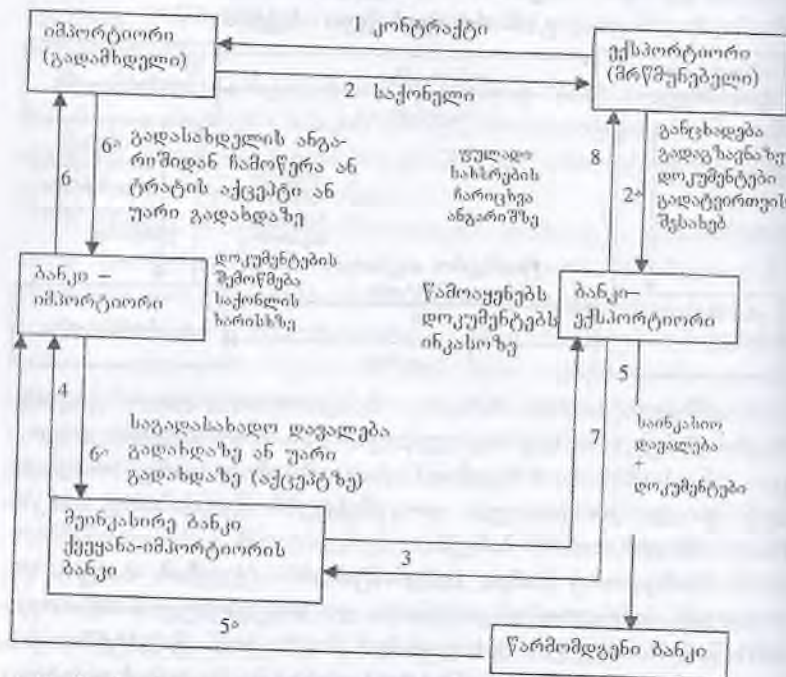
3. ექსპორტიორის ბანკი – ბანკი-რემიტენტი – გადამგზავნი ბანკი (რომელსაც ევალება განახორციელოს ოპერაცია ინკასირების მიხედვით), გადაგზავნის საინკასო დავალებასა და კომერციულ დოკუმენტებს მდებარეობის ბანკში (ანუ იმპორტიორის ბანკში).

4. მდებარეობის ბანკი (იმპორტიორის ქვეყნის ბანკი) წარუდგენს საინკასო დავალებასა და დოკუმენტებს იმპორტიორს გადასახდელის მისაღებად (ან ტრატის აქცეპტისათვის, დავალებაში მოცემულ ინსტრუქციებზე დამოკიდებულებით).

5. წარმდგენი ბანკი წარუდგენს ამ დოკუმენტებს გადამხდელს (იმპორტიორს) იმ შემთხვევაში თუ მდებარეობის ბანკი ავალებს ამ ოპერაციის განხორციელებას სხვა ბანკის საშუალებით და არ ასრულებს მას თავად უშუალოდ. დოკუმენტები გადამხდელს მიეცემა მხოლოდ გადახდის პირისპირ.

6. იმპორტიორი განახორციელებს დოკუმენტების გადახდას მდებარეობის ბანკისათვის საბანკო ინფორმაციის გაცემის ტექნიკური საშუალებების დახმარებით – ინსტრუქციებზე დამოკიდებულებით.

ნახაზი №2. ინკასოს მიხედვით ანგარიშსწორების გაშლილი სქემა

7. მეინკასირე ბანკი გადაურიცხავს გადასახდელს ბანკ-რემიტენტს-ექსპორტიორის ბანკს.

8. ბანკი - რემიტენტი ჩარიცხვას გამოგზავნილ თანხას ექსპორტიორის (ტრასანტის) ანგარიშზე.

გადაუხდელობის ან აქცეპტზე უარის შემთხვევაში იმპორტიორი აცნობებს ამის შესახებ მრწმუნებელსა და მის ბანკს.

განასხვავებენ მარტივ (წმინდა) და დოკუმენტარულ ინკასოს. ინკასოს ცნებიდან გამომდინარეობს, რომ ორივე შემთხვევაში ეს არის გადასახდელის გადახდევინების ოპერაცია: წმინდა ინკასოს დროს - მხოლოდ ფინანსური დოკუმენტ-

ბის მიხედვით, დოკუმენტარული ინკასოს დროს - ფინანსური დოკუმენტების ინკასო, რომელსაც ახლავს კომერციული დოკუმენტები, ან მხოლოდ კომერციული დოკუმენტების ინკასო. ამასთან, ბანკები არ ატარებენ რაიმე ვალდებულებას დოკუმენტების განაღდების მიხედვით, რამეთუ ისინი მოცემულ ოპერაციაში მხოლოდ შუამავლის როლში გამოდიან. წარმოქმნილი უთანხმოება საქონლის რაოდენობასა და ხარისხთან მიმართებით ანგარიშსწორების მოცემული ფორმისას წყდება უშუალოდ იმპორტიორსა და ექსპორტიორს შორის.

იმ შემთხვევაში, თუ იმპორტიორი დოკუმენტარული ინკასოს დროს არ ასრულებს თავის ვალდებულებებს და არ განახორციელებს გადახდას, ტრატის აქცეპტს, არ იხდის მის მიერ აქცეპტებული ტრატის მიხედვით დაფარვის ვადის გასვლისას, ბანკმა - იმპორტიორმა საინკასო დავალებაში (წერილში) მოცემული ინსტრუქციების შესაბამისად, შეიძლება მიმართოს ისეთ მოქმედებას, როგორიცაა, მაგალითად, პროტესტი, საწყობში მოთავსება-შენახვა, აუცილებლობის შემთხვევაში საკონტაქტო პირისათვის მიმართვა და ა.შ. ეწეულა ამ შემთხვევაში ხარჯებს გასწევს ექსპორტიორი.

ფინანსურ დოკუმენტებს უნიფიცირებული წესების საფუძველზე მიეკუთვნება: მარტივი და გადასაყვანი თამასუქები, ჩეკები, საგადასახდელო ხელწერილები და სხვა მსგავსი დოკუმენტები, რომლებიც გამოიყენება გადასახდელის ფულადი ფორმით მისაღებად. კომერციულ დოკუმენტებს მიაკუთვნებენ ანგარიშებს, გადატვირთვის დოკუმენტებს, დოკუმენტებს საკუთრების უფლების შესახებ და სხვებს, რომლებიც არ წარმოადგენს ფინანსურ დოკუმენტებს.

ინკასოს დროს გამოიყენება ტრატა. ტრატა - ეს არის დოკუმენტი, რომელიც მოიცავს კრედიტორის (ტრასანტის) უდავო ბრძანებას მსესხებლისადმი (ტრასატისადმი), მითითებულ ვადაში ფულის განსაზღვრული თანხის გადახდის შესახებ თამასუქში დასახელებული მესამე პირისათვის (რე-

მიტენტიისათვის) ან წარმომდგენისათვის.

საინკასო დავალება, რომელსაც იძლევა ექსპორტიორი, უნდა მოიცავდეს სრულ და ზუსტ ინსტრუქციებს (ბანკები, რომლებიც მონაწილეობენ გარიგებაში, მოქმედებენ მხოლოდ მათთვის მინიჭებული უფლებამოსილების ფარგლებში). აუცილებელ ინფორმაციას, რომელიც უნდა იყოს საინკასო დავალებაში, მიეკუთვნება:

- ❖ ინკასოს თარიღი და ნომერი;
- ❖ გადასახდელის და/ან აქცეპტის თანხა (გადახდის და/ან აქცეპტის ვალუტის მითითებით);
- ❖ გადახდის ვადა;
- ❖ ტრასანტი;
- ❖ ტრასანტის ბანკი;
- ❖ ინფორმაცია, აუცილებელი დოკუმენტების შესავსებად;
- ❖ საქონლის აღწერა;
- ❖ გადახდის მეთოდი;
- ❖ გაგზავნის ადგილი;
- ❖ გაგზავნის თარიღი;
- ❖ დანიშნულების ადგილი.

გარდა ამისა, საინკასო დავალებაში შეიძლება იყოს დამატებითი მონაცემები:

- ❖ მონაწილეობს თუ არა გარიგებაში ბანკი-ინკასატორი; თუ კი, მაშინ აუცილებელია მიეთითოს – რომელი;
- ❖ როგორი ფორმით (ინკასო აქცეპტის პირისპირ და ა.შ.) ხორციელდება დოკუმენტების გაცემა;
- ❖ იმ შემთხვევაში, თუ მოითხოვება აქცეპტი, არის თუ არა ინსტრუქციები პროტესტთან მიმართებით;
- ❖ დოკუმენტების გადაგზავნის ხერხი;
- ❖ ვინ იხდის ხარჯებს ინკასოს განხორციელების მიხედვით;
- ❖ აუცილებელი ზომები იმ შემთხვევაში, თუ მიმღები აცხადებს უარს გაანადგოს ტრატა პირველი წარდგენისას;

- ❖ კავშირის ტექნიკური საშუალებები, გამოყენებული ინფორმაციის გადაცემისას (ფოსტა, ტელექსი, სვიფტი);
- ❖ საქონლის საწყობში შენახვის აუცილებლობა;
- ❖ საქონლის დაზღვევის არსებობის აუცილებლობა;
- ❖ ვინ იხდის საწყობში საქონლის შენახვის/საქონლის დაზღვევის ხარჯებს;
- ❖ საქონლის ჩამოსვლამდე ტრატის განადგობის შესაძლებლობის არსებობა.

მიუხედავად იმისა, რომ ინკასო ხასიათდება მაღალი საიმედოობით, ამ მეთოდის ნაკლი ექსპორტიორისათვის ის არის, რომ არ არის გადახდის 100% გარანტია. ექსპორტიორმა შეიძლება მიიღოს ამონაგები მყიდველის მიერ გადახდის განხორციელების ან თამასუქის აქცეპტირების შემდეგ, იმ დროს, როცა ანგარიშწორებისას დოკუმენტარული აკრედიტივით ექსპორტიორი იღებს ამონაგებს მაშინათვე დოკუმენტების წარმოდგენის შემდეგ, რაც გადასახდელის მიღების უსაფრთხოების თვალსაზრისით უფრო საიმედოა.

ექსპორტ-იმპორტის ოპერაციების განხორციელებისას უნდა გვახსოვდეს, რომ ყველა ოპერაცია წარმოადგენს სარკისებრს, ამიტომ მნიშვნელობა აქვს, რომელი მხარე კონკრეტულად რომელ მოქმედებებს განახორციელებს და ამაზე დამოკიდებულებით მოცემული ოპერაცია განხილულ იქნება ან საექსპორტოდ ან საიმპორტოდ.

წმინდა ინკასოს გამოყენებისას პროცედურა შემდეგნაირად გამოიყურება:

1. საწარმო-იმპორტიორი საქონლის მიწოდების ასანაზღაურებლად გამოწერს ჩეკს შესაბამის ბანკზე.
2. ექსპორტიორები წარმოადგენენ ინკასოზე ჩეკებს და თამასუქებს, წამოყენებულს იმპორტიორების მიერ უცხოურ ბანკებზე, აკუთვნენ რა ამასთან გადასაცემ წარწერას ბანკ-რემიტენტის სასარგებლოდ.
3. უცხოური ბანკიდან ბანკ-რემიტენტში შემოსული ჩეკი გადაეცემა ექსპორტიორს. ჩეკების მიხედვით, რომლებიც შე-

მოვიდა უცხოური ბანკიდან, ბანკი-რემიტენტი აცნობებს ასეთი ჩეკის შემოსვლის შესახებ კლიენტს თანდართული წერილით.

4. აუცილებელია გათვალისწინებულ იქნეს ჩეკის შემოწმებისას გადასაცემი წარწერების სისწორე და უწყვეტობა, თამასუქებისა და ჩეკების გასანადგურებლად წარდგენის ვადების დაცვა. ჩეკების შემოწმების შემდეგ უკანა გვერდზე კეთდება წარწერა ბანკი-რესპოდენტის ხელმოწერით;

5. გაფორმებული ჩეკები იგზავნება ინკასოზე უცხოურ ბანკში.

6. აღრიცხვა და თავისდროულ გადახდაზე კონტროლი ხორციელდება წესით, ანალოგიურად იმისა, რომელსაც ადგილი აქვს დოკუმენტარული ინკასოს დროს.

ინკასოზე შეიძლება იქნეს მიმართული უცხოურ ბანკში, აქცეპტირებული ტრატები. იმ შემთხვევაში, თუ ექსპორტიორმა მიანიჭა მყიდველს გადავადება ტრატის მიხედვით გადახდისა, მაშინ ის აცნობებს ამის შესახებ ბანკ-რემიტენტს. გადახდის ვადა ამ შემთხვევაში შედგებოდეს იქნება ტრატის განადგურების ვადას დამატებული გარბენა უცხოური ბანკიდან საგადასახდელო დაგალების მიღებამდე. თუ კონტრაქტით გათვალისწინებულია გადასახდელების მიღება ტრატში მითითებულ ვადაში და ეს არ ხდება, მაშინ არაუგვიანეს შემდგომი დღისა გადასახდელის მიუღებლობიდან, ბანკი უგზავნის უცხოურ ბანკს მოთხოვნას ვადაგასული ტრატების გადაუხდელობის დასადასტურებლად. თუ ადგილი აქვს ტრატის განადგურებაზე უარს, ინფორმაცია გადაეცემა მრწმუნებელს ინსტრუქციის მისაღებად წარმდგენი ბანკისათვის შემდგომი მოქმედების თაობაზე.

საექსპორტო ოპერაციების მიხედვით ინკასოთი ანგარიშწორების პროცედურის განხილვისას, აუცილებელია გვახსოვდეს იმ დოკუმენტების ჩამონათვალის შესახებ, რომლებიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ექსპორტირებად საქონელზე ინკასოთი ანგარიშწორებისას. ეს დოკუმენტებია:

1) ინვოისი – ანგარიშ-ფაქტურა, რომელიც ხელმოწერილი უნდა იქნეს ექსპორტიორის პირველი პირის მიერ, ამასთან ბეჭდით მოცემული დოკუმენტი არ მოწმდება. გამოიწერება მიმწოდებლის (ექსპორტიორის) მიერ. დოკუმენტის შემადგენლობა: ანგარიშის ნომერი, საქონლის (მომსახურების, სამუშაოთა და ა.შ.) დასახელება, ერთეულის წონა, ფასი; მიწოდებული საქონლის (მომსახურების და ა.შ.) რაოდენობა, საერთო თანხა; საქონლის სია, ექსპორტიორის დასახელება; გადახდის ვალუტა, ინვოისის საერთო თანხა, საქონლის საერთო ფასი, კონტრაქტისა და მისი დამატებების ნომერი და თარიღი, საინკასო დაგალების ნომერი; საქონლის გადაგზავნის თარიღი, ხერხი, ადგილი და ა.შ.; ხელმოწერა და პირობები, თუ არის ტრატა.

2) გადატვირთვის დოკუმენტები (ადასტურებენ საქონლის გაგზავნას). მათ გამოწერს გადამზიდავის წარმომადგენელი. დოკუმენტის შემადგენლობა: კონოსამენტი – ხელწერილი, გაცემული სატრანსპორტო საწარმოს (ჩვეულებრივ გემის ან თვითმფრინავის) აგენტის მიერ საქონლის გადამგზავნისათვის, რომელიც ადასტურებს გადასაზიდად ტვირთის მიღებას და მოიცავს გადამტვირთავის ვალდებულებას, მისცეს ტვირთი დანიშნულების პუნქტში კონოსამენტის მფლობელს; სარკინიგზო ზედნადები, ავტო – და ავიაზედნადებები; საფოსტო ქვითრები, მიღება-ჩაბარების აქტები და სხვა. აუცილებელი დოკუმენტები: სადაზღვევო პოლისი – ადასტურებს დაზღვევის ხელშეკრულების დადებას; საქონლის წარმოშობისა და ხარისხის სერტიფიკატები, შესაფუთი ფურცლები; მოწმობები; ტაიმშიტი; კაპიტნის ხელწერილი; სერტიფიკატები; სპეციფიკაციები, მოწმობები ადასტურებენ საქონლის რაოდენობას, ხარისხსა და კომპლექსურობას. ტაიმშიტი – დოკუმენტი, რომელიც ადგენს პორტში გემის ჩატვირთვისა და გადმოტვირთვის დროის ხანგრძლივობას. კაპიტნის ხელწერილი გაიცემა იმაზე, რომ ტვირთი მიღებულია გზაში სვლის დროის განმავლობაში კაპიტნის

პასუხისმგებლობის ქვეშ.

განვიხილოთ რა ანგარიშწორების საინკასო ფორმა, შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ ის გაცილებით უფრო საიმედოა, ვიდრე ანგარიშსწორება საბანკო გადარიცხვებით. მაგრამ ის არის საკმაოდ ძვირი (ბანკებში გამოიყენება ფიქსირებული ტარიფები მოცემული ოპერაციების მიხედვით; როგორც წესი, ეს არის ფიქსირებული პროცენტი – 8-10%, კომერციული ბანკის სატარიფო პოლიტიკაზე დამოკიდებულებით) და საკმაოდ რთული საანგარიშწორებო ფორმაა.

ანგარიშსწორების სააკრედიტო ფორმა

ანგარიშსწორების სააკრედიტო ფორმა წარმოადგენს ყველაზე თანამედროვეს, მოსახერხებელს და საიმედოს სხვადასხვა სავაჭრო ოპერაციის შესრულებისას, ის ერთნაირად ითვალისწინებს მყიდველებისა და მიმწოდებლების ინტერესებს. კომერციული ბანკები სთავაზობენ აკრედიტოვით ანგარიშსწორების ჩატარების სხვადასხვა სქემას. აკრედიტოვის გამოყენებით ანგარიშსწორების ჯაჭვში შეიძლება მონაწილეობდნენ როგორც ბანკი-კორესპონდენტები, ასევე – ბანკი-კონტრაგენტები. კომერციული ბანკი შეიძლება აგრეთვე გამოვიდეს კლიენტებისათვის სახსრების დაცულობისა და აკრედიტოვის სათანადო შესრულების გარანტიად, გამოდის რა შემსრულებელი, დამადასტურებელი ან მეავიზე ბანკის როლში. ყველა სააკრედიტო ოპერაცია ტარდება საქართველოს კანონმდებლობისა და „დოკუმენტარული აკრედიტაციებისათვის უნიფიცირებული წესებისა და ჩვეულებების“ (უკანასკნელი რედაქცია 1994 წ. პარიზი) შესაბამისად. უნიფიცირებული წესები განსაზღვრავენ აკრედიტოვის ცნებებსა და სახეობებს, მათი შესრულებისა და გადაცემის ხერხებს და წესს, ბანკების ვალდებულებებსა და პასუხისმგებლობას, დოკუმენტებისადმი მოთხოვნებს და, გარდა ამისა, მათი წარდგენის წესს. ეს წესები სავალდებულოა ბანკებისათვის და მათი კლიენტებისათვის, რომლებიც ასორ-

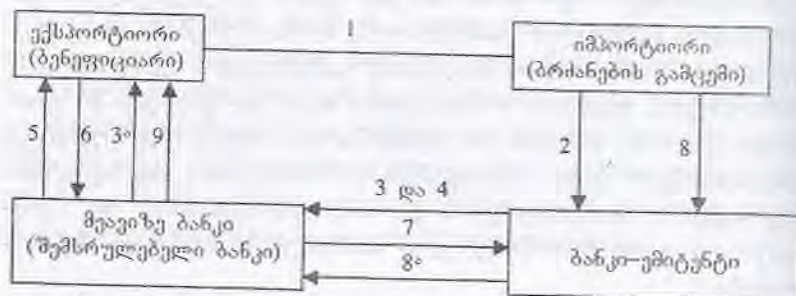
ცილებენ სააკრედიტო ოპერაციებს.

აკრედიტოვი – ეს არის ბანკის მყარი ვალდებულება, გადაუხადოს საქონლის (სამუშაოთა, მომსახურების, ინტელექტუალური საქმიანობის საგნების) გამყიდველს მკაცრად განსაზღვრული ფულადი თანხა განსაზღვრულ ვალუტაში დათქმულ ვადაში, ბანკში იმ წინასწარდათქმული დოკუმენტების თავისდროული წარდგენისას, რომლებიც ადასტურებს საქონელთა (მომსახურების და ა.შ.) გადაგზავნას, და აკრედიტოვით გათვალისწინებული პირობების ზუსტად შესრულებისას.

ყოველი ბანკი ვალდებულია, შეიმუშაოს შინაგანი წესები და დოკუმენტბრუნვა, აგრეთვე დოკუმენტების წარმოდგენის ვადები ანგარიშსწორების სააკრედიტო ფორმის მიხედვით. სააკრედიტო ფორმისას პირველხარისხოვან მნიშვნელობას იძენს ანგარიშსწორების ყველა მონაწილისათვის არა საქონელთა მოძრაობა, არამედ იმ დოკუმენტების მოძრაობა, რომელთა მიხედვითაც მიიკვლევა საქონლის (სამუშაოთა, მომსახურების და ა.შ.) მოძრაობა. გადახდის ვალდებულებას იმპორტიორთან ერთად იღებს თავის თავზე ბანკი, რომელიც ხსნის აკრედიტოვს. საკორესპონდენტო ურთიერთობების არსებობა, რომელთა მიხედვითაც იმპორტიორი და ბანკი ვალდებულებას იღებენ, შეასრულონ ერთმანეთის დავალებები სააკრედიტო ვალდებულებების რეალიზაციისათვის, საშუალებას იძლევა სააკრედიტო ოპერაციები განხორციელდეს გაცილებით სწრაფად და მოხერხებულად, როგორც თანხების გადარიცხვის მიხედვით, ასევე ინფორმაციის გაცემისა და ოპერაციების ჩატარების პროცესში წარმოქმნილი ყველა საკითხის გადაწყვეტის კუთხით.

1) კონტრაქტის თანახმად, რომელიც იდება მხარეებს შორის (ექსპორტიორი და იმპორტიორი), განისაზღვრება ანგარიშსწორების ფორმა მიწოდებული საქონლისათვის. მოცემულ შემთხვევაში ანგარიშსწორება განხორციელდება დოკუმენტარული აკრედიტოვის ფორმით. კონტრაქტის განყო-

განვიხილოთ სააკრედიტო ოპერაციის განხორციელების წესი (ნახ.№3)

ფილდებაში, რომელშიც ფიქსირდება აკრედიტის პირობები, განისაზღვრება: რომელი ბანკი ხსნის აკრედიტის, რომელი ბანკის საშუალებით უნდა იქნეს ეს აკრედიტი ავიზებული ექსპორტიორისათვის. გარდა ამისა, მხარეები დათქვამენ: აკრედიტის სახეობას, იმ დოკუმენტების ჩამონათვალს, რომლებსაც ექსპორტიორი წარადგენს გადასახდელის მისაღებად, მათ ხასიათს, მათი გაფორმებისადმი მოთხოვნებს და სხვა საკითხებს.

2) მყიდველი – იმპორტიორი უგზავნის თავის ბანკს განცხადებას აკრედიტის გახსნის თაობაზე, რომელშიც მიეთითება ყველა აუცილებელი პირობა: ვის სასარგებლოდ, რა თანხაზე იხსნება აკრედიტი; სად და რა წესით გამოიყენება ის; რომელი კონკრეტული საქონლის გადატვირთვას ფარავს, რა დოკუმენტები უნდა იქნეს წარმოდგენილი; გადატვირთვისა და დოკუმენტების წარდგენის ვადები. იმპორტიორს, რომელიც იძლევა დავალებას აკრედიტის გახსნის თაობაზე, უწოდებენ ბრძანების გამცემს, ხოლო ბანკი, რომელიც ხსნის აკრედიტს და მოქმედებს ბრძანების გამცემის ინსტრუქციების საფუძველზე, წარმოადგენს ბანკ-ემიტენტს.

3) შეტყობინებები აკრედიტის გახსნის შესახებ (როგორც განცხადებებიც, გაფორმებული სტანდარტულ ბლან-

კებზე) ეგზავნება ექსპორტიორ-ბენეფიციარს, რომლის სასარგებლოდაც ის არის გახსნილი და ეწოდება „ავიზო ბენეფიციარს“. ამასთან, ბანკ-ემიტენტი უგზავნის აკრედიტის ბენეფიციარს, როგორც წესი, მისი მომსახურე ბანკის საშუალებით, რომელიც თავის მხრივ, ახორციელებს ოპერაცია ავიზირებას (შეტყობინებას) აკრედიტისა ექსპორტიორისათვის და იწოდება მეაფე ბანკად.

4) მეაფე ბანკი იღებს ასევე საკუთარ ეგზემპლარს სააკრედიტო წერილისა (ავიზო მეაფე ბანკს), რამე თუ ის უფლებამოსილია, მიიღოს ექსპორტიორისაგან დოკუმენტები აკრედიტის მიხედვით, განახორციელოს მათი შემოწმება და გადაგზავნა ბანკ-ემიტენტში და რიგ შემთხვევაში ინიშნება ემიტენტის მიერ შემსრულებელ ბანკად, ანუ ენიჭება უფლებამოსილება – განახორციელოს გადახდა.

5) აკრედიტის მიღებისას (ავიზო ბენეფიციარს), ექსპორტიორი ამოწმებს მას კონტრაქტში დაფიქსირებული აკრედიტის პირობებისადმი შესაბამისობაზე. შეუთანხმებლობის არარსებობისას განახორციელებს საქონლის გადაგზავნას. შეუთანხმებლობის არსებობისას აცნობებს თავის ბანკს აკრედიტის პირობით მიღების (ან მისი მიუღებლობის) შესახებ და შეიძლება მოსთხოვოს იმპორტიორს მის პირობებში აუცილებელი ცვლილებების შეტანა.

6) გადამტვირთვისაგან სატრანსპორტო დოკუმენტების მიღებისას, ექსპორტიორი წარადგენს მათ აკრედიტის პირობით მოთხოვნილ სხვა დოკუმენტებთან ერთად თავის ბანკში. დოკუმენტების წარდგენის ვადა აგრეთვე განისაზღვრება აკრედიტის პირობებით, მაგრამ არა უგვიანეს 21 დღის შემდგომ საქონლის გადაგზავნიდან და, აგრეთვე არა უგვიანეს აკრედიტის ვადის ამოწურვის თარიღისა.

7) ექსპორტიორის ბანკი ამოწმებს დოკუმენტებს არა უმეტეს 7 საბანკო დღისა (საგარეო ნიშნების მიხედვით). დოკუმენტების შემოწმების შემდეგ, ექსპორტიორის ბანკი (იმ შემთხვევაში, თუ მას არა აქვს უფლებამოსილება გადახდა-

ზე), მიუთითებს თავის თანდართულ წერილში, როგორ უნდა ჩაირიცხო ამონაგები.

8) დოკუმენტების მიღებისას ბანკი-ემიტენტი ამოწმებს მათ და იმავდროულად გადახდევინებს სახსრებს იმპორტიორს, ადებეტებს რა მის ანგარიშს ან (აკრედიტივის გახსნის პირობების შესაბამისად) ჩამოწერს ანგარიშზე – „თანხები აკრედიტივების მიხედვით“ წინასწარ დაჯავშნული სახსრებიდან. დოკუმენტების შემოწმების შემდეგ ბანკი-ემიტენტი გადაურიცხავს გადასახდელის თანხას ექსპორტიორის ბანკს.

9) ექსპორტიორის ბანკი ურიცხავს ამონაგებს ექსპორტიორს.

იმპორტიორი ბანკი-ემიტენტისაგან დოკუმენტების მიღების მომენტიდან წარმოადგენს საქონლის მკატრონეს.

მოვიყვანოთ აკრედიტივების კლასიფიკაცია.

1) ვაღდებულების სახეობის მიხედვით (ბანკის პასუხისმგებლობის ხარისხის მიხედვით) – გამოთხოვადი და გამოუთხოვადი. უნიფიცირებული წესების თანახმად, აკრედიტივს უნდა პქონდეს მითითება აკრედიტივის გამოთხოვადობის შესახებ. თუ მოცემული მითითება არ არის, აკრედიტივი ითულება გამოუთხოვადად. გამოთხოვადი აკრედიტივი ითუ-
ერ მომენტში შეიძლება შეცვლილი ან ანულირებულ იქ-
ნეს: იმპორტიორის მიერ, აკრედიტივის გამსხნელი ბანკის მიერ. ამასთან, არ მოითხოვება ყველა დაინტერესებული მხარის თანხმობა, საკმარისია ეჭვის არსებობა იმპორტიორის მიერ სასაქონლო დოკუმენტების გადახდის თაობაზე. გამოუთხოვადი აკრედიტივი – ბანკის ამგვარი ვაღდებუ-
ლება ექსპორტიორის წინაშე აკრედიტივში მოცემული სა-
გადასახდლო ინსტრუქციების შესრულების მიხედვით არ შეიძლება იქნეს შეცვლილი ან ანულირებული ვადამდე. ექსპორტიორისა და სხვა დაინტერესებული მხარეების თან-
ხმობის გარეშე. გამოუთხოვადი აკრედიტივები შეიძლება იყოს დადასტურებული და დაუდასტურებელი. დადასტურე-

ბული: უფრო საიმედოა, რამეთუ აკრედიტივის გამსხნელი ბანკის პასუხისმგებლობას ემატება სხვა ბანკის პასუხისმ-
გებლობა, რომელიც მას ადასტურებს. ეს შეიძლება იყოს მუდმივი და აკრედიტივის ფაქტობრივად შემსრულებელი ბანკი ან მესამე ბანკი. იმ შემთხვევაში, თუ ბანკი, რომელიც იხდის აკრედიტივს ბანკი-ემიტენტის დავალებით, არ იღებს თავის თავზე პასუხისმგებლობას სასაქონლო დოკუმენტ-
ბის გადახდაზე, აკრედიტივი იქნება დაუდასტურებელი.

2) ფულადი სახსრებით უზრუნველყოფის ხერხის მიხედვით – დაფარული და დაუფარავი. იმ შემთხვევაში, თუ ბანკი წინასწარ გადაურიცხავს და ანიჭებს შემსრულებელ ბანკს განკარგულებაში ფულად სახსრებს (დაფარვას) – აკრედიტივის თანხას ბანკი-ემიტენტის ვაღდებულების მოქმედების ვადით, აკრედიტივის მიხედვით გადახდათათვის მათი გამოყენების შესაძლებლობის პირობით, მოცემული აკრე-
დიტივი წარმოადგენს დაფარულს, თუ დაფარვა არ იქნება წარდგენილი, აკრედიტივი წარმოადგენს დაუფარავს. დაუფარავი (გარანტირებული) აკრედიტივის გახსნის შემ-
თხვევაში შემსრულებელ ბანკს ენიჭება უფლება ჩამოწე-
როს აკრედიტივის მთელი თანხა მასთან წარმოებული ბანკ-
ემიტენტის ანგარიშიდან.

ფულადი სახსრების დაფარვის შესაძლო მეთოდებია: – შემსრულებელი ბანკის ბანკ-ემიტენტში, ან სხვა ბანკში, სა-
კორესპონდენტო ანგარიშის აკრედიტივის თანხით დაკრე-
დიტების გზით; – შემსრულებელი ბანკისათვის უფლების მინიჭებით, ჩამოწეროს აკრედიტივის თანხა (ბანკ-ემიტენ-
ტის) დღიურ ანგარიშიდან აკრედიტივის შესასრულებლად მიღების მომენტში (აკრედიტივი ბანკ-ემიტენტის ანგარიშის დადებებებით); – ბანკ-ემიტენტის მიერ შემსრულებელ ბან-
კში დაფარვის დეპოზიტების ან სადაზღვევო დეპოზიტების გახსნის გზით;

3) გადამისამართების შესაძლებლობის მიხედვით. ტრან-
სფორტაბელური – იმ შემთხვევაში, თუ ექსპორტიორი არ

წარმოადგენს პროდუქციის მიმწოდებელს და აქვს სურვილი, რომ აკრედიტივის მიხედვით გადასახდელთა ნაწილი გადაუხადოს იქნეს სუბმიმწოდებლის სასარგებლოდ, ის უთანხმდება მის სასარგებლოდ გადასაყვანი აკრედიტივის გახსნის შესახებ. ტრანსფორტაბელურ აკრედიტივებს სხვანაირად გადასაგზავნ (გადასაყვან) აკრედიტივებს უწოდებენ. არსებობს არატრანსფორტაბელური (არაგადასაგზავნი, არაგადასაყვანი) აკრედიტივები.

4) გამოყენების ხერხის (განახლებადობის) მიხედვით განახლებადი (რევილვერული) და არაგანახლებადი (არარევილვერული). იმ შემთხვევაში, როცა აკრედიტივის თანხა გადახდის მიხედვით (საქონლის გადაზიდვათა სერიისათვის ან ერთი გადაზიდვისათვის აკრედიტივის თანხის საზღვრებში) ავტომატურად ახლდება აკრედიტივის საერთო დადგენილი ლიმიტისა და მოქმედების ვადის ფარგლებში, აკრედიტივი წარადგენს რევილვერულს, აკრედიტივი რევილვერულია ვადისა და თანხის ფარგლებში. ვადის ფარგლებში: გაითვალისწინება განსაზღვრული თანხა (ლიმიტი), რომლის ფარგლებშიც აკრედიტივიდან ხორციელდება გადახდები. ცალკე დაითქმება გამოუყენებელი ლიმიტის შემდგომ პერიოდში გამოყენების შესაძლებლობა. თანხის ფარგლებში: განახლებადობა ნიშნავს, რომ აკრედიტივის თანხა (ლიმიტი) აღდგება გამოყენების მიხედვით ხელშეკრულებით დადგენილი განსაზღვრული ვადის განმავლობაში. როგორც წესი, ასეთ აკრედიტივებში დგინდება ზღვრული თანხა.

5) აკრედიტივი „წითელი დათქმით“ – შეიძლება იყოს აკრედიტივის ნებისმიერი სახეობა (გამოთხოვადი, გამოუთხოვადი, დადასტურებული და ა. შ.). ითვალისწინებს შემსრულებელი ბანკის მიერ ექსპორტიორისათვის ავანსების გადახდას განსაზღვრულ თანხამდე, რომლებიც შეიძლება იქნეს გამოყენებული ბენეფიციარის მიერ იმპორტიორისათვის განკუთვნილი საქონლის შესასყიდად და ასანაზღაურებ-

ლად (მისი მყიდველისათვის გადაგზავნამდე). ბანკი იძლევა ავანსს ექსპორტიორის მიერ „ვალდებულების – განახორციელოს გადაგზავნა“ – წარდგენის პირისპირ. ხსნის რა აკრედიტივის მოცემულ სახეობას, ბანკი-ემიტენტი ვალდებულებას იღებს, აუნაზღაუროს შემსრულებელ ბანკს გადახდილი ავანსების თანხები იმ შემთხვევაშიც კი, თუ გადაზიდვა არ განხორციელდა. ბანკების თვალსაზრისით აკრედიტივის მოცემული სახეობა ფასდება, როგორც არაუზრუნველყოფილი კრედიტის სახეობა და იშვიათად გაიცემა.

აკრედიტივის შესრულების ხერხები:

- ❖ აკრედიტივის გადახდა გადავადებით გადახდის გზით (1);
- ❖ აკრედიტივის შესრულება წარდგენისას გადახდის გზით (2);
- ❖ აკრედიტივის რეალიზება ტრატების აქცეპტის გზით (3);

- ❖ აკრედიტივის რეალიზება ნეგოციაციის გზით (4).

მოვიყვანოთ აკრედიტივების შესრულების ხერხების შედარებითი დახასიათება:

❖ გადახდა გადავადებით – ყველაზე მეტად არახელსაყრელია ექსპორტიორისათვის, რადგან ის დაინტერესებულია საექსპორტო ამონაგების სწრაფი მიღებით;

❖ გადახდა წარდგენისას – ყველაზე ხელსაყრელი ექსპორტიორისათვის და ყველაზე არახელსაყრელი იმპორტიორისათვის (სახსრების იმობილიზაციის გამო);

❖ ტრატების აქცეპტი და ნეგოციაცია – უზრუნველყოფენ ექსპორტიორისათვის სწრაფ გადახდას, ხოლო იმპორტიორისათვის გადახდის გადავადებას;

❖ ნეგოციაცია – არის რისკი ბანკი-ემიტენტის შესაძლო უარისა გადახდაზე დოკუმენტაციაში შეუთანხმებლობის შედეგად.

ანგარიშსწორების სააკრედიტივო ფორმის უპირატესობებსა და ნაკლოვანებებზე დასკვნის გაკეთებისას უნდა აღვნიშნოთ, რომ ანგარიშსწორების ეს ფორმა:

- ❖ ითვალისწინებს ორივე მხარის ინტერესებს;

❖ წარმოადგენს გადახდის მყარ და საიმედო უზრუნველყოფას, მიღებულს ჩვეულებრივ გადახიდვის დაწყებამდე;

❖ უზრუნველყოფს გარანტიებს იმპორტიორისათვის საქონლის მიღებაზე იმასთან, რომ ბანკი არ მიადევნებს თვალს საქონლის მოძრაობას, მაგრამ მკაცრად აკონტროლებს მის გადახიდვას;

❖ აკრედიტივის მიხედვით გადახდის განხორციელება არ არის დაკავშირებული მყიდველის თანხმობასთან საქონლის ანაზღაურებაზე;

❖ ექსპორტიორს შეუძლია, მიიღოს გადასახდელი მაქსიმალურად მოკლე ვადაში (საქონლის მოსვლამდე დანიშნულების პუნქტში);

❖ ექსპორტიორს შეუძლია მიიღოს აკრედიტივის გირაოს ქვეშ კრედიტი ბანკში (ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, თუ მიმწოდებელი სავაჭრო შუამავალს წარმოადგენს);

❖ უყენებენ რა მკაცრ მოთხოვნებს დოკუმენტების გაფორმებას (აკრედიტივის პირობებთან შესაბამისობაზე), ბანკები იცავენ იმპორტიორის ინტერესებს, რამეთუ მოქმედებენ მისი ინსტრუქციების საფუძველზე.

ანგარიშსწორების სააკრედიტივო ფორმის ნაკლოვანებები:

❖ ანგარიშსწორების რთული ფორმაა, რადგან საკმაოდ რთული დოკუმენტბრუნვა მოითხოვს ანგარიშსწორების ყველა მონაწილის პროფესიულ ჩვევებს, მათ შორის ბანკის მუშაკთა პროფესიონალიზმს;

❖ ანგარიშსწორების მაღალი ღირებულება საგარეო ვაჭრობის ოპერაციებში; როგორც წესი, საზღაური გადაიხდებიან ფიქსირებული პროცენტის სახით აკრედიტივის თანხიდან ნებისმიერი ოპერაციისათვის, როგორიცაა: გახსნა, ავიზირება, დადასტურება, აკრედიტივის მიხედვით დოკუმენტების მიღება და შემოწმება, მისი მოქმედების პროლონგაცია და სხვ.

თემა 15

ლექცია XXVIII – XXIX. თანამედროვე

საბანკო პროდუქტები

საბანკო ოპერაციები პლასტიკური ბარათებით

ეკონომიკური ურთიერთობების ახალ ფორმებზე გადასვლამ გამოიწვია, საბანკო სისტემის რესტრუქტურისაცა და ანგარიშსწორების ახალი პროგრამული ფორმების დანერგვა, რომელსაც მიეკუთვნება ანგარიშსწორება პლასტიკური ბარათებით. საბანკო პლასტიკური ბარათი – ეს არის ფინანსური ბარათების ერთ-ერთი სახეობა, რომელიც წარმოადგენს პერსონიფიცირებულ საგადასახდლო საშუალებას, განკუთვნილს საქონლის, მომსახურებათა ასანაზღაურებლად და ნაღდი ფულის მისაღებად ბანკებსა და საბანკო ავტომატებში (ბანკომატებში).

ბარათის გაცემისას კლიენტზე, ხორციელდება მისი პერსონალიზაცია: მასზე დაიტანება მონაცემები, რომლებიც შესაძლებლობას იძლევა, მოხდეს ბარათისა და მისი მფლობელის იდენტიფიცირება, აგრეთვე განხორციელდეს ბარათის გადახდისუნარიანობის შემოწმება მის გასანაღდებლად მიღებისას ან ნაღდი ფულის გაცემისას. გაყიდვის დადასტურების ან ნაღდი ფულის გაცემის პროცესი ბარათების მიხედვით ავტორიზაციად იწოდება. ავტორიზაცია – ნებართვა, გაცემული ემიტენტის მიერ, ოპერაციის ჩასატარებლად საბანკო ბარათის გამოყენებით, რომელიც აღმოაცენებს მის ვალდებულებას იმ დოკუმენტების შესრულებისა, რომლებიც შედგენილია საბანკო ბარათის გამოყენებით. მის ჩასატარებლად კეთდება შეკითხვა საგადასახდლო სისტემისადმი, ბარათის წარმომდგენის უფლებამოსილებათა და მისი ფინანსური შესაძლებლობების დასადასტურებლად. ავტორიზაციის ტექნოლოგია დამოკიდებულია საგადასახდლო სისტემის სქემაზე, ბარათის ტიპსა და მომსახურების

წერტილის ტექნიკურ აღჭურვილობაზე. ტრადიციულად ბარათორიზაცია ტარდება „ხელით“. გამყიდველი ან მომსახურებელი გადასცემს შეკითხვას ტელეფონით ოპერატორს (სახელმწიფო ბარათორიზაცია) ან ავტომატურად: ბარათი თავსდება POS-ტერმინალში ანუ საგაყიდვო ტერმინალში (POS-point of sale), მასზე ცემები ჩამოითვლება ბარათიდან, მოღარეს შეტყავეს სახელმწიფოს თანხა, ხოლო ბარათის მფლობელს სპეციალური კლავიატურიდან – საიდუმლო პინ-კოდი (პერსონალიზირებული იდენტიფიკაციური ნომერი).

ავტორიზაცია შეიძლება ორი რეჟიმით განხორციელდეს: ონ-ლაინ და ოფ-ლაინ. რეჟიმი ონ-ლაინი – ეს არის რეალური დროის დროსაც ხორციელდება კავშირი საგადასახდელის სისტემის მონაცემთა ბაზასთან. მონაცემთა დამატებითი გადართვის განხორციელება თვითონ ბარათთან იწოდება ოფ-ლაინ რეჟიმად. ნაღდი ფულის გაცემის შემთხვევაში პირდაპირ ცდებოდა ანალოგიურ ხასიათს ატარებს, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ფული ავტომატური რეჟიმით გაიყვანა სახელმწიფო მოწყობილობის მიერ – ბანკომატით, რომელიც ატარებს ავტორიზაციას.

არსებობს სხვადასხვა კრიტერიუმები პლასტიკური ბარათების კლასიფიკაციისათვის:

1. ბარათზე ინფორმაციის ჩაწერის ხერხის მიხედვით:

- ❖ გრაფიკული ჩანაწერი;
- ❖ ემბოსირება;
- ❖ შტრიხ-კოდირება;
- ❖ კოდირება მაგნიტურ ზოლზე;
- ❖ ჩიპი;
- ❖ ლაზერული ჩანაწერი (ოპტიკური ბარათები).

ბარათზე ინფორმაციის ჩაწერის ყველაზე ადრეული მარტივი ფორმა იყო და ასეთად რჩება გრაფიკული გამოსახულება, ის დღემდე გამოიყენება ყველა ბარათში, მათ შორის – ტექნოლოგიურად ყველაზე სრულყოფილებში. თავდაპირველად ბარათზე დაიტანებოდა მხოლოდ ბარათის

მფლობელის გვარი, სახელი და ინფორმაცია მისი ემიტენტის შესახებ. მოგვიანებით უნივერსალურ საბანკო ბარათზე გათვალისწინებული იყო ხელმოწერის ნიშნუში, ხოლო სახელი და გვარი ემბოსირდებოდა (მექანიკურად ამოჭრილობოდა).

ემბოსირებამ შესაძლებელი გახადა, გაცილებით სწრაფად და უფრო მარტივად ბარათის განადგურების ოპერაცია, კეთდებოდა მასზე სლიპის ანაბეჭდი. ინფორმაცია, ემბოსირებული ბარათზე, მომენტალურად გადაიტანება ასლგადასაღები ქაღალდით სლიპზე. თაღლითობასთან ბრძოლის მიზნით შეიქმნა გამოყენებულ იქნეს სლიპები ასლგადასაღები ფენის გამოყენებით. მაგრამ ბარათზე ემბოსირებული ინფორმაციის გადართვის ხერხი არსებითად უწინდელი დარჩა – მექანიკური მოჭრვა (ამოტვიფრვა). ემბოსირებამ არ გამოდგენა სრულყოფილი გრაფიკული გამოსახულება, უფრო მეტიც, უქალაქოდ შექმნილი დაფუძნებული სისტემების გამოჩენასთან ერთად, ბარათის ნომერი და მფლობელის სახელი კვლავ დაიტანება ბარათზე გრაფიკული ხერხით პერსონალიზატორების დახმარებით. თანამედროვე საპერსონალიზაციო მოწყობილობა რამდენიმე წუთის განმავლობაში შესაძლებლობას იძლევა აგრეთვე გადატანილ იქნეს პლასტიკატზე ბარათის მფლობელის ფერადი ფოტოგრაფიული გამოსახულება და მისი ხელმოწერის ლაზერული ნიშნუში.

ბარათზე ინფორმაციის ჩაწერა შტრიხ-კოდების დახმარებით, გამოიყენებოდა მაგნიტური ზოლის გამოყენებამდე და საგასახდელ სისტემებში გავრცელება ვერ ჰპოვა. თუმცა ბარათები შტრიხ-კოდებით, მსგავსი იმათი, რომლებიც დაიტანება საქონელზე, საკმაოდ პოპულარულია სპეციალურ საბარათო პროგრამებში, სადაც არ მოითხოვება ანგარიშსწორება. საბანკო ბარათების მაგნიტურ ზოლზე ჩვეულებრივ კოდირებული სახით ჩაიწერება ბარათის ნომერი, მისი მოქმედების ვადა და ბარათის მფლობელის პინი. ზოგიერთ სისტემაში მაგნიტურ ზოლზე აგრეთვე შეიძლება ჩაიწეროს

რაიმე სხვა ინფორმაცია.

მაგნიტური ჩანაწერი წარმოადგენს დღეისათვის ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ ხერხს პლასტიკურ ბარათებზე ინფორმაციის დატანებისა. ის განსაკუთრებით პოპულარულია საგადასახდლო სისტემაში, მაგრამ მაგნიტური ზოლი უკვე ვერ უზრუნველყოფს ინფორმაციის დაცულობის საკმარის დონეს თაღლითობისა და გაყალბებისაგან, ეს კი ძალიან მნიშვნელოვანია საგადასახდლო და საბანკო სისტემებში, რომლებიც ბარათებზეა დაფუძნებული. ინფორმაციის ჩაწერის უფრო საიმედო ხერხი აღმოჩნდა ჩიპი (ინტეგრირებული ჩიპი - კრისტალი ინტეგრირებული სქემით) ანუ მიკროსქემა. ბარათებს ჩიპით აგრეთვე ძალიან ხშირად უწოდებენ სმარტ-ბარათებს (smart card) ანუ ინტელექტუალურ ბარათებს. მათი დახასიათება და დაწვრილებითი აღწერა განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს, რამეთუ ეს ბარათები დღეისათვის წარმოადგენს ყველაზე პერსპექტიულს ბევრი ასპექტით (უსაფრთხოება, საიმედოობა, დაცულობა, მოხერხებულობა); მაგნიტური ბარათები ამ მანკვინებლებით ბევრად ჩამორჩება ბარათებს ჩიპით. დღეისათვის პრაქტიკულად ყველა დასავლური კომპანია, რომელიც ფინანსურ ბარათებს უშვებს თანამედროვე ბაზარზე, იწყებს კლიენტებისათვის ისეთი პროდუქტის შეთავაზებას, როგორიცაა სმარტ-ბარათი.

პლასტიკური ბარათი მიკროსქემით დაპატენტდა 1974 წელს. მიუხედავად ამკარა უპირატესობებისა, ჩიპურ ბარათებს დღემდე შეზღუდული გამოყენება ჰქონდათ და ძირითადად საფრანგეთშია გავრცელებული. მიზეზი მარტივია - ასეთი ბარათი გაცილებით ძვირია, ვიდრე ბარათი მაგნიტური ზოლით. მხოლოდ უკანასკნელ წლებში, როდესაც ზარალი თაღლითობისაგან მაგნიტური ბარათებით საერთაშორისო საგადასახდლო სისტემებში ძალზედ გაიზარდა და აგრძელებს ზრდას, მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება ჩიპურ ბარათებზე თანდათანობით გადასვლის თაობაზე.

ყველა ჩიპურ ბარათს როდი აქვს მიკროპროცესორი. სპეციალისტები ყოფენ ჩიპურ (მიკროპროცესორულ) ბარათებს ორ სახეობად: ბარათები მეხსიერებით და საკუთრივ მიკროპროცესორული ბარათები.

ყველაზე მეტ ტევადობას ფლობენ ბარათები ოპტიკური მეხსიერებით, რომლებშიც გამოიყენება ტექნოლოგია WORM (ერთჯერადი ჩაწერა - მრავალჯერადი კითხვა). მსგავსი იმისა, რომელიც გამოიყენება ლაზერულ დისკებში. მისი წაკითხვისათვის აუცილებელია სპეციალური ლაზერული მოწყობილობები. მეხსიერების ბარათები არსებობს ერთჯერადი და - რომლებიც მრავალჯერადი გადაწერის შესაძლებლობას იძლევა. მათი მეხსიერების მოცულობა გაცილებით მაღალია, ვიდრე ბარათებისა მაგნიტური ზოლით, და მათი საშუალებით გაცილებით უკეთაა შესაძლებელი დაცული იქნეს ჩაწერილი ინფორმაცია. საბანკო საბარათე სისტემების უმეტესობაში, რომლებიც ჩიპურ ბარათებზეა დაფუძნებული, სწორედ „დაცული მეხსიერება“ გამოიყენება, რადგან ის იძლევა საუკეთესო თანაფარდობას „ფასი და დაცულობა“.

საკუთრივ მიკროპროცესორული ბარათები - ჭეშმარიტი სმარტ-ბარათები, აღჭურვილი მიკროსქემებით, რომელიც მოიცავს მიკროპროცესორს, მეხსიერებას, ინფორმაციის შეყვანა-გამოყვანის მოწყობილობებს, აგრეთვე საკუთარ საოპერაციო სისტემას. ბარათში ჩაშენებული მიკროპროცესორული ბლოკის არქიტექტურა შესაძლებლობას იძლევა დაყენდეს მონაცემთა დაშიფვრის მოწყობილობა.

სმარტ-ბარათები თავისი საიმედოობისა და საექსპლუატაციო მახასიათებლებით მნიშვნელოვნად ძლევს ჩვეულებრივ მაგნიტურ ბარათებს და რიგ უპირატესობებს ფლობს:

1) ბარათების წარმოებისას ყოველ მიკროსქემაში შეიტანება უნიკალური კოდი, რომლის დუბლირება შეუძლებელია;

2) ბარათის გაცემისას მფლობელისათვის, მასზე დაიტა-

ნება ერთი ან რამოდენიმე პაროლი, რომელიც მხოლოდ ბარათის მეპატრონისათვის არის ცნობილი;

3) არასანქცირებული გამოყენების მცდელობისას სმარტ-ბარათების ზოგი სახეობა ავტომატურად იხურება და ასეთი ბარათის შრომისუნარიანობის აღსადგენად აუცილებელია მისი დაბრუნება გაცემის ადგილას;

4) სმარტ-ბარათები მუშაობენ ოფ-ლაინ რეჟიმით. ნებისმიერი ოპერაციის ჩატარება სმარტ-ბარათის გამოყენებით მოითხოვს მფლობელისაგან პირადი პაროლის აკრეფას. ეს პაროლი ჩაწერილია თავად ბარათზე, რაც ნიშნავს, რომ არ მოითხოვება ავტორიზაციის ცენტრებთან დაშვების პროცედურა;

5) სმარტ-ბარათი შესაძლებლობას იძლევა განხორციელდეს კონტროლი ნავაჭრზე, არაუზრუნველყოფილზე კლიენტების ფინანსური შესაძლებლობებით. მფლობელის მიერ ბარათზე შეიტანება განსაზღვრული თანხა. ნავაჭრის გადახდისას საკასო აპარატის ჩამომთვლელი (წამკითხავი) მოწყობილობა (რიდერი) ამოწმებს ბარათზე სახსრების არსებობას და ჩამოწმებს აქედან მოთხოვნილ თანხას.

2. საერთო დანიშნულებით პლასტიკური ბარათები იყოფა:

- ❖ საიდენტიფიკაციო;
- ❖ საინფორმაციო;
- ❖ ფინანსური ოპერაციებისათვის (ანგარიშსწორებისათვის).

პრინციპში ეს დაყოფა არ წარმოადგენს ურთიერთგამორიცხავს. მაგალითად, მსხვილ კომპანიას შეუძლია გაცეს ყოველ თავის თანამშრომელზე ბარათი, რომელიც:

1) წარმოადგენს საშვს, რომელიც იძლევა ნებართვას (ზღუდავს) შეღწევისა საწარმოს გარევეულ ზონებში (საიდენტიფიკაციო ფუნქცია);

2) იმავე ბარათზე შეიძლება ჩაწერილი იყოს კოდირებული სახით „ავადმყოფობის ისტორია“ ან რაიმე სხვა მნიშე-

ნელოვანი ინფორმაცია ბარათის მფლობელზე (საინფორმაციო ფუნქცია);

3) გარდა ამისა, ასეთი ბარათი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ანგარიშსწორებისათვის მოცემული კომპანიის სასაღილოსა და მაღაზიებში (საანგარიშსწორებო ფუნქცია).

მრავალფუნქციური ბარათების გამოყენებით სისტემები არსებობს საზღვარგარეთ. ერთ პლასტიკურ ბარათში ბევრი ფუნქციის გაერთიანების ტენდენცია წარმოადგენს ძალზედ პერსპექტიულს, რამეთუ მრავალფუნქციური ბარათი მოსახერხებელია როგორც ემიტენტისათვის, ასევე მისი მფლობელისათვის.

3. ემიტენტების მიხედვით ბარათები იყოფა:

❖ საბანკო (უნივერსალური) ბარათები, რომლებსაც უშვებენ ბანკები და საფინანსო კომპანიები;

❖ კერძო (private) ბარათები, გამოშვებული კომერციული კომპანიების მიერ ანგარიშსწორებისათვის მოცემული კომპანიების სავაჭრო და სერვისულ ქსელში.

4. ანგარიშსწორების ტექნიკური თავისებურებების მიხედვით:

❖ ავტონომიური „ელექტრონული საფულე“;

❖ „ელექტრონული საფულე“ ემიტენტთან ანგარიშის დუბლირებით;

❖ „ანგარიშის გასაღები“ – იმ ანგარიშის მფლობელის იდენტიფიკაციის საშუალება, რომელიც ემიტენტთან წარმოებს.

საბანკო ბარათების უმეტესობა იდენტიფიკატორებს წარმოადგენს და არა საფულეს. მათ მიეკუთვნება ყველა ბარათი VISA, Euro Card/Master Card, American Express.

5. ბარათზე ოპერაციების ეკონომიკურ შინაარსზე დამოკიდებულებით:

❖ სადებეტო;

❖ საკრედიტო.

ანგარიშსწორების განხორციელებისას ბარათის მფლო-

ბელი შეზღუდულია რიგი ლიმიტებით. ლიმიტების ხასიათი და მათი გამოყენების პირობები შეიძლება ძალზედ მრავალფეროვანი იყოს. მაგრამ ზოგადი სახით ყველაფერი ორ ძირითად ვარიანტამდე დაიყვანება:

1. სადებეტო ბარათის მფლობელმა წინასწარ უნდა შეიტანოს თავის ანგარიშზე ბანკ-ემიტენტში გარკვეული თანხა. სწორედ მისი სიდიდე განსაზღვრავს მისაწვდომი სახსრების ლიმიტს. ანგარიშსწორების განხორციელებისას ბარათის გამოყენებით სინქრონულად მცირდება ლიმიტიც. ლიმიტის კონტროლი ხორციელდება ავტორიზაციის ჩატარებისას, რომელიც სადებეტო ბარათის გამოყენებისას აუცილებელია ყოველთვის. ლიმიტის განახლებისათვის (ან გაზრდისათვის) ბარათის მფლობელისათვის აუცილებელია თავიდან შეიტანოს სახსრები საკუთარ ანგარიშზე.

2. გადახდათა უზრუნველყოფისათვის ბარათის მფლობელს შეუძლია არ შეიტანოს წინასწარ სახსრები, არამედ მიიღოს ბანკ-ემიტენტში კრედიტი. მსგავსი სქემა რეალიზდება გადახდისას საკრედიტო ბარათის საშუალებით. ამ შემთხვევაში ლიმიტი დაკავშირებულია გაცემული კრედიტის სიდიდესთან, რომლის ფარგლებშიც ბარათის მფლობელს შეუძლია სახსრების ხარჯვა. კრედიტი შეიძლება იყოს როგორც ერთჯერადი, ასევე განახლებადი. კრედიტის განახლება ბარათის მფლობელთან ხელშეკრულებაზე დამოკიდებულებით ხორციელდება ან დავალიანების მთელი თანხის დაფარვის შემდგომ, ან მისი რაღაც ნაწილის დაფარვის შემდგომ.

6. კლიენტურის კატეგორიის მიხედვით, რომელზეც ორიენტირდება ემიტენტი:

- ❖ ჩვეულებრივი ბარათი;
- ❖ ვერცხლის ბარათი;
- ❖ ოქროს ბარათი;
- ❖ ელექტრონული ბარათი.

ჩვეულებრივი ბარათი განკუთვნილია რიგითი კლიენტ-

ბისათვის. ეს არის — Classic Visa და Mass (Standart) Euro Card/Master Card. ვერცხლის ბარათი იწოდება ბიზნეს ბარათად (Business Card) და განკუთვნილია არა კერძო პირებისათვის, არამედ ორგანიზაციების (კომპანიების) თანამშრომლებისათვის, რომლებიც უფლებამოსილი არიან ხარჯონ ამა თუ იმ ფარგლებში თავიანთი კომპანიის სახსრები. ოქროს ბარათი განკუთვნილია ყველაზე შეძლებული კლიენტებისათვის.

პლასტიკური ბარათები, როგორც ანგარიშსწორების სახეობა, საერთაშორისო პრაქტიკაში დიდი ხანია არსებობს და ფართო გავრცელება აქვს. მათი პირველი მოსარგებლეები იყვნენ საზღვარგარეთული კორპორაციები (სავაჭრო კომპანიები). პირველი ბარათი, რომელიც მოემსახურებოდა ანგარიშსწორებას რესტორნებსა და სავაჭრო წერტილებში, გახდა "დაინერს კლაბი", რომელიც გამოჩნდა აშშ-ში 40-იანი წლების ბოლოს. მას ჰქონდა ხელშეკრულებები 285 კომერციულ წერტილთან და 35000 ბარათის მფლობელთან, რომელთაგანაც იღებდა ბარათით სარგებლობისათვის 3 დოლარს წელიწადში.

დღეისათვის არსებობს შემდეგი საერთაშორისო საგადასახდელო სისტემები, რომლებიც პლასტიკური საბანკო ბარათების ემიტენტებსა და გამავრცელებლებს წარმოადგენს:

- ❖ ევროკარდი (Euro Card),
- ❖ ვიზა (Visa),
- ❖ მასტერკარდი (Master Card),
- ❖ ევროპეი (Europay),
- ❖ ცირუს/მაესტრო (Cirrus/Maestro),
- ❖ დაინერს კლაბი (Diners Club),
- ❖ იუნიონ კარდი (Union Card).

გამოჩნდნენ რა 1951 წელს აშშ-ში, საბანკო ბარათები, როგორც საგადასახდელო საშუალება, ძალიან სწრაფად გავრცელდა მთელ მსოფლიოში. მათი გადაქცევა ანგარიშსწორების ინსტრუმენტად, მოსახლეობის ფართო ფენებში პოპულარობის განუხრელი ზრდა, განპირობებული გამოყენების მო-

ხერხებულობითა და უსაფრთხოებით, იმის თვალსაჩინო მტკიცებულებაა, რომ ანგარიშსწორების ეს ფორმა ხელსაყრელია სისტემის მონაწილეების ძირითადი კატეგორიებისათვის.

ბარათების ძირითადი მიმზიდველი თვისებები მათი მფლობელებისათვის შემდეგია:

- ❖ გამოყენების მოხერხებულობა;
- ❖ მობილურობა;
- ❖ დანაზოგთა დაცულობა და საიმედოობა;
- ❖ დისკონტისა და სერვისული გარანტიების მიღების შესაძლებლობა.

ბარათის მფლობელისათვის არ არის აუცილებელი თანსაქონდეს მსხვილი თანხა მალაზიების და სერვისის საწარმოების მონახულებისას, მაგრამ ნებისმიერ მომენტში შეუძლია მსხვილი შენაძენის გაკეთება, რომლის შესახებაც წინასწარ ცნობილი არ არის, სად შეიძლება მას ადგილი ჰქონდეს ამასთან ერთად ბარათების გამოყენების მოხერხებულობა მხოლოდ მაშინ შეიძლება რეალიზდეს სრულად, თუ არსებობს სავაჭრო და სერვისული საწარმოების ფართო ქსელი, რომლებიც იღებენ ბარათებს საქონლისა და მომსახურებისათვის. ასეთი ქსელის გარეშე ბარათების დანერგვა მიმოქცევაში გაიწელებოდა მრავალ წელზე. მას შემდეგ, რაც ნაციონალური ასოციაციების ბარათებმა გადაკვეთა ქვეყნების საზღვრები და გახდა საერთაშორისო, სავაჭრო ქსელმა შეიძინა გლობალური მასშტაბები. ისეთი კომპანიების სადებეტო და საკრედიტო ბარათები, როგორიცაა Visa და Master Card, დღეისათვის მიიღება მილიონობით სავაჭრო წერტილის მიერ მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში.

სადებეტო ბარათი იძლევა ძირითადად ტექნიკურ უპირატესობებს:

- ❖ უნაღდო გადახდების ჩატარების შესაძლებლობა;
- ❖ ნაღდი ფულის მოხსნის შესაძლებლობა;
- ❖ ანგარიშის მართვა ავტომატური მოწყობილობების საშუალებით.

სადებეტო პლასტიკური ბარათის ფინანსური მიმზიდველობა შედარებით უმნიშვნელოა და შეიძლება მდგომარეობდეს პროცენტების დარიცხვაში ანგარიშზე ნაშთზე და, შესაძლებელია, შენაძენის გაკეთებისას ფასდაკლებით სარგებლობა.

თუ ბარათი საკრედიტოა, მისი კიდევ ერთი ღირსებაა – კრედიტის მიღების შესაძლებლობა. საქონლის კრედიტით შეძენა – საბაზრო ეკონომიკაში საგადასხდელო სისტემების ტრადიციული და განუყოფელი ნიშანია. ანგარიშსწორების საბარათო სისტემაში კრედიტი მიეცემა მყიდველს ავტომატურად, ბანკში სპეციალურად მიმართვის გარეშე. ყიდვის მომენტში გამოიყენება საკრედიტო ხაზი, ამასთან მისი ლიმიტი აღდგება ვალის დაფარვისდა მიხედვით. მყიდველი სარგებლობს კრედიტით პროცენტის გარეშე გარკვეული შეღავათიანი პერიოდის განმავლობაში. თუ სურვილი აქვს, მას შეუძლია გადააგადოს ვალის გადახდა შეღავათიანი პერიოდის საზღვრებს გადაცდომით, უხდის რა ბანკს პროცენტებს.

ბარათის მფლობელის სარგებელი ამ შემთხვევაში იღებს ფინანსური ოპერაციების ფორმას, რომლის დროსაც მოსარგებლის მიერ ბანკისგან ინფორმაციის მიღება ისეთი ფორმით ხორციელდება, რომ მას შეუძლია შეამოწმოს ყოველი ოპერაცია, წაუყენოს პრეტენზიები გარიგებათა არასწორი გაფორმების შემთხვევაში; განახორციელოს ბიუჯეტის კონტროლი და დაგეგმვა, მოახდინოს ვალუტის კონვერტაცია. უშუალოდ ამას აკეთებს ბანკი, ამასთან ისე, რომ მოიგებს გაცვლის კურსის სხვაობაზე მალაზიასა და იმ კურსს შორის, რომლითაც კონვერტაციას ახორციელებს ბანკი.

ბარათით სარგებლობა გადახდისას პრესტიჟულია. ამასთან ეს მოწმობს უნარზე, ისარგებლოს თანამედროვე ტექნიკური საშუალებებით, რომლებიც ფინანსურ სფეროში გამოიყენება. არის სხვა ღირსებებიც: შეღავათები საქონლის შეძენისას, დაკარგული და მოპარული ბარათების აღდგენა, შეღავათები სასტუმროებში ადგილების დაჯავშნისას, ავია-

ბილეთების შეძენისას.

ბანკ-ემიტენტის საბარათო პროგრამის შემოსავლები შედგება კლიენტებისაგან აღებული:

- ❖ ყოველწლიური განაკვეთისაგან ბარათის გამოშვებისათვის და ანგარიშის მომსახურებისათვის (სერვისული კანაკვეთი);

- ❖ საკომისოსაგან ნაღდი ფულის გაცემის ოპერაციებისათვის;

- ❖ საკომისოსაგან კომერციულ ქსელში უნაღდო გადახდის ოპერაციებისათვის.

იმ პირთათვის ბარათების გამოშვება, რომლებიც ბანკის კლიენტებს არ წარმოადგენენ, ეს არის ბანკში იმ სახსრების მოზიდვის მძლავრი ხერხი, რომელთა დახმარებითაც შეიძლება შემოსავლების მიღება, რომლებიც უტოლდება ან აღემატება კიდევაც საკომისიოს, მიღებულს უშუალოდ ბარათების მფლობელებისაგან.

ბარათების წარმოებამ ბანკებს შესაძლებლობა მისცა გადაეღახათ სიერცობრივი შეზღუდვები კლიენტების მოზიდვისას და მომსახურების გაწევისას. ადრე წამყვანი ფაქტორი იყო ბანკის ადგილმდებარეობა, მისი განყოფილებების განტოტვილი ქსელის არსებობა, რაც მსხვილ კაპიტალდაბანდებებს მოითხოვს. ბარათმა კლიენტს შესაძლებლობა მისცა, განეხორციელებინა ოპერაციები ბანკისაგან მოშორებით, ანგარიში გაესწორებინა საქონლისათვის, მიეღო ფული ავტომატების სისტემაში. კლიენტი გეოგრაფიულად არ არის მიჯაჭვული ბანკზე, რაც აფართოვებს მისი მომსახურებით მოსარგებლეთა წრეს. კლიენტურის გაფართოებამ ბანკებს შესაძლებლობა მისცა უფრო ინტენსიურად შეეთავაზებინათ დამატებითი პროდუქტები და მომსახურება. ასეთი „ჯვარედინი“ გაყიდვა (Cross - Selling) - ფართოდაა გავრცელებული ბანკების პრაქტიკაში.

მომსახურების გასაუმჯობესებლად ბანკების უმეტესობა სთავაზობს დამატებით მომსახურებას კორპორაციული და

პირადი ბარათების მფლობელებს. მაგალითად:

- ❖ დგამენ ბანკომატებს საწარმოების ტერიტორიაზე;

- ❖ უფასოდ მოემსახურებიან ბარათებს;

- ❖ ყოველთვიურად არიცხავენ პროცენტებს ნაშთებს საბარათო ანგარიშს შემდგომი კაპიტალიზაციით;

- ❖ ანიჭებენ ნაღდი ფულის მიღების შესაძლებლობას ბანკომატებსა და ნაღდი ფულის გაცემის პუნქტებში, განლაგებული სხვა ქაღალტებში, საკომისიოს აღების გარეშე.

ჩვეულებრივ, ბანკები იღებენ გარკვეულ პროცენტს ბარათით განხორციელებული ყოველი ტრანზაქციისათვის. მაგრამ, იბრძვიან რა კლიენტისათვის, ბანკები ამცირებენ საკომისიოებს, და კლიენტი იღებს შესაძლებლობას, აირჩიოს იმ ბანკის ბარათი, რომლის ფინანსური პირობებიც უმჯობესია.

დისტანციური საბანკო მომსახურება

დისტანციური საბანკო მომსახურება (დსმ) - ეს არის კლიენტებისათვის შესაძლებლობის მიცემა, განეხორციელონ საბანკო ოპერაციები ბანკში მიუსვლელად, ტელეკომუნიკაციის სხვადასხვა არხის გამოყენებით. აგრეთვე ხშირად გამოიყენება ტერმინი „Home Banking“, რომელიც განიმარტება, როგორც საბანკო ოპერაციების წარმოება სახლიდან გაუსვლელად, მოსახლეობისათვის საბანკო მომსახურებათა და მოუკიდებელი ფორმა, დაფუძნებული ელექტრონული ტექნიკის გამოყენებაზე. ცნება „დისტანციური საბანკო მომსახურება“ რამდენადმე ფართოა და მოიცავს როგორც მოსახლეობის, ასევე იურიდიული პირების მომსახურებას, ამასთან არა მხოლოდ „სახლიდან გაუსვლელად“, არამედ ნებისმიერი საბანკო ოფისისაგან მოშორებულ ადგილას, სადაც კავშირის შესაბამისი არხი არსებობს.

დსმ საფუძველში ძვეს ინფორმაციის გაცვლის პრინციპი ბანკსა და კლიენტს შორის, უსაფრთხოებისა და კონფიდენციალურობის სათანადო დონის უზრუნველყოფით. კლიენტებს შესაძლებლობა ეძლევათ მიიღონ ინფორმაცია თანთან ანგარიშების მდგომარეობის შესახებ და მართონ

ისინი, სპეციალური საბანკო ტერმინალებისადმი მიმართვის გარეშე, არამედ იყენებენ რა მათ ხელთ არსებულ ტელეკომუნიკაციის საშუალებებს: ტელეფონს, კომპიუტერს მოდემით, ტელეფაქსს, პეიჯერს და ა.შ. ჩვენს საუკუნეში, როცა სწრაფად ვითარდება საინფორმაციო ტექნოლოგიები, ხდება ბაზრების გლობალიზაცია, მომხმარებლები მიიღწევიან კომფორტისაკენ, ბანკის მიერ თავისი კლიენტებისათვის ასეთი მომსახურების გაწევა ხდება ბანკის კონკურენტუნარიანობის შენარჩუნების აუცილებელი პირობა.

საზღვარგარეთ დსმ სისტემების ფართო დანერგვა დაიწყო უკვე 80-იანი წლების დასაწყისიდან, ხოლო ცალკეულ ბანკებში უფრო ადრეც. დსმ სისტემების ევოლუცია უწყვეტად ტელეკომუნიკაციის საშუალებებისა და საბანკო კომპიუტერული ტექნოლოგიების განვითარებას. თავდაპირველად აღმოცენდა საბანკო მომსახურებათა ტელეფონით და მოდემით გაწევის სისტემები, ხოლო დღეისათვის შეიმჩნევა ინტერნეტის საშუალებით საბანკო მომსახურების სისტემების განვითარებაში ბუმი. დსმ მოდიფიკაციებს შეიძლება მივაკუთვნოთ საბანკო მომსახურებათა გაწევა ტელეფაქსების, პეიჯერების, ვიდეოტელეფონების გამოყენებით. საზღვარგარეთ უკვე არსებობს საბანკო მომსახურების სისტემები ინტერაქტიური ტელევიზიის საშუალებით. ხოლო კორპორაცია „Citi Corp“-ის მიერ – შემუშავებულია სახლის საბანკო ტერმინალი, რომელიც გასწევს საბანკო მომსახურებათა ფართო სპექტრს, მათ შორის კრედიტების გაცემას. ის პგავს დიდ სატელეფონო აპარატს გერანიტა და კლავიატურით და უნარი შესწევს შეცვალოს პერსონალური კომპიუტერი.

დღეისათვის შეიძლება გამოვეყოთ დისტანციური საბანკო მომსახურების სისტემების სამი ყველაზე გავრცელებული სახეობა:

1) ტრადიციული სისტემები „კლიენტი-ბანკი“, რომლებიც იყენებენ პირდაპირ კავშირს ბანკთან მოდემით და ითვალისწინებენ კლიენტის კომპიუტერზე სპეციალური პროგ-

რამული უზრუნველყოფის დაყენებას;

2) სისტემები „ტელებანკი“ (სატელეფონო ბანკინგი) – საგადასახდელო და საინფორმაციო საბანკო მომსახურება ტელეფონით/ტელეფაქსით, კომპიუტერული ტელეფონის გამოყენებით;

3) ინტერნეტ-ბანკინგი – საბანკო მომსახურებათა გაწევის სისტემები ინტერნეტის საშუალებით, რომელთა გამოსაყენებლადაც კლიენტისათვის, როგორც წესი არ არის აუცილებელი, პქონდეს სპეციალური პროგრამული უზრუნველყოფა და შეუძლია იმუშაოს თავის საბანკო ანგარიშთან ნებისმიერი კომპიუტერიდან, ჩართულიდან ინტერნეტის ქსელში.

ბანკებს შეუძლიათ გაუწიონ კლიენტებს დისტანციური მომსახურების სამივე სახეობა, როგორც ცალ-ცალკე, ასევე ერთდროულად, ნებისმიერი კომბინაციით. დსმ-ს სხვადასხვა სახეობა შეიძლება ორიენტირებული იყოს კლიენტების განსხვავებულ ჯგუფებზე. დსმ სისტემების მუშაობის პრინციპებზე დამოკიდებულებით განასხვავებენ ონ-ლაინ და ოფ-ლაინ სისტემებს.

დსმ ონ-ლაინური სისტემები მუშაობს რეალური დროის რეჟიმით, ანუ ტრანზაქცია, განხორციელებული კლიენტის მიერ ტელეკომუნიკაციის საშუალებათა გამოყენებით, იმავე მომენტში სრულდება ბანკის მიერ და აისახება მის ბალანსზე. ჩვეულებრივ ასეთი სისტემები სრულიად ავტომატიზირებულია და არ ითვალისწინებს ადამიანის მონაწილეობას კლიენტების მომსახურებაში.

დსმ ოფ-ლაინური სისტემები ითვალისწინებენ დროითი გარღვევის არსებობას კლიენტის დავალების მიღებასა და მის შესრულებას შორის. ასეთი სისტემები შეიძლება ავტომატიზირებული იყოს როგორც ნაწილობრივ, ასევე სრულიად. უკანასკნელ შემთხვევაში ტრანზაქციის შესრულების შეყოვნება იმასთანაა დაკავშირებული, რომ კლიენტების დისტანციური მომსახურების სისტემა არ არის ინტეგრირებული შიდა ავტომატიზებულ საბანკო სისტემაში.

ცხადია, დსმ სისტემები, მომუშავე რეალური დროის რეჟიმით, უფრო ხელსაყრელია კლიენტისათვის რამეთუ ისინი შესაძლებლობას იძლევა, მნიშვნელოვნად დაეზოგოს დრო საბანკო ოპერაციების განხორციელებისას.

ცნებასთან „დისტანციური საბანკო მომსახურება“ მჭიდროდაა დაკავშირებული აგრეთვე ტერმინები „e-bank“ (ელექტრონული ბანკი) და „ვირტუალური ბანკი“. ელექტრონული ან ვირტუალური ბანკის ცნება გულისხმობს ბანკს, რომელსაც არა აქვს ტრადიციული ოფისი, არამედ მოემსახურება კლიენტებს ტელეფონის საშუალებით, ინტერნეტით ან აუცილებლობისას – ფოსტით.

თუ გარკვეული საბანკო ოპერაციების დისტანციური შესრულების მომსახურება შეიძლება გასწიოს ნებისმიერმა ბანკმა, თავის ოფისებში კლიენტების ტრადიციულ მომსახურებასთან ერთად, მაშინ ვირტუალური ბანკი, როგორც წესი, სპეციალიზდება სწორედ დაშორებული კლიენტების მომსახურებაზე, არ ხარჯავს რა ფულს კლიენტური სადგომების აშენებასა და შენახვაზე. ამასთან ვირტუალური ბანკი გაუწევს თავის კლიენტებს პრაქტიკულად მომსახურებათა სრულ სპექტრს, რომელსაც გასწევნენ ჩვეულებრივი უნივერსალური ბანკები. მომსახურების ერთადერთი სახეობა, რომელსაც ვირტუალური ბანკები დამოუკიდებლად ვერ გასწევენ, ეს არის საკასო მომსახურება. ნაღდი ფულის გასაცემად თავისი კლიენტებისათვის ვირტუალური ბანკები იყენებენ ბანკომატებსა და ტერმინალების ქსელს, რომლებიც ეკუთვნის სხვა ბანკებს ან, მაგალითად, საბანკო კონსორციუმს, რომელშიც შედის მოცემული ვირტუალური ბანკი. ნაღდი ფულის ჩაბარების მომსახურებას ვირტუალური ბანკების კლიენტები ჩვეულებრივ არ საჭიროებენ, ხოლო აუცილებლობისას იყენებენ თავიანთ საბანკო ანგარიშებზე ნაღდი ფულის ჩასარიცხად სხვა ბანკებს, რომლებსაც აქვთ განყოფილებების ფართო ქსელი.

მიიჩნევენ, რომ პირველი დისტანციური ბანკი აღმოცენდა

1989 წელს დიდ ბრიტანეთში. ეს იყო ბანკი First Direct, დაფუძნებული Midland Bank-ის მიერ. 10 წლის მუშაობის განმავლობაში ამ ბანკმა ნახევარ მილიონ კლიენტზე მეტი შეიძინა. აშშ-ში დღეისათვის რეგისტრირებულია დაახლოებით 100 ინტერნეტ-ბანკი, რომლებიც მხოლოდ ფინანსურ მომსახურებას გასწევენ. ვირტუალური ბანკების უმეტესობა საკმაოდ მცირეა და ჩამორჩებიან მსხვილ ბანკებს, როგორც ჩვეულებრივი, ასევე ელექტრონული საბანკო ბიზნესის მასშტაბებით. ვირტუალური ბანკების განვითარების ძირითად მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენს საბანკო მომსახურებათა თვითღირებულების მნიშვნელოვანი შემცირება. ექსპერტების შეფასებით, აშშ-ში ერთი ჩეკის დაბრუნების ოპერაციის თვითღირებულება მცირდება 2 დოლარიდან ბანკის საღაროდან მიღებისას 0,7 დოლარამდე მონაცემთა გადაცემისას დახურული ქსელით, 0,2 დოლარამდე ტელეფონის გამოყენებისას და 0,05 დოლარამდე მოცემული ოპერაციის განხორციელებისას ინტერნეტის საშუალებით.

სატელეფონო ბანკინგი. უკვე 70-ანი წლების ბოლოდან ბევრმა დასავლურმა ბანკმა დაიწყო ფიზიკური პირებისათვის მომსახურების შემოღება, დაკავშირებული ანგარიშების მართვასთან ტელეფონით. სატელეფონო აპარატი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც პერსონალური კომპიუტერის დემოკრატიული ალტერნატივა დაშორებული ტერმინალის სახით. ბანკის კლიენტებთან ურთიერთქმედების ასეთი სახეობის დამატებითი უპირატესობაა ამ მომსახურების მაღალი მობილურობა: კლიენტი აბსოლუტურად არ არის მიჯაჭვული კონკრეტულ გეოგრაფიულ წერტილს. ურთიერთობის მოხერხებულობამ, შესაძლებლობამ უმოკლეს ვადაში მივიღოთ ბანკიდან აუცილებელი ინფორმაცია და მომსახურებათა ფართო სპექტრი, გახადეს მომსახურებათა ეს სახეობა მიმზიდველი კერძო მოსარგებლეთათვის მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში.

საბანკო მომსახურება, დაკავშირებული ფიზიკური პირე-

ბისათვის შესაძლებლობის მიცემით, მართონ თავისი საბანკო ანგარიშები ტელეფონით, წარმოადგენდა ბუნებრივ განვითარებას ე.წ. სატელეფონო მომსახურების ცენტრებისა (Call-centre), რომელშიც ფირმების კლიენტებს შეეძლოთ მიეღოთ მათთვის საინტერესო მრავალმხრივი ინფორმაცია და გაეკეთებინათ შეკვეთა მათ მომსახურებასა ან პროდუქციაზე.

სატელეფონო მომსახურების ცენტრები, თავდაპირველად შემოჭრილი საბანკო საქმეში პლასტიკური ბარათების ავტორიზაციის ამოცანის გადაწყვეტასთან დაკავშირებით, შემდგომ აგრეთვე გამოიყენებოდა საინფორმაციო სისტემების სახით, რომლებიც იძლეოდა ინფორმაციის მიღების შესაძლებლობას ბანკის მიერ გაწეულ მომსახურებაზე, ვალუტის გაცვლით კურსებზე და ა.შ.

ცნობილია სხვადასხვა მიდგომა ანგარიშსწორების მართვის სატელეფონო სისტემების აგებისადმი (შემდგომში მათ ეწოდოთ „სატელეფონო ბანკი“), მაგრამ ძირითადი ნიშანი, რომლის მიხედვითაც შესაძლებელია მათი გამოჩენა, – არის ორიენტაცია ან ტრადიციული მიდგომის გამოყენებაზე (კლიენტების მომსახურება ოპერატორების მიერ), ან კლიენტებთან მუშაობის ავტომატიზებული სისტემების გამოყენებაზე. პირველ შემთხვევაში კლიენტსა და ავტომატიზებულ საბანკო სისტემას შორის იმყოფება შუალედური რგოლი ოპერაციონისტის სახით, და კლიენტის მომსახურება ძალზედ პგავს მის მომსახურებას ოპერატორის მიერ უშუალოდ ბანკში. მეორე შემთხვევაში კლიენტი მუშაობს შუამავლების გარეშე.

ტელეფონით ანგარიშების ავტომატური მართვის მომსახურება კარგად იწერება ყველგან. ის იმდენად ვერ დამკვიდრდა გერმანიაში, რამდენადაც იქ კლიენტებს უყვართ ბანკთან ურთიერთობა პრინციპით „თვალი თვალში“, რამეთუ ისტორიულად ქვეყანაში ჩამოყალიბდა ბანკის ფილიალუბისა და განყოფილებების ძალზედ განტოტვილი ქსელი, რომლებსაც ბევრი მცხოვრები „შინაურ“ ბანკად თვლის. ამავე დროს სისტემები „სატელეფონო ბანკი“ აქტიურად

გამოიყენება აშშ-ში, ინგლისში, სკანდინავიის ქვეყნებში. ცნობილია, რომ ფინანსურმა ბანკებმა Kosti Bank და Merita Bank, შეძლეს მოცემული მომსახურების დანერგვის ხარჯზე მკვეთრად შეემცირებინათ თავისი ზედნადები ხარჯები ფილიალებისა და განყოფილებების დახურვასთან დაკავშირებით, ხოლო ინგლისური ბანკის Middle Bank კლიენტების 75% (სამი წლის მანძილზე თითქმის შვიდჯერ გაიზარდა და მიაღწია 1993 წელს 400 ათას კაცს) მივიდა იქ სხვა ბანკებიდან მომსახურების „სატელეფონო ბანკი“ შემოღების შემდეგ. ამასთან, იმ ბანკების კლიენტების გამოკითხვა, რომლებშიც შემოღებულია მსგავსი მომსახურება, აჩვენებს ბანკით კმაყოფილების ხარისხის ზრდას მისი დანერგვის შემდეგ.

ბანკის სატელეფონო ინფორმაციის ავტომატიზებული სისტემა კლიენტს (იურიდიულ პირს), რომელსაც აქვს ანგარიში (ანგარიშები) ბანკში, შესაძლებლობას აძლევს, სატელეფონო კავშირის გამოყენებით, ოპერატიულად მიიღოს ინფორმაცია თავის ანგარიშზე (ანგარიშებზე) სახსრების მიმდინარე ნაშთის თაობაზე, აგრეთვე მოისმინოს შეტყობინება, ჩაწერილი კლიენტისათვის. სისტემის მიერ გაცემული მონაცემები დაცულია კლიენტის კოდით, ანგარიშების კოდით და პაროლებით, რომლებიც კონფიდენციალურია და გადაეცემა კლიენტს მისი ჩართვისას ავტომატიზებულ სისტემაში. ყველა ცვლილებების შესახებ სატელეფონო ინფორმაციის ავტომატიზებულ სისტემაში, ბანკი აცნობებს კლიენტს ელექტრონული ფოსტის ან ფაქსის გამოყენებით. სისტემის მუშაობის გასაცნობად არსებობს სადემონსტრაციო რეჟიმი.

კლიენტის ჩართვისათვის სატელეფონო ინფორმაციის ავტომატიზებულ სისტემაში, მას გადაეცემა დოკუმენტები, რომლებიც ადასტურებენ უფლებას, იმოქმედოს იურიდიული პირის სახელით მინდობილობის გარეშე ან – მინდობილობა ოპერაციის ჩატარებაზე და განაცხადი სატელეფონო ინფორმაციის ავტომატიზებულ სისტემაში ჩართვაზე.

ინფორმაციის დაცვისათვის არასანქცირებული დაშვებისაგან კლიენტზე გაიცემა პერსონალური იდენტიფიკატორი, პაროლი და კოდების ცხრილი. დაცვის გასაძლიერებლად კლიენტს შეუძლია დაადგინოს კოდირება ინფორმაციისათვის ანგარიშებზე ნაშთების შესახებ, მისი გადაცემისას ტელეფონით.

სისტემები „კლიენტი-ბანკი“. კლასიკური სისტემები „კლიენტი-ბანკი“ ითვალისწინებს პროგრამული უზრუნველყოფის არსებობას, რომელიც დაყენებულია როგორც კლიენტთან, ისე ბანკთან. პროგრამის კლიენტურ ნაწილში ინახება ამ კლიენტის მონაცემები, საბანკოში – ყველა მისი კლიენტის. კავშირი ხორციელდება მოდემით ბანკის სერვერთან პირდაპირი სატელეფონო კავშირის (შეერთების) გზით.

ძირითადი მომსახურება, გაწეული სისტემის „კლიენტი-ბანკი“ საშუალებით:

- ❖ ამონაწერების მიღება კლიენტის ანგარიშების მიხედვით ბანკში;

- ❖ ბანკში საგადასახდელო დავალებების გაგზავნა ციფრული ხელმოწერით;

- ❖ ბანკთან საინფორმაციო ხასიათის სხვადასხვა შეტყობინების გაცემა.

ყველაზე მოწინავე ბანკები ცდილობენ მაქსიმალურად გააფართოვონ ოპერაციების ჩამონათვალი, რომლის განხორციელებაც კლიენტს შეუძლია თავისი ოფისიდან სისტემის „კლიენტი-ბანკი“ გამოყენებით. დასახელებულს შეიძლება დაემატოს ისეთი ოპერაციები, როგორიცაა:

- ❖ ბანკში განაცხადის გაგზავნა ნაღდი ფულის მიღებაზე;

- ❖ ბანკში დავალების გაგზავნა უცხოური ვალუტის ას ფასიანი ქაღალდების ყიდვისა ან გაყიდვაზე;

- ❖ სხვა კლიენტებთან (რომლებიც ჩართული არიან სისტემაში) საინფორმაციო შეტყობინებების გაცემაზე;

- ❖ კლიენტებისათვის სხვადასხვა აქტუალური ფინანსური ინფორმაციის მიწოდება (ვალუტების კურსები, ფასიანი

ქაღალდების კოტირებები, ფინანსური ბაზრების მიმოხილვა და ა. შ.);

- ❖ სხვადასხვა შეკითხვების გაგზავნა და კონსულტაციების მიღება.

ინფორმაციის დაცვა სისტემაში „კლიენტი-ბანკი“ ხორციელდება ელექტრონული ციფრული ხელმოწერის (ეცხ) და ინფორმაციის დაშიფვრის კრიპტოგრაფიული მეთოდების გამოყენებით.

ბანკები აგრეთვე იღებენ სარგებელს კლიენტების მომსახურებიდან ანგარიშისადმი დაშორებული დაშვების სისტემის საშუალებით. ხდება ოპერაციონისტების დროის ეკონომია დოკუმენტების მიღებასა და დამუშავებაზე, განიტვირთება საოპერაციო დარბაზები, ჩნდება კლიენტების ინფორმაციული უზრუნველყოფის შესაძლებლობა, ბანკი მოიზიდავს კლიენტებს, ტერიტორიულად დაშორებულს მისი ოფისებიდან. გარდა ამისა, ბანკს შეუძლია მიიღოს დამატებითი შემოსავალი კლიენტების მიერ სისტემის გამოყენებისათვის საზღაურის სახით.

ტრადიციული სისტემების „კლიენტი-ბანკი“, რომლებიც არ მუშაობს ინტერნეტის საშუალებით, ნაკლოვანებებს წარმოადგენს:

- ❖ ბანკთან სატელეფონო კავშირის დამყარებისა და შენარჩუნების სიძნელეები;

- ❖ აუცილებლობა, დაყენდეს პროგრამული უზრუნველყოფა და შეინახოს მონაცემთა ბაზა კლიენტის კომპიუტერზე (ზოგიერთ სისტემაში ისინი იკავებს საკმაოდ ბევრ ადგილს დისკზე);

- ❖ შესაძლებლობა, ვისარგებლოთ სისტემით მხოლოდ განსაზღვრული კომპიუტერიდან და მოდემიდან;

- ❖ სისტემის კლიენტური ნაწილის მუშაობის ოფლაინური რეჟიმი (კლიენტის ანგარიშებზე მომხდარი ცვლილებები აისახება მის მონაცემთა ბაზაში არა რეალური დროის რეჟიმით, არამედ მხოლოდ ბანკთან კავშირის სეანსის

დროს).

ბანკებისთვის არსებითი ნაკლი ის არის, რომ აუცილებელია ან მნიშვნელოვანი სახსრების დახარჯვა შექმნასა და მომსახურებაზე არსებისა მაღალი გამტარუნარიანობით, ან შეგუება კავშირის დაბალ ხარისხთან და, როგორც შედეგი, კლიენტების უკმაყოფილებასთან მომსახურების ხარისხით. აღმოფხვრან ეს და სხვა ნაკლოვანებები, მოწოდებულნი არიან ახალი თაობის სისტემები, რომლებიც იყენებენ გლობალური კომპიუტერული ქსელის-ინტერნეტის შესაძლებლობებს.

ინტერნეტ – ბანკინგი

ინტერნეტ-ბანკინგი იურიდიული პირებისათვის. ინტერნეტ-ბანკინგი – ეს არის კლიენტებისათვის სხვადასხვა საბანკო მომსახურებათა გაწევა ინტერნეტის ქსელის საშუალებით, სპეციალური პროგრამულ-აპარატული კომპლექსის დახმარებით. ფართო გაგებით ინტერნეტ-ბანკინგი გულისხმობს ყველაზე მრავალფეროვან სისტემებს, დაწყებულს ბანკების ჩვეულებრივი web-გვერდებიდან ინტერნეტში და დამთავრებული რთული ვირტუალური საგადასახდელო სისტემებით. უფრო ვიწრო გაგებით ინტერნეტ-ბანკინგი – ეს არის სისტემის „კლიენტი-ბანკი“ ანალოგი, რომელიც მუშაობს ინტერნეტის საშუალებით. ჩვენ სწორედ ასეთ სისტემებზე ვისაუბრებთ.

არსებობს სისტემები, რომლებშიც ინტერნეტი გამოიყენება მხოლოდ როგორც მონაცემთა გადაცემის საშუალება (ე. წ. „მსხვილი კლიენტი“) და სისტემები, რომლებშიც ინტერნეტი გამოიყენება, როგორც დამოუკიდებელი საინფორმაციო ტექნოლოგია (მათ „წერილ კლიენტს უწოდებენ). პირველ შემთხვევაში ინტერნეტი მხოლოდ კლასიკური სისტემების „კლიენტი-ბანკი“ ორგანული დამატებაა, რომელიც ბანკთან კომუნიკაციის საკითხს წყვეტს. ასეთი სისტემები ტრადიციულთან („კლიენტი-ბანკი“) შედარებით, ზრდიან კავშირის მობილურობასა

და ოპერატიულობას, მაგრამ ამასთან, რამდენადმე მცირდება უსაფრთხოების დონე, რამდენადაც ინტერნეტი – ეს ღია ქსელია.

ინტერნეტის საშუალებით კავშირის უპირატესობა აშკარა ხდება, მაგალითად როდესაც აშშ დოლარის კურსი მკვეთრად ზრდას იწყებს, და რამდენიმე ასეული იურიდიული პირი ცდილობს განახორციელოს თავისი გადასახდელები ძველი კურსებით, ერთდროულად რეკავს რა ბანკში. ბანკის მოდემური პულების რიცხვი შეზღუდულია, ამიტომ ყველა კლიენტი როდი ახერხებს ოპერაციების სწრაფად ჩატარებას, როდესაც კავშირისთვის ინტერნეტი გამოიყენება, ეს შეზღუდვა იხსნება.

მეორე ტიპის სისტემებში გამოყენებითი პროგრამული უზრუნველყოფა წარმოადგენს ინტერნეტ-დამატებას, რომელიც ფუნქციონირებს მხოლოდ ბანკის კლიენტთან კავშირის სუანსისას. ასეთი სისტემების გამოყენებისას კლიენტს არ ესაჭიროება დააყენოს პროგრამული უზრუნველყოფა და შეინახოს მონაცემთა ბაზა თავის კომპიუტერზე. მას შეუძლია მიიღოს დაშვება თავისი საბანკო ანგარიშისადმი, შევა რა ბანკის სერვერზე ინტერნეტში ნებისმიერი კომპიუტერიდან და შეიყვანს რა თავის პაროლს და საიდენტიფიკაციო ნომერს. უსაფრთხოების ასამაღლებლად შეიძლება გამოყენებულ იქნეს დაცვის სხვადასხვა მეთოდი: სუანსური პაროლები, არჩეული სპეციალური ცხრილის დახმარებით ან გენერირებული ელექტრონული მოწმობილობების მიერ, კლიენტის მაიდენტიფიცირებელი დისკეტები და სააპარატო გასაღებები და სხვ.

პირველი ტიპის სისტემები უმჯობესია კლიენტებისათვის, რომლებსაც სურთ უსაფრთხოების უფრო მაღალი დონე. მეორე ტიპის სისტემები უფრო იაფი და ეკონომიურია ექსპლუატაციაში კლიენტისათვის, აგრეთვე უფრო მობილურია. ჯერ-ჯერობით ეს ორი ტექნოლოგია ავსებს ერთმანეთს; მაგრამ ინტერნეტის ქსელში ინფორმაციის დაცვის სისტემების გან-

ვითარების კვალობაზე მეორე სრულიად გამოდგენის პირველს.

არსებობს აგრეთვე სპეციალიზებული ინტერნეტ-სისტემები, რომლებიც ფინანსურ ბაზრებზე გარკვეული ოპერაციების განხორციელების შესაძლებლობას იძლევა მსგავსი სისტემები წარმოადგენს ელექტრონული ბიზნესის ცალკე მიმართულებას – ინტერნეტ-ტრეიდიנגი, რომლითაც დაკავებულნი არიან არა მხოლოდ ბანკები, არამედ საფინანსო კომპანიები, ბირჟები და ა. შ. ინტერნეტ-ბანკინგთან და ინტერნეტ-ტრეიდიგთან ერთად განვითარება კოვო აგრეთვე ინტერნეტ-ვაჭრობამ და ინტერნეტ-დაზღვევამ. ინტერნეტ-კომპანიების მომხმარებლებთან ანგარიშსწორებათა მომსახურება საბანკო ბიზნესის ცალკე მიმართულებას წარმოადგენს.

ინტერნეტ-ბანკინგი ფიზიკური პირებისათვის. სისტემა „სახლის ბანკი“ განკუთვნილია კერძო პირების რეალური საბანკო ანგარიშების მართვისათვის ინტერნეტის ქსელის საშუალებით, უწყევს თავის მომხმარებლებს სრულფასოვან საბანკო სერვისს დღე-ღამის განმავლობაში რეალური დროის რეჟიმით პლანეტის ნებისმიერი წერტილიდან. „სახლის ბანკის“ დახმარებით ინტერნეტით რეალური დროის რეჟიმით კლიენტს შეუძლია:

1) იყიდოს და გაყიდოს ვალუტა, განახორციელოს ვალუტების კონვერტაცია შედგავათიანი კურსით; სავალუტო ბაზარზე მდგომარეობის შესახებ მკვეთრად უარყოფითი სიახლეების შემთხვევაში, მყისიერად შეიძლება მოახდინოს რეაგირება სიტუაციის ცვლილებაზე, მაგალითად, არსებული ანგარიშების დახურვით, და იყიდოს უცხოური ვალუტა.

2) გადაიხადოს კომუნალური მომსახურებისათვის; შეინახოს საგადასახდელო დოკუმენტები და გადახდის შესახებ ქვითრები ელექტრონული სახით, აუცილებლობის შემთხვევაში მიიღოს ბანკის ბეჭდით დამოწმებული ქვითრები;

3) განახორციელოს შიდა – და ბანკთაშორისი გადარიცხვები; რეალური დროის რეჟიმით გადარიცხოს თანხა

ბი თავისი ანგარიშიდან ფიზიკური ან იურიდიული პირის ნებისმიერ ანგარიშზე; შეინახოს სახსრების გადარიცხვის ქვითრები როგორც ელექტრონული, ასევე ქაღალდის სახით;

4) გახსნას დეპოზიტები უშუალოდ ინტერნეტის საშუალებით, აუცილებლობის შემთხვევაში ვადამდე გამოითხოვოს სახსრები დეპოზიტებიდან, მიიღოს დოკუმენტური დადასტურება სადეპოზიტო ოპერაციის შესახებ;

5) აქონდეს დაშვება გადახდების ისტორიისადმი, მიიღოს ამონაწერები ანგარიშებიდან: თვალი მიადევნოს ყველა ოპერაციას გახსნილ ანგარიშებზე, მიიღოს ანგარიშებიდან ამონაწერების ისტორია დროის ნებისმიერი პერიოდისათვის, გააკონტროლოს სახსრების მოძრაობა ანგარიშებზე (მათ შორის საბარათე) უსაფრთხოების მიზნით, მიიღოს ქვითრები ანგარიშებზე ყველა ოპერაციის თაობაზე;

6) შეავსოს საბარათე ანგარიშები საგადასახდელო სისტემებისა Visa, Master Card, Union Card; მიიღოს გადარიცხვის ოპერაციის დოკუმენტური დადასტურება; გადარიცხოს აუცილებელი თანხა ერთი თავისი ანგარიშიდან მეორეზე.

„სახლის ბანკში“ მუშაობისათვის კლიენტს უნდა აქონდეს: IBM-შეთავსებადი კომპიუტერი, ჩართული ინტერნეტის ქსელში, ბრაუზერი Microsoft Internet Explorer 5.0, წამყვანი ელემენტი მეხსიერებისა Touch memory და მისი ადაპტერი (გაცივმა ბანკის მიერ), აგრეთვე ანგარიში ბანკში.

თვითონ „სახლის ბანკში“ გათვალისწინებულია დაცვის რამდენიმე დონე როგორც პროგრამულ, ასევე სააპარატო დონეზე; გამოიყენება სენსორი გასაღებების მექანიზმი, ამგვარად ყველა მონაცემი დაშიფრული სახით გადაიცემა.

ელექტრონული კომერციის საბანკო მომსახურება. ელექტრონულ კომერციად ფართო გაგებით გულისხმობენ ბიზნესის სხვადასხვა სახეობას ინტერნეტის ქსელში, უშუალოდ ინტერნეტ – მომსახურებათა ჩათვლით (საიტების შემუშავება, პროვაიდერული მომსახურება, რეკლამა ინტერნეტში და ა. შ.)

ვიწრო გაგებით ელექტრონული კომერცია – ეს არის საქონლისა და მომსახურებათა გაყიდვების განხორციელება ინტერნეტით.

ელექტრონული კომერციის საბანკო მომსახურება მდგომარეობს უნაღდო ანგარიშსწორების უზრუნველყოფაში მყიდველსა და გამყიდველს შორის. ერთის მხრივ, ბანკს შეუძლია გაუწიოს მომსახურება როგორც ფიზიკურ პირებს (მყიდველებს), უზრუნველყოფს რა მათ საანგარიშსწორებო ინსტრუმენტებით შენაძენის ასანაზღაურებლად ინტერნეტში ან განახორციელებს რა გადახდებს მათი ანგარიშებიდან მოთხოვნილი რეკვიზიტების მიხედვით. მეორეს მხრივ, ბანკს შეუძლია გაუწიოს მომსახურება თავად ელექტრონულ მაღაზიებს გადასახდელების მიღების ორგანიზების მიხედვით მათი საქონლისა და მომსახურებისათვის, ინტერნეტით გარკვეული ტექნოლოგიების საშუალებით.

ინტერნეტ-ბიზნესის ორი ძირითადი საყოველთაოდ მიღებული მოდელი არსებობს: B2B და B2C. მოდელი B2B (Business – to – Business) – ეს არის ურთიერთობები კომპანიებსა და მიმწოდებლებს, მწარმოებლებსა და მყიდველებს და ა. შ. შორის მოდელი B2C (Business – to – Customer) გულისხმობს მომსახურებათა გაწევას და საქონლის გაყიდვას საბოლოო მომხმარებლებზე, იქნება ეს კერძო პირი თუ კორპორაცია. შიშის მოდელი B2C (Business – to – Customer) გულისხმობს მომსახურებათა თანახმად, მოდელი B2B სწრაფად ვითარდება და ახლო მომავალში ეკონომიკის ყველა დარგზე გავრცელდება. მოდელი B2C კი დიდი ხანია წარმატებით მუშაობს ონ-ლაინურ ბაზარზე, მის ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ ფორმას ინტერნეტ-მაღაზია წარმოადგენს.

გასათვალისწინებელია, რომ შენაძენითა ნახევარზე მეტი ინტერნეტში უახლოეს დროში გადახდილი იქნება ციფრული ფულის დახმარებით, რომელიც წარმოადგენს ჩანაწერებს ანგარიშებზე ელექტრონულ საგადასახდელო სისტემებში. უკვე დღეისათვის ციფრული ფული (მაგ. Web Money)

შეიძლება გამოვიმუშაოთ, დავხარჯოთ ინტერნეტ-მაღაზიებში, გადავრიცხოთ სხვა პირების ანგარიშებზე, მოვახდინოთ კონვერტირება ამერიკულ დოლარებში, დაბოლოს, მოვხსნათ ნაღდი სახით სპეციალურ გადამცემელ პუნქტებში. ევროპასა და აშშ-ში თვლიან, რომ ციფრული ფულის ემიტენტები შეიძლება იყონ ბანკები და ნებისმიერი ფინანსური ორგანიზაციები, რომლებმაც შესაბამისი ლიცენზია მიიღეს.

გადახდის მეორე გაერცხლებული ინსტრუმენტი ინტერნეტის ქსელში არის საბანკო ბარათები. უმსხვილესი საერთაშორისო საგადასახდელო სისტემები (Visa და Master Card) აქტიურად წაწვევენ წინ პლასტიკური ბარათებით ანგარიშსწორების საკუთარ სისტემებს. ინტერნეტში ამავე დროს გამოჩნდა სპეციალური “ვირტუალური” ბარათები ანგარიშსწორებისათვის ინტერნეტის ქსელში. “ვირტუალურ” ბარათს აქვს ჩვეულებრივი ბარათის ატრიბუტები: ნომერი, მოქმედების ვადა, მოსარგებლის მონაცემები, მაგრამ არ არის პლასტიკი და პინ-კონვერტი, რომლებიც არ არის საჭირო ანგარიშსწორებისათვის ინტერნეტში.

ბარათის დაკარგვა ან მოპარვა შეუძლებელია, მისი მონაცემები ინახება მხოლოდ მფლობელის მესხიერებაში. თუნდაც რაიმენაირად რომ გაეივით ბარათის მონაცემები, შეუძლებელია მისი საშუალებით გადავიხადოთ მაღაზიაში ან მოვხსნათ ნაღდი ფული, ბარათი განკუთვნილია მხოლოდ ინტერნეტის ქსელში ანგარიშსწორებისათვის. ნებისმიერ მომენტში შესაძლებელია ბარათის დაბლოკვა, დავხურავთ რა დაშვებას საბარათე ანგარიშისადმი. ბანკი უზრუნველყოფს არასანქცირებული გადახდების დაბრუნებას.

პერსონალური საბანკო მომსახურება და ფინანსური კონსალტინგი

ბანკის კლიენტური სტრატეგიის უმნიშვნელოვანეს ელემენტს წარმოადგენს პერსონალური საბანკო მომსახურების

სისტემა, ფართოდ გამოყენებული საზღვარგარეთის წამყვანი ბანკებში. მოცემული სტილის უმნიშვნელოვანესი კომპონენტია კლიენტებთან მუშაობის პერსონალური მენეჯერები, რომლებიც კლიენტური საკითხების კომპლექსური გადაწყვეტით არიან დაკავებული. პერსონალური მენეჯერი გამოირჩევა ბანკის სხვადასხვა ქვედანაყოფთან ურთიერთქმედებაში დამოუკიდებლად შესვლის შესაძლებლობასა და აუცილებლობას. პერსონალური მენეჯერის მუდმივი კონტაქტი კონკრეტულ კლიენტთან ბანკს შესაძლებლობას აძლევს უფრო ახლოს იყოს კლიენტთან, გაითვალისწინოს მისი ინდივიდუალური მოთხოვნილებები. პერსონალური მენეჯერი ახდენს ბანკის ყველა სტრუქტურული ქვედანაყოფის კოორდინირებას კლიენტის ინტერესებში და უზრუნველყოფს ოპერატიული გადაწყვეტილების მიღებას. მსგავსი მიდგომა შესაძლებლობას იძლევა, ერთის მხრივ, თავიდან ავიცილოთ ბიუროკრატიული შეფერხებები, რაც არცთუ იშვიათად გვხვდება ბანკებში, ხოლო მეორეს მხრივ, სრულად გამოვიყენოთ ბანკის მომსახურებათა მთელი სპექტრის უპირატესობები.

კლიენტის სურვილით პერსონალური მენეჯერი ბანკის შესაბამის ქვედანაყოფთან ერთად სწავლობს კლიენტის ფინანსური საქმიანობის სპეციფიკასა და თავისებურებებს და ითვალისწინებს რა მის მოთხოვნილებებს, შეიმუშავებს სხვადასხვა ფინანსური ინსტრუმენტების გამოყენებით აქტივებისა და პასივების მართვის ოპტიმიზაციის ინდივიდუალურ სქემებს, ხელს უწყობს მას ფინანსური პროექტების რეალიზებაში, აგრეთვე შეიმუშავებს მომსახურების ინდივიდუალურ ტარიფებსა და სპეციალურ პირობებს.

პერსონალური მენეჯერის ფუნქციებში შედის:

- ❖ კლიენტის ბანკთან ცენტრალიზებული ყოველდღიური ურთიერთქმედების ორგანიზების უზრუნველყოფა საბანკო მომსახურების ტრადიციულ საკითხებზე;

- ❖ კლიენტის ბანკთან ურთიერთქმედების უზრუნველყოფა

ინდივიდუალური საბანკო პროდუქტების შემუშავებისა და დანერგვის საკითხების თაობაზე;

- ❖ კლიენტების ბიზნეს-პროექტების შეფასება და მათ რეალიზებაში ბანკის მონაწილეობის ანალიზი.

- ❖ გარიგებათა სტრუქტურირება და კლიენტის მომსახურების ინდივიდუალური ფორმების შემუშავება;

- ❖ საბანკო პროდუქტების დანერგვისათვის იურიდიული, ეკონომიკური და ფინანსური ბაზის შემუშავება (მათ შორის, არატიპური პროდუქტებისაც);

- ❖ საინფორმაციო და კონსულტაციურ მომსახურებათა ფართო წრის გაწევა (მათ შორის ფინანსური საკითხების თაობაზე) ბანკის პროფილური სპეციალისტების მიზიდვით.

პერსონალური საბანკო მომსახურების ძირითადი მიზანია ყველა საბანკო მომსახურების მაქსიმალურად ეფექტიანი გამოყენება და კლიენტისათვის თანამშრომლობის კომფორტული და კონფიდენციალური პირობების შეთავაზება. კლიენტისათვის ბანკში არ არის ისეთი ჩვეული ცნება, როგორიცაა „საოპერაციო დარბაზი“. კლიენტისა და პერსონალური მენეჯერის საქმიანი ურთიერთობა ხორციელდება კონფიდენციალურ გარემოში მომსახურება მიღების დარბაზში. კლიენტს შესაძლებლობა აქვს მიიღოს ბანკში კონსულტაციები საკითხთა ყველაზე ფართო სპექტრის შესახებ (ეკონომიკური, ფინანსური, იურიდიული ხასიათის), აუცილებლობის შემთხვევაში შესაბამისი განყოფილებების სპეციალისტების მოზიდვით.

პერსონალური მენეჯერები კონსულტაციებს უწევენ ბანკის კერძო და კორპორაციულ კლიენტებს. პერსონალური მენეჯერების მომსახურება კერძო პირებისათვის განსხვავდება მომსახურებისაგან, რომელსაც ბანკი კორპორაციულ კლიენტებს უწევს. ეს განპირობებულია განსხვავებით სამართლებრივ სტატუსში, კლიენტების მოთხოვნილებებში, საკანონმდებლო – ნორმატიულ ბაზაში. მომსახურებათა რა-

ოდენობა, შეთავაზებული ინდივიდუალური (კერძო) პირებისათვის ბანკის პერსონალურ მენეჯერთა მიერ, დამოკიდებულია კლიენტის შეძლებულობასა და მოთხოვნილებებზე. დღეისათვის პერსონალური მენეჯერების ამოცანები კერძო პირებთან მუშაობისას ძალზედ შეზღუდულია და მოიცავს საექსპერტო დასკვნის შედგენას კაპიტალის (ფულადი სახსრების) დაბანდების თაობაზე, კლიენტის ქონების მინდობილობით (სატრასო) მართვას.

იმ საეციალისტების ამოცანები, რომლებიც პასუხისმგებელი არიან კორპორაციული კლიენტების მომსახურებაზე, უფრო რთულია. ის მდგომარეობს:

- ❖ კორპორაციული კლიენტების საბანკო მომსახურებაში მოთხოვნილებების გამოვლენაში;

- ❖ პირობების შექმნაში საკუთარი კლიენტური პორტფელის განვითარებისათვის;

- ❖ პარტნიორული ურთიერთობების დამყარებასა და შენარჩუნებაში თავის კორპორაციულ კლიენტებთან.

აუცილებლობისა და კორპორაციული კლიენტების ხელმძღვანელობის თანხმობის შემთხვევაში პერსონალური მენეჯერი ახორციელებს საწარმოს ფინანსურ მართვას, რაც გულისხმობს კლიენტის შემოსავლების, ხარჯების, აქტივებისა და დაფინანსების მართვას. შემოსავლების მართვა ხორციელდება საწარმოს (შესაქმნელი ან მოქმედი) განვითარების სტრატეგიის შემუშავების, საბაზრო კონიუნქტურის ცვლილებებისადმი ფირმის შემოსავლიანობის მგრძნობიარობის ანალიზის ჩატარებით; საწარმოს ფასობრივი პოლიტიკის შემუშავებითა და კორექტირებით.

ბანკის კლიენტის ხარჯების მართვისათვის მისი დანახარჯების მართვის სისტემა იქმნება.

კორპორაციული კლიენტების მიერ ხშირად გამოყენებად საბანკო პროდუქტებს ახალი საბანკო მომსახურებები ცვლის, ახალ საბანკო პროდუქტებს შეიძლება მივაკუთვნოთ ისეთები, როგორიცაა: ფინანსური კონსულტირება, სატ-

რასტო ოპერაციები, საინვესტიციო მომსახურება, ანდერრაიტიზი, ნაღდი ფულის (ანგარიშების) მართვა, საბროკერო და სადაზღვევო მომსახურება, ოპერაციები უძრავი ქონებით, იპოთეკა, პირდაპირი ინვესტირება, სალიზინგო, ფაქტორინგული და ფორფეიტინგული ოპერაციები.

ბანკის ზემოთხამოთვლილი მომსახურება – საბანკო ოპერაციების სპექტრის მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილია. თანამედროვე ბანკები ცდილობენ, გააფართოვონ მათი რიცხვი და აამაღლონ ხარისხი, რათა მობილურ კლიენტები და მეტი შემოსავალი მიიღონ.

ფინანსური კონსალტიზგის ერთ-ერთი სახესხვაობაა ფინანსური ინჟინერინგი, რომელიც წარმოადგენს იმ ფინანსური გამოგონებების წყაროს, რომელიც ფინანსური ბაზრის მონაწილეებს შესაძლებლობას აძლევს, უფრო ეფექტიანი რეაგირება მოახდინონ მსოფლიოში მომხდარ ცვლილებებზე, მიუსადაგებენ რა ამ მიზნებს უკვე არსებულს და შეიმუშავენ ახალ ფინანსურ ინსტრუმენტებსა და საოპერაციო სქემებს. ფინანსურ ინჟინერინგს საქმე აქვს ტექნოლოგიური საშუალებების შემუშავებასთან და შემოქმედებით გამოყენებასთან კლიენტების ფინანსური პრობლემების გადასაწყვეტად და მათი ფარული ფინანსური შესაძლებლობების გამოსავლენად. ფინანსური ინჟინერიის ოპერაციული სისტემები დაფუძნებულია გადაწყვეტილებათა მიღებაზე თეორიული კონსტრუქციებისა და ფინანსური ინსტრუმენტების შესაბამისი შეხამების დახმარებით. დაკრედიტებასთან ერთად ეს შეიძლება იყოს ოპერაციები საგადასახადო და გეგმვით და კონსულტირებით, სხვადასხვა სათამაშო სქემებით, პეჯური ოპერაციები ფასიანი ქაღალდებით, სხვადასხვა საემისიო პროექტები. ასეთი მომსახურება, როგორც წესი, ხორციელდება სახელშეკრულებო საფუძველზე გარკვეულ საფასურად.

საინფორმაციო მომსახურება, გაწეული ბანკის მიერ კლიენტებისათვის, განსხვავებულია. ეს შეიძლება იყოს:

- ❖ საცნობო მასალების მიწოდება,
 - ❖ კლიენტებისათვის ბანკის ნორმატიული, საინფორმაციო, სარეკლამო მასალების მიწოდება,
 - ❖ ბანკში კლიენტების სარეკლამო და საინფორმაციო მასალების განთავსება,
 - ❖ საფოსტო და სატელეკომუნიკაციო მომსახურება.
- ჩამოთვლილი მომსახურება რანჟირდება განხორციელების ფორმის, ეკონომიკური შინაარსის, აგრეთვე საბანკო მომსახურების თვითღირებულების მიხედვით.
- სხვა კონსალტინგურ მომსახურებათა და ოპერაციითა შორის ბანკების მიერ გაიწევა მომსახურება არასტანდარტული ფინანსური სქემების და ურთიერთობების შემუშავების მიხედვით საწარმოებისათვის და ორგანიზაციებისათვის – ბანკის კლიენტებისათვის, აგრეთვე საწარმოებისათვის დახმარების გასაწევად კრიზისული სიტუაციიდან გამოსასვლელად.
- საინფორმაციო – საკონსულტაციო მომსახურება მოიცავს:
- ❖ ოპერატიული და რეტროსპექტიული ინფორმაციის მიწოდება შეკითხვების პასუხად შემდეგ სფეროებში:
 - საბანკო მომსახურება,
 - საფინანსო-საბანკო კანონმდებლობა,
 - საწარმოთა ეკონომიკა და ფინანსები,
 - ბუღალტრული აღრიცხვა და საგადასახადო დაბეგვრა,
 - ფინანსური ბაზრების კონიუნქტურა,
 - მსოფლიოს, ქვეყნის და რეგიონის ეკონომიკური ცხოვრების მოვლენები;
 - ❖ საცნობო ინფორმაციის მიწოდება ბანკების, საწარმოების და დაწესებულებების მისამართებისა და რეკვიზიტების, აგრეთვე საპროცენტო განაკვეთების, კოტირებების და ფინანსური ინსტრუმენტების კურსების შესახებ;
 - ❖ კავშირის სხვადასხვა საშუალებებით ბანკის საინფორმაციო პროდუქტების (ბანკის ბიულეტენი, ინფორმაცია ბანკის

მომსახურებათა შესახებ, პრეს-დაიჯესტები) დაგზავნა.

ბანკები გასწევენ ფინანსურ კონსულტირებას კომპანიებისათვის საკითხების ფართო სპექტრის თაობაზე, კერძოდ ისეთების, როგორიცაა: რესტრუქტურირაცია, დაცვა შთანთქმისაგან, პრივატიზაცია, დაფინანსების მეთოდების ძიება და სხვა.

საბანკო საკითხების გარდა კლიენტს შეუძლია აგრეთვე ოპერატიულად მიიღოს ბანკის იურისტების კვალიფიციური რჩევა ნებისმიერი ფინანსური, საგადასახადო და სხვა სამოქალაქო სამართლებრივი საკითხის თაობაზე. ბანკის მუშაობის ერთ-ერთი ყველაზე პერსპექტიული მიმართულებაა კონსულტაციები საწარმოებისა და იქ დასაქმებული მუშაკების საგადასახადო დაბეგვრის ოპტიმიზაციის თაობაზე. ბანკის იურიდიული სამსახური, შემდგარი კვალიფიციური სპეციალისტებისაგან სამეურნეო და საფინანსო სამართლის სფეროში, სთავაზობს კლიენტებს იურიდიულ მომსახურებათა ვრცელ სპექტრს. სამართლებრივი კონსულტაციების რიცხვში შედის:

- ❖ კონსულტაციები სამართლის ყველა სფეროში;
 - ❖ მოტივირებული შედეგების მომზადება საგადასახადო, საგალუტო და სახელმწიფო კონტროლის სხვა ორგანოების შემოწმების აქტებზე;
 - ❖ სამეურნეო ხელშეკრულებების პროექტების შედგენა და ექსპერტიზა.
- ისწრაფვიან რა კლიენტების მოსაზიდად, მათ შესანარჩუნებლად, ბანკებმა უნდა უზრუნველყონ მომსახურების მაღალი ხარისხი, პასუხისმგებლობა, კომპეტენტურობა.

თემა 16
ლექცია XXX. კომერციული ბანკის
ბალანსისა და მოგების ანალიზი.
აუდიტის საფუძვლები

ბანკის ბალანსი ბუღალტრული აღრიცხვის ძირითადი საბუთია, რომელიც გვიჩვენებს მისი რესურსების მდგომარეობას, ფორმირების წყაროებს და გამოყენების მიმართულებებს განსაზღვრული მომენტისათვის. ბალანსის ანალიზი შესაძლებლობას იძლევა შეფასდეს: საკუთარი კაპიტალის საკმარისობა, აქტივებისა და პასივების სტრუქტურის ცვლილება, ლიკვიდობა, შემოსავლიანობა.

საქართველოში ბუღალტრული აღრიცხვა ეროვნულ ვალუტაში – ლარებში, ურთიერთდაკავშირებულ ანგარიშებსზე ორმაგი ჩაწერის გზით, საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესის შესაბამისად უწყვეტად ხორციელდება. ბანკის როგორც იურიდიული პირის რეგისტრაციის მომენტიდან, მის რეორგანიზაციამდე ან ლიკვიდაციამდე.

ბუღალტრული აღრიცხვის ანგარიშთა გეგმა და მისი გამოყენების წესი ეფუძნება ბუღალტრული აღრიცხვის ისეთ პრინციპებს, როგორიცაა: საქმიანობის უწყვეტობა, ბუღალტრული აღრიცხვის წესების მუდმივობა, სიფრთხილე, შემოსავლებისა და ხარჯების საკასო მეთოდით ასახვა, საოპერაციო საბუთების შემოსვლის დღესვე ასახვა, წინა დღიდან გადმოსული ბალანსის მემკვიდრეობითობა და მისი ლიადობა.

ბუღალტრული აღრიცხვის ანგარიშთა გეგმა შემუშავებულია ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტებისა და საერთაშორისო აღრიცხვის ძირითადი მოთხოვნების გათვალისწინებით. იგი საშუალებას იძლევა საბანკო ოპერაციების სრული, დეტალური აღრიცხვა განხორციელდეს და მომხმარებელმა რეალური ინფორმაცია დროულად მიიღოს.

ლად მიიღოს.

ანგარიშების აღსანიშნავად გამოიყენება ოთხიშნა კიფრული კოდი. პირველი ორი თანრიგი განსაზღვრავს კლასს, მესამე თანრიგით განისაზღვრება ჯგუფი, ხოლო მეოთხე თანრიგით ჯგუფის შინაგანი ცალკეული ანგარიშები. მასთან კლასის ორნიშნა თანრიგის პირველი ციფრით აღინიშნება: 1-2 აქტივები, 3-4 ვალდებულებები, 5-კაპიტალი, 6-7 შემოსავლები, 8-9 ხარჯები და 0-ბალანსგარეშე ანგარიშები.

ბუღალტრულ აღრიცხვაში ანგარიშები განისაზღვრება მხოლოდ როგორც აქტიურები ან როგორც პასიურები.

ბალანსისაგან განსხვავებით, რომელიც იწარმოება სხვადასხვა სამუშაო ვალუტით და კრებისით ბალანსში ფასდება მიმდინარე ოფიციალური კურსით, ყველა გატარება შემოსავლებისა და ხარჯების ანგარიშზე აისახება მხოლოდ ეროვნული ვალუტით, სავალუტო პოზიციის ანგარიშების საშუალებით.

ბანკის ბალანსი რიგ მარეგულირებელ კონტრაქტიურ და კონტრაპასიურ ანგარიშებს მოიცავს და ამიტომ იგი ბრუტო-ბალანსს წარმოადგენს და იგი ბანკის განკარგულებაში არსებული ფინანსური რესურსების რეალურ თანხას არ ასახავს. ამასთან დაკავშირებით, სანამ ბრუტო ბალანსს ინფორმაციული ბაზის სახით გამოვიყენებდეთ, იგი ნეტო-ბალანსად უნდა გარდავქმნათ, რისთვისაც მარეგულირებელი მუხლებისა და გამეორებადი ანგარიშების მუხლების გამოკვეთვა, ასევე აქტივების მუხლების ლიკვიდურობის შემცირების პრინციპის მიხედვითა და პასივის მუხლების მოთხოვნის შემცირების ხარისხის მიხედვით დაჯგუფებაა საჭირო. ნეტო-ბალანსის შედგენისათვის შემდეგი მუხლების კორექტირებაა საჭირო: „ძირითადი საშუალებები და არამატერიალური აქტივები“, გამოიკვეთება მათი ცვეთა; მუხლი „მოგება“ მცირდება გამოყენებულ მოგებაზე; ბანკის ფონდები დამფუძნებლების მიერ სავალუტო შენატანების

გადაფასებისას გაწეული ხარჯების სიდიდით მცირდება.

ბუღალტრული გატარებების გამარტივებული მეთოდი-
ოლოგია, როგორც აქტიურ, ასევე პასიურ ანგარიშებს ორი
მხარე გააჩნია: მარცხენა მხარე – დებეტი, მარჯვენა მხარე –
კრედიტი. თითოეული საბანკო ოპერაციის თანხა ანგარიშე-
ბზე ორჯერ პოულობს ასახვას: ერთი ანგარიშის დებეტში
და მეორე ანგარიშის კრედიტში. აღნიშნული პირობის დაცვა
გარიგების ნებისმიერ დროს შემოწმების შესაძლებლობას
იძლევა. ორმაგი ჩანაწერი, ოპერაციის თანხაზე სადებეტო
და საკრედიტო ანგარიშის მითითებით, ანგარიშების კორე-
სპონდენციით, ანუ ბუღალტრული გატარებით უნდა გაფორმ-
დეს; აქტიური ანგარიშისათვის ზრდა აისახება დებეტში,
ხოლო კლება – კრედიტში, ხოლო პასიური ანგარიშისათვის
ზრდა – კრედიტში, კლება დებეტში.

განასხვავებენ ბალანსის ფუნქციონალურ, სტრუქტურ-
ულ და ოპერაციულ-ღირებულებით ანალიზს (კვლევის
ობიექტზე დამოკიდებულებით). ფუნქციონალური ანალიზი
ავლენს ბანკის საქმიანობის თავისებურებებს, მის მიერ შეს-
რულებული ფუნქციების ეფექტიანობასა და მიზანშეწონი-
ლობას. სტრუქტურული ანალიზით საბანკო ოპერაციების
შემადგენლობა, ხვედრითი წონა, ბანკის შემოსავლების, ხარ-
ჯების და მოგების სტრუქტურა ვლინდება. ოპერაციულ-
ღირებულებითი ანალიზის დროს ფასდება საბანკო ოპერა-
ციების რენტაბელობა.

სრული ანალიზის დროს ბანკის მუშაობის ყველა
მხარე შეისწავლება, თემატურის დროს კი – საკითხების
ვიწრო წრე.

კვლევის მიზნებისა და ხასიათიდან გამომდინარე, გა-
ნასხვავებენ: წინასწარ, ოპერატიულ, ჯამურ და პერსპექტი-
ულ ანალიზს. წინასწარი ანალიზი ბანკის მიერ გაკრეფუ-
ლი კონკრეტული ოპერაციის განხორციელების შესაძლე-
ბლობის შეფასებისათვის გამოიყენება. ოპერატიული ანა-
ლიზის საშუალებით ფასდება ლიკვიდობის ნორმატივების

და სხვა მაჩვენებლების დაცვა, მიიღება სწრაფი ღონისძიე-
ბები მათი შესრულების უზრუნველსაყოფად და საკმარისი
მოგების მისაღებად. ჯამური (შემდგომი) ანალიზით ფასდუ-
ბა ბანკის საქმიანობის ეფექტიანობა და შემოსავლიანობის
ამაღლების რეზერვები. პერსპექტიული ანალიზი საჭიროა
მოსალოდნელი შემდეგების პროგნოზირებისათვის და
შემდგომი პოლიტიკის მიმართულებების განსაზღვრისათვის.

ბალანსის როლი კომერციული ბანკის ლიკვიდურო-
ბის ანალიზში იმდენად დიდია, რომ არც ისე იშვიათად
აღნიშნულ ანალიზს ბალანსის ანალიზს უწოდებენ. ბანკე-
ბის მიერ საკუთარი ლიკვიდობის შესაფასებლად საყალდე-
ბულო ეკონომიკურ ნორმატივებთან ერთად გამოიყენება
დამატებითი მაჩვენებლები, მათ შორის ისინი, რომლებიც
ახასიათებს აქტიური და სადებოზიტო ოპერაციების ლიკვი-
დიურობის ხარისხს:

- მსხვილი კრედიტების ხვედრითი წონის მაჩვენე-
ბელი:

$$\frac{\sum K_{\text{კ}}}{\sum K_{\text{ბ}}} \cdot 100\%,$$

სადაც $\sum K_{\text{კ}}$ – მსხვილი კრედიტების ჯამია, გამოთვლილი
ცენტრალური ბანკის მეთოდიკით, $\sum K_{\text{ბ}}$ – გაცემული
კრედიტების ჯამი.

- მსხვილი დებოზიტების ხვედრითი წონის მაჩვენე-
ბელი:

$$\frac{\sum \text{დ}}{\sum \text{დ}} \cdot 100\%,$$

სადაც $\sum \text{დ}$ – მსხვილი დებოზიტების თანხაა, გაანგარიშე-
ბული ცენტრალური ბანკის მეთოდიკით, $\sum \text{დ}$ – დებოზიტე-
ბის ჯამი (მოთხოვნამდე, ვადიანი, შემნახველი)

- ბანკთაშორისი კრედიტების ხვედრითი წონის
მაჩვენებელი

$$\frac{\sum_{\text{ა}}}{\sum_{\text{ა}}} \cdot 100\%,$$

სადაც $\sum_{\text{ა}}$ – მოზიდული ბანკთაშორისი კრედიტების ჯამია, $\sum_{\text{ა}}$ – მოზიდული რესურსების ჯამი (დეპოზიტები და ბანკთაშორისი კრედიტები).

დამატების სახით შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს სხვა მაჩვენებლებიც, რომლებიც ახასიათებს აქტივებისა და მოზიდული რესურსების სტრუქტურას, მაგალითად, ბანკის ერთგვაროვან ფასიან ქაღალდებში დაბანდების ხვედრითი წონა, არარეზიდენტებისაგან მოზიდული სახსრების ხვედრითი წონა, გამოშვებული საკუთარი სავალდებულებების ხვედრითი წონა.

ამ კუთხით, საინტერესოა საზღვარგარეთის გამოცდილება. ლიკვიდობის სამართავად საზღვარგარეთის პრაქტიკამ შეიმუშავა განსაზღვრული მოთხოვნები აქტივების სტრუქტურისადმი. ბანკის სტაბილურობის, ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის უზრუნველსაყოფად, ოპტიმალურად ითვლება აქტივების ცალკეული სახეობების შემდეგი ნორმები, %:

აშშ

$$\frac{\text{პირველადი რეზერვები}}{\text{დეპოზიტები}} \geq 5-10\%;$$

$$\frac{\text{პირველადი და მეორადი რეზერვები}}{\text{დეპოზიტები}} \geq 10-15\%;$$

$$\frac{\text{სესხები}}{\text{აქტივები}} \leq 65\%$$

იაპონია

$$\frac{\text{ლიკვიდური აქტივები (პირველადი და მეორადი რეზერვები)}}{\text{დეპოზიტები}} = 30\%$$

საფრანგეთი

$$\frac{\text{ლიკვიდური აქტივები (30 დღემდე ვადით)}}{\text{მოთხოვნაზე ვალდებულებები (30 დღემდე ვადით)}} = 100\%$$

$$\frac{\text{გრძელვადიანი დაბანდებები (ვადით 4 წელს ზევით)}}{\text{გრძელვადიანი რესურსები (4 წელს ზევით)}} \geq 60\%$$

ბანკის მუშაობის ეფექტიანობის შესაფასებლად მნიშვნელოვანი ინფორმაცია მიიღება შემოსავლების, ხარჯების და მოგების ფორმირების წყაროების სტრუქტურული ანალიზის საფუძველზე. აქედან გამომდინარე მიიღება გადაწყვეტილება აქტიური და პასიური ოპერაციების მიმართულებების ცვლილებაზე, რაც არა მხოლოდ მოგების მაქსიმიზაციას უწყობს ხელს, არამედ – ბანკის უკეთეს დაცვას რისკებისაგან, მოგების სტაბილური წყაროების ხვედრითი წონის გაზრდის ხარჯზე. მოგების ფორმირების წყაროების სტრუქტურული ანალიზი შესაძლებლობას იძლევა, გამოვლინდეს უარყოფითი ტენდენციაც, მაგალითად, საპროცენტო მარჟის დაცემის ან მკვეთრი მერყეობის ტენდენცია, საპროცენტო მარჟის შთანთქმა „ტვირთით“ („ტვირთის“ ზრდა ნიშნავს არასაპროცენტო ხარჯების გარდამეტს არასაპროცენტო შემოსავლებზე) ან – გადასახადებით.

მსოფლიო საბანკო პრაქტიკაში ბანკის მოგებიანობის დონის შეფასებისათვის გამოიყენება შემდეგი კოეფიციენტების სისტემა: საპროცენტო მარჟის, არასაპროცენტო შემოსავლებისა და ხარჯების დონის, არასაპროცენტო და საპროცენტო მარჟის თანაფარდობის, აქტივებზე სტაბილური შემოსავლების, შემოსავლებში დივიდენდების ხვედრითი წონის, აქტივებზე ხარჯების, სპრედის, აქტივებისა და საკუთარი კაპიტალის მოგებიანობის, ერთ მუშაკზე მოგების მაჩვენებლები.

ბანკის მოგებიანობის დონის შეფასებისას მხედველობაში უნდა მივიღოთ არა მხოლოდ შემოსავლების, ხარჯებ-

ის და მოგების რაოდენობრივი მაჩვენებლები, არამედ მოგების წყაროების სტაბილურობა, აგრეთვე, ბანკის რისკების გან დაცვის ხარისხი. უკანასკნელი განისაზღვრება საკმარისი რეზერვების არსებობით ზარალის დასაფარავად აქტიური ოპერაციების მიხედვით, საკუთარი კაპიტალის ადეკვატურობით, აქტივების პორტფელის ხარისხით.

ფაქტორული ანალიზის მაგალითია ბანკის საპროცენტო ხარჯების ცვლილების მიზეზების ანალიზი:

$$\Delta E = \Delta E_1 + \Delta E_2$$

სადაც ΔE - ჯამური საპროცენტო ხარჯების ცვლილება (ნაზარდი ან შემცირება); ΔE_1 - საპროცენტო ხარჯების ცვლილება დეპოზიტებზე საშუალო ნაშთის ცვლილების გამო, ΔE_2 - საპროცენტო ხარჯების ცვლილება დეპოზიტებზე საშუალო საპროცენტო განაკვეთის ცვლილების გამო. აქედან:

$$\Delta E_1 = (D_2 - D_1) \cdot R_1, \text{ სადაც}$$

D_2 - საანალიზო პერიოდში დეპოზიტებზე საშუალო ნაშთია, D_1 - საშუალო ნაშთი დეპოზიტებზე წინა პერიოდში, R_1 - საშუალო საპროცენტო განაკვეთი დეპოზიტებზე წინა პერიოდში;

$$\Delta E_2 = (R_2 - R_1) \cdot D_1, \text{ სადაც}$$

R_2 - დეპოზიტებზე საშუალო საპროცენტო განაკვეთი საანალიზო პერიოდში, R_1 - დეპოზიტებზე საშუალო საპროცენტო განაკვეთი წინა პერიოდში; D_1 - საშუალო ნაშთი დეპოზიტებზე წინა პერიოდში.

ყველა საბანკო პროდუქტი შეიძლება დავეოთ ორ ჯგუფად:

1) რომლებსაც მოაქვთ ბანკისთვის საპროცენტო ან მასთან გათანაბრებული შემოსავალი (საღისკონტო შემოსავალი, დივიდენდი, სალიზინგო გადასახდელი),

2) რომლებსაც მოაქვთ ბანკისთვის საკომისიო შემოსავალი (საანგარიშსწორებო მომსახურება, გარანტიების გაცემა, საკასო მომსახურება).

პირველი ჯგუფის პროდუქტების რენტაბელობა განაგარიშება, როგორც მოცემული სახეობის პროდუქტების საპროცენტო მარჟას მინუს პროდუქტის შესაქმნელად ოპერაციის თვითღირებულება. ოპერაციის თვითღირებულება უდრის მოცემულ პერიოდში ოპერაციაზე ხარჯების აბსოლუტური სიდიდის თანაფარდობას ამ ოპერაციის მოცულობასთან.

ბანკის აქტიური ოპერაციების ცალკეული სახეობების მიხედვით საპროცენტო მარჟა განისაზღვრება, როგორც სხვაობა პროდუქტის საშუალო შემოსავლიანობასა და იმ რესურსების საშუალო შეწონილ ღირებულებას შორის, რომლებიც ჩადებულია შესაბამის ოპერაციებში.

პროდუქტების მეორე ჯგუფის რენტაბელობა გამოითვლება ფორმულით:

$$r_p = \frac{M_p - O}{O}, \text{ სადაც}$$

r_p - პროდუქტის რენტაბელობა, % წლიური, M_p - ბანკის საკომისიო მოცემული პროდუქტისათვის პერიოდში, O - თვითღირებულება, ანუ ყველა ხარჯი, O - აქტიური ოპერაციების მოცულობა, რომლებიც პროდუქტთანაა დაკავშირებული.

კომერციული ბანკების საქმიანობის შედეგები, მიმდინარე ფინანსურ წელს გაწეული დანახარჯები და მიღებული შემოსავლები მოგებისა და ზარალის ანგარიშზე აღირიცხება.

ბანკის მინიმალურ შემოსავლიან მარჟას, რომელსაც მოგება არ მოაქვს „ბანკის შემოსავლიანობის მკვდარ წერტილს უწოდებენ“.

აშშ-ში. საბაზრო ეკონომიკაში აუდიტის ინსტიტუტის აღმოცენება და განვითარება გამოწვეულია უტყუარი ინფორმაციის მიღების სასიცოცხლო აუცილებლობით. უტყუარი ფინანსური ინფორმაციის არსებობა - ფინანსური ბაზრის ეფექტიანი მუშაობის აუცილებელი პირობა.

უტყუარი ფინანსური ინფორმაცია პროგნოზირებისა და დაგეგმვის, აგრეთვე საქმიანი გადაწყვეტილებების მიღების შესაძლებლობას იძლევა.

საქმიან ინფორმაციაში არსებობს ისეთი ცნება, როგორც ინფორმაციის მოსარგებლეები. საკრედიტო ინსტიტუტის ფინანსური ინფორმაციით მოსარგებლეების წრე ძალზე ფართოა: 1) ეროვნული ბანკი; 2) საზოგადოებრიობა, მათ შორის აქციონერები, მენაბრეები, საწარმოები, მოქალაქეები, რომელთა ოპერაციები კომერციული ბანკების მიერ ხორციელდება; 3) სახელმწიფო – საგადასახადო სისტემის, ბიუჯეტის სახით; 4) საბაზრო ინსტიტუტები, როგორიცაა ბირჟები, ანალიტიკური ცენტრები, საინვესტიციო და საკრედიტო ბროკერები და კონსულტანტები.

აუდიტის საერთაშორისო სტანდარტები – ეს არის იმ ნორმებისა და წესების სისტემა, რომლებითაც რეგულირდება აუდიტორების პროფესიონალური საქმიანობის ხარისხი. სტანდარტების შემუშავება და აუდიტორების საქმიანობის კონტროლი დასაფუძვლის ქვეყნებში, როგორც წესი, აუდიტორების პროფესიონალურ საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს აკისრია (აშშ-ში დიპლომირებულ საზოგადოებრივ ბუღალტერთა ინსტიტუტს – CPA).

სხვადასხვა ქვეყნებში მიღებული აუდიტის სტანდარტები, ჩამოყალიბებულ ტრადიციებზეა დამოკიდებული. არსებობს განსხვავებები ბუღალტრული აღრიცხვის პრინციპებში, საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის ორგანიზაციაში, სერტიფიკაციისა და აუდიტისადმი მოთხოვნებში და ა.შ.

აუდიტის სფეროში განსხვავება შედეგებსა, მიღებულში აუდიტორული პროცედურების გამოყენების შედეგად და იმ შედეგებს შორის, რომელსაც ინფორმაციის ცალკეული მომხმარებლები მოელოდნენ, იწოდება მოლოდინთა შეუსაბამობად (expectation gap).

აუდიტის ყველა სტანდარტი შეიძლება სამ ჯგუფად დაყოს:

1) ზოგადი (საერთო) სტანდარტები:

- სტანდარტული მოთხოვნები აუდიტორების პროფესიონალური კომპეტენციისადმი;

- მოთხოვნები აუდიტორთა დამოუკიდებლობისადმი;

- მოთხოვნები, რომლებიც არეგულირებენ სათანადო პროფესიულ ყურადღებას.

2) სამუშაო სტანდარტები:

- აუდიტორული პროცესის დაგეგმვის სტანდარტები;

- შიდა კონტროლის ტესტების სტანდარტები. შემოწმებადი ინფორმაციის არსებობისა და სასარგებლო ინფორმაციის საკმარისობის სტანდარტები, აუდიტორის მიერ აზრის გამოსათქმელად.

3) ანგარიშიანობის პრინციპები:

- აღრიცხვიანობის საყოველთაოდ მიღებული ბუღალტრული პრინციპებისადმი შესაბამისობის სტანდარტები;

- საყოველთაოდ მიღებული ბუღალტრული პრინციპებისაგან გადახრის შემთხვევათა პრინციპები;

- ფინანსური ანგარიშების ინფორმაციული გახსნის საკმარისობის პრინციპები;

- მთლიანობაში ფინანსურ აღრიცხვაზე აზრის გამოთქმის სტანდარტი.

ჩამოთვლილი საყოველთაოდ მიღებული ბუღალტრული სტანდარტები (BAAS) წარმოადგენს ანგარიშების შედგენის საფუძველს, რომელიც მუდმივად სრულყოფას განიცდის და იცვება.

ამერიკელი ბუღალტრების (აუდიტორების) კომიტეტი (An American Accounting Association) აუდიტს შემდეგ განმარტებას აძე ქვს:

აუდიტი – არის ეკონომიკური ქმედებებისა და მოვლენების შესახებ ობიექტური მონაცემების მიღებისა და შე-

ფასების სისტემური პროცესი, რომელიც ადგენს მათი განსაზღვრული კრიტერიუმისადმი შესაბამისობის დონეს და წარუდგენს შედეგებს დაინტერესებულ მოსარგებლებებს.

ის, რომ აუდიტი სისტემური პროცესია ნიშნავს, რომ აუდიტორის ქმედებანი ბანკის შემოწმებისას დაგეგმილი როგორც ხერხების, პროცედურების და წესების სისტემის ჩამოყალიბებული აუდიტის სტანდარტებით.

ამგვარად, სტანდარტები აუდიტორული შემოწმების ხარისხისა და საიმედოობის დონეს განსაზღვრავს. აუდიტორი შემოწმებისას იმის დასტურს იღებს, რომ ფინანსური ანგარიშები შედგენილია ბუღალტრული აღრიცხვის ძირითადი პრინციპების შესაბამისად. ეს პრინციპებია:

- აღრიცხვის სისრულე;
- ინფორმაციის გადმოცემის სიზუსტე;
- ბანკის აქტივებისა და ვალდებულებების შეფასება;
- აქტივებისა და ვალდებულებების არსებობის შემოწმება;
- საკუთრების უფლებათა აღრიცხვა;
- ანგარიშების წარმოდგენა დადგენილი მოთხოვნების შესაბამისად.

აუდიტორი აფასებს ეკონომიკური ქმედებებისა და მოვლენების შესახებ მიღებულ ინფორმაციას და გამოთქვამს თავის აზრს ფინანსური ანგარიშების უტყუარობის თაობაზე.

არსებობს ისეთი ცნება, როგორიცაა პრიორიტეტული დაინტერესებული მოსარგებლე. ბანკის ფინანსური ინფორმაციით დაინტერესებული პრიორიტეტული მოსარგებლე დგინდება მოქმედი კანონმდებლობით ან საქმიანი პრაქტიკით.

აუდიტორული შემოწმება ტარდება ყოველწლიურად გამოქვეყნებული ფინანსური ანგარიშების ობიექტურობის თაობაზე დამოუკიდებელი აზრის უზრუნველყოფის მიზნით.

ყოველწლიური აუდიტი – რთული პროცესია, რომელ

იც განსაკუთრებულ ცოდნას მოითხოვს, მაგრამ რამდენად ხშირად ჰყავს ბანკს თავის განკარგულებაში მაღალი დონის დამოუკიდებელი კვალიფიციური სპეციალისტი – პროფესიონალების ჯგუფი, რომელსაც უნარი შესწევს დაწვრილებით გაანალიზოს ფინანსური მენეჯმენტის პროცესი?

აუდიტორთან მჭიდრო კონტაქტში, ბანკის ხელმძღვანელობას შეუძლია მიიღოს:

- საყურადღებო რჩევა ბანკის შიდა კონტროლის ეფექტიანი სისტემის ორგანიზების თაობაზე, რაც შეამცირებს ფუნქციონალურ რისკებს მისაღებ დონემდე;
- ბანკის საქმიანობის პრობლემური სფეროების ანალიზი, რომლებიც მის შემოსავლიანობაზე მოქმედებს;
- გამოქვეყნებული ანგარიშების მომზადების სისტემის გაუმჯობესება, აგრეთვე რეკომენდაციები ბანკის ხელმძღვანელობისა და პერსონალისათვის შიდა ანგარიშების სისტემის შექმნისა და სრულყოფის თაობაზე;
- დახმარება სტრატეგიული გეგმებისა და წლიური საოპერაციო გეგმების შედგენაში;
- ბანკში ინფორმაციის შეგროვებისა და შეფასების მეთოდების დამოუკიდებელი ანალიზი;
- საანალიზო ბანკის ბუღალტრული აღრიცხვის სისტემისა და საქმიანობის მანუვრებლების შედარება ანალოგიური საკრედიტო ორგანიზაციების მანუვრებლებთან.

გარდა ამისა, ბანკის ხელმძღვანელობას აუდიტორული ფირმის პროფესიონალებთან ურთიერთობისას შეუძლია მიიღოს წონადი რჩევა ბანკის საქმიანობის გაუმჯობესების ან სერიოზული გადაწყვეტილების მიღების საკითხის თაობაზე.

აუდიტორული დასკვნის ანალიტიკური ნაწილი შემდგომ ინფორმაციას მოიცავს:

1. იმ სამუშაოს მოცულობა, რომელიც აუდიტის მსე-

ლედობისას განხორციელდა, აგრეთვე აუდიტორული შემოწმების ტიპი (შერჩევითი ან მთლიანი). ამასთან, თუ შერჩევითი შემოწმება ტარდებოდა საკრედიტო ორგანიზაციის ცალკეული ოპერაციების მიხედვით, აუცილებელია მიეთითოს, აღრიცხვის რომელი ობიექტები დაექვემდებარა შერჩევით შემოწმებას, რომელი – მთლიანს.

2. შემდეგი ძირითადი საკითხების აღწერა:

- მოქმედი კანონმდებლობის დაცვა საკრედიტო ორგანიზაციის მიერ ოპერაციების განხორციელებისას;
- საბუღალტრო აღრიცხვისა და ანგარიშიანობის მდგომარეობა, ანალიზური აღრიცხვის შესაბამისობა სინთეზურთან;
- საბუღალტრო და ფინანსური ანგარიშების შედგენის სისწორე;
- ეროვნული ბანკის მიერ დაწესებული სავალდებულო ეკონომიკური ნორმატივების დაცვა;
- საწესდებო, სარეზერვო და სხვა ფონდების ფორმირების მართლზომიერება;
- კლიენტების საანგარიშსწორებო, მიმდინარე, სავალუტო და სხვა ანგარიშების, საკორესპოდენტო ანგარიშების გახსნის კანონიერება;
- აქტიური და პასიური ოპერაციების ჩატარების მართლზომიერება და სისწორე (სასესხო, სადეპოზიტო, სავალუტო, ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციები, უცხოურ ვალუტაში საბალანსო ანგარიშების გადაფასება და სხვ.);
- საკრედიტო-ეკონომიკური მუშაობის მდგომარეობა;
- სავალუტო კონტროლის აგენტის ფუნქციის შესრულება;
- სავალდებულო რეზერვების ფონდში სახსრების თავისდროული და სრული დეპონირება და რეზერვების შექმნა სესხების შესაძლო დანაკარგებისათვის და ფასიანი ქაღალდების გაუფასურებისათვის;
- ფულადი სახსრების, ფასიანი ქაღალდების და მა-

ტერიალური ფასეულობების დაცულობის უზრუნველყოფა;

- პროცენტების და სხვა შემოსავლების (ხარჯების) აღრიცხვის სისწორე და გადახდის სისრულე;
- საკრედიტო ორგანიზაციის მართვის ხარისხი;
- შიდა კონტროლის სისტემის მდგომარეობა (ამასთან იგულისხმება, რომ კონტროლის მდგომარეობაზე პასუხისმგებლობას ატარებს საკრედიტო ორგანიზაციის ხელმძღვანელობა და მისი შეფასება წარმოებს იმ სამუშაოს მოცულობის განსაზღვრისათვის, რომლის შესრულებაც აუცილებელია აუდიტის პროცესში);
- წინა აუდიტორული შემოწმების რეკომენდაციების შესრულება.

თუ აუდიტორები არ გამოთქვამენ აზრს ძირითადი ფინანსური ანგარიშების შესახებ, მაშინ მოხსენებაში კონსტატირდება, რომ აუდიტორი უარს ამბობს დასკვნის მიცემაზე. უარი აუდიტორულ დასკვნაზე შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, თუ აუდიტორული შემოწმების მოცულობის შეზღუდვები ან დაურწმუნებლობა იმდენად არსებითია, რომ არ აძლევს აუდიტორს საფუძველს დასკვნის გასაკეთებლად ფინანსური დოკუმენტების მდგომარეობის თაობაზე.

უარყოფითი დასკვნა იმით გამოიხატება, რომ ფინანსური დოკუმენტები მთლიანობაში არ ასახავს უტყუარ ფინანსურ სიტუაციას. უარყოფით დასკვნას უნდა ახლდეს დამატებითი პარაგრაფი, სადაც ახსნილია ასეთი დასკვნის ყველა არსებითი იზეზი. აუდიტორული საქმიანობის პრაქტიკაში უარყოფითი დასკვნა ძალზედ იშვიათია.

ძირითადი ლიტერატურა

- საქართველოს ორგანული კანონი საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ;
- საქართველოს კანონი კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ;
- საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №237, 2002 წლის 17 სექტემბერი ქ. თბილისი, – კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულებათა დამტკიცების შესახებ;
- საქართველოს ეროვნული ბანკი, ბრძანება №220, 1999 წლის 2 სექტემბერი, ქ. თბილისი, – საქართველოში უნაღდო ანგარიშსწორების წესების დამტკიცების შესახებ;
- საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №350, 2000 წლის 29 დეკემბერი, ქ. თბილისი, – კომერციული ბანკების მიერ აქტივების კლასიფიკაციისა და შესაძლო დანაკარგების რეზერვების შექმნისა და გამოყენების წესის დამტკიცების შესახებ;
- საქართველოს ეროვნული ბანკის საბჭოს თავმჯდომარის დადგენილება №4, 2001 წლის 26 იანვარი, ქ. თბილისი, „უცხოური ვალუტების მიმართ ღარის გაცვლითი კურსების დადგენის წესის“ დამტკიცების შესახებ;
- მ. გოგოხია, კომერციული ბანკების საპროცენტო პოლიტიკისა და რისკის შეფასების აქტუალური საკითხები, ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, №1, 2004.
- მ. გოგოხია, საბანკო ფინანსური ინოვაციები: არსი და სახეობები, ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, №1, 2007.
- მ. კაკულია, სავალუტო სისტემის განვითარების პრობლემები საქართველოში, თბ., 2001.
- რ. კაკულია, გ. ხელაია, ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგადი თეორია, თბ., 2000.
- ი. კოვზანაძე, საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე, თბ., 2001.

- ი. მანაგაძე, ინფლაცია და ანტიინფლაციური პოლიტიკა საქართველოში, თბ., 2004.
- ლ. ქისტაური, შ. ქისტაური, თეორიები და ანტითეორიები: ფულის, ფინანსების, კრედიტის, პროცენტის, თბ., 2001.
- ლ. ქოქიაური, საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), I ტომი, თბ., 2004.
- ლ. ღუდუშაური, კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი, თბ., 2007.
- გ. ცაავა, საბანკო საქმე, ლექციების კურსი, თბ., 2005.
- Малый экономический словарь, под ред. А. Н. Азрилияна. М., 2000.
- Банковское дело, под ред. Г. Н. Белоглазовой, Л. П. Кроливецкой. Питер, 2002.
- Егорова Н. Е., Смулов А. М. Предприятия и банки – взаимодействие, экономический анализ, моделирование, М., 2002.
- Ковзанадзе И. Тенденции и перспективы развития экономики и банковского сектора трансформационных стран, М., 2005.
- Банковское дело, под ред. В. И. Колесникова, Л. П. Кроливецкой. М., 1998.
- Банковское дело, под ред. В. Г. Г. Коробовой. М., 2002.
- Управление деятельностью коммерческого банка (Банковский менеджмент), под ред. О. И. Лаврушина. М., 2002.
- Современный финансово-кредитный словарь, Мысляева И. Н. М., 2004.
- Никигина Т. В. Банковский менеджмент. Питер, 2001.
- Банковское дело: стратегическое руководство, под ред. В. Н. Платонова, М. Хиггинса. М., 2001.
- Основы банковской деятельности (Банковское дело), под ред. К. Р. Тагирбекова. М., 2003.
- Тютюнник А. В., Турбанов А. В. Банковское дело, М., 2005.
- Якимкин В. Н., Сегментация финансового рынка, М., 2006.

საგამომცემლო-პოლიგრაფიული უზრუნველყოფა:
საგამომცემლო სახლი „ინოვაცია“

დირექტორი: გიორგი ნაჭყალია
ტექნიკური რედაქტორი: ლევან ბოჭორიშვილი
კორექტორი: ქეთევან წახნაძე

მისამართი: თბილისი, ძმები კაკაბაძეების ქ. №22

ტელ.: (899) 56-14-57; 98-39-30; 98-71-25; 92-25-23.
Email: inovacia@caucasus.net.

შავი სახელმწიფო

